

Museu d'Història de Catalunya

Càtars i trobadors

Occitània i Catalunya: renaixença i futur

Càtars i trobadors

Occitània i Catalunya: renaixença i futur

Museu d'Història de Catalunya

5 d'abril - 27 de juliol de 2003

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

CATÀLEG

Edició
Generalitat de Catalunya
Departament de Presidència
Departament de Cultura

Coordinació
Marina Miquel

© dels textos:
Joan Amorós
Joan Ives Casanova
Antoni Dalmau
Hélène Débax
Antoni M. Espadaler
Georges Fabre
Jordi Fernández-Cuadrench
Philippe Gardy
Georg Kremnitz
Robert Lafont
Philippe Martel
Josep Moran
Vinyet Panyella
Jean Penent
Joan Peytaví
Antoni Pladevall
Rosa Plana
Patrici Poujade
Antoni Rosselí
José Enrique Ruiz-Domènec
Ramon Sistac

Documentació
Jordi Ràfols

Correcció lingüística
Òscar Alegret

Traduccions
Òscar Alegret
Albin Bonet

Cartografia
Marina Miquel
Pedro Monzo
Estudi Ignasi Cristrià

© de les fotografies:
AISA
Archives Départementales des Pyrénées-Orientales. Perpignan
Arqueocat (J. Sales)
Arxiu-Biblioteca del Castell de Perelada
Biblioteca Ambrosiana
Biblioteca Apostolica Vaticana
Biblioteca de Catalunya (R. Marco)
Biblioteca-Museu Víctor Balaguer. Vilanova i la Geltrú
Bibliothèque Interuniversitarie de Montpellier- Service Photo
Bibliothèque municipale de Lyon (Didier Nicole)
Bibliothèque National de France. Paris
Bibliothèque Sainte Geneviève (Dupif Photo Studio)
Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa (Quico Ortega)
Centre d'Estudis Històrics Internacionals
Centre Historique des Archives Nationales
Centre Inter-Regional de Desvolopament de l'Occitan (CIRDOC)
Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida
Índex
Institut Municipal d'Història. Barcelona
Méravilles-photo
Ministerio de Educación, Cultura y Deportes (Arxiu de la Corona d'Aragó)
Monastero S. Benedetto Sacro Speco (L. Orlandi)
Musée Archéologique de Saint Bertrand de Cominges (D. Schenck)
Musée Fenaille (Christian Bousquet)
Musée Massey (B. Menetrier)
Musée Paul Dupy (Service Reproduction)
Museu Arqueològic de Catalunya
Museu d'Història de la Ciutat. Barcelona (R. Muro)
Museu d'Història de Catalunya
Museu Nacional Arqueològic de Tarragona (P. Serres)
Museu Nacional D'Art de Catalunya (Calveras/ Mérida / Sagristà)
Museu Diocesà de Girona
Obradoiro e Archivo de Documentación Musical, Deputación de Lugo
Oronoz
Réunión des Musées Nationaux (Hervé Lewandowski)
The Art Archive (Dagli Orti)

i els fotògrafs

Eloi Bonjoch, Gaspar Coll, Ramon Manent, Josep M. Oliveras, Pep Parer, Pere Pascual, Jean Ponent, Rosina Ramírez, Pepo Segura, Francesc Tur

© d'aquesta edició: Departament de Cultura

Disseny gràfic de la col·lecció
Josep M. Mir

Preimpressió
Anglofort, S.A. Barcelona

Impressió
Ingoprint, S.A.

Dipòsit legal: B. 30.392-2003
ISBN: 84-393-6149-1

EXPOSICIÓ

Organització
Generalitat de Catalunya
Departament de Presidència
Departament de Cultura

Direcció
Jaume Sobrequés i Callicó
(Museu d'Història de Catalunya)

Joan Amorós
Denis Mallet
(Eurocongrés 2000)

Projecte museogràfic

Comissariat
Jusèp Boya
Jordi Fernández-Cuadrenc
Marina Miquel

Adjunt de Comissariat
Albert Cubeles

Documentació
Romina Falla
Isabel de la Fuente
Mercè Millet
Jordi Ràfols

Assessorament en la recerca
Maria Clua (Gabinet Numismàtic del Museu Nacional d'Art de Catalunya)
Antoni Dalmau
Antoni M. Espadaler (Universitat de Barcelona)
Rosa M. Martín
Bernat Menetrier
Joaquim Monclús
Josep Moran (Institut d'Estudis Catalans)
Joan Peytaví (Universitat de Perpinyà)
Antoni Rossell (Arxiu Occitan, UAB)

Gestió Econòmicoadministrativa
Margarida Garcia-Alsina

Difusió
Magda Gassó

Relacions Institucionals
Mercè Morales

Conservació
Mariona Companys

Suport museogràfic
Anna Cisneros, Margarida Sala

Cartografia
Marina Miquel
Pedro Monzo
Estudi Ignasi Cristià

Correcció lingüística
Òscar Alegret

Traduccions
Albin Bonet
Rafèu Sichel
Manel Zabala
Duual S.L.

Disseny museogràfic

Projecte i direcció
Ignasi Cristià
Estudi Ignasi Cristià
Carol Abad
Yago Díaz
Mónica Palacios
David Urgell

Audiovisual

Producció
Museu d'Història de Catalunya

Guió
Jusèp Boya

Concepte i realització
Ignasi Cristià

Producció
La Truka

Música
Laura Teruel

Locucions
Pepo Blasco
Carme Parés

Documentació
Albert Cubeles
Marina Miquel

Elaboració 3D
François Bouju

Coordinació
Mónica Palacios

Muntatge
Abel López
David Muñoz
Alex Pérez
Andrés Prieto

Postproducció
La Truka

Programació
Sergi Jover

Difusió

Imatge gràfica
Mariona Garcia + Roseta Mus

Comunicació i publicitat
Albert Fargas

Visita teatralitzada
Re-crea

Monitoratge
ICONO Serveis Culturals
Guiomar Bonet
David Castellarnau
Eduard Mateus
Muntsa Palomera
Manuel Pérez
Mercè Riera
Roser Vallès
Anna Villarreal

Producció i muntatge

Conservació preventiva
Ignasi Millet

Restauració
Taller de restauració del Monestir de Sant Pere de les Puel·les
Clara Alibés
Elvira Gaspar

Muntatge d'obres
STEM
Mireia Blessa
Màrius Codina
Carol Ribera

Construcció i instal·lacions
C. V. Produccions

AGRAÏMENTS

Ambientació sonora
Alicia Bucellato
Albert Cubeles
Anna Mauri
Antoni Rossell
Laura Teruel

Il·luminació i assistència tècnica
Josep Ripoll
Jordi Abenza
Jordi Muñoz
Joan Ruiz

Embalatges i transports
TTI Transports

Assegurances
Willis S&B
Gestió d'assegurances
Isabel Casals

Suport tècnic
Lourdes Coll, Lluís Fortuny, Núria Garcia, Anna Gutiérrez, Marta Iriarte, Lluís Picó, Vicenç Prats, Juan José Sandoica, Marta Serra, Martí Soler, Consol Terré, M. José Vicente.

Fotografia
AISA, Arxiu Històric de Sitges, Centre Historique des Archives Nationales, Biblioteca Apostolica Vaticana, Bibliothèque Interuniversitaire de Montpellier, Bibliothèque Nationales de France, Bibliothèque Sainte Geneviève, CIRDOC, Dupif Photo Studio, Godó-Foto, Índex, Istituto Archeologico Germanico. Roma, Ministerio de Educación, Cultura y Deportes (Arxiu de la Corona d'Aragó), Monastero S. Benedetto Sacro Speco (L. Orlandi), Museu Nacional d'Art de Catalunya (Calveras/ Mérida/ Sagristà), Oronoz, The Art Archive (Dagli Orti), Réunion des Musées Nationaux. Agence photografique

i els fotògrafs
Pep Parer, Pere Pasqual, Rosa Ramírez

Archiu Istoric Generau d'Aran
Archives Communales de Perpignan
Archives Départamentales de l'Haute-Garonne. Toulouse
Archives Départementales des Pyrénées-Orientales. Perpignan
Archives Municipales de Marseille – Cabinet des Monnaies et Médailles de Marseille
Arxiu Capitular de la Catedral de Tortosa
Arxiu Episcopal de Vic
Arxiu Històric de la Ciutat. Barcelona
Arxiu Històric de Sitges
Arxiu Històric General d'Aran
Arxiu Occità-UAB
Biblioteca Ambrosiana. Milano
Biblioteca de Catalunya
Biblioteca de la Universitat de Barcelona
Biblioteca de l'Abadia de Montserrat
Biblioteca-Museu Víctor Balaguer
Bibliothèque municipale de Lyon
Bibliothèque municipale de Orleans
Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa
Centre d'Història Contemporània de Catalunya
Centre des Monuments Nationaux. Aigües Mortes
Centre Historique des Archives Nationales, París
Centre Inter-Regional de Desenvolupament de l'Occità. Bèziers
Centro de Artesanía e Diseño. Deputación Provincial de Lugo
Conselh Generau d'Aran
D. G. Patrimoni Cultural
Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida
Institut d'Estudis Territorials. UPF
Institut Municipal Progrés i Cultura de Balaguer. Museu de la Noguera
Institut Occitan. Pau
Ministerio de Educación, Cultura y Deportes - Arxiu de la Corona d'Aragó
Musée Archéologique d'Ensérune
Musée Archéologique Saint Bertrand de Comminges
Musée Calvet. Avignon
Musée d'Archéologie de Narbonne
Musée du Biterrois. Sociétè Archéologique de Béziers
Musée Fenaille. Rodez
Museé Massey.Tarbes
Musée Saint-Raymond. Musée des Antiques de Toulouse
Museo de la Armería de Alava / Arabako Armeria Museoa. Vitoria-Gasteiz
Museon Arlaten. Arles
Museu Arqueològic de Catalunya
Museu d'Art de Girona
Museu de Badalona
Museu de Ripoll
Museu d'Història de la Ciutat. Barcelona
Museu Diocesà de Barcelona
Museu Episcopal de Vic
Museu Frederic Marés
Museu Nacional Arqueològic de Tarragona
Museu Nacional d'Art de Catalunya
Museu Nacional d'Art de Catalunya. Gabinet Numismàtic
Tresor de la Catedral de Girona

Sívila Canalda, Christine Lange, Miquel Àngel Lloret, Albert Martí, Xavier Miret, Ainoa Pancorbo, Luciano Pérez, Jesús Quiroga, Mercè Renom, Michelle Ros, Jordina Sales, Santiago Salvador, Judit Subirachs, Pilar Triadó, Conxa Torner

i també, a tots aquells col·leccionistes i particulars que volen romandre en l'anonimat, i al personal de museus, biblioteques i arxius que han contribuït amb la seva col·laboració a l'exposició.

Sumari

Presentació. *Molt Honorable Senyor Jordi Pujol* 9

Pròleg. *Jaume Sobrequés i Callicó*
Occitània i Catalunya, una història comuna 10

Introducció. *Robert Lafont*
Occitans i catalans: els segles del matrimoni impossible i el temps de la unió 14

Un substrat cultural comú
Georges Fabre i Rosa Plana
El substrat cultural preromà i les relacions entre les terres occitanes i catalanes durant l'antiguitat . . . 24

Josep Moran
Català i occità: el naixement de dues llengües bessones 44

Antoni Pladevall
Una església comuna. Els lligams espirituals i artístics entre Catalunya i Occitània 56

El regne de l'amor cortès
Hélène Débax
El fracàs de l'Estat occità. Les divergències de l'evolució entre Occitània i Catalunya (segles IX-XIII) 68

José Enrique Ruiz-Domènec
Occitània al segle XII: un país de trobades múltiples 76

Antoni Rossell
L'art de trobar 82

Antoni Maria Espadaler
El casal de Barcelona i la poesia trobadoresca 106

Antoni Dalmau
Els càtars. Un cristianisme sense creu 124

Aquelas montanhas que tan nautas son...
Patrici Poujade
Cap a la frontera política als Pirineus. Occitània i Catalunya (1258-1815) 138

Philippe Gardy
L'occità entre la «dessocialització» i les vel·leïtats renaixentistes. De l'edicte de Villers-Cotterêts a la Revolució 156

Ramon Sistac
La repressió del català per la monarquia hispànica 164

Joan Peytaví
La immigració d'occitans vers Catalunya en l'època moderna 170

Jean Penent
De València al Puèi. Ribalta, Ribera, Do i els germans François 186

La pàtria somniada

Philippe Martel
Els Jocs Florals, el Felibritge i la Reinaxença 194

Vinyet Panyella
«La causa occitana». Les relacions occitanocatalanes a la primera meitat del segle xx. 202

Georg Kremnitz
Fabra i Alibert: dues llengües, dos camins 212

Joan Ives Casanova
Les cultures catalana i occitana durant la segona meitat del segle xx: cultures reflectides a través del temps 218

Un país que vol viure

Jordi Fernández-Cuadrench
Catalunya i Occitània conjugades en present 226

Joan Amorós
Conclusions de l'Eurocongrés 2000. 234

Bibliografia 243

Cronologia 251

Índexs 255

Presentació

L'Eurocongrés ha ajudat a repensar aspectes del passat comú de Catalunya i Occitània i ha cridat l'atenció sobre el futur d'aquest arc llatí europeu en el qual nosaltres tenim un paper de primer ordre. Dins de l'Europa unida de demà, aquest projecte suggeridor al qual amb tantes dificultats anem donant forma, la història i la geografia atorguen a la relació Catalunya-Occitània un caràcter rellevant. Les conclusions dels diversos àmbits de l'Eurocongrés forneixen un material molt ric a l'hora de cercar nous vincles de relació que reconstrueixin el més positiu del passat llunyà.

El Museu d'Història de Catalunya ha volgut evocar, en l'exposició «Càtars i trobadors. Occitània i Catalunya: renaixença i futur», alguns episodis importants que exemplifiquen allò que han estat les relacions entre ambdós pobles germans, que parlen llengües, l'una i l'altra, filles del llatí. Fins a la desfeta de Muret en començar el segle XIII, tot feia pensar que ens esperava un mateix futur. No va ser així, perquè Occitània va anar essent engolida des d'aquell moment pel centralisme despersonalitzador de l'Illa de França, com seria també Catalunya uns quants segles després pels governs espanyols de mentalitat castellana. La renaixença de cada poble, al segle XIX, va tenir un ritme i una intensitat diferents. Més intensa a Catalunya. Més difícil a Occitània. Hem anat reconstruint a poc a poc la identitat catalana. Estem en un bon camí. I Occitània ha sobreviscut i avui hi ha gent que treballa per consolidar-la. És possible que nosaltres hi puguem ajudar. L'Eurocongrés i aquesta exposició del nostre Museu d'Història de Catalunya hi poden contribuir. Vull creure que serà així.

Jordi Pujol
President de la Generalitat de Catalunya

Jaume Sobrequés i Callicó
Director del Museu d'Història de Catalunya

Pròleg
Occitània i Catalunya, una història comuna

Occitània ha existit i encara existeix. Els occitans i els historiadors ho sabem, però la immensa majoria de catalans ho ignoren. Mai ningú no els n'ha parlat, ni ho han estudiat en l'ensenyament primari o mitjà, i amb prou feines a les facultats d'història de les universitats. La secular política centralista de l'Estat francès, la tradicional animadversió de l'Estat espanyol contra els fets diferencials i una certa indiferència de les administracions públiques catalanes han contribuït, des de sempre, a fomentar aquesta ignorància col·lectiva. La *Gran Enciclopedia Larousse*, una obra modèlica en tants aspectes, ni en parla, almenys en la versió espanyola. A tot estirar alguns tenen d'Occitània la idea d'una realitat passada, d'una llengua morta i d'uns territoris que des de fa molt de temps s'han fos, des de tots els punts de vista, dins el gran Estat nació uniformat per l'absolutisme i pel pur centralisme de París. Des del segle XIII fins a l'entrada del segle XXI.

Aquest darrer aspecte no deixa de tenir una bona part de veritat. A propòsit d'això, els destins d'Occitània, o dels països occitans, i de Catalunya han corregut camins paral·lels. La història no acaba mai. Tot amb tot, hem de convenir que el present és ben diferent. Catalunya ha aconseguit superar l'uniformisme imposat pels polítics espanyols i avui es troba en un estadi no gens menyspreable en el seu camí cap a una sobirania més gran, mentre que Occitània mena un combat molt dur, amb pocs efectius, que té com a objectiu immediat simplement sobreviure. La meva impressió és que, després de molts anys –uns quants segles– difícils, Occitània, sota el guiatge d'uns militants que treballen amb una gran il·lusió, ha estabilitzat a l'alça el seu llarg procés de decadència. L'occitanisme polític, superador del vell occitanisme culturalista, ha fet un cert camí i avui és l'esperança d'un futur més ple de sentit, d'una reconstrucció més sòlida de la identitat.

Tothom coneix bé l'abast territorial de Catalunya, però no succeeix el mateix amb Occitània, objecte bàsic d'aquest llibre i de la mostra que vol ajudar a entendre aquella realitat. Seguint la descripció que en fa el diccionari *Salvat Català*, podem dir que Occitània s'estén «des de l'estuari de la Gironda cap al NE, engiobant tot el Massís Central, travessa la vall del Loira, a l'altura de Saint-Étienne, i el Roine entre Viena i Valença, i continua cap a l'E entre Grenoble i Dia fins a arribar als Alps al N de Briançon. D'aquí baixa cap al Mediterrani i penetra a totes les valls piemonteses de 20 a 40 km endins; ja en país de Niça recula i acaba a la platja mediterrània, al límit entre l'estat francès i l'italià. Limita amb el Rosselló, el Capcir, la Cerdanya, Andorra, el Pallars i la Ribagorça, engloba tota la Vall d'Aran i segueix la frontera entre l'estat francès i l'espanyol, fins que, en arribar al territori basc, recula cap al NO i acaba a l'Atlàntic entre Baiona i Biarritz. Comprèn set països històrics, la majoria dels quals parlen un dialecte occità propi: Gascunya i Guiena a l'O, el Llemosí i l'Alvèrnia al N, el Delfinat i la Provença a l'E, i el Llenguadoc al S». Occitània, doncs, no és cap broma. El seu potencial econòmic i de població és excepcional.

A aquesta Occitània immensa li han passat coses importants al llarg dels segles. El conjunt occità s'ha bastit al damunt d'una pluralitat política colossal i canviant. S'hi han donat lluites imponents per a tots els gustos, coalicions i enfrontaments impossibles de sintetitzar. Els interessos polítics sobre la zona van ser diversos fins que a partir de 1244 París va anar incorporant a la monarquia francesa el mosaic de les diverses sobiranies polítiques i feudals que hi havia. El procés va ser llarg, però sempre negatiu per al manteniment de la identitat: el 1271 van passar a França el comtat de Tolosa, el Llenguadoc i Alvèrnia; el 1349, el Delfinat; el 1451, Aquitània; el 1480, Provença; el 1610, Bearn el comtat Venaissí, el 1790, el comtat de Niça, el 1860. Fins a 1213, desfeta de Muret i mort de Pere I el Catòlic, rei de la corona d'Aragó, la història de molts territoris occitans va anar íntimament lligada amb la de Catalunya. Els interessos polítics dels comtes de Barcelona hi van ser intensos. Es van concretar a través d'unions matrimonials, herències successòries, vincles feudals i, quan calgué –com en la crisi càtara–, a través de la guerra.

Hagueren de passar alguns segles perquè la relació Catalunya-Occitània, deixant a part les migracions i els aspectes mercantils, tornés a tenir un caràcter positiu i bastant intens. Els respectius moviments de renaixença cultural i política que van te-

nir lloc al llarg del segle XIX i en les primeres dècades del segle XX van tornar a posar en relació ambdós mons. Bé que a Occitània no hi va faltar un corrent occitanista de caràcter polític i de tendència progressista, el felibritge, conservador, culturalista i girat d'esquena a la construcció d'elements polítics positius, va marcar el to d'aquest renaixement occità, almenys fins als anys trenta del segle passat.

Amb motiu de la celebració de l'Eurocongrés, aquesta important mobilització humana que durant molts mesos ha intentat de commoure, des de punts de vista plurals, l'arc llatí, que comprèn, sobretot però no exclusivament, Occitània i els països que van integrar la corona d'Aragó, el Museu d'Història de Catalunya, sota l'impuls inicial de la direcció del congrés esmentat, ha volgut presentar una mostra que expliqués la relació que hi ha hagut entre Catalunya i Occitània. Com que no es tractava d'explicar-ho tot, ni de posar les planes ampliades d'un llibre en uns panells penjats a la paret amb quatre fotografies, vam decidir d'exemplificar el caràcter d'aquestes relacions en tres grans temes que corresponen a dos grans moments històrics: els segles XI, XII i XIII, d'una banda, i el segle XIX, de l'altra. Dos grans esdeveniments de natura diversa van tenir lloc en el primer període: l'aparició de la poesia trobadoresca, obra dels trobadors, i el gran drama polític que sorgeix de l'arrelament en una part d'Occitània de la doctrina càtara. Bé que van predominar els occitans, també hi va haver trobadors catalans. El moviment trobadoresc va representar una alenada d'aire fresc, de progrés i d'obertura en la cultura i la societat occitanes. La laïcització de la poesia amb la introducció de temes que no deixaven d'escandalitzar la societat en què es donaven –els trobadors van ser uns precursors llunyans d'aquells que el 1968 reclamaven l'alliberament sexual i l'amor lliure– va sobreviure fins que es va produir la reacció clerical a la fi d'aquell període. L'exposició **Càtars i trobadors. Occitània i Catalunya: renaixença i futur** i els diversos articles d'aquest llibre ho expliquen prou bé.

També als segles XII i XIII un fet amb connotacions religioses i polítiques, l'arrelament de la doctrina càtara o valdesa, va posar en contacte directe Catalunya amb el Llenguadoc occità. La croada predicada pel papa Innocenci III (1208), encarregada a la corona francesa, desitjosa de dominar el mosaic polític del Migdia, va obligar el rei d'Aragó a defensar els interessos feudals que tenia a Occitània i a fer costat als seus vassalls, els comtes de Foix i de Comenge i els vescomtes de Bésiers, Carcassona i Bearn, i, sobretot, al seu cunyat el poderós comte de Tolosa, l'objectiu principal de les ambicions annexionistes de la cort francesa, quan va tenir lloc l'escomesa militar dirigida per Simó de Montfort. El fracàs va tancar un episodi important de les relacions Catalunya-Occitània. L'exposició i uns quants articles d'aquest llibre expliquen aquesta crisi i les conseqüències que va tenir.

Al segle XIX Occitània i Catalunya van iniciar, cada una per la seva banda però amb contactes esporàdics no menyspreables, un camí de redreçament de la identitat. Els resultats no van ser els mateixos, perquè les circumstàncies socials, econòmiques i els punts de partida tampoc no ho eren. La seva evolució no va seguir les mateixes rutes, ni els ritmes d'avenç van portar la mateixa velocitat. El paral·lelisme, però, existeix. Alguns capítols d'aquest llibre ajuden a entendre certs aspectes d'aquesta relació i també expliquen per què la renaixença occitana, impulsada pel moviment del Felibritge, no va reeixir i per què no va tenir un final gaire feliç.

Aquest llibre s'ha preparat, com ja he dit, per acompanyar l'exposició **Càtars i Trobadors. Occitània i Catalunya: renaixença i futur.** D'alguna manera hi fa de catàleg, encara que respon a una voluntat un xic més ambiciosa i al desig que no sigui només conjuntural. Tot i això, vull explicar, ni que sigui d'una manera breu, el contingut general de l'exposició. L'hem dividida en sis grans àmbits temàtics. El primer, **Els fills del llatí**, presenta l'origen i la geografia de l'occità i del català com a llengües romàniques. Atès que ni l'un ni l'altre no són idiomes uniformes, hem procurat, també, de presentar-ne les variants a través de testimonis orals que facin més comprensibles aquestes modalitats.

Ja ho he dit abans. A l'alta edat mitjana les relacions polítiques entre Occitània i Catalunya van ser intenses. El segon àmbit de l'exposició, **Terra de comtes**, se n'ocupa. És sabut que el desmembrament de l'Imperi carolingi va donar vida a diverses entitats polítiques sobiranes en l'espai occitanocatalà. Si bé durant els segles IX i X el comtat de Tolosa va ser el qui va aconseguir un paper hegemònic a la regió, amb la compra que al segle XI va fer Ramon Berenguer I dels comtats de Carcassona i Rasés, el comtat de Barcelona va irrompre amb força en la política d'Occitània.

Catalunya i Occitània van ser, durant els segles XI i XII, un pont entre l'Europa meridional i l'Europa del nord, entre el Mediterrani i l'Atlàntic, entre la cultura i la civilització islàmiques i les cristianes. Hi van confluir, també, les rutes que portaven els pelegrins europeus a Santiago de Compostel·la. En aquest ambient europeista va sorgir una nova visió de la societat i es va desenvolupar la poesia trobadoresca. Se n'ocupa una part important de l'exposició, aquella que hem denominat **El regne de l'amor cortès.**

També m'hi he referit. Al segle XI s'estén per les terres dels comtats del Llenguadoc el catarisme, una religió fonamentada en una interpretació dualista del món i que proclamava el retorn al cristianisme primi-

tiu. El seu arrelament profund en els diversos estaments de la societat llenguadociana va provocar una gran alarma a Roma. El pontífex Innocenci III va predicar (1209) una croada contra els càtars que va encarregar a la monarquia francesa, desitjosa d'estendre el seu domini polític sobre el Migdia. La desfeta de Muret (1213) i la liquidació total del catarisme els anys posteriors van comportar un capgirament radical de la situació política d'Occitània. Els àmbits quart, **Els bons homes**, i el cinquè, **Déu ho vol!**, de l'exposició estan dedicats a explicar aquest sagnant episodi de la història d'Occitània i la seva íntima relació amb Catalunya.

A poc a poc es va anar consolidant entre Occitània, d'una banda, i Catalunya i la corona d'Aragó, d'una altra banda, una frontera política cada dia més hermètica. Dues dates ben allunyades l'una de l'altra però amb trets comuns van marcar aquest secular allunyament. El tractat de Corbeil de 1258 va tancar jurídicament allò que la realitat ja havia segellat: la presència activa de la monarquia catalanoaragonesa en els escenaris occitans. La pau dels Pirineus (1659) va ser encara més dolorosa per a Catalunya, que va veure com una part del seu territori, els comtats del Rosselló i una part del de la Cerdanya, s'incorporaven definitivament a França. Això no va impedir, però, que durant els segles XVI i XVII tinguessin lloc diverses onades immigratòries d'occitans a Catalunya. Els Pirineus, que havien esdevingut una frontera política, no podien frenar un corrent humà que aprofitava el corredor català per cercar al Principat una feina que molts no tenien al seu país d'origen. L'àmbit sisè de l'exposició, que porta per títol **Aquelas montanhas que tan nautas son...**, presenta la nova realitat sorgida en les relacions entre Occitània i Catalunya a partir de la crisi del segle XIII i durant l'edat moderna.

Sota el títol **La pàtria somniada**, el setè àmbit de l'exposició presenta els contactes culturals i literaris que als segles XIX i XX hi va haver entre escriptors del moviment del Felibritge, com ara Frederic Mistral, i autors catalans que, com Víctor Balaguer, impulsaren la Renaixença de les lletres catalanes. Per bé que ambdós moviments evolucionaren, com he dit, d'una manera divergent, va restar un caliu favorable a l'entesa entre Occitània i Catalunya en un període de preocupació pel retrobament de la identitat perduda. Les propostes dels diversos àmbits de l'Eurocongrés, que tenen totes la voluntat de projectar cap al futur objectius comuns de tipus econòmic, cultural, social i espiritual, són recollides en la darrera part de l'exposició amb el títol **Un país que vol viure**. Fins aquí el resum del contingut de la mostra que entre el 5 d'abril i el final de juliol de 2003 serveix de cloenda a la gran mobilització d'energies culturals i socials que ha representat l'Eurocongrés.

Hem dividit el contingut d'aquest llibre en cinc apartats amb una magnífica introducció deguda al gran mestre occità Robert Lafont («Les relacions occitanocatalanes al llarg de la història») i una doble cloenda de Jordi Fernández-Cuadrench, de l'Institut Occitan de Pau («Catalunya i Occitània conjugades en present»), que té com a objectiu obrir horitzons de futur a la relació occitanocatalana, i de Joan Amorós, que fa una valoració de les conclusions de l'Eurocongrés.

Seguint de prop el contingut de l'exposició, aquest llibre comença estudiant les bases polítiques i culturals d'Occitània i Catalunya, sota el títol **Un substrat cultural comú**. La professora de la Universitat de Pau i dels Països de l'Ador Rosa Plana estudia els precedents llunyans («El substrat cultural preromà i les relacions entre les terres occitanes i catalanes durant l'antiguitat»), mentre Antoni Pladevall s'endinsa en l'anàlisi del fenomen religiós, artístic i eclesial en els dos àmbits dels quals ens ocupem («Una església comuna. Els lligams espirituals i artístics entre Catalunya i Occitània»). La llengua és, sense cap mena de dubte, l'element bàsic de la identitat a Occitània. També ho ha estat i ho és a Catalunya, però el menor desenvolupament de la consciència occitana fa que la defensa de la llengua i la voluntat de recuperar-la esdevinguin essencials. El català i l'occità, en totes les variants, són llengües filles del llatí. En aquest llibre s'hi refereix el professor Josep Moran i Ocerinjauregui, de l'Institut d'Estudis Catalans: «Català i occità: el naixement de dues llengües bessones».

Cinc capítols componen una de les parts més importants d'aquest llibre, la destinada a analitzar el moviment literari trobadoresc, el fenomen del catarisme i les relacions polítiques entre Occitània i Catalunya a la fi de l'alta edat mitjana. José Enrique Ruiz-Domènec, de la Universitat Autònoma de Barcelona, situa Occitània en el marc europeu medieval («Occitània al segle XII: un país de trobades múltiples»), mentre les difícils relacions polítiques entre els comtes de Tolosa i el casal de Barcelona són analitzades per Hélène Débax, de la Universitat de Tolosa-Lo Miralh («El fracàs de l'Estat occità. Les divergències de l'evolució entre Occitània i Catalunya (segles IX-XIII»). En un innovador estudi, el professor Antoni Maria Espadaler, de la Universitat de Barcelona, ressegueix la presència dels comtes catalans en la poesia dels trobadors («El casal de Barcelona i la poesia trobadoresca») i Antoni Rossell, de la Universitat Autònoma de Barcelona, estudia la música dels trobadors («L'art de trobar»). Finalment, l'escriptor Antoni Dalmau es refereix a la doctrina càtara i a l'esmentada problemàtica política que va provocar el fet que es difongués («Els càtars. Un cristianisme sense creu»).

La tercera part del llibre es dedica a presentar el període en el qual es va accentuar la pèrdua d'identitat a Occitània i Catalunya i en el qual es va consolidar la frontera entre ambdues comunitats. Aquest és precisament l'objecte del capítol de Patrici Poujade, de la Universitat de Tolosa-Lo Miralh («Cap a la frontera política als Pirineus. Occitània i Catalunya (1258-1815)»). «L'occità entre la «dessocialització» i les vel·leïtats renaixentistes. De l'edicte de Villers-Cotterêts a la Revolució» i «La repressió del català per la monarquia hispànica» són els títols dels articles, respectivament, de Philippe Gardy, del CNRS de Montpeller, i de Ramon Sistac, de la Universitat de Lleida, en els quals analitzen, tal com ben explícitament indiquen els títols esmentats, els intents de fer desaparèixer l'occità i el català. Els segles XVI i XVII van ser un període de retrobament físic, per motivacions econòmiques, entre Occitània i Catalunya quan el Principat va atreure un contingent important de mà d'obra occitana. Aquest és el tema del capítol de Joan Peytaví, de la Universitat de Perpinyà («La immigració d'occitans vers Catalunya en l'època moderna»).

Sota el títol suggeridor de **La pàtria somniada**, s'inclouen quatre capítols que, en conjunt, estudien els moviments de renaixement de les cultures occitana i catalana, l'obra de Pompeu Fabra i Loïs Alibert en relació amb la consolidació gramatical del català i de l'occità, respectivament, i les relacions entre ambdós pobles al llarg del segle XX: Philippe Martel, de la Universitat de Montpeller-Paul Valery («Els Jocs Florals, el Felibritge i la Renaixença»); Georg Kremnitz, de la Universitat de Viena («Fabra i Alibert: dues llengües, dos camins»); Vinyet Panyella, de la Biblioteca de Catalunya («La causa occitana». Les relacions occitanocatalanes a la primera meitat del segle XX), i Joan Ives Casanova, de la Universitat de Pau i dels Països de l'Ador («Les cultures catalana i occitana durant la segona meitat del segle XX: cultures reflectides a través del temps»).

Una exposició amb un format com el de **Càtars i trobadors. Occitània i Catalunya: renaixença i futur** i la preparació d'una obra com la present deuen molt a moltes persones. És just d'esmentar les que més han treballat en aquest projecte. En primer lloc, els comissaris de l'exposició, Jusèp Boya, cap d'exposicions del Museu d'Història de Catalunya; Jordi Fernández-Cuadreny, director de l'Institut Occità de Pau, i Marina Miquel, conservadora del Museu d'Història de Catalunya, la qual ha coordinat, també, l'edició d'aquest llibre. En segon lloc, els documentalistes de l'exposició, Isabel de la Fuente, Mercè Millet, Jordi Ràfols i Albert Cubeles. Vull agrair, també, l'assessorament que ens han donat Antoni Dalmau, escriptor; Rosa M. Martín, del Museu Tèxtil i de la Indumentària de Barcelona; Bernat Menetrier, del Museu Massey, de Tarba; Josep Moran, de l'Institut d'Estudis Catalans; el Gabinet Numismàtic de Barcelona i el professor Antoni Rossell, de l'Arxiu Occità de la Universitat Autònoma de Barcelona. A tots ells caldria afegir-hi, en un lloc destacat, Joan Amorós, director general de l'Eurocongrés, i Denis Mallet, director del CIRDOC. A ells es deuen l'impuls i les gestions per fer possible l'exposició **Càtars i trobadors. Occitània i Catalunya: renaixença i futur** i el present llibre sobre Occitània i Catalunya.

Darrere de l'exposició i més enllà del contingut d'aquest llibre, que tenen l'una i l'altre un caràcter històric, hi ha un esperit que batega amb força i l'expressió d'una voluntat. Un esperit resistent a l'assimilació de la cultura i del poble occitans, i una voluntat: que Occitània vagi retrobant, dins de la nova Europa del segle XXI, una identitat que va perdre per motius que són coneguts. Fer una valoració del terreny recorregut els darrers cinquanta anys no és una tasca que ens correspongui ni a nosaltres, catalans, ni a aquest llibre. Quina és la realitat occitana des que, ara fa més de mig segle,[1] un grup d'intel·lectuals occitans es va plantejar, des de l'Institut d'Estudis Occitans, la defensa d'un nou regionalisme superador del simple tradicionalisme del passat? Quina ha estat l'evolució de l'ús de l'occità d'ençà que el 1950 es debatia a França la llei Deixonne, que volia instituir l'ensenyament voluntari de les llengües regionals? L'oposició a aquesta llei de personalitats rellevants de la cultura francesa, com ara Albert Dauzat, Georges Duhamel o Édouard Herriot, que consideraven que l'occità era un simple *patois* i que l'ensenyament en llengües regionals comportava una minva per a la cultura francesa, va fer escriure a Robert Lafont: «Agraïm aquesta oposició: ens permet de prendre consciència de nosaltres mateixos». L'occitanisme, però, s'havia de modernitzar: «Existim, doncs, i acceptem les conseqüències del nostre amor a la vida, tot acceptant una revisió de les concepcions tradicionals de la cultura». Fa cinquanta anys l'occitanisme es movia en el terreny de cercar, d'una banda, una concepció moderna i progressista de la cultura pròpia com un element que enriquia la gran cultura francesa i, de l'altra, un regionalisme superador del vell felibrisme.

El temps no ha passat debades. Han aparegut nous elements de suport a l'occitanisme. Els catalans, abstrets en els nostres problemes, hi hem ajudat poc. L'Eurocongrés, l'exposició **Càtars i trobadors. Occitània i Catalunya: renaixença i futur** i aquest llibre mateix són un granet de sorra a aquesta construcció lenta però mai aturada de recuperació. Vull creure que és així.

1. *Annales de l'Institut d'Etudes Occitanes. Revue de Synthèse des sciences de l'home d'Oc.* Núm. 5. «Pour un nouvel esperit regionaliste». Tolosa, 15 de novembre de 1950.

Robert Lafont
President de l'Eurocongrés 2000

Occitans i catalans: els segles del matrimoni impossible i el temps de la unió

Per comprendre l'aventura històrica dels catalans i dels occitans, cal recordar els esdeveniments més importants de la història europea, que potser són coneguts però que encara esperen que hom els posi en relleu i els il·lumini, i que són coberts d'històries tendencioses estatals, històries de territoris i de resultats i no d'espais i de possibilitats. Així, doncs, confiarem a aquesta «nova memòria» i a una «nova intel·ligència» del nostre continent el relat de tres matrimonis impossibles: un al segle XIII, un altre al segle XIX i el darrer al segle XX.

L'«Europa d'oc» o el gran casament trencat

El primer acostament entre les terres que més tard es dirien, respectivament, occitanes i catalanes i que encara no es deien així va ser al principi del segle XII amb l'aparició de fets polítics, sociològics i culturals que semblaven anunciar una nova època per a Europa, una Europa que podríem anomenar *occitana*, tenint en compte l'impuls que va prendre més tard.

De primer va ser la supremacia d'un territori que va del nord d'Alvèrnia i del Llemosí al Mediterrani i els Pirineus per tres vies de circulació de gran importància. Una va veure a marxar de Clarmont la primera croada cap a l'Orient, de la qual Ramon de Sant Gèli era el cap i que va obrir a tot l'Occident continental el camí del mar i de l'Orient. L'altra, que recolzava en tres grans seus eclesiàstiques –el Puèi Santa-Maria, Sant Marçal de Llemotges i Aniana–, portava els pelegrins i amb ells les creacions culturals a Santiago de Compostel·la passant per Somport i per Roncesvalls. La tercera via, anomenada *Estrada* franca a causa de la victòria sobre els musulmans del francseptimà Guilhem de Tolosa, feia de la vella capital romana de Narbona el començament d'un camí d'expandiment que tenia l'Ebre per objectiu: Catalunya naixeria dels onze petits comtats establerts a ambdós costats de la serralada. Aquest conjunt irrigat així, veritable encreuament i respir de tota l'Europa occidental, conca de relacions del nord atlàntic i renà tant amb els espais hispànic i italià com amb els marítims, es coneixia essencialment sota els noms de Provença i Aquitània. Tres poders en l'obertura d'una nova època feudal hi tenien una vocació de domini territorial: un, el dels ducs d'Aquitània, el posseïen els comtes de Peitieu; un altre, el dels comtes de Provença, regnava a l'est del Roine, i el tercer, molt important des d'un punt de vista estratègic, tenia la plana fins a la Garona pujant cap a les terres altes. A l'est del Roine hi havia un poder simbòlicament superior: el de l'antic Imperi carolingi; a l'oest, un lligam més fosc col·locava el país en la dependència mal acceptada de l'usurpador capetià, el rei de França, perquè la seva capital era lluny, en una conca de l'Europa del nord, a París.

Al principi del segle XIII tots tres poders van entrar, naturalment, en rivalitat i en conflicte per la supremacia territorial. Més tard va aparèixer un altre poder, el dels comtes de Barcelona, que havia rebut la corona reial d'Aragó i que posseïa indirectament Millau de Roergue, Gavaldà i Provença amb el vassallatge de Carcassona, Besiers, Montpeller i Nimes. Aquitània, després d'un matrimoni fallit de l'hereva Elionor amb el rei de França, va entrar en el camp normand i va tenir la corona d'Anglaterra. El rei de França va ser eliminat així dels afers d'Espanya i d'aquell gran joc que controlava l'emperador germanomediterrani.

L'antiga cohesió de tot aquell espai desitjat i refusat n'explica la unitat lingüística, que aleshores es gestava. Una confluència en un conjunt comú dels trets evolutius del llatí occidental, una llengua romànica que prenia consciència de la seva existència: la llengua d'oc. Amb una rapidesa sorprenent, durant la primera part del segle XII, els poders laics li van atorgar l'estatus de llengua escrita i de llengua literària, la qual va aconseguir de seguida el rang principal a Europa. El procés pel qual la cultura poètica i musical de les abadies va esdevenir mundana va donar

com a resultat l'art líric dels trobadors, que durant cinquanta anys va estar de moda a Europa. L'art èpic, del qual ara sabem que va néixer entre el país d'oc i Navarra, va tenir el mateix origen.

Els trobadors van crear amb el culte de la dona una concepció moderna de l'amor que encara els devem. Els valors que es van desenvolupar, com ara *mercé, cortesiá* o *jòi*, es van divulgar per tots els aspectes de la vida. La societat canviava. Una tolerància generalitzada permetia a la comunitat jueva que havia emigrat d'Andalusia de trobar el seu nou espai. Tres escoles d'art romànic (arquitectura, escultura i pintura) obrien els seus tallers: la provençal, l'alvernesa i l'aquitana. Aquesta nova societat estava sota el poder burgès a les ciutats. Així, una Europa superdesenvolupada, «una primera renaixença», apareixia en l'espai d'una llengua.

El fet essencial més prometedor i més perillós era, aleshores, l'existència d'heretgies com la dels valdesos i el dualisme càtar, que, fonamentats en l'evangelisme (els càtars es coneixien entre ells com a cristians) i afavorits per l'anticlericalisme de la nova societat, vivien en la permissivitat sense ser, però, majoritaris.

Conscient de la seva originalitat i de les amenaces que l'esperaven, l'Europa d'oc va celebrar, el 1204, el matrimoni que unia les seves parts oriental i central: Pere d'Aragó, el rei català, es va casar amb Maria de Montpeller, i Ramon VII de Tolosa, amb Sança d'Aragó. El pacte de Millau associava Aragó i Catalunya, Tolosa i Provença contra tot enemic al món. Amb tot, l'aliança de la corona francesa i del papa ja estava feta, i el 1209 la croada francesa es va dirigir contra una terra cristiana. Va començar una guerra que canviaria tot el futur d'Europa. Va néixer una Europa «a la francesa» que duraria molts segles, l'Europa dels regnes centralitzats i de la intolerància religiosa i filosòfica, de la reducció dels poders burgesos. Alvèrnia ja estava conquerida. Provença tindria una dinastia angevina. Al final d'una ocupació despietada i d'una alienació dinàstica, les terres de Tolosa van ser incorporades directament a la corona de França el 1271.

L'esperança d'una altra Europa possible, oberta i progressista, de la unió catalanooccitana, va viure nou anys, des de 1204 fins a 1213, en què Pere I el Catòlic va morir a Muret en ajut del seu cunyat i la civilització del paratge. El gran matrimoni històric va fallar.

Catalunya i l'imperi aragonès: una Occitània complerta

El fill del Pere I el Catòlic i de Maria de Montpeller, Jaume I, va ser raptat pels francesos després de la batalla de Muret. Criat pels templers a Aragó, va assumir el gran destí català nascut de l'esfondrament d'Occitània: la conquesta de Mallorca amb contingents occitans el 1229, la d'Eivissa i Formentera el 1235 i la de València el 1238. Aquests esdeveniments són contemporanis del final de la conquesta francesa de les terres tolosanes. De vegades sembla que els catalans no van deixar d'ajudar del tot els desgraciats germans occitans. El 1218 el regent Sanç va ser acusat pel papa Honori d'ajudar Ramon VII de Tolosa, refugiat al Pallars. El 1271 l'infant Pere encara va provar d'impedir l'annexió del comtat a França, però va ser destituït del seu càrrec

Vista del port de Marsella.
© de la fotografia: INDEX

de procurador. La gran elecció es va fer el 1258: la corona de França i la d'Aragó es van posar d'acord amb el tractat de Corbeil per fixar la frontera a les Corberes, i així es va traçar políticament una frontera entre la llengua catalana i la llengua occitana que fins aleshores ningú no havia traçat. Els Usatges de Barcelona, el 1251, van segellar el naixement de la nova llengua oficial nascuda de la ruptura històrica.

Els francesos, tot i això, no volien que la conquesta d'Occitània s'aturés allà on ho havien jurat. El 1285 Felip l'Ardit, aliat del papa, va dirigir una expedició per terra i per mar contra Catalunya, i va fer coronar rei Carles de Valois a Llers. El rei francès, extenuat, va morir a Perpinyà. No deixar de petja Catalunya era una constant en la política occitana de França: el 1462, quan els catalans, ja que no suportaven la dinastia estrangera dels Trastàmares, van demanar auxili a Lluís XI, aquest encara ho va aprofitar per ocupar durament el Rosselló i tenir-lo annexat al llarg de trenta anys.

No obstant això, entre el regnat de Felip l'Ardit i el de Lluís XI els catalanoaragonesos van edificar l'imperi mediterrani format per Nàpols, Sicília, Sardenya i Còrsega, i que va arribar durant un moment fins a Grècia. Occitània ignorava aquestes conquestes principalment contra els angevins, que havien arrelat a Provença; amb perspectiva, les podem considerar, però, com la realització lògica, d'acord amb el nou estil europeu, de l'imperialisme reial, de la vocació mediterrània de l'Europa d'oc. Els Països Catalans i els seus territoris dependents eren, al cap i a la fi, un heretatge occità que s'escapava de França. Això es va acabar amb la unió amb Castella. L'imperialisme de l'Espanya d'aleshores va aconseguir el que França no va poder fer, i la castellanització del sud de les Corberes va acompanyar la francesització del nord.

Així i tot, la francesització, encara que va ser dura políticament i espiritualment, va vacil·lar lingüísticament molt de temps. La cancelleria capetiana va crear el nom *Occitània* formant-lo a partir dels mots *oc* i *Aquitània*. La llengua d'oc administrativa va regnar tant a les terres franceses com a les

La Vall d'Aran, amb una població de 7.300 habitants, gaudeix, des del 13 de juliol de 1990, de la Llei de règim especial, per la qual, a més de restablir-se'n les institucions històriques, es declarava l'aranès llengua pròpia de la Vall i cooficial amb el català i el castellà.
© de la fotografia: AISA

terres angleses fins al segle XV. Una certa cultura literària s'organitzà a Tolosa sota el poder francès amb la institució dels Jocs Florals. Aquesta institució, precisament, va mantenir el lligam amb Catalunya. Alguns catalans la van freqüentar fins al principi del segle XV. Quan van voler la seva pròpia institució sota el regnat de Joan I, al final del segle XIV, van seguir sent fidels a l'exemple tolosà. Així, del català de la poesia se'n va dir *llemosí* fins a la dinovena edició dels Jocs Florals i fins a la Renaixença romàntica.

De la mateixa manera que el gran poder català va reprendre una consciència d'espai occità, la gran cultura catalana dels segles XIV i XV fou un poderós brot d'oc. Els darrers europeus que van conservar la lliçó dels mestres llemosins fins a l'alba dels temps moderns van ser els grans valencians Jordi de Sant Jordi i Ausiàs March, mentre els occitans es passaven al francès. El seu honor de família estava salvat al sud català.

Temps francesos, temps espanyols i trobades impossibles

El 1482, a la fi de la guerra dels Cent Anys, durant la qual França quasi va desaparèixer, es van acabar a Aquitània els grans poders feudals com ara el poder anglès. Les tropes de Lluís XI van fer caure les darreres resistències: gairebé tot Occitània estava sota el poder francès.

No s'acabaren, però, les revoltes qualificades de provincials pels historiadors i que van agermanar la noblesa, la burgesia i el baix poble contra els abusius impostos reials. Les més importants van posar en perill fins i tot el poder de l'Estat; la reforma religiosa era una excusa per expressar el malestar públic. Poc se'n va faltar perquè es formessin a Aquitània unes províncies unides com els Països Baixos, mentre la secessió provençal triava la causa catòlica. Aquest conflicte es va acabar quan Enric IV de França, el rei protestant de Navarra, va pujar al tron. El 1632 la revolta del duc de Montmorency, governador del Llenguadoc, i la del germà del rei Gastó contra Lluís XIII i el seu ministre Richelieu van ser d'extrema gravetat, però finalment van ser esclafades per la força.

Aquests dos moviments tenien una ajuda exterior, anglesa en el camp protestant, espanyola en el catòlic; tant l'un com l'altre, però, havien perdut totalment qualsevol lligam amb un pensament residual d'amistat amb Catalunya. Els dos països bessons, sotmesos, es donen l'esquena i perden les grans oportunitats per tornar-se a trobar.

Catedral de Sant Serni de Tolosa.
© de la fotografia: Gaspar Coll

Catalunya era presonera d'una ambigüitat fonamental: les seves llibertats eren esclafades pel poder castellà i el poder francès la vigilava. L'elecció era difícil. Quan el 1635 va esclatar la guerra dels Segadors contra Felip IV, la burgesia barcelonina i els pagesos van cercar l'ajuda de Lluís XIII de França, que tot just havia sotmès el Llenguadoc. La pau, però, es va fer entre els dos regnes rivals i el tractat dels Pirineus va castrar a Catalunya el Rosselló, el Conflent i una part de la Cerdanya, en la qual l'exèrcit francès va fer sucumbir la resistència dels angelets. Quan el 1700 Catalunya i els maulets del País Valencià es van revoltar contra la tirania militar i social de Felip i van escollir com a rei Carles d'Àustria, les tropes dels dos borbons, Lluís XIV i Felip V, van imposar la pau del terror. València va perdre les llibertats el 1707 i Barcelona fou presa el 1714. Gairebé alhora, els *camisards* llui-

taven al Llenguadoc contra les tropes reials tot pensant durant un moment d'alliberar-se de França. Amb tot, els *camisards* eren protestants i la seva causa no era catalana.

L'ambigüitat catalana estava en auge durant les guerres de la Revolució Francesa i de l'Imperi. A França hi va néixer una nova nació. Els occitans hi van perdre tot sentiment d'autonomia. Encara hi havia un sentiment literari d'oc, el qual, a més, renaixia, però no hi havia cap sentiment social. Al Rosselló, una revolta antirevolucionària el 1793 va atreure les tropes espanyoles. Les tropes franceses van contraatacar i van arribar a la fi del 94 fins al Fluvià. Aleshores França es va servir del nacionalisme català liberal naixent contra Espanya. Catalunya va ser proclamada república, però seria una república annexada.

La intenció va ser ofegada alguns anys més tard durant la gran «guerra del Francès». Josep Bonaparte va ser proclamat rei d'Espanya. El general Duchesne va entrar a Barcelona. Tot Espanya es va revoltar. La majoria de l'opinió liberal era a Cadis. El Principat va escollir una junta de resistència. Les atrocitats franceses es multiplicaven. València, que havia rebutjat els francesos, va ser assetjada i presa. El general Suchet hi va desencadenar una repressió contra la població. L'ocupació s'acabà el 1814. València i Catalunya estaven dissociades l'una de l'altra i es van reintegrar en una monarquia espanyola reaccionària i centralista, la qual va conduir la castellanització simultàniament a la francesització accelerada del poble occità, atès que els règims que es van succeir a París continuaren la mateixa política.

El somni europeu dels felibres

Mig segle després van ressonar les dues crides de renaixença. Els Jocs Florals van ser restaurats a Barcelona. A Provença Mistral va publicar *Mirèlha*, però els clams no sonaven igual. El president barceloní Milà i Fontanals decidí que els Jocs a la glòria del llemosí «sols havien d'usar d'aquesta llengua». *Mirèlha* va ser editada en una traducció francesa i va triomfar a París mentre que Avinyó feia mala cara. Barcelona se sentia una capital en què es reanimaven els records de la corona d'Aragó. Occitània era dividida en departaments i províncies dins l'Estat centralista, en el qual només hi havia llum a París.

Durant aquella època els dos esdeveniments es van ignorar, però es van retrobar aviat. El premiat de 1859, l'enginyer Damas Calvet, va fer un

Clarmont d'Alvèrnia, capital del departament francès de Lo Puèi de Doma.
© de la fotografia: AISA

viatge a Provença el 1861 i va conèixer Mistral a Tarascó. Aquest, amb la seva glòria parisenca, celebrat com el nou Homer, de cop girà l'esquena a la glòria i a París i optà per la història: la de l'edat mitjana, durant la qual Provença tenia la seva dinastia catalana i un possible futur. En el poema *Ai trobaires catalans* imagina una Europa pacífica, democràtica i federal en la qual Provença i Catalunya es retrobaran bessones. Per fer córrer la nova i gegantesca idea, es tenia la vana creença que Espanya i França alliberarien generosament les seves províncies captives amb una salutació cortesa a Napoleó III. Som, però, sota l'imperi autoritari, deu anys després de la terrible repressió de la insurrecció provençal contra el cop d'estat del dos de desembre. Calia fer un gran salt d'esperança per sobre d'un poder que, en principi, no ho permetia per saludar una Europa que no existia.

Les relacions s'aproparen ben aviat. I va arribar l'home que hi podia donar una dimensió realista. Durant l'estiu de 1866 va arribar a Provença Víctor Balaguer, diputat per Barcelona, pensador garibaldià i francmaçó, que va unir la seva carrera a la d'un futur cap de govern, el general Prim. Balaguer i Mistral combregaven amb la mateixa idea. Aquell va ser un moment de terratrèmols polítics successius a Espanya; al setembre no van permetre al liberal Balaguer de tornar-hi, així és que va passar un any a Avinyó, on va organitzar l'acte de donació de la Copa Santa, que els catalans van oferir als provençals. Mistral va escriure un cant d'alliberament, *La comtessa*.

El que madurà ben ràpidament en aquell moment va ser justament la idea federal i nacional, *risorgimentale*, que fermentà a Itàlia i entre els pobles de l'Imperi austríac en els cercles liberals maçònics i que s'adreçava a tot Europa, maduració que Balaguer trobava a punt quan va tornar a Catalunya i va rebre Mistral als Jocs Florals de 1868. Hi participava el pensament de Proudhon, que aleshores tenia al seu costat a París el gran exiliat Pi i Margall. Mistral també va entaular una gran amistat amb un altre europeu important, William Bonaparte-Wyse, aristòcrata irlandès portador del missatge de la maçoneria britànica. Aquells homes pensaven preparar un futur radiant en l'hipotètic cas d'una caiguda dels poders polítics autoritaris que esperaven que s'esdevindria ben aviat.

Prenent una àmplia perspectiva històrica, es podria creure que ho tenien tot a favor. L'Europa intel·lectual, París també, va reconquistar la memòria dels trobadors i de la croada albigesa. A Occitània encara més que a Catalunya la vella llengua servia per crear una nova expressió: el Felibritge, que es va fundar a partir d'un moviment animós de poetes populars que van decidir de dir-se *trobaires*. A l'Occitània mediterrània més que no pas a Catalunya s'hi van poder aplegar forces socials. Hi havia una classe capitalista industrial que havia estat la gran força girondina durant la Revolució, malauradament vençuda pels jacobins; encara existia, però, i era forta.

Tot i això, les coses es van capgirar. El Segon Imperi francès va ser capaç d'organitzar un mercat nacional resplendent on el capital occità fou absorbit, amansit, mentre la ideologia nacional unànime, la dreta i l'esquerra juntes, no va deixar cap lloc a un programa ni que fos regionalista. D'altra banda, el capitalisme català, no tan potent però més lúcid, va començar a canviar de direcció. Per exemple, l'España industrial, la primera societat cotonera de tot l'Estat espanyol, fundada a Madrid per dos germans igualadins, es va traslladar a Barcelona el 1851. Quan Mistral va tornar als catalans la seva invitació a Barcelona, ho va fer a Sant-Romièg en una atmosfera grisa per anunciar reivindicacions menors.

La desesperació va arribar de seguida. La candidatura prussiana al tron d'Espanya va fer esclatar la guerra del setanta. L'Imperi va caure, però França no estava vençuda. Va reposar forces entre dos centralismes governats per dos occitans, Gambetta i Thiers. Es va refer matant la Comuna, que donava a Mistral unes garanties federalistes inesperades però amb colors revolucionaris.

Tota la burgesia francesa, per por de la Comuna, va provocar la república autoritària. Mistral encara va anar més a la dreta. Des d'aleshores va ser el gran poeta de la França catòlica i legitimista. I si hi havia legitimitat, també n'hi havia a Espanya. Pi i Margall va ser el primer president de la República Espanyola; Mistral, d'altra banda, sostenia el combat de Blanca de Borbó. Així va morir la gran idea del Felibritge occitanocatalà. L'únic que continuava pensant això, en el seu provincianisme reaccionari, era Teodor Llorente a València. El segon matrimoni era mort.

El segle xx: el catalanisme i l'occitanisme

Els seixanta anys de ruptura no van impedir que alguns intel·lectuals de cada banda mantinguessin el gran «somni occità». Maragall va escriure la seva famosa *Glosa* i el 1907 va celebrar la revolta del Llenguadoc contra el poder central. El nom d'Occitània apareix en els seus escrits. Aquest nom fou, a

l'altra banda de la frontera, la gran descoberta del nou segle. En el Felibritge alguns escriptors van adoptar l'adjectiu i el substantiu d'identificació històrica com també van tornar al sistema tradicional d'escriptura. Això els va fer acostar, de nou, a Catalunya, almenys intel·lectualment. No obstant això, la política felibrenca, que havia adoptat un color més o menys federalista a la fi del segle anterior, no tenia gaire influència pública.

Així i tot, les forces populars hi eren: el 1903, arran d'un moviment massiu del món de la vinya, el Llenguadoc no va obeir durant un moment el govern centralista de Clemenceau. El cap del Felibritge, Devoluy, i l'alcalde socialista de Narbona, Ferrol, van animar el vell Mistral, però ell s'hi va negar. La revolta va decaure i la Gran Guerra, que va arribar ben aviat, va llançar les masses cap a un nacionalisme boig i va delmar la població masculina d'Occitània.

Espanya estava protegida de la catàstrofe per la seva neutralitat, i en la política espanyola la causa catalana va prendre el camí que hauria d'haver pres durant el segle anterior sota les seves dues ideologies: la de l'esquerra liberal, que representava Valentí Almirall, deixeble de Pi i Margall, i la de la dreta tradicionalista d'Àngel Guimerà i de la Lliga. El carisma de Prat de la Riba, també ell simpatitzant amb Occitània, president de la Diputació de Barcelona, creador el 1907 de l'Institut d'Estudis Catalans i el 1914 de la Mancomunitat de Catalunya, dominava la segona família.

A causa de la inestabilitat espanyola, del creixement de l'anarquisme i del catalanisme i de la resistència centralista, va tenir lloc el cop d'estat del capità general de Catalunya Miguel Primo de Rivera. El progrés del catalanisme va ser aturat per la dictadura, però la carrera de Carbonell i Gener ja havia començat, el qual des de Sitges es va posar al servei de la causa d'una gran Occitània, mentre la nova generació, la de 1918, sostenia un «nacionalisme integral». Una estada d'intel·lectuals catalans va estrènyer a Occitània mateix els lligams fraternals amb la nova generació occitana, que, seguint el model català, acabava de crear l'occitanisme i de trencar amb l'afeblit moviment felibrenc. Va ser la segona gran trobada històrica. Hi hauria matrimoni?

El 1930 la dictadura es va acabar, els exiliats van tornar a casa i es va emprendre la marxa cap a la victòria política que seria el 1932 amb el restabliment de la Generalitat i la proclamació de l'Estatut d'Autonomia dins la República Espanyola. Carbonell i Gener va ajudar quasi oficialment l'occitanisme, malgrat un retrocés catalanista per realisme, atès que l'occitanisme era l'elecció intel·lectual d'uns pocs occitans. Al setembre de 1936 va esclatar la revolta franquista. La Catalunya autònoma va entrar en la Guerra Civil sota el signe d'una revolució social en resposta al feixisme. El 1939 tot es va acabar. Començava una nit de quaranta anys en la qual tots els poders catalans van ser abolits i, al començament, fins i tot l'ús de la llengua. Una part dels intel·lectuals es van exiliar. Immediatament després, França va entrar en la Segona Guerra Mundial. Va conèixer la derrota, la destrucció i una terrible ocupació militar de quatre anys. El tercer matrimoni no fou possible.

Una llarga nit, Europa i potser l'alba

L'occitanisme va veure defraudades les seves esperances amb el feble reconeixement que va fer el reaccionari Estat francès dels drets lingüístics dels occitans. Tot i això, amb l'alliberament de 1944 va aparèixer, sota els colors de la resistència, el que li valdria, el 1951, el primer reconeixement a França de la seva llengua en una llei estatal que autoritzava l'ensenyament facultatiu de les «llengües i dialectes locals».

L'occitanisme va progressar així, a través dels trastorns de la història política francesa, rosegat per guerres colonials durant les quals es va crear i va morir la Quarta República. El 1962, però, es va donar un gran canvi. Es van anunciar autèntics alçaments populars que van prendre colors occitans contra les il·legalitats del desenvolupament del territori i les crisis agrícoles i industrials. Els occitanistes van crear amb el concepte de colonialisme interior les armes d'una anàlisi i d'una trobada amb el poble. El doble moviment duraria vint anys, fins al canvi de poder de 1981, tornant-se cada cop més important. Una consciència occitana nova, basada en una cultura de combat, es començava a estendre entre les masses i l'opinió pública.

Mentrestant, també Catalunya era alliberada. El dictador era mort. El seu règim va caure i una monarquia descentralitzada en autonomies li va prendre el lloc. La Generalitat es restablia legalment sense demora sota la pressió popular. La nova autonomia constitucional va permetre en vint anys una forta recuperació de la identitat, gràcies a una política coherent de recatalanització de l'Administració i la societat. L'economia heretada havia crescut durant els darrers anys del franquisme. Aleshores aquest progrés, un cop recuperada l'autonomia,

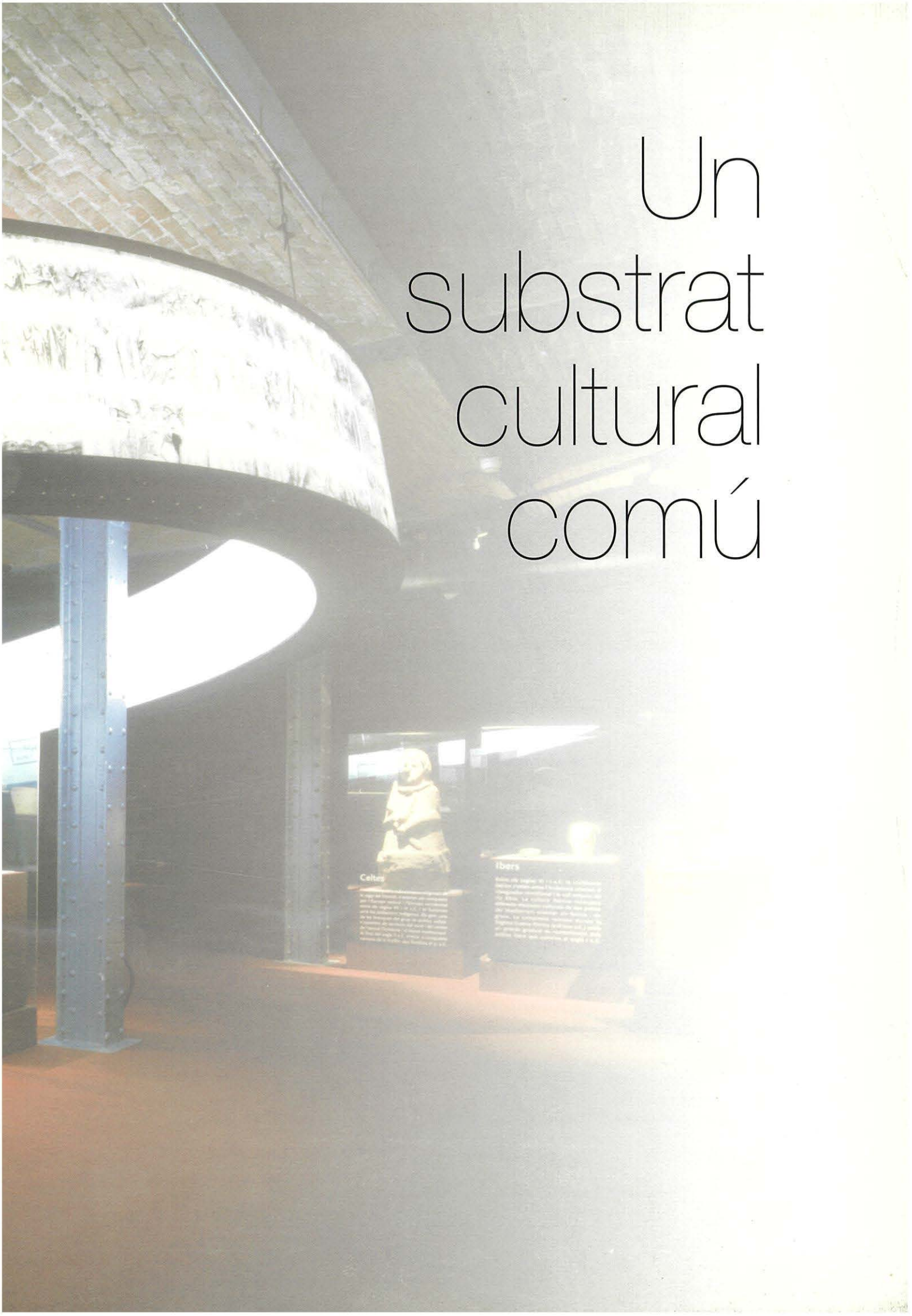
Vista de la ciutat de Bordeus, capital del departament francès de la Gironda.
© de la fotografia: AISA

feia de Catalunya un dels fars de l'evolució de tot Europa.

Evidentment, la situació d'Occitània és ben diferent. França només va ser capaç de concebre com a reforma estructural una regionalització molt ambigua el 1982. Quan es va intentar un eixamplament de la descentralització, una darrera facció centralista va organitzar la resistència a París. L'ensenyament de l'occità va conèixer avenços i retrocessos. De vegades, la divergència amb Catalunya va prendre aspectes paradoxals: el 1978 es feia una mobilització popular sota la bandera occitana contra l'entrada d'Espanya a Europa, que tant desitjava Catalunya.

De fet, però, no era una nècia protesta contra Europa, sinó el desig de l'Europa democràtica i regionalitzada, de l'Europa dels pobles contra l'Europa dels estats. Ara Europa –l'Europa dels estats, no pas la de les regions– està feta, engrandida, i és davant una reforma constitucional que n'afavorirà l'eixamplament. Per primer cop des de 1213, occitans i catalans viuen dins un marc polític relativament comú i tenen una mateixa ciutadania. Cal saber si al terme de tants segles de matrimoni fallit podran iniciar plegats l'era del vell projecte i de l'antiga esperança, la de l'«Europa d'oc», pacífica, pròspera, democràtica, un gran lligam cultural entre el nord i el sud. Com cantava el trobador del segle XII, «*e adès serà l'alba*».

Un substrat cultural comú

Georges Fabre i Rosa Plana
Universitat de Pau

El substrat cultural preromà i les relacions entre les terres occitanes i catalanes durant l'antiguitat

La qüestió que tractarem en aquest capítol és molt vasta perquè, geogràficament, comprèn Catalunya i tota la part meridional de França i, pel que fa a l'espai de temps estudiat, abraça un període que va de la protohistòria a l'antiguitat romana. Atesa la impossibilitat d'abordar-la amb profunditat, hem optat per fer una selecció dels punts presentats intentant, malgrat tot, de donar una certa visió de conjunt de la problemàtica d'estudi. Aquest treball s'estructura en tres parts: la primera analitza els territoris litorals de Catalunya i del sud-est de França en l'època preromana i insisteix en el component ètnic i els espais culturals; la segona part presenta la situació històrica dels Pirineus i d'Aquitània entre el final de l'edat del ferro i el període de la conquesta romana i aborda la qüestió de les relacions amb el nord peninsular; finalment, la tercera part tracta, a partir de dos exemples concrets, dels contactes que hi va haver entre les terres catalanes i occitanes durant l'antiguitat.

De Catalunya a Provença: la situació preromana

El marc ètnic
El testimoni dels autors antics

Les referències que tenim sobre els pobles que van ocupar el litoral català i el sud de França durant l'edat del ferro provenen d'autors grecs i romans. Aquests pobles van ser descrits a partir del moment en què van entrar en contacte amb els grecs i, en particular, amb els grecs foceus, que van implantar tot un seguit de colònies d'*Emporion* (Empúries) a *Massalia* (Marsella). Es tracta, en conseqüència, d'una visió exterior, la qual pot ser parcial i enfocada. També cal tenir present que els testimonis més antics ens han arribat sovint per la mediació d'autors tardans, els quals van poder fer una selecció de les informacions.

Els pobles mencionats per les fonts literàries es poden localitzar amb més o menys precisió. Entre les diferents temptatives per situar els grups peninsulars, podem esmentar els treballs de P. Bosch i Gimpera (1932), A. Schulten (1955), A. Tovar (1974-1989) i diverses contribucions del congrés de paleoetnologia de la península Ibèrica (Almagro-Gorbea; Ruiz-Zapatero, 1992); per al sud de França, cal esmentar essencialment els treballs de G. Barruol (1969).

Un dels testimonis més antics ens ha estat transmès per Ruf Fest Avièn, autor llatí que va escriure al segle IV dC un poema titulat *Ora Maritima* en què descriu tota la zona costanera que va de Cadis a Marsella. Tot i que Avièn va utilitzar informacions d'autors que havien escrit entre els segles VI i II aC, sabem que la font principal va ser un periple grec datable al segle VI aC. Avièn situa els ibers en un territori molt vast comprès entre el sud-est de la península Ibèrica i els Pirineus (v. 470-475) i esmenta un *terminus Tartesium* que devia constituir la separació entre els tartessis, població del sud d'Espanya, i els ibers. Respecte a l'interior del territori ibèric, l'autor enumera uns quants noms de pobles, entre els quals podem mencionar fent referència a les costes catalanes i del sud de França: *Indigetes*, poble que s'ha de localitzar a l'Empordà; *Ceretes i Ausoceretes*, pobles pirinencs; *Sordos*, un poble del Rosselló, i *Elesycum*, poble de la regió de Narbona; més enllà, els *Saluvii*, poble lígur, al voltant de Marsella. Si bé Avièn situa en un primer moment (v. 470-475) el límit nord dels ibers als Pirineus, més endavant (v. 610-615) menciona el riu *Oranus* (Erau) com a frontera entre ibers i lígurs. Aquesta frontera imprecisa entre dues ètnies diferents, ibers i lígurs, es retroba també en altres autors, fet que explica els dubtes de la recerca actual en el moment d'atribuir als pobles del Rosselló i del Llenguadoc occidental un caràcter més aviat ibèric o lígur.

Esteve de Bizanci cita entre les seves fonts l'autor grec Hecateu de Milet, del segle VI aC. Els fragments citats dibuixen un trajecte costaner que des de l'oceà Atlàntic i les columnes d'Hèracles continua vers l'est i el nord-est travessant els Pirineus i fent la volta del Mediterrani. Hecateu, que inaugura

una geografia que té com a objectiu la descripció de tota la terra habitada, l'*oikouméne*, sembla que reflecteix els coneixements aportats per les navegacions jònies pel Mediterrani occidental. Per a la zona del nord-est peninsular, esmenta dues ètnies: els *Ilaraugates* i els *Misgetes*, pobles ibèrics. El fet de parlar solament de dos pobles podria indicar l'existència al segle VI aC d'una certa uniformitat cultural (PADRÓ; SANMARTÍ, 1992, p. 188), tot i que també s'ha de considerar que aquesta globalitat podria palesar, en realitat, un desconeixement d'Hecateu i dels grecs en general respecte dels pobles indígenes. Els *Ilaraugates*, que han estat identificats amb els *Ilercavones* i els *Ilergetes* presents en fonts posteriors, devien ocupar el litoral de la part sud de Catalunya fins al riu Ebre, mentre que els *Misgetes* es devien estendre per les terres més septentrionals. El terme *Misgetes* és d'origen grec, derivat del verb grec *misgo* 'barrejar'. La utilització d'aquesta denominació podria indicar l'existència aquí de comunitats caracteritzades per la barreja ètnica (PADRÓ; SANMARTÍ, 1992, p. 188), la qual podria posar-se en relació amb la referència del Pseudo-Scylax (3), periple datable al segle IV aC, quan afirma que després d'Ibèria, limitada per la colònia d'*Emporion*, la costa era ocupada per ibers i lígurs barrejats fins al riu Roine. El terme *Misgetes* és l'únic gentilici grec emprat per Hecateu en la seva descripció dels pobles de l'extrem occidental, fet que potser significa que era el nom que els grecs d'*Emporion* van posar a la població del territori on es van instal·lar. Això voldria dir que aquesta denominació no feia referència a una comunitat ètnica precisa, sinó més aviat a un conglomerat de pobles amb trets ètnics i culturals barrejats (GAILLEDRAT, 1997, p. 31-32). Després dels Pirineus, Hecateu menciona els elisices, poble lígur, i la ciutat de *Narbaious* (fr. 54) i, més enllà, la colònia grega de *Massalia*, situada en un territori lígur i celta.

Heròdot, autor grec del segle V aC, estableix una distinció entre Tartessos i Ibèria (I, 163), però no aporta cap informació sobre l'organització territorial i ètnica dels ibers. Solament quan relata els enfrontaments entre púnics i grecs a Sicília l'any 480 aC (VII, 165), es refereix a la presència d'ibers, lígurs i elisices entre els mercenaris que formaven l'exèrcit púnic. Aquesta referència, aleatòria i parcial respecte a la realitat ètnica de la Mediterrània nord-occidental, indueix a una certa confusió, perquè ibers i lígurs serien dues grans ètnies de la península Ibèrica i del litoral del sud de França mentre que els eli-

Ètnies i pobles preromans de l'espai occitanocatalà.

Collaret púnic de pasta vítria procedent d'Empúries (Alt Empordà), segle IV aC.
Museu Arqueològic de Catalunya-Barcelona.
© de la fotografia: MAC

sices tan sols serien els habitants de la regió de Narbona. Aquestes denominacions representen realitats territorials de dimensions distintes, llevat que aquí hi hagi una voluntat d'establir una diferència entre ibers, d'una banda, lígurs, de l'altra, i el poble que se situava entremig de tots dos, barreja d'ibers i de lígurs segons altres fonts.

El periple del Pseudo-Scymnos (v. 198-216), que recull informacions d'Èfor, autor del segle IV aC, situa els tartessis a la part meridional de la península Ibèrica i els ibers al litoral mediterrani. Al nord dels ibers hi devia haver els *Bebrices* i, seguint la costa, els lígurs, al territori dels quals hi devia haver colònies gregues establertes pels foceus de *Massalia: Emporion* en primer lloc, després *Rhode*. A continuació, l'autor situa en territori d'Ibèria les colònies massaliotes d'*Agathe* (Agde) i de *Rhodanousia* (localització desconeguda), aquesta establerta al costat del riu Roine. Després devia venir *Massalia*, situada en país lígur, i altres colònies massaliotes als extrems del territori lígur. Constatem una vegada més la barreja entre les zones ibèrica i lígur a l'àrea que va d'Empúries al Roine. També cal notar la referència al poble dels bebrices, els quals sembla que es poden localitzar a la zona pirinenca. A propòsit d'això, podem esmentar l'episodi mític explicat per Silius Italicus (III, 415440) on es fa referència al rei Bebryx i a la seva filla Pirene, que va morir a conseqüència de l'amor per Hèracles.

Les descripcions referides són el producte del coneixement progressiu que tenien els grecs de les terres i dels pobles de la Mediterrània occidental gràcies a l'increment de les navegacions i a l'establiment de colònies. Això explica la inclusió d'aquests pobles en les descripcions de l'*oikouméne*. S'hi aprecia una tendència a fer coincidir límits ètnics i fronteres naturals; així, els rius o les muntanyes tenen sovint la funció de límit. Tot i que Aviè situa en un primer moment la frontera entre ibers i lígurs als Pirineus, notícia que indubtablement és una interpolació posterior, una mica més avall en el text afegeix que el límit entre aquests dos pobles era determinat pel riu *Oranus*, molt probablement l'Erau. En efecte, es constata que, segons les fonts més antigues, els Pirineus no eren considerats una frontera. Els textos estableixen una distinció més o menys clara entre tres grans grups ètnics: els ibers, els lígurs i, entremig de tots dos grups, una sèrie de pobles barreja d'ibers i de lígurs. Aquesta darrera zona ètnica es devia estendre a banda i banda dels Pirineus englobant aproximadament les terres del litoral de l'extrem nord-est peninsular, el Rosselló i gran part del Llenguadoc. En conseqüència, encara que algunes informacions són confuses i fins i tot contradictòries segurament pel fet que no hi havia estats amb fronteres ben definides, les descripcions dels pobles preromans que ocupaven aquestes regions aporten dades suficients per copsar l'estructuració ètnica.

En el context de la Segona Guerra Púnica les descripcions dels pobles de la península Ibèrica esdevenen més freqüents i més precises a causa de l'interès que tenia Roma per aquestes terres, la conquesta de les quals va començar l'any 218 aC amb el desembarcament de Gneu Escipió a *Emporion*. Polibi, al segle II aC, ja parla dels Pirineus com a límit entre ibers i gals (3, 39, 4), notícia que serà represa gairebé per tots els autors romans. En efecte, a partir de la conquesta romana els Pirineus van ser considerats com a frontera administrativa. Els esdeveniments de la Segona Guerra Púnica i les primeres operacions de conquesta del territori hispànic van implicar tot un conjunt de pobles indígenes repartits pel territori de l'actual Catalunya. De nord a sud, s'esmenten els indigets, que devien ocupar el territori situat entre els Pirineus i la Tordera i en particular l'Empordà; els laietans, assentats a la zona del Maresme fins al Llobregat; els cossetans a la regió de Tarragona i els ilercavons a la desembocadura de

Inscripció en llengua ibèrica descoberta a l'*oppidum* d'Ullastret (Baix Empordà).
Museu Arqueològic de Catalunya-Ullastret.
© de la fotografia: MAC

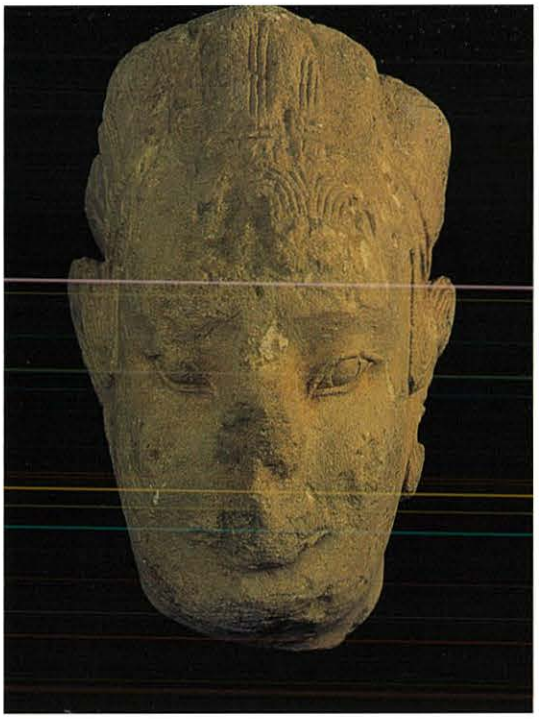
l'Ebre. Vers l'interior hi havia els ilergets a la zona de Lleida, els ausetans a la plana de Vic, els lacetans a la vall mitjana del Llobregat i diversos pobles (ceretans, bergistans, andosins i airenosi) instal·lats a la zona pirinenca. Al nord dels Pirineus, les fonts situen els sordons al Rosselló, els elisices a la regió de Narbona, els volscs arecomics a la zona de Nimes i els *Saluvii* entorn de Marsella.

Ètnies i tribus: vers la constitució d'estats arcaics

Els grans pobles mencionats per les fonts antigues, i en particular pels primers testimonis grecs, sembla que corresponien a ètnies. Una ètnia (Godelier, 1999, p. 28-29) correspon a un conjunt de grups locals (tribus o altres sistemes d'organització) units per la cultura, la llengua, un passat comú i una forma de vida semblant, sense que hi hagi una unitat política. Sembla que es poden interpretar d'aquesta manera els pobles mencionats pels autors antics: els tartessis a Andalusia, els ibers al litoral mediterrani peninsular, els lígurs al sud de França i, finalment, els celtes, establerts vers l'interior de la Gàl·lia; hi ha, però, una faixa de territori al nord i al sud dels Pirineus ocupada per un poble que era una barreja d'ibers i de lígurs.

A l'interior d'aquests grans espais etnogeogràfics hi devia haver pobles diferents, descrits a vegades en els textos com a tribus. La tribu correspon a una entitat política dotada d'institucions de govern i amb un poder real sobre un territori precís. Molt sovint la tribu és dirigida per un cap i per una aristocràcia que concentren tots els poders. El sistema tribal implica un cert nivell d'organització social i política que en molts casos desemboca en l'aparició de formes arcaiques d'estat quan s'aconsegueix desenvolupar una administració territorial i una estructura social ben diferenciada amb grups completament desvinculats de la producció. D'una manera versemblant, aquest nivell d'organització va ser assolit per certes comunitats del territori analitzat que es degueren anar consolidant al llarg de l'edat del ferro. Molt probablement, els pobles enumerats en el context de la Segona Guerra Púnica, la localització dels quals denota un repartiment territorial ben consolidat, constituïen tribus o fins i tot estats primitius. Aquest fenomen és força evident al litoral, perquè l'estructura del poblament palesa una jerarquia dels establiments entre els quals sobresurt un centre molt més important de dimensions que devia tenir una entitat de «ciutat» i que devia controlar un territori d'una certa dimensió (Plana; Martín, 2002). Al litoral català destaquen els *oppida* d'Ullastret, Burriac, Tarragona i possiblement el de Tortosa, els quals devien correspondre a les capitals dels pobles o tribus que apareixen en els textos: indigets, laietans, cossetans i ilercavons (Sanmartí, 2001). Les dades arqueològiques coincideixen, per tant, amb les informacions proporcionades pels autors antics.

Al nord dels Pirineus, *Ruscino* devia ser el nucli principal dels sordons i l'*oppidum* de Montlaurés, prop de Narbona, el dels elisices. Vers el nord-est, la situació és menys clara, perquè és difícil de precisar l'estructuració del Llenguadoc oriental, on *Nemausus* (Nimes) sembla que va tenir un paper important, i de Provença, zona fortament determinada per la presència de la colònia grega de *Massalia*. En aquestes regions no hi va aparèixer una jerarquia clara entre les diferents aglomeracions fins a una època bastant avançada. S'ha de tenir en compte que l'abandonament constatat als segles IV i III aC d'un gran nombre de jaciments va tenir com a conseqüència un desdibuixament de les realitats territorials.

Fragment d'escultura ibèrica anomenat *Koré d'Alacant* (500 aC).
Museu Arqueològic de Catalunya-Barcelona.
© de la fotografia: MAC

Les notícies aportades pels autors antics, des del segle VI aC fins al canvi d'era, permeten de seguir els grans trets de l'organització territorial. Si bé en un primer moment es descriu una estructura ètnica, aquesta es caracteritza per ser poc definida, atès que es tracta de pobles que devien ocupar àmplies extensions de territori sense que hi hagués unitats polítiques consolidades. A aquesta etapa d'indefinició li succeeix una estructura de poblament més ben organitzada, basada en entitats territorials d'una certa dimensió qualificades amb els termes *poble* o *tribu* per les fonts escrites. La particularitat d'aquest sistema d'organització és l'existència d'un nucli de població central que, assumint funcions que podem qualificar d'urbanes, devia dirigir un territori precís. Aquesta evolució és força visible a la zona litoral, que es va beneficiar de contactes continus amb els pobles de la Mediterrània oriental, especialment amb els grecs. Aquests grups territorials devien ser unitats polítiques integrades sens dubte en una estructura ètnica més àmplia.

A més de les ètnies tradicionals (ibers, lígurs, ibers i lígurs barrejats), un nou component va adquirint una importància més gran: els celtes. Les migracions celtes van intervenir sobretot durant la segona edat del ferro i van tenir com a conseqüència la instal·lació de nous grups de població en vastes zones de la Gàl·lia meridional. Així, per exemple, al final del segle III i al principi del II aC tenim constància d'un nou poble celta, els volscs tectosags, que devia ocupar una àmplia zona que s'estén de Narbona a Tolosa. L'expansió celta i la dinàmica territorial dels diferents pobles compliquen la tasca de discernir el substrat ètnic i d'avaluar les influències entre diversos grups culturals.

Ètnia i identitat cultural

La problemàtica de la «cultura ibèrica»

Ja des del segle VI aC, els autors grecs fan una distinció a l'interior de la Península entre Tartessos i Ibèria. Els límits d'Ibèria són fluctuants; així, per exemple, Estrabó, un escriptor del segle I dC, precisa que, pels autors antics, Ibèria s'estenia fins al Roine (III, 4, 19). El terme *iber* no recobreix un territori culturalment homogeni, atès que ja hem fet notar que, per molts autors antics, una part de les terres catalanes no eren pròpiament ibèriques, sinó que les inclouen dins d'un grup transpirinenc de natura diferent, el qual devia limitar a l'est amb els lígurs. El nucli cultural clarament ibèric es devia situar més aviat, com accepten actualment la majoria d'investigadors, entorn del sud-est peninsular.

La confusió deriva de l'evolució del terme *iber*, perquè, si bé inicialment fa referència a un grup ètnic, progressivament assumeix una connotació geogràfica, de tal manera que els noms *iber* o *ibèric* s'identifiquen ràpidament amb una realitat física. Això comporta l'aplicació d'aquests noms a un territori cada vegada més gran que al final engloba bona part del litoral mediterrani peninsular. La inclusió d'una part del litoral francès podria estar en relació amb la presència d'una població sovint considerada una barreja d'ibers i de lígurs.

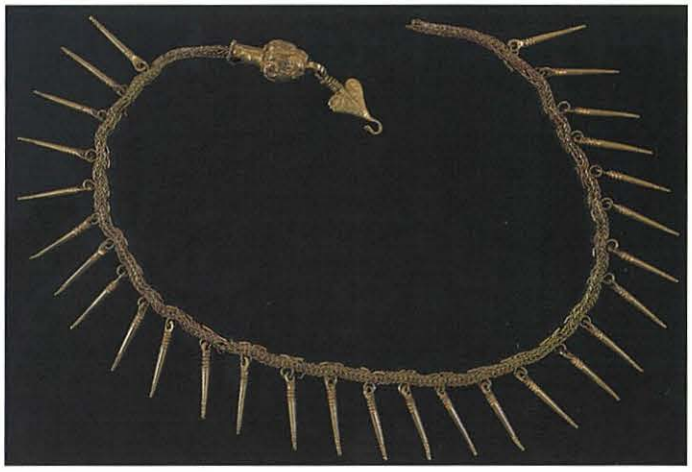
Aquesta qüestió explica la dificultat que apareix en el moment de definir la noció de cultura ibèrica. En efecte, la majoria d'investigadors accepten que sota el nom *ibèric* s'engloben en realitat societats molt diverses. Les formes dels habitatges, les pràctiques funeràries i religioses, i els sistemes d'organització social i política no permeten de dissociar una realitat cultural ibèrica ni identificar una ètnia precisa (Gràcia; Munilla, 1997, p. 389). L'únic element uniformador és el procés similar d'aculturació dels grups comercials i colonials mediterranis, és a dir, que el fenomen denominat *iberització* és, de fet, l'adopció d'una dinàmica d'origen mediterrani, la qual va afavorir l'evolució social, política i econòmica de les comunitats del litoral. Aquestes influències degueren actuar sobre substrats diversos, la qual cosa explica que hi hagi diferències molt marcades entre la zona del sud-est, la regió valenciana i l'àrea catalana. Sovint s'ha presentat com a tret distintiu de la cultura ibèrica un tipus particular de ceràmica, la «ceràmi-

ca ibèrica pintada», molt estès des del sud-est peninsular fins a la zona del Llenguadoc-Rosselló. Aquesta ceràmica, en la qual s'inclouen moltes variants regionals, documenta una difusió de models que indica, més que no pas un fenomen cultural, un fenomen comercial (GAILLEDRAT, 1997, p. 50-51).

En conseqüència, el terme *ibèric* no es correspon amb la realitat arqueològica, que documenta una diversitat de fets regionals. A aquests substrats s'hi van superposar, sobretot a partir del segle V aC, espais comercials generats per l'activitat econòmica de grups diferents, representats principalment per les colònies gregues del litoral, *Emporion* i *Massalia*. L'existència d'àrees comercials, on es difonien uns productes i unes influències determinades, contribueix a emmascarar els trets culturals i l'entitat territorial dels diferents pobles. Un fenomen similar sembla que caracteritza els espais lingüístics.

La llengua és, en teoria, un tret particular d'un grup ètnic, però l'estudi dels testimonis escrits ibèrics mostra una situació molt més complexa. Segons Javier de Hoz (1998, p. 191), «l'expressió *llengua ibèrica* ha d'entendre's com a llengua emprada en les inscripcions que apareixen al territori de la cultura arqueològica denominada *ibèrica*, sense que això impliqui en absolut un contingut ètnic definit». Aquest autor distingeix uns quants tipus d'escriptura, la més usual de la qual és la denominada *escriptura llevantina*, que cobreix una àrea que va del Llevant peninsular al Llenguadoc. Per bé que la llengua ibèrica encara no es pot entendre, la freqüència de les làmines de plom inscrites, utilitzades sobretot en el món grec, la presència abundant de numerals i alguns aspectes que es poden deduir del contingut de certs textos porten a considerar que els documents escrits en llengua ibèrica es deuen referir, en molts casos, a qüestions econòmiques. Aquest aspecte, a més del fet que l'estudi dels antropònims mencionats en els textos ibèrics mostra indicis de la presència d'altres llengües, ha fet proposar que la llengua ibèrica era en realitat una llengua «vehicular», és a dir, una llengua escrita emprada en un territori de gran extensió, fora dels límits on es parlava pròpiament ibèric (DE HOZ, 1993).

J. Untermann (1969) ha demostrat la complexitat lingüística de la zona del Llenguadoc-Rosselló, on s'escrivia en llengua ibèrica. Els antropònims permeten de deduir que hi havia, al costat d'ibers pròpiament dits, gals i un tercer grup de població que correspon, segons que sembla, a l'element autòcton. Un fenomen similar caracteritza l'*oppidum* d'Ullastret, on més de la meitat dels noms no són ibèrics, per la qual cosa s'ha posat en relació amb la població indígena d'aquesta la zona, els indigets de

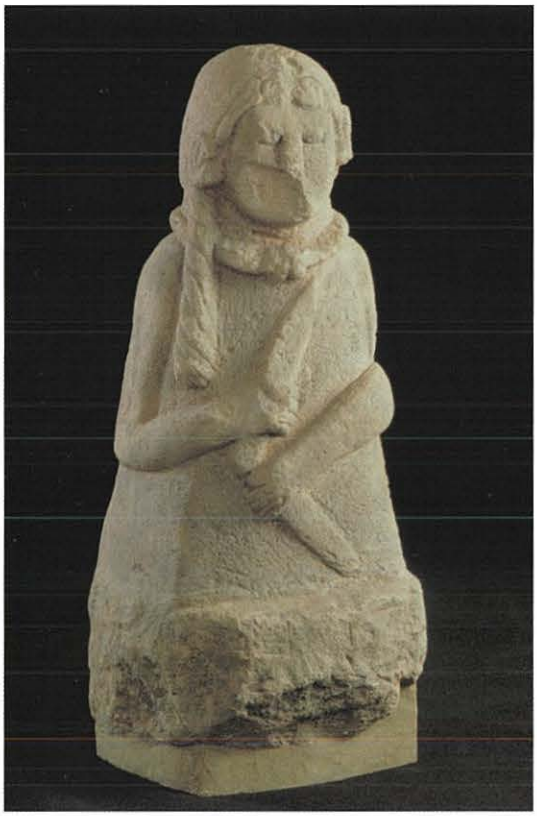

Collaret ibèric procedent del poblat de la Velleta (Soses, Segrià), segles III-II aC.
Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs, Diputació de Lleida.

les fonts. També es constata una situació molt semblant a l'àrea de Barcelona i del Maresme. Aquestes poblacions, tot i parlar llengües diferents, devien utilitzar la llengua ibèrica per escriure, de manera que aquesta devia fer d'instrument de comunicació entre pobles diversos. El caràcter econòmic d'un gran nombre de documents conservats suggereix que l'ús que se'n feia estava vinculat amb les pràctiques comercials. Les zones que han proporcionat un nombre més elevat d'inscripcions ibèriques són, d'una banda, l'Empordà i el Llenguadoc-Rosselló occidental, territoris integrats dins de l'àrea comercial de la colònia grega d'*Emporion*; d'altra banda, la regió de *Contestania*, situada al sud-est peninsular (DE HOZ, 1998, p. 200). Aquesta regió s'ha considerat habitualment el nucli cultural pròpiament ibèric i va ser una de les primeres zones que van desenvolupar intercanvis comercials amb els fenicis però també amb els grecs. Aquest comerç precoç entre grecs i ibers pot explicar l'adopció de l'escriptura ibèrica en les transaccions econòmiques i el fet que s'exportés, lligat amb les pràctiques comercials, a altres àrees no ibèriques, com és el cas de l'extrem nord-est peninsular i del sud de França. La presència en aquestes zones d'alguns noms típicament ibèrics podria demostrar que els comerciants meridionals s'hi desplaçaven (DE HOZ, 1999, p. 224-225). Aquesta hipòtesi no es contradiu amb les evidències del registre arqueològic, perquè es constata que les àmfores ibèriques dels segles IV-III aC, produïdes en unes quantes zones del litoral peninsular, sempre són majoritàries als jaciments costaners fins i tot a les colònies gregues, factor que posa en evidència la importància del comerç de produccions ibèriques, portat molt probablement per mercaders indígenes

Pàtera d'or i argent del tresor de Tivissa, procedent del Castellet de Banyoles, Tivissa (Baix Ebre), segle III aC.
Museu Arqueològic de Catalunya-Barcelona.
© de la fotografia MAC

Divinitat amb torca i punyal dita *déu de Bosols*, provinent de la Devesa de Bosols (Guiena), segle I aC. Musée Fenaille (Collection Société des Lettres, Sciences et Arts de l'Aveyron), Rodes.
© de la fotografia: Méravilles-photo

(Gràcia, 1998, p. 60; Sanmartí-Grego, 1999). La implicació d'aquests comerciants, al costat dels grecs, en els intercanvis desenvolupats a la Mediterrània occidental també és corroborada pel testimoni de les cartes comercials gregues descobertes a Empúries i a Puech de Mau, on es fa referència a diversos personatges indígenes que devien participar en les operacions comercials. Aquesta participació podria explicar la difusió de la llengua ibèrica en un context comercial.

A partir de la Segona Guerra Púnica i de la conquesta romana, l'escriptura ibèrica va conèixer una difusió sense precedents estenent-se per àrees on no hi ha cap testimoni preromà. Un exemple clar són totes les monedes encunyades amb caràcters ibèrics que apareixen, a més de la zona litoral des del sud-est fins al Llenguadoc, territori on tradicionalment s'utilitzava l'escriptura ibèrica, a tota la vall de l'Ebre i fins i tot a regions pirinenques de l'interior, zones ocupades per poblacions celtibèriques, berones i vascones. Aquest fenomen sembla que documenta, igualment, l'adopció d'una llengua per escriure que, pel fet de ser la més estesa i la més ben coneguda, era la que s'adaptava millor a les necessitats monetàries de pobles diversos quant a la llengua i l'origen (García-Bellido; Ripollès, 1998, p. 210).

Espais culturals: el testimoni de les necròpolis i l'exemple d'un fet cultural particular

L'estudi de les necròpolis descobertes a l'actual Catalunya (Pons, 2000) permet de constatar la introducció del ritu de la cremació durant l'etapa del bronze final. Aquesta nova pràctica funerària, transpirinenca de procedència, es documenta, de primer, a la zona litoral, dels Pirineus a l'Ebre, i, més tard, a la depressió central, entorn de Lleida i els rius Segre i Cinca. A més d'aquest decalatge temporal, es constaten també a la darrera zona diferències estructurals en la manera de construir les tombes. Aquests indicis permeten de distingir dos grans grups culturals, un de litoral i un de localitzat a l'àrea de Lleida. A l'interior del grup litoral s'aprecien també algunes variants, de manera que s'hi poden diferenciar unes quantes àrees. Així, la zona pirinenca presenta un tipus particular de sepultures limitades per cercles de pedres, les quals són freqüents a tota la zona dels Pirineus entre el Mediterrani i l'Atlàntic i amb una cronologia del bronze final i de l'edat del ferro. A la resta de la zona costanera dominen les sepultures senzilles, denominades de *fossa simple*, datades al bronze final i a la primera edat del ferro. Entorn del riu Ebre, els enterraments esdevenen més complexos, per-

què a la incineració en fossa s'hi afegeix una estructura tumulària. Aquestes dades mostren que hi ha tres grups litorals: un grup pirinenc, un de pròpiament litoral que s'estén des de l'Empordà fins a la part meridional de Catalunya i un grup situat al voltant de la vall baixa de l'Ebre. Encara que les informacions disponibles són encara molt fragmentàries, els diferents grups culturals evidenciats ocupen en alguns casos els territoris dels pobles que seran mencionats posteriorment pels autors antics: ilergets, ilercavons i el grup litoral de més extensió i que ocupava els territoris dels cossetans, laietans i indigets.

Els enterraments simples en fossa del litoral català apareixen a la mateixa època que la necròpolis de Malhac I (Llenguadoc occidental), 850-750 aC. Hi ha moltes similituds entre els dos vessants dels Pirineus (Pons, 2000), i a l'Empordà la cultura material és clarament de caràcter «malhacià», per la qual cosa s'ha proposat que durant el bronze final hi va haver una cultura homogènia que es devia estendre des de la part nord de Catalunya fins a la regió de Provença.

A la zona del sud de França, les pràctiques funeràries també permeten de distingir diversos grups en funció de particularismes regionals o microregionals (Bats, 1999, p. 404-405; Janin, 2000, 2002). En primer lloc, s'observa que el riu Erau estableix una separació entre l'ús de la incineració i de la inhumació, i entre la presència de tombes en fossa o en *tumulus*. També s'ha constatat la concentració de certes formes o decoracions ceràmiques en àrees precises. Els grups individualitzats són els següents: grup del Rosselló, grup del Llenguadoc occidental, grup del Llenguadoc oriental i grup provençal. Aquest conjunt de característiques culturals es va afirmar durant l'edat del ferro, i es constata l'emergència en aquestes zones de pobles amb identitat pròpia, els noms dels quals són esmentats pels autors antics: sordons al Rosselló, elisices al Llenguadoc occidental, volscs arecomics al Llenguadoc oriental i *Saluvii* a la Provença occidental (García, 2002).

En alguns *oppida* del sud de la Gàl·lia (Llenguadoc i Provença occidental) s'han descobert edificis amb una arquitectura particular, sovint amb elements de caire monumental, que han estat identificats com a espais cultuals. Es pot posar com a exemple l'establiment d'Entremont (Ais de Provença), on les excavacions han posat al descobert un gran edifici rectangular sostingut per columnes centrals i amb un pòrtic a la banda nord que s'obria a un dels carrers principals de l'aglomeració. Aquest edifici, datat a la segona meitat del segle II aC, tenia un pis on s'han reconegut restes constructives de qualitat, com ara parets estucades i un sòl preparat amb la tècnica del *pseudoopus signinum* (Arcelin, 1992). Aquests elements no es retroben als espais de l'habitatge i són característics d'aquests tipus d'edificis, prova del seu aspecte monumental. A l'interior és usual de trobar-hi fragments d'estàtues, els anomenats *accroupis*, interpretats com a representacions de l'elit que governava aquestes comunitats. Aquestes estàtues representen generalment figures de guerrers que, per la seva ostentació, deuen correspondre a personatges d'una certa influència, una mena d'«herois». També és freqüent de trobar-hi cranis humans i fragments d'escultures que representen caps. Els cranis, en certs casos, són associats a claus de ferro, la qual cosa testimonia, segons que sembla, que estaven clavats a les parets o a les portes, de manera que es tractava d'una exposició d'aquest tipus d'objecte. La simbologia dels cranis humans s'associa normalment a dos fenòmens diversos: la representació dels avantpassats o bé els trofeus de guerra (Arcelin; Dedet; Schwaller, 1992, p. 214-220). Tot i ser diferents, aquestes dues interpretacions ens situen en un context de representació de valors aristocràtics i d'ideologia guerrera, com l'estatuària de pedra. Aquest conjunt d'edificis presenta, en conseqüència, indicis d'una manifestació cultural particular, anomenada tradicionalment *culte al crani*.

La presència de cranis, associats també molt sovint amb armes, a l'interior d'edificis públics o santuaris es retroba també al nord de França, i ha estat definida com una particularitat cultural típicament celta. Els autors antics fan referència a aquestes pràctiques, que associen en alguns casos a sacrificis humans. Estrabó, basant-se en el testimoni d'un autor més antic, Posidoni, explica que els guerrers gals portaven als seus poblats els caps dels enemics morts, que clavaven a les portes. Sabem que en un nombre important de jaciments gals, molts dels quals estan situats a la zona del sud-est, s'hi han trobat restes de cranis i de claus prop de les portes de les muralles, detall que confirma aquesta informació.

Ara bé, el «culte al crani» no es troba solament a la Gàl·lia, atès que n'hi ha testimonis diversos en terres catalanes. L'exemple més clar apareix a *l'oppidum* d'Ullastret, on s'ha trobat un nombre elevat de cranis associats quasi sempre amb armes inutilitzades, i fins i tot dos cranis que conserven encara restes d'enclavament. A l'interior d'aquest poblat s'han detectat, igualment, restes de construccions de característiques molt properes a les descrites anteriorment amb referència a l'edifici cultual descobert a Entremont, i és simptomàtic que hi hagin aparegut també cranis i armes (Martín, 2000, p. 114-120). Altres assentaments on s'han descobert aquest tipus d'ob-

jectes són l'Illa d'en Reixac, també a Ullastret, el Puig Castellar de Santa Coloma de Gramenet, Montjuïc, el Turó de Montgat, la Penya del Moro, Burriac o Pontós; el testimoni més occidental és representat pel jaciment del Molí de l'Espígol a Tornabous (Rovira, 1998). Aquestes evidències, concentrades especialment a la meitat nord-est de Catalunya, indiquen que se seguien pràctiques culturals similars a les constatades al sud-est gal, cosa que dóna una certa unitat a la religiositat d'aquests pobles i als rituals desenvolupats en el marc d'una ideologia guerrera particular d'essència celta, si bé a la part meridional manquen testimonis d'escultura monumental. Així mateix, cal remarcar que les espases trobades en territori català són majoritàriament de tipus latenià, com també les fíbules, la qual cosa mostra de nou la importància de la penetració d'elements celtes en aquesta zona (Sanmartí, 1994). Els paral·lelismes que es donen entre el nord de Catalunya i el sud-est francès indiquen uns contactes intensos i una proximitat cultural important.

Els pobles d'Aquitània a la fi de la segona edat del ferro

Els pobles aquitans van interessar als autors clàssics en una època bastant tardana, encara que Posidoni fos una de les fonts utilitzades per Estrabó: cal esperar fins a Cèsar, Estrabó o Plini el Vell per trobar una definició geogràfica d'Aquitània i una presentació del contingut ètnic d'aquest territori, anterior a la reorganització d'època augustal i també contemporani d'aquesta nova estructuració.

Des d'un punt de vista geogràfic, tant Cèsar (*Guerra de les Gàl·lies*, I, 1 i III, 20) com Estrabó (*Geografia*, IV, 1, 43 i IV, 2, 1), Plini (*Història Natural*, IV, 108-109) i Pomponi Mela (III, 2) reconeixen que la Garona, els Pirineus i l'Oceà són els límits d'aquest territori. Estrabó precisa que la separació entre aquitans i celtes era representada pel mont Cemmène, perpendicular als Pirineus segons la seva descripció, i que la Garona era paral·lela a aquestes muntanyes.

Des d'un punt de vista ètnic, Cèsar (I, 1) i Estrabó (IV, 1, 1 i IV, 2, 1) insisteixen clarament en el caràcter particular dels aquitans, als quals diferencien dels celtes-gals; segons aquests autors, la Garona feia de frontera cultural entre un poble i l'altre. Ambdós autors utilitzen com a argument la qüestió de la llengua, que devia ser propera a la dels ibers; Cèsar remarca també l'originalitat «dels costums i de les lleis», mentre que Estrabó fa referència dues vegades a les particularitats físiques que distingien els gals dels aquitans, els quals «s'assemblen més aviat als ibers». Quant a Plini (IV, 108109), en el moment de presentar els pobles instal·lats al sud de la Garona, menciona els «pobles aquitans» i fa una distinció entre la realitat històrica i humana d'Aquitània i la definició administrativa arbitrària feta a l'època d'August, atès que la província d'Aquitània englobava els pobles gals implantats entre el Loira i la Garona.

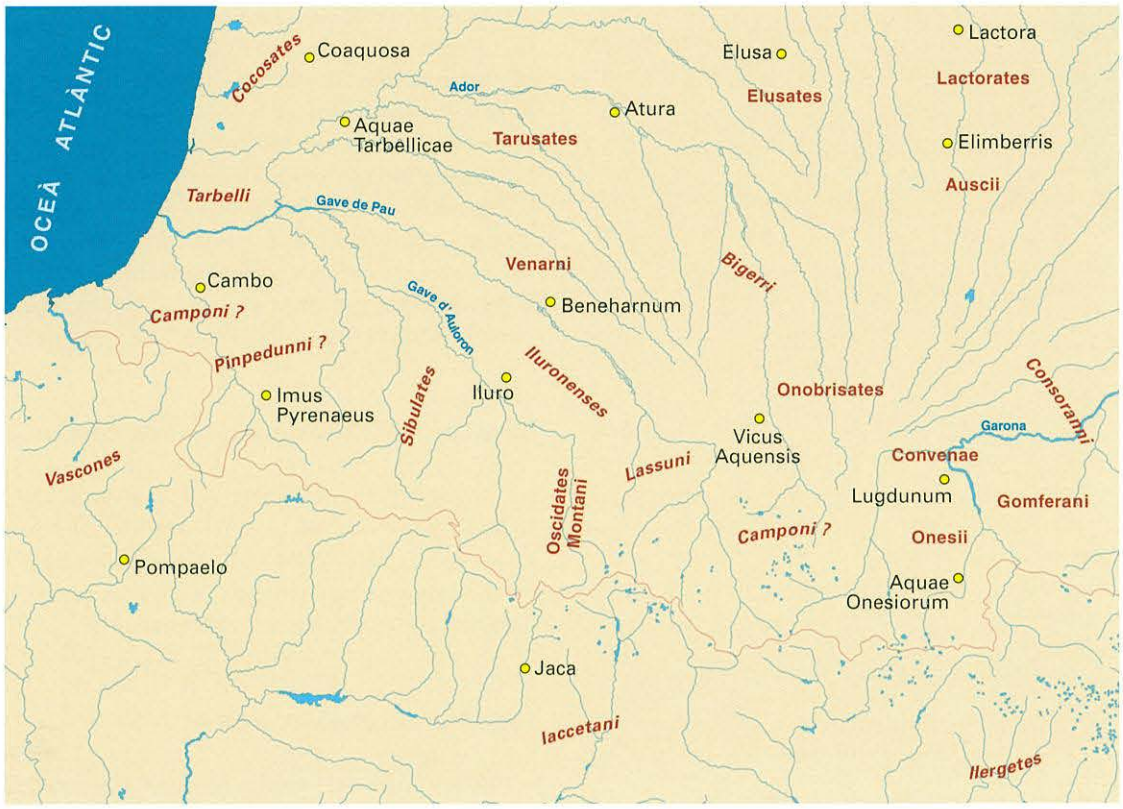
En conseqüència, la no-celtització i la iberització o iberisme són dos aspectes fonamentals, als quals caldria afegir un tercer element: la fragmentació ètnica. Cèsar, en la llista de pobles sotmesos per Cras l'any 56 aC, no esmenta tots els que «van fornir espontàniament ostatges»; d'altra banda, tampoc no detalla els pobles que, després de la seva victòria, «situats als confins i fiant-se de l'estació avançada (...), no van seguir aquest exemple». Més tard, Estrabó afirma que «sota la denominació *aquitans* hi havia més de vint pobles, petits i no gaire ben coneguts». Plini, en una llista que pretenia de ser exhaustiva, menciona vint-i-vuit pobles (sense comptar els *Consoranni* i els *Convenae*, separats de la *Provincia* sota August), nombre que contrasta amb els tretze pobles que ell mateix situa entre la Garona i el Loira, o sigui en un territori més gran. A més, s'ha de tenir en compte que certs pobles secundaris, referits per Cèsar pel fet d'haver tingut una certa participació en la lluita armada contra Roma, no són esmentats per Plini (*Ptiani, Garumni, Tarusates, Gates*). A través d'altres fonts, epigràfiques o administratives, coneixem també que hi havia els *Iluronenses* o els habitants de *pagi* que degueren reagrupar més d'una tribu.

Aquesta absència de notorietat explica en gran manera la dificultat que hi havia per identificar i localitzar certs grups: on se situen i com es distingeixen els *Boviates* (= *Boiates*), els *Vasates* i els *Basaboiates* de Plini? On se situen, per exemple, les dues branques dels *Oscidates*, *Campestres* i *Montani*, i com se sap si tenen cap relació amb els *Datioi* esmentats per Ptolemeu (II, 7)?

A pesar de les llacunes de la documentació, intentarem d'analitzar les tres característiques que els autors antics atribueixen als aquitans.

Les influències celtogal·les

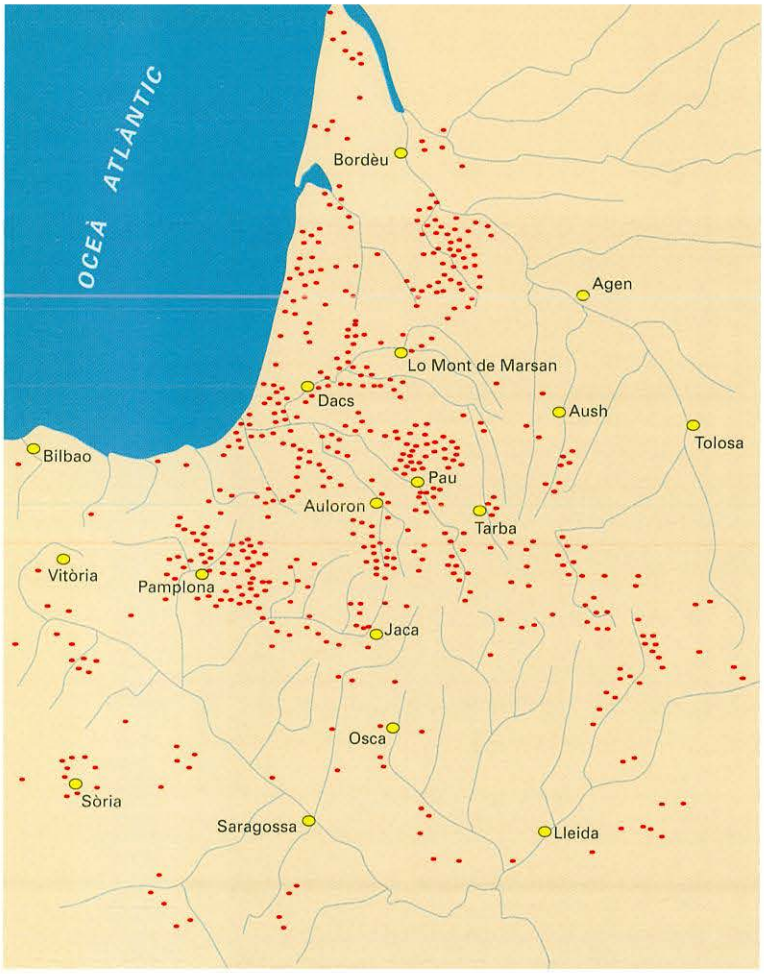
En primer lloc, cal analitzar la importància de la influència celta, difosa principalment des de l'eix establert per la Garona, que, almenys des del segle III aC, estava sota el control de pobles celtes: tectosags, nitiobroges, bituriges vivisci... El nom mateix *Lugdunum* (Sant-Bernat-de-Comenge) fa

Els pobles de l'Aquitània meridional cap al segle I.

veure que el primer d'aquests pobles va controlar la conca superior de la Garona segurament fins a l'època de Pompeu. El desplaçament d'alguns d'aquests pobles cap al sud d'aquest riu és versemblant; així, és probable que el territori de la futura ciutat dels tectosags s'estengués a l'oest fins al curs de la Gimòna o que el territori dels nitiobroges ocupés una gran part de les terres situades al sud de la Garona (FABRE; SILLIÈRES, 2000). També sabem que diversos pobles celtes es van instal·lar a la part d'Aquitània propera a l'Atlàntic. És el cas, en primer lloc, dels bituriges vivisci, que, segons Estrabó, eren «l'únic poble forà instal·lat al territori dels aquitans, als quals no paguen impostos», privilegi que s'ha de situar en un període anterior a la conquesta. D'altra banda, l'arqueologia ha demostrat que el principal *emporion* d'aquest poble, instal·lat en el decurs del segle III aC, no era *Burdigala*, tal com afirma Estrabó, el qual associa certes indicacions que daten de l'època imperial, sinó La Còsta. Al sud del territori biturige, al país de Buch, que conserva el record del seu nom, es localitzaven els *Boiates*, sens dubte una branca dels *Boii* de Bohèmia, els quals van poder implantar-se a Aquitània ja durant la primera edat del ferro. Podem esmentar, encara més al sud, els *Cocosates*, en territori dels quals una estació viària romana conservava el nom gal de *Segosa*, i sobretot els *Tarbelli*, que ocupaven la vall baixa de l'Ador i l'extrem occidental dels Pirineus. Aquest poble, implantat durant la segona edat del ferro i que té un nom que evoca el terme gal *tarvos* ('toro'), es va enfrontar a Roma tant l'any 56 aC com, una mica més tard, al principi del regnat d'August. El cas dels *Tarusates* és més problemàtic; potser també són fills del toro i van ocupar la vall mitjana de l'Ador a la primera edat del ferro. Si calgués relacionar el nom *Turba / Tarba*, que es localitza a la vall alta de l'Ador, amb el nom dels *Tarbelli* o almenys amb el terme gal *tarvos*, sembla que a la dominació de l'eix de la Garona exercida per pobles d'origen celta o celtitzats hi hagués respost el control de la vall de l'Ador dels pobles amb un origen similar.

A la zona pròpiament pirinenca, el nom dels *Pimpedunni* ('cinc fortaleses') té un equivalent gal, mentre que si s'accepta una proposta de Bosch i Gimpera, els *Belendi* representarien una branca present des de la primera edat del ferro dels *Pelendones*, situats per Plini a la regió de Numància.

Distribució dels topònims en *-os* i assimilats a Aquitània i al nord de la península Ibèrica.
(COTTYN, 1986)

Finalment, malgrat que no es poden excloure migracions recents i individuals, l'antroponímia revelada per l'epigrafia d'època imperial dels territoris dels *Auscii*, dels *Lactorates* i dels *Elusates* mostra indicis d'una presència celta potser més antiga: *Cambuxa, Camulus, Catullus, Dunaius, Saledunna*... Hi ha fins i tot noms híbrids gal·loaquitans com *Attaiorigis / Dunahorigis* (en genitiu).

Podem concloure d'aquestes dades que la idea de l'originalitat total d'Aquitània pel que fa a la cultura i a l'ètnia respon a una certa simplificació feta pels autors d'època romana, grecs o llatins, a propòsit d'una regió perifèrica de l'Imperi, considerada secundària, els quals n'han exagerat el caràcter original amb l'objectiu d'informar els lectors.

La integració, més o menys antiga, d'influències o de grups humans de tradició celta en el conjunt d'Aquitània estava prou consolidada per permetre la manifestació, com veurem més endavant, d'una veritable solidaritat contra l'acció romana durant el segle I aC. D'altra banda, just després de la conquesta, la unitat humana d'aquesta Aquitània històrica es va presentar tan clara als ulls del poder augustal que, malgrat decidir-ne la integració en un conjunt provincial homònim més vast que anava dels Pirineus al riu Loira, va respectar l'originalitat de les poblacions implantades entre la Garona i els Pirineus: deixant a part la creació d'una organització federal interprovincial del culte imperial al voltant del santuari federal del Confluent, a *Lugdunum* / Lió, on eren representades les ciutats de les noves províncies de les Tres Gàl·lies, les noves ciutats creades al sud de la Garona delegaven sacerdots a un santuari creat en una altra *Lugdunum*, la dels *Convenae*, el territori de la qual, manifestament pirinenc, acabava de ser desvinculat de la *Provincia*.

El pes dels vincles amb la península Ibèrica

La insistència dels autors antics en el caràcter «ibèric», que la documentació no literària convida a estendre al domini celtibèric, d'aquesta «petita Aquitània», segons l'expressió de Duval (1955), no és gratuïta i comporta una bona part de veritat.

Les influències lingüístiques

La toponímia reflecteix els parentius entre els dos vessants dels Pirineus: els noms de les ciutats o aglomeracions secundàries aquitanes d'*Elimberris*, *Iluro* o *Calagurris* ho confirmen. D'altra banda, tot i que aquestes indicacions s'han d'emprar amb prudència, s'ha vist que l'àrea de difusió dels topònims moderns acabats en *-os* (o *-osse*, *-ous*, *-ost*, *-oze*), la majoria dels quals a Aquitània semblen d'origen preromà, abraça una extensió important de les terres situades al sud dels Pirineus; a més, n'hi ha una forta concentració a la zona delimitada per les ciutats actuals de Pamplona i de Jaca, així com també en trobem algunes atestacions més enllà dels rius Ebre i Segre.

L'antroponímia i la teonímia aporten especialment tota una sèrie d'indicacions que permeten d'establir correspondències estretes amb la llengua dels ibers. Els estudis de Michelena (1954; 1985, p. 341-356) o els més recents de Gorrochategui (1984; 1993) o de Ballester (2001) són esclaridors, per bé que cal considerar la natura i l'època de la documentació epigràfica. En efecte, els testimonis epigràfics, a part dels textos de la zona de Vièla de Tursan datats al final del segle II aC (BOYRIE-FENIÉ, 1994, amb la bibliografia), no apareixen a l'Aquitània meridional fins al segle I i sobretot fins al II, mentre que a la zona nord-est de la península Ibèrica devien ser molt anteriors i es van mantenir almenys fins a la primera meitat del segle I (FABRE, 2002, referent als grà-

fics; MAYER; VELAZA, 1993, referent a l'epigrafia sobre pedra). La descoberta recent, a Hagenbach, de *palmae argentae* procedents del santuari pirinenc de Mars aporta noves informacions (*Année Épigraphique,* 1999, p. 1127-1160; GORROCHATEGUI, 2002).

Per il·lustrar les relacions entre les onomàstiques aquitana i ibera, podem presentar alguns vincles proposats especialment per Gorrochategui (1993, 2002):

Llengua ibèrica	Llengua aquitana
atin, ADIN	(Dann)adinn
baiser	Baeserte, Besellae
belés, bels	Belex, bels
beri	Ilurberrixo
bios	Bihoxus, Bihos
co (sufix)	c(c)o
ENNE	Ennebox, Ennebon
ILLUR; Iltu/iltun	Ilunn
laurto	Laurco
sakar	sahar
Sosin, sosun	Sosonn
Talsku	Talsco
tar, DAR (sufix)	t(h)ar

Les dades monetàries

Un altre tipus de relació es manifesta en la circulació, durant els darrers segles abans del canvi d'era, de monedes encunyades en seques peninsulars i difoses al nord dels Pirineus, mentre que les monedes fetes en seques aquitanes –per exemple, les atribuïdes als Tarusates– no van arribar mai a la Península. No es tenen en compte, evidentment, les imitacions de les monedes d'*Emporion* o de *Rodhe* encunyades al sud de França, les quals, igual que les *monnaies à la croix* o les que porten la llegenda Neroncen, van conèixer una certa difusió, fins i tot a la zona propera als Pirineus Occidentals, com ara Isesta o Donazaharre (FABRE, 1994).

No sorprèn que l'eix de la Garona conegui una situació privilegiada de Vielha Tolosa a La Còsta (Moliet i Vilamartin). Al primer lloc, les monedes amb llegendes ibèriques provenen essencialment de la zona catalana (*Unticescen, Iltircescen, Laiescen, Iesso, Cesse*) i representen més de l'11% de les monedes anteriors a August. A La Còsta, a més de tres tipus d'imitacions de monedes d'*Emporion* i de dos tipus d'imitacions de les monedes de *Rhode*, datables a la fi del segle III o del II aC, es constata la presència d'exemplars anteriors a l'època augustal o d'aquesta que deuen provenir d'*Iltirta*, de *Tarraco* i de *Caesaraugusta* (SION, 1994).

La penetració d'aquestes amonedacions a les zones interiors d'Aquitània o fins i tot a la vora dels Pirineus és més significativa. Així, al departament actual del Gèrs: Auch (as de Cesse del principi del segle I aC), Leitora (as d'*Emporion*) i dues monedes d'*Emporion* amb una llegenda llatina datades en l'època augustal descobertes en dos jaciments rurals: Seissan i Castethnau de Barbarens (LAPART; PETIT, 1993); a diferents jaciments de l'Arieja: Bélesta (monedes de bronze amb una llegenda ibèrica procedents d'*Emporion* i d'*Ilerda*), Benaish i Tarascó (bronzes d'*Iltirta*), mentre es documenten monedes ibèriques sense cap altra precisió a Durban d'Arisa, Pàmies, Sant Joan dels Vergèrs; al departament dels Alts Pirineus: Mauborguet, Lorda (monedes celtibèriques), Sent Leser (bronzes de Màlaga i d'Osset, datats respectivament a la primera meitat del segle II i del segle I; bronze ibèric de Celsa de la mateixa època) (DEPEYROT, 1985); finalment, als Pirineus Atlàntics, i com indica el tresor de Barkoxe (cinc monedes *Bentian*, cent cinc *Baskunes*, nou-centes noranta-dues *Turiasu*, dotze *Arekorata*, trenta-tres *Arsaos*, dues-centes noranta-vuit *Segobirikes*; bibliografia a FABRE, 1994), els jaciments que presenten exemplars de les seques de la zona de l'Ebre (Lekunberri, Eiheralarre, Donazaharre) (FABRE, 1994) són quasi exclusivament, excepte La Vatmala, els situats a prop dels accessos que conduïen a *Pompaelo*. Aquesta presència d'amonedacions hispàniques es constata també en l'estudi recent de les monedes de Sent-Bertrand de Comenge (*Lugdunum Convenarum*): gairebé la meitat dels exemplars anteriors a l'època d'August provenen de *Bolskan* (plata), *Kese*, *Kelse* i, principalment, *Iaca* (BOST; NAMIN, 2002). La repercussió d'aquestes amonedacions es pot constatar en el fet que, per exemple, les monedes de *Iaca* van ser objecte d'imitacions al nord dels Pirineus, tal com demostra la descoberta de set exemplars de bronze a la cova d'Apons (Sarrança), a la vall d'Aspa, en un context del segle I aC. S'han trobat dues monedes més d'aquest tipus a Dax (DARDEY; RIPOLLÈS, 2001).

Aquests lligams no es van desfer amb la conquesta d'Aquitània i l'advenient del règim imperial, com proven les monedes de les èpoques augustal i tiberiana, en les quals encara podien circular d'una manera residual monedes hispàniques més antigues, descobertes a Sant-Bernat-de-Comenge (procedents d'*Emporiae*, *Tarraco*, *Osca*, *Caesaraugusta*, *Graccuris*, o de la *Colonia Patricia*; BOST, NAMIN, 2002) o a *Imus Pyrenaeus* (as de *Calagurris*, *Celsa*, *Turiaso*; FABRE, 1994).

Màscara d'una divinitat masculina aquitana, identificada amb el déu Ergé, procedent del santuari de Montcirèr (Gascunya), segle II aC. Musée Massey de Tarbes.
© de la fotografia: Musée Massey

És probable que, en un moment anterior a l'època d'August, la majoria d'exemplars pertanyents a amonedacions ibèriques haguessin arribat a Aquitània per via terrestre a través dels colls d'Arnostegi, Pau i Somport, dels ports de Vielh de Barroda i de Pla, i per la Cerdanya (Bost; Namin, 2002 i Panosa, 1993). Tanmateix, podem pensar que amb el desenvolupament del comerç vinater les monedes encunyades a l'àrea del nord-est peninsular sota August i Tiberi van seguir les rutes que, des de la costa catalana, l'Aude, Tolosa i l'eix de la Garona, conduïen al nord dels Pirineus.

Les lluites contra Roma

La solidaritat entre les poblacions d'Aquitània i del nord de la península Ibèrica està documentada especialment amb relació als esdeveniments que van qüestionar el poder de Roma i que van tenir lloc en el moment de la intervenció de Pompeu al nord dels Pirineus en el marc de la reorganització dels confins occidentals de la *Provincia* i de la lluita conduïda contra Sertori i els seus partidaris. Si s'accepta el testimoni, certament tardà, de sant Jeroni, autor, d'altra banda, ben informat, els *Convenae* que ocupaven la conca superior de la Garona tindrien com a origen un reagrupament al voltant del lloc de *Lugdunum* de poblacions «deportades» per Pompeu, l'any 72 aC, des del vessant meridional dels Pirineus i la zona de l'Ebre. Sant Jeroni fa referència a «una raça de refugiats i de bandolers que [Pompeu] va fer baixar del cim dels Pirineus i que va reunir en una sola ciutat fortificada» (*Ad Vigilantium*, 4); reprèn, així, un vell concepte que assimilava les poblacions de les muntanyes a *latrones*. El comentari també reprèn i desenvolupa les indicacions d'Estrabó (IV, 2, 1: «*Convenae*, nom que significa 'reunits'») i de Plini (IV, 102: «reunits en un únic lloc defensiu»). Isidor (*Orig.*, 9, 2, 107) esmenta un reagrupament de celtibers, fet segur; de vascons, informació que no es pot excloure, però també de vetons i d'arevacs, la qual cosa és menys probable. L'acció pompeiana va intervenir després dels desastres de L. Manli a Aquitània, procònsol encarregat de la lluita contra Sertori i que l'any 78 aC «va haver de fugir abandonant l'equipatge», i de L. Valeri Praeconinus, enviat sens dubte per Metel a fi de combatre Sertori i que «devia ser vençut i assassinat» potser pels *Sotiates* i els seus aliats (Cèsar, *BG*, III, 20). Aquestes operacions van tenir, doncs, com a teatre els dos vessants dels Pirineus, concebuts d'una manera solidària, perquè aquestes muntanyes sembla que no constituïen una barrera o un límit a l'acció de Roma. Ara bé, els *Convenae* són mencionats formant part d'Aquitània de l'època augustal (Chastagnol, 1995) pels volts del 18 dC, a tot estirar, segons el testimoni de Plini, mentre que Cèsar no en diu res, perquè a la seva època devien estar integrats, igual que el poble dels *Consoranni*, a la *Narbonensis*. La seva fidelitat durant la guerra de les Gàl·lies i, sobretot, durant les campanyes de Messal·la en l'època d'August explica, probablement, la concessió del dret llatí i el reconeixement de la seva ciutat com a centre aquità del culte imperial. Cal tenir en compte que la instal·lació dels *Convenae* a l'època de Pompeu degué comportar una reducció del territori dels tectosags, que es devien concentrar a la zona del curs mitjà de la Garona. Respecte a la Vall d'Aran, es pot suposar que estava sota el control dels *Convenae*, perquè el poble dels airenosi, esmentat per Polibi (3, 35, 2)

amb relació al pas d'Hannibal pels Pirineus, sembla que s'ha de localitzar, malgrat una comparació etimològica tradicional, al sud d'aquestes muntanyes, a la zona del Segre (Rico, 1997).

Amb motiu d'aquestes operacions, Pompeu, fundador, d'altra banda, de la ciutat de *Pompaelo* a prop dels passos occidentals dels Pirineus (Beltrán Lloris (1994) no exclou que el trofeu d'Urculu fos erigit per Pompeu), constructor del trofeu de Panissars al pas més oriental i «agrupador» de poblacions a la zona central dels Pirineus, degué manifestar una visió estratègica de conjunt del món pirinenc i sobretot d'Aquitània, i degué prendre en consideració les solidaritats que vinculaven les poblacions dels dos vessants pirinencs. Segons Sal·lusti, en una carta adreçada al Senat vers la fi de l'any 75 aC, Pompeu reivindicava «la reconquesta de la Gàl·lia, dels Pirineus, dels lacetans i dels indigets (2, 98, 11)». Tot això porta a considerar que les mil vuit-centes monedes del tresor de Barkoxe podrien tenir una relació amb alguna operació de Pompeu a Aquitània.

La intervenció de Licini Cras a Aquitània l'any 56 aC i sota l'ordre de Cèsar va posar de manifest d'una manera més clara les complicitats que unien les poblacions dels dos vessants dels Pirineus. Cèsar (*BG*, III, 23) indica que quan el seu lloctinent va assetjar la principal fortalesa dels *Sotiates*, aquests «van enviar ambaixadors als pobles que pertanyien a la Hispània Citerior, veïna d'Aquitània: van obtenir tropes de reforç i caps militars. La seva arribada els va permetre d'entrar en guerra amb una direcció excel·lent i efectius nombrosos. Es van escollir com a caps els homes que havien combatut al costat de Sertori i que eren considerats experts en l'art militar». Cèsar, fent balanç de la victòria romana, precisa que «dels cinquanta mil aquitans i càntabres que formaven aquest exèrcit, solament una quarta part va aconseguir escapar-se del seu atac». Tot i que la xifra sembla exagerada, la menció dels càntabres i el fet d'insistir en l'ajuda aportada pels caps militars que havien acompanyat Sertori poden reflectir una ajuda que no va ser simplement simbòlica.

Tant les operacions conduïdes per Pompeu com les posteriors de Cras o de Valeri Messal·la del 29-28 aC van mostrar la importància dels passos transpirinencs. El pas que portava de la vall de la Garona al Segre i a l'Ebre no és gaire accessible i els objectius de Pompeu en aquest sector no pretenien controlar una *via* d'aquest tipus. Al contrari, el pas de la vall d'Aspa (per Somport o el coll de Pau) des d'*Iluro* (Auloron), des d'on també es podia accedir a l'actual coll de Larraine, que conduïa a *Pompaelo* i *Osca*, era de més bon accedir durant gran part de l'any. Més a l'oest, hi havia passos encara més fàcils al territori dels *Tarbelli* i al país de Uharte-Garazi (colls d'Ibaneta i d'Arnostegi) que potser van ser organitzats més tard sota el govern d'August. Per aquí hi va passar, molt probablement, l'ajuda enviada als exèrcits romans que lluitaven al nord-oest de la península Ibèrica al principi del regnat d'August. També amb relació a aquests dos passos es degué erigir el trofeu d'Urculu o bé recondicionar si s'accepta una primera elevació pompeiana.

Totes aquestes informacions mostren que, malgrat les aparences, el coneixement que tenia Roma de la realitat aquitana i pirinenca fou molt més precoç i precís del que s'ha suposat recentment (Rico, 1997). Des de l'època de Posidoni, els romans coneixien els eixos principals de comunicació que estructuraven el territori i permetien de travessar el massís pirinenc. És necessari recordar la política d'aliança amb els *Lactorates*, atès que la seva absència en la llista dels vençuts de l'any 56 aC es deu explicar pels seus lligams amb Roma, i, més al nord, amb els nitiobroges, els quals controlaven el pas de la Garona pel vell camí anomenat Tenaresa; segons Cèsar (*BG*, VII, 31), el seu rei Ollovico va rebre «el títol d'amic» (Bost, 1986). Els romans degueren treure profit d'una visió utilitària del *saltus*, de la muntanya mateixa, sabent que el que calia controlar eren les vies de pas i els recursos miners (Estrabó (IV, 2) esmenta l'or dels *Tarbelli*).

Així, doncs, la personalitat aquitana, que no es va desmentir fins al Baix Imperi i que va ser reconeguda progressivament pel poder imperial en matèria de culte imperial, com s'ha dit anteriorment, i de reclutament militar (a partir del segle II) i després amb la creació d'una província específica, la *Novempopulania* (al fi-

Altars votius del santuari de Montcirèr (Gascunya) dedicats al déu Ergé, segle II aC.
Musée Massey de Tarbes.
© de la fotografia: Musée Massey (B. Menetrier)

nal del segle III; BOST, FABRE, 1983), té un caràcter compost i presenta la marca d'influències diverses procedents tant del món celta-gal com del món ibèric i celtibèric. Tanmateix, s'ha de tenir en compte que, d'una banda, Ibèria va ser romana en una època més precoç que Aquitània, i que, d'altra banda, no es poden minimitzar les importants aportacions monetàries procedents de la *Narbonensis* i, més enllà, d'Itàlia, on el vi, des del final del segle II i el principi de l'I aC, ja era present en certs *oppida* situats als peus dels Pirineus com, per exemple, l'*oppidum* de Las Bòrdas als Pirineus Atlàntics (FABRE, 1994).

Aquesta barreja d'influències, ja remarcada amb relació a uns vasos *polipedes* documentats des de l'edat del bronze a ambdós costats dels Pirineus, apareix en certes influències latenianes que es constaten en la ceràmica de producció local (fins i tot a l'època de l'Alt Imperi), mentre que certs vasos fets a mà assenyalen un parentiu molt proper als productes descoberts a l'Aragó o a l'est d'aquesta regió (RÉCHIN, 1994).

La fragmentació ètnica: una oposició entre la muntanya i la plana?

Finalment, s'ha d'abordar el tercer aspecte característic de l'Aquitània meridional, això és, la fragmentació ètnica que posen en relleu els autors antics i que contrasta amb els grans moviments federadors i l'evolució política que van marcar el món celta-gal en un moment immediatament anterior a la conquesta d'època cesariana. Ara bé, aquesta visió ha de ser matisada.

En efecte, no es poden considerar de la mateixa manera tots els pobles aquitans. El paper important que van tenir els *Sotiates* en la resistència contra Cras i els vincles que van establir a l'interior d'Aquitània i més enllà dels Pirineus no permeten dubtar de la seva projecció. Cèsar insisteix en el seu valor militar però també en un tipus d'institució particular que correspon a una mena de *devotio* envers el rei, la qual recorda la *devotio* ibèrica, de la qual Sertori es va beneficiar en gran manera (ÉTIENNE, 1958). Cèsar (*BG*, III, 22) explica el següent: «Adiatuanos, que tenia el poder suprem, va aparèixer amb sis-cents homes que tenia sota la seva devoció, anomenats *solduris* (...). Aquell a qui els altres han consagrat l'amistat hi ha de compartir tots els béns de la vida, però si arriba a morir d'una manera violenta, han de sofrir al mateix temps una fi idèntica, és a dir, matar-se ells mateixos (...). No s'ha vist mai ningú que es negui a morir quan ha mort l'amic a qui havia donat devoció». Consegüentment, sembla que les estructures de poder, que mostren l'existència d'un rei que es devia beneficiar del suport incondicional d'un nombre important d'«amics», sense que sapiguem si eren reclutats individualment o bé com a representants de grups o de clans, reflecteixen una organització jerarquitzada, corroborada probablement per la presència de la jerarquia dels assentaments fortificats.

Si s'examina el cas dels *Tarbelli quatorsignani* 'de les quatre branques', cal preguntar-se si van rebre aquesta apel·lació a conseqüència d'una redistribució del territori feta a favor seu entre les èpoques de Cèsar i d'August, o bé, com sembla més lògic, si abans de la conquesta formaven una federació de quatre tribus o de quatre *pagi*. La seva importància es constata en el fet que es van enfrontar als romans i que el 29-28 aC van ser els darrers defensors de la independència aquitana; el triomf aconseguit per Valeri Messal·la posa de manifest la seva resistència. El pes d'aquest poble era tan important que, a diferència dels *Sotiates*, el territori dels quals no va ser transformat en ciutat sota el poder d'August, el seu control sobre el baix Ador i sobre els Pirineus occidentals va ser reconegut per la definició d'una ciutat i l'organització de la seva capital, *Aquae Tarbellicae* (Dax), la qual il·lustrava el seu nom.

En realitat, és necessari distingir el cas dels pobles d'Aquitània i de Gascunya, així com el dels *Tarbelli*, del cas dels pobles propers al *saltus*, principalment els *Oscidates Montani*, els *Sibyllates* (integrats a la ciutat d'*Aquae Tarbellicae*), els *Camponi* o *Camboni*, els *Bercorcates*, *Pimpedunni*, *Lassuni*, els *Vellates* de Plini, els *Bigerri* o els *Ptiani* de Cèsar. Es tracta, sens dubte, d'entitats molt poc importants que vivien en estreta relació amb el medi muntanyenc i el territori dels quals es podia reduir a espais limitats com una vall o una part d'una vall. Els estudis recents que s'han fet sobre els *pagi* pirinencs mostren l'estretor d'aquestes unitats humanes i espacials; és el cas dels *pagani* (...) *ollaies* de Sent Pau de Uelh, dels *pagani Neovate(s) et Harexvates* de Biec, a la vall d'Aura, o dels *conpagani* (o *convicani*) *Spariani* de Borderas de Loron (SABLAYROLLES, 2000). Això explica que, dels catorze pobles esmentats per Plini entre la Garona i el Loira, se'n transformessin dotze en ciutats de tipus romà, mentre que de la trentena de pobles coneguts al sud de la Garona, tan sols nou esdevinguessin ciutats a l'època d'August. D'altra banda, s'ha de tenir en compte que els *pagi* muntanyencs van conservar tota la vitalitat i van aconseguir fins i tot el reconeixement de les autoritats romanes com a estructures administratives i fiscals.

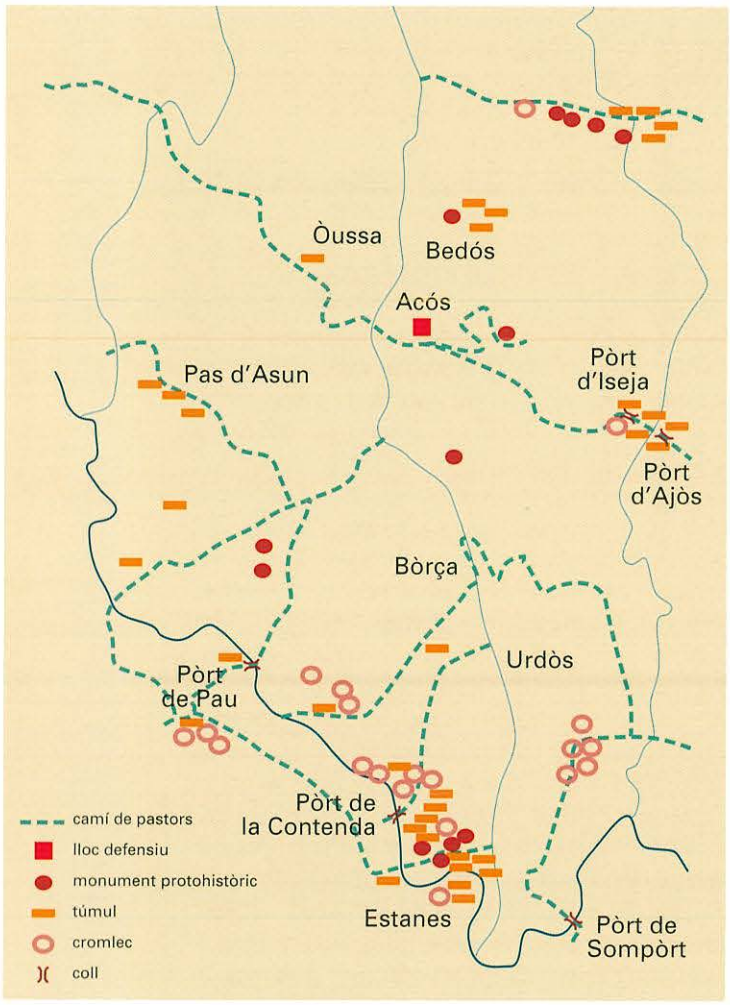
Un testimoni d'aquesta fragmentació és la profusió de divinitats conegudes en l'àmbit aquità, tot i que la documentació és formada essencialment per inscripcions que daten de l'època romana (i rarament anteriors al segle II) i transmet, per tant, un estat ja formalitzat i àmpliament «interpretat» de la realitat que devien tenir els déus i els cultes en un moment anterior a l'Alt Imperi (FABRE, 1993; VAN ANDRINGA, 2002). Al sector dels Pirineus centrals i als vessants corresponents hi ha documentats més de seixanta déus locals, els quals sovint són coneguts gràcies a una sola atestació i amb uns noms presentats sota una forma llatinitzada amb més o menys traça i que tenen un aspecte «ibèric» molt marcat: Aberri, Aherbelste, Astoillunus, Basceiandossus, Idiate, Baiase, Belgus, Boriennus, Edelat, Exprennius, Horolat, Idiate (?) Ilurgor, Ilurberrix, Ilumber(...), Stoioc(us), Xuban i altres. Quan apareixen mencionats unes quantes vegades, aquests déus es vinculen a un lloc únic. D'altra banda, devien tenir una potestat limitada atès que molt sovint cohabiten amb altres divinitats que també devien tenir un origen preromà: Baiase-Baeserte i Dahu(s), Baigorrix(us) i Carpent(us), Abellio i Arpennin(us), Artahe, Idiatte i (...)ix(us): a Sent Beat cohabiten Abellio, Fagus, Erriape, Ilumber(...), Arard-Alard. Les divinitats que exercien la seva protecció sobre un territori més extens són rares; n'és un cas *Ageio* a la vall d'Aura, Eras Baronias de Bigorra i la vall alta de l'Ador (FABRE, 1999). Es tracta, doncs, d'un panteó esmicolat que durant l'etapa romana va coexistir, potser per força, amb els déus Júpiter (fins i tot en altitud) o Mart. Les atestacions de Mart semblen més concentrades, sobretot al voltant dels santuaris d'Aire, on competia amb *Lelhunnus*, Ardieja (*Leherennus*), Montcirèr (*Erge*), Lodenvièla (*Arixus*) o Sent Plancart (*Sutugius-Suhugius*). Per completar aquesta visió de conjunt, cal dir que s'han descobert un cert nombre de testimonis a santuaris a cel obert «d'altura» o al llarg dels camins fressats pels ramats que pujaven vers les pastures d'estiu.

A aquestes observacions, hi podem afegir algunes consideracions econòmiques. Estrabó (IV, 2, 1) recalca la pobresa «de les terres oceàniques d'Aquitània, en part sorrenques i magres. Si bé produeixen força mill, són més aviat improductives pel que fa als altres conreus». Estrabó oposa aquestes terres a «l'interior del país i a la regió de les muntanyes, que tenen terres millors, tant a la banda dels Pirineus, on hi ha el territori dels *Convenes* (...), com al territori dels *Ausques*, on el sòl és excel·lent». A pesar de tractar-se d'un resum, el diagnòstic és acceptable: el desenvolupament considerable del sistema de les *villae* cerealistes a les ciutats romanes d'Auch, Eusa i Leitora confirma aquestes aptituds.

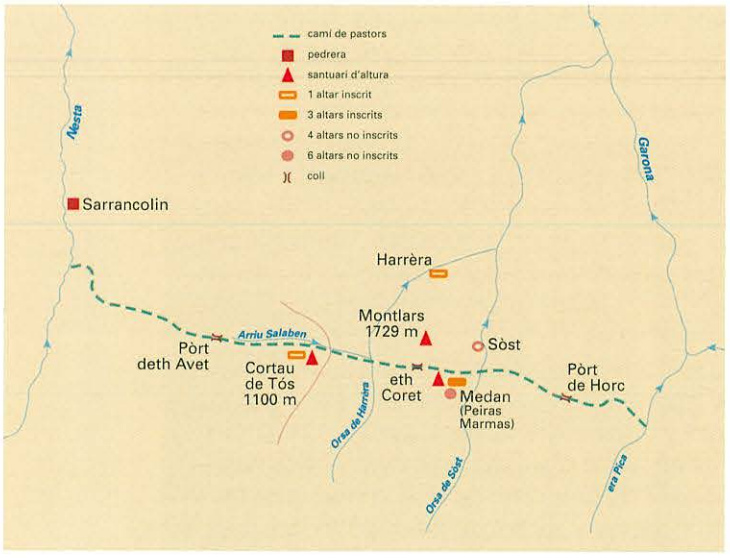
La ramaderia constituïa una de les grans activitats de la muntanya i dels seus vessants. Les pastures d'estiu dominaven les valls de la Garona i dels seus afluents, el sector de les valls d'Aussau i d'Aspa, i les pastures d'altitud de la zona occidental de la cadena pirinenca oferien recursos abundants per al bestiar oví i porcí criat en semillibertat. Les salines del sud-oest (Beskoitze, Salias de Biarn) i del sud-est (Salias du Salat), explotades almenys des de l'edat del bronze, fornien un complement necessari per a la manutenció dels animals i permetien la salaó de carn. No és per casualitat que a l'època tiberiana s'edifiqués a *Lugdunum*, amb relació a una mena de *forum boarium*, un cobert molt vast on es devia dur a terme la venda de carn al detall (TASSAUX, 1991; FABRE, 1991). La muntanya, tant abans com després de la conquesta, no era pas un món a part: els desplaçaments a curta distància però també una veritable transhumància basada en una estada a la plana i documentada pels campaments hivernals de ramats i de pastors (RÉCHIN, 2000) facilitaven els contactes entre aquests i les poblacions sedentàries.

Si bé s'observa que els ritmes i els llocs d'aquestes activitats ramaderes no van canviar des de l'època protohistòrica fins al període romà, es constata durant l'Alt Imperi una intervenció de famílies instal·lades al peu de la muntanya (cal tenir en compte la implantació de *villae* a les valls de l'Ador, Posac, de la Nesta a Isaus, d'Aussau a Vièla d'Aussau) que, directament o mitjançant els seus esclaus o subordinats, van controlar l'espai muntanyenc amb l'objectiu d'explotar certs recursos, com ara els relacionats amb la ramaderia (FABRE, 2000). Podem esmentar el cas dels L. Pompei Pauliniani, instal·lats a Ardieja però presents sobretot a Gessa, a la Vall d'Aran, o a Harrèra, o també el cas d'algunes branques de la família dels Valerii, atestats a la zona d'Atharratze i a la vall d'Aspa però també als territoris dels *Convenae* i dels *Consoranni*. Fins i tot es pot constatar que a l'altra banda de la Vall d'Aran altres Valerii també estaven relacionats amb l'explotació de l'espai pirinenc: a part de l'evergeta i magistrat d'*Aeso*, L. Valerius Faventinus, cal esmentar el cas d'una certa Valeria Faventina, que l'any 193, en conflicte amb els *compagani rivi Lavarensis*, potser una comunitat de pastors i agricultors instal·lats a la riba dreta de la Noguera Ribagorçana, va ser afavorida per una sentència del governador de la *Tarraconensis* (PONS, 1979 i 1982).

Aquestes pràctiques, que devien portar els ramaders o els pastors de tots dos vessants a mantenir contactes sense que es tingués en compte necessàriament la «frontera», no feien sinó continuar uns costums molt antics que havien comportat la ins-

Camins de pastors i monuments protohistòrics de la vall d'Aspa (FABRE, 1994).

Camins i vies de transhumància entre Nesta i la Garona.

tal·lació, especialment a les zones de pas de la cadena de muntanyes, de fons de cabanes temporals i de necròpolis tumulàries i la utilització estacional de coves i d'abrics d'altitud, com ara al sector dels ports de Uharte-Garazi o a la part alta de la vall d'Aspa (BLOT 1993; FABRE 1994).

Tot això obliga a pensar que els Pirineus centrals i sobretot els occidentals no van constituir pas una barrera estanca, encara que, per raó de l'empresa de Pompeu, van marcar el límit entre Aquitània i Hispània i que, sota l'Imperi, van aparèixer llocs de duana (*Lugdunum, Iluro o Imus Pyrenaeus*), el més antic dels quals va ser el lloc de Tèsa (RICO, 1997).

De totes maneres, no s'ha d'exagerar la importància de les rutes de comerç que van utilitzar els circuits pirinencs. Com ja hem dit, el vi «català» degué passar per Narbona i per l'eix de la Garona; més tard, les produccions de ceràmica *sigillata* dels tallers del Tarn van arribar a la Península per via fluvial, i les importacions de la ceràmica *sigillata* procedents, per exemple, de la zona de Tricio són poc abundants a Aquitània. Així mateix, els transports de marbres pirinencs vers la zona catalana van seguir la ruta Garona-Narbona, encara que el volum era ben reduït (MAYER; ÁLVAREZ; RODÀ, 1987).

Respecte als intercanvis pròpiament humans, tenen un caràcter més aviat simbòlic, fins i tot a l'època imperial, quan Aquitània i els Pirineus ja estaven integrats en l'espai econòmic romà. Per bé que la documentació epigràfica no reflecteix la realitat dels desplaçaments, podem mencionar almenys un desplaçament de *Pompaelo* a l'actual Dax, de *Turiaso* o de *Bilbilis* a *Burdigala*, on hi ha documentada la presència d'un vascó. Més excepcionals semblen els desplaçaments d'un habitant de Dax vers *Tarraco* o d'un habitant de *Lugdunum Convenarum* vers *Barcino*, el qual és l'autor d'un dels nombrosos homenatges rendits al seu «amic» L. Licinius Secundus, el llibert i sens dubte home de confiança de L. Licinius Sura. ¿Hem de pensar, doncs, que els Licinii, àmpliament documentats, per exemple, a *Aeso*, mantenien relacions amb les terres del nord dels Pirineus, vinculades potser a la ramaderia o al comerç de la llana?

El *saltus* pirinenc, tot i ser permeable, va mantenir al llarg de tota la història el caràcter d'un espai conservador on l'estructura territorial i comunitària dels *pagi* i el manteniment de comunitats vilatanes encara fortes a l'època imperial coexistien amb costums de violència com documenta encara, sota el govern de Septimi Sever, la malaventura d'un dissortat personatge originari de *Cartago Nova* que va ser assassinat pels *latrones* al país dels *Convenes*, on va residir molt probablement un destacament militar.

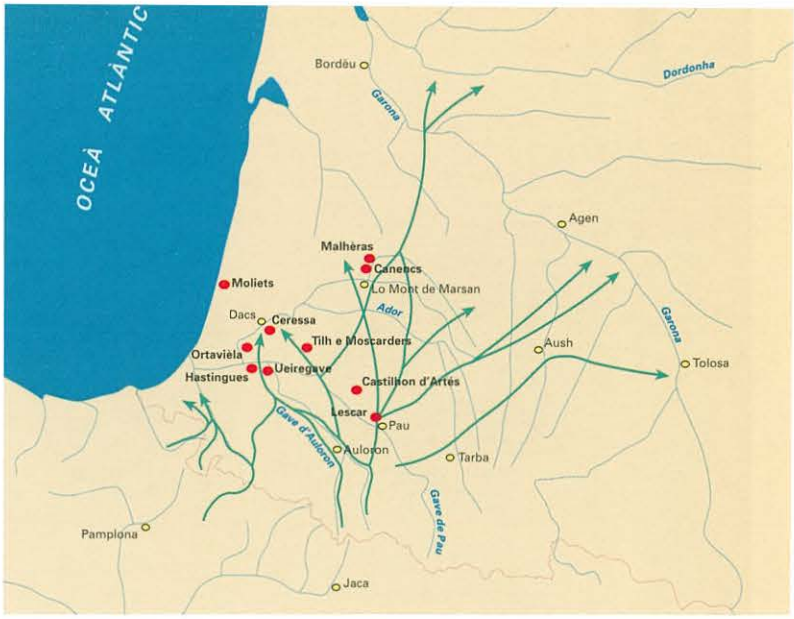
Aquest món aspre, violent, sembla que contrasta força, encara que hi estigui humanament i econòmicament vinculat, amb l'estat de pau que devia caracteritzar la vida de la resta de l'Aquitània romana.

Contactes entre les «terres catalanes i occitanes»: dos exemples particulars

Les imitacions de les monedes d'Emporion i de Rhode

La colònia grega d'*Emporion* va encunyar monedes fraccionàries de plata amb la llegenda *EM/EMP* a partir del segle V aC. Aquestes emissions van conèixer una difusió important lligada amb l'activitat comercial desenvolupada per aquest centre grec a la Mediterrània nord-occidental. Al tombant dels segles IV i III aC, aquesta colònia va canviar de sistema monetari amb l'adopció d'una unitat de més valor que correspon a la dracma (CAMPO, 1997, p. 30-31). La primera dracma d'*Emporion*, amb un pes de 4,7 g, presenta una tipologia específica: la imatge d'un cavall parat coronat per una Níke volant al revers i el cap d'una deessa, identificada sovint amb Persèfone o amb Aretusa, acompanyat de la llegenda *Emporiton* a l'anvers. La representació d'un cavall parat és deguda a la influència del món púnic, perquè aquest símbol és a les monedes de *Cartago* i a les encunyacions púniques sicilianes. L'adopció d'aquest model s'ha d'entendre en el marc dels intercanvis comercials que hi havia entre grecs i púnics. L'arqueologia demostra, en efecte, que els productes púnics, en particular les àmfores, van ser distribuïts en quantitats importants a tot el litoral mediterrani peninsular i, en un grau inferior, a la costa del sud-est francès. Aquests contactes econòmics van afavorir, sens dubte, la introducció d'una moneda de més valor, la dracma, i la còpia d'alguns emblemes presents en monedes que circulaven a bastament per la Mediterrània occidental.

Més o menys a la mateixa època, la colònia grega de *Rhode* també va començar a emetre dracmes de plata seguint unes dimensions i uns tipus propers a les dracmes d'*Emporion* (CAMPO, 1997, p. 33-35). Aquests exemplars, també amb un pes de 4,7 g, presenten a l'anvers la llegenda *Rodeton* i el cap d'una figura de dona que sembla que correspon a una còpia de l'Aretusa siciliana; al revers hi ha una rosa vista des de sota, emblema que fa referència al nom de la ciutat emissora. Aquesta sèrie de dracmes es completà amb l'encunyació d'un divisor anepigràfic de plata, amb un pes entre 0,47 i 0,55 g, que facilitava les transaccions menors. A més, tenim constància de l'emissió, en un moment més avançat, d'una petita sèrie de dracmes que, a diferència de les anteriors, també presenten al revers una rosa vista de dalt, però. Aquesta nova encunyació comporta la substitució dels divisors anteriors de plata per monedes de bronze, amb la mateixa tipologia i el mateix mòdul, que tenen com a particularitat el fet d'haver estat encunyades sobre monedes ja marcades provinents de *Sardinia*. Totes aquestes emissions monetàries de *Rhode* van circular durant el segle III aC, per bé que la producció va ser, segons que sembla, bastant reduïda.

Campaments temporals i estacionals de pastors (RÈCHIN, 2000).

Vers mitjan segle III aC, *Emporion* va canviar els tipus de les dracmes però va conservar les mateixes dimensions. Les noves monedes també presenten un cap de dona a l'anvers, identificat per alguns autors amb Aretusa i per d'altres amb Àrtemis, acompanyat de tres dofins. Al revers hi ha gravades la llegenda *Emporiton* i una imatge que va esdevenir típica de la ciutat: Pegàs, present en moltes amonedacions del món grec. Acompanyant aquesta sèrie apareixen divisors també de plata dissenyats d'acord amb la mateixa tipologia. Es coneixen diverses sèries de les dracmes amb Pegàs, les quals comporten lleugeres modificacions del tipus inicial; així, per exemple, s'hi afegeix una petita figura humana que probablement representa Crisàor.

Segons que sembla, el volum d'emissió de dracmes d'*Emporion* i de *Rodhe* fou reduït, tal com demostra la feble circulació d'aquestes monedes (GARCÍA-BELLIDO; RIPOLLÈS, 1998, p. 205-206). Solament les dracmes amb Pegàs van conèixer una gran difusió perquè van ser utilitzades per l'exèrcit romà en el marc de la Segona Guerra Púnica. El fet sorprenent és que aquestes monedes van ser àmpliament co-

Dracma de *Rhode*. Museu Nacional d'Art de Catalunya (gabinet numismàtic).
© de la fotografia: MNAC (Calveras, Mérida, Sacristà)

Imitació de la dracma de *Rhode*. Museu Nacional d'Art de Catalunya (gabinet numismàtic).
© de la fotografia: MNAC (Calveras, Mérida, Sacristà)

piades a la Gàl·lia, la qual cosa palesa que allà eren ben conegudes. En efecte, quan un nombre important de pobles gals van començar a encunyar monedes, als segles III-II aC, van prendre com a model les dracmes emeses per les colònies gregues del nord-est peninsular, que van imitar molt fidelment en un primer moment; després s'hi van anar introduint algunes variacions o noves imatges més adaptades a la realitat cultural d'aquests pobles. Aquesta evolució va provocar un allunyament considerable dels models originals i l'aparició d'un tipus específic de moneda denominat *monnaies à la croix*. S'han descobert, així mateix, imitacions de les monedes de Filip II de Macedònia i de les dracmes de *Massalia*, fenomen que mostra la influència de les amonedacions gregues en l'adopció d'una unitat monetària entre els pobles gals (Campo, 1997, p. 35; Gruel, 1989, p. 48-52).

Així, doncs, el contacte amb la moneda grega encunyada a les colònies d'*Emporion* i de *Rhode* va afavorir l'obertura de les primeres seques a moltes regions de la Gàl·lia, concretament al sud i al sud-oest i als entorns del Massís Central. Les primeres monedes copiaven tant les dimensions com la iconografia i la llegenda, cosa que evidencia el caràcter encara poc definit dels centres emissors. Les imitacions de les dracmes de *Rhode* són nombroses i es localitzen sobretot al sud-oest gal. Aquestes monedes han estat estudiades per L. Villaronga (1986), que n'ha distingit cinc grups. El primer grup copia d'una manera molt fidel la dracma que presenta al revers una rosa vista per la part inferior i en què es detecta fins i tot un intent per reproduir literalment la llegenda *Rodeton*, si bé molts signes són il·legibles. El segon grup ja denota una simplificació de la rosa, a més de la supressió de la llegenda i la incorporació d'elements celtes. Aquesta transformació s'accentua a les monedes del tercer grup, fins que la rosa esdevé simplement una roda amb quatre raigs (quart grup) o una roda i prou (cinquè grup). L'elaboració d'aquests darrers grups coincideix amb l'aparició de les primeres sèries del model *monnaies à la croix*, la tipologia del qual deriva de les imitacions de la dracma de *Rhode*.

Les dracmes d'*Emporion*, tant les del tipus del cavall parat com les de Pegàs, també van ser objecte d'imitacions en unes quantes zones del sud i del centre de l'actual França (Campo, 1997, p. 36-37). En alguns casos se'n copien enterament els prototipus; en d'altres s'hi barregen elements pertanyents a altres seques gregues com, per exemple, la llegenda de les monedes de Filip II de Macedònia o l'efígie del lleó de les dracmes de *Massalia*. Aquestes monedes d'imitació, estudiades també per L. Villaronga (1986), permeten de diferenciar tres grups derivats de la dracma del cavall parat i altres produccions que imiten la dracma amb Pegàs o bé barregen elements dels dos tipus de dracma. Igual que en les imitacions de les monedes de *Rhode*, s'hi observa una tendència a la simplificació dels models i una adaptació de caire més indígena.

El paper exercit per les monedes d'*Emporion* i de *Rhode* en l'àmbit gal posa de manifest la importància que tingueren aquestes colònies al nord dels Pirineus. Sobta constatar que, malgrat que van tenir una difusió aparentment limitada, sobretot les sèries de *Rhode*, aquestes monedes van ser triades com a prototipus per tot un conjunt de centres emissors indígenes. La còpia implica un bon coneixement de les peces originals, cosa que permet de deduir una circulació més o menys intensa al sud-oest i al centre de la Gàl·lia i un cert contacte econòmic i potser també cultural. Aquesta relació també és perceptible en el fet que, des de mitjan segle II aC, algunes emissions del tipus *à la croix* de la zona que hi ha als voltants de la Garona van adoptar llegendes amb

la grafia ibèrica i fins i tot en alguns casos es coneixen còpies de les monedes ibèriques catalanes que presenten el genet (García-Bellido; Ripollès, 1998, p. 212-213).

La difusió del vi català per la Gàl·lia i el cas de Publius Usulenus Veiento

El sector nord-est de la província romana de la *Tarraconensis* va experimentar, a partir de la segona meitat del segle I aC, un desenvolupament econòmic important relacionat amb l'expansió de la viticultura i la producció de vi. Un gran nombre d'instal·lacions agrícoles dotades de premses i de cellers i una multitud de forns ceràmics dedicats a la producció d'àmfores per al vi van aparèixer a tot el litoral català, especialment a la *Laietania* i a la costa gironina. Els tipus produïts d'àmfores, concretament l'àmfora Pascual 1 i l'àmfora Dressel 2/4, palesen una producció en massa amb una finalitat comercial. Aquestes àmfores són molt freqüents al territori català, però també, i sobretot, a la Gàl·lia, fins al punt que es poden determinar en aquesta zona els circuits de distribució i les zones de consum. La redistribució a gran escala d'aquests contenidors per al vi a l'època augustal i durant el segle I dC indica la plena integració d'aquest producte, el vi català, dins dels circuits mercantils de la Mediterrània occidental, i la substitució i l'arraconament del vi itàlic, que fins llavors havia monopolitzat tots els mercats occidentals.

Plini el Vell i Marcial fan referència al vi produït a la *Tarraconensis* i en destaquen l'abundància però també la qualitat mediocre, tractant-se d'una producció de consum corrent. Podem pensar que el cost baix d'aquest producte en facilitava la introducció en els mercats gals. Les restes d'àmfores originàries de la *Tarraconensis* són abundants a tot el territori del sud de França; se n'ha constatat una distribució força important a través dels eixos fluvials de l'Aude i de la Garona, encara que també, amb una intensitat menor, per la vall del Roine vers les zones septentrionals d'Europa (Étienne; Mayet, 2000, p. 217-230). L'envergadura d'aquest comerç en l'anomenat *istme gal*, entre Narbona i Bordeus, posa en relleu la importància del port de *Narbo* en el comerç del vi català, el qual degué assegurar la recepció i la comercialització posterior d'aquesta producció. *Narbo*, colònia romana fundada vers el 118-116 aC, poc temps després de la conquesta de la *Narbonensis*, va esdevenir ràpidament un dels grans ports comercials de l'Occident romà, per on transitaven les mercaderies destinades al món cèltic i on es va instal·lar un gran nombre de negociants itàlics (Christol, 2002).

Les excavacions fetes a Llafranc (Baix Empordà) han fet descobrir un establiment romà que comprenia instal·lacions vinícoles, espais d'un habitatge i una terrisseria que fabricava àmfores, materials de construcció i vaixella de taula (Barti; Plana; Tremoleda, en preparació). Les àmfores per al vi van constituir, des del final del segle I aC, una de les produccions més importants destinada a envasar el vi produït localment. El lloc de Llafranc domina una àmplia badia que ofereix bones condicions portuàries, de manera que es pot suposar fàcilment que les àmfores per al vi eren comercialitzades per via marítima. Coneixem tot un conjunt d'establiments implantats al litoral català que, com Llafranc, van desenvolupar una activitat relacionada amb la producció de vi, amb el procés d'envasar-lo en àmfores i amb el de vendre'l posteriorment per mar.

Un cert nombre d'àmfores del tipus Pascual 1 descobertes a Llafranc porten la marca VSVL.VEIENT inscrita sobre el coll de l'àmfora. Aquesta marca apareix igualment sobre alguns exemplars de *dolium* i de *tegula*, fabricats al mateix taller, on apareix el nom complet del personatge: P.VSVL.VEIENT. La presència d'aquesta marca sembla que indica que la persona en qüestió tenia interessos en el procés de fabricació de ceràmica i segurament també en la producció del vi local i en el procés posterior per comercialitzar-lo. La importància de la presència d'aquest nom a Llafranc rau en el fet que aquest personatge, que s'anomenava Publius Usulenus Veiento, no és un desconegut (Christol; Plana, 1997, 1998; Tremoleda, 1998). En efecte, un cert nombre d'inscripcions epigràfiques descobertes a Narbona o al territori dels voltants fa referència a la família dels Usuleni, que cal situar en el cercle de les grans famílies locals de l'època augustal, d'origen segurament italià. Es tenen en total deu inscripcions relacionades amb aquesta família, moltes de les quals esmenten el nom de lliberts, i sovint, concretament, de lliberts de Publius Usulenus Veiento, fet que posa en relleu la importància i la influència d'aquest grup familiar en l'àmbit de Narbona. El cas de Publius Usulenus Veiento palesa la intervenció d'un personatge influent de *Narbo* en el procés de producció i de comercialització del vi català. Veiento era, molt probablement, el propietari de les instal·lacions de Llafranc, on les àmfores per al vi eren marcades amb el seu nom; la seva posició a *Narbo*, però, li permetia, així mateix, de participar en l'activitat mercantil del port d'aquesta ciutat, que, com hem vist, va tenir un paper de primer ordre en la redistribució del vi català a França.

Josep Moran
Institut d'Estudis Catalans

Català i occità: el naixement de dues llengües bessones

El català i l'occità en el conjunt de les llengües romàniques

Presentació general

El català i l'occità són dues llengües romàniques veïnes que van néixer en l'espai central de la Romània occidental (entenem per *Romània* el conjunt de terres on es parlen llengües derivades del llatí).

L'occità també és anomenat *llengua d'oc*, que contrasta amb la llengua d'oïl. Aquestes denominacions provenen de les formes medievals respectives de l'adverbi afirmatiu provinent del llatí HOC, en el sentit 'sí, això', que en la llengua moderna han donat occ. *o*, *oc*, fr. *oui*. L'occità també s'ha denominat *provençal*, sobretot en relació amb la llengua de l'antiga literatura dels trobadors i de la dels felibres; avui aquest terme, però, s'aplica generalment per denominar les parles occitanes de la regió de Provença.

Extensió de l'occità

L'occità s'estén al nord dels Pirineus, de les Corberes en amunt, dins l'espai meridional de la Gàl·lia antiga, des de l'Atlàntic fins a la Mediterrània.

Els límits naturals de l'occità amb el francès, dins la Gàl·lia, es poden fixar en una línia que, partint de la confluència dels rius Garona i Dordonya i seguint el curs de la Gironda, arriba, per Angulema, fins a Chateldon. A partir d'aquest lloc, comença el límit amb el francoprovençal, que segueix bàsicament el Roine fins a Valença del Delfinat, i segueix per sota de Grenoble fins a arribar a la frontera italiana, a partir de la qual els límits amb les parles italianes són difusos: alguns trets occitans s'estenen pel Piemont, mentre que d'altres piemontesos s'estenen per les parles provençals contigües, particularment a Tenda i Saorga, abans d'arribar al Mediterrani.

L'àrea lingüística de l'occità és formada per tres grans zones: l'occità del nord, que comprèn els dialectes llemosí, alvernès i provençal alpí; el gascó, que comprèn la conca alta de la Garona des de la Vall d'Aran fins a Muret, i, a partir d'aquí, la conca pirinenca esquerra d'aquest riu; i l'occità meridional, que comprèn el llenguadocià i el provençal mediterrani.

Extensió del català primitiu

El català limita al nord amb l'occità per l'eix dels Pirineus, des de la Ribagorça fins a l'extrem oriental de la Vall d'Aran, on està en contacte amb parles gascones. A partir de la conca de l'Arieja, al nord d'Andorra, comencen les parles llenguadocianes. Després del coll de Pimorent, la línia passa al nord del Capcir i del Conflent fins a les Corberes, que és la divisió entre el Rosselló català i el Narbonès occità fins a Salses i el Mediterrani. Com a zones de transició podem assenyalar el Capcir, de parla catalana amb influència occitana, i la Fenolleda, al nord del Conflent, de parla bàsicament occitana però afí al català.

Pel que fa a l'àrea primitiva del català, és a dir, abans de la projecció d'aquesta llengua arran de la Reconquesta, els experts consideren que, a més de la Catalunya Vella, és a dir, la Catalunya Comtal, havia de comprendre les comarques actuals del Camp de Tarragona, la Conca de Barberà, les Garrigues, el Segrià i el Baix Urgell; a les terres de l'Ebre, però, la parla romànica primitiva, allò que anomenen *mossàrab*, ja en devia diferir força.

Gal·loromània i Hispanoromània

Com observem, el límit oriental entre el català i l'occità no era les Alberes, on hi ha l'actual frontera estatal i on era també la frontera entre la Gàl·lia i Hispània a l'època romana. Aquesta frontera no fou gaire operativa socialment en l'antiguitat, i això ex-

plica no solament que el català des del començament no hagi estat una llengua estrictament hispanoromànica, des del punt de vista geogràfic, sinó que sigui més afí a les llengües gal·loromàniques (l'occità i el francès) que no pas a les hispanoromàniques (el castellà i el portuguès), que parteixen d'un llatí vulgar bastant diferent, més conservador en general, com podem comprovar en el quadre següent:

llatí	francès	occità	català	castellà	portuguès	llatí
AESTIVU	été	estiu	estiu	verano	verão	VERANU
ARRIPARE	arriver	arribar	arribar	llegar	chegar	PLICARE
AVICELLU	oisseau	aucèl / ausèl	ocell	pájaro	pássaro	PASSERE
BULLIRE	bouillir	bolir / bolhir	bullir	hervir	ferver	FERVERE
CAMBA	jambe	camba	cama	pierna	perna	PERNA
CONSOBRINU	cousin	cosin	cosí	primo	primo	PRIMU
COTONEU	coing	codonh	codony	membrillo	marmelo	MELIMELU
FORMATICU	fromage	formatge	formatge	queso	queijo	CASEU
LECTU	lit	lèit / lièch	llit	cama	cama	CAMA
MALEHABITU	malade	malaut	malalt	enfermo	enfermo	NFIRMU
MANDUCARE	manger	manjar	menjar	comer	comer	COMEDERE
MATUTINU	matin	matin / maitin	matí	mañana	manhã	MANEANA
NEPOTE	neveu	nebot	nebot	sobrino	sobrinho	SOBRINU
PARABOLARE	parler	parlar	parlar	hablar	falar	FABULARE
PAVORE	peur	paur	por	miedo	medo	METU
POMUM	pomme	pom / poma	poma	manzana	maçã	MATTIANA
PRECARE	prier	pregar	pregar	rogar	rogar	ROGARE
derivat de SOPA	souper	sopar	sopar	cenar	cear	CENARE
SPATULA	épaule	espatla	espatlla	hombro	ombro	HUMERU
TABULA	table	taula	taula	mesa	mesa	MENSA
TROIA	truie	truèja	truja	puerca	porca	PORCA
TROPARE	trouver	trobar	trobar	hallar	achar	AFFLARE
VOLERE	vouloir	voler	voler	querer	querer	QUAERERE

Català i occità

A partir d'aquesta llatinitat, incorporant-hi les influències moderades del substrat lingüístic, és a dir, les llengües preromanes, i del superstrat germànic, el gòtic i el franc, es van anar configurant ambdues llengües.

Respecte de les relacions del català amb l'occità, hem de dir que, com és normal, són més intenses amb les parles occitanes veïnes. De ponent a orient, en primer lloc ens referirem al gascó. El gascó comparteix amb el català alguns trets evolutius que no són presents en les altres parles occitanes, com ara la reducció dels grups llatins o germànics MB>*m* (COLUMBA > *coloma* cat. i gasc., *colomba* occ.) i ND>*n* (SPONDA > *espona* cat. i gasc., *esponda* occ.). El contacte més intens, però, ha estat amb el llenguadocià, les relacions amb el qual per terra i per mar sempre han estat molt intenses, almenys des de l'època de l'expansió grega per la zona compresa entre Marsella i Empúries, que es remunta al segle VI aC. És precisament aquesta relació contínua ja des de l'antiguitat el fet que explica que el català tingui una major afinitat amb l'occità que no pas amb les llengües hispanoromàniques, com hem vist en el quadre anterior.

Malgrat aquesta afinitat, però, hi ha hagut sempre unes diferències entre ambdues llengües i una frontera lingüística que s'ha mantingut inalterable des del començament a les Corberes, que fou, a més, la frontera política fins al tractat dels Pirineus (1659). A l'edat mitjana, a les diferències fonètiques ja existents, o que s'iniciaven, s'hi afegia el fet que l'occità va mantenir una declinació bicasual durant molt de temps, que era inexistent llavors en català i que devia dificultar notablement la intercomprensió. Posteriorment les diferències fonètiques i morfosintàctiques s'hi han incrementat.

A partir d'un nom comú en llatí donem una mostra de les solucions respectives en català i en occità, prenent com a patró d'aquesta llengua el llenguadocià, que és la base de l'occità normatiu modern establert per Loïs Alibert, el qual va prendre precisament com a model el català normatiu establert per l'Institut d'Estudis Catalans sota el guiatge de Pompeu Fabra. Cal tenir present que en occità modern la *u* tònica es pronuncia [ü] i la *o* tònica tancada, [u]; quant a les vocals àtones, es pronuncien [u] tant la *o* com la *a* final; així, Tolosa esdevé [tulúzo] o Narbona, [narbúno]. Respecte de les diferències gràfiques de caràcter consonàntic, [ɲ], que en català es representa per *ny*, en occità s'escriu amb *nh* (*cas-*

Placa de plom del segle I dC provinent de la vil·la gal·loromana de Mas-Marcon (Rodés). La placa té una inscripció gravada escrita en alfabet llatí cursiu i una altra d'escrita en gal.
Musée Fenaille, Rodés (collection Société des Lettres, Sciences et Arts de l'Aveyron).
© de la fotografia: Christian Bousquet

tanha 'castanya'), i [x], que en català es representa per *ll*, en occità s'escriu amb *lh* (*culhièra* 'cullera'); la grafia *ll* en occità representa el so de la ela geminada catalana [ll] (*palle* 'pàl·lid); [τ∑], que en català s'escriu amb *tx*, es representa amb *ch* (*fach* 'fet') i *th* en aranès (*còth* 'coll') o *-g* (*puèg / puòg* 'puig').

Els substrats lingüístics

Introducció

El caràcter de les llengües preromanes en l'àmbit catalanooccità era divers. Al nord predominaven les parles cèltiques, dites també *gàl·liques*, d'origen indoeuropeu (com també ho era el llatí), sobretot a Alvèrnia, pàtria de Vercingetòrix. Les parles indoeuropees entraven en contacte amb d'altres preindoeuropees o simplement no indoeuropees, en una zona que comprèn tot el Pirineu i que arriba fins a Besiers.

El substrat preindoeuropeu

En l'antiga Aquitània, és a dir, la Gascunya actual, la parla prellatina era estretament emparentada amb el basc, d'origen preindoeuropeu; de fet, el gascó (incloent-hi l'aranès) presenta una influència clara d'aquest substrat, que es manifesta en l'aspiració de la *f* llatina (*hesta* 'festa'), en la caiguda de la *n* intervocàlica (*lua* 'lluna') i en la neutralització de *b* i *v* en *b* (*viure* [biwre]). Aquest darrer tret s'estén per tot l'àmbit pirinenc, al nord i al sud, i a partir de les comarques pirinenques ha anat estenent-se per la major part de l'àrea lingüística catalana, excepte al Camp de Tarragona i a les Illes Balears, on encara es manté la distinció entre *v* i *b*. A més, a les comarques pirinenques tenim una toponímia nombrosa que no presenta tampoc un caràcter indoeuropeu i que sembla que es pot relacionar amb el mateix estrat lingüístic remot a què pertany l'aquità antic, del qual prové el basc actual.

A les terres mediterrànies, des de Besiers fins més avall del País Valencià, tota l'epigrafia preromana indígena de què disposem correspon a una sola llengua, la ibèrica, llengua d'origen no indoeuropeu que no comprenem i que posseïa un sistema d'escriptura propi. Això no obstant, molts autors consideren que en aquesta àrea mediterrània hi havia també alguna o algunes llengües indoeuropees que han deixat algunes traces en la toponímia i en el vocabulari comú.

llatí	català	occità comú	aranès (gascó)
ANNU	any	an	an
AREA	era	aira / ièra	èire
AUCA	oca	auca	auca
CASTELLU	castell	castèl	castèth
CATHEDRA	cadira	cadièra	cagira
CRUCE	creu	crotz	crotz
COXA	cuixa	cuèissa / cuòissa	cueisha
DEUM	Déu	Dieu	Dieu
DUO,DUAS	dos, dues	dos, doas	dus, dues
FERIA	fira	fièra	hèira
GAUDIU	goig	gaug	gòi
EGO	jo	ieu	ieu
LACTE	llet	lach / lait	lèit
LAUDARE	lloar	lausar	laudar
MATER	mare	maire	mair
MEDIU	mig	mièg	miei
NOCTE	nit	nuèch / nuèit	net
NUTRIRE	nodrir	noirir	neuir /naurir
OCULU	ull	uèlh / uòlh	uelh
ODIE	avui	uèi / uòi	aué / uei
PATER	pare	paire	pair
PAUPERE	pobre	paure	praube
PECTUS	pit	pièch / pièit	piech / piets
PEDE	peu	pè	pè
PELLE	pell	pèl	pèth
PILU	pèl	pel	peu
PISCATOR	pescador	pescaire	pescaire
PLOVIA	pluja	pluèja	ploja
PUTEU	pou	potz	potz
RUBEU	roig	rog	arroi
SEX	sis	sièis	sies / sièis
SUDARE	suar	susar	sudar
TRAHERE	traure/treure	traire	trèir
TORCULU	trull	truèlh / truòlh	trelh / trulh
VALLE	vall	val	val / vath
VITRU	vidre	veire	veire / veirau
VETULU	vell	vièlh	vièlh
VOCE	veu	votz	votz
VOCITU	buit	void / vòg	uet / vuet

Elements no indoeuropeus

Hi ha alguns mots d'origen no indoeuropeu compartits pel català i l'occità. Generalment se sol atribuir a aquests mots un caràcter ibèric, encara que no puguem relacionar-los amb l'epigrafia ibèrica; per exemple:

català	occità
artiga	artiga
coscoll	coscolha
garric / garriga	garric / garriga
gerd	gèrs
isard	isard

N'hi ha que presenten alguna relació amb la llengua basca actual, com ara:

català	occità	basc
esquerre	esquèr, esquerra	ezquer
gavarrera	garraba / garrabièr	kapar 'esbarzer'
socarrar	socarrar	sugar 'flama', sukar 'febre'

Respecte de la toponímia, tenim noms que ja apareixen en escriptura ibèrica, alguns dels quals, evolucionats, encara perduren.

ibèric	llatí	català
𐉁 𐉋𐉀𐉍𐉃𐉄 ba·i·to·l·o	BAETULO – NIS	Badalona
𐉁 𐉐 𐉇 𐉋𐉄 ba·ŕ·ke·n·o	BARCINO – NIS	Barcelona
𐉂 𐉋𐉄 e·ś·o	AESO – NIS	Isona
𐉂 𐉋𐉄 i·e·ś·o	IESO –NIS	Guissona
𐉋𐉀𐉈 𐉐 𐉅 i·l·ti·r·ta	ILERDA –AE	Lleida
𐉆 𐉋𐉈 s·a·i·ti	SAETABI	Xàtiva

Podem afegir a aquesta llista els topònims i hidrònims indígenes que apareixen en les fonts clàssiques, per exemple, TOLOSA > *Tolosa*, CARCASO – NIS > *Carcassona*, NARBO – NIS > *Narbona*, BAETERRE > *Besiers*, en l'àmbit occità, i ARRAGO – NIS > *Arraona* (Sabadell), RUSCINO–NIS > *Rosselló* (Castellrosselló), CAUCOLIBERIS > *Cotlliure*, SICORIS > *Segre*, SIGARRA > *Segarra* (els Prats de Rei), HIBERI > *Ebre*.

La toponímia pirinenca, documentada a partir de l'edat mitjana, presenta formes com *Aränser*, *Dorres*, *Naüja*, *Urtx* (Cerdanya); *Asnurri*, *Barguja* (Alt Urgell); *Arinsal*, *Andorra* (Andorra); *Àreu*, *Àssua*, *Biscarri*, *Esterri*, *Gerri* (Pallars Sobirà), *Besiberri*, *Llasquarri*, (el Pont de) *Suert*, no indoeuropees, que sembla que es poden relacionar amb el substrat aquitànic. Quant a (vall d') *Aran*, tradicionalment s'ha identificat amb el mot basc *haran* 'vall'.

El substrat indoeuropeu

De les llengües preromanes indoeuropees, la més operativa en l'àmbit catalanooccità fou sens dubte la cèltica, sobretot a la Gàl·lia; de fet, *gal* és un sinònim de *celta*. Amb tot, no s'exclou la possibilitat d'una influència indoeuropea anterior, precèltica, que alguns autors han relacionat amb pobles il·liris o lígurs, difícil de distingir, però, del celta més antic; s'atribueixen a aquest substrat alguns mots com *avenc* o *calma* 'altiplà', comuns al català i a l'occità.

Són celtismes compartits per ambdues llengües els mots següents:

català	occità
aranyó	agranhon
bedoll	bedol
blat	blat
boïga	bosiga
brossa	brossa
bruc	bruc
coma 'depressió'	comba
galta	gauta
grava	grava
moltó	moton
perol	peirol
quer 'roca'	quer / quièr
rusc	rusc
trau	trauc
vern	vèrn / vèrnhe

Quant als noms propis geogràfics, els d'origen cèltic són bastant nombrosos a Occitània: *Agen*, *Arles*, *Briva*, *Gavaudan*, *Laudun*, *Lemotges*, *Lodeva*, *Nemze* (fr. *Nimes*), *Rodés* (fr. *Rodez*), *Rasés*, *Roèrgue*, *Salardú* (Vall d'Aran), *Verdoble*.

En català, els noms propis d'aquest origen no són tan nombrosos; se n'hi atribueixen alguns com *Arbeca*, *Berga*, *Bergús* o *Talarn*; però d'altres com *Besalú* o *Verdú* poden ésser trasplantaments medievals de noms gàl·lics. És segur que tenen una procedència gàl·lica medieval els noms que presenten el sufix *-ac* d'origen celta, com *Burriac*, *Estrac*, *Gausac*, *Reixac*. Aquesta mena de noms, d'origen gal·loromà, és molt freqüent arreu d'Occitània: *Albiac*, *Armanhac*, *Astarac*, *Bercerac*, *Galhac*, *Florac*, *Marcillac*, *Orlhac*, *Severac*, *Vergerac*, etc.

Colonització grega

De la colonització grega, en perduren alguns topònims com *Agde*, *Leucata*, *Marselha* (*Marsella*), *Niça* i *Seta* en l'àmbit occità, i *Empúries*, *Roses* i probablement també (*Sant Feliu de*) *Guíxols* i *Pirineus* en el català.

Aportacions posteriors

L'aportació germànica

Introducció

A partir del segle IV diversos pobles germànics van envair l'Imperi romà i s'hi van establir permanentment. En l'àmbit catalanooccità, sobretot hi influïren, primerament, els gots i, després, els francs. La influència dels gots va començar amb l'arribada d'Ataülf a Barcelona l'any 410 i la creació del regne visigòtic de Tolosa el 418, que comprenia pràcticament tot el territori occità. El 507 els francs venceren els visigots, els quals van haver d'abandonar Tolosa, mantenint i tot el domini de Septimània (el Llenguadoc mediterrani), i s'estengueren progressivament per Hispània, on el 576 van crear el regne de Toledo, que perdurà fins a la invasió dels àrabs el 711. Ja en el període carolingi, els francs van iniciar la Reconquesta, que es va estendre per la Catalunya Vella.

Encara que aquests pobles es romanitzaren progressivament, deixaren traces de llurs llengües en les parles romàniques, llavors incipients, especialment en el vocabulari comú, en l'onomàstica (antroponímia i toponímia), en alguns sufixos derivatius i possiblement també en la fonètica.

Vocabulari comú

En el llatí vulgar del Baix Imperi ja s'havien introduït alguns germanismes, aportats per soldats i comerciants, que han tingut una àmplia difusió en la Romània, com *areng* (cat. i occ.), *arpa* (cat. i occ.), *blanc* (cat. i occ.), *còfia* (cat.) i *cofa* (occ.), *fresc* (cat. i occ.), *guerra* (cat.) i guèrra (occ.), *sabó* (cat.) i *sabon* (occ.), i *teixó* (cat.) i *taís* (occ.).

Sovint és difícil de determinar la procedència concreta dels germanismes directes, els quals s'estenen per diversos camps semàntics, per exemple:

català	occità
anca	anca
blau	blau
escarnir	escarnir
esmalt	esmaut / esmalt
esparver	esparvièr
esquena	esquina
gaire	gaire
garba	garba
guarda	garda
guarir	garir
guarnir	garnir
lleig	lag
marca	marca / merca
melsa	mèlsa
orgull	orguèlh / orgulh
ric	ric
robar	raubar
tovalla	toalha
treva	trèva

Són de procedència gòtica, per exemple:

català	occità
boig	baug
bramar	bramar
bregar	bregar
brot	brot
espia	espia
esquella	esquila
estona	estona
fang	fanga
òliba	–

Són d'origen fràncic mots relacionats amb la terminologia feudal i cavalleresca com ara:

català	occità
arnès	arnesc / arnés
feu	fèu
herald	erau
treva	trèva
elm	èlm
esmalt	esmaut
estoc	estòc
ban	ban
baró	baron
franc	franc

Onomàstica

Antroponímia

Durant l'alta edat mitjana i, almenys, fins al segle XI, hi va haver un predomini dels noms propis de persona d'origen germànic. Al començament eren d'origen gòtic, alguns dels quals perduren com a cognoms, per exemple:

a) Masculins: *Àdala*, *Èmila*, *Ermemir*, *Ermengaud* (cat. *Armengou*, *Armengol*; occ. *Armengaud*), *Godemar*, *Isarn* (*Isern*), *Mir / Miró*, *Sendred* (*Sindreu*), *Suniari* (*Sunyer*), *Wadamur*, *Wifred*, *Wilfred*, *Wiscafred*.

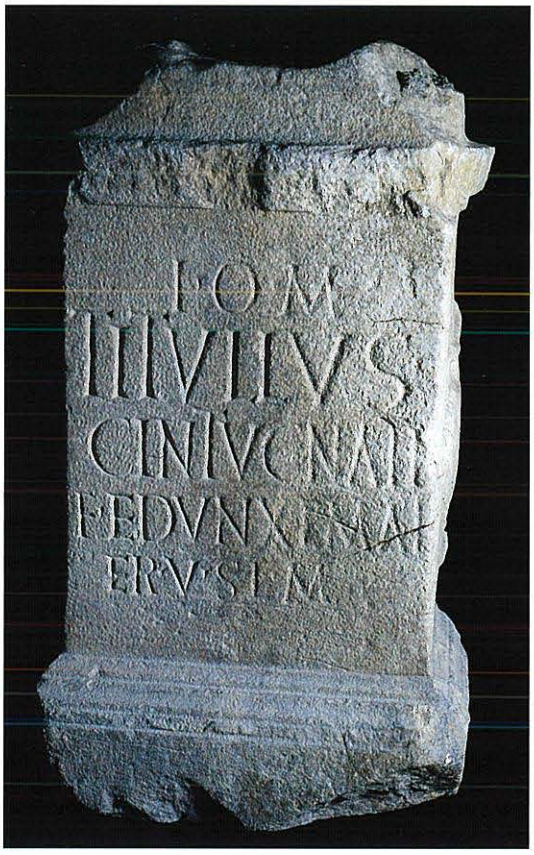
b) Femenins: *Àdalo*, *Amalvigis*, *Caudilo*, *Èmilo*, *Emmo*, *Ermesindis*, *Ermetructe*, *Fruilo*, *Nadesindis*.

Després dels noms gòtics van arribar els noms francs, alguns dels quals també perduren encara com a cognoms o incorporats al santoral: *Arnald* (cat. *Arnau*; occ. *Arnaud* o *Arnal*), *Adalbert* (cat. *Albert*, occ. *Asalbèrt*), *Bernard* (*Bernart*), *Wilhelm* (cat. *Guillem*, occ. *Guilhem*), *Ragimund* (*Ramon*).

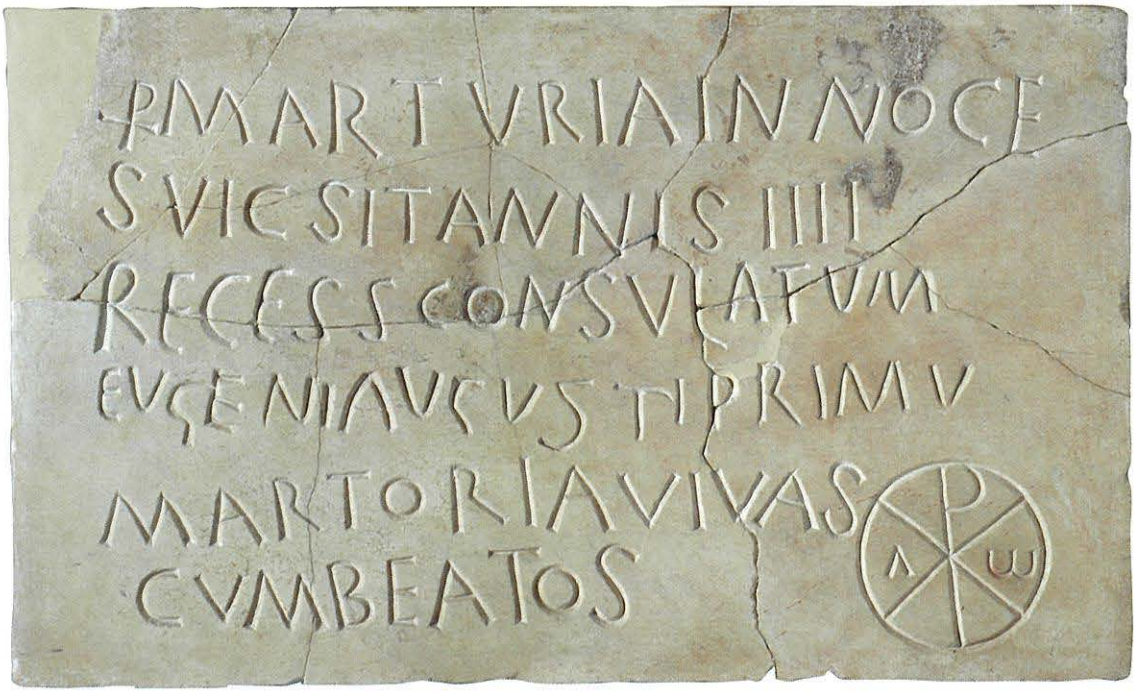
Toponímia

Els noms propis de lloc d'origen germànic procedeixen generalment d'antropònims. La majoria provenen del període de repoblament subsegüent a la reconquesta carolíngia, però alguns poden ser anteriors. Com a mostra, tenim a Catalunya: *Arderici* > *Arderiu*, *Bertino* > *Bertí* (Vallès), *Campo de Vàndalo* > *Campdevànol* (Ripollès), *Castello Athalasindi* > *Castell de l'Areny*, *Castello de Galindo* > *Castellgalí*, *Gisclasind* > *Gisclareny* (Berguedà), *Gumesind* > *Gombrèn*, *Ricariu* > *Riquer* (Conflent), *Ricosinds* > *Requesens*, *Tarabald* > *Tarabau*, *Villa Adrald* > *Viladrau* (Osona), *Villa Bertrandi* > *Vilabertran* (Alt Empordà), *Waltari* > *Gualter* (Noguera).

A Occitània, s'atribueixen al període de domini visigòtic els topònims que presenten la terminació *–ens* (< *ings*), com *Amarens*, *Berens*, *Girossens*, *Raitarens*, etc. La majoria, però, presenten un caràcter semblant al dels catalans. Així, trobem formacions amb *vila–* o *vilar–*: *Vilafrancon*, *Vilagodor*, *Vilaudric*, *Vilaudibèrt*, *Vilar-Sabaric*, etc. Altres mostres: *Aramon*, *Castelrenós* (< *Ranulfi*), *Montbajon*, *Montbonós* (< *Bonulfi*), *Montricós* (< *Riculfi*), *Puèg-Alibèrt*, *Castelreng*, etc.

Altar votiu procedent de la vil·la gal·loromana d'Arnesp (Valentina, Gasconha). Inscripció: «Al déu Júpiter de Titullus, fill de Cintugnatus i Edunxe, com a agraïment pels favors rebuts»; el fet que *Titullus* sigui un nom d'origen llatí; *Cintugnatus*, d'origen celta, i *Edunxe*, d'origen aquità, posa de manifest el contacte entre les diferents cultures preromanes i el pes de la romanització.
Musée Archéologique de Saint-Bertrand-de-Cominges.
© de la fotografia: MASBC-D.Schenck

Inscripció funerària en llatí vulgar dedicada a la nena Martúria (394 dC). Inscripció: «Martúria, innocent, va viure quatre anys. Va morir durant el primer consolat d'Eugeni August. Martúria, que visquis amb els beats».
Museu Nacional Arqueològic de Tarragona.
© de la fotografia: MNAT (R. Cornadó)

Sufixos derivatius

El català i l'occità comparteixen alguns sufixos de derivació d'origen germànic:

–ard, *–arda*, de caràcter augmentatiu o pejoratiu: *bastard*, *-a* (cat. i occ.), *gallard,* (cat.) i *galhard* (occ.), *pillard*, *-a* (cat.) i *pilhard*, *-a* (occ.).

–enc, *–a*, que indica qualitat o origen: *albenc*, *-a* (cat. i occ.), *blavenc*, *-a* (cat. i occ.), *muntanyenc* (cat.) i *montanhenc* (occ.). Aquest sufix és molt productiu en català per a la formació de gentilicis com, per exemple, *arenyenc*, *bisbalenc*, *cortsenc*, *eivissenc*, etc.

–esc, *–a*, que indica qualitat: *bordesc* (occ.) 'brusc', *brosenc* (occ.) 'trencadís', *galesc* (occ.) 'gola', *marcesc* (occ.) 'de març', *catalanesc*, *cavalleresc*, *moresc*, *juguesca*.

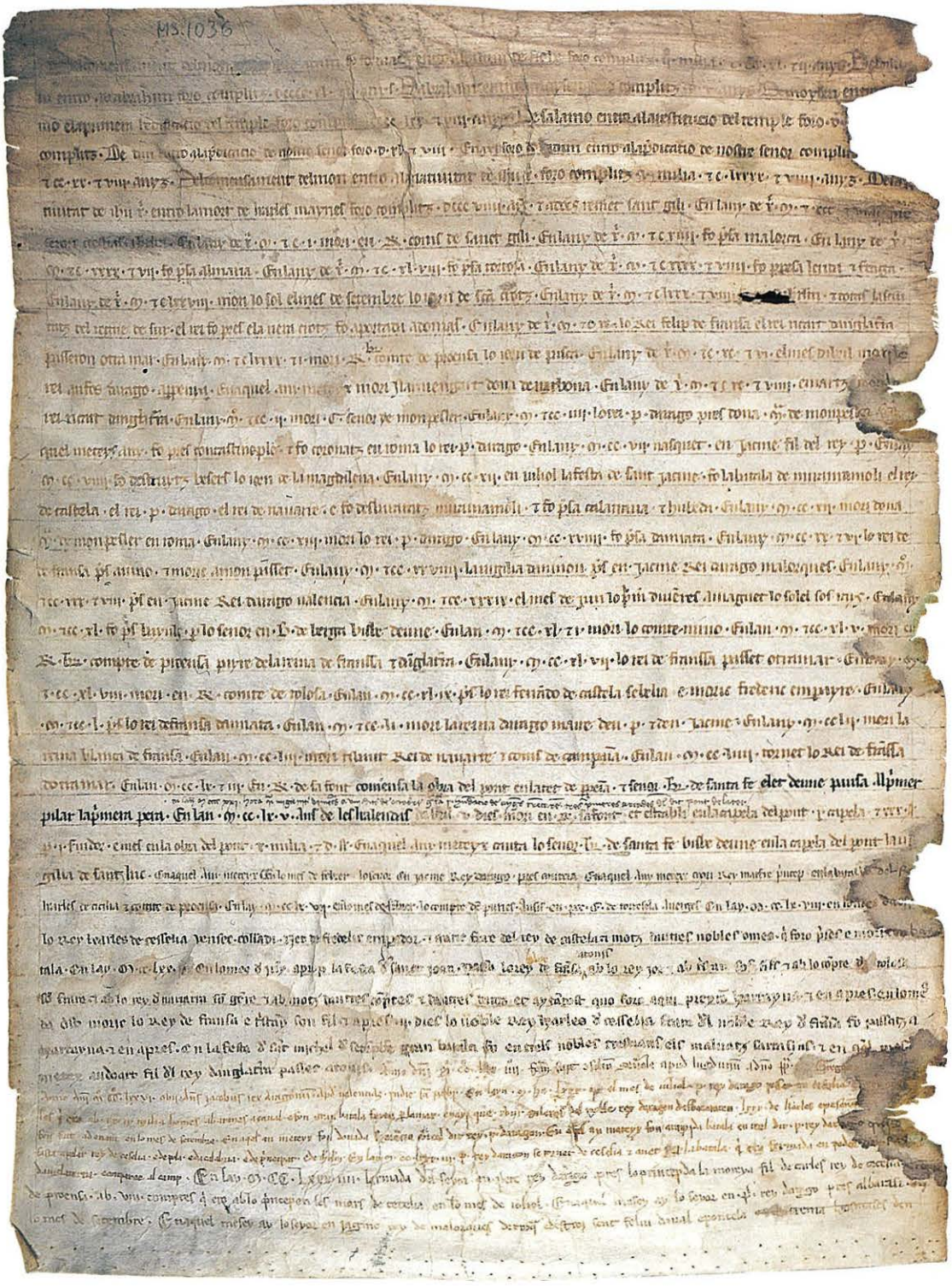
Fonètica

És probable que hi hagi hagut alguna influència germànica en el fort grau d'intensitat que presenta l'accent tònic en català, com també en occità, el qual pot haver produït l'afebliment de les vocals àtones i, conseqüentment, síncopes i neutralitzacions freqüents d'aquestes vocals.

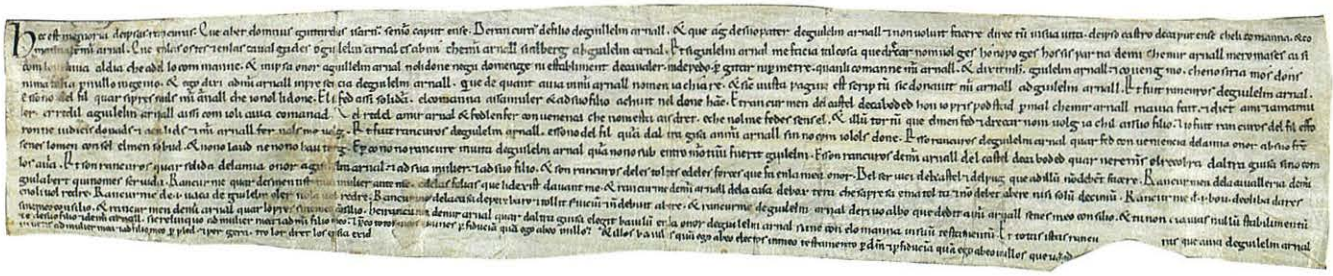
Arabismes

Ambdues llengües comparteixen diversos mots d'origen aràbic, introduïts amb motiu de les croades i del comerç amb l'Orient o pel contacte directe del català amb el món musulmà durant l'edat mitjana:

català	occità
alambí	alambic
albercoc	albricòt
albergínia	aubergina
cotó	coton
duana	doana
carxofa	escarxofa
llimona	limona
magatzem	magazin
matalàs	matalàs
sucre	sucre

El *Cronicó de Perpinyà*, del segle XIII, és un dels primers textos d'història escrits en català, tot i presentar en alguns aspectes una forta influència de l'occità.
Biblioteca de l'Abadia de Montserrat ms. 1036.
© de la fotografia: MHC (Pep Parer)

Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet (1080-1095).
Biblioteca de Catalunya, perg. 4-III4.
© de la fotografia: BC (R. Marco)

Els primers textos

Introducció

El català i l'occità, com totes les llengües romàniques, van néixer com a conseqüència de l'evolució del llatí vulgar local, després de la caiguda de l'Imperi romà, i de fet, ja eren constituïdes en arribar el segle VIII; la llengua escrita, però, continuava essent el llatí. Amb tot, en els documents en llatí a partir d'aquest segle apareixen sovint trets de les llengües parlades.

Català

Pel que fa al català, sabem que en un còdex manuscrit erudit de Ripoll que no s'ha conservat hi havia una facècia escrita al marge del final del segle X o poc temps després que deia «Magister meus (el meu mestre) no vol que em miris, novell» i que devia ésser escrita per un monjo de l'escriptori o estudi de Ripoll.

Durant el segle XI l'aparició de formes catalanes va ser progressiva en els documents de caràcter feudal, sobretot en els nombrosos juraments de fidelitat que conservem. I ja tenim del final d'aquest segle dos documents importants: els *Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet* (1080-1095), procedent d'Organyà, que presenta paràgrafs complets escrits en català, i el *Jurament de Pau i Treva del comte Ramon de Pallars al bisbe Ot d'Urgell* (devers el 1098), escrit pràcticament tot en català.

A partir del segle XII, a més de documents de caràcter feudal, com els *Greuges dels homes de Sant Pere de Graudescales* o el *Capbreu de Castellbisbal* (1189), tenim mostres de dues traduccions del *Liber iudiciorum* (*Llibre dels judicis* o *Llibre jutge*), que era el codi legislatiu d'època visigòtica encara vigent aleshores. Aquestes traduccions representen un gran esforç de creació d'una prosa catalana culta.

També durant el segle XII es van començar a recollir per escrit les homilies en vulgar, a fi de millorar la predicació. A Tortosa es conserva un homiliari del final del segle XII o del començament del XIII que conté vint-i-dos sermons provençals amb fragments catalanitzats. L'homiliari català d'Organyà del mateix període, que té un sermó comú amb el de Tortosa, sembla una traducció d'un recull de sermons escrits en llengua occitana. Ambdós homiliaris reflecteixen l'activitat pastoral dels canonges regulars agustinians a Catalunya, que s'inspiraven en el model de Sant Ruf d'Avinyó, a Provença, d'on fou abat sant Oleguer, després bisbe de Barcelona (1116) i arquebisbe (1119-37) de la seu restaurada de Tarragona.

Cal assenyalar que la majoria dels documents en català que es conserven d'aquest període arcaic provenen de l'àmbit antic del bisbat d'Urgell, és a dir, de terres pirinenques occidentals.

A partir del segle XIII, es va incorporar el català en els documents de la cancelleria reial i de les cúries senyorials o eclesiàstiques, i en la documentació privada, administrativa o judicial, que anava sorgint segons les necessitats del desenvolupament de la societat, sobretot de la burgesia, llavors incipient. En la primera meitat d'aquest segle, també es van traduir al català els Usatges de Barcelona, que és el codi que, redactat en llatí a mitjan segle XII, regulava la societat feudal. Una mostra ben característica d'aquest ús del romanç català, interessant, a més, per al coneixement de l'extensió de les creences càtares a Catalunya, és l'*Informe per qüestió d'heretges* de 1150, en part dialogat.

En la segona meitat del segle XIII es va superar el nivell arcaic de la llengua, que es caracteritza per una sintaxi molt elemental, i va aparèixer una prosa literària de caràcter savi. Aquest fenomen, que es percep durant el llarg regnat de Jaume I (1213-1276), coincidí amb l'expansió del català pels nous regnes de Mallorca i de València.

Divisió dialectal de la llengua occitana.

Tenim una bona mostra de la historiografia catalanooccitana, que naixia llavors, en el *Cronicó de Perpinyà*, el qual es va acabar el 1284. Es tracta d'uns annals d'origen montpellerí completats a la capital rossellonesa i que presenten una curiosa barreja lingüística.

Com hem observat, tota aquesta primera producció escrita en català és en prosa. Pel que fa a la poesia d'aquest període, és ben sabut que tota la producció coneguda en terres catalanes és en occità, d'acord amb les modes literàries trobadoresques de llavors, i que presenta un caràcter nobiliari. El representant català més típic d'aquest corrent és Ramon Vidal de Besalú, el qual en la seva obra *Les razós de trobar*, del començament del segle XIII, recomanava la «lenga lemosina» per a aquesta mena de literatura, expressió que, per confusió, durant l'edat moderna s'aplicà al català antic o literari. Per altra banda, és probable que també hi hagués una literatura oral popular en català, però no n'ha pervingut cap mostra escrita.

Occità

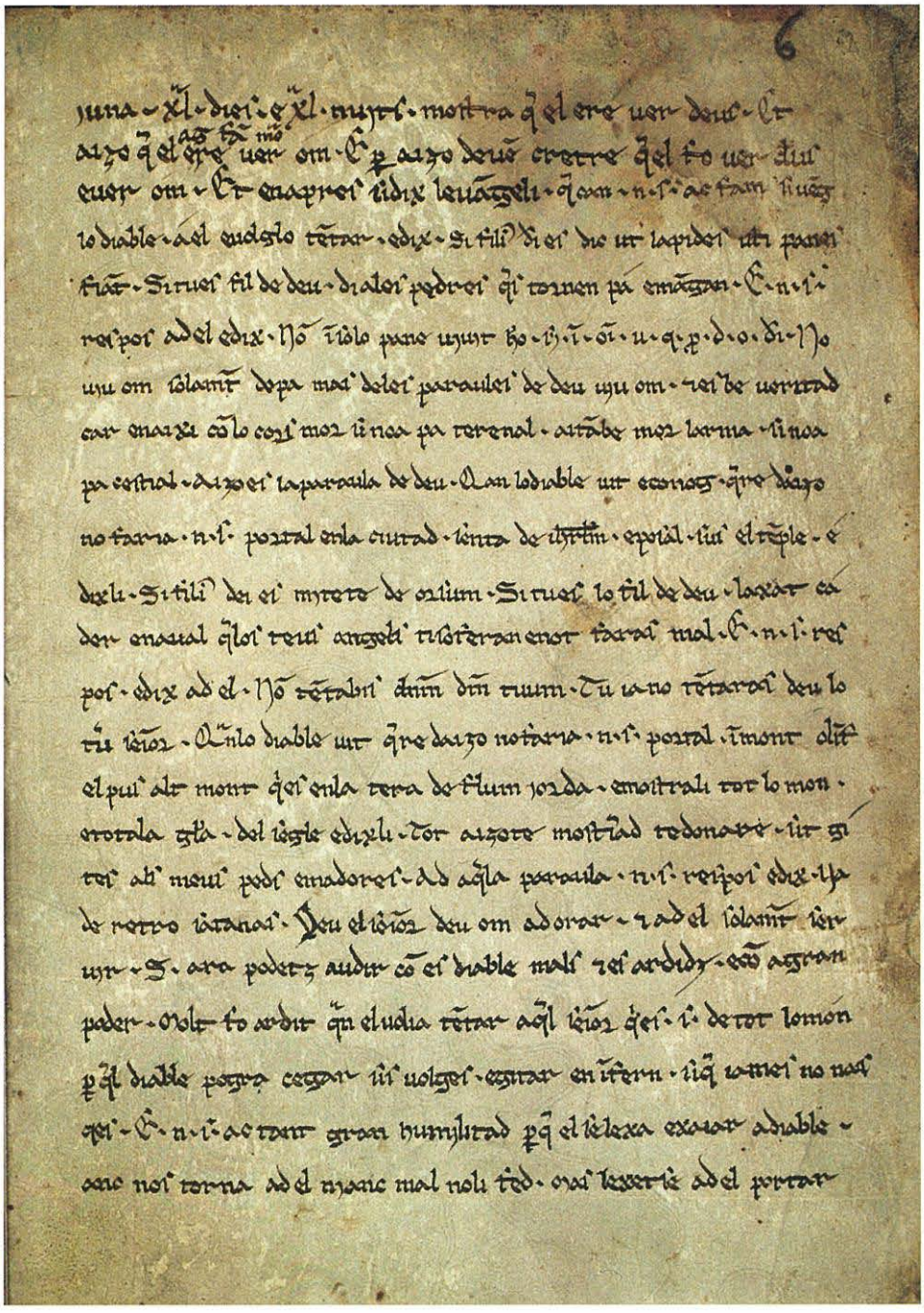
Com en el cas del català, els primers trets de la llengua occitana apareixen en els documents en llatí dels segles VIII i IX, que s'incrementen progressivament en la documentació de caràcter feudal, de la qual la primera mostra coneguda són els juraments de fidelitat referits al castell de Lautrac, prop de Castres, dels anys 985 i 989. Del segle XI en tenim nombroses mostres, començant per dos documents escrits vers l'any 1034 al País de Foix. Amb tot, el document més antic d'aquesta mena escrit del tot en occità és de 1102 i pertany al vescomtat de Rodés, a la Roerga. Aquesta prosa administrativa anà declinant a partir de la incorporació dels estats occitans al regne de França després de la croada contra els albigesos. On més perdurà fou a Bearn, que no s'incorporà a França fins a l'edat moderna.

La producció escrita en occità té, però, altres manifestacions ben primerenques de caràcter literari. Del final del segle XI són els textos occitans més antics que coneixem: el *Poema de Boeci*, escrit probablement per un clergue a l'abadia de Sant Marçal de Llemotges i que es conserva només en part, i la *Cançó de santa Fe*, que explica el martiri de santa Fe d'Agen. Com que aquest poema sovint fa referència a les contrades catalanes, hom havia suposat que prové del Conflent i més concretament de Cuixà, però de fet, la llengua d'aquest poema és ben bé occitana. Potser fou escrit a la regió de Narbona, pròxima a la Catalunya del Nord.

També són del final del segle XI el fragment conservat d'una traducció de l'Evangeli segons sant Joan i dues poesies religioses que sembla que provenen de Sant Marçal de Llemotges. D'aquesta mateixa abadia, que esdevingué un gran centre de pelegrinatge i que estava vinculada a la de Cluny des del 1063, prové un

manuscrit que conté sermons i preceptes religiosos en llengua d'oc del segle XII, editats per C. Chabaneau el 1883. De la segona meitat d'aquest segle són les *Homilies de Tortosa* a què ens hem referit abans. I ja arribats al segle XIII, i del mateix gènere homilètic, tenim un manuscrit que es conserva a Poitiers i que conté diversos sermons en dialecte peitonès.

No obstant això, la producció més important en llengua occitana del final del segle XI a la darreria del XIII és, sens dubte, la poesia lírica que desenvoluparen els trobadors, la qual assolí una envergadura tan considerable que podem afirmar que tota la lírica moderna europea en deriva; aquesta poesia tingué una incidència molt gran a Catalunya.

Les homilies d'Organyà, segle XII.
Biblioteca de Catalunya, ms. 289, f. 6.
© de la fotografia: BC (R. Marco)

Antoni Pladevall
Historiador

Una església comuna. Els lligams espirituals i artístics entre Catalunya i Occitània

Els antecedents

Per la seva singular posició geogràfica, l'Església hispànica i més en particular la de la província romana de la *Tarraconensis*, l'única que tindrem en compte aquí, van oscil·lar sempre entre dues influències bàsiques: la de Roma i la de l'Àfrica. La primera venia habitualment a través de la Gàl·lia més que no pas del Mediterrani, que molt aviat esdevingué una ruta poc segura, i per això la majoria de contactes es feien per terra seguint les tradicionals vies de comerç i comunicació que passaven per Provença. La influència africana fou molt viva i decisiva durant el temps de més esplendor de l'Imperi romà: a través de l'Àfrica vingueren moltes influències doctrinals, litúrgiques i artístiques, com demostren a bastament l'estudi de les primitives basíliques i l'ús del mosaic, sobretot a les tombes; també foren freqüents les relacions amb bisbes africans i predicadors vinguts de l'Àfrica o que hi tenien relacions. Tanmateix, aquesta relació es va anar afeblint després que els vàndals van ocupar i oprimir les florents comunitats del nord de l'Àfrica i es va trencar del tot quan les tropes sarraïnes conqueriren el Magrib, al llarg el segle VII, fins a fer-ne desaparèixer tot rastre de cristianisme.

Sobretot a partir d'aquell moment, a causa de la perillositat de la navegació pel Mediterrani deguda, especialment, a les accions dels corsaris sarraïns, el contacte amb Roma esdevingué més fort i decisiu a través de la Gàl·lia. Ja abans d'aquesta ruptura amb l'Àfrica, en els darrers moments de l'Imperi romà, quan els pobles germànics travessaren el *limes* de l'Imperi, es féu molt més estreta la relació entre l'Església de la *Tarraconensis* i la del sud de la Gàl·lia, relació que s'afermaria i prendria un caire invers en l'època medieval. Per això és indispensable de donar una ullada a aquests primers contactes entre l'Església de la Gàl·lia meridional i la de la *Tarraconensis*.

A partir del final del segle III uns quants pobles germànics van començar a establir-se a la Gàl·lia, però dintre del segle següent l'hegemonia al país veí o conjunt de províncies romanes de la Gàl·lia es reduí a la pugna entre dos pobles: el franc i el visigot. El poble visigot, inicialment com a federat de l'Imperi, establí, el 418, la capital o centre a Tolosa de Llenguadoc i esdevingué un regne independent amb la desfeta de Roma. L'expansionisme del poble franc, senyor de tota la part alta de la Gàl·lia, va fer-lo topar aviat amb els visigots. Una d'aquestes lluites va tenir lloc l'any 530 quan Amalaric va voler conquerir o recuperar Narbona, que havien ocupat els francs. El seu intent va acabar amb una derrota que obligà el rei visigot a retirar-se a Barcelona (531), on moriria poc temps després assassinat.

Mentre succeïen aquests fets i sobretot després de la desfeta de l'Imperi romà, l'Església cristianoromana de la *Tarraconensis* i de gran part d'*Hispania* ja estava plenament assentada a les ciutats i als antics centres administratius romans. La manca d'autoritats civils organitzades va enfortir el poder dels bisbes, que sovint esdevenien les úniques autoritats acatades a les ciutats respectives i a les seves jurisdiccions. Exerciren aquest poder o representació especialment en la llarga etapa de lluites internes i d'anarquia que caracteritzà els primers moments del domini visigòtic, en el qual la *Tarraconensis*, i en particular la ciutat de Barcelona, tingué un protagonisme molt destacat.

Durant aquesta moguda etapa hi hagué uns anys de treva i de tranquil·litat, quan l'ostrogot Teodoric I el Gran va assumir la direcció del regne visigot durant la infància del seu nét Amalaric (510-516). Teodoric es va imposar la tasca de restaurar el prestigi i l'esperit cultural de l'Imperi romà, per la qual cosa, sense abjurar de l'arrianisme, va afavorir l'Església romana. D'acord amb el papa Símmac, va mirar d'enfortir-la dins dels territoris més alterats per les invasions i per això es va servir del gran bisbe Cesari d'Arle (501-542), metropolità de Provença i nomenat pel papa vicari de les antigues províncies romanes de la Gàl·lia i d'*Hispania*. Aquesta

vicaria, pel que fa a *Hispania*, es va reduir pràcticament a la província religiosa de la *Tarraconensis*, l'única que hi havia plenament sota el domini visigot. Per aquesta raó, en aquesta província Cesari hi va fer reunir els primers sínodes o concilis provincials dels quals ens han pervingut les actes; d'altres anteriors només hi ha la notícia d'haver-se celebrat. El primer d'aquests concilis es va reunir a Tarragona el 516, seguit d'un altre a Girona l'any següent; en tots dos i en els posteriors es van dictar disposicions sobre la vida religiosa i pastoral, moltes de les quals van ser calcades de concilis anteriors de la Gàl·lia o hi van ser manades, concilis reunits a partir del 511, com ara el d'Orleans i d'Agde, que van ser expressament esmentats en el concili de Lleida del 546. Aquestes i altres relacions entre l'Església de la Gàl·lia i la *Tarraconensis* es posen de manifest en l'adopció del culte de màrtirs i sants de la Gàl·lia a *Hispania* i també de sants hispànics a les esglésies del nord dels Pirineus. Això, que es constata des de l'època visigoda, es va accentuar sobretot després de la conquesta carolíngia i de la ràpida adopció que van fer les terres conquerides pels carolingis de la litúrgia romana, com tot seguit exposarem.

Influí molt en aquesta relació i aquest intercanvi el fet que, fins i tot quan la pressió dels francs va obligar a establir la capital del regne visigot a *Hispania*, concretament a Toledo, un bon sector de l'antiga Gàl·lia, o la província religiosa de Narbona, amb les diòcesis sufragànies corresponents va restar unit a l'Església hispànica o visigoda de manera que els seus metropolitans i alguns bisbes de diòcesis sufragànies van assistir als concilis celebrats a Toledo. Aquesta dependència durà fins a la desfeta de l'Església visigoda per la conquesta sarraïna d'*Hispania* i després per les qüestions adopcionistes, i fou tan taxativa que el 681 l'arquebisbe de Toledo s'apropià la prerrogativa d'elegir i consagrar els bisbes de Narbona i de la província religiosa corresponent.

L'ocupació sarraïna va invertir de tal manera les coses que a partir del final del segle VIII la metròpoli religiosa de Narbona, recuperada pels carolingis, va

Els regnes germànics al segle VI.

Cancell visigòtic provinent de Tarragona, segle VII.
Museu Nacional Arqueològic de Tarragona.
© de la fotografia: MNAT (P. Serres)

ser la qui va tenir sota la seva protecció les diòcesis reorganitzades de la *Tarraconensis*.

L'etapa carolíngia

La invasió sarraïna, la qual, iniciada el 711, ja assolí la ratlla dels Pirineus el 715, fou la causa d'un canvi radical en la vida i l'organització eclesiàstiques. Inicialment, però, aquesta ocupació no fou pas mal vista per molta gent del país cansada de l'exigent domini visigòtic i de les nombroses lluites internes que s'hi havien donat, degudes sobretot al peculiar sistema de successió dels monarques. Al començament, els nous senyors, els sarraïns, no van pas modificar la vida ni l'estructura del país, sinó que es limitaren a canviar les autoritats i deixaren d'afavorir l'Església, sempre massa compromesa amb el règim visigòtic, per la qual cosa els sarraïns foren rebuts amb indiferència i en algun cas amb plena acceptació entre la gent del país. En tenim una prova en el fet que quan Carles Martell, vers els anys 737 i 738, va voler recuperar algunes ciutats narbonenses, els naturals d'aquests llocs se li oposaren molt sovint i feren costat a les tropes sarraïnes que les defensaven. Per això Carles Martell no va poder conquerir Narbona i en revenja va destruir i saquejar terres i esglésies de Besiers, Agde, Nimes i Magalona. Va ser Pipí el Breu el qui conquerí Narbona el 759 després d'uns quants intents i d'un setge que va durar set anys.

A la *Tarraconensis* estricta o almenys als territoris de la futura Catalunya, sembla que els ocupants sarraïns van recórrer a una violència especial deguda a la resistència que els oposaren les tropes visigodes, regides pel cabdill Ardó, al qual feien costat, es creu, la majoria de bisbes del país. Això explica l'esfondrament de l'organització religiosa en la majoria de diòcesis i la fugida dels bisbes vers les terres dominades pels carolingis, on amb molts dels antics súbdits i governants visigots constituïren els notables grups d'*hispani*, que van ser protegits pels monarques carolingis, dels quals, a més, reberen concessions. També sembla que alguns fugiren per mar, com devia ser el cas del bisbe Pròsper de Tarragona, que amb altres preveres, llibres i relíquies de sants devia arribar al golf de Gènova, prop del qual devien fundar el monestir de Capodimonte.

Després del fracassat intent carolingi de conquerir Saragossa el 776, que ocasionà una nova fugida d'hispans compromesos vers els dominis de Carlemany, el definitiu domini carolingi al sud dels Pirineus s'inicià el 785, quan els habitants de Girona lliuraren la seva ciutat al rei Carles. Poc temps després, entre aquell any i el 793, per lluites o negociacions desconegudes passaren igualment al domini de Carlemany l'Alt Urgell, la Cerdanya i el nord del Pallars i de la Ribagorça.

Fracassat també l'intent de Hixam II de recuperar Girona, Narbona i Carcassona, el 798 el rei Lluís el Piadós, al qual el seu pare, Carlemany, havia confiat el regne d'Aquitània, va emprendre una decidida campanya que va tenir com a resultat principal l'ocupació de Barcelona el 801, però no va assolir el propòsit d'arribar fins a Tortosa, la qual cosa

va provocar que la frontera es fixés al Llobregat, bé que el 826 per una traïció es perderen de nou Osona, el Bages i un bon sector del Berguedà, que havien estat ocupats pels volts del 798.

Dins del territori que s'anava conquerint es van restaurar, alguns anys més tard, les antigues diòcesis desbaratades per l'ocupació sarraïna. La primera que es restaurà fou la d'Urgell, respecte a la qual algú creu que no es va desorganitzar mai del tot, si bé va ser objecte de clares escomeses àrabs i segurament va tenir interrompudes les activitats. Així, el 731 el bisbe Nambad, que era, es creu, d'Urgell, morí cremat a Llívia per ordre del valí Munussa, un berber revoltat contra l'emir Abd-al-Rahman-al Gafiqui. A Girona hi consta, els darrers anys del segle VIII, un bisbe anomenat Adaülf i a Barcelona, un nebulós bisbe anomenat Joan vers el 850. A Vic, en canvi, la restauració definitiva de la diòcesi no va tenir lloc fins al 885, gràcies a l'arquebisbe de Narbona, que el 880, tot just conquerida l'actual comarca d'Osona per Guifré I el Pelós, hi havia tramès dos arxiprestes amb llibres litúrgics i la missió de reorganitzar el culte; un d'aquests arxiprestes, Gomar, fou el primer bisbe de la diòcesi restaurada.

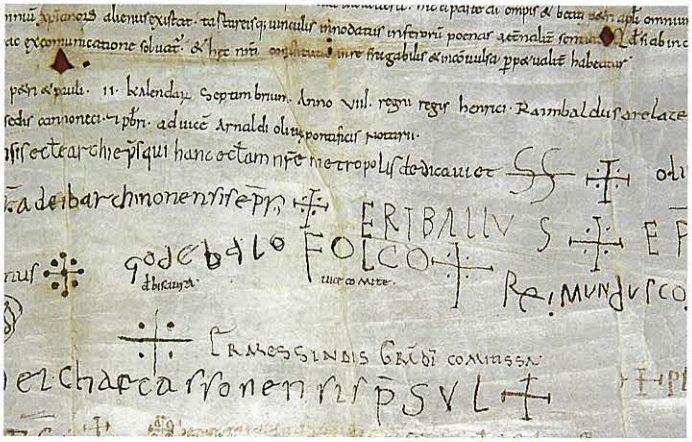
Tots aquests esdeveniments portaren un canvi radical en la vida religiosa de les diòcesis restaurades de la futura Catalunya que es palesava en l'adopció de la litúrgia romana, acceptada i manada per la cort de Carlemany. Per assolir aquest objectiu, calia que les diòcesis restaurades trenquessin tot lligam amb la metròpoli de Toledo, que havia continuat subsistint en els primers temps de l'ocupació sarraïna. Carlemany i els teòlegs de la seva cort aprofitaren, per obtenir el seu propòsit, l'anomenada «qüestió adopcionista». L'adopcionisme formulava que Jesús, com a home, era, simplement, fill adoptiu de Déu, expressió, més que no pas error teològic, que feia servir l'Església visigòtica o toledana. El teòleg Alcuí començà la polèmica, secundat per Reodulf d'Orleans; Agobard de Lió; Possedoni, que esdevindria bisbe d'Urgell i successor de Feliu; Benet d'Aniana; Nebridi, metropolità de Narbona, i d'altres contra el bisbe Fèlix d'Urgell, format probablement a Toledo i que, segons que sembla, va ser nomenat bisbe d'Urgell vers el 789. L'arquebisbe Elipand de Toledo sortí en defensa de Fèlix. Aquesta polèmica, unida als atacs de Beat de Liébana per la mateixa qüestió contra l'arquebisbe de Toledo, fou una de les causes principals de la disgregació de la unitat de l'Església visigòtica, abans tan florent i autoritària. Aquesta controvèrsia convertí Carlemany i la seva cort en els defensors de l'ortodòxia religiosa i fou la causa que

Sivella de cinturó visigòtica provinent de Serinhan (Llenguadoc). Segle VII.
Musée du Biterrois, Société Archéologique de Béziers.
© de la fotografia. Musée du Biterroois

Guerra litúrgica procedent del poblat visigòtic del Collet de Sant Antoni de Calaceit (Matarranya). Segle VII.
Museu Arqueològic de Catalunya.
© de la fotografia. J.M. Oliveras

Acta de consagració de la catedral de Vic del 1037. Detall de les signatures.
Arxiu episcopal de Vic.
© de la fotografia: MHC (Pep Parer)

Diner de Barcelona emès pel comte Ramon Borrell (992-1018) i provinent del monestir de Sant Cugat del Vallès.
D.G. del Patrimoni Cultural.
© de la fotografia: MNAC
(Calveras, Mèrida, Sagristà)

Segell de la comtessa Ermessenda de Carcassona amb el nom inscrit en llatí i àrab, segle XI.
Tresor de la catedral de Girona.
© de la fotografia: J. M. Oliveras

l'Església de la Marca Hispànica o dels comtats inicials que foren l'origen de Catalunya es vinculés del tot a l'Imperi carolingi no solament en el camp polític sinó sobretot en el religiós amb l'esmentada adopció de la litúrgia romana i també amb el fet que els monjos seguissin les regles de sant Benet i que els capítols catedralicis acceptessin la canònica d'Aquisgrà, dita així perquè fou imposada, com la benedictina, pels sínodes o concilis d'Aquisgrà del 814 i del 816. Aquesta vinculació de la nostra Església a la carolíngia es fa patent per molts altres indicis, un dels quals, molt important, és l'adopció de l'escriptura carolina i l'abandonament de la visigòtica als escriptoris monàstics i catedralicis, símptoma evident d'un profund intercanvi cultural, que es donà a partir del final del segle VIII i durant tot el segle següent.

La barreja, a vegades gairebé unió indestriable, de política i religió que caracteritzà l'Imperi carolingi, sobretot durant el govern de Lluís el Piadós (814-840), va comportar que les relacions de la futura Catalunya amb aquest imperi centreeuropeu fossin absolutes en tots els camps. Els bisbes sempre formaren part de les legacions dels *missi* o delegats imperials i l'acció de l'arquebisbe de Narbona sobre les nostres diòcesis sovint va esdevenir exagerada, segons les queixes del bisbe Idalguer de Vic en un concili de Barcelona del 906. Algunes diòcesis, en particular Barcelona pel que fa al bisbe Frodoí (861-890) o Girona quant al bisbe Guiu (907-936), van tenir bisbes imposats per la cort imperial; la resta de bisbes i els principals monestirs sovintejaren les visites a la cort carolíngia per obtenir preceptes d'immunitat i de protecció reial o imperial dels seus béns.

L'etapa comtal

La síntesi necessàriament abreujada i sovint només insinuada que acabem de fer de la vinculació dels territoris catalans a l'Imperi carolingi podria fer creure que el nostre país fou una simple «colònia» o frontera marginal, sense personalitat pròpia ni cap aportació a la vida d'aquest imperi franc medieval. Res més lluny de la realitat, com demostren a bastament diversos fets tant polítics com religiosos i culturals.

És cert que la *Tarraconensis* recuperada fou en endavant totalment diferent de l'anterior a la invasió sarraïna, però fou una diferència profitosa i vital en molts aspectes. En el camp polític, després d'un inici d'intromissió de comtes, marquesos o magnats del nord dels Pirineus, es va anar afermant, a partir

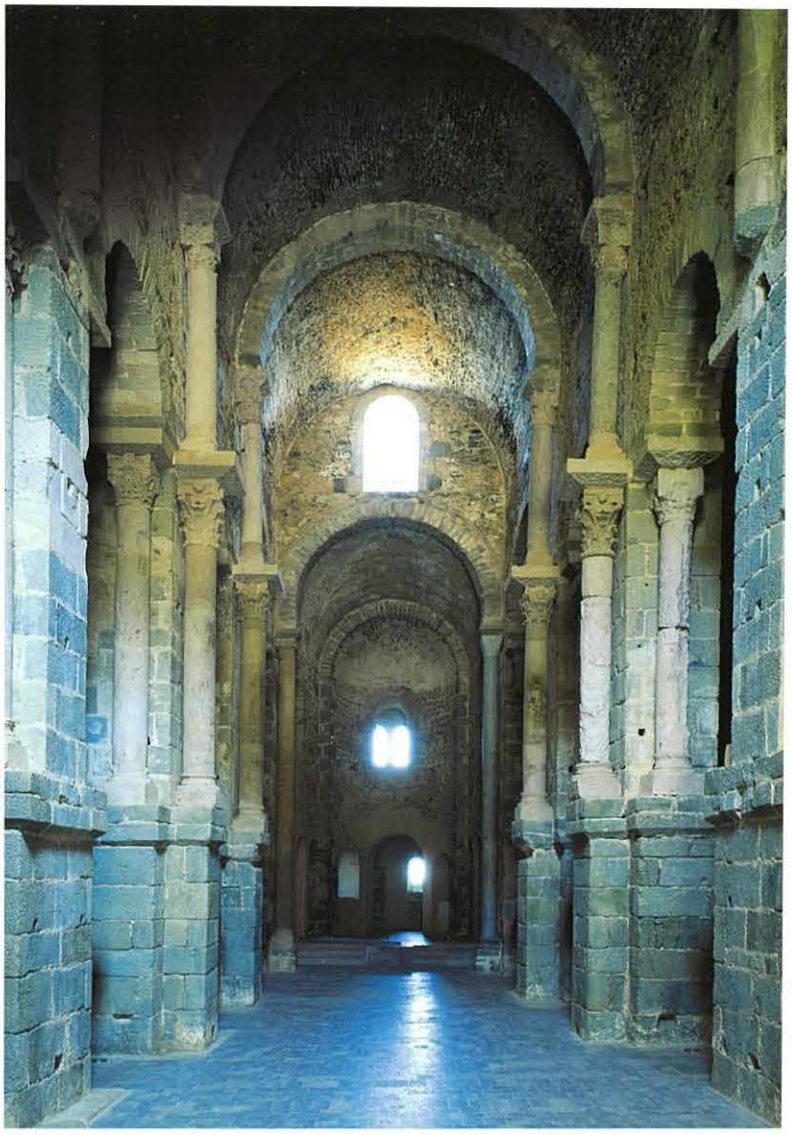
de mitjan segle IX, una dinastia comtal, pròpia o autòctona, la de Cerdanya-Urgell, que amb Guifré I el Pelós esdevindria senyora dels comtats de Barcelona i Girona-Besalú a partir del 878, als quals afegiria ben aviat per conquesta els comtats d'Osona-Manresa i el de Berga.

No és el nostre intent, ni escau aquí, de seguir la trajectòria dels comtats catalans, però sí que remarcarem que uns, els de Barcelona-Girona-Osona i el d'Urgell, s'estengueren vers terres peninsulars que arrabassaren al domini sarraí, mentre que d'altres, els de Cerdanya, Besalú i en part els d'Empúries-Rosselló, ho feren vers terres del sud de França o del nord dels Pirineus. Després de la mort de Guifré I el Pelós el 897, els seus estats es repartiren entre els seus fills Guifré Borrell i Sunyer, que heretaren el lot central de Barcelona-Girona-Osona; Miró II, que heretà els comtats de Cerdanya i de Besalú, i Sunifred II, que rebé el comtat d'Urgell.

Malgrat aquest fraccionament, que es féu més gran encara quan l'herència de Miró II es dividí en la branca de Cerdanya-Conflent i en la dels comtes de Besalú, els quals eixamplaren els seus dominis vers el Vallespir, la Fenolleda i el Perapertusès, el record de la unitat primitiva i els vells lligams que continuaren amb nous emparentaments implicaren que entre el 1111 i el 1117 s'integressin a la casa de Barcelona tots els territoris de les branques de Cerdanya i Besalú, que incloïen els esmentats territoris de l'antiga Gàl·lia o del nord dels Pirineus, del Conflent i el Vallespir, i del Capcir, la Fenolleda i el Perapertusès, inicialment del comtat de Rasès. Més tard encara, el 1172, la mateixa casa de Barcelona va rebre com a herència els dominis de la casa comtal de Rosselló, separada feia segles de la d'Empúries.

La casa comtal de Barcelona, abans d'unir-se amb Aragó, tot i estar, a l'inici, separada territorialment de les terres occitanes, tampoc no deixà mai de mirar vers el nord. El comte Ramon Berenguer II, el 1066, en morir sense descendència el comte Roger II de Carcassona i Rasès, s'esforçà per adquirir aquells comtats i, així, seguir un camí que havien obert el seu pare, Ramon Berenguer I, i la seva mare o tercera esposa de Ramon Berenguer I, Almodis de la Marca, que havien comprat aquells comtats i altres dominis menors, com ara abadies, en terres occitanes. Així s'obria la via vers Occitània de la casa comtal de Barcelona i més tard reial d'Aragó, que no s'acabaria fins al desastre de la croada contra els albigesos.

Amb aquestes digressions polítiques sembla que hàgim deixat de banda la qüestió que ens proposàvem presentar, l'eclesiàstica i artística, però en realitat no és així. El domini dels comtes catalans de les branques de Cerdanya i Besalú va fer entrar amb plenitud als seus territoris del nord dels Pirineus l'arquitectura romànica llombarda, anomenada per Puig i Cadafalch «el primer romànic», que s'estendria fins a la Fenolleda i el Perapertusès, com revelen els pocs elements conservats i el testimoni documental de les consagracions d'esglésies, malgrat que les devastacions consecutives per la croada contra els albigesos (1209-1255), les de les grans companyies del segle XIV i fins les de les guerres de religió del segle XVI van ser la causa de la destrucció i la refecció posterior de molts d'aquells edificis. Per contrast amb aquest procés, l'emparentament inicial de la casa comtal d'Empúries amb la de Rosselló va fer estendre també pels seus dominis una modalitat arquitectònica anterior i diferent que seria comuna a ambdues comarques o territoris i de la qual són prototipus Sant Pere de Rodes i Sant Andreu de Sureda.

Nau central de l'església del monestir de Sant Pere de Rodes, segle XI.
© de la fotografia: MHC (Pepo Segura)

En l'aspecte cultural, també hi va haver, des d'una època ben reculada dels temps medievals, un reflux i una influència mútua entre els territoris de la futura Catalunya i els d'Occitània. El savi Gerbert, el futur papa Silvestre II, ens en dóna un testimoni molt valuós i primicer.

Els comtes de Barcelona van iniciar, pels volts del 950, una política d'acostament a la cort sarraïna de Còrdova amb ambaixades freqüents per obtenir d'aquest poderós califat una garantia de no ésser atacats, encara que això suposés un cert acatament o vassallatge envers els poderosos veïns del sud. En realitat, responia a una política molt intel·ligent, totalment necessària en uns moments en què pràcticament s'havia desfet l'Imperi carolingi i ja feia temps que els nostres comtes no retien vassallatge als dinastes carolingis. Aquestes ambaixades anaven acompanyades de presents i d'una nova relació entre els futurs catalans i les comunitats sarraïna i cristiana que convivien a Còrdova que es concretà d'una manera palpable en un intercanvi cultural entre ambdues comunitats. De la relació amb la comunitat cristiana en tenim un testimoni en els dos epigrames o petits poemes que l'ardiaca Cebrià va dirigir a la muller de Guifré I el Pelós en fer-li obsequi d'un ventall valuós. Aquest fet revela una coneixença i una relació iniciades, sembla lògic, per obtenir d'aquella comunitat encara florent manuscrits per al monestir de Ripoll o per a alguna altra comunitat catalana. També consta que el bisbe Gotmar de Girona oferí al califa al-Hakam II una *Crònica dels reis francs*, redactada, es creu, per ell; és lògic que aquest bisbe tornés de Còrdova amb llibres, sobretot de ciències, que aquí eren desconeguts i que els àrabs havien importat d'Orient i cultivat ells mateixos. Semblants intercanvis es farien en les altres tres o quatre ambaixades documentades fins a la mort del califa al-Hakam II i l'ascensió del seu fill Hixam II, sota la tutoria del *hagib* o cabdill al-Mansur. Això va fer que, quan el comte de Barcelona Borrell II, germà del comte Miró i nét de Guifré I el Pelós, va anar a Rodés de la Roergue, dins Alvèrnia, per casar-se

Claustre del monestir de Sant Pere de Moissac, segle XII.
© de la fotografia: Gaspar Coll

amb Letgarda, filla del comte Ramon II de Roergue, que s'intitulava marquès de Gòtia, pogués endur-se a Catalunya el monjo Gerbert de Sant Gerard d'Orlhac, perquè estudiés aquí matemàtiques i ciències ignorades aleshores a la resta d'Europa.

El prestigi adquirit per Gerbert, el savi del seu temps, i la relació posterior d'aquest amb intel·lectuals dels comtats catalans quan era secretari d'Hug Capet i abat de Bobbio, relació durant la qual els demanà llibres de ciències que havien traduït de l'àrab, són un indici ben palès de l'intercanvi cultural del nostre país amb la resta d'Europa a través d'Occitània.

Els nous aires de la reforma romana

Des del final del segle X, inicialment a Cuixà gràcies al seu abat Garí, plenament guanyat per l'esperit cluniacenc, que volia una església lliure de tota subjecció al poder civil, van començar a entrar nous aires de reforma a l'Església dels comtats catalans. El grup de venecians establerts com a eremites entorn de Cuixà amb el seu dux Pere Orsèol i la mort, el 990, com a penitent a Montecassino del comte Oliba I de Cerdanya-Besalú dit *Cabreta* en són una bona prova.

Amb l'abat i bisbe Oliba (971-1046), fill d'Oliba Cabreta, s'intensificaren les relacions dels comtats amb l'Església de Roma, amb la Llombardia, on es creu que reclutà mestres d'obres per a les seves grans construccions a Ripoll, Cuixà i Vic, i fins amb Fleury, al Loira, amb l'abat del qual, Gauslí, fill natural d'Hug Capet, es cartejà.

Aquesta etapa brillant de l'Església dels comtats catalans tingué aviat uns temps d'aturada i fins de decadència a causa de l'enfortiment del feudalisme i de les intromissions polítiques cada vegada més importants i decisives dels comtes i nobles en l'Església de les diòcesis del sector recuperat de la *Tarraconensis*, vinculades encara del tot a Narbona.

La casa de Cerdanya, que no tenia cap diòcesi dintre dels seus dominis, seguí una hàbil política d'instal·lar fills seus en diòcesis catalanes, pràctica que continuà almenys durant tres generacions. El cas més notori d'aquesta estratègia s'esdevingué al temps del comte Guifré II de Cerdanya, germà del bisbe i abat Oliba, el qual va col·locar tres fills seus al capdavant de les diòcesis de Narbona, Girona i Urgell. El més famós d'aquests bisbes fou Guifré de Cerdanya, arquebisbe de Narbona entre els anys 1016 i 1079, l'actuació del qual fou la d'un polític més que no pas la d'un prelat, car cometé habitualment simonia comprant i venent càrrecs eclesiàstics, cosa que li valgué sovint amonestacions de Roma i fins algunes excomunions. El seu llarg govern a l'arxidiòcesi coincidí amb el ple triomf a Roma de l'esperit reformador, iniciat a Cluny, raó per la qual l'arquebisbe Guifré va rebre les diverses excomunions abans esmentades a causa de la pràctica de la simonia, tan combatuda pels reformadors romans. Això explica que aquest arquebisbe arribés a interrompre un concili de reforma convocat a Girona, el 1077, per un legat pontifici. A desgrat d'aquest i d'altres episodis d'oposició, la reforma anà arrelant a Catalunya i hi trobà ben aviat alguns partidaris decidits, en particular el comte Bernat II de Besalú, que el 1077 es féu feudatari de la Santa Seu i acollí a Besalú el legat pontifici i els prelats expulsats de Girona aquell any per l'arquebisbe Guifré de Cerdanya. El comte de Besalú acatà plenament l'esperit de reforma del papa Gregori VII i del seu legat Hug Candi, i per això, a fi d'alliberar-les de la simonia i la relaxació, subjectà les abadies dels seus comtats a les grans abadies reformades d'Occitània. La més afavorida d'aquestes abadies fou la de Sant Víctor de Marsella, que ja tenia possessions a Catalunya per haver-se-li confiat els petits monestirs de Sant Miquel del Fai (1042) i de Sant Sebastià dels Gorgs (1052); posteriorment, però, va rebre les grans abadies de Santa Maria de Ripoll (1070), Sant Pere de Besalú (1071), Sant Esteve de Banyoles (1081) i Sant Joan de les Abadesses (1083). L'exemple del comte besaluenc aviat fou imitat per altres patrons de monestir i, així, el mateix monestir de Sant Víctor, regit per l'enèrgic abat Ricard, va rebre, el 1096, el monestir pallarès de Santa Maria de Gerri i, a l'actual Catalunya del Nord, un xic abans, el 1091, se li confiaren les abadies de Sant Miquel de Cuixà i Sant Martí del Canigó. Una altra abadia occitana afavorida fou la de Moissac, a Gascunya, prop de la confluència del Tarn i la Garona, que l'any 1078 va rebre del comte Bernat II de Besalú l'abadia de Sant Pere de Camprodon i el mateix any les abadies dels seus dominis de l'altra banda dels Pirineus de Santa Maria d'Arles i de Sant Pau de Fenollet. També podem esmentar el cas de Santa Maria de la Grassa, al territori de Carcassona, que des del 937 tenia unida la petita casa monàstica de Ridaura i que el 1107 va rebre del seu patró, Arnau Gondred, senyor de Palera, el priorat del Sant Sepulcre de Palera, poc temps després, el 1117, el monestir de Sant Pere de Galligants i el 1118 el de Sant Feliu de Guíxols, del comte Ramon Berenguer III de Barcelona. També s'uniren a la Grassa els monestirs de Sant Andreu de Sureda, al Rosselló, el 1109 i el

Relleus escultòrics de l'intradós de la portada de Sant Tròfim d'Arles, segle XII.
© de la fotografia: Gaspar Coll

de Sant Martí del Canigó el 1114 per alliberar-se, així, de Marsella.

Per la mateixa època, s'uniren directament a Sant Pere de Cluny el monestir de Sant Pere de Casserres (1079) mitjançant una donació dels seus patrons, la casa vescomtal de Cardona; el de Sant Pere de Clarà (1080), cedit per la senyora Adalet Guadald, i Sant Ponç de Corbera, abans del 1096. Sant Pere de Cluny creava, així, un primer domini directe a Catalunya centrat en el monestir osonenc de Casserres. Hi ha encara altres petits cenobis, com els de Sant Pere de Riudebitlles, Santa Maria de Cervià o Sant Genís de Rocafort, que s'uniren a abadies italianes que aquí no escau detallar.

Seria llarg d'exposar els mètodes emprats i la violència comesa per alguna d'aquestes abadies occitanes amb vista a obtenir la unió de cases catalanes. És famós, per exemple, el cas de Sant Joan de les Abadesses, que anà seguit de lluites i fins d'actes poc justificables de Sant Víctor de Marsella per expulsar-ne la comunitat canonical que el 1017 havia reemplaçat les monges. Malgrat tot, no es pot dir que cada cas fos així i algunes d'aquestes unions, que duraren un o dos segles com a màxim, foren motiu d'intercanvis culturals i fins i tot artístics quan calgué refer algun edifici o claustre. Durant aquest període hi hagué intercanvis de persones i també de documents i manuscrits entre les abadies de Catalunya i les occitanes.

Les influències en el camp de l'art són força notables en l'anomenat «romànic internacional» o del segle XII. Moltes esglésies, especialment les canonicals, com ara Sant Joan de les Abadesses, l'Estany o Vilabertran, tenen un clar parentiu amb els mètodes de construir de Provença. No es pot oblidar que a partir del 1080, aproximadament, els canonges reformats o agustinians de Sant Ruf d'Avinyó van començar a aparèixer per terres catalanes, sobretot a Vic i Cardona. La seva acceptació fou tan gran que al final del segle XI totes les principals cases canonicals antigues i moltes que es crearen de nou van adoptar els usos, el costumari i la regla de sant Agustí, elaborada a Sant Ruf d'Avinyó i amb la qual també va venir la manera de resar, de viure i fins i tot de construir les noves cases.

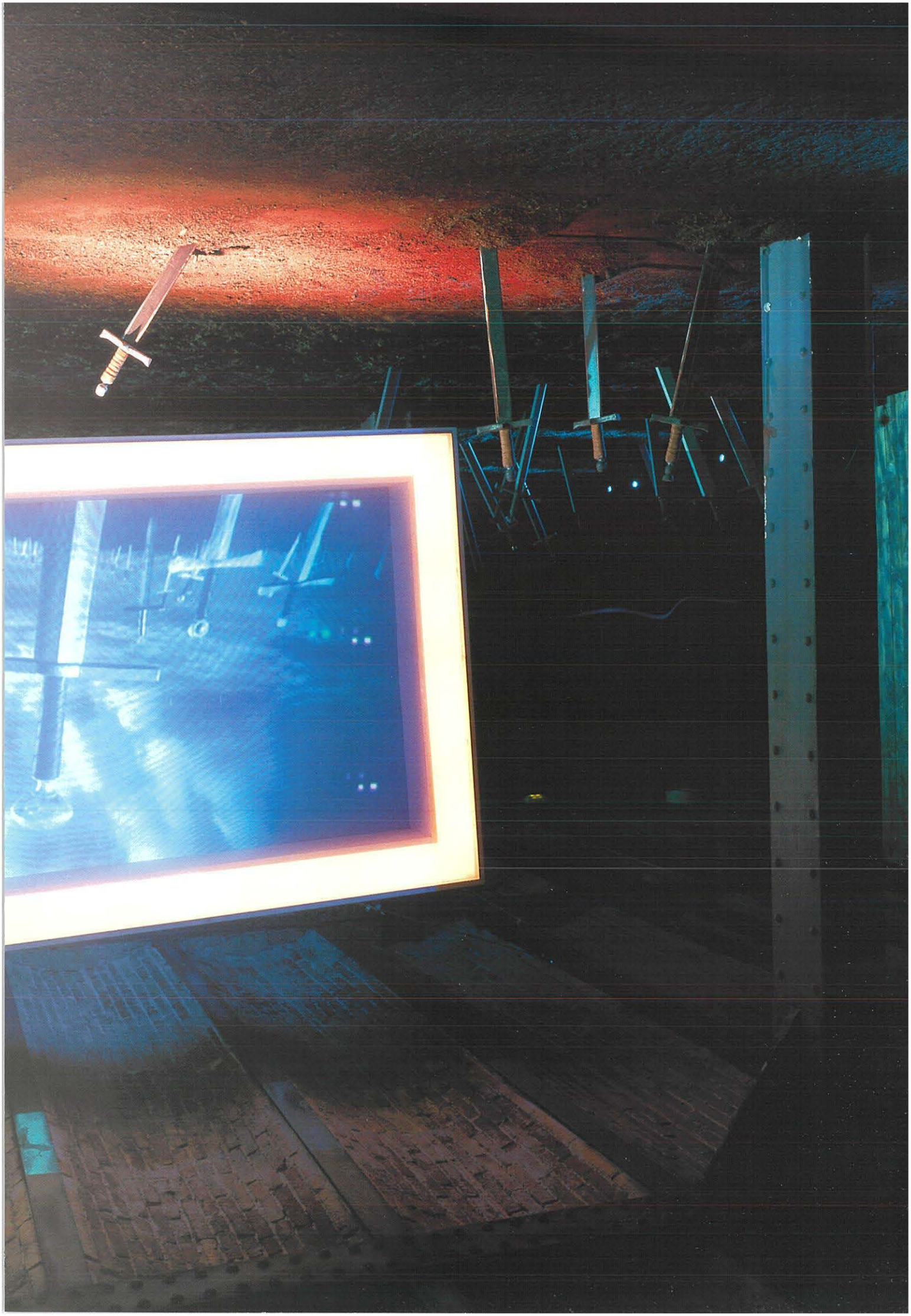
Entre els anys 1090 i 1117 es completà el trencament total de la vinculació entre les diòcesis catalanes i la metròpoli de Narbona. El bisbe de Vic, Berenguer Sunifred de Lluçà, va ser el primer que va obtenir del papa, l'any 1090, el pal·li i la dignitat metropolitana de Tarragona amb el compromís de restaurar la ciutat i l'arxidiòcesi de Tarragona. El moment polític advers que es vivia al país, que coincidí amb els darrers anys del govern de Berenguer Ramon II dit *el Fratricida* i del seu judici, no va permetre que es portés a terme la restauració material; sí que es féu, però, la jurídica, i les nostres diòcesis s'alliberaren des d'aquell moment de la subjecció a Narbona.

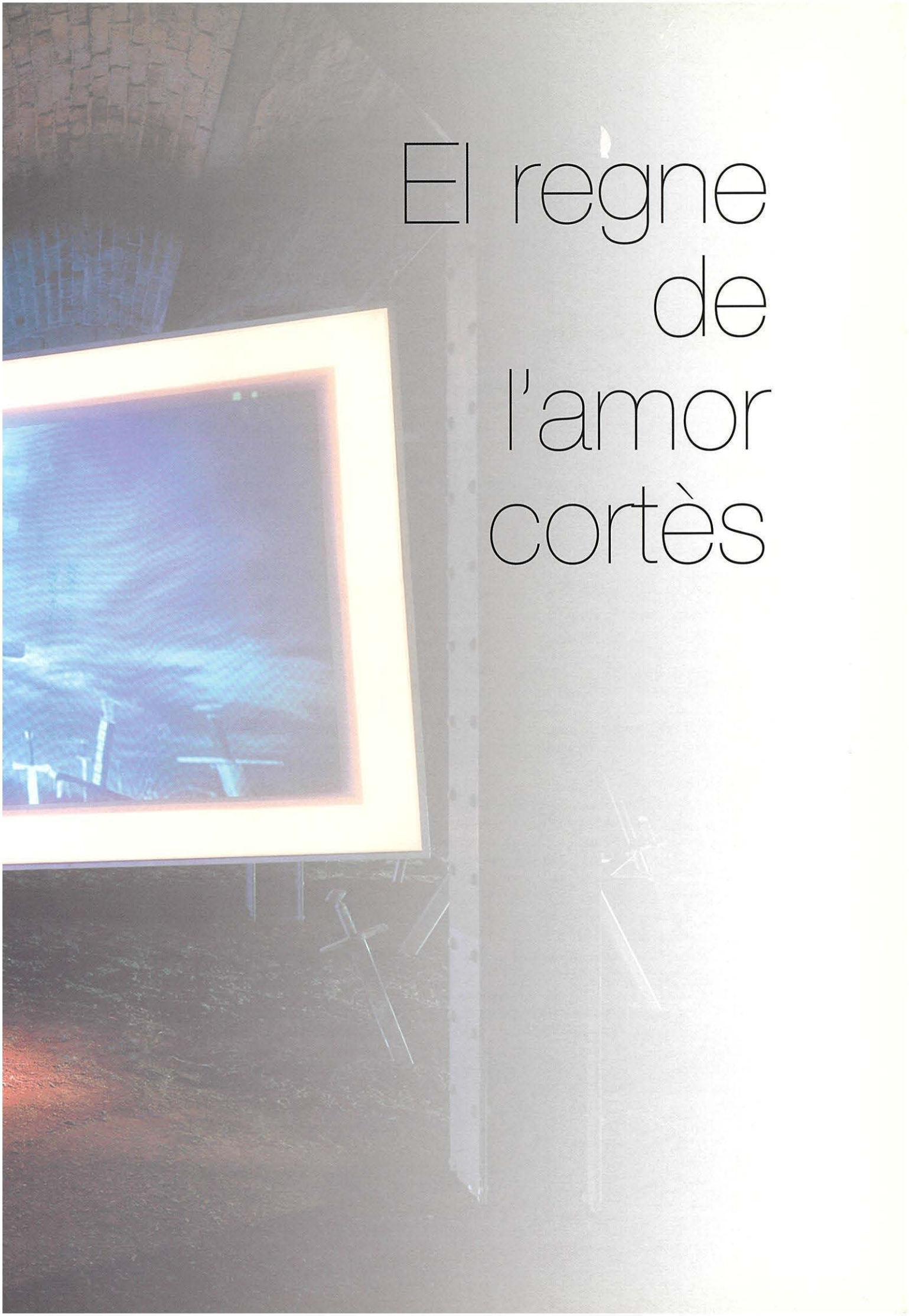
El 1119 el bisbe de Barcelona, sant Oleguer, va ser investit arquebisbe de Tarragona sense deixar la diòcesi de Barcelona, d'on era bisbe des de l'any 1116. Sant Oleguer va confiar la conquesta de Tarragona al normand Robert Bordet, que s'intitulà príncep de Tarragona. Durant la resta de la seva vida sant Oleguer actuà com a metropolità, però el qui en realitat restaurà l'arxidiòcesi amb els límits corresponents i en fixà els bisbats sufraganis fou l'arquebis-

be Bernat Tort entre els anys 1146 i 1154. Amb aquesta obra es trencava definitivament la tradició plurisecular de dependència de les diòcesis catalanes de la província eclesiàstica de Narbona. Pel mateix temps els monestirs catalans intentaren diverses vegades de trencar llur subjecció als monestirs provençals o occitans, cosa que Ripoll va assolir el 1172 i la resta de monestirs, al llarg del segle XIII, llevat d'alguns que no obtingueren la independència fins als segles XIV i XV gràcies a la creació d'abats i priors comendataris.

S'establí una nova relació religiosa amb Occitània amb motiu de l'expansió de la doctrina càtara o albigesa i de la consegüent croada que s'hi organitzà en contra. Perpetrats per Arnau de Castellbó (1185-1226) i més tard per altres senyors, com Arnau Guillem de Josa, valedor dels senyors de Foix, o per instigació seva, es cometeren actes de violència, saquejaments d'esglésies a la Cerdanya i l'Alt Urgell, com també es donà una forta repressió exercida pels dominicans de la Seu d'Urgell que ocasionà avalots i màrtirs com Pere de Cadireta o Ponç de Planés, venerats com a beats. No obstant això, al costat de les innegables implicacions religioses, el problema fou molt sovint més polític que religiós. Aquesta qüestió, però, serà el tema d'un estudi monogràfic.

Pel que hem sintetitzat fins aquí, resta evident que l'Església inicial de la *Tarraconensis* i més endavant la dels nostres comtats medievals, separada de la resta d'Espanya per la invasió sarraïna, van tenir fins ben entrat el segle XII una relació molt més intensa i fraternal amb l'Església del nord dels Pirineus que amb la peninsular. Un cop conquerit Toledo el 1085 i tan bon punt se'n va restaurar la metròpoli, l'esforç dels arquebisbes de Tarragona fou el de no deixar-se abassegar pels arquebisbes toledans i preservar la primacia hispànica de què havia gaudit inicialment l'Església de Tarragona.

El regne de l'amor cortès

Hélène Débax
Historiadora. Universitat Tolosa II-Lo Miralh

El fracàs de l'Estat occità. Les divergències de l'evolució entre Occitània i Catalunya (segles IX-XIII)

En quatre segles, els quatre segles centrals de l'edat mitjana, es va invertir la relació de poder entre Catalunya i Occitània. Es va passar d'una Barcelona governada pels tolosans al segle IX a una Tolosa sotmesa al comte de Barcelona, rei d'Aragó, les vigílies de la batalla de Muret. El poder havia canviat de mans. En aquells dos moments de crisi aguda, la situació semblava rigorosament simètrica: la conquesta de Barcelona pels francs el 801, al capdavant dels quals hi havia Guilhem, comte de Tolosa, conegut amb els noms de sant Guillem o Guillem d'Aurenja, i el 1213 la submissió de Tolosa, quan el comte Ramon VI va jurar fidelitat a Pere I. La situació real era, és clar, ben diferent. Al segle IX, el triomfant Imperi carolingi dominava totes les terres cristianes del continent des del Llobregat fins a l'Oder i la Barcelona acabada de conquerir no era res més que un apèndix, el més meridional de la frontera amb l'Islam. Al final del segle XII es van establir, amb bases feudals de vassallatge, grans conjunts territorials més o menys independents: naixia l'Estat nació.

No obstant això, sembla que Catalunya i el Llenguadoc van tenir la mateixa evolució: eren comtats carolingis que, a causa del seu allunyament del poder central carolingi (més tard capetià), van adquirir autonomia; les societats respectives van viure al segle XI la mutació feudal, i el panorama general de la vida política i social hi era constituït, al segle XII, per grans principats. La qüestió és com i per què es va donar la inversió de les relacions de poder entre el principi del segle IX i el del XIII. Aquests dos fets no van ser pas tan conjunturals com podria semblar, no es tracta d'esdeveniments concrets resultants d'una situació crítica, sinó que revelen una evolució divergent que ens remet a una altra qüestió més profunda: per què Catalunya va aconseguir unificarse sota l'ègida dels comtes reis, mentre que el Llenguadoc només es va poder unificar sota l'Administració francesa, després de la conquesta capetiana? Per què els poders occitans no van saber, o no van poder, crear un estat nacional? Intentarem de respondre aquestes preguntes esborrant quatre segles de la història del sud de l'actual Estat francès. Partint del més general per anar fins al més particular, des de la geopolítica fins al camp social, analitzarem pas a pas els factors històrics generals, i després l'evolució política interna d'ambdues regions, abans de qüestionar les mutacions socials i el paper que va tenir la feudalització de la societat en les divergències de l'evolució. És evident que no trobarem aquí res de nou sobre la història catalana, però Catalunya servirà de referència, de testimoni, per entendre l'evolució general d'Occitània i el seu fracàs polític al segle XIII.

En el procés d'unificació de Catalunya, la posició que tenia a la Marca Hispànica, a la frontera del món cristià, es pot considerar com un factor important. La proximitat del perill musulmà va provocar sens dubte la unió dels diferents comtes. És un fet que, per al Llenguadoc, l'Islam era molt lluny, excepte per a un petit assentament a la Garda, a Provença, que no va constituir mai un veritable perill i que, en tot cas, va ser eliminat al final del segle X. Avui dia sabem que a Catalunya la cohabitació amb els musulmans no va portar enfrontaments continuats. La radicalització de la posició cristiana i la conquesta armada no es van donar fins al regnat de Ramon Berenguer IV. En canvi, el que potser va tenir més importància va ser l'entrada d'or musulmà a Catalunya pels sous dels mercenaris i sobretot pels impostos imposats a les taifes a partir de l'època de Ramon Berenguer I. Aquesta riquesa va suposar un mitjà essencial per al comte de Barcelona amb vista a resoldre la revolta dels barons a mitjan segle XI (es van comprar moltes adhesions), però també li va permetre d'emprendre una ambiciosa política d'expansió més enllà dels Pirineus mitjançant la compra dels comtats de Carcassona i Rasès els anys 1068-1070.

Un altre element va tenir sens dubte un paper molt important en la unitat de Catalunya: els vincles fa-

Divisió de l'Imperi carolingi després del tractat de Verdun (843).

miliars que unien les cases comtals catalanes. Exceptuant el de Pallars i Ribagorça, tots els comtats catalans, des del final del segle IX, eren governats per descendents de Sunifred. Aquests parentius es van anar refermant en totes les generacions mitjançant una notable endogàmia geogràfica: dels seixanta-un matrimonis comtals registrats per Martí Aurell, se'n van fer trenta-tres dintre de la futura Catalunya. Aquest conglomerat familiar va ser dominat cada cop més per la casa de Barcelona, que va reunir els comtats de Barcelona, Girona, Vic i després Besalú el 1111, Cerdanya el 1118, Rosselló el 1172 i Pallars Jussà el 1192.

A la mateixa època el Llenguadoc es trobava, però, davant d'una profusió de cabdills potencials, cap dels quals no va aconseguir imposar-se del tot. Al segle IX, en un context de lluites força complexes, d'assassinats, de traïcions i de redistribucions periòdiques dels comtats decidides pel rei o l'emperador, es van constituir dos blocs territorials i dos sistemes d'aliances. Els descendents de sant Guillem i de Bernat de Septimània van rebre el prestigiós títol de duc d'Aquitània i van esdevenir comtes de Peitieu i d'Alvèrnia. A l'altra banda, a Tolosa, es va instal·lar una altra dinastia: el comte Frèdol, que guardava la ciutat per al seu senyor, un descendent de Guillem, el traí el 849 lliurant Tolosa a Carles el Calb. Aquesta traïció va afavorir la seva família, que va regnar a Tolosa fins a 1271. Al segle X, aquests tolosans es van apropiar el títol de marquès de Gòtia, o de Septimània, regió que reunia els antics comtats visigòtics de Narbona, Carcassona, Besiers, Agde, Magalona i Nimes. Aquestes dues famílies, els descendents de Guillem i de Ramon, eren francs provinents de l'aristocràcia de l'Imperi, però van arrelar al sud de l'actual Estat francès gràcies a un seguit de matrimonis amb llinatges locals i a una política d'assimilació de la cultura romana.

Pot semblar curiós que ens remuntem al segle IX per explicar la disseminació dels poders al Llenguadoc, però fins al segle XII aquestes esquerdes entre els partidaris de Guillem, sempre actius a Septimània, i els partidaris dels tolosans van tenir un paper força important, segons que sembla, en conflictes les causes dels quals van evolucionar, evidentment. Així com els senyors d'Andusa van ser

Mancusos de Barcelona del temps de Ramon Berenguer I (1035-1076), a imitació dels dinars de Yahya al Mutali de Ceuta.
Provenen del jaciment de Can Paleta, Castellfollit del Boix, Bages.
© de la fotografia: Arqueocat (J. Sales)

sempre fidels a Tolosa, contràriament als Trencavell, que dominaven Nimes, els Guillem de Montpeller en van ser enemics i adeptes al comtat de Barcelona: eren hereus d'una tradició de Guillem, ben arrelada al seu nom, tramesa de generació en generació.

L'anàlisi de l'evolució del poder al Llenguadoc il·lustra perfectament aquesta dispersió, aquesta fragmentació política de la regió. Al segle x regnaven a Tolosa tres grans prínceps que ostentaven els títols de comtes i marquesos i que eren súbdits del rei, com ara Ramon Ponç, que va morir abans del 950, o com el comte descobert recentment en un sarcòfag de la basílica de Sant Sadurní, vestit amb finíssima roba de seda, llana i cotó, tenyida de porpra. Als comtes de Tolosa només els mancava el títol de rei; així i tot, les seves terres van ser anomenades *monarchia* per un cronista i *regnum* en una carta. Això no obstant, aquest principat va experimentar l'erosió contemporània de tots els grans conjunts territorials: es va fer massa gran massa aviat. També ens en podríem plantejar la coherència interna. Tolosa era una capital, però estava situada a l'extrem occidental dels territoris comtals, pràcticament a la frontera amb Aquitània, molt lluny de Nimes, de Sant Gèli i de les possessions orientals. La importància de la ciutat sembla que responia més al prestigi d'antiga capital del regne visigòtic que els francs havien volgut recuperar després de la conquesta que no pas a necessitats d'organització del territori. Els comtes no ho podien controlar tot i a cada comtat que dominaven van haver de confiar el poder local a famílies de vescomtes que, en principi, no eren més que lloctinents dels comtes, els quals, però, gràcies a la mutació feudal van prendre el poder efectiu entre el final del segle x i mitjan segle xi.

Certament, els comtes de Barcelona eren, al segle x, més modestos, però al final del segle x van evolucionar, igualment, cap a una independència de fet respecte al poder reial. A partir de llavors, ja no trobem ni en un costat dels Pirineus ni a l'altre cap resta d'homenatge, de visites a la cort ni de relacions de cap tipus amb el monarca que regnava a França (*regnante in Francia*). Tot i restar molt units a la dinastia carolíngia, els barcelonins van conservar un poder comtal molt fort assentat en les bases del poder públic fins a la dècada de 1020-1030. Seguidament va esclatar una crisi forta però breu, de la qual el comte va sortir vencedor i va començar a organitzar un veritable principat feudal.

En canvi, sembla que a Tolosa el poder s'anava esvaint des del final del segle x. La veritat és que disposem d'una documentació molt fragmentada, fins al punt que no coneixem els noms dels comtes de Tolosa a la segona meitat del segle x. Tanmateix, quan cap al 990 i fins a la seva desaparició el 1037 un comte reapareix en la documentació –es tracta de Guillem IV de Tolosa dit *Tallaferro*–, totes les actes que se'n conserven fan referència a Provença, que era l'herència de la seva dona. Es va atribuir fins i tot el títol de marquès de Provença, a més dels altres títols que ja tenia. No se sap explicar gaire bé aquest absentisme a Tolosa i el Llenguadoc, però es va carregar de conseqüències en una època en la qual el poder havia de ser proper per ser efectiu. Els vescomtes foren els qui van prendre pertot arreu el poder real, és a dir, el control dels castells i dels llinatges aristocràtics locals. A Albí i a Nimes, van ser els futurs Trencavell; a Narbona, a Millau i a Lodeva, altres línies vescomtals; els vescomtes de Besiers i d'Agde depenien dels vells comtes de Carcassona, que també dominaven el de Rasès, i a Magalona hi governava una altra família comtal. Aquests potentats van esdevenir autònoms, poc o gens controlats pels comtes de Tolosa, es van afermar i van adquirir pel seu compte les noves maneres de l'organit-

Segell del vescomte de Carcassona Raimon Trencavell I, vescomte de Besiers i Carcassona (1224-1226).
Centre Historique des Archives Nationales, D 760 bis.
© de la fotografia: Centre Historique des Archives Nationales

Segell de Roger Bernat II, comte de Foix i vescomte de Castellbò (1223-1241).
Centre Historique des Archives Nationales, D 664.
© de la fotografia: Centre Historique des Archives Nationales

zació social i política, el castell, el feu i el jurament de fidelitat.

Al final del segle XI i al segle XII, els comtes de Barcelona van establir les bases d'un estat feudal. Van esdevenir reis d'Aragó, els seus legisladors van elaborar un codi, els Usatges, i van definir més concretament els principis de la sobirania d'acord amb el renaixent dret romà i la definició territorial del poder. Els comtes es van envoltar d'una administració més preparada que menava una fiscalitat completament nova. Aquí hi havia les bases d'un estat.

La situació era ben diferent al Llenguadoc. Això no obstant, l'esclat polític fou menor al segle XI que al segle anterior. Els Trencavell, per matrimonis i successions, van reunir els vescomtes d'Albí, Nimes, Besiers, Agde, Carcassona i Rasès. Al seu costat no van quedar vescomtes enlloc més que a Narbona i Millau (futurs comtes de Rodés), i a Montpeller hi va emergir un llinatge, els dels Guillem, pel qual Montpeller va prendre progressivament el relleu als vescomtats d'Agde i Besiers i al comtat de Magalona. Aquesta concentració, però, no va fomentar la unificació, sinó tot el contrari. El Llenguadoc era, llavors, l'escenari del que s'ha anomenat *la guerra dels cent anys del segle XII*, que no va fer res més que aguditzar les enemistats, afavorir el trencament d'aliances i avivar els odis entre els detentors del poder. Aquesta guerra tenia com a motiu principal el control de Provença entre els comtes de Tolosa i de Barcelona, cadascun hereu d'una branca de la línia dels comtes marquesos de Provença. El conflicte va implicar el rei de França i el d'Anglaterra, però també el duc d'Aquitània, gran enemic dels tolosans. Els Trencavell van fer servir una estratègia hàbil però perillosa. Van canviar unes quantes vegades d'aliança, ara amb Tolosa, que era el seu senyor natural per Albí, Nimes, Besiers i Agde, ara amb Barcelona, la qual, des de la compra de Carcassona i Rasès al segon terç del segle XI, era el seu senyor contractual per aquests dos comtats. Els vescomtes Trencavell van guanyar una certa autonomia, però sens dubte van exasperar els tolosans. Un comte de Tolosa va ser qui, de fet, va escriure, el 1177, al capítol general de Cîteaux per denunciar l'heretgia que envaïa el Llenguadoc, i va acusar indirectament els Trencavell de protegir-la. No podent desfer-se de cap altra manera dels vescomtes que dividien en dues les seves possessions, el comte Ramon V es va arriscar a utilitzar l'arma espiritual. En principi, la croada albigesa va ser una guerra contra els Trencavell, i el mateix comte de Tolosa va ser present en el setge de Carcassona, on va ser capturat l'últim vescomte, el qual va morir poc temps després a la presó (1209). El que segur que no havia previst el comte de Tolosa era que els territoris dels Trencavell serien atorgats als croats, a Simó de Montfort i els seus barons, i que ell en seria la víctima següent, després de Muret i la mort de Pere I i després de les seves infruc-

tuoses temptatives de reconquesta: l'adhesió del comtat de Tolosa al territori reial va ser organitzada el 1229 i es va fer efectiva el 1271.

D'altra banda, no es veu que al Llenguadoc s'hi hagués fundat un estat comparable al dels barcelonins. La situació dels comtes de Tolosa era molt difícil, perquè el seu principat estava situat sense unitat entre Tolosa i Provença travessant la Roergue. Van tenir, és cert, l'embrió d'administració, però no el d'una llei que tingués poder sobre el territori ni tampoc el d'una fiscalitat organitzada. El comte no va aconseguir ni tan sols d'imposar-se com a senyor feudal als vescomtats nascuts dels seus antics comtats. A més, en unes quantes ocasions, els comtes van abandonar les seves terres per conquerir la glòria a l'Orient. Ramon IV va ser un dels caps de la primera croada i en va dirigir tots els contingents meridionals. Va crear un efímer comtat de Trípoli que va governar el seu fill. El seu segon fill, Alfons Jordà, va néixer a l'Orient i hi va tornar per morir el 1148, després d'haver governat Tolosa durant més de trenta anys. Aquest miratge oriental, sens dubte, també va tenir moltes conseqüències en el context de les guerres contínues del segle XII.

El balanç és el següent: fracàs a Tolosa, èxit a Barcelona. Amb tot, ens podríem preguntar si, en la nostra temptativa d'explicació, no ens hem basat en un raonament erroni. Els elements divergents entre el Llenguadoc i Catalunya serien considerats obstacles a la unitat perquè aquesta no es va arribar a esdevenir al Llenguadoc. Les conseqüències, no explicarien les causes? Per exemple, els vincles familiars massa estrets potser no són *a priori* factors d'unitat. Els conflictes no són mai, en realitat, tan devastadors ni els odis, tan inesvaïbles com a dintre de les famílies. D'altra banda, un gran príncep molt

Els comtats catalans i occitans al final del segle X.

per sobre de l'aristocràcia regional hauria pogut ser un factor d'unitat, de la mateixa manera que un comte cobert de glòria a l'Orient s'hauria pogut imposar com a autoritat incontestable. Per delimitar millor el problema, ens sembla que s'hauria d'obrir una altra qüestió: la de l'evolució de les estructures socials i dels models segons els quals va tenir lloc la feudalització de la societat.

Segons la tesi de Pierre Bonnassie, el procés de feudalització de la societat catalana és ben conegut. Del Llenguadoc, en canvi, no se n'ha confirmat el caràcter feudal fins recentment, gràcies als treballs de Monique Bourin, Jean-Louis Biget, Claudie Amado i els nostres. Ja no es pot, doncs, analitzar la divergència de l'evolució com una conseqüència de la no-feudalització de la societat llenguadociana.

L'exemple dels territoris dels Trencavell, que eren vescomtes d'Albí, Besiers, Agde, Carcassona i Rasès, permet d'extreure conclusions segures. S'ha conservat una documentació prou àmplia i precisa per analitzar les estructures feudals. Aquests vescomtes van fer redactar, vers 1186-1188, un cartulari on es van copiar cinc-cents vuitanta-quatre textos essencialment d'índole feudal: infeudacions, preses de feus, regulació de conflictes i sobretot més de tres-cents juraments feudals, els quals són totalment idèntics als juraments feudals catalans que va estudiar Michel Zimmermann. Tot i això, a diferència de Catalunya, no trobem al Llenguadoc cap *convenientia* feudal. Els drets i deures respectius del senyor i del vassall estaven definits d'una manera molt menys precisa, tant en les donacions de feus com en els juraments. No era segur que es redactessin els termes de l'acord previ a l'entrada al vassallatge. Això implicava una imprecisió més gran en les obligacions respectives, no solament per als historiadors actuals, sinó també per als contemporanis: els vescomtes no van disposar d'aquell preciós instrument per a la construcció del seu poder que van ser les *convenientiae*. Més i tot, es desprèn de l'anàlisi d'aquestes fonts que la noció de vassallatge, la *solidantia* catalana, els era totalment desconeguda. En cap text no surt el concepte d'*homo solidus* o de *melius senior*. Aquesta constant del principat dels Trencavell es pot aplicar també als territoris dels Guillem de Montpeller, dels quals s'ha conservat també un cartulari que no conté tampoc cap referència al vassallatge. Per tant, es constata fins a quin punt la solidesa va ser un valuós instrument en mans dels comtes de Barcelona per assentar el seu poder superior.

D'altra part, a Barcelona els comtes van aconseguir de refermar el caràcter públic de les fortifica-

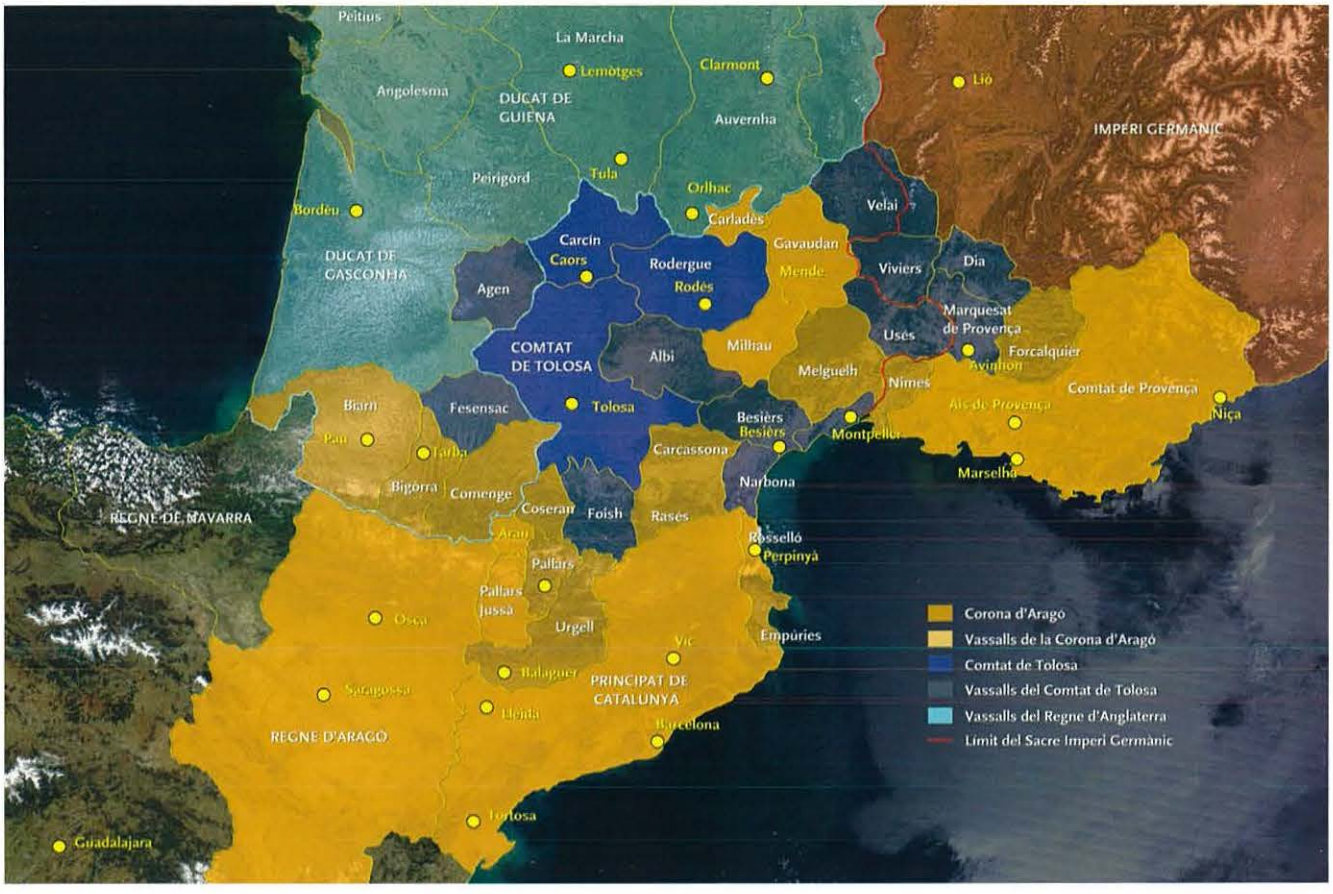
Ramon Berenguer I i Almodis de la Marca lliuren dues mil unces d'or al comte Guillem Ramon de Cerdanya per la cessió dels drets sobre els comtats de Carcassona i Rasès (1067).
Ministerio de Educación, Cultura y Deportes-Arxiu de la Corona d'Aragó, *Liber Feudorum Maior*, fol. 83

cions. Se'n pot trobar el motiu en la brevetat de la crisi de la instal·lació del règim feudal: un cert nombre de principis del poder públic anterior no s'havien oblidat, perquè era en la base de l'organització política fins als anys 1020-1030. En canvi, sembla que al Llenguadoc els atributs del poder públic van caure en desús molt més aviat, les formes de la justícia pública ja no eren respectades almenys des del final del segle x. Ni el comte de Tolosa ni, evidentment, els vescomtes no van arribar a considerar mai públiques totes les fortificacions, com van fer els comtes de Barcelona. El poder en l'àmbit dels vescomtats dels Trencavell es va reconstruir sobre els feus de represa. Aquest mecanisme jurídic era constituït per tres actes: un senyor feia una donació sense restriccions del seu castell, el vescomte l'hi restituïa

en feu i després el senyor prestava jurament de fidelitat als Trencavell. Aquest procés va permetre als vescomtes d'edificar jerarquies de poder sobre els castells, i així van aconseguir de refermar la seva supremacia sobre l'aristocràcia llenguadociana. Trobem documentació d'aquestes represes en feu de castells fins al final del segle XII. Aquests models de feudalització de la regió també mostren que la dispersió dels poders fou precoç i general al Llenguadoc. Pertot arreu es van constituir, entre el final del segle X i la primera meitat de l'XI, senyories banals ancorades a llocs fortificats, els *castra*. Paradoxalment, una feudalització molt profunda de tota la societat llenguadociana va ser sens dubte el que va obstaculitzar la reconstrucció dels poders en el context del segle XII, tant per als vescomtes com per als comtes, i el que va impedir l'edificació d'un estat occità.

La territorialització del poder constitueix l'últim element de divergència entre Catalunya i el Llenguadoc. Ja hem assenyalat que el comte de Barcelona dictà reglaments vàlids per a tots els seus comtats, però en una clàusula inclosa a les seves *convenientiae* també demanava al seu vassall de no atacar cap dels seus béns; la llista que apareix després d'aquesta fórmula revela una veritable geografia del poder comtal. «Aquesta promesa de fidelitat equival a una reconeixença de la supremacia barcelonina i li atorga un principi de fonament jurídic», afirma Michel Zimmermann. Per contra, al Llenguadoc quan aquesta fórmula apareixia al principi d'un jurament, el vassall es limitava a prometre de no tocar els *honores* del seu senyor, per la qual cosa no n'hi ha mai una llista concreta. La definició territorial del poder va restar, doncs, indefinida al Llenguadoc. Els Trencavell no van passar mai de ser els ves-

Els comtats catalans i occitans al final del segle XII.

comtes dels seus sis vescomtats, cadascun amb la seva capital, cadascun amb els seus castells que en depenien. No van triar mai el seu vescomtat dominant entre Albí, el seu ancoratge més antic, Besiers o Carcassona. Durant el curs del segle XII, els testaments vescomtals van repartir, a més, els seus territoris entre diferents fills, per la qual cosa els sis vescomtats no van formar una entitat territorial unificada, ni tampoc els Trencavell no van tenir mai súbdits, sinó vassalls i vassalls de vassalls. Els vescomtes van construir el seu poder sobre els vincles feudals, i així van aconseguir d'unir-se amb els més grans llinatges de les seves terres, però no van tenir mai un poder real sobre els castlans, els *milites* i els camperols que depenien d'aquests barons de la terra. Els vescomtes només van tenir sobre aquests un poder mediat per l'intermediari dels grans llinatges que els rendien homenatge i jurament. No es va revelar una veritable evolució cap a un principat que hauria suposat un control sobre aquests *milites* de base passant per sobre dels magnats.

El vescomte va definir sempre el seu poder només en termes feudals i de vassallatge, no va tenir mai un territori, ni un estat ni una veritable administració. Com va observar Thomas Bisson, en una situació així el poder no es podia delegar, sinó que s'havia de compartir. L'evolució cap a un principat territorial no es va arribar a donar, frenada sens dubte per una feudalització profunda de totes les relacions internes de l'aristocràcia llenguadociana.

Per tant, el fracàs de la construcció d'un principat al Llenguadoc i l'èxit a Catalunya són deguts més a condicions generals que no pas a factors interns, conseqüències dels models de la feudalització. No es pot dir que el Llenguadoc experimentés una feudalització imperfecta, inacabada, ben al contrari. Ens sembla que la feudalització del segle XI va ser molt general i la disseminació dels poders, extrema. Pertot arreu petits senyors van acaparar o construir fortificacions, van imposar la seva llei a les terres que els envoltaven i van iniciar guerres contra els castellans veïns. La segona fase, la de la reconstrucció dels poders, es va dur a terme, segons que sembla, d'una manera imperfecta. Cap poder no va aconseguir de fer-se obeir d'una manera clara, ni els comtes de Tolosa ni els Trencavell; una relació poc favorable de les forces no va permetre als últims d'imposar als seus vassalls quelcom més que una promesa d'ajut, de consell i de rendició del castell a qualsevol convocatòria. Aquest poder era plenament feudal, les sèries de juraments a castells ho demostren, però els vescomtes no van poder determinar els instruments que van ser la base de la supremacia barcelonina: *convenientiae* detallades, vassallatge i reconeixença del poder comtal en un àmbit territorial. La mutació feudal va tenir lloc al Llenguadoc, però no va beneficiar del tot els comtes, que no van saber constituir una piràmide feudal. No havent hagut d'afrontar una gran revolta, no van ser capaços d'imposar-se fermament a una aristocràcia que no havien vençut militarment. No van poder mai fer reconèixer el seu poder superior sobre totes les fortificacions llenguadocianes, fer que tots els senyors els rendissin homenatge i, per tant, assentar un estat, atès que aquests són exactament els elements que van constituir el fonament de l'Estat català.

José Enrique Ruiz-Domènec
Universitat Autònoma de Barcelona

Occitània al segle XII: un país de trobades múltiples

Més que no pas a qualsevol altre país de la Terra, a Occitània es fa realitat el *dictum* de Yi-Fu Tuan: la geografia és la manifestació de l'esperit humà. Tenim un territori que durant el segle XII va esdevenir el camp clos del debat de dues concepcions d'Europa aleshores enfrontades però que són, a parer nostre, compatibles: la que va néixer entorn de la família carolíngia sostinguda per Roma, i que basava la seva raó de ser en la disciplina del cos, i la que recolzava sobre els somnis mestralencs, que va fer seus Guilhem de Peitieu, novè duc d'Aquitània, el primer trobador, i que fonamentava en el *joi* el seu principal objectiu en la vida. Dues concepcions que al final es van enfrontar, de primer, en el camp de la doctrina i, després, al camp de batalla, quan els exèrcits de Simó de Montfort, que eren els del rei de França, el qual els sostenia des de París, van avançar cap al sud convençuts que aquella campanya era una croada contra la dissidència religiosa.

Una gènesi històrica admirable

La gènesi històrica d'Occitània està lligada amb una metàfora absoluta: l'imaginari creat pels aristòcrates feudals per comprendre's a ells mateixos. Això va ocórrer el 1096, quan el papa Urbà II va visitar Clarmont per incitar-los a conquerir els llocs sants per a la cristiandat. La veu del papa també es va sentir al sud. El mateix comte de Tolosa Ramon IV, per la influència d'Asemar de Lo Puèg, va prendre la creu i, amb els seus homes, va decidir de marxar cap a Jerusalem en una *peregrinatio* armada que acostumem a anomenar *primera croada* (HILL; HILL, 1962; BREHIER, 1923; FRANCE, 1994).

Aquí es va obrir la ferida que van necessitar comprendre. Uns quants anys més tard, el 1101, el mateix Guilhem de Peitieu va decidir de prendre la creu i anar-se'n a Palestina, amb Welf de Baviera i Ida d'Àustria, la dona sobre la qual es construiria una de les llegendes més belles d'aquella època (RUIZ-DOMÈNEC, 1999). Les impressions d'aquell viatge li van quedar gravades per sempre més, encara que en tornar va comprovar el grau d'excitació religiosa que hi havia a Occitània degut a la predicació de Robert d'Abrissel, que atiava la rancúnia de les dones contra els seus marits. Un dilema es va alçar davant d'aquests homes que buscaven la seva identitat absorbint el paisatge occità. Guilhem de Peitieu va denunciar aquestes mesures en algunes cançons amoroses amb què mirava d'ajudar els seus *compaho* tenallats per la por. El gai saber es va posar al servei d'una concepció amorosa de la vida. Més tard es va adonar que hi havia la necessitat de trobar una imatge per a aquestes dones confoses pels confessors o pels durs bisbes de la riba nord del Loira, com ara Iu de Chartres: va proposar parlar de les dones com la dama, un ésser superior al qual es devia homenatge. Aquesta idea va arrelar fortament en la societat mentre el duc trobador travessava els Pirineus per ajudar el seu vell amic Alfons I el Bataller, rei d'Aragó, en la guerra que l'enfrontava als almoràvits. A Cutanda hi va tenir lloc una trobada decisiva en la història de tots els països que tenen els Pirineus com a nexe d'unió. El vell somni d'un imperi del Loira a l'Ebre tornava a emergir de la cendra de l'Imperi carolingi. Els senyors feudals d'aquesta regió van buscar la manera de sortir de l'embull del seu sistema polític somiant l'herència merovíngia d'algun d'ells. Les princeses, però, estaven segrestades. La néta del duc trobador, Elionor d'Aquitània, havia estat lliurada en matrimoni a Lluís VII de França i vivia a París, a l'ombra de l'abat Suger de Saint-Denis, un esperit contrari als somnis occitans, tal com queda ben palès en les seves concepcions estètiques. Al final, la princesa es va escapar del seu marit francès, arran del viatge que aquest va fer a Palestina –viatge que acostumem a anomenar *segona croada*– seguint el consell del seu oncle Ramon de Peitieu, senyor de Trípoli, i de Folc V d'Anjou, rei de Jerusalem.

Representació d'un croat anglès.
British Library.
© de la fotografia: ORONOZ

El món occità va canviar amb aquest gest que va escandalitzar molts cronistes d'aquella època: es va obrir a l'altre model polític de construcció europea, el model que patrocinava Enric Plantagenet, comte d'Anjou (era nét de Folc V), duc de Normandia i rei d'Anglaterra, gràcies als drets de la seva mare, Matilde, filla d'Enric I Beauclaire. L'Estat plurinacional dels Plantagenet va adoptar totes les energies creadores d'Occitània: el gust per la llibertat, el plaer de viure, el somni d'una societat més justa, més igualitària.

Aquest món semblava possible a les terres dels Pirineus i més enllà, del moment que Alfons I el Trobador, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, havia adoptat les idees del seu padrí, Enric Plantagenet, les quals no eren sinó les idees de la seva flamant esposa aquitana, Elionor, que, bàsicament, eren les mateixes que les de Guilhem de Peitieu. A més a més, Alfons era besnét de Guilhem, perquè la seva mare aragonesa, Peronella, era filla d'Agnès, la filla petita del duc trobador (Ruiz-Domènec, 1996). Una família que va construir un espai polític per al desenvolupament de la cultura poètica en llengua vulgar. Els trobadors, des de Jaufré Raudel fins a Arnaut Daniel passant per Marcabrú i Bernat de Ventadorn, van formar el cos intel·lectual d'un sistema de valors diferent del proposat pels carolingis i que els va decidir a afrontar més d'un cop els *litterati* de les escoles catedralícies.

La cultura occitana és la història d'un duel entre dues elits intel·lectuals: la que s'aplegava entorn del *joi* dels trobadors i la que defensava l'encarnació del verb promoguda pels laics lletrats. El país no s'esgotava pas aquí. El «misteri càtar» a què més d'un cop fa referència René Nelli no va poder oferir mai una oportunitat a la possible societat nascuda d'aquest ambient intel·lectual. En comptes d'aquesta, va originar l'Occitània ferrenya, l'esperit desfermat del fervor religiós.

La cultura càtara

En una presentació de la història d'Occitània al segle XII, no és possible de defugir la qüestió roent de la cultura càtara. Actualment, és la qüestió de moda perquè toca de prop qüestions que susciten moltíssim interès entre la gent, com ara el fet religiós, l'ocultisme i les societats secretes (Berlioz; Hélas, 1997). Des d'un punt de vista històric, es pot formular la qüestió del catarisme de la manera següent: què va implicar la difusió del moviment càtar per les terres d'Occitània?

Arno Borst es va limitar a comprovar que la divulgació del catarisme va ser el resultat d'una conjunció d'interessos religiosos, culturals i polítics, i a mostrar, a més, que el tràgic final que va tenir (molts càtars van ser duts a la foguera i d'altres s'immolaren) no va ser pas un fet fatal, sinó la conseqüència d'una actuació política (Borst, 1953). Per això es troba la resposta de la pregunta sobre el significat històric del catarisme, més que no pas en el lament per la tirania en un passat remot (el passat medieval), en la comprensió dels fenòmens culturals d'aquell temps: la d'un ordre de valors capaç d'absorbir la dimensió èpica de la història i elevar-la a un conflicte entre dos valors que són, sens dubte, el bé i el mal.

La lectura dels textos càtars, facilitada avui dia per bones traduccions com les de Francesco Zambon, ens permet de distingir la problemàtica interna d'aquesta secta (Zambon, 1997). Els càtars es creien purs, diferents en la valoració de la naturalesa, cosa que no els fa ni bons ni dolents. La seva doctrina emergeix en el si de la història europea com a resultat d'elaboracions complexes de caràcter religiós

Capitell provinent de la Casa de la Canonja de Girona on hi ha representada una escena de la noblesa, final del segle XII, principi del XIII.
Museu d'Art de Girona.
© de la fotografia: J. M. Oliveras

que els fa lligar amb els bogomils i, encara més enllà, amb el maniqueisme i la gnosi. El problema de l'autor de la *Cena Segreta* o *Interrogatio Iohannis* és el mateix que el dels seus antagonistes, Eckbert de Schönau, Duran d'Osca o Alain de Lilla:[1] descobrir les avingudes invisibles que parteixen, per força, de la història però condueixen a totes les altres realitats amb prou feines entrevistes ni sospitades, imaginades tan sols en la frontera entre la devoció i el misteri, més enllà de l'ortodòxia, però també més enllà dels valors mundans; per tant, una realitat complexa, esotèrica, les portes de la qual els agents de la Inquisició van intentar d'obrir debades.

Alain de Lilla i altres bisbes catòlics van optar per situar la història al costat de la veritat de Crist. Aquesta convicció va legitimar l'Estat monàrquic ideat per Enric Plantagenet a Anglaterra, per Alfons I el Trobador a Catalunya i per Felip August a França. La necessitat de conjuminar religió i política explica el to adquirit en l'enfrontament amb els càtars. El favor que aquesta secta va obtenir dels grans aristòcrates feudals dels Pirineus, els comtes de Foix i Trencavell, els vescomtes d'Albí, Carcassona, Rasès o Besiers i la resistència ulterior dels seus feudataris als elevats castells de Querbús, Perapertusa o Puivert palesen que el problema era, bàsicament, polític i cultural, més que no pas religiós.

Aquest aclariment, però, no anul·la la pregunta següent: com és que a Carcassona, Rasès, Albí, Tolosa i altres ciutats del vessant nord dels Pirineus les idees de la secta es van confondre amb la seva civilització i com és que a París, Barcelona o Roma aquestes mateixes idees eren tingudes per l'expressió d'una heretgia? Això vol dir, potser, que l'expressió religiosa que anomenem *catarisme* s'adapta més fàcilment lluny de l'Estat que no prop seu?

El famós cantar sobre la croada albigesa ens permet de distingir el conflicte entre l'Estat i l'aristocràcia feudal dels Pirineus atreta per la causa càtara (MARTIN-CHABOD, ed., 1972). El text de la croada dels cavallers dirigits per Simó de Montfort fa costat a la història de França i mira de trobar una explicació a l'actitud de Pere I el Catòlic: un rei que va confondre l'amor fraternal que sentia per les seves germanes, la majoria casades amb nobles dels Pirineus i adeptes de la secta, amb la política de l'Estat creat pel seu pare, Alfons I el Trobador. El problema de l'autor d'aquesta obra és el de qualsevol historiador: descobrir els motius invisibles que van portar al desenllaç fatal de la batalla de Muret (1213), en la qual el rei aragonès va trobar la mort i el somni polític del moviment càtar es va començar a esvair.

El llegat cultural

Tots els auguris sobre la fi de la civilització occitana es van fer més evidents amb el nou rei Lluís VIII i la seva orgullosa esposa, Blanca de Castella, néta d'Elionor d'Aquitània: era la filla que la seva filla Elionor d'Anglaterra havia tingut d'Alfons VIII de Castella. L'actuació militar francesa a Occitània és una altra cara de l'esperit de croada que s'escampava aquells anys. Davant l'escolàstica parisenca i les exigències del papat, la cultura càtara va aparèixer com una opció religiosa imperfecta, herètica i, en tot cas, misteriosa, la il·lustració de la qual va donar origen a una rica literatura que va de *Li Contes del Graal*, de Chrétien de Troyes, al *Perlesvaus* passant per l'inquietant *Parzival*, de Wolfram von Eschenbach.

1. SCHÖNAU, Herbert de. *Sermones*, PL. 195 coll. 11-93. Osca, Duran d'. *Manifestatio haeresis albigensium et Lugdunensium*. A: DONDAINE, A. *Les hérésies et l'Inquisition XII-XIII siècles*. Norfolk: Variorum, 1990. LILE, Alain de. *De fide catholica contra haereticos sui temporis praesertim albigenses*. PL, 210, coll. 305-430.

Montsalvat es va convertir en el centre d'un enigma, perquè alguns hi veien una referència al castell de Montsegur, on el perfecte de la secta, Gilabert de Castres, s'havia refugiat amb els seus secrets (fossin quins fossin). En un seguit de situacions ben enigmàtiques que s'encomanen les unes a les altres, el cavaller Parzival és el pelegrí que Perceval no va voler ser i que Perlesvaus no va poder ser mai. Wolfram aconsegueix de desplaçar l'interès de l'aventura i la vida errant per l'enigma de la pedra filosofal i aquest tros de cel que identifica amb el Greal. D'aquesta manera, una novel·la alemanya del principi del segle XIII concep una geografia imaginària dels Pirineus, gràcies a la qual es va donar origen a una repetició constant de principis i idees que condueixen a l'ocultisme i a l'esoterisme d'unes muntanyes que van deixar de ser una terra de frontera per esdevenir un lloc d'iniciació.

Quan l'enigma es va endinsar en laberints impossibles de comprendre, tal com passa a *Jüngerer Titurel*, d'Albrecht von Scharfenberg, i els novel·listes van cedir el lloc als inquisidors, la geografia imaginària de Montsalvat-Montsegur es va convertir en el camp clos d'un procés judicial sobre el significat del catarisme. L'actuació dels inquisidors David d'Augsburg i Étienne de Borbó va revelar la naturalesa de l'oposició catòlica a les creences dels càtars.

Per a tots dos grups, inquisidors i heretges, regeix una normativa hermètica. La llibertat religiosa no és possible perquè en l'enfrontament és evident que totes dues parts creuen que tenen raó. No hi ha cap paradoxa. La llibertat religiosa suposa una visió relativa de la veritat, enclou la possibilitat mínima de donar la raó a l'altre. Això, però, no és possible en el món de les lleis penals dels inquisidors i de l'arrogància doctrinal del catarisme. El món religiós té un sentit absolut, i la llei de Déu l'hi atorga, diu Étienne de Borbó, a la qual cosa els seus enquestats (i acusats) afegeixen: som nosaltres a qui Déu ha atorgat la veritat de la seva revelació. Convé de trobar una entesa. Ambdues parts insisteixen en els seus arguments una vegada i una altra amb reiteració. Els inquisidors tenen la força en poder seu. Amenacen. Els càtars seran eliminats en nom de la llei, la doctrina de Déu i la història de França.

L'enquesta que va fer l'inquisidor Jacme Fornier entre 1318 i 1325 posa davant nostre l'altra cara de la fascinació pel misteri: la necessitat de reconstruir els valors dominants de la secta (FOURNIER, 1965). Atès aquest pressupòsit, la convicció dels càtars va esdevenir una realitat autodestructiva. Els individus es lesionaven a ells mateixos tot confessant. Tots sabien que parlar era condemnar-se. Cap no va oferir una resistència passiva; al contrari, va aparèixer dins seu un entusiasme per l'idil·li comunitari que és un idil·li poètic hipostasiat en una acció religiosa dels temps en què la secta tenia el suport dels nobles d'aquella regió.

El procés inquisitorial de Fornier va esdevenir una farsa perquè ja no era important el que s'hi jutjava: l'acte subversiu hauria estat, aleshores, treure tota la seriositat a aquella llei que amenaçava amb la mort camperols pobres i dones espantades que amb prou feines sabien barbotejar en la llengua del seu llogarret. El procés va ser un acte macabre. Va arribar massa tard. Fornier jutjava unes creences que ja no existien sinó al cap dels clergues.

Aquest acte macabre que va tenir lloc en un llogarret dels Pirineus ha estat rescatat al nostre temps en un famós assaig històric, *Montaillou, village occitan*, d'Emmanuel Le Roy Ladurie, en què pren molt seriosament el que hi va passar i ho converteix en una *story* de terror i assassinats, d'opressors i oprimits, de costums populars i d'obsessions clericals (LADURIE, 1975). Aquesta és la ironia final de l'idil·li històric sobre el catarisme: la solemnitat portentosa del tractament de Le Roy Ladurie i el seu interminable

Tomba d'Elionor d'Aquitània, duquessa d'Aquitània, de Gascunya i Peitieu, i reina de França i Anglaterra (1122-1204).
Abadia de Fontevrault.
© de la fotografia: Index

Setge durant la primera croada (1096-1099) segons el manuscrit *Gran Conquista de Ultramar*, còpia de l'obra de Guillem de Tir *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*.
Biblioteca d'El Escorial
© de la fotografia: AISA

entusiasme per la força del registre inquisitorial devoren, finalment, la realitat històrica examinada. La història és esclafada quan el terror és codificat per la perfecció de la llei inquisitorial que perseguia els pobres habitants d'un llogarret com si fossin enemics de l'Estat.

No hi ha una imatge més tergiversada del que va arribar a ser el moviment càtar que la creada per Le Roy Ladurie: el registre inquisitorial de Fornier és grotesc, absurd, perquè res no justifica el destí final de les pobres víctimes de la seva exagerada pretensió ideològica. Fornier va actuar tal com va actuar perquè va sentir que la necessitat de la història és una necessitat dogmàtica. Les execucions sumàries perpetrades en aquell llogarret mostren el desequilibri d'una societat que havia perdut el nord de les coses, devorada per la desmesura. Quelcom semblant es va esdevenir en l'actuació de l'inquisidor de Tolosa Bernat Gui, on una vegada més la història va aparèixer a través de l'inquisidor.

El catarisme va ser enterrat als Pirineus després d'aquests fets. En va quedar un cert ressò en una memòria perduda d'aquell passat remot en què una vegada els nobles d'aquella regió van donar suport a les idees de la secta. En efecte, el catarisme va morir dues morts. La primera, el 12 de setembre de 1213, quan les tropes de Simó de Montfort van derrotar el rei Pere I el Catòlic a la plana de Muret. La segona va ser quan a les seves nacions ocupades per l'invasor francès, els nobles feudals del vessant nord dels Pirineus van buscar la solució esotèrica, per tal com no van poder recórrer a la solució armada. Aquesta actitud únicament va aconseguir donar raons als bisbes sobre les seves sospites. L'Estat francès va dur a terme una sagnant persecució de les comunitats càtares que va culminar en el setge i la destrucció de Montsegur el 16 de març de 1244.

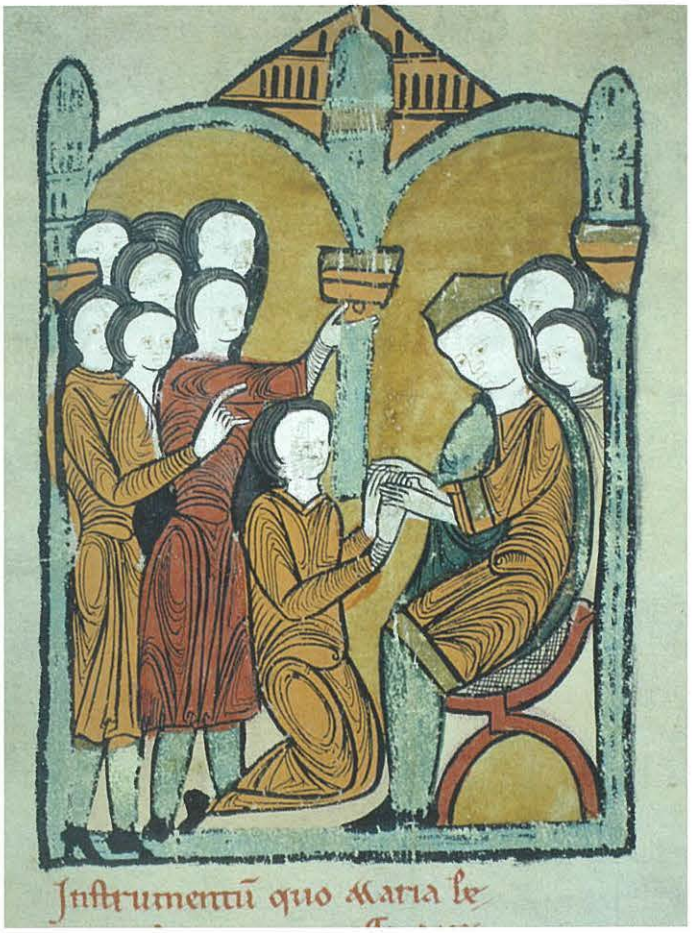
Això no obstant, aquests esdeveniments lamentables oculten el veritable conflicte cultural provocat pel catarisme durant la segona meitat del segle XII. La lluita armada i la resistència han creat una imatge que ens ha impedit de comprendre que abans d'aquests esdeveniments, fins i tot deixant-los a part, el debat es va fer en condicions d'igualtat, atès que ni els uns constituïen el mal absolut ni els altres eren el bé total, ni els uns eren una massa de pobletans pobres i sense recursos, ni els altres eren una repressora força política.

Cap a l'any 1167, quan els càtars van celebrar un concili a Sant Feliu de Caramany, prop de Tolosa, totes dues parts estaven en unes condicions d'igualtat: els nobles feudals donaven suport als uns i als altres, i és difícil de saber qui era més poderós, si els comtes de Tolosa i de Foix o els comtes de Barcelona o de Pallars. Tampoc no era una qüestió de gènere: moltes dones de l'aristocràcia feudal van abraçar la doctrina càtara, d'això no n'hi ha el més petit dubte (la vescomtessa Adelaida de Besiers es va refugiar, sense fortuna, a Lavaur, fugint de la cavalleria francesa), però entre els seus oponents més importants també hi havia les dones de l'aristocràcia catalana o aragonesa, des d'Òria de Pallars fins a la mateixa reina Sança, l'esposa d'Alfons I el Trobador.

Tinguem present això: la secta, escampada per gairebé totes les nacions dels Pirineus, va provocar respostes admirables, les quals no eren pas el mal absolut, ni la reacció conservadora. Consegüentment, tot allò que va ocórrer en el costat de l'ortodòxia va ser un esforç de renovació, de vegades fins i tot de modernitat. Aquí som al pla oscil·lant de la realitat total del món que el conflicte càtar ens ofereix amb una intensitat poc comuna. Al començament, aquesta història tendia a ser un conflicte en les esferes del poder polític que enfrontava la casa de Barcelona a la casa de Tolosa, després es va repetir en petites comunitats locals i va tendir a convertir-se en una farsa del que havia estat al començament. Aquest conflicte ens endinsa en una història que nega tot dret a la tragèdia per consagrar-se perpètuament en l'idil·li de les creacions nascudes per contrarestar el moviment de la secta.

Quan la secta s'evapora i quan els delators són nombrosos, estem autoritzats a buscar la cendra. Abans, però, el conflicte va ser entre dues maneres d'entendre el futur d'un territori de frontera com són els Pirineus: el catarisme va optar per la segmentació i pels valors de l'aristocràcia feudal, va viure a l'ombra dels seus castells i de les seves fortaleses de les muntanyes; els seus antagonistes es van reservar el dret a creure en un estat a totes dues bandes dels Pirineus, sense capital inicial, un estat plurinacional amb unes quantes llengües com a mitjà de comunicació, basat en la tradició trobadoresca però afermat en l'ordre polític que procedeix de la història com a salvació de la natura humana. Mentre això passava a Barcelona, a les terres pirinenques del Pallars, la comtessa Òria, aterrida per l'empenta de la secta, va decidir de construir un mur de creació pictòrica que servís per rebutjar el dualisme gnòstic dels càtars. El que anomenem *pintura romànica* catalana no és res més que la resposta creativa, solemne, a l'agitació d'uns perfectes que negaven l'encarnació del fill de Déu.

El que encara avui veiem a les pintures de Sant Pere del Burgal i en moltes d'altres d'aquesta regió constitueix el testimoni d'un món que es distanciava de les doctrines càtares. La resistència és un acte de creació. En un món desposseït de la complexitat de la història, l'enfrontament entre totes dues posicions sembla la lluita del bé i del mal. Fa uns quants anys el mal eren els càtars; ara ho són els seus oponents. En tots dos casos aquesta apreciació és un error. En història les coses són molt més complexes, menys sistemàtiques, que en les novel·les històriques: són sotmeses a la llei de la llibertat humana, que va fer que els uns optessin pel moviment i els altres, per l'Estat. Lluita religiosa? Aquí la cultura es va orientar cap a la política. Va ser una lluita política més que no pas una altra cosa revestida de dimensió cultural (i, per consegüent, religiosa).

Maria, vescomtessa de Bearn, presta homenatge a Alfons I, rei d'Aragó i comte de Barcelona.
Ministerio de Educación y Cultura-Arxiu de la Corona d'Aragó, *Liber Feudorum Maior*, f. 12.

L'aura del somni occità

En quina mesura el vell somni d'una Occitània assentada en el *joi* dels trobadors ha aconseguit ser identificat amb les claus profundes de les classes pensants del país actual? René Nelli va atribuir els trets de la identitat occitana a l'esforç per comprendre aquest passat i la terrible fi que va tenir. L'interès social per aquell temps, de vegades fins i tot exagerat, és el nucli d'un debat en l'àmbit de la superestructura que, com es fa ben palès com més va amb més força, és la veritable infraestructura de la societat actual. El secret d'Occitània és el d'una cultura amb un final tràgic que, tot i això, forma una part indispensable de la memòria europea. Quan hi tornem a pensar, potser ens ensenyarà la manera de ser més tolerants envers els valors de l'altre, més assenyats amb les nostres conviccions, més oberts i, per què no, més feliços. Aquest és, a parer meu, el gran llegat de l'Occitània d'ahir i d'avui.

Antoni Rossell
Universitat Autònoma de Barcelona

L'art de trobar

La literatura

Trobaire fo dels premiers c'om se recort

En un text medieval occità que recrea la vida fictícia d'un dels primers trobadors, Marcabrú, hom el defineix com a *trobaire*, com l'iniciador d'una nova activitat. La lírica trobadoresca va establir un abans i un després en la creació literària i musical de l'edat mitjana, i aquesta nova estètica va irrompre en el món romànic amb una vitalitat tan forta que va crear models literaris que avui encara són imitats, comentats i estudiats.

La poesia dels trobadors és una poesia laica, aristocràtica, composta en occità, i la innovació d'aquesta lírica rau en el fet que, malgrat haver assimilat la tradició metricomusical d'origen mediollatí i litúrgic, no va triar la llengua llatina per a l'expressió poètica. L'etimologia de *trobador* ens fa remuntar fins a l'activitat musical de *tropare*, un sistema dinàmic d'imitació melodicotextual d'origen litúrgic.

Els trobadors i els «autors» medievals entenien l'activitat creadora no pas com quelcom necessàriament nou, sinó com una elaboració dins un desenvolupament temàtic amb unes bases fixades d'antuvi. Per aconseguir-ho, l'«autor» estava obligat a dirigir l'activitat creadora vers altres camps que el de l'estricta creació temàtica: l'aspecte retòric formal del discurs, l'ideològic quant a la concepció del seu entorn i el tractament psicològic dels personatges.

L'originalitat poètica en la lírica trobadoresca està en la projecció de la personalitat creadora del trobador sobre una tradició retòrica: els clixés retòrics són modificats per l'estil personal. Per a uns, el contingut d'aquesta lírica es redueix a variacions sobre un tema donat (Avalle i Dragonetti); per a altres, és una qüestió de poètica interactiva en el sentit formal (Zumthor i Pasero); per a uns altres, el món de la literatura medieval és un reflex del món de «l'autor», sigui el món real o l'imaginari (Duby). Encara que el punt de partença sigui els mateixos textos medievals, cada opció epistemològica dirigeix la interpretació cap a objectius diferents i distants, de manera que en resulten conclusions diferents i, molt sovint, contraposades. L'originalitat dels trobadors, doncs, no va ser crear un model nou i diferent del clàssic, sinó ultrapassar-lo partint de l'univers poètic de la imitació. Aquest procés retòric suposa una dialèctica entre els models emprats i els elements que genera el trobador en una nova obra, i això s'ha d'entendre no solament en un àmbit literari o lèxic, sinó també quant als aspectes retòrics/ideològics, arquitectònics/lèxics, mètrics/melòdics, rítmics/prosòdics...

En utilitzar aquest sistema de composició literària fonamentat en la imitació, els trobadors desenvolupaven una activitat conforme al seu temps i a la seva formació, atenent els seus models i els seus mestres.

La imitació podia ser rítmica o estructural; podia ser la «represa» d'una mètrica particular, d'un motiu literari, d'un context o d'una estructura. L'objectiu de la imitació dels clàssics llatins a l'edat mitjana responia, en conjunt, a una preocupació estètica. L'art d'escriure s'adquiria en l'estudi de les obres mestres dels *auctores*. La imitació en el món medieval estava concebuda com un principi fecund de la creació artística i, per això, no excloïa l'originalitat. La imitació dels clàssics no era un símptoma de pobresa literària, sinó que constituïa una tècnica literària. L'objectiu final era reviure l'esplendor dels antics autors per superar-los i progressar en l'art literari. Aquesta imitació, representada moltes vegades per una simple repetició verbal, implicava un diàleg entre l'imitador i el seu model, de tal manera que el significat del nou text s'enriquia d'una manera extremament econòmica.

Farai un vers de dreit nien (Guilhem d'Aquitània, 183, 7)

Aquest primer vers d'una composició lírica d'un dels primers trobadors del qual es conserva l'obra,

el gran senyor Guilhem d'Aquitània, ens recorda la novetat de la creació, però al mateix temps recull la denominació clàssica de *poesia*: *vers*.

Versus era el terme més freqüent per designar les peces líriques en llatí dins el repertori litúrgic de Sant Marçal de Llemotges i que tant va tenir a veure amb els trobadors i la seva lírica. Aquestes designacions no tenien sinó un sentit literari i s'aplicaven a poemes tant amb música com sense. Litúrgicament, molt sovint designava el verset del gradual o de l'ofertori. La denominació *versus* en sentit clàssic sembla que va ser emprada preferentment al segle XII. Fins al segle X no designava un gènere concret. A partir del segle XII i complint la mateixa funció, aquest mot s'alterna amb d'altres equivalents: *carmen, planctus* i *conductus*. Al monestir de Sant Marçal va prendre el significat de «alternança coral», tal com es mantenia en el drama litúrgic. Al monestir de Sankt Gallen trobem el mot *versus* designant trops del *Versus* de Sankt Gallen. *Versus* també va ser identificat amb *conductus* interpretant aquest *conductus* com un trop d'introducció. Les relacions entre *versus* i *trop* estan clarament documentades i, per tant, relacionades amb l'activitat trobadoresca, que deriva, etimològicament, de *tropare*. Les referències al «vers» i l'esment de les *vidas* de Marcabrú i de Peire d'Alvernha al fet que de tot el que era cantat se'n deia *vers* i no *cançó* confirmen, primerament, que hi ha una preocupació literària de les generacions posteriors per aquests trobadors quant al gènere poètic, i, en segon lloc, que l'activitat d'aquests trobadors es desenvolupava en un medi en què la cançó encara no estava consolidada i el vers o *versus* designava tota composició lírica destinada a ser cantada.

Tant *vers* com *cançó* es referien a una composició poeticolírica amb una estructura estròfica que regeix formalment tota la composició. Els mateixos trobadors opinaven que no hi havia diferències entre ambdues; per tant, cal concloure'n que designaven el mateix. La pregunta, si estem d'acord amb aquest pressupòsit, és: per què de primer *vers* i després *cançó*? Com hem dit, el *versus* no sempre designava una composició amb música; en canvi, el terme *cançó/chansoneta* és inequívoc, la música hi és inherent. Els primers trobadors van començar a compondre sobre els models poètics llatins, per la qual cosa una composició lírica en llatí, allò que era més proper a l'activitat del *tropare*, era la del *versus*, i per dir que era cantada, s'aplicava l'adjectiu *chansoneta*. La música, al final, fou inherent a la poesia trobadoresca; el terme *cançó*, doncs, es va imposar.

En el moment que el trobador va ser conscient que componia quelcom diferent de la lírica llatina i quelcom consolidat, va adoptar la denominació *cançó/chanso*.

Castell de Puivert, un dels centres de més relleu de la creació literària d'Occitània.
© de la fotografia: Rosina Ramírez-Pere Pascual

Ai! bels amics (109, 2, vers 10)

Així comença una manifestació de la individualitat i de la passió amorosa de la *trobairtz* Castelhoza, una dama que componia versos i cançons corteses.

Les *trobairitz* inauguraren, almenys documentalment, una important tradició de cançó femenina en llengua no llatina. En el repertori llatí el jo femení és present en els *Carmina Cantabrigensi*, els *Carmina Rivipullensia* i els *Carmina Burana*, però sobretot hi ha una personalitat no prou reivindicada des de l'aspecte literari, místic o musical que és Hildegarda de Bingen. En llengua no llatina no podem oblidar els textos mossàrabs, ni els del *romancero* de tradició medieval. En l'àmbit de la lírica d'oïl o escrita en francès antic, tenim un important repertori femení d'una possible tradició autòctona: les *Chansons de toile* o d'*histoire*. Més tardanes però no per això menys importants i singulars són les *cantigas d'amigo* de la lírica galaicoportuguesa i les *cantigas d'escarnio i maldizer*, molt més escabroses de contingut però també femenines, escrites en la mateixa llengua i en la mateixa tradició. No hi ha una terminologia específica, excepte en la lírica galaicoportuguesa, per a les cançons en què el protagonista o subjecte de l'acció és un personatge femení.

La Comtessa de Dia, final del segle XII, principi del XIII. S'han conservat quatre poesies seves.
Biblioteca Apostolica Vaticana, ms. 5232, f. 167v.
© de la fotografia: Biblioteca Apostolica Vaticana

En totes, el jo femení no necessàriament ha de ser el de la dama amant; així, en la lírica occitana la dona intervé tant en qualitat de personatge de l'amor com en qualitat de participant en debats donant consells, o també en composicions satíriques, per exemple.

El repertori trobadoresc ofereix una vintena de poesies escrites per dones: la Comtessa de Dia, Castelloza, Tibors, Clara d'Anduza, Maria de Ventadorn, Azalais de Porcairagues, per esmentar només les més importants. Pel que fa a la qüestió poètica, les *trobairitzs* van més enllà dels tòpics cortesos. Deixen pas a una manifestació de la seva individualitat, de la seva passió.

Perdigons si fo joglars e saup trop ben violar e trobar

L'ofici de joglar no era gens senzill; a més de cantar i tocar instruments, n'hi havia que sabien compondre cançons, com Perdigó. El joglar de cançó lírica podia cantar tot sol o acompanyar-se amb una viola, un rabec, una arpa o una mandora, tots instruments de corda. Aquests instruments eren compatibles, pel volum que tenien, amb la vida itinerant que portaven els joglars. El trobador Guiraut de Calanson, en el seu *sirventés-ensenhamen Fadet joglar*, exigeix que el seu joglar toqui almenys nou instruments.

Per totes les activitats joglaresques que trobem en aquests *ensenhamens* o alliçonaments, el joglar de lírica cortesana havia de tenir un alt nivell artístic i professional, encara que totes aquestes activitats responien a una imatge ideal i desitjable de la seva competència. Els joglars de lírica cortesana estaven adscrits a un trobador i cantaven les cançons que aquest componia. Tradicionalment, s'ha afirmat que el trobador componia i el joglar cantava, però això no exclou l'intercanvi de papers, perquè tenim trobadors que feien de joglars i joglars que componien. També complien la funció de missatger, tal com ens diuen la *vida* i el nom del joglar Pistoleta ('carteta' o 'epistoleta'). Els joglars tenien una gran consideració social, perquè, a més de la funció lúdica de diversió i entreteniment, es convertien en els missatgers de notícies i portadors d'informació de tota mena, i adquirien, molt sovint, un paper d'instrucció didàctica. Els trobadors i els joglars mantenien relacions laborals, però aquesta relació no sempre era cordial. Els trobadors molt sovint acusaven els joglars de voler compondre cançons sense tenir ni la preparació ni l'enginy suficients; recordem el pobre Lourenço, de la lírica galaicoportuguesa, blasmat i criticat per aquesta raó. En aquestes crítiques s'hi entreveuen tant la gelosia dels trobadors com l'èxit i l'acceptació social que tenien els joglars (Peire de la Mula, 352,1).

La grans beutatz e'l fis ensenhamens (Arnaut de Maruelh, 30, 16, vers 1)

La societat cortesana era un món instruït i amb una formació cultural alta. Arnaut de Maruelh, quan descriu les virtuts de la seva dama, no s'estalvia esmentar-ne la delicada educació. En un context de refinament cultural, l'obra trobadoresca denota coneixements retòrics, literaris de tradició clàssica però també de tradició bretona entre d'altres, i també coneixements de litúrgia, dret, etc. El trobador, i per extensió el joglar, havia de tenir una educació literària i musical prou especialitzada per organitzar un discurs poètic d'una consistència tan ferma que ha esdevingut punt de partença i d'imitació per a la tradició literària posterior. Aquest fet, a més d'altres que ara no esmentarem, descarta un possible origen popular de la tradició trobadoresca, car només podien adquirir aquesta formació o els grans senyors que podien pagar-la o els clergues educats en monestirs o centres culturals religiosos. Eren, per tant, un grup reduït la majoria de membres del qual havien rebut una formació religiosa. Els clergues, per educació, informació i custòdia, tenien accés a les diferents matèries literàries que Guerau de Cabrera exigia en un *ensenhamen* al seu joglar. Les bibliote-

ques i *scriptoria* dels monestirs foren els centres que conservaren, copiaren i difongueren gran part del patrimoni literari clàssic. Els clàssics i les seves obres eren la font i el model d'imitació. La presència d'aquests clàssics en totes les literatures romàniques demostra l'art literari dels seus autors i el coneixement de les fonts llatines.

La formació escolar medieval del clergue constava de dues parts: el *trivium*, que integrava les matèries de gramàtica, retòrica i dialèctica, i el *quadrivium*, englobat per l'aritmètica, la geometria, la música i l'astronomia. La gramàtica designava la llengua llatina i els seus autors principals o *auctores* (Ovidi, Horaci, Virgili, Aristòtil, Ciceró i Sèneca, entre d'altres) i era la base de tota la cultura medieval. La retòrica oferia recursos d'elaboració poètica, però sobretot de consciència poètica, és a dir, no som davant d'una obra d'inspiració i el fruit d'una individualitat, sinó d'una obra fruit d'una tradició i d'una estratègia poètica.

No podem reduir els coneixements dels trobadors únicament a la literatura llatina, perquè el seu univers literari era molt més ample i hi havia, per exemple, l'univers de la literatura bretona o el tan desconegut de la literatura popular, de la qual no sabem gairebé res, i les perspectives de tenir-ne més dades són ben desencoratjadores.

La funció de l'autor –en aquest cas, el trobador– era cobrir un espai literari per a un públic nou, al qual s'havia de transmetre l'antiga saviesa. Els coneixements de la clerecia suposaven un cert humanisme. En això hi concorrien un esperit enciclopèdic i una gran curiositat pel meravellós; concretament, per les descripcions d'Orient. A més de la formació del *trivium* i del *quadrivium*, tenim esment de «reciclatges» o trobades de trobadors i joglars durant els segles XII i XIII en què s'intercanviaven repertoris, obres i melodies, però també notícies sobre els camins més segurs, els senyors més hospitalaris o els més gasius.

Pois N'Aenrics terra non ten ni manda, sia reis dels malvatz! (Bertran de Born, 80, 13, versos 7-8)

La poesia trobadoresca complia una funció de propaganda política i d'informació històrica dins un món oral en què aquests missatges ideològics i de promoció d'idees polítiques es transmetien cantant i es rebien pel cant de joglars i trobadors. No és estrany que Bertran de Born, trobador i senyor que es dedicava a l'activitat bèl·lica, utilitzés els seus *sirventeses* per blasmar la figura d'Enric II d'Anglaterra.

El marc històric del món trobadoresc és, per fer-se'n una idea, el de l'Occitània i la França del segle XI

Escena d'amor cortès, segle XIII.
Bibliothèque Interuniversitaire
de Montpellier, ms. H-196, f. 246.
© de la fotografia: Bibliothèque Interuniversitaire
de Montpellier-Service Photo

al començament del XIV. És l'època de les conquestes de Sicília i Anglaterra pels normands, de les croades a Terra Santa, del floriment de les literatures romàniques. A més de la lírica trobadoresca, són gèneres d'una gran importància literària històrica i social: la cançó de gesta com a gènere de transmissió oral i la novel·la com a gènere llegit en veu alta però de difusió escrita. És el temps del naixement i la consolidació dels repertoris polifònics, dels repertoris musicals litúrgics o del desenvolupament del teatre de tradició no aristotèlica. Aquest període genera un gran nombre de traduccions tant del llatí com de la llengua àrab. Són els temps dels monestirs i dels ordes religiosos i militars, dels viatges i les cròniques de Marco Polo. Pel que fa a Catalunya, aquest període s'enquadra entre els darrers anys del govern del comte Ramon Berenguer III i els primers anys del regnat de Jaume II.

Des d'un punt de vista temporal, la lírica trobadoresca s'emmarca des del començament del segle XII (a partir de les dates del primer trobador del qual tenim documentació) fins a la darreria del segle XIII coincidint amb el llarg període de decadència i crisi política de les corts del sud de França. La croada contra els albigesos (1208-1229) al servei del rei de França, beneïda per Innocenci III i encapçalada per Simó de Monfort, va suposar l'aniquilament econòmic i ideològic dels protectors dels trobadors. En realitat, el poder reial de la casa francesa, en veure perillar la seva hegemonia, volgué minar el sistema feudal del sud ajudat per l'orde religiós dels dominics, un orde

Escena de lluita entre cavallers.
Bibliothèque Interuniversitaire
de Monpellier, ms. H-196, f. 63v.
© de la fotografia: Bibliothèque Interuniversitaire
de Montpellier-Service Photo

jove que més tard es convertiria en la mà dreta de la Inquisició. El resultat fou la intervenció del rei de França (1226) i el tractat de París (1229), pel qual aquesta corona s'annexionava els feus del sud. No per això els trobadors deixaren d'existir, però sí que entraren en una clara decadència de la qual és una mostra la fundació a Tolosa del Consistori del Gai Saber, el 1323, el qual intentava recuperar l'esperit i la pràctica trobadorescos. Malgrat això, parlar de decadència suposa una òptica moderna i esbiaixada de la qüestió, perquè ben bé podríem considerar els *trouvères* i els *minnesänger* com els dignes continuadors de l'art musical i poètic dels trobadors. La data en què la llengua d'oc quedà finalment sentenciada va ser l'any 1539 amb l'edicte de Villers-Cotterêts, que imposà el francès com a llengua oficial i administrativa per a tot el territori sota el domini del rei de França.

Segons Friedrich Diez, a partir de criteris literaris, podem dividir el floriment de la lírica trobadoresca en diferents èpoques: la primera, de l'origen (final del segle XI) a 1140; la segona, de 1140 a 1250, i la tercera, de 1250 al final del segle XIII.

Per amor en son lengatge
(Gaucelm Faidit, 167, 34, vers 3)

La consciència lingüística dels trobadors es fa palesa tant en la utilització de més d'una llengua en les seves obres com en una clara distinció entre el llatí i la llengua occitana. Fins i tot uns quants trobadors, com en el vers que hem citat de Gaucelm Faidit, atribuïen una capacitat de comunicació i, per tant, un llenguatge als ocells, una llengua que com el llatí no s'entenia.

El territori francès a l'edat mitjana tenia dues llengües romàniques ben diferenciades: la llengua d'oïl i la llengua d'oc. La llengua dels trobadors era la llengua d'oc, que també s'havia anomenat *llemosí*, tal com també s'havia anomenat el català medieval. Tant *oïl* com *oc* designen la partícula afirmativa *sí* i deriven del demostratiu neutre llatí *hoc*. Entre els filòlegs la llengua dels trobadors és coneguda com a *occità*. També es denomina *provençal*, encara que aquest nom és vuitcentista; en realitat, fa referència a un dialecte de l'occità i només té justificació en certs contextos culturals com l'italià per la llarga tradició que hi té l'ús d'aquest terme. La llengua d'oc o occità és una llengua romànica i forma part de les llengües que tenen l'origen en el llatí, com l'italià, el portuguès, el romanès, el francès, el català, el gallec o l'espanyol. La llengua dels trobadors, com a llengua literària, era una *koiné* supradialectal i internacional. La llengua dels trobadors era designada com a *llemosí* pels catalans, i concretament per Ramon Vidal de Besalú, autor de *Les razós de trobar*. L'occità, com a llengua literària, es va desenvolupar en un medi plurilingüe, i els trobadors en van deixar constància en les seves obres: el *descòrd Eras quan vey verdeyar* (392,4), de Raimbaut de Vaqueiras; la *cobla* de Cerverí de Girona *Nuncha querria eu achar* (434a, 40); el *sirventés* de Bonifacio Calvo *Un nou sirventes ses tardar* (107,17) o la cançó atribuïda a Dante *Aï faux ris, pour quoi traï avés*.

... e fin'amors aleuja.m mo martire
(Folquet de Marselha, 155, 22, vers 6)

Què és la *fin'amors* o amor cortès? Per a Folquet de Marselha, és el remei al seu mal, remei pel qual mereix patir tota mena de martiris i turments.

L'univers poètic per excel·lència dels trobadors està fonamentat en la dialèctica de l'amor. No es tracta d'una retòrica, sinó més aviat d'una ideologia regida per una ètica particular i social, no exempta d'un cert maniqueisme. La ideologia amorosa presenta certs conceptes o actituds: el cant i l'objectiu lúdic; l'alegria; el festeig i l'esbargiment; la bona educació; la tan reivindicada generositat, patrimoni i obligació de tot noble, que el defineixen i distingeixen com a tal; la cortesia, quelcom més que un llenguatge; l'honor, so-

bre el qual es fonamenta tota dialèctica de reconeixement i poder; el mèrit, conjunt de qualitats pròpies de la noblesa cortesa, i l'estimació lleial, referència més física que intel·lectual a un amor que té en la vessant del plaer i del contacte físic un dels objectius irrenunciables.

Aquestes qualitats constituïen unes normes de comportament per a una societat refinada, molt sovint enfrontada a la jerarquia religiosa i, doncs, discrepant de les seves normes i en la qual el matrimoni era regit per contractes socials i polítics aliens a la voluntat dels contraents i aliens també als sentiments d'aquests. Així, som davant d'un amor fora del matrimoni, adúlter, si es vol qualificar negativament. ¿Cal referir-se a l'amor cortès com una simple conseqüència dels matrimonis per conveniència política o econòmica i aleshores justificar la premissa que l'amor no és present dins el matrimoni? Triar tan sols aquesta perspectiva seria menysprear i reduir l'amor cortès a un fet banal, molt més complex que una simple justificació de parentiu.

Aquesta ètica amorosa va ser definida pels trobadors mateixos com la *fin'amors* 'amor fidel', també 'amor cortès'. No és un concepte estable, sinó que experimenta una variació contínua, fet que comprovem quan llegim i comparem textos d'èpoques i trobadors diferents. Malgrat això, hi ha una voluntat particularitzadora del concepte, i la *fin'amors*, a part del seu contingut, es presenta com a unificadora d'un repertori.

La *fin'amors* suposa un amor aristocràtic, refinat, que parteix d'una concepció intel·lectual de les relacions amoroses. Els personatges cabdals d'aquesta poètica amorosa són, naturalment, el cavaller/trobador i la dama. Aquesta dialèctica, però, no està mancada d'obstacles. El primer obstacle no és altre que el *gilos* 'gelós' o marit de la dama. Pensem en les diferències d'edat, en la incomprensió d'aquest pel comportament massa liberal de la seva dama o en l'enveja que li produeixen *companho* més joves o més bons poetes que no pas ell. Tot i això, aquest gelós no està sol, l'acompanyen i l'assisteixen els *gardadors,* que miren per la virtut i fidelitat de la dama al seu marit, i un altre obstacle s'afegeix a l'èxit dels amants en el seu objectiu: els *lausengiers* o maldients que critiquen, espien i intenten destorbar, amb raó o sense, la intimitat dels amants. Amb les seves crítiques i mentides o amb l'adulació del seu senyor, cerquen el fracàs dels amants.

A més, tenim elements que qualifiquen i caracteritzen l'actitud i el comportament dels amants, tant del que cerquen com de la manera com ho han de cercar. La *mesura* és l'autocrontol i l'equilibri interior que permetran als amants de romandre en un plaer

Escena d'amor cortès, segle XIII.
Bibliothèque Interuniversitaire
de Montpellier, ms. H-196, f. 63v.
© de la fotografia: Bibliothèque Interuniversitaire de Montpellier-Service Photo

catastemàtic i profitós. La *largueza* és la generositat, la qual esdevé la característica literària d'una aristocràcia refinada; com a tret de distinció social, en aquest cas la *largueza* es demana tant a la dama en atorgar els seus favors a l'amant com a l'amant en saber correspondre a aquesta generositat d'una manera adequada i no gens gasiva. La *merce* o pietat s'implora a la dama, a fi de commoure-la perquè accepti els precs del seu pretendent. El *joi* és un estat psicològic de joventut i alegria, independent de l'edat, fruit de l'amor correspost, i que molt sovint és el responsable del cant del trobador. L'Amor es comporta cruelment amb els amants, se'ls apropia la voluntat i ningú no pot desfer-se'n. Sense menysprear la intervenció de l'Amor, el personatge principal és la dama, que amb la mirada, amb les paraules i els gestos captiva irresistiblement el trobador. Si Marcabrú representa una tradició metafísica, fonamentada en la racionalitat i l'abstracció d'una actitud moralista i, per tant, no fa una referència directa a la dama, Bernart de Ventador suposa l'alternativa ideològica amb una reivindicació a ultrança de la condició humana i física.

Insistentment s'ha repetit que l'amant cortès ha de passar per una sèrie d'etapes: la del *fenhedor* o tímid, la del *pregador* o pregador, la de l'*entendedor* o enamorat acceptat per la dama i la de *drutz* o amant. Encara que aquesta terminologia és en la lírica trobadoresca amb aquest significat, només la

Marcabrú, gascó d'origen, va escriure entre 1130 i 1149. Se n'han conservat quaranta-dues poesies.
Biblioteca Apostolica Vaticana, ms. 5232, f. 27.
© de la fotografia: Biblioteca Apostolica Vaticana

trobem amb la voluntat de gradació en un *salut d'amor* anònim de la segona meitat del segle XIII. El fet de no trobar sistemàticament aquests passos en les poesies dels trobadors fa pensar que l'autor d'aquest *salut* va compondre el text amb una intenció més didàctica que real. Amb el *drutz* o amant físic, corresponent amb l'últim grau o etapa, comprovem que l'objectiu de l'amor cortès és sens dubte l'amor físic.

Més enllà d'una concepció estrictament poeticoteòrica de l'amor cortès però sempre dins aquest ambient lúdic, els trobadors tracten l'amor des de vessants diferents. Així, el triangle que sorgeix d'un amor cortès (amant/dama/marit) –recordem que sempre es canta una dama casada– genera no poques composicions, com ara la dama que, a més del marit i de l'amant, manté relacions amb una tercera persona (Bernart Martí, 63, 3, versos 10-18). En un to misogin, el trobador Raimon de Miraval es queixa d'una dama que ven el seu amor per diners (Raimon de Miraval, 406, 21, versos 21-24). No hi falten les queixes d'una dama per un cavaller que no gosa pregar-la d'amor (Garsenda/Gui de Cavalhon, 187,1=192, 6, versos 1-9).

Ars amandi

Durant els segles XI i XII van tenir lloc uns canvis en les manifestacions artístiques de la representació de la societat, canvis tant ideològics com formals. El «fet literari» no és un fenomen aïllat, sinó que és interdependent de l'anàlisi del medi en què es desenvolupa. D'aquesta valoració en depèn un bon enfocament de la problemàtica dels gèneres literaris, per exemple. Hem de contemplar l'obra literària tant des del punt de vista de l'autor, de la seva formació i de la seva tradició literària com des del punt de vista del públic que la rep, del seu estatus social, del medi en què es transmet i de la funció social que adquireix l'obra literària. Tenir en compte tan sols l'anàlisi ideològica prescindint de qualsevol altra consideració metodològica amb relació a una obra literària comporta una perspectiva excessivament globalitzant que ens pot amagar realitats no ideològiques com poden ser les estrictament poètiques. La poesia dels trobadors és massa vasta per interpretar-la tota des d'una sola òptica. Fer-ho implicaria restar-li la importància social i cultural que va tenir.

L'«amor cortès» ha generat no poques teories interpretatives, unes de més agosarades que d'altres. Seria injust no incloure aquí una breu menció de la història de la crítica a propòsit d'aquesta qüestió. Gaston Paris el redueix a una descripció de l'amor com a il·lícit i extraconjugal en què la dama, situada en un nivell superior, posa a prova l'amant, tot amb un llenguatge de tradició ovidiana. Lewis, partint de l'amor no correspost, considera l'«amor cortès» com a humilitat i servei feudal, cortesia i adulteri. Dronke el concep com una experiència universal; Newmann, com un eufemisme en què la dama té la pitjor part i com una paròdia d'actituds ideològiques vers la dona. Huizinga l'entén en un sentit lúdic en què el joc amorós comporta unes regles. Nelli vol introduir el concepte d'*eros* trobadoresc; partint d'aquest pressupòsit estableix un primer període en què predomina un concepte moralista i un segon període, entre 1150 i 1250, de desenvolupament d'aquesta eròtica, presidit per Bernart de Ventadorn. No podem negar que Marcabrú, que pertanyé a la primera època, és el moralista de la *fin'amors*, però el que ningú no podrà discutir és que Guilhem d'Aquitània, de la mateixa època nelliniana, és l'autor d'una composició en què compara dues dames amb dos cavalls amb la consegüent comparació eròtica, a més d'altres composicions no menys pujades de to. En una altra composició el mateix trobador, fent-se passar per mut, aconsegueix portar a terme un *menage à trois*, encara que en surti amb alguna esgarrapada. Lazar analitza termes com *pretz, valor, joven* i *cortezia* com a integrants d'un sistema literari de comportament coherent. Les interpretacions de Nelli i Lazar es diferencien en el fet que aquest últim conclou que el sistema de l'«amor cortès» és autònom respecte a les variacions de la realitat historicosocial.

Una de les interpretacions que han suscitat més interès tant de filòlegs com d'historiadors de l'edat mitjana ha estat la de Köhler. Els anys seixanta va proposar una lectura de la literatura en el seu context social i ideològic feudal. La vàlua personal és mesurada per l'origen i l'estatus social, i la poesia té una funció de promoció i d'ascens social. El punt de partença és semàntic. L'interès de la seva proposta no rau solament en l'experiència occitana, sinó en els mecanismes socioideològics que l'han determinada. Els aspirants a aquesta promoció social, els cavallers no casats, mitjançant la cortesia, s'instauren –sempre segons Köhler– un nou codi de comportament amb un objectiu estrictament utilitari, econòmic i social.

No ens manca tampoc la vessant psicoanalítica. Jean Charles Huchet, fonamentant-se en escrits psicoanalítics lacanians, situa la dona de l'ambient trobadoresc en l'alteritat. L'amor masculí és interpretat des d'una perspectiva homosexual. Aquesta visió, encara que no està deslligada de la interpretació sociològica del moment, postula un misticisme paral·lel al d'Hildegarda de Bingen. L'important, per a Huchet, és veure el «nou» erotisme de la *fin'amors* com un discurs masculí, és a dir, homosexual, i, per tant, cast.

Cort de trobadors. *Cantigas de Santa María*, segle XIII.
Biblioteca d'El Escorial.
© de la fotografia: AISA

Regles, razos e doctrina de trobar

A imitació dels tractats retòrics llatins, es van redactar manuals per escriure la llengua de la lírica occitana i per conèixer les regles de la poètica i la versificació que permetessin a un aspirant a trobador compondre correctament els versos. Cal dir que, així com tenim força tractats de llengua, no s'ha conservat cap manual de composició musical, si és que n'hi va haver algun. De tots, destaquem el redactat entre el final de segle XII i el començament del XIII, *Les razós de trobar*, de Raimon Vidal de Besalú; la *Doctrina de compondre dictats*, anònima d'autor català i escrita entre l'últim decenni del segle XIII i la primera meitat del segle XIV, o les *Regles de trobar*, de Jofre de Foixà, compostes a instàncies del rei de Sicília Jaume II (1286-1291), entre d'altres.

Breu de parguamina

La lírica trobadoresca s'ha conservat fins a nosaltres en un bon nombre de manuscrits en pergamí i en paper. La majoria van ser copiats entre els segles XIII i XIV a Itàlia, Occitània i França. Són una llarga nòmina d'una bona mostra de la difusió que la lírica va tenir al món romànic i de la importància cultural que va merèixer aquest repertori perquè els aristòcrates medievals decidissin invertir grans sumes de diners en la confecció d'uns manuscrits, alguns dels quals, a més de transmetre el text i la música, són veritables obres d'art, com els sis manuscrits en què trobem miniatures, algunes de les quals representen els trobadors mateixos, i un manuscrit en què apareixen vuit miniatures de *trobairitz*, les dones que componien textos i música cortesos. Catalunya té importants manuscrits de lírica trobadoresca, tots conservats a la Biblioteca Nacional de Catalunya (*Cançoner Gil*, Sg., ms. 146. Segle XIV, en pergamí, i el *Cançoner Vega Aguiló*, Veag, ms. 7 i 8. Segle XV, en paper), i en té un amb notació musical provinent de Sant Joan de les Abadesses i que conserva tres cançons i el fragment d'una altra.

Lo so

No existeix cap paraula per designar el concepte d'estructura mètrica separat de la música. Així, el mot *so* reuneix ambdós conceptes. La preocupació dels trobadors per la mètrica i la versificació depassava l'element estrictament constructiu del vers per esdevenir una tasca d'elaboració poètica. Els tro-

Raimbaut d'Aurenga (1144-1173). Se n'han conservat quaranta poesies.
Biblioteca Apostolica Vaticana, ms. 5232, f. 35.
© de la fotografia: Biblioteca Apostolica Vaticana

badors ens demostren el seu art no solament amb els mots, sinó també amb l'estructura mètrica, la combinació de les rimes i una quantitat de recursos que depenen tant del text com de la música. L'estructura mètrica és un esquelet sobre el qual s'organitzen tant el text com la música.

Laxatz m'estar, seyner, que coblas fatz (Cerverí de Girona 434a, 60, vers 21)

Ignorem quin gènere cultivava el trobador Cerverí de Girona en el moment que manifestava el seu disgust i rebutjava la companyia d'altres perquè componia estrofes, una cançó d'amor, un *sirventés* polític, un *planh* per un personatge famós o potser una cançó d'alba. Les característiques pròpies d'una sèrie d'obres que les diferencien de les altres per la forma i el contingut són el que s'ha designat amb el terme *gènere literari*. Aquesta abstracció és motivada per una visió de la producció literària com quelcom susceptible d'anàlisi, i molt sovint descontextualitzat. Si hi ha algú a qui devem la introducció d'aquest concepte, és Aristòtil; per tant, no podem oblidar que la seva intenció era més didàctica que literària. La lírica occitana també ha estat compartimentada en gèneres. L'interrogant que hom es posa en llegir alguns manuals és: es pot considerar l'existència d'un gènere literari quan tan sols en tenim uns pocs exemples? Cal tenir en compte que s'han perdut moltes poesies i molts manuscrits, però els mateixos arguments que hi ha a favor també hi són en contra. Les classificacions, ordenacions i delimitacions són el fruit d'una necessitat didàctica. Els contorns i les fronteres de la lírica trobadoresca no sempre són clars, de manera que cal no perdre de vista la permeabilitat formal i de contingut de la poesia trobadoresca, a més dels aspectes musicals de tipus melòdic, que són un criteri important a l'hora de prefigurar el «gènere». S'ha de descartar d'antuvi la frontera entre gèneres condicionats per la versificació i gèneres condicionats pel contingut, perquè un gènere com és l'*alba* –ho veurem més endavant– comporta una estructuració metricomelòdica particular, per la qual cosa participaria d'ambdues classificacions.

La *cançó* és el gènere occità per excel·lència, el que vehicula la cançó d'amor. La diferència amb el *vers* no depèn ni de la forma ni del contingut, com ja hem vist, sinó de la consciència literària dels trobadors; mentre aquesta consciència no va existir, els trobadors anomenaven les seves composicions poètiques *vers*. Un cop adquirida aquesta consciència tant poètica com musical amb vista a transmetre-la mitjançant la música, l'anomenen *cançó, chanso* o *canson*. L'amor i la cortesia són inherents al gènere.

El *sirventés* és una poesia feta a partir d'una melodia prèvia i, per tant, amb una estructura mètrica anterior. Aquest seria el gènere que mostraria d'una manera pràctica l'activitat trobadoresca, *tropare*, que legitima la pràctica del *contrafactum* que s'exposa en el capítol dedicat a la música. En un text de Bertran de Born hi trobem la designació *sirventés* al costat de *contrafactum* quan diu que fa la seva composició amb el *so* (mètrica i música) de l'«Alamanda» fent referència a la cançó de Giraut de Bornelh *Si.us quer conselh, bel'ami'Alamanda* (242, 69). Atès l'avantatge d'incorporar una melodia preexistent i coneguda a la nova composició, aquest gènere tenia el medi idoni per difondre idees de tot tipus, i per aquesta raó es va convertir en un mitjà de comunicació i propaganda. Els temes són múltiples; hi abunda sobretot el polític i bèl·lic, però també hi són el moral, el de sàtira individual i, per descomptat, el literari amb una forma particular que és el *sirventés-ensenhamen* o alliçonaments al joglar. Dins l'apartat bel·licopolític es tracten els temes de la «reconquesta» hispànica, la guerra dels albigesos, les croades o les pugnes entre les diferents corones europees. Insistint en la poc definida frontera entre

gèneres, cal afegir en aquest apartat el *sirventés-canço*, que participa de les característiques de tots dos gèneres. El *sirventés* ha estat considerat pels filòlegs un «calaix de sastre» on s'inclouen aquelles composicions que ni per la forma ni pel contingut no es podien classificar en cap altra banda. Aquest fet no és el producte d'una perspectiva equivocada, sinó que palesa la diversitat d'un repertori en evolució contínua. Malgrat el que diuen els tractats teòrics, sempre posteriors a la poesia –cal no oblidar-ho–, sembla que el criteri de recórrer a una melodia preexistent no sempre va ser seguit pels trobadors.

L'altre factor a tenir en compte és l'evolució de la lírica i la definició dels gèneres. Hi ha un repertori que no se sabria classificar com, per exemple, la cançó de croada *Pax in nomine Domini*, del trobador de la segona generació Marcabrú (Marcabrú, 293, 35), el qual es declara autor de la música i de la lletra; per tant, en teoria no és un *sirventés*, gènere en el qual el trobem classificat habitualment. És evident que en l'època de Marcabrú el concepte *sirventés* com a gènere encara no havia estat forjat ni definit, i pel que fa a la composició de Marcabrú, caldria classificar-la com a cançó de croada deixant oberta la possibilitat que una composició amb un contingut tan específic com aquesta es consolidés com a gènere literari autònom; no obstant això, ha estat absorbida pel *sirventés*.

El *planh*, composició elaborada amb motiu de la mort d'un gran senyor, tenia una llarga tradició llatina: recordem el *planh* per la mort de Carlemany *De obitu Karoli*, el *planh* escrit arran de la mort de Ramon Berenguer IV *Mentem meam, ledit dolor* o els escrits i compostos per Pere Abelard, no menys famosos. En el *planh* el discurs està estructurat sobre uns motius que apareixen regularment en les composicions occitanes d'aquest gènere: la invitació al plany, la nissaga del difunt, l'enumeració de les terres, els vassalls i les possessions del difunt, l'elogi de les seves virtuts, l'oració per la seva ànima i el dolor per la seva mort. Entre les composicions d'aquest gènere cal destacar per l'originalitat el *planh Consiros cant e planc e plor* (210, 9), del trobador català Guillem de Berguedà

L'*alba*, un gènere universal, en la lírica trobadoresca es caracteritza per ser un gènere tant poètic com musical. Es tracta d'una composició que descriu la separació dels amants, que, després d'haver passat la nit junts, són avisats pel *guaita* (amic dels amants) perquè no s'adormin o no siguin sorpresos pel marit de la dama, el *gilos*, o pels maldients *lausengiers*. En la majoria de cançons d'alba el refrany és un element més que confirma que la distinció entre gèneres condicionats per la forma i gèneres condicionats pel contingut no és exacta, perquè en la cançó d'alba, el refrany és justificat per la tradició melòdica del gènere. Com dèiem, l'*alba* com a gènere literari té una vessant paral·lela com a gènere musical a partir de la tradició llatina del seu model, l'himne marià *Ave maris stella*, imitació amb un clar objectiu intertextual i intermelòdic.

Bertran de Born (1140-1215). S'han conservat quaranta-set poesies seves.
Biblioteca Apostolica Vaticana, ms. 5232, f. 189.
© de la fotografia: Biblioteca Apostolica Vaticana

La *pastorela* és un gènere de gran tradició en les diferents literatures romàniques. Descriu la trobada d'un poeta i una pastora al camp, on aquesta és requerida d'amors pel trobador. Normalment l'amor no és correspost i el trobador pot sortir-ne malparat pels familiars de la pastora. La primera *pastorela* occitana conservada és la de Marcabrú: *L'autrier jost'una sebissa* (Marcabrú, 293, 30) en la qual la pastora accepta la relació amorosa escarnint el trobador. En realitat, es tracta d'una composició que presenta un debat intertextual entre Marcabrú i Guilhem d'Aquitània i en la qual s'enfronten la moralitat del primer i els costums llibertins del segon. L'opinió generalitzada era que la pastora rebutjava les proposicions del trobador, però el text ho diu ben clar i la resposta és afirmativa: «*oc*». De fet, som davant d'un doble escarni, perquè en principi és el trobador qui pretén de seduir la pastora amb paraules falses, i és la pastora qui es riu d'ell acceptant les seves propostes i posant-lo en evidència. S'havia opinat que aquest gènere és una mostra de la poesia popular d'aquella època. Malgrat que, efectivament, hi in-

Bernart de Ventadorn, llemosí d'origen, va escriure entre 1147 i 1170. Ens n'han arribat quaranta-una poesies.
Bibliothèque Nationale de France, París.
© de la fotografia: AISA

tervenen personatges de baixa condició, aquests són escarnits, per la qual cosa no som davant d'un gènere de tradició popular, sinó davant d'un gènere culte d'escarni dels individus de baixa condició.

Els trobadors s'enfrontaven en debats poètics. La *tenso* és el debat entre dos trobadors en què cadascun defensa la seva opinió sobre un tema. Els temes són nombrosos i es discuteix tant de temes amorosos com de temes literaris o polítics. En el *partimen* o *joc partit* el trobador que intervé primer planteja un problema amb dues solucions i es compromet a defensar la que no vulgui l'altre trobador. En el *tornejamen* diferents trobadors discuteixen sobre un tema. Aquest gènere esdevé molt sovint un debat literari. El *descort* és una composició en què cada estrofa té una estructura mètrica diferent, de manera que cada estrofa hauria de tenir una melodia diferent. Raimbaut de Vaqueiras anomena *descort* la seva composició plurilingüe tant per la combinació de llengües com per l'última estrofa, més llarga que les precedents.

Trobar leu, trobar clus, trobar ric

El que més sobta de la poesia trobadoresca és la consciència literària dels protagonistes. La reflexió contínua sobre la forma i la composició de l'obra poètica denoten una maduresa que no es correspon amb els pocs testimonis conservats, els quals, però, no posen en dubte que l'activitat poètica tenia una gran maduresa literària i que era el fruit d'una reflexió. La qualificació primera de l'art poètic trobadoresc és la que delimita la creació en funció de la dificultat que presenta. Així, l'univers trobadoresc es divideix entre els qui defensen que han de compondre textos que siguin entenedors per a tothom i els qui defensen que la poesia ha de ser patrimoni només dels entesos *entendedors* i, per tant, s'ha de cercar un llenguatge d'expressió d'acord amb aquest objectiu. Els mateixos trobadors qualifiquen ambdues posicions poètiques: *trobar leu* per a una composició fàcil i entenedora, i *trobar clus* per a una composició hermètica i difícil d'entendre. Tant el *trobar leu* com el *trobar clus* es podrien comparar amb la teoria de l'*ornatus facilis* i l'*ornatus dificilis* de les arts poètiques medievals. Els arguments del *trobar leu* són la difusió i la intel·lecció immediates, tots dos aspectes vistos com la millor recompensa que un trobador pot tenir. D'altra banda, el *trobar clus* defensa la lírica trobadoresca com una tasca culturalment aristocràtica i allunyada del que sigui popular en la qual la recompensa és l'activitat mateixa més que no pas l'èxit o la popularitat. La qualificació de l'activitat poètica no es redueix únicament als dos aspectes desenvolupats fins ara, sinó que també compten el *trobar car*, o sigui acurat quant a la composició literària, i el *trobar ric,* que podríem definir com a preciosista. L'exponent més important d'aquest estil és el trobador Arnaut Daniel, l'inventor de la forma mètrica *sextina* i l'únic personatge de *La Divina Comèdia* (cant XXVI del «Purgatori») que no parla en italià.

Bastida, finida, N'Engles, ai l'estampida (Raimbaut de Vaqueiras, 329, 9, versos 71 i 72)

Ja hem insistit reiteradament en la consciència literària dels trobadors i del procés d'imitació com a sistema de producció poètica típicament trobadoresca. Aquesta pràctica literària té una manifestació estructural en allò que Robert Guiette (1949) va anomenar *poésie formelle* 'poesia formal', fet que converteix la lírica trobadoresca en una poesia de llocs comuns en què els textos dialoguen entre si a partir d'una dialèctica estructural comuna. Cada text provençal presenta una doble estructuració: la particular de cada trobador i la de la ideologia cortesa, de manera que molt sovint un text remet a un altre d'acord amb un sistema de referències formals no sempre evidents.

Ja hem comentat el que suposa l'activitat trobadoresca atenent l'etimologia del mot *trobador*. Si considerem el procés d'elaboració poètica de les cançons de trobadors descrit en l'obra mateixa, trobem aquesta acció designada com a *trovar* (vides) i *bastir* en el sentit genèric de «compondre cançons» i en el sentit de «construir» (Guillem de Berguedà, 210, 20, versos 1 i 2, i el text esmentat a l'inici d'aquest apartat de Raimbaut de Vaqueiras). Com es pot comprovar al capítol sobre la música dels trobadors, aquesta construcció afecta tant el text com la música. El trobador, per a aquest procés creatiu, disposa de segments lèxics amb un contingut poètic o sintàctic que obeeixen a una estratègia tant literària com musical.

Razo

La intertextualitat és una dialèctica poètica entre textos basada en les imitacions poètica, mètrica i musical. Atès que aquesta lírica és el fruit d'un procés intel·lectual, aquesta imitació no sempre és evident i els trobadors mateixos eren conscients que no tothom podia entendre el missatge poètic. Això que en principi pot semblar un criteri restrictiu pel que fa al públic no ho és perquè som davant de diferents tipus de recepció de l'obra literària. Tenim, en primer lloc, la de l'*entendedor*, l'especialista en el joc literari intertextual; en segon lloc, la del públic cortès, el qual no sempre coneixia tota la tradició literària però era receptiu a la cançó en el seu medi, i en tercer lloc l'estrictament musical, és a dir, la recepció de l'obra només pels aspectes auditius, tant de la música com de la paraula. Cap dels tres no és incompatible amb els altres i tots tres poden suposar el mateix gaudi per al públic. Una comparació immediata en la nostra societat pot ser la del repertori tant clàssic com contemporani, del qual es pot fruir i al qual es pot guardar fidelitat sense entendre allò que es diu o el grau de complexitat melòdica d'una partitura.

Entenem per *intertextualitat* la presència i actualització d'un text anterior en un de posterior d'una manera per la qual aquest últim presenta una sèrie de connotacions que no tindria sense el primer. Es tracta d'una actualització conscient, voluntària i restringida a diferents graus: el textual poeticoformal i el melòdic estructural.

Podríem anomenar aquestes imitacions *connotatives*, és a dir, són préstecs que, per l'evocació del context d'origen, aporten un significat particular al sentit ordinari de l'enunciat. Hi ha altres procediments retòrics de recepció i elaboració literària medieval, però la imitació constitueix la principal base ideològica per comprendre i demostrar no tant el contacte o la relació que sens dubte hi va haver entre trobadors i models anteriors, com la dialèctica poètica que la seva obra, tant poètica com musical, va produir. Aquesta dialèctica poeticomelòdica és el que designem amb el mot *intertextualitat*.

Jaufré Rudel de Blaia va produir la seva obra entre els anys 1125 i 1148. Ens han arribat sis poesies seves.
Biblioteca Apostolica Vaticana, ms. 5232, f.127.
© de la fotografia: Biblioteca Apostolica Vaticana

La intertextualitat és explícita i conscient, i es fonamenta en una tasca de transformació, substitució, sinonímia i antonímia tal com podem comprovar en les poesies de Marcabrú, Bernart de Ventadorn, Albertet de Sisteron, Peire Ramon de Tolosa, Raimbaut d'Aurenga, Peirol o Guilhem Ademar

Atès el lligam text-música, el nostre plantejament intertextual està fonamentat en ambdós elements. Considerem la intertextualitat en la lírica trobadoresca com un sistema que relaciona el mot, el so i la *razo* (Gruber, 1983). Entenem per *mot* el lèxic, per *so* la melodia i per *razo* el contingut poètic. D'aquests tres elements, el mot i el so participen, a més, de la mètrica, mentre que la *razo* comprèn exclusivament el contingut. Jaufré Rudel va ser qui per primera vegada va exposar aquests tres termes en un mateix context a *No sap chantar qui so no di* (Jaufré Rudel, 262, 3, versos 1-6). Partint d'aquestes tres concepcions del mot, la *razo* i el so, la relació

Giraut de Bornelh, nascut al Llemosí, va escriure entre els anys 1162 i 1199. S'han conservat setanta-sis poesies seves.
Biblioteca Apostolica Vaticana, ms. 5232, f. 11.
© de la fotografia: Biblioteca Apostolica Vaticana

entre la lírica i el trobador concerneix tant la forma com el contingut; a més, la forma correspon al text i a la melodia, i el contingut, al significat poètic.

La música

Ab la dolçor del so novel

En una *razo*, narració en prosa que encapçala algunes poesies i en què se n'explica el contingut o s'explica el fet que motivà la composició de la poesia a la qual precedeix, s'exposa que el famós trobador Arnaut Daniel (...1180-1195...), sent a la cort del rei Ricard d'Anglaterra (1157-1199), va ser desafiat per un joglar a compondre rimes millors que les seves. S'hi van jugar un palafrè sota el judici del rei, que els va tancar a cadascun en una cambra. El joglar ja tenia la cançó enllestida al cap de tres dies durant els quals dia i nit l'havia anat cantant per memoritzar-la, mentre que Arnaut Daniel era incapaç de compondre ni un vers ni una melodia. Arribat el cinquè dia, el termini que el rei els havia donat, Arnaut va demanar cantar el primer i va començar a cantar la cançó que l'altre havia compost. Davant de l'enuig del joglar, el rei va esbrinar la veritat, la qual cosa el va fer riure molt i s'ho va prendre com una mostra de la intel·ligència d'Arnaut Daniel. Va lliurar els gatges i va fer donar dos bells regals a cadascun d'ells (*razo* de *Lancan son passat li giure* –BdT29,2–, d'Arnaut Daniel).

Arnaut Daniel és designat per Dante com *il miglior fabro do parlar materno* (*La Divina Comèdia*, «Purgatori», cant XXVI, 117), és a dir, aquell que domina millor la llengua materna o occitana. La traça poètica del trobador ha arribat fins a nosaltres, car va ser l'inventor d'una forma metricomelòdica, la *sextina*, de gran èxit entre els seus contemporanis i els poetes posteriors com, per exemple, el poeta català Joan Brossa, autor d'un nombre important de *sextinas*. Per mitjà de la transmissió oral, la *razo* esmentada més amunt, a més de l'aspecte humorístic, ens dóna indicis del procés de creació de la lírica trobadoresca: el medi aristocràtic i culte; el temps de composició, en aquest cas entre tres i cinc dies; la transmissió oral com a factor decisiu per memoritzar la composició i la perícia intel·lectual de l'autor-trobador, que es valora tant com l'obra mateixa. Tots aquests factors són decisius en el moment d'abordar la naturalesa de la música trobadoresca: es tracta d'una música culta i elaborada tant com el text, es compon la melodia en funció de la transmissió oral de l'obra i la imitació –en l'exemple citat es tracta d'una còpia més que no pas d'una imitació– és un factor fonamental en la producció lírica trobadoresca. L'etimologia de la paraula *trobador* ja ens condueix a l'univers musical medieval culte per excel·lència: el món litúrgic.

Tropator

Per definir la lírica trobadoresca, hem de partir de l'etimologia mateixa de *trobador*, mot que deriva del llatí *tropare* 'fer i compondre trops', és a dir, un sistema de composició textual i musical fonamentat en la interpolació d'un text i l'adaptació de melodies preexistents a textos nous. Es tracta d'un sistema originàriament musical i que es fonamentava en l'amplificació, la substitució i la complementació d'estructures i frases melòdiques a partir d'una melodia base. Tenim tres menes de trops: els estrictament musicals o desenvolupaments melòdics a partir d'un model previ; els textuals, que no comporten una nova aportació melòdica però sí l'adaptació del nou text a la música preexistent, i els trops musicals i textuals al mateix temps, atès que aporten un text nou i una música nova als models imitats. Aquest sistema de composició musical i textual, documentat des del segle IX, va ser un factor de renovació per al cant litúrgic gregorià i va ser el model de creació per a la lírica monòdica cortesana, tant per a la música com per al text, un sistema fonamentat en el concepte dinàmic medieval de la imitació.

No sap chantar qui so no di ni vers trobar qui motz no fa (Jaufré Rudel 262, 3)

Aquest procés de creació fonamentat en la tradició literària i musical anterior provocava una dialèctica melòdica i poètica amb el model imitat, cosa que generava un metallenguatge que entenien únicament aquells que coneixien el model imitat, un públic d'*entendedors* 'entesos' d'una classe social i cultural determinada per una formació que els permetia d'escoltar l'obra lírica a partir d'una multiplicitat de significats aportats tant per la poètica mateixa de la nova obra com per la del model imitat. L'obra musical trobadoresca tenia prou autonomia perquè en gaudissin tant un públic ignorant de la tradició musical imitada com els *entendedors*, els experts i cultivats que entenien aquest metallenguatge, és a dir, hi havia diferents nivells d'audició i de comprensió de la lírica trobadoresca que no s'interferien l'un a l'altre, el dels *entendedors*, aristocràtic i culte, i el del públic, que podia ser tant aristocràtic com popular, però que no disposava de les eines ni litúrgiques ni culturals per desxifrar el veritable significat de l'obra lírica. No obstant això, podia gaudir de l'audició d'un text i d'una música com si es tractés d'una nova obra original. Si en l'aspecte literari aquest procés s'ha denominat *intertextualitat*, l'anomenem *intermelodicitat* pel que fa a la música. Si el sistema de composició de trops es fonamenta en el desenvolupament d'un model preexistent, en la lírica cortesana hi ha un sistema musical paral·lel d'imitació més simple que el dels trops i basat també en la imitació denominat pels musicòlegs *contrafactum*, que els trobadors mateixos anomenaven *sirventés* i que amb el temps va passar de ser un procés musical a ser un gènere poètic referit a composicions que imiten una melodia i, per tant, l'estructura mètrica d'una obra preexistent, i de vegades fins i tot el text. De tots els tractats de poètica en llengua romànica, només l'*Arte poetica* que trobem en el cançoner de lírica galaicoportuguesa *Colocci-Brancuti* ens dóna les claus específiques del *contrafactum*. En aquest tractat es descriu l'*arte de seguir* 'art d'imitar', que s'estructura en tres graus: primerament, el que adapta únicament la melodia i l'estructura sil·làbica; en segon lloc, el que adapta solament la melodia estròfica i l'estructura mètrica de l'estrofa, els versos i la rima del model, i en tercer lloc, el que adapta, a més de tot el que hem enumerat fins ara, el lèxic «*con mayor entendimiento*», o sigui el que més amunt denominàvem *imitació intertextual* i *intermelòdica intertextual* (Tavani, 1988: 198-213). El descobriment i la comparació dels models melòdics i poètics

Arnaut Daniel, originari del Perigord, va produir la seva obra entre 1169 i 1195. S'han conservat divuit poesies seves.
Biblioteca Apostolica Vaticana, ms. 5232, f. 39.
© de la fotografia: Biblioteca Apostolica Vaticana

utilitzats ens permeten no solament establir-ne la tradició sinó també esbrinar l'estratègia de composició tant melòdica com textual. El sistema intermelòdic indica que el trobador tenia la intenció que la seva obra quedés impregnada, farcida o prenyada d'ecos o ressons melòdics i poètics perquè el públic d'*entendedors* rebés l'obra lírica (la música i el text) en un context de tradició musical i literària connotativa.

El procediment que esmentàvem més amunt d'apropiació liricopoètica (estructura mètrica i melodia) d'una obra anterior es denomina, musicològicament, *contrafactum*, és a dir, es fa servir una melodia preexistent i sobre aquesta melodia i la seva estructura mètrica es crea un text nou. Quan l'imitador reprodueix la mateixa estructura mètrica i les rimes del model imitat, el *contrafactum* és complet. No obstant això, tenim molts *contrafacta* que no reprodueixen les rimes del model, com també nombrosos exemples de reproduccions parcials del model i desenvolupaments mètrics i melòdics aliens al model, com ara la poesia *Fort m'enoia, s'o auzes dire* (306,10), del Monjo de Montaudon (...1193-1210...), que imita la famosa composició de Bertran de Born *Rassa, tant creis e mont'e poia* (80, 37), única melodia original de la seva obra musical que s'ha conservat fins a nosaltres. Aquest sistema de composició ens ha permès la reconstrucció melòdica de força cançons que no han arribat fins a nosaltres amb música. Així, la melodia de la cançó d'amor de Berenguer de Palou (...1164...) *Aital dona cum ieu sai* (47, 3) va servir com a model

Arpa. Reproducció actual seguint les representacions del Pòrtic de la Glòria de la catedral de Santiago de Compostel·la.
Obradoiro e Arquivo de Documentación Musical, Deputación de Lugo.

del *sirventés* de Raimon de Miraval (...1191-1229...) *Del rei d'Aragon conssir* (392,11). Raimon de Miraval va compondre aquest *sirventés* l'any 1196, després de la mort del rei Alfons I (Perpinyà 1196) –curiosament anomenat *el Cast* però també *el Trobador*–, perquè el seu successor, Pere I el Catòlic, canviés les seves aliances polítiques i adoptés una actitud bel·ligerant envers el comtat de Tolosa. Raimon de Miraval va triar la composició de Berenguer de Palou perquè sens dubte era prou coneguda en terres catalanes i això n'assegurava la difusió entre la noblesa catalana, que, al seu torn, podia influir en el seu senyor, Pere I el Catòlic. El famós trobador català Guillem de Berguedà (...1138-1192...) declara en la composició *Chanson ai comensada* (210, 7) que ha fet la seva poesia «*en est son vieil antic / que fetz Ot de Moncada*», és a dir, sobre la melodia vella i antiga del trobador Ot de Moncada. La imitació o «contrafacció» es feia tant entre els trobadors mateixos, cosa que ja hem vist, com prenent la lírica llatina com a model, i no solament la de tema amorós sinó també la litúrgica. És el cas de Giraut de Bornelh (...1162-1199...), que, per compondre l'*alba Reis glorios verais lums e clardatz* (242, 64), va prendre com a model l'himne marià *Ave maris stella*; ho va fer amb vista a aconseguir, mitjançant un procés d'intermelodicitat, un efecte de contrast en l'auditori, atès que hi canta l'adulteri amb un himne religiós que proclama la virginitat de Maria i que el públic medieval coneixia bé. També tenim imitacions melòdiques entre trobadors i *trouvères*, com és el cas del trobador català Guillem de Cabestany (...1212...), que en la cançó d'amor *Mout m'alegra douza vos per boscaje* (213, 7), pren com a model per al *contrafactum* una *cançó* a la Verge del *trouvère* Gautier de Coinci, *Pour conforter mon cuer et mon courage*. Les imitacions també es feien entre trobadors i *minnesänger*, els trobadors alemanys; així, la melodia i l'estructura mètrica d'*En chantan m'aven a membrar* (155, 8), de Folquet de Marselha, van ser emprades pel poeta alemany Friedrich von Haussen (c. 1155-1190). Aquestes tècniques tenen com a objectiu assegurar la difusió de l'obra lírica i, així, aconseguir l'èxit i l'acceptació del missatge poètic, sigui amorós o, sobretot, polític o ideològic.

Remembra'm d'un so de lonh

Aquest tipus d'imitacions s'entenen dins d'un context de transmissió oral, però no necessàriament de creació oral. S'ha escrit molt sobre l'oralitat i la memòria a l'edat mitjana. Cal deixar clar, però, que quan es parla d'oralitat, s'hi ha d'entendre sempre *música*, i en aquesta dimensió és concebuda l'obra trobadoresca. L'aspecte més obvi de l'oralitat és que depèn del so. L'oralitat s'estructura tant en el text com en la música a partir d'uns elements lèxics i melòdics que, situats estratègicament, asseguren la memorització del text i de la música. Aquest és un procediment conscient que denota el mestratge musical i textual dels trobadors. La memòria és el punt d'inflexió, tant pràctic com ideològic, en què la música desenvolupa un paper important, sigui per transgredir, com en l'*alba* de Guiraut de Bornelh, sigui per rememorar al públic situacions que esdevenen missatges exemplars, és a dir, simplement per proveir el públic d'elements d'informació conceptual d'una manera dinàmica i econòmica.

Dins de l'apartat de la memòria i lligada a la representació musical en l'espectacle, cal fer un esment especial de la gestualitat com a llenguatge que tant segueix la tradició de la retòrica medieval, entesa com a art de la paraula i no del text. La funció del gest en una societat oral és cabdal com a portadora d'una semiòtica que complementa el cant i la recitació. El joglar s'expressava amb el gest, que li referenciava el cant o el contextualitzava en la tradició litúrgica per imitar-la o per transgredir-la. Quan el trobador Jaufré Rudel en la seva famosa *cançó*

de lonh Lanqand li jorn son lonc en mai (262, 2) evoca la memòria en el vers «*remembra'm d'un amor de lonh*», l'anècdota amorosa està inserida en una tradició musical i religiosa que confereix al pelegrinatge amorós una dimensió mística, car, malgrat els intents de transcendentalitzar el text (Corrado Bologna; Andrea Fasso, 1991), és la música la qui confirma aquesta intenció atès que el model melòdic utilitzat pel trobador és l'himne *Ave rex gentis Anglorum, miles regis angelorum* (Ursula Aarburg, 1967: 98-118).

Musica plana sine mensurabilis

La música de les cançons dels trobadors és monòdica, és a dir, té una sola línia de cant, per contrast amb la polifònica, que en té dues o més. Tan sols s'han conservat dues-centes seixanta-dues melodies diferents en un reduït nombre de manuscrits. No ens ha arribat cap notació per a l'acompanyament instrumental, i malgrat els enregistraments actuals, en els quals els instruments proliferen com bolets, a les miniatures dels manuscrits que ens representen els trobadors mateixos no hi és freqüent l'aparició del trobador amb un instrument. No obstant això, sabem que alguns trobadors i joglars s'acompanyaven amb instruments de corda amb arc o de corda pinçada com, per exemple, la viola o el rabec, la mandora, etc. L'acompanyament musical en els enregistraments actuals de música medieval suposa un repte per als intèrprets, perquè l'única manera d'elaborar una partitura instrumental coherent amb la tradició medieval suposa «seguir» els sistemes d'imitació melòdica medieval que ens proporciona la polifonia quan a partir d'un *cantus firmus* elabora altres veus. A aquest procés de reconstrucció melòdica hi hem d'afegir una clara consciència del sistema de transmissió i recepció de l'obra trobadoresca en el món medieval pel que fa al nombre i la tria d'instruments. Si pensem que aquest repertori es difonia oralment per les corts i que els difusors eren joglars o els trobadors mateixos, que viatjaven d'una cort a una altra a peu o a cavall –els més rics o privilegiats–, és evident que difícilment podien carregar més d'un instrument. No podem descartar la coincidència de diferents músics o joglars en una cort i, per tant, que poguessin interpretar alguna composició plegats. No obstant això, es devia tractar d'un fet ocasional. L'argument de la representació d'uns quants músics tocant instruments que trobem a les miniatures dels manuscrits medievals no respon a una realitat sinó a la representació d'un món imaginari i desitjable. Les miniatures dels manuscrits rarament representen els

Viola de braç. Reproducció actual seguint les representacions del Pòrtic de la Glòria de la catedral de Santiago de Compostel·la.
Obradoiro e Arquivo de Documentación Musical, Deputación de Lugo.

problemes i les mancances del món medieval, sinó que pretenen il·lustrar un món de luxe que té poc a veure amb la realitat quotidiana. I aquestes «orquestres», tant les dels manuscrits com les dels enregistraments actuals, tenen més a veure amb la imaginació que no pas amb la realitat.

La unitat melòdica comprèn només una *cobla* o estrofa, música que es va repetint a cada nova estrofa. L'estructura mètrica és el vincle formal d'unió entre el text i la música. Com ja va demostrar Jorn Gruber l'any 1983, a la lírica cortesana medieval li mancava un mot per designar l'estructura mètrica. Basant-se en el lèxic d'una composició de Jaufré Rudel, *No sap chantar qui so no di* (262, 3), Gruber va arribar a la conclusió –acceptada majoritàriament per la crítica acadèmica– que la paraula occitana *so* designava alhora la melodia i l'estructura mètrica. La coincidència de tots tres elements de l'obra imitada en la nova composició certificaria la voluntat intertextual i intermelòdica de la imitació. La indissociabilitat de la mètrica i la música comporta que tot estudi musical i mètric d'una obra lírica dels re-

Viola de gamba. Reproducció actual seguint les representacions del Pòrtic de la Glòria de la catedral de Santiago de Compostel·la.
Obradoiro e Arquivo de Documentación Musical, Deputación de Lugo

pertoris medievals beneficiï automàticament el text poètic. En aquest punt es demostra indispensable l'estudi comparat i interdisciplinari entre la musicologia i la filologia per a una bona interpretació i comprensió de la música i el text de la lírica trobadoresca.

Vega Aguiló, Gil, Sant Joan de les Abadesses

Com dèiem més amunt, la difusió de la lírica medieval es feia oralment, però nosaltres tan sols tenim la difusió manuscrita. De fet, gràcies a aquests manuscrits podem conèixer avui tant els textos com les melodies, car la tradició oral s'ha perdut. Pel que fa a la música, la funció del manuscrit medieval de lírica trobadoresca no és comparable a la de les partitures actuals, perquè els manuscrits conservats, tots posteriors a l'activitat dels trobadors, es van fer amb l'objectiu de conservar un repertori del qual es tenia consciència que es perdia, i no pas amb vista a una «partitura» per a un intèrpret. El manuscrit és un element ordenador i compilador; per tant, el seu objectiu primordial és la conservació. La notació musical requereix una edició i una transcripció que comporten el coneixement de les tècniques paleogràfiques medievals, sobretot litúrgiques, i una interpretació semiològica de la paleografia. Els manuscrits de lírica trobadoresca, tant els que reprodueixen els textos com els pocs que presenten notació musical, són majoritàriament dels segles XIII i XIV, és a dir, un o dos segles posteriors al floriment de la lírica cortesana trobadoresca. Rarament ens han arribat les obres originals, però el que sí que sabem és que el copista va escriure certes figures paleogràfiques per a la música i que l'elecció que en va fer no era arbitrària, sinó que responia a un codi semiològic que reproduïa per escrit un codi sonor o musical. El decalatge temporal i els efectes de la transmissió tant oral com textual han provocat un gran nombre de variants de les obres. Aquest fet, vist per la filologia i la musicologia tradicionals com un problema amb vista a l'establiment de la melodia original, des d'una perspectiva oral no constitueix cap inconvenient, sinó que és una mostra de la riquesa del sistema i de la capacitat d'intervenció dels transmissors, siguin joglars o copistes. Així com en el text literari els elements poètics i lèxics ens poden apropar amb una certa seguretat al que devia haver estat l'obra «original», en la música no tenim prou elements de comparació per establir la «melodia d'autor» i el mateix sistema d'imitació melòdica que hem comentat més amunt ens ho impedeix, per la qual cosa el nivell de coneixement d'aquestes melodies serà sempre el de la transmissió i no el de la creació de l'obra musical, tal com hem dit més amunt.

Les melodies dels trobadors s'han conservat en quatre grans manuscrits: els manuscrits R,[1] W^2 i X^3 a la Biblioteca Nacional de París (França) i el manuscrit G^4 a la Biblioteca Ambrosiana de Milà (Itàlia). Tenim altres manuscrits en què s'ha conservat alguna *canço*, com el conservat a la Biblioteca Apostolica Vaticana a Roma[5] (Itàlia), que conté relats sobre les croades i que a l'últim foli reprodueix el famós *planh* per la mort de Ricard Cor de Lleó, obra d'un dels trobadors més prolífics i coneguts, Gaucelm Faidit. En el capítol de manuscrits menors, però no per això menys importants, el patrimoni trobadoresc català té el manuscrit de Sant Joan de les Abadesses, del segle XIII[6] (manuscrit 3871 de la Biblioteca Nacional de Catalunya).

Dels quatre grans manuscrits, cal comentar la concepció amb què es van elaborar. Així, el manuscrit R és el més important pel que fa a la conservació del patrimoni trobadoresc amb cent sei-

xanta melodies; segons Aubrey (1982) hi van intervenir quatre copistes de música diferents. Sembla que al principi no havia estat concebut com a manuscrit musical, atès que fins al foli 10 l'aparició de la música com a acompanyament dels textos literaris és esporàdica. Però a partir del foli 11 la presència de les pautes és regular, i n'hi ha unes amb música i d'altres sense. És com si el compilador del manuscrit, un cop iniciada la tasca de redacció, s'hagués plantejat la possibilitat d'incloure-hi pautes musicals a totes les poesies. Reforça aquesta hipòtesi el fet que l'obra musical del trobador català Berenguer de Palou (...1165...) només s'ha conservat en aquest manuscrit, la qual cosa ens porta a pensar que el copista de R va copiar un manuscrit de l'obra del trobador català. Així mateix, hi ha l'obra del trobador rossellonès Guiraut Riquier (...1254-1292), l'obra del qual es conserva amb música en aquest manuscrit amb les dates en què es van crear les composicions; segons que sembla, és la reproducció d'un manuscrit del trobador mateix. Segons H. van der Werf (1984), aquest manuscrit no va ser concebut com a cançoner, atesa l'arbitrària presentació que fa d'obres i autors.

El manuscrit G, amb vuitanta-una melodies, suposa l'obra d'un col·leccionista italià, i de fet, s'hi reprodueixen les obres dels trobadors més divulgats a la Itàlia medieval. Encapçala el manuscrit l'obra de Folquet de Marsella. La riquesa de les il·lustracions però també la qualitat de la notació musical ens posen davant d'un copista excepcional. Per confirmar aquesta hipòtesi, comprovem que el copista de la música corregeix el text literari del manuscrit, la qual cosa dóna fe de la seva formació, tant musical com literària.

El manuscrit W, amb quaranta melodies, és un ric manuscrit inacabat que ha sofert les actuacions vandàliques dels col·leccionistes de miniatures, que han mutilat no solament el pergamí i les miniatures sinó que algunes composicions han quedat parcialment destruïdes, la qual cosa n'ha impedit la conservació. De les quaranta melodies n'hi ha que són úniques, car no són als altres manuscrits, com ara la famosa cançó d'amor femení de la Comtessa de Dia, *A chantar m'er*, (46,2). Segons H. van der Werf (1984), aquest manuscrit va ser concebut com un cançoner en què la tria d'autors i obres i l'ordenació que se'n feia corresponien a un criteri ordenador.

El manuscrit X, amb vint-i-una melodies, sembla l'eina d'un joglar o poeta. És un manuscrit de paper de dimensions reduïdes comparat amb els altres, sense cap decoració o miniatura. La notació musical és lorenesa.

Cançoner provençal G, segle XIV.
Amb vuitanta-una melodies, aquest manuscrit reprodueix la lírica trobadoresca més divulgada a la Itàlia medieval.
Biblioteca Ambrosiana, ms. R71 sup., f. 1.
© de la fotografia: Biblioteca Ambrosiana

El repertori melòdic conservat és escàs comparat amb el ressò literari que van tenir els trobadors a l'edat mitjana i en èpoques posteriors fins al temps present. Els manuscrits continuen essent enigmes que, a còpia de recerques constants, van revelant la seva naturalesa, la raó per la qual van ser redactats. I també, molt lentament, anem descobrint l'entrellat d'una notació que, més que no pas les mancances, revela la nostra ignorància d'un sistema de representació melòdica obvi per als seus contemporanis i enigmàtic per a nosaltres. Això arriba al punt de fer-nos canviar els pressupòsits epistemològics. Casos com el de les versions no sempre idèntiques d'una mateixa melodia copiada en diferents ma-

enans mauaria. pulir e limar vantars ab q̃ lauzaria. si dons q̃s sens par. e
ia del lau no mintria.
Reys q̃ uuu sens par de prez no crer q̃ am dia de no. de maniar q̃u sav q̃
mal lestaria.
Na sobrepz car ualetz mays cautra q̃ sia. nos lauzi e cardona no delauza
ria. Ienfan prenc par q̃ie par prez e cortesia.

Sirventes

Juglar pc uos ans q̃ morz uos auzaa. nos confessetz e lauzetz lugla
ria. car precatz far e mal pesars tot dia. destruy home e met en ma
la uia. e part aco fautz tan aunida uia. canta prendetz e sufiretz
vilania.
Ab minten dizetz als rics lauzengeria. minten pindetz q̃ltetz hom
nous dotria. minten chantatz e comtatz ab falsia. mintetz p guug e mm
tetz ab feunia. e no sabetz q̃ dutz theologia. gardatz cals es com del uer i
nous crezia.
Un bo cossell hom nous apelaria. e can es duy semblan. v. tota uia. e p
ma fe fautz trop gran sobrezia. q̃ntratz maniar ses cost on q̃ sia. e par si
atz repentic de retegia. q̃ sols maniatz ses tot companyia.
Ja dun de nos hom no establiria. mul fort castel si pdre nol uolia. ne
fariatz bona messatgeria. ans seriatz de tot mal far espia. q̃l rei rutratz
o prioues con uenia. del sepulcre pauzes clastr tenia.
Leu nous die mal franzes mas car uolria. q̃ larassatz la falsa ofrazeria.
e lauzessatz vantan santa maria. q̃l mõ e nos defen e guarde guua. e ablo
seu chan cantar sen cantaria. tels q̃ sens leys leu nos dechantaria.
Na sobrepz uolontetz lauzaria. uos els cardos si lauzar uos sabia.
Al noblenfan darago tenras tauia. vans dir los cals seus sezs lay tenuia.

Pastorela

Entre lerida e belues pz dun riu entre dos iardis. ui abzuna
pastorela un pastor uestre de treslis. e iagren entre flors de
lis. bar san sotz lerba nouela. e anc pastorza pus bela. plo
cayuda ne pus vistela. no crey q̃ fos ne no mes uis. eamos

Foli del *Cançoner Gil* amb exemples dels gèneres *sirventés* i *pastorela*.
Biblioteca de Catalunya, ms. 146, f. 29v.
© de la fotografia: Biblioteca de Catalunya (R. Marco)

nuscrits posen en relleu la variació del desenvolupament melòdic de la cançó deguda als transmissors, siguin els de la tradició manuscrita (els copistes) o els de la tradició oral (els joglars).

Punctum, virga, pes, clivis, scandicus, climacus, torculus, porrectus...

La notació dels manuscrits és la quadrada als manuscrits G, R, W i els neumes lorenesos al manuscrit X. Els neumes que hi trobem són els ordinaris en la notació quadrada de la paleografia gregoriana: el *punctum* i la *virga* per als neumes d'una sola nota; el *pes* i la *clivis* per als de dues notes, ascendents i descendents respectivament, i l'*scandicus*, el *climacus*, el *torculus* i el *porrectus* per als de tres notes. En neumes desenvolupats, hi ha, a més, les múltiples combinacions entre tots, especialment en síl·labes ornamentades. Tret d'algun exemple aïllat, la notació no és rítmica ni proporcional, és a dir, una figura paleogràfica no es correspon amb una duració breu i una altra no es correspon amb una duració llarga. Per aquesta raó, la qüestió de la transcripció ha estat el motiu d'una polèmica contínua, encara que avui s'ha optat per una transcripció en ritme lliure amb una interpretació regida per la interpretació semiològica de la paleografia comparada amb les notacions neumàtiques del cant gregorià.

Les claus més usuals són la de do i la de fa. Aquestes claus tenen com a objectiu situar l'àmbit melòdic dins de la pauta musical i evitar l'escriptura de notes fora de la pauta.

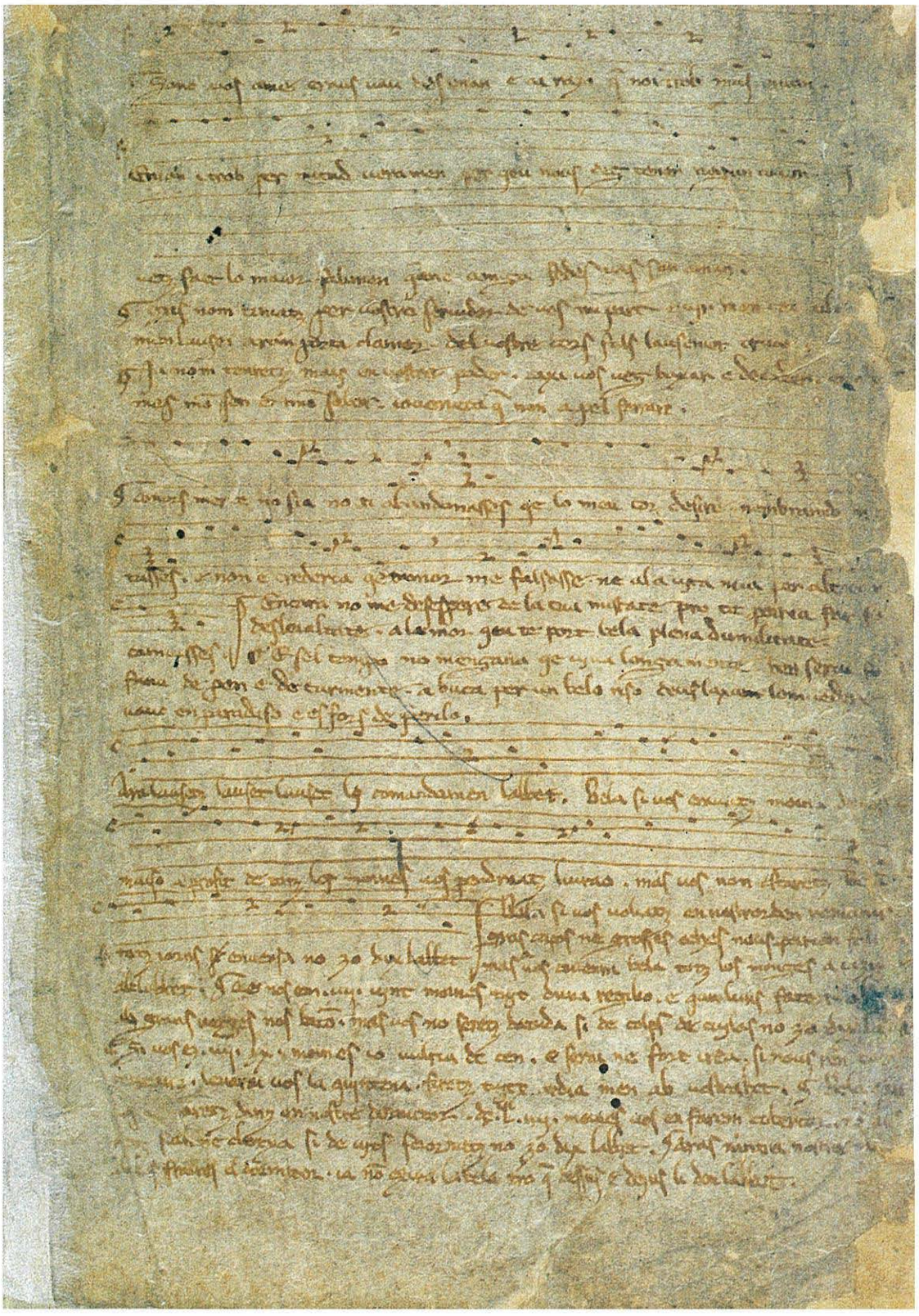
La transcripció

Durant uns quants anys es van voler aplicar els sistemes proporcionals de la polifonia contemporània en la monodia cortesana per transcriure les melodies dels trobadors. Això era degut a la incomprensió d'una notació que, aparentment, no tenia indicacions rítmiques. Riemann pretenia transcriure la monodia amb una mesura binària. Aubry va propugnar tres moments progressius i evolutius de la notació monòdica: estat primitiu en què la notació mesurada es confon amb la notació gregoriana i, per tant, no indica el ritme; una segona etapa que coneix la distinció entre llargues i breus, encara que la notació paleogràfica no ho reflecteixi explícitament, i una tercera etapa en què ja trobem l'escriptura proporcional musical. Per comparació entre notacions, va optar per transcriure la monodia amb els sistemes proporcionals de la polifonia. Els mateixos anys, Beck va reivindicar la paternitat d'aquestes teories. Fins i tot va rivalitzar amb Friedrich Ludwig, que feia remuntar al principi del segle XII la utilització del *modus* i deduïa de l'estudi dels motets les fórmules rítmiques aplicades en la notació quadrada. Gennrich i Spanke, alumnes de Ludwig, continuaren fent servir aquest sistema de transcripció, i el musicòleg català Higini Anglès, encara que seguia emprant el sistema modal, va començar a combinar diferents modes dins una mateixa transcripció perquè va veure que un sol mode s'articulava a la prosòdia del text.

Els modes aplicats, sobretot els tres primers, seguint la mètrica clàssica, eren:

I mode (troqueu) - v - v (llarga, breu)
II mode (iàmbic) v - v - (breu, llarga)
III mode (dactílic) - v v - v v (llarga, breu, breu)
IV mode (anapèstic) v v - v v - (breu, breu, llarga)
V mode (espondaic) - - - - (llarga, llarga)
VI mode (tribàquic) v v v v v v (breu, breu, breu)

Malgrat tots els intents, la teoria modal de transcripció mai no ha estat justificada. Ugo Sesini (1939), en un magnífic estudi del manuscrit G, va exposar les seves teories sobre transcripció. Sesini diu que l'error de la hipòtesi modal ha estat recórrer a un tipus de notació (la proporcional) de composicions polifòniques per interpretar el ritme de les monodies de notació quadrada, i que els musicòlegs que l'apliquen incorren en greus errors epistemològics i científics. El fet de no haver trobat la clau de la transcripció d'aquest repertori no justifica l'aplicació de sistemes rítmics aliens a la lírica cortesana, perquè el funcionament de la polifonia és diametralment oposat al de la monodia, com a sistema no solament melòdic, sinó també conceptual pel que fa a l'acurada transmissió de la paraula. La musicologia actual ha renunciat a aquestes pràctiques vuitcentistes de transcripció, perquè el sistema rítmic proporcional destrueix la prosòdia del text, i una interpretació rítmica variaria l'accentuació de les paraules, cosa que perjudica la perfecta transmissió del text. El teòric medieval Ioannis de Grocheo distingí entre *simplex musica vel civilis, quam vulgarem musicam apellamus* 'música monòdica o profana coneguda com a popular' i *musica composita vel regularis vel canonica, quam appellant musicam mensuratam* 'música en arts o música composta segons una regla coneguda com a música mesurada'; el cant gregorià, *cantus planus*, era *musica plana sine mensurabilis*, mentre que la *musica non ite praecise mensurata* devia ser

Manuscrit musical de Sant Joan de les Abadesses, segle XIII
Biblioteca de Catalunya, ms. 3871, 1v-2r.
© de la fotografia: Biblioteca de Catalunya (R. Marco)

la música monòdica cortesana, la primera referida al *cantus planus* o gregorià, la segona, la *musica simplex*, referida a la música monòdica, segurament profana. Si fem cas d'aquest teòric medieval, la música monòdica, sigui religiosa o profana, no té una mesura proporcional de llargues o breus. El problema de la transcripció modal és epistemològic, és a dir, respon a la concepció ideològica de què parteixi el transcriptor. El camp musical més proper a la monodia cortesana és el de la monodia religiosa; això s'ha d'entendre sobretot en la repercussió d'ambdós camps en aspectes particulars com són el paleogràfic i el rítmic, i en la incidència del text en la melodia.

Tenim una possible solució al ritme monòdic dins la mateixa monodia a partir de tots els estudis comparatius entre notació encreuada i notació neumàtica i a partir del sistema d'interpretació rítmica de la semiologia gregoriana que va elaborar Dom Eugène Cardine (1970). El fet de no haver trobat la manera com s'expressava rítmicament aquesta notació no justificava l'aplicació d'un sistema aliè al de la monodia. El material de què disposem és el d'uns textos i el d'unes melodies. I és en tots dos tipus de material on hem de cercar el ritme. Afirmar que el text no té ritme és absurd, i dir el mateix de la notació musical seria menysprear la paleografia i desconèixer la semiologia gregoriana. Les transcripcions, doncs, s'han de fer sense mesura proporcional; la interpretació semiològica de la paleografia ens indicarà un possible ritme pel que fa a les notes d'un mateix neuma o a la relació entre diferents neumes. Una transcripció acurada ha de tenir en compte no solament la diastematia de la melodia sinó l'articulació de la melodia amb la seva representació paleogràfica atenent aspectes semiològics com ara la repercussió o el tall neumàtic per esmentar només dos exemples. Les transcripcions han de presentar la versió d'un manuscrit sense intentar portar a la pràctica les teories lachmanianes, que en musicologia i en aquest repertori ens portarien únicament a articular una obra «ideal» que potser no va existir mai. La versió de cadascun dels manuscrits té una personalitat melòdica i «rítmica» pròpia que no permet de fer-ne variacions ni fer-hi combinacions. La notació neumàtica accentual i el reflex rítmic de la paleografia en una notació quadrada ens ajuden a establir les correspondències rítmiques dels manuscrits musicals dels trobadors. A més, tenim un altre element rítmic per a una correcta interpretació pràctica d'aquest repertori: la prosòdia del text poètic. No es tracta del ritme natural del llenguatge sinó del que el trobador confereix al text poètic amb la combinació de síl·labes tòniques i àtones, és a dir, el ritme prosòdic textual, ritme comú en la majoria de trobadors, tal com ja va exposar Raffaello Monterosso (1956). Poesies com *Mon cor e mi e mas bonas chansos* (167, 37), de Gaucelm Faidit, la *canço de lonh* de Jaufré Rudel, la no menys famosa *estampida* de Raimbaut de Vaqueiras *Kalenda Maia* (392, 9) o *A chantar m'er de so q'ieu no volria* (46, 2), de la Comtessa de Dia, ens confirmen la importància d'aquest factor rítmic en la interpretació musical. Caldrà fer la interpretació pràctica d'aquests ritmes a partir del concepte gregorià d'articulació.

Diabolus in musica

Una altra qüestió no menys espinosa és el sistema de les alteracions. Normalment, trobem el si, el mi bemoll i els becaires d'aquestes notes. No obstant això, l'experiència ens demostra que cal fer un estudi de semitonia en les melodies, perquè, sigui per la transmissió manuscrita o pels criteris teòrics seguits, cal intervenir en les melodies que s'han de transcriure i cantar. Un cas ben proper són les melodies del trobador català Berenguer de Palou, concretament a *De la gensor qu'om vei al mieu semblan* (47, 5), que, d'acord amb una interpretació basada en els teòrics medievals, caldria transcriure i interpretar amb el si bemoll per evitar l'interval de quarta (fa-si), que produeix el que se'n diu *diabolus in musica*; l'estudi de la melodia, però, ens indica la conveniència de fer el si natural. Al manuscrit R, l'únic que ha transmès la melodia, no hi trobem cap indicació d'alteració, i això podria ser un argument més per justificar la interpretació natural del si. A *Bona dona, cuy ricx pretz fai valer* (47, 4), també de Berenguer de Palou, l'anàlisi melòdica ens diu que el si bemoll és present en la melodia corresponent al primer vers, mentre que als altres versos és natural.

Pedes cum cauda, frons cum cauda, et oda continua

Des de la perspectiva de la imitació que hem comentat més amunt, la qüestió melòdica es presenta complexa per la impossibilitat, a causa de la manca de materials conservats, d'esbrinar tant la paternitat de les imitacions com el mateix sistema de composició melòdica. Fins i tot, ens trobem que les versions d'una mateixa melodia copiada en manuscrits diferents no sempre són idèntiques, com a *Dejosta'ls breus jorns e.ls loncs sers* (323,15), de Peire d'Al-

vernha (...1149-1168...), conservada als manuscrits R i X, fet que posa de manifest la variació del desenvolupament melòdic de la *canço* deguda als copistes o a la tradició oral.

Segons Dante, la música dels trobadors es pot estructurar en una melodia contínua (*oda continua*), és a dir, quan no es repeteixen les frases melòdiques en cap de les melodies que es corresponen amb els versos de les estrofes i sense *diesis*, pausa que marca el pas d'un membre melòdic a un altre, o bé en una melodia que repeteix algun membre (*canço*), sigui abans o després de la *diesis*, o en les dues parts de l'estrofa. Si la repetició es fa abans de la *diesis*, es descriu com a *pedes cum cauda*; si no hi ha repetició melòdica, es descriu com a *frons cum cauda*.

El desenvolupament melòdic potser és el factor determinant d'aquesta lírica. L'«opció melòdica» respon no solament a l'autor sinó a tots aquells que en algun moment han intervingut en la transmissió (copistes, joglars...). Això significa que el concepte d'«autor» en la lírica medieval no existia i que tots aquells que transmetien, oralment o per escrit, l'obra lírica estaven legitimats a variar-la; això explica les múltiples variacions de text i música entre les diferents versions manuscrites conservades, la qual cosa obliga a fer treballs d'edició al text cercant l'obra original, procediment que no se segueix en la música, però. La filologia disposa de més elements de comparació que no pas la musicologia per arribar a l'obra original del trobador. Així com la reconstrucció filològica d'un text serà molt més a prop de l'obra original, la reconstrucció musical solament podrà aspirar al nivell de la transmissió.

Les melodies que han arribat fins a nosaltres són el resultat, doncs, d'una llarga elaboració estructural, i els seus elements (forma musical, ornamentació i estructura melòdica) tenen un funcionament intern conforme a un sistema formal basat en la transmissió oral i en la tradició de la composició litúrgica gregoriana.

Per considerar la qüestió melòdica, cal partir dels treballs d'Anglès, Ludwig i, sobretot, de Gennrich (1965), que feia prevaler les versions musicals del manuscrit R per damunt de les d'altres manuscrits. A més, quan analitzava les melodies en descrivia la «forma musical» a partir d'una abstracció melòdica fonamentada en una voluntat sistemàtica que no sempre responia a la veritable naturalesa de la melodia. Aquest musicòleg alemany descrivia melodies que en principi no repetien les frases melòdiques senceres com a *oda continua*; aquestes melodies, però, sí que presentaven cèl·lules melòdiques que suggerien un altre tipus d'organització melòdica que nosaltres anomenem *estructura melòdica*. La descripció de la «forma musical» de Gennrich suggeriria l'estructura superficial de la melodia, mentre que l'«estructura melòdica» representaria l'estructura profunda de la melodia i de la composició musical. Aquesta manera d'abordar la melodia suposa una perspectiva epistemològica, perquè abordant l'anàlisi des de la mateixa perspectiva que les composicions litúrgiques, considerem que les melodies trobadoresques són l'obra d'autors d'una alta formació cultural i musical i en descartem l'origen popular, que tan de moda havia estat al començament del segle XX. Tampoc no tenim arguments per defensar l'origen àrab d'aquesta música: no hi ha ni arguments melodicoornamentals, ni proves que facin referència als instruments musicals; l'únic lligam entre la tradició musical àrab i la música trobadoresca és aquesta perspectiva de composició musical nuclear, molt propera a la concepció musical del *maqam* àrab, tot i que aquesta és una hipòtesi encara per estudiar i demostrar. En l'aspecte melòdic, un dels altres paranys és la temptació de parlar de «modalitat», amb referència a la música gregoriana, en la música trobadoresca amb vista a la recerca d'una «tonalitat». Estudis com els de M. Isabel Popin i els d'altres musicòlegs han demostrat que no hi ha una aplicació sistemàtica dels modes gregorians en la lírica trobadoresca, i tal com succeeix amb les alteracions, les melodies dels trobadors es comporten d'una manera alternativa als cànons melòdics litúrgics, la qual cosa no ens ha d'estranyar, car la mateixa poètica literària propugna un llenguatge alternatiu amb una ètica alternativa (l'amor cortès) i parareligiosa.

Lo vers el so

Des del començament d'aquest article hem abordat la música trobadoresca a partir dels conceptes de lírica, text i música. L'estructura mètrica és l'element formal que uneix el text amb la música, la filologia amb la musicologia, i utilitzar-la ens permet d'identificar préstecs tant poètics com musicals. Tant en el procés d'imitació com en els processos intertextuals i intermelòdics, l'articulació d'ambdós elements és indiscutible i necessària per a una comprensió real de la seva naturalesa. La prosòdia del text s'articula amb la melodia per establir un «ritme» liricomusical que reflecteixi l'elaboració d'aquest repertori.

L'estudi de la lírica trobadoresca encaminat exclusivament a la seva vessant textual seria com es-

tudiar els textos de les òperes de Wagner sense atendre la música, o els experiments de tornar a posar música a la lírica trobadoresca, encara que legítims en aquest món que ens ha tocat viure, serien semblants, per la qualitat de l'obra dels trobadors, a tornar a compondre la música de l'òpera *Don Giovanni*, de Mozart, atenent només el llibret de Da Ponte i ignorant la tasca de l'eminent compositor.

Ai, las! tan cuidava saber, e tan petit en sai!

Bernart de Ventadorn (70, 43, versos 9-10), en aquests versos en què declara la seva ignorància en *fina'amor* o amor cortès, s'avançava premonitòriament a les llargues i saberudes discussions de filòlegs i poetes posteriors sobre el veritable significat de l'ètica amorosa trobadoresca, però sobretot en l'aspecte musical. De tot el que hem exposat se'n desprèn la gran elaboració melodicotextual d'aquesta lírica, la qual n'ha assegurat no solament la conservació sinó també l'interès i l'actualitat.

Malgrat tots els estudis fets, les tesis doctorals i les investigacions, l'intèrpret de la lírica trobadoresca, de les cançons dels trobadors, sempre canta una «hipòtesi» del cant medieval, perquè la tradició oral no ens ha conservat cap melodia, i no és possible d'escoltar les cançons de Guillem de Berguedà, Cerverí de Girona, Berenguer de Palou, Ponç d'Ortafà, ni de tants altres trobadors tal com les van escoltar els seus contemporanis.

1. Ms. R a París, Bibliothèque Nationale, fr. 22543. Va formar part de la Bibliothèque de la Vallière amb el número 14. Manuscrit llenguadocià, c. 1300; notació quadrada.

2. Ms. W a París, Bibliothèque Nationale, fr. 844. Anomenat *Manuscrit du Roi*, antic Mazarine 96. Manuscrit del nord de França del final del segle XIII amb addicions dels segles XIV i XV; notació quadrada.

3. Ms. X a París, Bibliothèque Nationale, fr. 20050. Anomenat *Chansonnier de St-Germain-des-Pres*, antic St-Germain 1989. Manuscrit del nord de França de mitjan segle XIII; notació amb neumes messins. Edició i facsímil: MEYER-RAYNAUD, *Le chanssonnier de St-Germain-des-Prés*; neumes lorenesos.

4. Ms. G a Milà, Biblioteca Ambrosiana, sig. R71 superiore. Manuscrit del nord d'Itàlia de la primera meitat del segle XIV; notació quadrada sobre cinc o sis línies. Facsímil i transcripció: SESINI (1939).

5. Ms. 0 a Roma, Biblioteca Apostolica Vaticana, *Reginensis Latinus* 1659. Són dos manuscrits, un d'anglonormand del final del segle XIII i l'altre anglès de la segona meitat del segle XIV; notació quadrada inclinada/cursiva.

6. Sant Joan de les Abadesses, manuscrit 3.871 de la Biblioteca Nacional de Catalunya (BNC) del segle XIII. Són dos fulls solts que havien servit de tapes d'un registre notarial. Notació messina.

Antoni Maria Espadaler
Universitat de Barcelona

El casal de Barcelona i la literatura trobadoresca

Al principi de febrer de l'any 1112 el comte de Barcelona Ramon Berenguer III (1097-1131) es casava, en terceres núpcies, amb Dolça de Provença, seguint una estratègia matrimonial adreçada a ampliar els seus dominis. Mentre al sud dels Pirineus el seu poder esdevenia indiscutible, i es reflectia en una nova redacció dels Usatges que sancionava el seu paper hegemònic en un territori que justament aleshores es començava a anomenar Catalunya, el comte iniciava una política d'activa presència catalana al nord que va ensopegar de seguida amb l'oposició d'alguns magnats occitans, el més destacat i constant dels quals fou el comte de Tolosa. Els comtes de Barcelona, però, s'establien en un territori que sentien profundament afí des de molts punts de vista: en primer lloc, familiar, car no hem d'oblidar que Ramon Berenguer I havia comprat Carcassona, la ciutat d'on provenia el seu avantpassat més remot, Bel·ló; jurídic, gràcies a la persistència innegable, si bé latent, de la tradició romana; polític, motivat per l'afebliment dels vincles amb la monarquia franca; religiós, per tal com des dels temps de l'heretgia adopcionista del bisbe Feliu d'Urgell, a la fi del segle VIII, l'Església de la marca carolíngia havia restat sota la tutela de la seu de Narbona, que l'havia sostreta a l'Església hispànica, i, molt especialment, hi havia el punt de vista lingüístic, que atenuava fins a anul·lar-los els recels d'estrangeria.

Ramon Berenguer III era, de fet, contemporani de Guilhem IX d'Aquitània (1071-1126), el trobador que ha restat en la memòria literària com l'escriptor que va inaugurar una tradició poètica en llengua vulgar que en els plantejaments de fons havia de ser vigent a Catalunya fins a l'obra d'Ausiàs March, ja en ple segle XV.

Ramon Berenguer IV (1131-1162) es va veure obligat a defensar amb les armes els drets de la seva dinastia sobre les terres provençals, per a la qual cosa va poder comptar amb l'ajut d'Enric II Plantagenet davant del comte de Tolosa, els ambiciosos Baus i el rei de França. La contraposició d'aquestes dues posicions marcà la vida política de Provença fins al segle XIII, i ben aviat la literatura se'n va fer ressò. El trobador Peire d'Alvernha va tractar de desacreditar el comte de Barcelona privant-lo d'una de les virtuts fonamentals de la moral aristocràtica, la generositat:

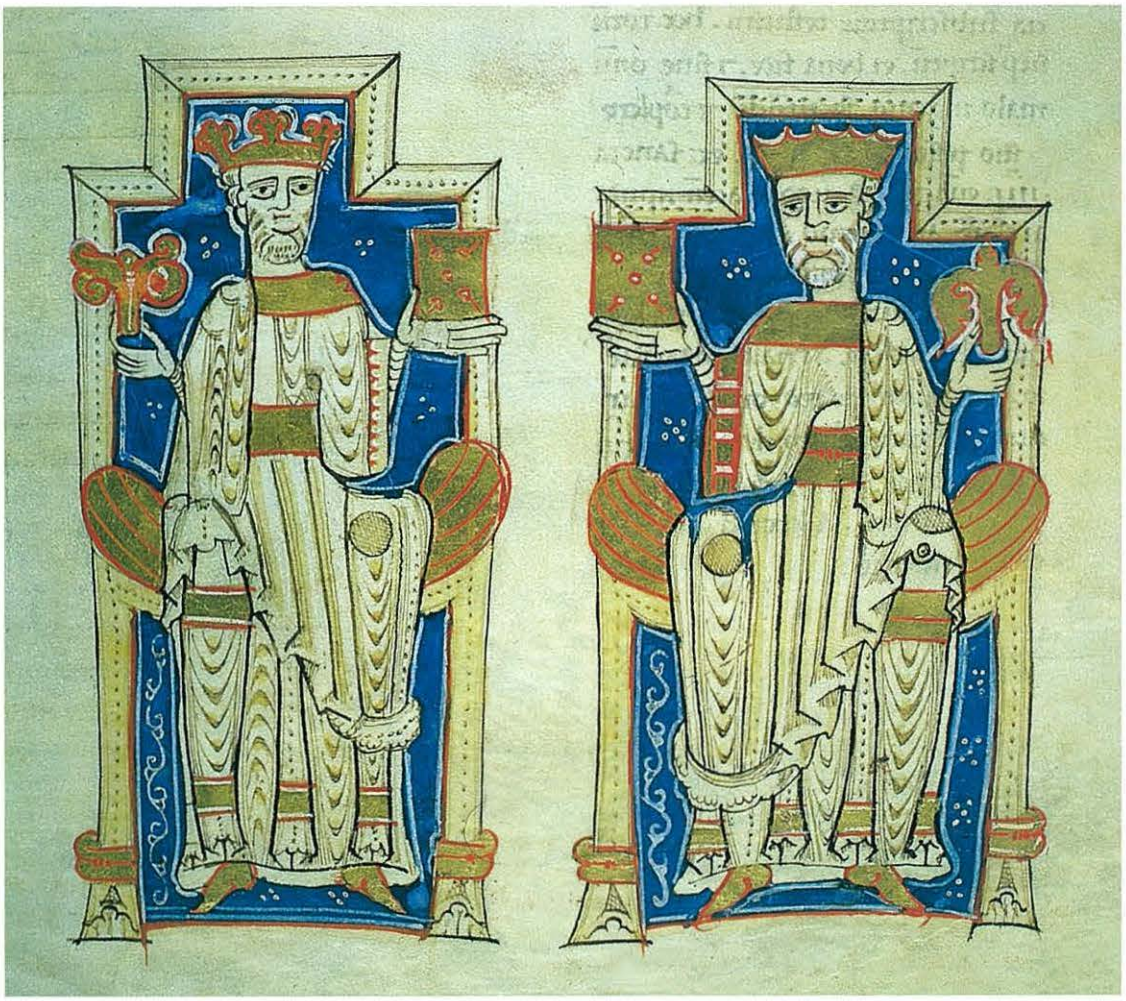
> *e cre, si de dar non dutz,*
> *qu'en sa cort, on suy vengutz,*
> *es fams e vera mermansa.*[1]

Marcabrú, en la que es considera la seva millor composició, *Emperaire, per mi mezeis*, li critica la indolència a ajuntar-se amb els altres magnats cristians d'Espanya en la lluita contra els sarraïns. Això no fou obstacle perquè el 1149 lloés l'esforç militar que havia desenvolupat a la frontera meridional en el no menys cèlebre *Vers del lavador*, i es referís indirectament a la conquesta de Lleida, també el 1149, en un poema de caire amorós i estil obscur com és *Ges l'estornels non s'oblida.*

En un nivell que no podem mesurar amb tota la nitidesa, aquestes referències al comte de Barcelona permeten de suposar que la seva cort no havia romàs aliena a les propostes estètiques dels trobadors. I alguna cosa ha de voler dir en aquest sentit el record que li dedica Ramon Vidal a l'*Abril issia*:

> *E si ja no·us enamoratz*
> *aisi o deuriatz saber,*
> *per mot auzir e per parer,*
> *cals fo·l pros coms de Barsalona*
> *e sos fils n'Amfos.*[2]

D'altra banda, considerant la dinàmica d'una poesia que no menyspreava els afers de l'actualitat, ans al contrari, no ens sembla gratuït pensar que el comte recorregués, per tal de contrarestar pulles d'aquesta mena i fer circular el seu bon nom, a trobadors pertanyents a la generació del rossellonès Berenguer de Palou –un autor pulcre i lleuger que As-

Alfons I Jordà de Tolosa i Ramon Berenguer III. Miniatura que il·lustra el pacte convingut entre tots dos pel repartiment de Provença.
Ministerio de Educación, Cultura y Deportes-Arxiu de la Corona d'Aragó, *Liber Feudorum Maior*, f. 88v.

perti qualifica gràficament d'obrepistes–, entre els quals hi devia haver el noble català Guillem de Ribes, nat cap a 1140. D'ell va escriure Peire d'Alvernha:

> *q'es malvatz defors e dedins,*
> *e ditz totz sos vers raucamen,*
> *per que es avols sos retins,*
> *c'atretan s'en fari'us chins.*[3]

Si recordem que aquesta poesia tenia en la veu el suport principal i indispensable, ens adonarem de la mordacitat de la crítica.

El 1137 Ramon Berenguer IV va contreure el compromís d'esposar Peronella, que aleshores era una nena de tot just dotze mesos, filla de Ramir II el Monjo i d'Agnès de Peitieu, filla de Guilhem IX d'Aquitània. El comte barceloní, tanmateix, mai no va in-

1. I crec que està tan acostumat a no donar res / que a la seva cort, on he anat, / hi ha fam i autèntica misèria.

2. I si això no us emociona, / també hauríeu de saber, / pel que es diu i pel que sembla, / com era el noble comte de Barcelona / i el seu fill N'Alfons.

3. És malvat per fora i per dins / i recita els seus versos amb veu ronca / i és tan dolent el seu cantussejar / que un gos s'hi assemblaria.

Nobles de Perpinyà juren fidelitat a Alfons I en prendre possessió del comtat de Rosselló.
Arxiu de la Corona d'Aragó, *Liber Feudorum Maior*, f. 82v.

titular-se rei d'Aragó per tal d'evitar la complexa qüestió de la legitimitat del seu sogre. En canvi, l'expressió de la condició reial va ser una característica determinant en l'actuació del seu fill Alfons I (1162-1196), el qual el 1177, a més, alliberà Aragó del vassallatge amb Castella, i el 1180 ordenà que els documents catalans deixessin de ser datats segons l'any del regnat dels monarques francs. Aquesta sobirania deslliurada de vincles, i que s'enalteix als *Gesta comitum barchinonensium*, es projectà des de 1166 –quan es féu càrrec de l'herència del seu cosí– sobre Provença, d'on s'intitulà marquès, i amb èxit: «nostre reys d'Aragó», diria eloqüentment Folquet de Marselha.

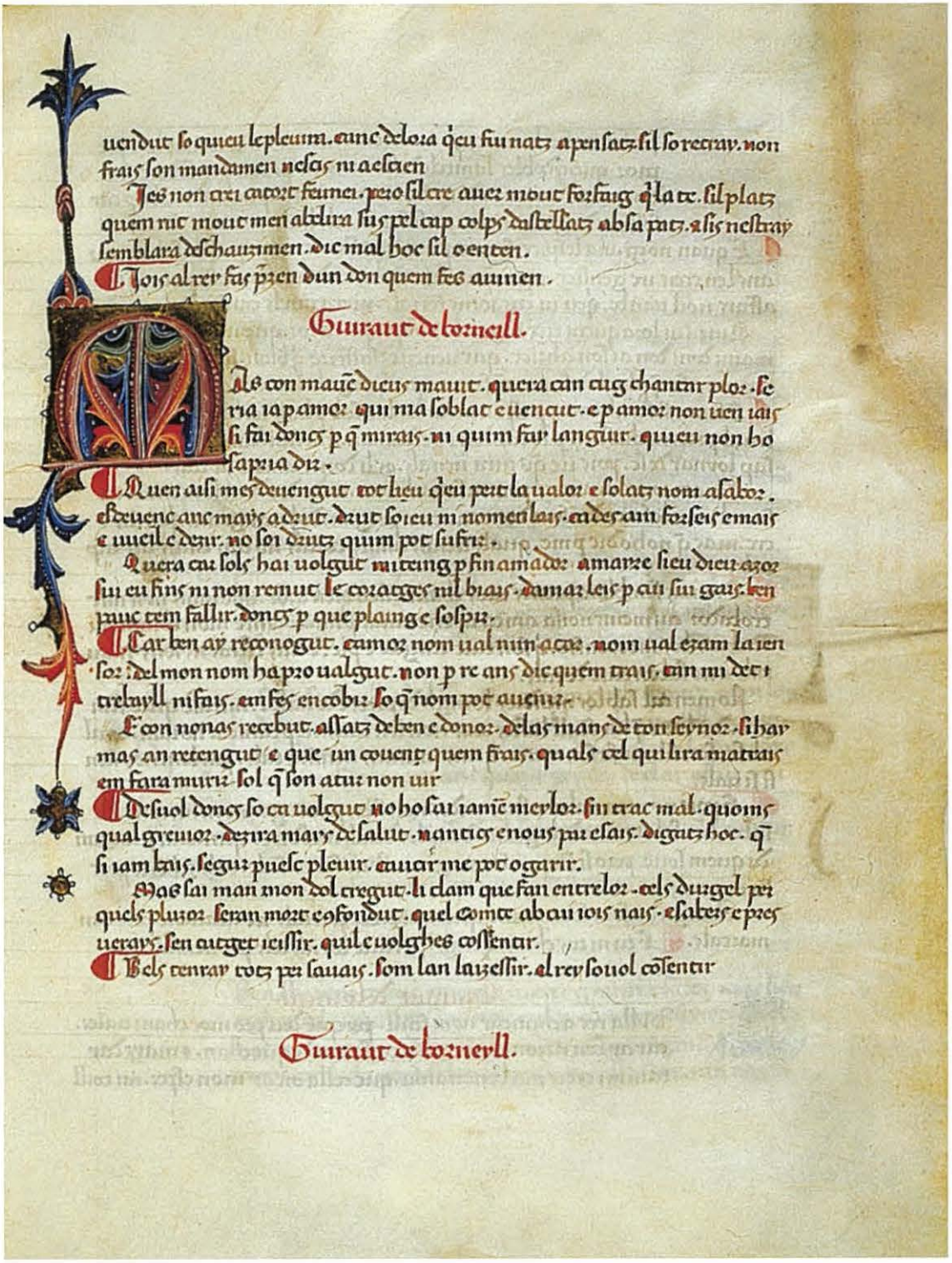
Conscient dels beneficis polítics que li podia reportar el tracte amb els trobadors amb vista a afavorir el seu assentament a Provença, no dubtà a acollir generosament a la seva cort les millors veus del seu temps. La llista és extensa, car hom el relaciona amb uns vint trobadors –una centralitat que ha permès de parlar d'una «època alfonsina»–, llista que inclou noms tan il·lustres com Raimbaut d'Aurenga, Arnaut de Maruelh, Uc Brunenc de Rodès, Arnaut Daniel, Peire Roger, Aimeric de Peguilhan i, per damunt de tots, Giraut de Bornelh, «*maestre dels trobadors*», amb qui és probable que el rei s'introduís en l'art de trobar. Se'n celebrava la magnificència, el «*poder e·l paratges*» per dir-ho com Raimbaut de Vaqueiras; la llarguesa extrema, com subratlla amb un punt de nostàlgia Arnaut Daniel a *L'aura amara* –«*quar pretz... lay es doblencx / e mantengutz dars e manjars / ... / qu'anc non estey jorn d'Arago que·l saut / no·y volgues ir*»;[4] també el valor militar i les qualitats corteses, dels quals es va elaborar una imatge atractiva, l'àmplia difusió de la qual semblava garantida per la diversa procedència geogràfica i social dels trobadors que lloaven la seva persona i defensaven la seva política. Tampoc no convé oblidar, com mostra el cas de Folquet de Marselha –*No·m viratz cantador*– o de Peire Vidal –*De chantar m'era laissatz*–, el seu paper com a estimulador de l'obra d'aquests escriptors, perquè, com diu Raimbaut de Vaqueiras, la poesia «*al bon rei platz*». La immediata posteritat literària, a més, obsequià el rei amb un altre atribut: l'equanimitat, filla del bon gust. El «*reis d'Arago donet per moiller las chansos d'En Guiraut de Borneill a sos sirventes*»,[5] ens informa una *vida* de Bertran de Born.

Hi hagué, és clar, excepcions. Bertran de Born li nega la legitimitat reial, tan subratllada en la majoria de composicions que li són favorables, i el titlla de «*reis apostitz*» ('rei postís') mentre el presenta com un avar presumptuós, «*tal que·s lauza en chantan / e vol mes deniers qu'onor*», i el ridiculitza com a guerrer qualificant-lo de mercenari i indolent: «*Reis que badaill... / qant aug de batailla parlar*».[6] El sarcàstic Giraut del Luc, que també el considera postís i avar, nega que posseeixi cap condició cortesa i el presenta com a violador –«*tres*

4. Perquè el mèrit allà és doble / i es mantenen la generositat i els banquets / ... / per la qual cosa mai no he estat fora d'Aragó un sol dia / sense que hi volgués tornar.

5. El rei d'Aragó donà per muller les cançons d'En Guiraut de Bornelh als seus sirventesos.

6. Es lloa cantant / i s'estima més els diners que l'honor. Rei que badalla quan sent a parlar de batalla.

uendut so quieu lepleum. eunc deloia qeu fiu natz apensatz sil so recrau. non
frais son mandamen nesatz ni aclaien
Jes non crei cazer feunei. pero sil cre auer mout forfaig qla cr. sil platz
quem nit mout men alclina sus pel cap colps dastellatz absa patz. alis nestray
semblara deschauzimen. dic mal hoc sil o enten.
Tois al rei fas pzen dun don quem fes aumen.

Guiraut de bornell.

Ale con mauē dieus mauut. quera can eug chantar ploz. se
ria ap amoz qui ma soblat e uencut. e p amoz non uen iais
si fai donc̄ p q̄ mirais. ni quim fay languir. queu non ho
sapria diz.
Quen aisi mes deuenguc̄ tot lieu qeu perc la ualoz e solatz nom asabor.
e deuenc anc mais a dzuc. dzut soieu ni nomen lais. en des am forseis emais
e uueil e denir. no soi dzutz quim pot sufrir.
Quera cai sols hai uolguc̄ mi teing p fin amador. amanze lieu dieu azor
sui eu fins ni non remut le corazges mi biais. damaz leis p cui sui gais. ben
puuc tem fallir. donc̄ p que plaing e solpiz.
Car ben ay reconogut. eam oz nom ual nim acoz. nom ual ezam la ien
soz del mon nom hapzo ualguc̄. non p re ans dic quem trais. enn mi dec
tretayll ni fais. em fes encobrir so q̄ nom pot auenir.
E con nonas receubut. assatz deben e donoz. delas mans de con seruoz. si hay
mas an retenguc̄ e que un couen quem frais. qualz cel qui lira mattais
em fara murir sol q̄ son atur non uir
Desuol donc̄ so cai uolguc̄ no hosai iamē merlor. sin crac mal. quoms
qual greuior. dezira mays de salut. nanc̄s enous pai esais. digatz hoc. q̄
si iam bais. segur puesc pleur. cauzar me pot ogarir.
Mas sai man mon dol creguc̄. li clam que fan entrelor. cels durgel pri
quels plurior. seran morc̄ e confonduc̄. quel comte ab cau iois nais. e salers e pres
uerays. sen auzger ieissir. quil e uolgbes consentir.
Bels cenrar totz pri sauais. som lan laissir. el rey souol consentir

Guiraut de bornell.

Poemes de Giraut de Bornelh compilats al *Cançoner Gil,* segle XIV. Les cançons recollides en aquest manuscrit són un dels testimonis més clars de la influència de la lírica trobadoresca en la cultura medieval de Catalunya.
Biblioteca de Catalunya, ms. 146, f. 50.
© de la fotografia: Biblioteca de Catalunya (R. Marco)

mongas q'enpreignetz a Valbona»– i l'acusa d'haver assassinat «*son oncl'e son fraire*» i de ser en el fons filomusulmà i criptojueu:

> *Li sarrazin de Fraga e d'Aytona*
> *l'an enseignat cum entr'els si razona:*
> *Salem alec, volon que lor respona,*
> *per Ualica Salem, cui Dieus confona;*
> *mas bels arnes li presta Na Maimona*
> *qan viese la çupa ab l'obra salomona.*[7]

Peire Vidal, que li dedicà dotze poesies, i Giraut de Bornelh, que renuncià a l'estil alambinat que el convertí en mestre de trobadors, asseguren que a Catalunya la tendència lírica més preuada era la que defugia la foscor conceptual o les filigranes formals, o sia el *trobar leu*. D'una manera indirecta ho reforça en el poema *Pois Peire d'Alvernh'a chantat* el Monjo de Montaudon, el qual, segons la seva *vida*, s'exclaustrà per consell del rei, que «*li comandet qu'el majes carn e domnejes e cantes e trobes*» ('li manà que mengés carn i festegés i cantés i compongués). En aquest poema es refereix a un trobador l'obra del qual no es conserva:

> *E·N Tremoleta·l catalas*
> *que fai sonez levez e plas,*
> *e sos chantars es de nien.*[8]

El rei, que «*sap et enten*», com escriu Peire Ramon de Tolosa, i al qual li agrada la poesia fins al punt de compondre'n amb una destresa tècnica molt notable i una correcció lingüística total, confirma aquesta preferència. D'Alfons I, el «*rei que trobet*», ens n'han pervingut dues composicions, en les quals mostra la seva adhesió als valors de la cortesia en un gest que converteix definitivament la cort reial en el centre irradiador de la cultura trobadoresca. En el poema *Per mantas guizas m'es datz* el rei expressa amb desimbolta elegància i amb un punt de provocació, sobretot davant la resistència de l'alta noblesa pel que fa a l'ètica cortesa, la seva condició de vassall ferm i fidel d'una dama –ell que no ho era de ningú i que en això basava el seu carisma– i assenyala, així, l'existència d'un univers comú al monarca i als seus barons:

> *Eu n'am mais sofrir en patz*
> *penas e dans e dolors,*
> *que d'autra jauzens amatz*
> *grans bes faitz e grans socors:*
> *sos homs plevitz e juratz*
> *serai ades, s'a leis platz,*
> *davan totz autres seignors.*[9]

En aquest poema, la memòria del qual sembla que va perdurar, almenys, dins la família reial, perquè n'és perceptible la influència en la *dansa* de la Reina de Mallorques, una de les esposes de Jaume III, s'aprecien trets de Berenguer de Palou i de poemes del seu besavi, Guilhem IX; concretament, *Ben vuelh que sapion li plusor* i *Farai un vers de dreyt nien*.

En la *tenso* amb Giraut de Bornelh, *Be me plairia, senh'En reis*, el rei Alfons I palesa la seva acceptació dels principis ètics de l'amor cortès renunciant als avantatges que li pot donar la seva «*ricor*» i rebutjant explícitament la conducta que Giraut de Bornelh atribueix als poderosos, els quals en la relació amb les dames no cerquen cap altra cosa que el plaer: «*no·n voletz mas lo jauzimen*» ('no en voleu res més que el plaer').

Al nostre entendre, el millor trobador català d'aquest període, Guillem de Berguedà, adversari del rei, tenia ben presents aquestes declaracions del rei quan en atacar-lo a *Reis, s'anc nuill temps foz francs ni larcs donaire* li diu que «*domina, s'oimais vos ha bon cor, / de vostr'aver vol creisser son tresor*» ('si us estima cap dona / és perquè vol augmentar el seu tresor'). No s'aturen ací, ens sembla, les respostes de Guillem de Berguedà a la literatura del rei. El trobador, representant d'aquella aristocràcia que es rebel·là davant el creixent poder de la reialesa i que difícilment podia sentir-se atreta per una proposta ètica que es basava en l'obediència i en una relació d'inferioritat amb les dones, rebutja clarament aquesta submissió. Ben al contrari, alimentant una fama de Don Joan, de la qual ell mateix es vanta definint-se com «*cel qe·ls maritz escogossa*» ('aquell que fa cornuts els marits') i com aquell que no pot estar-se «*d'amor un jorn de la setmana*» (*Amics Marques, enqera non a gaire*) i que després va ser difosa per la seva *vida* i inclosa al recull italià de contes del *Novellino* (XLII), la debat amb Aimeric de Peguilhan, pren partit per l'opció oposada a la del rei i declara que prefereix no estimar i ser estimat a estimar i no ser-ho. El rebuig és frontal (*De Berguedan, d'estas doas razos*):

> *Totz temps vuoill qe·m teignan per seignor*
> *e que desam e c'om mi teigna car;*
> *car en amor non vengui per musar*
> *ni anc no fui d'aqels desfasendatz:*
> *qe·l gazaing vueoill de dompnas e de datz.*[10]

L'ús que va fer Guillem de Berguedà de la literatura en llengua occitana amb vista preferentment a l'atac de personatges catalans amb els quals sostenia divergències de menes molt diverses demostra fins a quin punt aquesta cultura, atiada des de la

Guillem de Berguedà (1138-1196). S'han conservat trenta-una poesies seves.
Biblioteca Apostolica Vaticana, ms. 5232, f. 199v.
© de la fotografia: Biblioteca Apostolica Vaticana (R. Marco)

casa reial, havia penetrat en la bona societat catalana, i també fins a quin punt l'opció del mateix rei Alfons per fer d'aquestes idees el motor de la seva cort havia tingut èxit. El de Berguedà és un caricaturista genial i un poeta de tremp, i el trobador que empra el llenguatge més cru i obscè de tota la literatura trobadoresca, per bé que amb una qualitat literària extrema. En l'obra de Guillem de Berguedà, tècnicament molt variada i amb notables tocs d'originalitat, ja apareixen mostres d'obertura cap a les formes més complexes del *trobar ric* com, per exemple, en el poema dedicat a blasmar el furor sexual del bisbe d'Urgell, Arnau de Preixens, el «*fals coronat d'Urgel*»: *Un sirventes vuoill nou far en rim'estraigna*. De totes maneres, no s'ha d'oblidar que la poesia de vituperi i atac personal el que pretén és arribar amb eficàcia al nombre de gent més gran possible, la qual cosa justifica, per bé que no deixa de ser un senyal d'atenció a totes les formes de la poesia, que utilitzi una tonada popular («*Cantarey mentre m'estau / cantaret bon e leiau / que xanton macips de Pau*»)[11] i que la llengua sigui, la majoria de vegades, planera i els poemes, molt fàcils de recordar. No tenim cap dubte de la popularitat obtinguda pel *sirventés* que s'acompanya d'un refrany com aquest (*Cansoneta leu e plana*):

A, Marques, Marques, Marques
d'engan etz farsitz e ples.[12]

La ràpida difusió de la cultura cortesa es comprova també en l'*Ensenhamen*, del vescomte Guerau de Cabrera, compost cap a la fi del regnat d'Alfons I o els primers anys del de Pere I el Catòlic, per bé que la major part del poema estigui dedicat a recordar peces de caire narratiu, mentre que la poesia contemporània hi sigui pràcticament ignorada. Una altra manifestació de primer ordre d'aquesta divulgació la dóna la importància assolida, en un procés de divulgació d'un model nat a la cort reial, per corts com la de Ponç de Cabrera, amb la figura de Marquesa d'Urgell, cantada per quatre trobadors, o per la d'Huguet de Mataplana, el qual va debatre amb Raimon de Miraval afers personalíssims i, en un to humorístic, amb el provençal Blacatz, al qual intimidava dient-li (*En Blanchacet, eu sui de noit*):

E voil sachaz ch'eu soi·l diable
le plus crudel e·l plus penable.[13]

A *So fo·l temps c'om era gais*, de Ramon Vidal de Besalú –tot i que el seu darrer editor atribueix el gruix de la composició a Raimon de Miraval–, el mateix Blacatz apareix com un gran senyor cortès a la «*mayzo*» del qual s'experimentava aquella alegria de viure de què parlaven les cançons. Cal subratllar encara la circulació més enllà dels Pirineus de les poesies dels trobadors catalans, segons que es pot deduir d'aquests versos de Ponç de la Guàrdia, un trobador de la petita noblesa del Ripollès del qual s'ha de remarcar l'originalitat estròfica més que no pas les idees:

7. Els sarraïns de Fraga i d'Aitona / li han ensenyat com es parla entre ells / *Salam alec* –'la pau sigui amb tu'– volen que contesti / al seu *Ualica szalem* –'i amb tu la pau'–, que Déu confongui; / un bell arnès li deixa Na Maimona / quan es posa la jupa amb arabescos.

8. En Tremoleda, el català / que fa melodies lleugeres i senzilles / i el seu cantar no diu res.

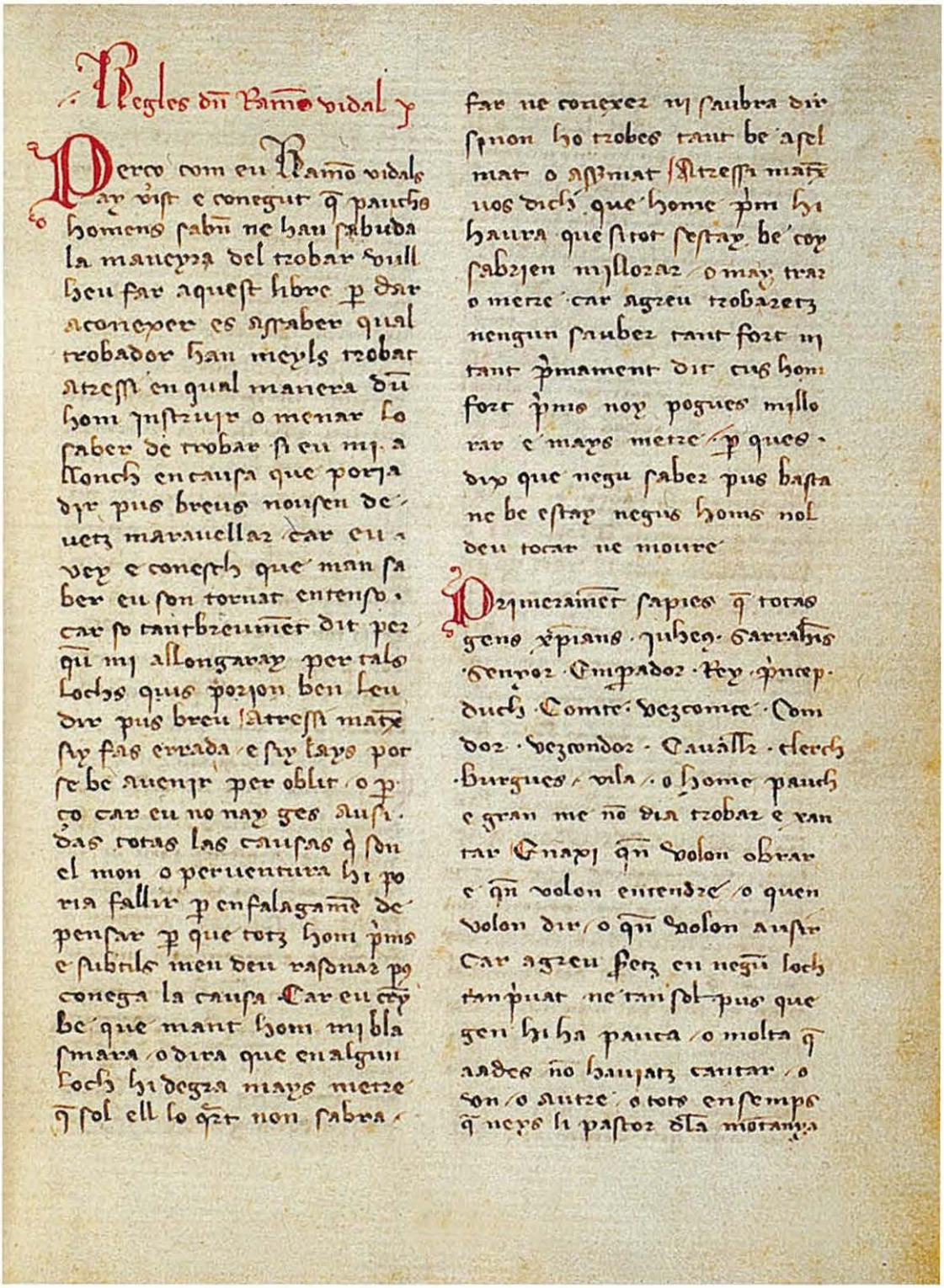
9. Jo m'estimo més sofrir en pau / penes i danys i dolors / que no ser estimat satisfactòriament per una altra / amb grans beneficis i total lliurament: / el seu vassall juramentat i sagramentat / seré des d'ara, si li plau / davant de tots els altres senyors.

10. Sempre vull que em tinguin per senyor / i desamar mentre m'estimin: / car a l'amor no hi he vingut a perdre el temps / ni mai no he estat entre els desenfeinats: / guanyar vull amb les dones i en els daus.

11. Cantaré mentre no faig res / un cantaret bo i lleial / que canten els nois de Pau.

12. Ah, Marquès, Marquès, Marquès, / sou d'engany farcit i ple.

13. I vull que sapigueu que sóc el diable, / el més cruel i el més ferotge.

Les razós de trobar, de Ramon Vidal de Besalú. Aquesta obra pretén ensenyar a compondre versos a la manera dels bons trobadors (final del segle XIV, principi del XV).
Biblioteca de Catalunya, ms. 239 f. 24.
© de la fotografia: Biblioteca de Catalunya (R. Marco)

ades dei voler de mon chan
sia volgutz et auzitz en Proensa,
que ben conosc c'a las domnas agensa.[14]

I ho demostra, és clar, la redacció de *Les razós de trobar*, de Ramon Vidal de Besalú, compostes per tal d'ensenyar «*ad aqelz qe·l volran aprenre, con devon segre la dreicha maniera de trobar*». És significatiu, perquè palesa amb quina força s'havia introduït la nova literatura en llengua vulgar, el fet que al principi del segle XIII Ramon Vidal escrivís a *Les razós* que «*tuit li mal e·l ben del mont son mes en remembransa per trobadors*», mentre que un monjo de Ripoll havia dedicat un notable plany en llengua llatina al pare del rei Alfons I després de la seva mort. Ramon Vidal hi constata la universalitat del cant («*totas genz... meton totz iorns lor entendiment en trobar et en chantar*»), la fraternitat lingüística dins d'una tradició reconeguda («*per totas las terras de nostre lengage son de maior autoritat li cantar de la lenga lemosina qe de nenguna autra parladura*»), posa en evidència que la llengua de la poesia anava més enllà dels usos locals («*per un petit de terra no deu hom acullir aytals paraules*»), reconeix la supremacia de la lírica en la cultura literària d'oc («*la parladura francesca val mais et es plus avinenz a far romanz et pasturellas, mas cella de Lemosin val mais per far vers et cansons et serventes*»), en declara la utilitat esteticosocial («*li auzidor que ren non intendon...qe cuieriant se qe·lz en tengues hom per pecs si dizion qe no entendesson un bon chantar...n'an lo blasme*») i remarca els beneficis ètics, laics i aristocràtics d'aquest saber, per tal com «*trobars et chantars son movementz de totas galliardias*».[15]

Ramon Vidal també va desenvolupar un paper didàctic en el terreny de la narrativa breu, o sia les anomenades *novas*, tant mitjançant la ironia, com ara al *Castia gilos*, un atac als marits gelosos, els quals impedien amb la seva conducta l'aflorament de la cortesia i que eren ridiculitzats per a la satisfacció de la cort, com mitjançant la defensa de l'activitat del joglar, vist com a portador insubstituïble de la doctrina cortesa, al bell poema *Abrils issia*.

Som, ja, en ple regnat de Pere I el Catòlic (1196-1213), un monarca que va continuar la política cultural del seu pare i, per tant, va continuar exercint una protecció semblant a joglars i trobadors –actitud que justifica l'anomenat «mig segle d'or de la lírica trobadoresca»–, els quals, sobretot després que el 1204 hagués estat coronat pel papa Innocent III, el veien com un campió de la fe –Guilhem Magret, Pons de Capduelh– i com la personificació dels valors cortesos. Guiraut de Calanson arriba a dir que les qualitats enumerables són tantes «*cum las estelas, quant es sers*» ('com els estels quan és de nit'). Entre aquestes qualitats, n'hi havia una que, a l'últim, li va ser fatal: «*Reis d'ardimenz e reis senes paor*» ('rei ardit i sense por'), segons que va escriure el trobador Pistoleta. El so de la guerra que l'envoltava recorre el bell poema *Bel m'es cant aug lo resso*, que li dedicà Peire de Bragairac el 1204, quan el rei es va casar amb Maria de Montpeller. I al costat dels poemes que es refereixen als seus conflictes amb el comte de Tolosa, com els que sembla que dedicà a aquesta qüestió Guilhem Rainol d'At, hi ha un altre aspecte no menys rellevant: el rei és el protagonista de la *razo* del poema de Raimon de Miraval *Entre dos volers sui pensius*, en la qual s'explica que el rei s'havia interessat per la dama del trobador, perquè «*Miravals l'avia tan lauzada*» que «*senes vezer n'era fort enamoratz*». No hem d'excloure que també sigui ell el rei de qui el trobador Aimeric de Sarlat tem que no s'acosti a la seva dama: «*sobre tot no volria...agues sa drudaria*» ('no volia que tingués la seva amistat'). Cal dir que el seu fill, Jaume I, titllant-lo al *Libre dels feyts* d'«hom de fempnes», no contribueix pas a debilitar aquesta fama.

El trobador més famós del temps de Pere I fou el rossellonès Guillem de Cabestany, al qual es deu una de les cançons més famoses de tota la lírica trobadoresca, *Lo dous cossire* ('El dolç pensament'), no debades copiada en vint cançoners. Es tracta d'una monòtona cançó que encomana un sentiment de melangia i que es densifica a còpia d'acumular motius propis del discurs amorós que descriuen el lliurament total i caut, amb temor i prudència, a una dama que no atén els precs ultrats del poeta. Hi apareixen temes a què més endavant es recorreria força –com ara el de la dissimulació basada a fingir que s'estima una altra dama i el qual ja havia aparegut ocasionalment en Ponç de la Guàrdia– i que

14. Vull que el meu cant / sia demanat i escoltat a Provença / car sé del cert que allà agrada a les dames.

15. Tots els mals i els béns del món són recordats gràcies als trobadors.

Cada dia tothom esmerça el seu talent a trobar i cantar.

A totes les terres del nostre llenguatge els cants en llengua llemosina tenen més autoritat que en qualsevol altra llengua.

No s'han d'admetre les paraules emprades en un espai reduït.

La llengua francesa val més i és més adequada per fer romanç i pastorel·les, però la del Llemosí val més per fer versos i cançons i sirventesos.

Els oïdors que no entenen res...que podrien pensar que els tindrien per necis si deien que no entenen un bon cantar...són dignes de blasme.

Els trobars i els cantars són el principi de tota gentilesa.

Guillem de Cabestany (1175-1212). Se n'han conservat deu poesies.
Biblioteca Apostolica Vaticana,
ms. 5232, f. 84.
© de la fotografia: Biblioteca Apostolica Vaticana

tant de rendiment donaria amb la figura de la *donna schermo* en la lírica italiana. Cabestany se situava en la línia de Bernat de Ventadorn, o sia la d'aquells que feien una poesia centrada exclusivament en l'amor, sense més additaments, i amb la llengua sancionada per la tradició lírica. En conjunt la seva obra respon als trets del *trobar leu*, amb alguna excepció digna de remarca que ens condueix més aviat als gustos de Raimbaut d'Aurenga:

> *Ar vey qu'em vengut als jorns loncs,*
> *que·il flors s'arenguo sobr'els troncx,*
> *et aug d'auzelhs chans e refrims*
> *pels playssatz qu'a tengutz embroncx*
> *lo fregz, mas eras pels soms sims,*
> *entre las flors e·ls brondelhs prims,*
> *s'alegra quascus a son for.*[16]

Una biografia romàntica en féu el model d'amant tan perfecte com infortunat, víctima de la cruel gelosia d'un marit venjatiu, el qual li va treure el cor i el va oferir a la seva esposa, després d'haver-lo salpebrat, i aquesta, un cop descoberta la terrible veritat d'aquella menja, es llançà al buit. La història de «*quel Guillielmo / che per cantar ha'l fior de' suoi dí scemo*», com va escriure Petrarca al *Triumphus Cupidinis* (IV, 53-54), fou recollida també per Boccaccio al *Decameron* (IV, 9), i Stendhal, a *De l'amour*, s'encarregà de fer-la arribar als nostres dies.

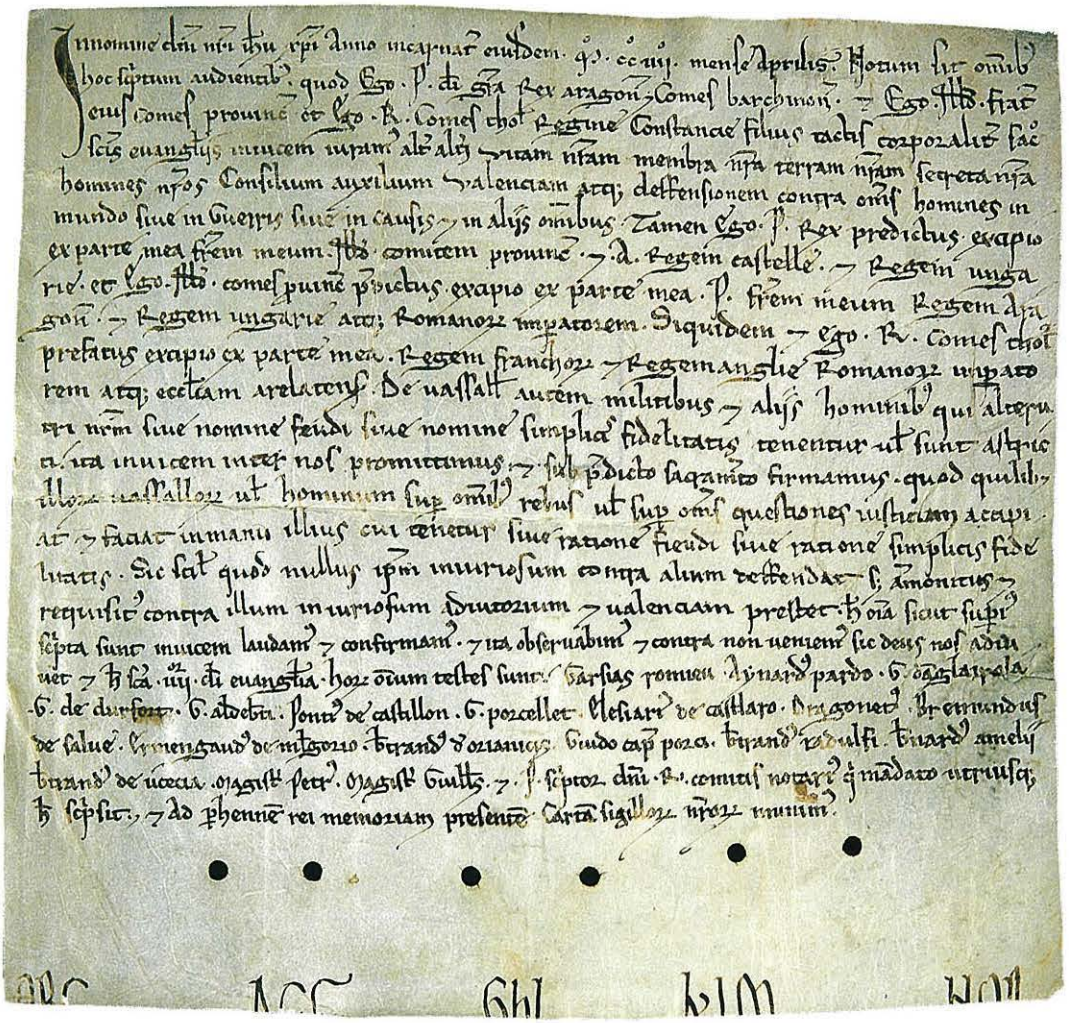
Els trets estilístics de Guillem de Cabestany com també la insistència en el tema del celar (l'ocultació de l'amor), tot i la seva improductivitat davant d'una dama totpoderosa, es donen també en dos trobadors rossellonesos que visqueren entre el regnat de Pere I i la primera meitat del del seu fill: Ponç d'Ortafà i Formit de Perpinyà, als quals caldria afegir un trobador menor com Ramon de Rosselló.

El 1211 el rei signà un pacte de col·laboració amb el comte de Tolosa que se segellava amb les noces de la seva germana amb Ramon VI. Aquesta aliança, en uns moments en què la presència francesa, sobretot després de la caiguda de Carcassona i el genocidi perpetrat a Besiers, esdevenia cada vegada més agressiva, féu encara més forta la consciència de pertànyer a un espai cultural diferent del del nord i tan compacte que culturalment no s'hi poden fer distincions serioses. Aquesta convicció, en un galopant clima antifrancès, és la que es reflecteix en els versos del trobador Albertet, que contraposa catalans i francesos, i col·loca entre els primers els habitants de «*Gascuenha e Proensa / e Lemozi, Alvernh'e Vianes*». En aquell context, trobadors com Peire de Bergerac i Bernat Arnaut de Moncuc van demanar al rei que intervingués en els afers de Provença. «*Ses bistensa*» ('sense demora'), l'instaria un anònim.

El rei Pere I va perdre la vida en la batalla de Muret el 12 de setembre de 1213. S'esvaïa, aleshores, la possibilitat de crear un regne que anés de l'Ebre a Niça, i resultava ferida de mort la vocació política tradicionalment transpirinenca dels comtes de Barcelona. Aragó, malgrat tot, continuaria sent el punt de referència dels provençals que resistiren a la penetració dels croats francesos. No cal dir que la cultura que representaven els trobadors –reduïda territorialment i feta suspecta tant davant l'Església per la seva ideologia amorosa que col·locava l'adulteri en el seu centre de gravetat com davant el nou poder polític per la militància adversa de tants dels seus poetes, i havent-se trencat la xarxa formada per la noblesa autòctona, que hi veia reflectits ideals que li eren propis– es precipità en una dinàmica que n'anunciava ben d'hora el final.

16. Veig que hem arribat als dies llargs / quan les flors s'arrengleren sobre les branques / i sento els cants i els refilets dels ocells / per les bardisses que ha mantingut obagues / el fred, però ara pels alts cims / entre les flors i els branquillons / tothom s'alegra al seu gust.

La qüestió occitana, notablement enverinada per les persecucions contra l'heretgia càtara, marcà des del començament les relacions del rei Jaume I amb els trobadors. Nascut el 1208 i engendrat en ple procés de divorci promogut pel seu pare en unes circumstàncies que ell mateix interpretà com a providencials i que esdevingueren de seguida llegendàries, l'hereu de la corona d'Aragó era en mans de Simó de Montfort quan el seu pare va morir. Aleshores tenia cinc anys, i, com recorda en diversos passatges de la seva crònica, no aconseguí de deixar enrere una situació de precarietat extrema fins després d'una llarga i sovint humiliant regència, que, de fet, s'allargà fins a 1225. Els escriptors que veien en el rei d'Aragó la seva última defensa es lamentaren de la feblesa del rei, que atribuïen a la seva joventut. Si Tomier i Palaizí creien que, com «*es joves / no·l troba qi·l poigna*», Gausbert de Pocibot confiava que «*qand el aura sen natural*» i ja no serà un «*tozetz*» ('noi'), no decebrà les esperances dels provençals. No ha de sorprendre, doncs, que Jaume I sigui el destinatari d'un *sirventés* amarg i lancinant, en el qual Bernart Sicart de Maruèjols, llenguadocià, deplora la pèrdua d'identitat d'una Provença sotmesa a França i a l'Església. Aquesta composició, *Ab greu cossire*, que reprodueix l'esquema mètric i les rimes de la cançó de Guillem de Cabestany *Lo dous cossire*, fou imitada, amb una temàtica i un destinatari idèntics, pel trobador Peire Basc i per Peire Cardenal, el qual, segons Miquel de la Tor, «*molt fo onratz e grazitz per mon seignor lo bon rei Jacme d'Aragó*».

Pacte d'ajut mutu de 1204 entre Pere I, rei d'Aragó i comte de Barcelona, Ramon VI, comte de Tolosa, i Alfons II, comte de Provença.
Arxiu de la Corona d'Aragó, perg. Pere I, carpeta 60, núm. 184.
© de la fotografia: MHC (Pep Parer)

Segell de Ramon Berenguer IV, comte de Provença.
Centre Historique des Archives Nationales, D1106.
© de la fotografia: Centre Historique des Archives Nationales

La cautela amb què Jaume I es va moure en la qüestió provençal li valgué moltes crítiques al llarg dels anys trenta i quaranta, des del moment en què el desig d'intervenció contra els francesos, expressat encara per Sordel –per exemple, en el plany per la mort de Blacatz–, cedí el pas, en els versos d'un Peire Duran (*Vil sirventes; En talent ai qu'un sirventes encoc*) o d'un Bertran de Born el Jove, a la crítica oberta, sobretot després de la conquesta de Mallorca i de València. Demostrat el poder amb els sarraïns,

> *lai vas Montfort*
> *volgra vezer huimais son auriban*
> *contra totz selhs qui·l van d'onor baisan.*[17]

Les acusacions contra la seva inèrcia es fan més aspres en escriptors més directament implicats en la causa de Provença, com Bernat de Rovenac, que l'atacà en diverses obres i li dedicà un maliciós, i sens dubte fàcil, joc de paraules:

> *Reis d'Aragó ses contenda*
> *deu ben nom aver*
> *Jac-me, quar trop vol jazer.*[18]

O com Bonifaci de Castellana, un gran senyor que lluità contra els Anjou i que contraposa Jaume I al seu pare, «*q'era pros e fis / qi fon mortz entre sos vesis*» ('que era noble i lleial / i morí entre els seus veïns'), a fi d'incitar-lo a venjar-ne la mort. Quan Provença passà a les mans de Carles d'Anjou, Jaume I fou blasmat en el *sirventés Ges per malvestatz qu'er veya*, fins i tot per un poeta molt afavorit pel rei com Guilhem de Montanhagol, el qual el 1242 l'incitava a atacar els francesos amb mots punyents:

> *Si·l reys Jacmes, cuy no mentim,*
> *complis so qu'elh e nos plevim,*
> *segon qu'auzim,*
> *en gran dolor foran ab plor*
> *Frances, qui qu'o desvuelha;*
> *E quar defalh*
> *qu'ades no salh,*
> *totz lo mons lo·n reiruelha.*[19]

La insistència en la minoritat del rei és, amb prou versemblança, a la base de les lloances de la seva maduresa intel·lectual i moral. Així, cap a la fi dels anys trenta, Aimeric de Belenoi confià en el seny del rei perquè li «*disses d'oc e de no*» per tal de dirimir una subtil qüestió: si «*us bels ditz per raso / endreg d'amor engual d'un fait balansa*» ('les belles paraules / valen en amor tant com una acció'). Trenta anys més tard, el rei va fer el mateix paper d'àrbitre en el poema de Cerverí de Girona *Maldit-Bendit*, en el qual es remarca la seva imparcialitat sostinguda per la saviesa. Els arguments s'exposaven:

> *denan frayre Ramon,*
> *un bon presicador*
> *que ha per confessor.*[20]

Es tractava, és clar, del seu conseller principal, sant Ramon de Penyafort, un eximi canonista que va empènyer sant Tomàs d'Aquino a escriure la *Summa contra gentiles*. És innegable que l'educació del rei entre templers predisposà el monarca a ser sobretot un home d'acció, però això no ha d'induir a infravalorar la seva formació cultural ni el seu interès per les qüestions més variades, com es desprèn de la seva atenta presència en l'anomenada *Disputa de Barcelona* entre Mestre Mossé de Girona i fra Pau Cristià, que tingué lloc el 20 de juliol de 1263 al palau reial. Els trobadors esmentats, d'altra banda, fan pensar en una cort regida per una dinàmica força complexa, amb el rei envoltat dels seus consellers, cosa que té la confirmació, per exemple, en l'exposició de motius dels Furs de València de 1238, en la qual el rei expressa la seva voluntat, sostinguda per un ampli consell d'assessors:

«Avem feyt aquest libre de Dret, e·l qual metem nostra pensa, e de nostres savis, aquels que nós poguem aver, bisbes, e richs hòmens, cavalers e hòmens de ciutat». Una cort, doncs, que implicava una pluralitat d'interessos i d'intercanvis de tota mena i de la qual, per altra banda, es pot dir, amb les paraules de Guiraut Riquier, l'obra del qual tanca el període considerat clàssic de la lírica trobadoresca, que, justament com en els bells temps de l'avi, Jaume I mantenia vius

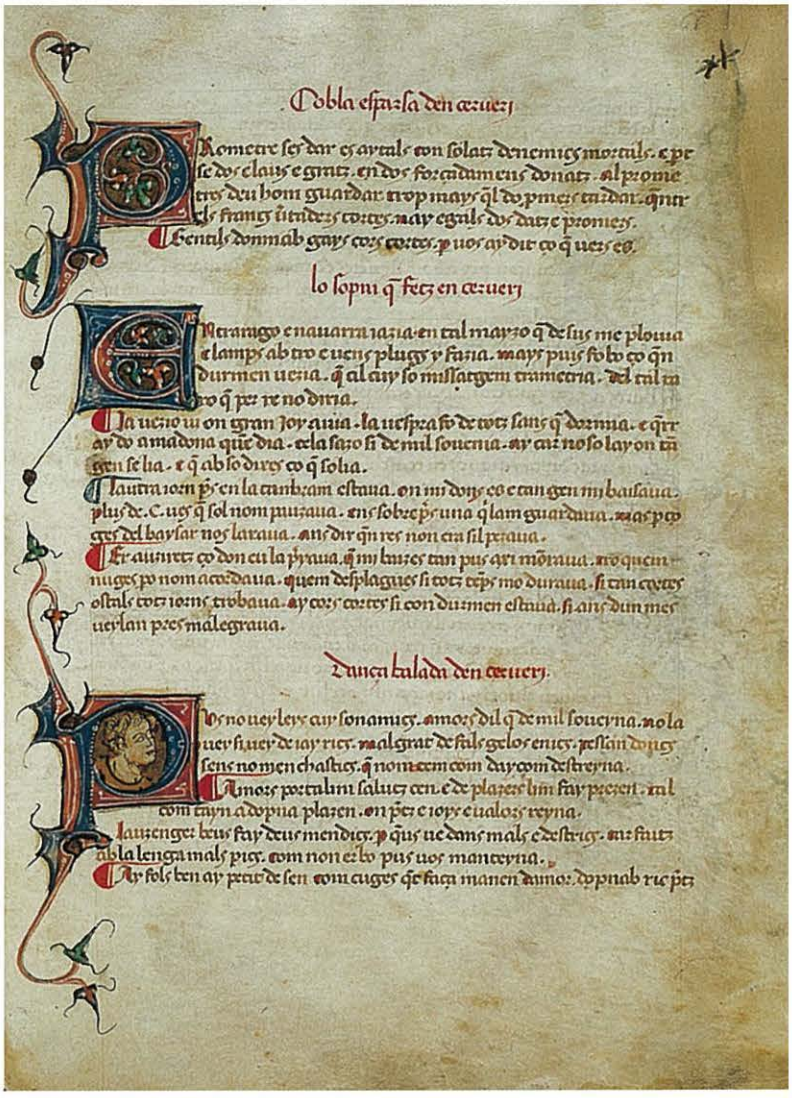
dompneys, pretz e valors,
joys e gratz e cortesia,
sens e sabers et honors,
belhs parlars, bella paria,
e larguesa et amors,
conoyssensa e cundia.[21]

Condicions que s'emmotllaven a la personalitat de qui era dipositari de «*solas e cortezia*», per dir-ho com el joglar Englès. Sens dubte en aquest ambient variat i cap a la fi del regnat de Jaume I –ens ho fa creure la presència inconfusible de Cerverí (*Maldit-Bendit; Sermó*), a més de les dificultats del primer període del seu regnat, que no afavoriren l'assentament estable de la literatura, ni feien preveure la diversitat d'interessos del *Jaufre* ni la ideologia antitristaniana sobre l'amor– va néixer la novel·la artúrica del *Jaufre*, i «*cel qi las a rimadas*» no s'oblidà de dir que les *novas* que va posar en rima

tut plan contar o auzi
en la cort del plus onrat rei
qe anc fos de neguna lei,
aco es lo rei d'Aragon,
paire de Prez e fil de Don.[22]

Ens sembla, d'altra banda, que s'ha de relacionar la imatge del rei com a novell cavaller de Déu amb el seu projecte de croada a Terra Santa, que no fou abandonat fins a 1274, després del concili de Lió, i que s'havia concretat abans en l'expedició de 1269. Trobadors com Cerverí, Guilhem d'Autpol, Guilhem de Mur i Oliver lo Templer s'encarregaren de divulgar els plans del rei, l'actuació del qual fou probablement accelerada, després de la conquesta de Múrcia, per la voluntat de competir amb sant Lluís.

Després la mort de Jaume I, al juliol de 1276, Cerverí de Girona va compondre un solemne plany, *Si per tristor, per dol ne per cossir*, en el qual posa en relleu les virtuts del rei, pròpies d'un monarca cristià. Matieu de Caersí, al plany *Tant suy marritz que*

***Cançoner Gil*, foli amb poemes de Cerverí de Girona.**
Biblioteca de Catalunya, ms. 146, f. 29v.
© de la fotografia: Biblioteca de Catalunya
(R. Marco)

17. Però cap a Montfort / voldria veure des d'ara la seva senyera / contra tots aquells que el deshonoren.

18. El rei d'Aragó, sense cap dubte, / bé duu el nom / de Jaume, perquè vol jeure massa.

19. Si el rei Jaume, que no desmentim, / complís allò que ell i jo vam acordar / pel que sentim, / en gran dolor i en llàgrimes es trobarien / els francesos, es vulgui o no; / però ja que no ho compleix / i no els ataca, / és la riota de tothom.

20. Davant frare Ramon / un bon predicador / que té per confessor.

21. Galanteigs, noblesa i valor, / alegria i plaer i cortesia, / seny i saber i honor, / bell parlar, bella companyia, / i generositat i amor, / coneixement i gràcia.

22. Senzillament ho vaig sentir a contar / a la cort del més honrat rei / que mai hi hagués de cap llei, / això és, el rei d'Aragó, / pare del Mèrit i fill de la Generositat.

no·m puesc alegrar, recorda el «bon rey d'Aragó» com a «*vaysselhs complitz de totz / bos ayps*» ('vas ple de totes / les bones qualitats corteses') i, detall que no sorprèn tenint en compte el pròleg del *Jaufre*, apostrofa les terres del seu regne amb aquests mots:

quar ben devets aitant de dol aver
cum per Artus agron silh de Bretanha.[23]

Tant l'un com l'altre dedicaren al seu successor, Pere II el Gran (1276-1285), paraules afables que, més que no pas una lloança que frega el lloc el comú, són el reconeixement de l'autoritat política de què gaudia de feia temps l'infant. Aquests aspectes es poden trobar en més d'un autor. Valgui per tots Folquet de Lunel, el qual entre 1273 i 1274 va compondre un *sirventés* en què lloa amb entusiasme la generositat del «franc rey d'Aragó» i, al mateix temps, exalça la de «Don Peire». Cerverí de Girona fou el poeta que des de 1267 no solament va donar el to de la cort principesca, sinó que interpretà i difongué els punts de vista de l'infant, no sempre d'acord amb els del seu pare. Ho proven textos com *La faula del rossinyol*, que celebra la fi de l'enemistat entre pare i fill, o la composició *Ara·m lunya joy e chant*, en la qual Cerverí afronta la delicada qüestió de la mort de l'infant Ferran Sanxis, instigada pel mateix infant Pere, i s'esforça a trobar les paraules que disculpin el seu protector. Els desacords no eren deguts només a problemes de política interna, sinó molt concretament a la roent qüestió occitana, respecte a la qual l'infant Pere es mostrà, sobretot a partir de 1269, més bel·ligerant que el rei Jaume I, constret des de 1256, en compliment del tractat de Corbeil, a renunciar als seus drets al sud de les Gàl·lies. L'infant Pere, que va interpretar el pacte com una cessió, apareix als ulls dels antiangevins com l'última esperança; gràcies a ell, «*e·l proensal restauraran / ... lur barnatge*», i aconseguirà que «*amparat / sion per el li faidit / de Proensa et honrat*»,[24] per dir-ho a la manera de Paulet de Marselha, trobador acollit a la seva cort.

Pere II el Gran, com el seu besavi, conreà la poesia. En resten unes *coblas* intercanviades amb un cert Peironet, en les quals es fa referència a la revolta, el 1268, dels nobles contra Jaume I, i unes altres d'adreçades a Peire Salvatge –probablement el mateix interlocutor, que fou joglar del rei– en la circumstància extraordinària de la invasió de Catalunya per les tropes franceses el 1285. A l'estiu d'aquest any el trobador filofrancès Bernat d'Auriac, «*maestre de Bezers*», escrivia un poema on assegurava que aviat «*auziran dire per Arago / oil nenil en luec d'oc e de no*», perquè el rei de les «*flors d'onrada semensa / ... vos vai vezer ab bels arnes*». La invasió francesa, que constituïa una clara violació del tractat de Corbeil, s'encaminava a col·locar Carles de Valois, fill de Felip l'Ardit i d'Isabel d'Aragó, germana del rei Pere, en el tron d'aquest darrer, mitjançant una mobilització que adquirí el caràcter de croada (d'aquí ve que Bernat d'Auriac parli d'excomunió). Carles de Valois, que Muntaner anomenaria amb sorna «rei del xapeu», fou coronat pel legat pontifici. El rei, respectant les rimes i l'estrofisme establert per Auriac, envià unes cobles al seu joglar en què amb ferma ironia sostè que malgrat que

mos neps, que sol flors portar,
vol cambiar,
don no·m sap bo,
son senhal (...)
qu'ieu ja nulh temps
no layssarai lo senhal del basto.[25]

És a dir, que no canviarà els pals de la casa de Barcelona per les flors de lis de la casa de França. A la resposta de Peire Salvatge, en què invita el «*reys qu'enamoratz par*» a «*culhir les flors en aissel mes / on l'estiu es*», s'hi ha de sumar la del comte de Foix, Roger Bernat III, favorable a les flors de lis, i encara la d'un anònim que insisteix en el caràcter herètic dels aragonesos i els augura la foguera i la forca. L'episodi tingué una *coda* poètica en el sonet –un dels tres que hi ha en provençal– que dedicà al triomf del rei aragonès Paolo Lanfranchi da Pistoia i en el qual reprèn, amb no poca sornegueria, el presumptuós «*vezer*» de Bernat d'Auriac recordant que

el rei franzes
que·us venc a vezer e laisat Fransa
ab sos dos fillz es ab aquel d'Artes,
ans no fes colp d'espaza ni de lanza.[26]

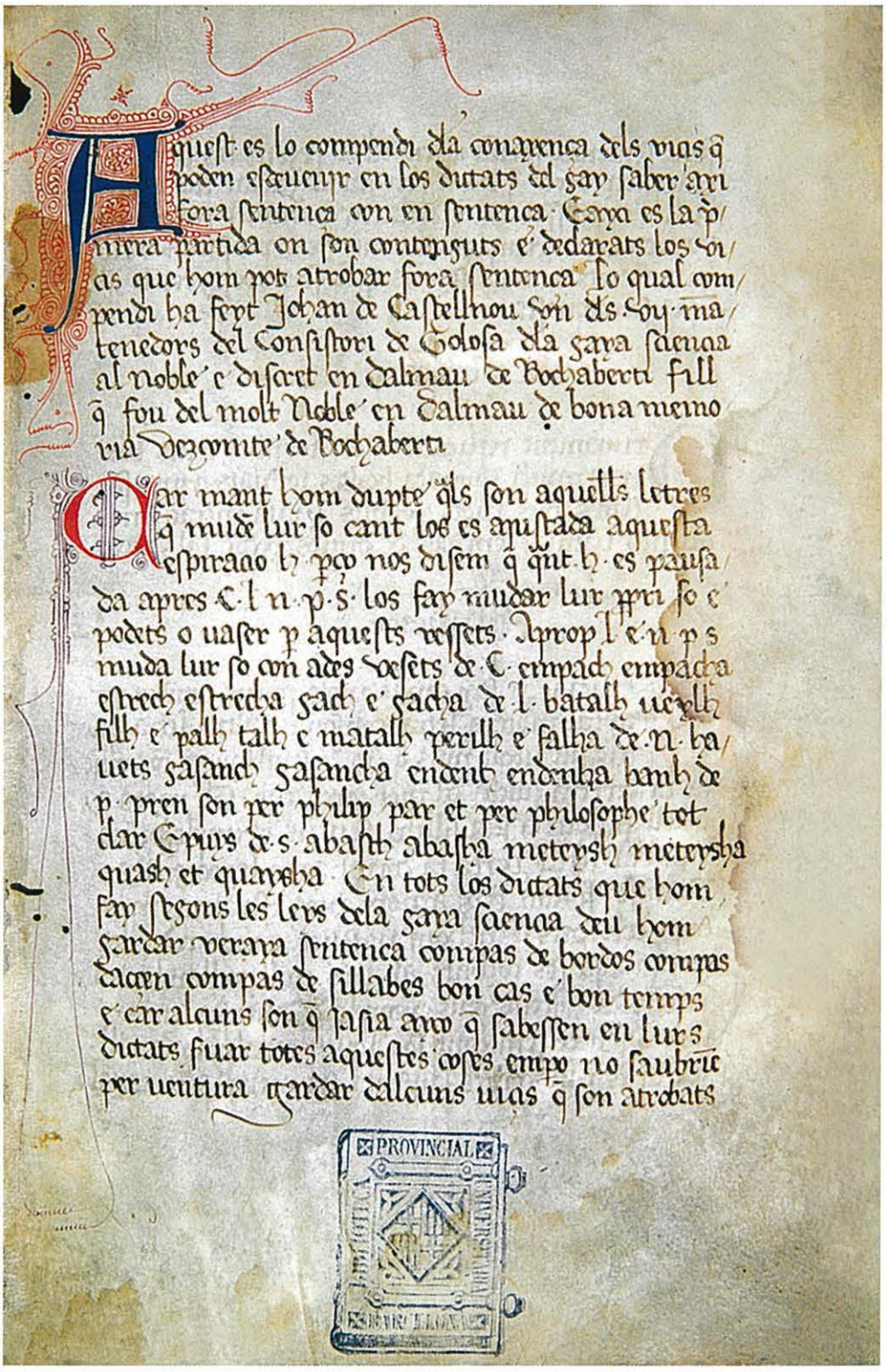
La pràctica de la lírica enmig d'un dels episodis més dramàtics de la història de la corona d'Aragó,

23. Perquè bé heu de sentir tant de dol / com per Artús en tingueren els de Bretanya.

24. I els provençals restauraran / (...) la seva noblesa.
Emparats / siguin per ell els exiliats / de Provença i honorats.

25. El meu nebot, que sol dur flors, / vol canviar, / i no m'agrada, / els seus senyals (...), / jo mai / no abandonaré el senyal dels pals.

26. El rei francès, / que us vingué a veure i deixà França / amb els seus dos fills i amb el d'Artois, / mai no donà un sol cop amb l'espasa ni amb la llança.

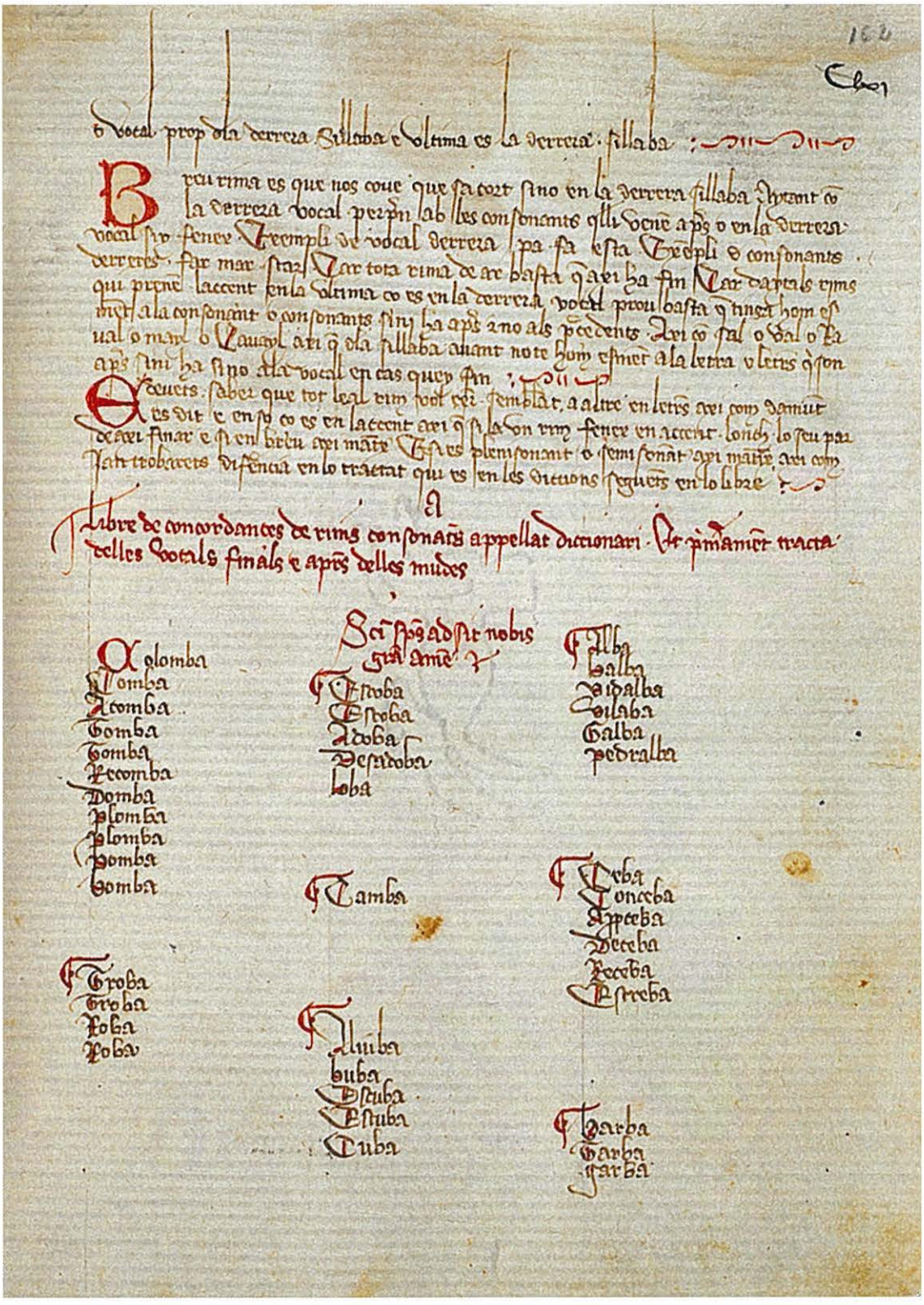

Aquest es lo compendi dla conaxenca dels vias q̄
poden escreuyr en los dictats dl gay saber ayi
fora sentenca ovi en sentenca. Esaya es la p̄/
mera partida on son contengiuts e declarats los vi/
cis que hom pot atrobar fora sentenca. lo qual com/
pendi ha feyt Johan de Castellnou son ds. Soy. ma/
tenedors del Consistori de Golosa dla gaya sciencia
al noble e discret en Dalmau de Rochaberti fill
q̄ fou del molt Noble en Dalmau de bona memo
via Dezconte de Rochaberti

Car mant hom dupte q̄ls son aquells letres
q̄ mudē lur so cant los es apostada aquesta
espiracio h̄ pcp nos disem q̄ q̄nt h̄ es pausa/
da apres C. l. n. p. s. los fay mudar lur pri so e
podets o uaser p aquests vesets. Aprop l e n p s
muda lur so com ades vesets de C empach empacha
estrech estrecha gach e gacha de l batalh uerlh
filh e palh talh e matalh perilh e falha de n ha/
uets gasanch gasancha endenh endenha banh de
p pren son per philip par et per philosophe tot
clar Epius de s abasth abasha metesh metesha
quash et quassha En tots los dictats que hom
fay sesons les leys dela gaya sciencia deu hom
garcar veraya sentenca compas de bordos compas
dacen compas de sillabes bon cas e bon temps
e car alcuns son q̄ pasia anno q̄ sabessen en lurs
dictats fuar totes aquestes coses empo no saubrie
per uentura gardar dalcuns uias q̄ son atrobats

PROVINCIAL
UNIVERSITÀRIA
BIBLIOTECA

Compendi de la Coneixença i els vicis
(fi del segle XIV). Aquest tractat és un resum de les *Leys d'amor* difoses en l'àmbit tolosà i està dedicat al noble Dalmau de Rocabertí.
Biblioteca de la Universitat de Barcelona, ms. 150 f. 1.
© de la fotografia: MHC (Pep Parer)

Miscel·lània de tractats trobadorescos.
Biblioteca de Catalunya, ms. 239, f. 262.
© de la fotografia: Biblioteca de Catalunya (R. Marco)

tot posant en relleu l'existència d'un ambient d'una alta saturació literària, dóna a entendre en el caràcter tan encertat del poema reial una dedicació, ben segur, més freqüent que la conservada. Sembla que ho apunta Cerverí, alguns versos del qual, a més a més, fan percebre un tracte força directe amb el rei, quan tanca amb contundència un poema dient:

Si motz laçan trobars es juglaria
eu e·l rey chan: n'em juglar d'una guia.[27]

Cerverí és el trobador que roman en la història lírica de Catalunya com l'autor a partir del qual s'ordena la tradició poètica. La seva obra, la més extensa que es coneix de tots els trobadors i molt variada, és determinada per la seva condició de poeta àulic, la qual cosa explica la dimensió col·lectiva –per exemple, cants de camí, cançons per al ball–, però al mateix temps pel fet que, en un moment en què la cort esdevenia el lloc pel qual circulaven els sabers més variats, pretenia d'obrir la seva poesia a interessos de caire intel·lectual i moral per tal de dotar l'entreteniment al voltant del discurs amorós d'un contingut doctrinal i ètic per lleu que fos. Cerverí va fer del poema un treball d'orfebreria, ric en metres i assumptes, apte per a l'experimentació més agosarada i el joc més enginyós. Aquest Cerverí brillant i autèntic funàmbul del vers es complementa amb un vessant narratiu més seriós de to i amb composicions religioses, en algunes de les quals, com en el *Sermó*, s'ha volgut veure, al nostre entendre forçant una mica les coses, la influència de Ramon Llull. Dedicà als seus fills uns *Proverbis* en 1.197 quartetes d'estil sobri i sentenciós i sever esperit cristià. Tant, que adverteix que els qui les llegeixin «no·m coneixeran». Aquest aspecte elevat, però, no difereix gens del que es fa patent en composicions com la famosa *alba* religiosa, en la primera estrofa de la qual pouaren Dante i Ausiàs March:

Axi com cel c'anan erra la via,
que deu tener, can va ab nit escura,
e te cami mal e brau, qui l'atura,
e no sap loc ne cami on se sia,
sufren mal temps ab regart de morir,
soy yeu, c'anar no pusc, per que desir
que vis fenir la nit, començan l'alba.[28]

Contemporani de Cerverí és el trobador Guillem Ramon de Gironella, de qui es conserven tres composicions i un *partimen* amb un cert Pouzet (o Ponzet), el qual comparteix amb Cerverí el gust per les rimes difícils i infreqüents en una poesia amorosa freda i una mica artificiosa.

Durant el breu regnat d'Alfons II el Liberal (1285-1291), bona part de l'atenció estigué posada en Sicília, i fou sens dubte el seu rei, Jaume II, el protagonista cultural d'aquells anys, condició que perllongà en fer-se càrrec del tron d'Aragó després de la mort del seu germà. Mentre regnava a Sicília, el monjo i trobador empordanès Jofre de Foixà redactà les *Regles de trobar*, «per manament del noble e alt senyor en Iacme, per la gràcia de Déu rey de Sicília, qui en trobar pensa e·s adelita grantmen». Jofre de Foixà és un escriptor culte que coneix bé la tradició trobadoresca i la dels seus continuadors, els *trouvères*, que sap parlar amb propietat sobre l'amor i n'arrossega una certa mala consciència:

quar fas enamoratz chantars,
quays que no·s tanh selhuy chans ni trobars
cuy ten destreg vera religios.[29]

El seu text gramatical, que es presenta com una posada al dia de l'obra de Ramon Vidal de Besalú, permet d'entendre que al final dels anys vuitanta del segle XIII trobar havia perdut aquell caire universalista i transterritorial que s'observa a *Les razós*. En aquell moment, trobar era una activitat pròpia de gent d'un cert estatus, definit per l'oci, que els catalans continuaven fent en occità, però aleshores en competència amb altres llengües –el francès, el gallec, el sicilià– i amb la certesa que la llengua de la poesia no era la del país. Si Ramon Vidal distingia entre *ús* i *art* per distingir la *koiné* literària de la llengua en una funció comunicativa, la qual cosa implicava la consciència que existia un espai comú, en aquell moment Jofre de Foixà considerava, per territorialitat i especificitat gramatical, que la llengua de la poesia era pròpia, únicament, de «*Proensa, de Vianes, d'Alvernya, e de Lemosi, e d'altres terres qui llur son de pres*». Som lluny, doncs, d'aquell sentiment d'identitat compartit que feia veure Alegret uns setanta anys abans. Caldria esbrinar fins a quin punt

27. Si entrellaçant mots, trobar és joglaria / jo i el rei cantem: som joglars de la mateixa mena.

28. Així com aquell que caminant erra la via / que ha de seguir, quan va en una nit fosca, / i troba el camí dolent i abrupte, que l'atura / i no coneix el lloc ni el camí on es troba / patint mal temps amb perill de morir / sóc jo, que no puc caminar, per la qual cosa desitjo / veure acabar la nit, i que arribi l'alba.

29. Perquè faig enamorats cantars / com si no pertanyés cantar ni trobar / a qui es considera obligat per la vertadera religió.

Setge de Carcassona durant la croada de 1209, segons una miniatura de la Canso de la crosada.
Bibliothèque Nationale de France. París,
ms Fr. 25425, f. 15.
© de la fotografia: BNF-Service reproduction.

no hi ha darrere d'aquests mots una intenció programàtica amb la finalitat de liquidar el lligam occità que correspondria a Jaume II.

D'aquesta complaença reial en l'art de trobar ens en queda un últim exemple. Es tracta d'una *dansa* de caire al·legòric i contingut religiós sobre el sotsobre de l'Església, comparada amb una nau, «*carregada*», «*mal amarinada*», a punt d'enfonsarse enmig de l'«*aura qu'es escura*», mentre el «*nauchier*», o sia el papa, «*no·s n'a cura*». Tot i que el rei «*parlan en ver lenguatge*» explica el sentit, prou transparent d'altra banda, dels seus versos, Arnau de Vilanova en féu un llarg comentari exegètic en llatí. Cal situar en aquest període les cobles d'un enigmàtic Bord del rei d'Aragó, que adreçà a Rostanh Berenguier de Marselha unes «peticions» en vers, alguna d'un gust escolar i pedantesc, que tanmateix agradaren al segle xv, car es copiaren al *Cançoner de Saragossa*.

El trobador de més relleu que es va relacionar amb Jaume II, a més de Jofre de Foixà, va ser Amanieu de Sescars, que hem de tenir per gascó i que li endreçà la composició *Dona, per qui planc e sospir* mentre fou rei dels sicilians «*ses grat de Frans'e de Romas*», o sia contra el papat i França. Ja rei d'Aragó, li dedicà l'*Ensenhamen de la donzella*. Mentre es duien a terme els preparatius per a l'expedició a Sardenya, el 1322 Ramon Muntaner va compondre un *Sermó*, que constitueix el capítol 272 de la seva *Crònica* i que fou tramès mitjançant el joglar Comí «al senyor rei e al senyor infant [el futur Alfons III] per ordinació del dit bon passatge (...) e portà'l-los en Barcelona, que jo no era ben sa».

Jaume II cedí davant les pressions del papat i s'avingué a renunciar a l'illa de Sicília. El seu germà Frederic, tercer rei de Sicília amb aquest nom, s'hi resistia i Jaume II es disposà a atacar-lo per tal de fer-li complir els pactes a què ell havia arribat. Aleshores, per tal d'obtenir a Catalunya suport a la seva causa, Frederic va escriure un poema, *Ges per guerra no·m chal aver consir*, seguint les rimes i les estrofes d'un poema de Guillem de Berguedà, *Un sirventes ai en cor a bastir*. Jaume II va fer empresonar el missatger que duia el poema, però així i tot, Frederic va aconseguir la resposta en vers del comte Ponç Hug IV d'Empúries, *A l'onrat rei Frederic terz vai dir*. En el seu poema, Frederic invocava, a fi de no perdre el tron, l'herència de la seva estirp:

> *Pero·l reson dels catelans auzir*
> *e d'Aragon puig far part Alamagna,*
> *e so ch'enpres mon paire gent finir.*[30]

El successor de Jaume II fou un home de caràcter retret, interessat per la ciència, com el seu pare, però poc cultivat. Almenys en el terreny de la cultura però no solament en aquest, Alfons III el Benigne (1327-1336)

veié eclipsada la seva figura per la del seu germà l'infant Pere de Ribagorça, al voltant del qual sembla que es va aplegar un notable grup de poetes que formen l'anomenat *Cançoneret de Ripoll*. Un dels interlocutors de l'infant Pere, el rossellonès Joan de Castellnou, trameté al rei Alfons un «*vers moral*», *Qui de complir tot son plazer assaya*, on distingeix, com anys després faria Jaume March, dues menes de plaer, i on adverteix que «*de plazer que·s pert e no·s meylura / deu hom fugir e laixar son usatge*» ('del plaer que es perd i no millora / se n'ha de fugir i se n'ha d'abandonar la pràctica'). El poema té aquell gust seriós i filosofal que caracteritzà bona part de la lírica catalana del final de segle. Aquest to justifica que l'autor encareixi la intel·ligència del rei dient-li que «*vos ets tal / que l'entendretz ses glos'e ses lectura*». El rei d'Aragó, «*la valens creatura*», i encara «*trastug*» els infants, imatge vivent de la fina amor, són convocats a combatre l'«*hordonança / dels fals aymans*» en el *sirventés* en què Joan de Castellnou convoca els principals reis de la cristiandat i una part força representativa de la noblesa catalanoaragonesa davant el senyor de Biscaia, *sirventés* que dedica al trobador aragonès Tomàs Périz de Fozes, el qual més endavant tractà d'entendrir –debades– el cor de Pere III el Cerimoniós sol·licitant-li clemència, aquesta qualitat pròpia de «*l'auta semença / reyals don vos etz*», per al seu parent comú, el rei Jaume III de Mallorca.

Si Joan de Castellnou no va ser el personatge decisiu, sí que fou el més actiu a l'hora de fer entrar a Aragó les idees del consistori de la gaia ciència de Tolosa combatent amb duresa els qui, com el trobador de Roerga, Raimon de Cornet, maldaven per mantenir, prou emmotllats als temps, la vella flama. Quan això es va esdevenir –i ja no hi pogueren fer res les propostes retòriques del trobador mallorquí Berenguer d'Anoia, autor del *Mirall de trobar*– i la poesia es va omplir de preocupacions moralitzadores i va perdre de cop el component sensual mentre guanyava terreny la poesia de concursos, la lírica dels trobadors era, més que més, un fons doctrinal, una reserva verbal de primer ordre, i aquell lligam ple de vida amb l'origen s'havia trencat per sempre.

30. Però la fama dels catalans / i d'Aragó puc fer sentir fins a Alemanya / i allò que emprengué el nostre pare acabar gentilment.

Antoni Dalmau
Escriptor

Els càtars. Un cristianisme sense creu

La mirada de la historiografia recent al fenomen del catarisme ha modificat completament la perspectiva que tradicionalment se'n tenia. Fins fa relativament poc, els estudis sobre aquesta matèria tenien dues mancances fonamentals: d'una banda, la inexistència gairebé total de fonts plenament càtares; de l'altra, el coneixement aleshores molt incomplet d'un instrument tan formidable com els nombrosos interrogatoris conservats en els registres de la Inquisició –sobretot els del segle XIV–, molts dels quals encara no havien estat publicats o traduïts. Aquesta situació explica que fins a mitjan segle XX la recerca hagués hagut de partir únicament de tres fonts historiogràfiques clarament esbiaixades o com a mínim insuficients: en primer lloc, la documentació procedent dels dignataris i polemistes catòlics medievals, els quals no pretenien ajustar-se a una descripció real i objectiva de les coses, sinó que es deixaven endur, com és lògic, pel seu afany primordial de refutar una «heretgia» condemnada i perseguida per

Els miracles de Crist i sant Pau batejant els primers cristians per imposició de les mans.
Pintures al fresc de l'església de Tokali Kilise de Göreme (Capadòcia, Turquia), segle X.
© de la fotografia: The Art Archive (Dagli Orti)

l'Església de Roma; en segon lloc, les tres fonts que són contemporànies de la croada contra els albigesos (la *Cansó de la Crozada* i les cròniques de Pierre des Vaux-de-Cernay i de Guilhem de Puèglaurenç), centrades essencialment en els fets bèl·lics i allunyades dels aspectes doctrinals i sociològics del catarisme; finalment, una part incompleta de les declaracions fetes davant dels tribunals de la Inquisició, tal com hem dit fa un moment.

Per si això fos poc, tota la literatura referida al catarisme era contaminada no solament pels deliris llegendaris o les elucubracions pseudomístiques que encara avui sembren la confusió o la desconfiança entre molts lectors de bona fe, sinó també per la força d'una mitologia romàntica que havia aconseguit una penetració prou important en medis propers als estudiosos de la història.

No és estrany, doncs, que, sobre aquesta base, s'haguessin escrit moltes coses incertes i absurdes, o que s'haguessin fet interpretacions que no tenien res a veure amb el que va ser una realitat històrica que avui coneixem molt millor. Així i tot, els tòpics es resisteixen a ser vençuts i, fins i tot en publicacions o obres prou recents que volen apartar-se d'una literatura voluntàriament frívola o fantasiosa, es continuen repetint mitges veritats o falsedats rotundes que ja no es poden sostenir amb un mínim de coneixement i de rigor.

Sortosament, i sobretot a partir de mitjan segle passat, l'aparició de diverses fonts directament càtares ha fet llum sobre molts punts obscurs o mal interpretats, de manera que ara pot afirmar-se que ja no hi ha misteris inextricables al voltant del catarisme o, més ben dit, que ara com ara el catarisme és sens dubte l'heretgia medieval més ben coneguda i més ben documentada.[1] No és estrany, doncs, que aquesta circumstància hagi propiciat, a tot arreu del món però principalment en focus de recerca molt propers als territoris on va desplegar-se el catarisme occità, l'aparició d'una nova fornada d'investigadors que han renovat profundament la historiografia tradicional.

D'altra banda, és inqüestionable que la recent promoció turística dels indrets esmentats, duta a terme molt més insistentment els últims quinze anys per les administracions i pels particulars, així com un interès creixent de l'opinió pública a banda i banda dels Pirineus han fet posar de moda el catarisme. Aquesta circumstància, al costat de les desviacions i els excessos tal vegada inevitables, també ha contribuït notablement a estimular nous estudis i noves recerques solvents. Això sí, amb la sorprenent excepció de la historiografia catalana, que es manté completament allunyada d'aquest objecte d'investigació i continua vivint essencialment dels treballs efectuats, ja fa més de quaranta anys, per Jordi Ventura i Subirats.

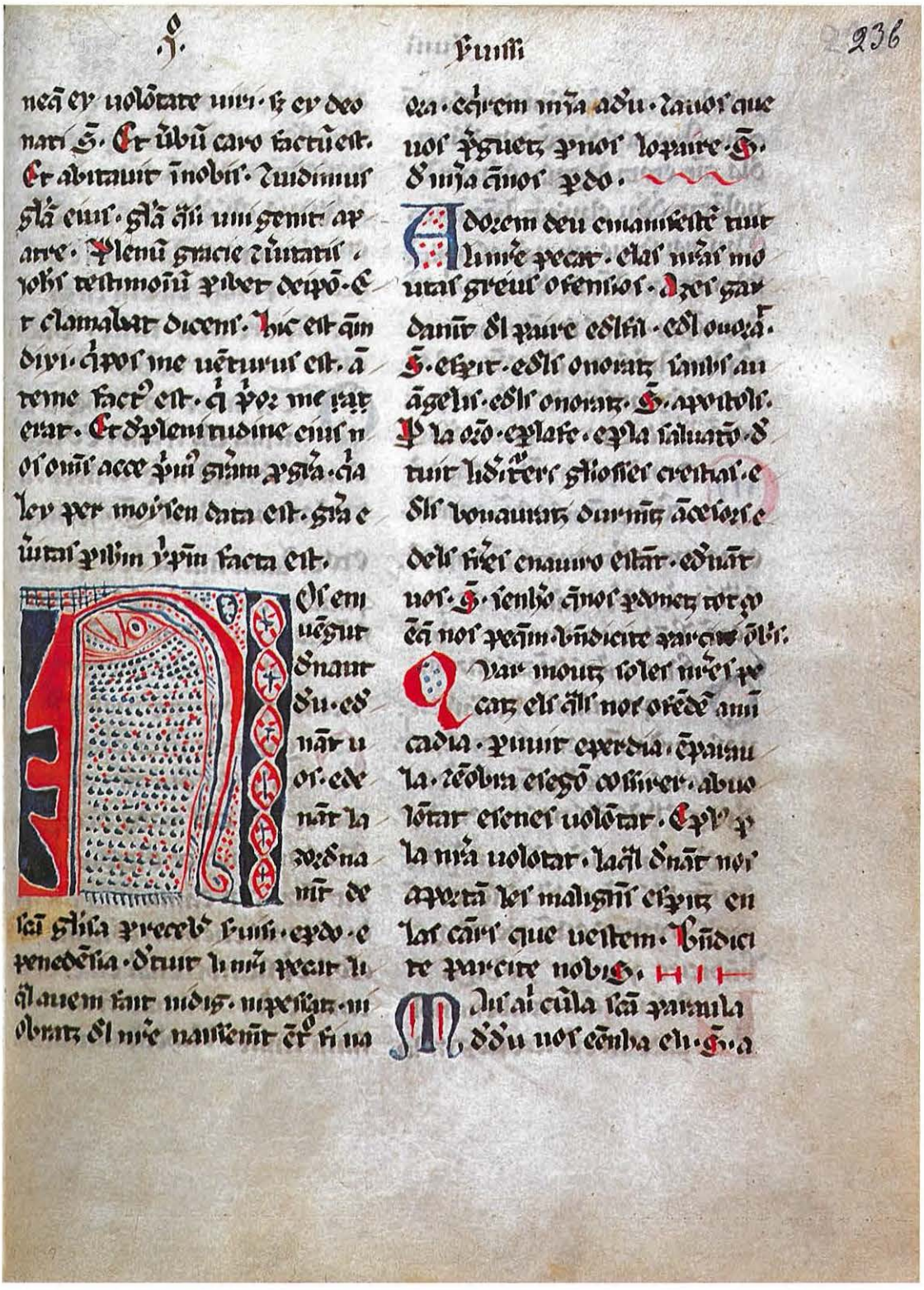
Hi ha, doncs, una nova mirada i també un rescat del catarisme del reducte fantasmagòric i risible a què l'havien reclòs tantes i tantes pàgines d'una ínfima solvència històrica i tantes al·lusions increïbles al Sant Greal, a presumptes tresors ocults, a coves misterioses o a esteles discoïdals. Avui, sortosament, el catarisme pot ser vist i analitzat com allò que, en realitat, va ser: un moviment religiós medieval que va sorgir a diversos punts d'Europa pels volts de l'any 1000 i que, partint d'un encuny cristià innegable, va establir una dissidència notable envers el dogma de l'Església catòlica. I per aquesta raó, per la seva heterodòxia i per la seva perillosa expansió, va ser objecte d'una persecució ferotge que, utilitzant instruments tan poderosos com una croada militar i els tribunals de la Inquisició, va fer-lo desaparèixer de la història al final del segle XIV.

Un moviment cristià

Durant molt de temps, estudiosos d'escoles diverses van trencar-se el cap cercant la filiació d'aquesta «heretgia» que va estendre's per indrets ben diversos del continent europeu durant la baixa edat mitjana, i molt principalment pel Llenguadoc. El caràcter dualista que presentava i la vinculació que tenia amb altres esglésies dissidents que havien sorgit d'una manera simultània als territoris dels Balcans –l'anomenat *bogomilisme*– van abonar un ampli corrent historiogràfic de tendència catòlica que definia el catarisme com a no cristià per essència i el lligava d'una manera exclusiva amb les influències orientals. Per a aquest corrent, el dualisme absolut del catarisme era clarament inconciliable amb les tesis de l'ortodòxia cristiana i tenia l'origen en el maniqueisme sorgit al segle III de la nostra era i en diverses sectes gnòstiques.

Avui les coses es veuen radicalment distintes. L'evidència d'algunes diferències insalvables entre maniqueus i càtars amb relació a algunes qüestions essencials –en particular, el coneixement i l'ús res-

1. Obres cabdals d'aquest procés van ser les fonts càtares següents, aparegudes els anys que s'esmenten entre parèntesis: els set tractats continguts dins el *Liber de duobus principiis* (1939); el fragment de *Ritual càtar llatí*, dit *de Florència* (1939); el *Ritual càtar occità*, dit *de Dublín* (1960), i el tractat càtar anònim que figura dins el *Liber contra Manicheos* (1961). La publicació, a cura de Jean Duvernoy (1965), del registre de la Inquisició de Jacme Fornier va completar aquesta autèntica «revolució» historiogràfica.

Bíblia càtara, també coneguda com el *Nou Testament de Lió*, segle XIII. Prové del sud del comtat de Foix o de l'antic vescomtat de Carcassona i conté el Nou Testament complet, escrit en occità, així com els rituals càtars del *servici*, de l'oració dominical i del consolament.
Bibliothèque Municipale de Lyon, ms. PA 36, f. 236.
© de la fotografia: Bibliothèque Municipale de Lyon (Didier Nicole)

Segell de Ramon VII, comte de Tolosa.
Centre Historique des Archives Nationales, D774 bis.
© de la fotografia:
Centre Historique des Archives Nationales

pectius de la Sagrada Escriptura, les mitologies respectives i els diversos cultes d'uns i altres– ha fet concloure a la historiografia moderna que és incorrecte de continuar considerant el catarisme una heretgia maniquea o neomaniquea. És absurd, també, continuar buscant filiacions que es remunten fins i tot a Zoroastre, que cerquen la llum en unes arrels paulicianes o que pretenen fer néixer el catarisme occidental del bogomilisme oriental. Tot plegat és molt més simple: la doctrina càtara, sigui en el marc físic i temporal de l'Església romana o en el de l'Església grega, és vista actualment com una forma representativa, entre d'altres, del cristianisme medieval, una doctrina sense fundador ni data concreta de naixement que entronca directament amb el missatge de Jesucrist, que és una seguidora fidel dels textos del Nou Testament, que conserva trets característics del cristianisme primitiu i que, en definitiva, és portadora d'un sagrament de salvació. I és que, com ha escrit Anne Brenon, «allò que oposa finalment el catarisme i el catolicisme, molt més que no pas una divergència dogmàtica i teòrica entre monisme i dualisme, és una divergència de pràctica sagramental –baptisme de l'Esperit o eucaristia– entre dues esglésies cristianes que pretenien, tant l'una com l'altra, rebre de Crist el poder i el gest de salvació de les ànimes i que, això sí, s'excloïen l'una a l'altra».

Dit això, les diferències entre «els bons homes» i els catòlics són, tanmateix, prou evidents. I en l'àmbit doctrinal n'arrenquen moltes, en efecte, de la concepció dualista dels primers, és a dir, de la seva afirmació de l'existència de dos principis originaris que són oposats i irreconciliables, un de bo i un de dolent.[2] Aquest darrer, anomenat sovint pels càtars occitans *el dieu estranh*, no és cap altre que Satanàs, corruptor d'una bona part dels esperits celestials i creador del món corruptible integrat per la terra i tot el que conté –el mar, les muntanyes, els animals, les plantes, els éssers humans–. Justament en aquest món perible el déu del mal va crear uns cossos de carn –dit d'una altra manera, una mena de túniques fetes de pell o de «terra d'oblit»– en els quals els àngels caiguts del paradís estaven condemnats a romandre empresonats per sempre més. El Pare dels cels, però, que no podia restar impassible davant de la condemnació de les seves criatures, va enviar a la terra el seu fill, Jesucrist –concebut i descrit pels càtars d'acord amb la doctrina del docetisme, és a dir, negant l'encarnació i atribuint-li simplement una aparença humana–, amb dues missions: d'una banda, arrencar els àngels caiguts d'aquell oblit permanent en què vivien i, de l'altra, oferir-los un sagrament de salvació, l'anomenat *consolament*, un baptisme d'Esperit i de foc, i no d'aigua, que és atribuït per mitjà de la imposició de les mans i que garanteix la salvació d'aquells qui el reben.

Així, doncs, la història de la humanitat no és cap altra que la progressiva salvació dels esperits caiguts, els quals, si no han rebut el consolament en el moment de la seva mort corporal, es veuen obligats a allò que modernament en diríem *reencarnacions successives*. A propòsit d'això, la fi d'aquesta història de la humanitat, és a dir, la fi dels temps, s'esdevindrà, sempre segons la doctrina dels càtars, quan l'últim d'aquests esperits seduïts per Satanàs i allotjat dins la carn corruptible d'un cos humà pugui salvar-se: «Llavors els justos resplendiran com el sol en el Regne del seu Pare» (Mateu 24, 28). I no hi haurà ni judici final ni, molt significativament, cap mena d'infern, car l'únic infern no és sinó aquest baix món, que serà destruït i tornarà al no-res d'on va sorgir.

Una litúrgia i unes regles

Aquesta és, en síntesi, l'estructura doctrinal del pensament «dels bons homes», que lògicament va oferir, com a conseqüència del pas del temps i les diverses escoles doctrinals, algunes variants. I aquesta particular visió de l'origen del món, de la creació de l'home i de la fi dels temps es va concretar, a la pràctica, en un conjunt de regles i en una litúrgia que també els distingien essencialment dels catòlics.

Segell de Simó de Montfort.
Centre Historique des Archives Nationales, D708.
© de la fotografia:
Centre Historique des Archives Nationales

Fa un instant ja hem descrit un element fonamental de distinció: és el consolament, l'únic sagrament del catarisme –per contrast amb els set que l'Església catòlica va deixar fixats al segle XIII–, que constituïa al mateix temps l'instrument d'ordenació dels homes i les dones que, molt abans de l'hora de la mort, no sols es volien garantir la salvació de l'ànima, sinó que, després de passar un temps de noviciat, desitjaven esdevenir religiosos de la seva Església i ser continuadors de l'obra dels apòstols. Ells foren, concretament, els qui l'Església «usurpadora» designava pejorativament amb el mot insultant *càtars*, els quals, però, el poble creient anomenava *bons homes*, *bones dones* o bé *bons cristians*, *bones cristianes*. Els polemistes catòlics els anomenaven a vegades *perfectus hereticus* 'heretges consumats' –i no 'perfectes'–, i els papers de la Inquisició solien designar-los més sovint amb el nom *heretici*, a seques, o *heretici induti* 'heretges revestits'.

A la pràctica, però, els membres pròpiament dits de la *Gleisa de Dio* –així l'anomenaven, simplement, els creients del Llenguadoc– eren reconeguts per la gent normal i corrent del seu temps per pràctiques molt més quotidianes i més arran de terra: eren, per exemple, els qui no menjaven carn ni altres productes que fossin el fruit de la generació d'uns cossos creats pel dimoni (en canvi, el peix era acceptable, perquè a l'edat mitjana es creia que els peixos naixien dels efluvis de l'aigua); o eren, també, aquells homes i aquelles dones que practicaven una castedat absoluta, una abstinència total dels plaers i de l'obra de la carn, i que per això mateix no donaven cap valor al sagrament del matrimoni i el consideraven un simple concubinatge.

Eren, d'altra banda, els mateixos que en temps «normal» vivien en cases obertes al bell mig dels pobles i les ciutats –ben al contrari de la pràctica monàstica catòlica– i que es dedicaven incessantment a la predicació i a la pregària. Sempre en temps de llibertat, eren aquells mateixos que es vestien amb un senzill hàbit fosc de burell i que solien portar barba, i que compaginaven la seva vida religiosa amb la pràctica d'un treball manual, perquè així ho prescriuen per als cristians les epístoles de sant Pau i perquè ells no cobraven delmes dels seus feligresos ni es comportaven com a senyors feudals, a diferència dels clergues i els bisbes de l'Església de Roma.

Vivint en comunitats separades per sexes, rebien de tant en tant la visita d'un «diaca» o d'un «bisbe», i llavors li adreçaven un acte de submissió i, alhora, de penitència que era conegut amb el nom *servisi* o *aparelhament*. Els fidels, d'altra banda, quan els trobaven a qualsevol indret o al bell mig del carrer, els feien prova de respecte i veneració mitjançant un *melhorier*, és a dir, un ritu que incloïa tres prosternacions i invocacions diverses. I quan aquests mateixos fidels els rebien a casa seva, els demanaven que partissin el pa, no pas com una equivalència de l'eucaristia catòlica –els càtars es reien del que el concili IV del Laterà (1215) ja havia designat amb el nom *transsubstanciació*–, sinó com un acte de fraternitat i un memorial dels gestos de Crist durant el Sant Sopar.

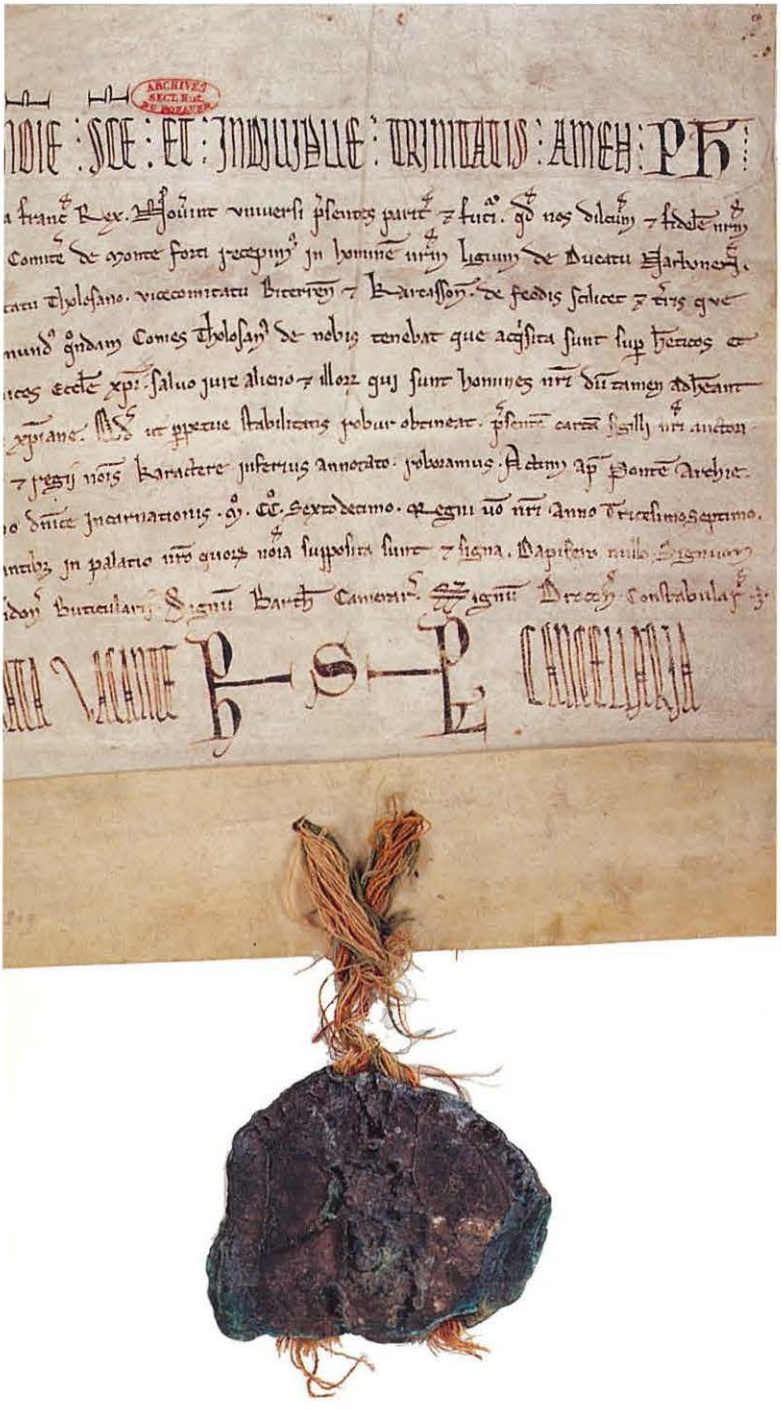
Eren una gent singular, certament, que, seguint les «regles de justícia i de veritat», vivien amb pobresa extrema i coherència evangèlica, observaven tres quaresmes l'any i es comprometien a no jurar ni mentir, a no matar i a no judicar els altres. I solien complir aquestes regles, fins a l'extrem que, d'una banda, no prenien les armes ni per defensar-se de la persecució de què van ser víctimes i, de l'altra, quan queien presoners, confessaven planerament una fe que els portaria directament a la foguera. No tenien temples ni campanes, no veneraven imatges ni relíquies, no volien saber res de la creu («veneraries l'instrument de suplici del teu pare?», es deien entre si) i consideraven les indulgències un mitjà d'extorsió. Una altra cosa que els distingia dels clergues catòlics és que llegien els textos bíblics en la llengua del poble, cosa que feia la seva predicació molt més propera i eficaç.

Finalment, i sense voler exagerar la nota feminista *avant la lettre*, en aquesta Església les dones hi eren

2. Ara aquest dualisme és vist més aviat com una radicalització d'un dualisme latent en el cristianisme d'aquella època. És la coneguda citació de Georges Duby (1967): «De maniqueu, tot el cristianisme del segle XI ho era, espontàniament».

Innocenci III (1160-1216). En esdevenir papa el 1198
va combatre per tots els mitjans l'heretgia càtara,
que proliferava al Llenguadoc. La culminació d'aquesta política
va arribar amb la convocació de la croada contra els càtars el 1209.
Monastero de S. Benedetto Sacro Speco, Subiaco.
© de la fotografia: L. Orlandi

Donació de Lluís VIII de França a Simó de Montfort del comtat de Tolosa.
Centre Historique des Archives Nationales, AEII209.
© de la fotografia:
Centre Historique des Archives Nationales

en gran nombre i hi tenien un paper molt més actiu que no pas les monges de l'Església catòlica, atès que les càtares podien ser ordenades, donar el consolament, fer la benedicció del pa i, possiblement, predicar. I és que, com va observar René Nelli, la diferenciació de sexes no semblava tan determinant per als càtars com per als catòlics: d'una banda, era una cosa lligada a la creació satànica i, de l'altra, la transmigració de les ànimes podia implicar que el cos de carn receptor canviés de sexe en una existència o altra...

Una organització flexible, una implantació notable

Amb el que hem dit fins ara, ja es pot endevinar que, en la concepció organitzativa del catarisme, hi havia dos nivells perfectament distingibles. D'una banda, l'Església pròpiament dita, és a dir, la suma dels homes i les dones que havien rebut el consolament i que formaven part del que s'anomenava l'*ordenament de sancta Gleisa*; de l'altra, el poble creient, la massa de seguidors que encara no es trobaven plenament en la *via de la veritat*, però que, prescindint d'una vinculació més o menys estreta amb la vida quotidiana de la seva Església, aspiraven com a mínim a assegurar-se que, a l'hora de la mort, rebrien el consolament i, per tant, salvarien la seva ànima.[3]

Com és ben natural, les diverses comunitats de l'Església dels Amics de Déu estaven relacionades entre si, no pas amb l'estructura fortament jerarquitzada de l'Església de Roma, ni amb una figura culminant com era el papa. Cada comunitat territorial tenia els seus diaques i el seu bisbe; les diverses esglésies eren autònomes les unes de les altres i mantenien vincles de germanor a l'estil de les primeres comunitats cristianes. A propòsit d'això, és interessant de saber, per exemple, que en l'època de la seva màxima expansió (entre 1167 i 1209) hi va arribar a haver al Llenguadoc fins a cinc «bisbats» i una cinquantena de «diaconats», prova d'una implantació social que ha estat debatuda pel que fa al nombre però que podria xifrar-se en una cinquena part de la població total d'aquesta part d'Occitània.[4] Tota aquesta xarxa eclesial se sustentava econòmicament, d'una banda, mitjançant el treball «dels bons homes», que posaven en comú el fruit del seu esforç i acceptaven donacions dels creients, i, de l'altra, mitjançant els llegats que solien fer els creients moribunds un cop rebut el consolament.

Ningú, doncs, no exercia cap mena de lideratge únic o de superioritat jeràrquica per damunt de les diverses diòcesis. Aquest model era vàlid tam-

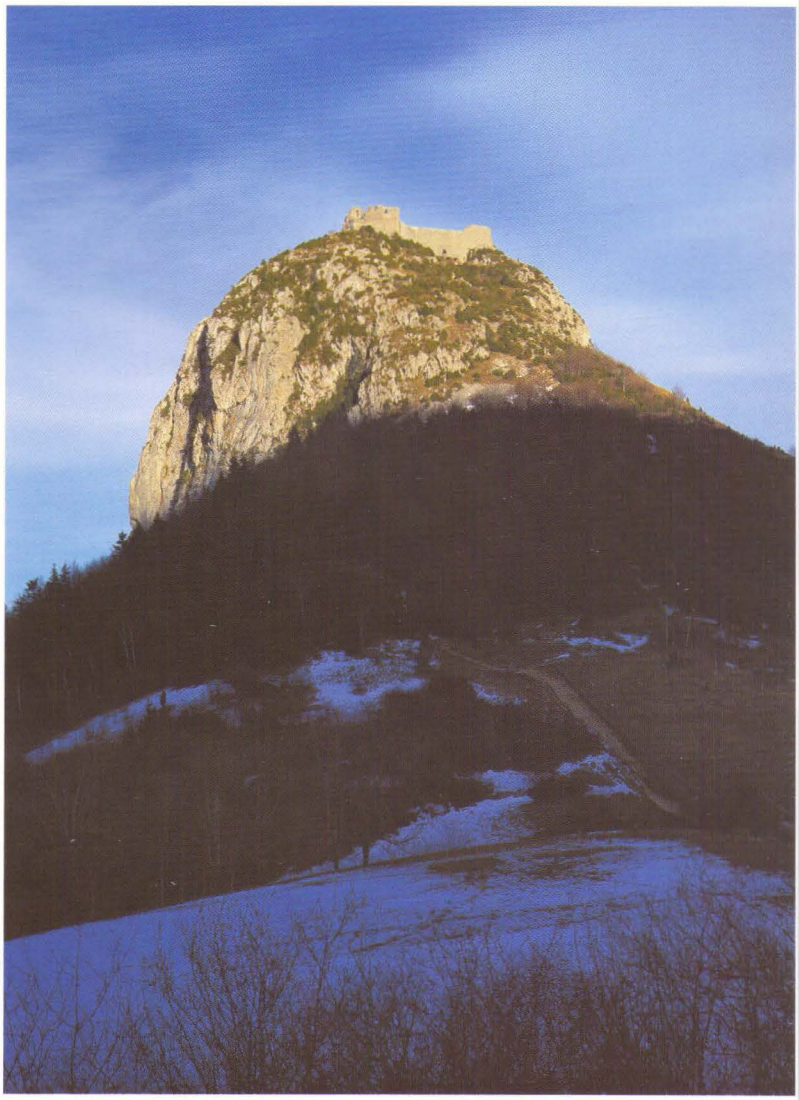
bé per a totes les altres comunitats càtares esteses una mica per tot arreu d'Europa. I és que la presència d'aquest moviment no es detecta pas exclusivament a les terres occitanes, sinó que, amb una gran diversitat de designacions, se'n pot seguir el rastre al regne de França d'aleshores, la Xampanya, Flandes (els pifles), Borgonya, Aquitània, Alemanya, Itàlia (els patarins, que tenien sis bisbats coneguts al nord de la península i una presència atestada també a Roma, Nàpols o Calàbria) i, en un grau probablement testimonial, fins i tot a Lleó i a Anglaterra, i a Catalunya, és clar, tant al comtat de Rosselló com a les ter-res de muntanya del nord-oest i a les terres de la Catalunya nova, sempre amb uns contingents humans difícils d'avaluar –és difícil de distingir el catarisme autòcton del catarisme occità exiliat–, però amb efectius poc nombrosos.

Un capítol a part mereixen les esglésies orientals, les més antigues en el temps –des de mitjan segle X– i les últimes de desaparèixer –ben bé fins a la invasió turca del segle XV–. L'extensió de l'«heretgia» va ser francament espectacular a Bulgària, que és on va sorgir el bogomilisme, l'Àsia Menor –els anomenats *fundagiagites*–, Romania, Croàcia i, finalment, Bòsnia i Hercegovina –els *krstjiani*, simplement–, on va arribar a ser una autèntica religió de l'Estat, garant dels senyors feudals en els seus drets i aliada seva contra els exèrcits hongaresos.

La reacció de l'Església catòlica. La croada

Els territoris que després serien coneguts amb el nom comú de Llenguadoc –en síntesi, el comtat de Tolosa, el vescomtat de Carcassona, Besiers i Albí, el vescomtat de Narbona i el comtat de Foix– van esdevenir, doncs, i a partir del segle XII, una zona notablement «infectada per la depravació herètica», amb el factor agreujant de la tolerància, la complaença o fins i tot l'adhesió d'alguns senyors feudals seus. Essent així les coses, no és gens difícil de comprendre que l'Església catòlica veiés amb gran preocupació l'extensió d'aquelles doctrines per territoris tan propers al cor mateix de la cristiandat. En realitat, i en paraules de Jean Duvernoy, Roma va considerar el catarisme «l'heretgia per excel·lència, perquè s'hi poden retrobar gairebé totes les desviacions que abans del concili de Nicea al segle IV havien interpretat a l'interior de la gran Església i a la seva manera la revelació cristiana i sobretot el dualisme».

La resposta inicial davant aquesta amenaça va ser pacífica, però posteriorment, en vista de l'èxit escàs d'aquesta primera estratègia, la resposta pa-

**Després de deu mesos de setge,
la guarnició assetjada dins del castell
de Montsegur va decidir rendir-se.
El 16 de març de 1244
uns dos-cents vint-i-cinc càtars van ser lliurats
a la foguera al prat dels cremats.
D'aquesta manera quedava
pràcticament desmantellada
l'Esgésia càtara occitana.**
© de la fotografia: Rosina Ramírez-Pere Pascual

3. En temps de persecució, aquesta voluntat era garantida fins i tot per mitjà de la *convenenza* ('acord', en occità), un pacte de fidelitat i assistència mútua entre l'Església i els fidels.

4. Jean-Louis Biget (1985), situat a l'extrem contrari, considera que al segle XIII el nombre de «bons homes», després de la croada i ja en ple període de repressió inquisitorial, constituïa només pels volts del 5% de la població urbana del Llenguadoc (del 12 al 15% al Lauraguès).

Miniatura que representa la crema d'un càtar.
Centre Historique des Archives Nationales, AEII 257.
© de la fotografia: Centre Historique des Archives Nationales

pal ja va ser extremament violenta. Aquesta resposta final, que avui és tan inadmissible als nostres ulls, tenia, aleshores, el fonament teòric en una elaboració doctrinal que ja es duia a terme des de feia més d'un segle i que no sols legitimava la plena intervenció de l'Església en els afers temporals, sinó que justificava l'ús de les armes i la formació d'exèrcits que combatien en nom de Déu tota mena d'infidels.

Al començament, doncs, els pontífexs romans van promoure al Llenguadoc mesures pacífiques com és ara la tramesa de diversos legats papals, el suport a la predicació iniciada el 1206 pel castellà Domingo de Guzmán, el qual responia al catarisme al seu terreny i amb les mateixes «armes», i l'organització de disputes o col·loquis públics entre representants importants d'ambdues esglésies, com els que es van celebrar amb una gran presència de públic a Carcassona (1204), Servian (1206), Montreal (1207) i Pàmies (1207). Tot i això, ben aviat el balanç d'aquesta estratègia, ja ho hem dit, es va revelar migrat i fins i tot contradictori.

Així, doncs, la lògica del pensament d'aquella època i de la teocràcia pontifical instaurada pel papa Innocenci III conduïa inexorablement a mesures més enèrgiques i efectives, de manera que, amb el precedent d'alguna acció militar aïllada, com la «precroada» contra la vila de Lavaur (1181), l'assassinat en circumstàncies no aclarides d'un legat pontifical, el cistercenc Pèire de Castelnau, va servir de pretext per acorralar el comte de Tolosa, Ramon VI, i per engegar una operació militar que, de fet, ja feia temps que estava decidida i que va ser convocada mitjançant una butlla papal ressonant i terrible («Endavant, cavallers de Crist! Endavant, coratjosos membres de l'exèrcit cristià! Que el crit universal de dolor de la santa Església us arrossegui, que un zel piadós us arbori per venjar una ofensa tan gran feta al vostre Déu...»). És, en definitiva, allò que un romanista francès del segle XIX va designar amb el nom *croada albigesa*, és a dir, contra els albigesos, un fet històric prou conegut que, per començar, va sembrar el terror i la desolació a les terres del Llenguadoc.[5]

En benefici de la brevetat, diguem ara només que la croada, la primera contra cristians en terra cristiana, va desplegar-se en dues fases separades. La primera, coneguda sovint com *la croada dels barons* (1209-1215), és la història d'una expedició militar d'una gran eficàcia i d'una gran brutalitat –el carnatge de Besiers (1209) n'és sens dubte la mostra més colpidora–, protagonitzada pels vassalls del rei de França amb la figura eminent de Simó de Montfort, un notable militar normand i un home sanguinari que, després d'una campanya triomfal, va morir en el setge de Tolosa (1218).

Aquesta primera fase de la croada albigesa és la que està estretament vinculada, com és prou sabut, a la peripècia històrica del casal català –allò que els documents d'aquella època anomenen *els regnes i les terres del rei d'Aragó*–, pel fet que el rei Pere I el Catòlic va ser un protagonista important i dramàtic de la resistència occitana a l'«exèrcit de Déu». I va ser-ho perquè s'hi va implicar d'una manera directa i perquè, ben imprevisiblement, va ser derrotat i mort en la batalla de Muret (1213). Aquesta derrota va tenir conseqüències greus, no sols per al desenvolupament mateix de la croada i dels territoris ocupats, sinó per a la història dels nostres avantpassats, perquè va comportar la fi de l'expansió de la corona catalanoaragonesa per terres occitanes, expansió que nou mesos abans, amb els anomenats *juraments de Tolosa* (gener de 1213), havia arribat al punt més alt, l'únic moment en què podria parlar-se amb una mica de precisió històrica d'aquell «estat catalanooccità» o «imperi pirinenc» que alguns estudiosos han volgut imaginar.[6]

La primera fase de la croada va ser seguida d'un període intermedi (la «reconquesta») en què els senyors occitans van recuperar notablement les seves posicions al territori i l'Església càtara es va reagrupar al voltant del bisbe Guilhabert de Castras i va experimentar una notable revifalla (1216-1225).[7] Això no obstant, la implicació posterior del rei de França i la desmoralització consegüent d'uns senyors feudals exhaustos per tanta guerra van conduir fatalment a la forçosa i humiliant rendició del comte de Tolosa, Ramon VII, mitjançant el tractat de Meaux-París (1229), expressió manifesta d'allò que el trobador Bernart de Labarta anomenava *una pau de clergues i francesos*. És la fase coneguda sovint com a *croada reial* (1226-1229). Aquest desenllaç havia de portar més endavant, en esdevenir-se la mort sense successió de l'hereva del comtat, Joana de Tolosa, i en compliment de les clàusules del tractat, a la plena annexió d'aquestes terres occitanes al regne de França (1271) i, en definitiva, a la fi d'allò que alguns han anomenat *el somi occitan*.

Tot comptat i debatut, la croada contra els albigesos, allò que l'Església anomenava *negotium pacis et fidei* 'l'empresa de la pau i de la fe', no va aconseguir al final l'objectiu religiós que teòricament l'havia justificat. En canvi, i com acabem de veure, sí que va assolir plenament uns objectius militars i polítics que a l'inici no eren clarament previsibles i que, tanmateix, van tenir, a l'últim, una enorme transcendència històrica. El més sorprenent de tot és que el conjunt de les esglésies càtares del Llenguadoc va sortir de la croada relativament actiu –això sí, força delmat quant als dirigents i sotmès a les penalitats d'una vida clandestina– i, a més a més, revalorat als ulls del poble fidel per obra de la persecució ferotge de què havia estat objecte i de l'aurèola consegüent del martiri amb mortaldats tan esgarrifoses com les fogueres de Menerba (1210, cent quaranta víctimes), Lavaur (1211, quatre-centes) o Los Cassers (1211, més de seixanta). Per aquest motiu, d'una manera gairebé immediata l'Església catòlica va posar en marxa un mecanisme d'«extirpació de la pesta» que, aquest cop sí, es revelaria realment definitiu: la Inquisició.

La Inquisició

En realitat, ja feia temps que els concilis del Laterà (1215) i, en l'àmbit local, els de Narbona (1227) i Tolosa (1229) havien anat posant les bases del marc jurídic que faria possible un procediment inquisitorial. Tot i això, va ser el papa Gregori IX qui va aplegar totes les disposicions promulgades fins aleshores en les anomenades *causes de la fe* i hi va donar valor de llei universal. L'abril de 1233, diverses butlles pontificals consagraven el naixement d'un procediment especial d'«enquesta sobre la perversió herètica» (*Inquisitio heretice pravitatis*), altrament dita *Inquisició*, un tribunal d'excepció que aquest cop depenia directament del papa i que tenia com a funció principal reprimir l'heretgia –que havia estat assimilada al "crim de lesa majestat divina"–[8] i destruir tot l'ampli teixit de solidaritats i complicitats que li donava suport. La tasca d'aquest tribunal, que tenia un caràcter itinerant i que aixecava acta de totes les declaracions fins a constituir els anomenats *registres*, va ser confiada pel papa als ordes mendicants, principalment els dominics. Quant a les condemnes a mort, i per evitar que aquesta tasca correspongués a uns homes de l'Església, els inquisidors «abandonaven al braç secular», és a dir, al poder temporal (comte, senyor o agent reial), el compliment de les sentències mitjançant la pena de foc i la confiscació dels béns del condemnat.

L'aparició d'aquest nou instrument de repressió herètica, que alguns han considerat la primera burocràcia moderna, va constituir tota una novetat, perquè fins aleshores aquesta tasca corresponia a l'anomenat *ordinari*, o sigui el jutge titular del tribunal episcopal de cada diòcesi. Aquests titulars de la jurisdicció religiosa estaven, però, massa implicats en la vida del seu entorn més pròxim i eren suspectes, doncs, d'una certa connivència o tolerància envers les persones sospitoses d'heretgia que havien de jutjar.

Els inquisidors, doncs, només havien de retre compte al sobirà pontífex i gaudien de poders especials, entre els quals hi havia la condemna de qualsevol sospitós a penes de presó perpètua i l'exhumació dels cadàvers de sospitosos d'heretgia perquè fossin cremats.[9] Executaven la seva funció amb un zel i amb un rigor extrems, cosa que els portà a cometre sovint errors i els indisposà terriblement amb la població.

5. *Albigès* és un sinònim de *càtar* a causa del bisbat d'Albí, ja existent a l'inici del segle XII i situat dins el domini dels vescomtes de Trencavell.

6. En aquells moments, en efecte, Pere I el Catòlic, que ja era el senyor de Provença, Gavaldà i Montpeller, el sobirà de Carcassona (aleshores feu de Simó de Montfort), Bearn, Bigorra i Comenge i el «protector» del comtat de Foix, va rebre el jurament del comte de Tolosa i del seu fill (reblat pel jurament dels comtes de Comenge i de Foix i pel del vescomte de Bearn).

7. Guilhabert de Castras, probablement procedent d'una família noble i bisbe de Tolosa, va ser sens dubte el personatge més eminent del catarisme occità. Va morir a una edat molt avançada (cap a 1240), quan, després d'una activitat viatgera intensíssima, havia fet de Montsegur la seu de l'activitat d'aquesta església clandestina.

8. Butlla *Vergentis in senium* del papa Innocenci III (1199).

9. La crema a la foguera de vius i de morts no responia a cap anhel de purificació, sinó que volia ser una condemna eterna que fes impossible als cossos reduïts a cendra la resurrecció el dia del judici final.

D'altra banda, tenien considerables mitjans auxiliars i un procediment perfectament establert que aplicaven d'una manera cada vegada més sistemàtica: visita de llocs, sermó general, temps de gràcia, denúncia, jurament, interrogatori, tortura –plenament legalitzada pel papa Innocenci IV el 1252–, confessió, acusació, sentència sense apel·lació possible i execució de les penes (pagament de multes, pelegrinatges a llocs sants, portada de creus cosides a la roba, presó en graus diversos i mort a la foguera). El seu mètode de treball i l'enorme arbitrarietat sovint aplicada van causar el terror de la població, sobretot a causa de la generalització dels interrogatoris i de l'ús sistemàtic de la delació, que van causar, al capdavall, uns efectes psicològics d'una importància considerable.

En tot cas, els efectes sobre el catarisme, al llarg d'un segle d'actuació pertinaç i constant de la Inquisició, van ser calamitosos, perquè aquest moviment religiós va ser, finalment, esborrat del tot. Les primeres víctimes de la Inquisició del Llenguadoc van ser dos «bons cristians» a Albí, el 1234; les últimes, tres homes i una dona creients, a Carcassona, el 1329. Poc temps abans, la darrera «bona dona» coneguda, Alda Borrell (àlies *Jacmeta*), havia estat cremada el 1307 a Tolosa, i el darrer «bon home» conegut, Guilhem Belibasta, s'havia exiliat a terres catalanes però, finalment, havia estat víctima d'un parany, empresonat i cremat a Vila-Roja de Termenès el 1321. Cal observar que, en la lògica de la doctrina càtara, exactament en aquest darrer moment es va esdevenir la mort efectiva d'aquesta església, just quan, tot i continuar havent-hi una massa dispersa de fidels sense pastor, el darrer «bon home» ja no va poder transmetre a cap altre company de creença aquell baptisme per mitjà de la imposició de les mans que s'havien anat transmetent l'un a l'altre des del temps dels apòstols.

Els últims anys d'aquesta església dissident

En la llarga llista d'incidències que, lògicament, van ocórrer en el transcurs d'aquesta centúria d'activitat inquisitorial, són remarcables quatre moments històrics concrets que val la pena de recordar, encara que sigui breument.

El primer de tots, l'anomenada *matança d'Avinhonet*, va tenir lloc en aquesta població del Lauragués la nit de l'Ascensió de 1242 i va suposar la mort brutal de dos inquisidors i de tot el seu seguici, així com la destrucció dels seus registres, accions perpetrades per un escamot de senyors feudals desposseïts dels seus béns (*faidits*, en occità) i residents al castell de Montsegur. Aquesta acció violenta, l'única atestada en què es detecta un consentiment exprés de la jerarquia càtara, pretenia ser una represàlia, sense cap mena de dubte, però també el senyal d'un aixecament popular que havia de fer costat al comte de Tolosa en la guerra que l'enfrontava al rei de França.

El segon moment remarcable va ser la capitulació forçosa, després d'un setge de deu mesos, del castell de Montsegur, un singular *castrum* del comtat de Foix situat al capdamunt d'un pollegó rocós de mil dos-cents metres d'altitud i que al llarg dels anys havia esdevingut, quant a la jerarquia catòlica, el *caput dragonis* de l'heretgia, l'autèntica «sinagoga de Satanàs». La rendició d'aquesta plaça, on s'havien arribat a allotjar, d'una manera increïble, fins a quatre-centes o cinc-centes persones, va comportar a continuació la crema d'uns dos-cents vint-i-cinc membres d'aquesta església dissident, el 16 de març de 1244, a l'indret del peu de la muntanya que encara avui es recorda com a *prat dels cremats*. Per la significació especial de Montsegur i per la importància dels dirigents càtars que s'hi havien anat concentrant i que hi van morir, aquest episodi va representar un cop durríssim per a la continuïtat de l'acció clandestina del catarisme occità.

El tercer moment històric que val la pena de remarcar és una certa revifalla d'aquesta església moribunda durant un període excepcional de deu anys (1300-1310), gràcies a l'acció d'una dotzena d'homes i dones encapçalats per dos notaris ja madurs de l'alta societat de Foix, els germans Pèire i Gui-lhem Autier, que havien rebut l'ensenyament de la doctrina i el consolament en els medis de l'exili a la Llombardia. Al final, la Inquisició els va capturar i cremar a tots, l'un darrere l'altre, en una acció que va posar terme a l'autèntic cant de cigne del catarisme al Llenguadoc.

Hi ha un darrer moment que convé de retenir. En les tres primeres dècades del segle XIV, de primer el dominic Geoffroy d'Ablis i després el cistercenc Jacme Fornier, bisbe de Pàmies i futur papa amb el nom de Benet XII, van sotmetre els territoris del país de Foix a una intensa i profunda activitat inquisitorial que avui constitueix una font preciosa per al coneixement del catarisme més tardà, el que havia quedat reclòs i profundament arrelat als pobles muntanyencs. I no sols això: com a conseqüència d'aquesta investigació, podem dir perfectament que Montalhó, per exemple, al país d'Alió, és el municipi medieval europeu més ben conegut en tots els aspectes: demografia, condicions de vida, mentalitats, costums i creences.

I això és tot. Ja hem vist que l'Església occitana es pot donar per morta al final de la tercera dè-

cada del segle XIV. A França i els països germànics ja s'havia extingit un segle i mig abans. A Itàlia, que també havia viscut episodis de persecució molt sagnants com és ara la crema d'uns doscents heretges a les arenes de Verona el 1278, havia desaparegut pràcticament al començ del segle XIV, però encara se n'hi troba algun rastre fins un segle després. I ja hem vist que a Bòsnia aquesta església resistiria fins a la conquesta turca de mitjan segle XV: els descendents dels últims *krstjani*, presos entre l'Església llatina i l'Església grega, optarien per la fe musulmana.

Epíleg

En definitiva, podríem resumir tot el que hem dit recordant que en un moment determinat de la història, en un context de desplegament del feudalisme, de desenvolupament urbà, d'increment dels intercanvis comercials, de renovació de les idees i, finalment, de profunda corrupció de l'Església catòlica, va aparèixer i va arrelar en diversos punts d'Europa, però sobretot als territoris dels Balcans, al nord d'Itàlia i als comtats i vescomtats del Llenguadoc un moviment religiós de caràcter cristià que s'apartava del dogma catòlic i que va ser severament perseguit i anorreat.

Les circumstàncies històriques van fer que a Occitània la peripècia d'aquesta església considerada herètica s'unís d'una manera inseparable a la sort del poble d'on havia sorgit i on havia arrelat profundament. A la pràctica hi va haver, doncs, una relació molt estreta, sovint inseparable, entre la resistència religiosa del catarisme contra l'ordre de l'Església de Roma i la resistència política dels senyors feudals d'aquells territoris contra la conquesta de la dinastia francesa dels Capets. D'altra banda, aquesta història va tenir molts altres protagonistes i convidats més o menys forçosos, entre els quals hi ha el casal de Barcelona per raons geogràfiques i de vassallatge, fins a l'extrem que la sort dels càtars i els occitans va tenir efectes directes en la sort dels catalans mateixos. Per això i per la gravetat i la transcendència de tots aquells conflictes, aquest moment històric tan concret desvetlla en tots nosaltres, tants segles després, un interès especial, una revisió constant, una emoció viva.

15
Una sola llei, una sola llengua
Frederic Mistral
Frederic Mistral
Una sola llei, una sola llengua

Aquelas montanhas que tan nautas son...

Patrici Poujade
Universitat de Tolosa II-Lo Miralh

Cap a la frontera política als Pirineus: Occitània i Catalunya (1258-1815)

El mig mil·lenni que separa la fi del segle XIII i el principi del XIX va veure l'aparició d'una frontera política entre les terres occitanes i les catalanes. Aquesta frontera va fer servir els Pirineus com a concreció espacial, encara que, no es pot negar, la cadena pirinenca no és exclusivament una línia de separació occitanocatalana.

Escau, doncs, més que no pas d'examinar la creació d'una frontera entre Occitània i Catalunya, d'estudiar la formació de la frontera estatal entre els dos grans estats en formació que són França i Espanya centrant-se, tot i això, en les parts occitana i catalana de la muntanya, és a dir, els Pirineus centrals i orientals. Així, la frontera en qüestió confirma l'amputació de la Catalunya del Nord, aïlla Andorra i deixa la Vall d'Aran a l'altra banda del límit polític.

Tenint en compte que el punt de partida és el tractat de Corbeil (1258), cal, primerament, plantejar-se'n les conseqüències amb relació a l'aparició de la frontera. ¿La batalla de Muret (1213) i el tractat de Corbeil van allunyar els catalans dels occitans definitivament i irremeiablement? Què va passar durant l'època moderna que resultava del període revolucionari i de l'Imperi? Se sap que les guerres van ser nombroses entre les dues monarquies concurrents, les quals pretenien, a l'exterior, la supremacia a Europa, mentre a l'interior desenvolupaven una voluntat unificadora. ¿Es poden valorar els papers respectius en la creació de la frontera?

Durant més de cinc-cents cinquanta anys la complexitat de les relacions es va poder restituir, únicament, en les grans línies generals, per bé que els oblits i les ombres foren inevitables. Després d'haver mencionat el període de Corbeil i la fi de l'edat mitjana, l'època moderna va ser privilegiada, atesa la importància que va tenir, seguint dos eixos: les relacions entre occitans i catalans, i el paper de les guerres. Aquest segon eix ens permetrà d'abordar ràpidament la Revolució Francesa i el període napoleònic.

Del tractat de Corbeil (1258) al segle XVI

Corbeil i les relacions occitanocatalanes al final del segle XIII

El tractat de Corbeil

La derrota de Muret de 1213 i la mort de Pere I el Catòlic van ser desastroses en si mateixes, però tam-

Occitània i Catalunya al final del segle XIII.

bé perquè l'hereu, Jaume I, nascut a Montpeller el 1208, tenia tot just cinc anys i estava en mans dels vencedors del seu pare. Jaume I mateix, anomenat *el Conqueridor*, va fer la conquesta de Mallorca (1231) i de totes les Illes Balears, i també de les futures terres valencianes amb, primerament, la presa de Morella (1232) i després la presa de València al setembre de 1238. Com és sabut, Jaume I es va orientar cap al sud i va abandonar així les pretensions catalanes seculars als països occitans, a l'altra banda dels Pirineus.

El tractat de Corbeil, signat el 1258 per Jaume I i el rei de França Lluís IX (sant Lluís), vencedor dels càtars i del comte de Tolosa, va ser una renúncia a tots els drets catalans sobre les terres occitanes, perquè els catalans només van conservar Montpeller, el Carladès i la baronia d'Omeladès. Lluís IX havia fet valer els drets que tenia com a successor de Carlemany sobre els comtats catalans, antics territoris de la famosa Marca Hispànica, de manera que renunciant a la sobirania sobre Barcelona i el Rosselló obligava Jaume I a deixar-li la Fenolleda, el Perapertusès i a desistir de les seves pretensions als comtats de Tolosa i de Sant Gèli, el Carcí, el vescomtat de Narbona, Albigès, Carcassès, Rasès, Besiers, Lauraguès, Termenès, Menerba, Nimes, Agde, Millau, Gavaldà, Roergue i Provença. Així, la frontera política entre el regne de França i la monarquia catalanoaragonesa es va establir a les Corberes, a l'est, i als Pirineus, a l'oest, i es deixaven la Vall d'Aran (diòcesi de Comenge) i el Capcir (diòcesi de Narbona i, a partir de 1317, d'Alet) a la corona d'Aragó.

Fortes relacions culturals

El fet que els principals lligams polítics es trenquessin amb el tractat de Corbeil no va pas comportar que les relacions entre occitans i catalans s'acabessin. Sabem, per exemple, que el repoblament del que seria el Regne de València es va fer amb catalans, és clar, però també amb occitans, encara que en proporcions que no s'han d'exagerar. A més, les terres catalanes van servir de refugi als darrers càtars perseguits per la Inquisició, com ara Guilhem Belibasta, fugit de la presó de Carcassona, refugiat a Lleida i després a Sant Mateu (Maestrat), on va formar una comunitat d'occitans refugiats abans de ser detingut a Tírvia, lliurat a la Inquisició i cremat viu a Vila-Roja de Termenès.

D'altra banda, el fill de Jaume I, el comte rei Pere I el Gran, que va néixer a València el 1240 i va ser rei de 1276 a 1285, va ser, també, un trobador que va emprar la llengua occitana i que va tractar de fer una crida al poble occità.

Peire Salvagg', en greu pessar
Me fan estar
Dins ma maizo
Las flors que say volon passar,
Sense gardar
Dreg ni razo
Don prec asselhs de Carcassés
E d'Ajanés
Et als guascós prec que lor pes
Si flor mi fan mermar de ma tenensa;
Mes tals cuja sai gazanhar perdó
Que.l perdos l'er de gran perdeció.

E mos neps, que sol flors portar,
Vol cambiar,
Don no.m sap bo,
Son senhal, et auzem contar
Que.s fai nommar
Rey d'Aragó;
Mas, cuy que plass' o cuy que pes,
Los mieus jaqués
Si mesclaràn ab sos tornés,
E plass' a Dieu que.l plus dreyturièrs vensa,
Qu'ieu ja nulh temps per bocelh de breto
No layssarai lo senhal del bastó

Si midons, qu'es ab cor cortés,
Ples de toz bes,
Salvagge, valer mi volgues
E del sieu cors me fes qualque valensa,
Per enemicx no.m calgra garnizó,
Ab sol qu'ieu vis la soa plazen faissó.[1]

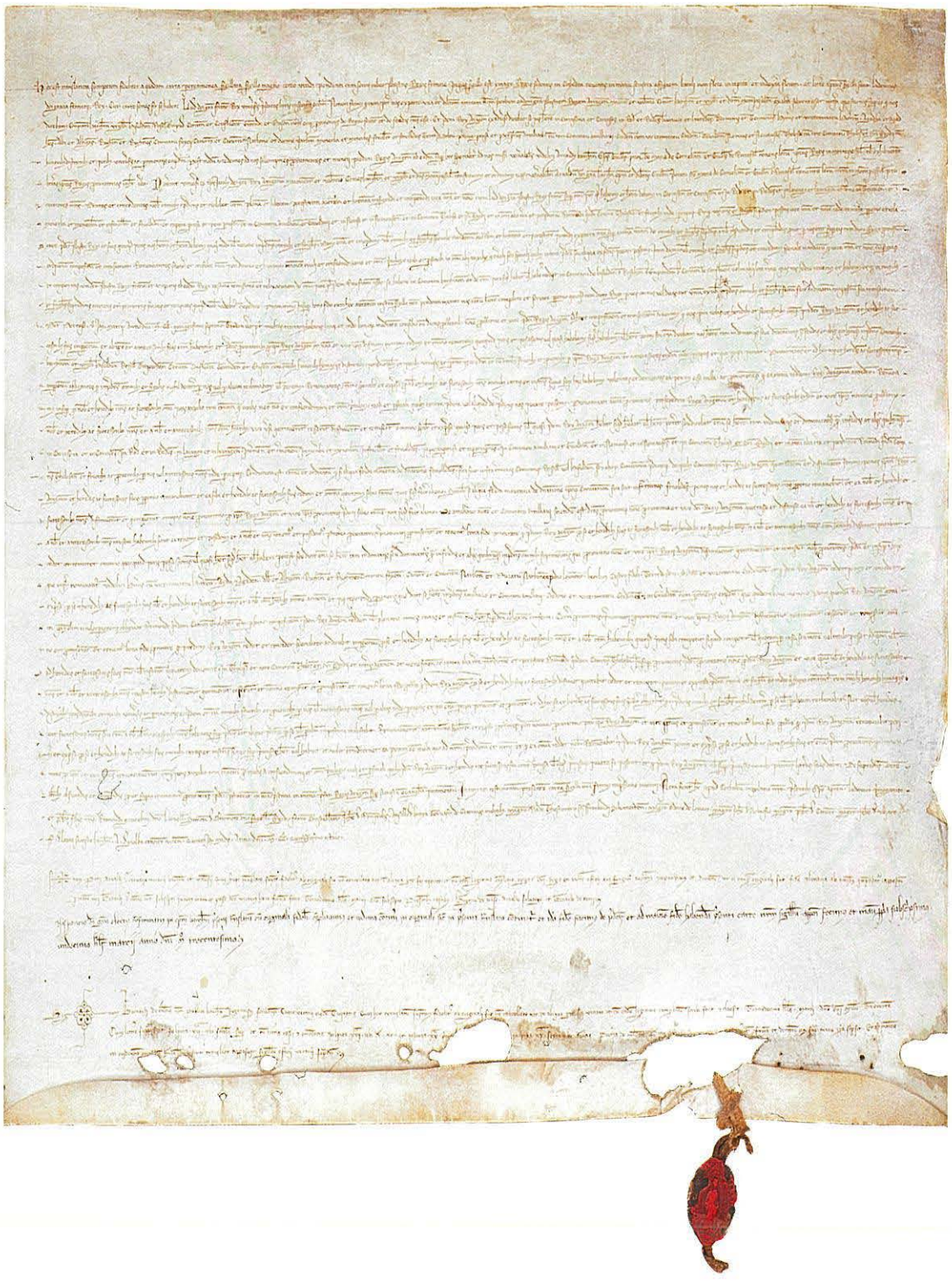
En els Jocs Florals, creats a Tolosa el 1323 per la Sobregaia Companyia dels Set Trobadors, hi van participar nombrosos catalans, i a Catalunya hi va germinar la idea d'introduir-los. Així, a partir de 1338, es va celebrar a Lleida un concurs de poesia basat

1. Peire Salvatge, en greu pesar / em fan estar / a casa meva / les flors que volen entrar ací / sense observar / dret ni raó, / per la qual cosa prego als de Carcassès / i als de l'Agenès / i demano als gascons que els dolgui / si les flors em fan disminuir els meus dominis; / encara que hi ha qui creu guanyar-hi el perdó, / el perdó li serà de gran perdició.

I el meu nebot, que sol portar flors, / vol canviar / –i no m'agrada– / la seva senyera, / i sentim contar / que es fa dir/ rei d'Aragó; / però, li agradi o li pesi a qui sigui, / els meus jaquesos / combatran amb els seus tornesos, / i plagui a Déu que qui tingui millor dret venci, / perquè jo per una ampolleta de bretó / no deixaré mai els senyals del bastó.

Si la meva dama, que té el cor cortès, / ple de tots els béns, / Salvatge, em volgués valer / i em valgués amb la seva presència, / no em caldria cap armadura contra els enemics, / i en tindria prou veient el seu bell rostre.

No sé si cal dir que els jaquesos i els tornesos són les monedes d'Aragó i de França, que el joc de flors i bastons fa referència als pals de la casa de Barcelona i a les flors de lis de França, i que l'ampolleta de bretó és un desig il·lusori.

Tractat de Corbeil, signat l'any 1258 entre Jaume I i Lluís XI de França. Còpia del final del segle XIII.
Ministerio de Educación, Cultura y Deportes-Arxiu de la Corona d'Aragó. Cancelleria, perg. Jaume I, carpeta 93, núm. 1526 dup.
© de la fotografia: MHC (Pep Parer)

en el model tolosà, i Joan I va instituir la Gaia Ciència i els Jocs Florals a Barcelona (1393), havent-se inspirat, evidentment, en la companyia tolosana. Les relacions culturals continuaven, però el que fa emblemàtics la derrota de Muret i el tractat de Corbeil és que, segurament, van implicar que la història s'escrivís d'una manera diferent.

Territoris fronterers

El cas dels comtats de Rosselló i Cerdanya

Quan Jaume I va morir el 1276, l'infant Jaume va ser reconegut com a rei de Mallorca, comte de Rosselló, Conflent i Cerdanya, i senyor de Montpeller. Ajudat pel rei de França, el regne de Mallorca va poder mantenir, més o menys, la independència. Pere II de Catalunya i Aragó exigia homenatge al seu germà Jaume II de Mallorca, que, aliat amb Felip III l'Ardit de França, va poder refermar la seva sobirania. Tot i això, el 1344 els comtats van ser incorporats per la força a la corona d'Aragó per Pere III el Cerimoniós, que va governar el Rosselló i la Cerdanya amb Perpinyà, que era la segona ciutat de Catalunya, com a capital.

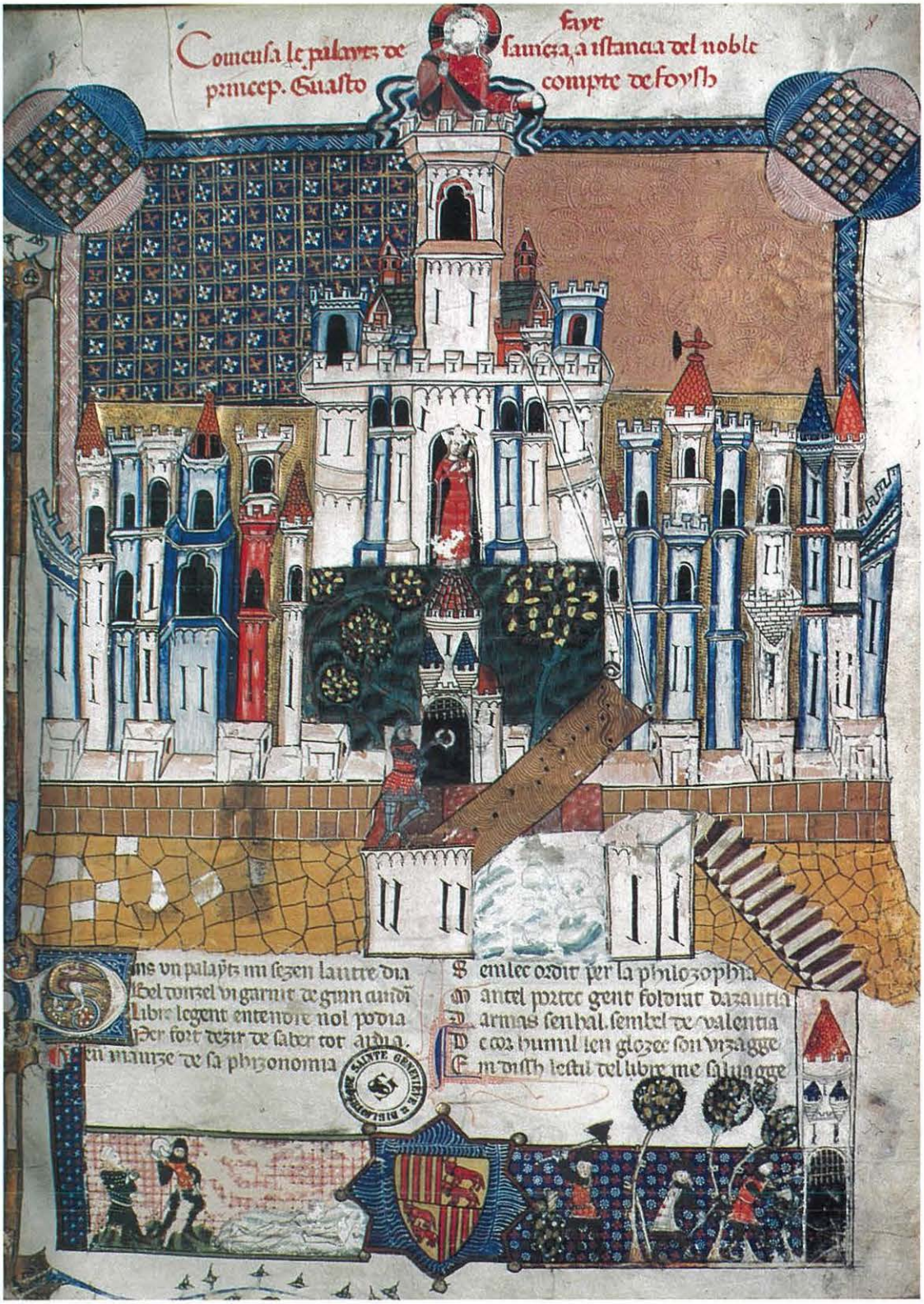
El 1462, durant la revolta dels catalans contra el rei Joan II, aquest va empenyorar els comtats al rei de França Lluís XI en el tractat de Baiona amb l'esperança de l'ajuda militar de França. El 1463 s'hi va establir una nova administració que va provocar un alçament contra l'ocupació francesa; el 1473 Joan II va poder entrar a Perpinyà i es va signar una treva amb els francesos. No va durar pas gaire, car, aprofitant les dificultats de Joan II amb Castella, Lluís XI va ocupar el Rosselló. Els perpinyanesos van haver de patir un setge de vuit mesos (1474-1475) que a la ciutat li va valer el títol de «Perpinyà la Fidelíssima», concedit per Joan II. El tractat de Barcelona no va confirmar la reintegració dels comtats a la corona catalanoaragonesa fins a 1493, després d'una trentena d'anys de guerres i d'ocupació.

El cas aranès

La Vall d'Aran no era mencionada en el tractat de Corbeil, perquè va romandre dins les possessions catalanoaragoneses. El 1262 Jaume I la va donar, amb els comtats de Ribagorça i de Pallars, al seu fill gran, Pere II el Gran. La Vall d'Aran va esdevenir, aleshores, un element de defensa dels territoris catalans i aragonesos enfront de la monarquia francesa i un suport per als sobirans catalanoaragonesos, com ara durant el juny de 1278 en què els aranesos van envair, a demanda del rei, el comtat de Pallars o quan van participar en el setge de Balaguer de 1280, on s'havien refugiat els nobles revoltats contra Pere II. La fidelitat a la monarquia semblava forta en el moment de la croada contra la confederació catalanoaragonesa encapçalada pel rei de França, Felip III l'Ardit, que havia rebut del papa la corona d'Aragó (agost de 1238), després que aquest va haver excomunicat Pere II (novembre de 1282) i el va haver despossseït dels seus béns (març de 1238). Des de mitjan dècada de 1280 fins al principi de la dècada de 1310, els reis de França i de Catalunya i Aragó es van disputar la Vall d'Aran, de la qual el rei de Mallorca va ser nomenat *sequester*. El 1313 una comissió mixta es va reunir a Viella per dirimir les pretensions de cada partit i va afirmar els drets aragonesos contra les demandes franceses. El 23 d'abril de 1313, la Vall d'Aran es va incorporar a la corona d'Aragó, i els privilegis de la Querimònia li van ser reconeguts (28 d'agost de 1313). Aquesta dependència política, però, no afectava la dependència espiritual, perquè la Vall d'Aran continuava lligada a la diòcesi de Comenge.

Armari dels privilegis de la Vall d'Aran (1753), on es guardaven els documents del Conselh Generau dera Val i, molt especialment, els privilegis atorgats a aquesta vall.
Museu dera Val d'Aran.
© de la fotografia: Francesc Tur

Miniatura de l'*Elucidari*, de Gastó IV, comte Foix. Versió en occità de l'obra de Bartomeu l'Anglès *De proprietatibus rerum*.
Bibliothèque Sainte-Geneviève, ms. 1029, f. 000H.
© de la fotografia: Bibliothèque Sainte-Geneviève (Dupif Photo Studio)

Gravat de la ciutat de Tolosa. *Crònica de Nuremberg* (1493).
Musée Paul Dupuy, núm. inv. 1339.
© de la fotografia: Musée Paul Dupuy (Service Reproduction)

El cas andorrà

Igual que la Vall d'Aran, Andorra no s'esmentava en el tractat de Corbeil. Aquesta absència potser no és sinó aparent, perquè Andorra, sense mencionar aquest territori, es considerava una part del comtat d'Urgell. El 1255 el comte d'Urgell va cedir al comte Roger de Foix, que es negava a jurar fidelitat al bisbe d'Urgell, tots els seus drets sobre el vescomtat de Castellbò, les valls de Cabó, de Sant Jaume i d'Andorra. Sota el poder de Roger Bernat III, el conflicte entre el bisbe i el comte encara era viu: a l'abril de 1277, tres mil homes del comte van assetjar la Seu d'Urgell. Les tensions van disminuir gràcies a la intervenció «pacificadora» del rei Pere II el Gran, i s'elaborà un tractat que desembocà en el pariatge signat entre el comte i el bisbe Pere d'Urtx el 8 de setembre de 1278: el comte hi era reconegut com a cosenyor d'Andorra, encara que li calgués retre homenatge al bisbe. El 6 de desembre de 1288 es va establir un segon pariatge que completava el primer i que afirmava el caràcter de cosenyoria de les valls d'Andorra, les quals des d'aleshores van aprofitar qualsevol avinentesa per reivindicar l'atorgament de drets i privilegis, els quals van contribuir eficaçment a l'afirmació de la identitat politicoinstitucional de les valls andorranes i a l'organització política i econòmica que la sostenia. La creació del Consell de la Terra o Consell General el 1419 fou un pas més en el reconeixement d'una entitat andor-rana, des d'aleshores dotada d'un òrgan representatiu que en garantia la «sobirania». La unió de les ter-res catalanes del comte de Foix (vescomtat de Castellbò) amb el patrimoni reial, feta per Ferran II el 1512 durant la conquesta del regne de Navarra, i més tard la integració dels dominis foixencs a la corona de França al principi del segle XVII no van modificar l'estatus particular d'Andorra.

La política pirinenca dels comtes de Foix (mitjan segle XIII-1512)

La família Foix va ser la protagonista de les relacions occitanocatalanes a la fi de l'edat mitjana. La condició fronterera del seu comtat, les seves aliances matrimonials i les seves possessions a Catalunya i al conjunt de la cadena pirinenca van afavorir el que podem considerar com la voluntat de crear un estat transpirinenc occitanocatalà, entre França i Aragó. Com ja se sap, la temptativa va fracassar, però. Vegem-ne les etapes principals.

Durant la segona meitat del segle XIII, els comtes de Foix també posseïen el vescomtat de Castellbò, reconegut el 1269 pel rei Jaume I. Per mitjà del matrimoni entre el comte Roger Bernat III i Margarida de Bearn, recuperaren el vescomtat de Bearn i les baronies de Montcada i de Castellvell (o Castellví). La voluntat d'independència de Roger Bernat III va fer que no se sotmetés al rei de França Felip III l'Ardit, el qual li va confiscar el comtat (1272-1275) i el va tancar a Carcassona. També va ser l'instigador de dues revoltes nobiliàries a Catalunya (1274 i 1280) contra el rei Pere II, per la qual cosa va ser empresonat a Balaguer (1280-1283). Va obtenir l'alliberament amb la promesa de donar Castellbò a la corona catalanoaragonesa, però, per recuperar les seves terres, es va aliar amb el rei de França, que el 1285 havia vingut a Catalunya per combatre. Les seves pretensions al comtat d'Urgell i l'ajuda que va prestar al seu cunyat, el vescomte de Coserans Arnau I d'Espanya, pretendent al comtat d'Urgell, el van fer enfrontar al rei Jaume II. Amb els pariatges de 1278 i 1288, els comtes de Foix també van ser reconeguts com a cosenyors d'Andorra.

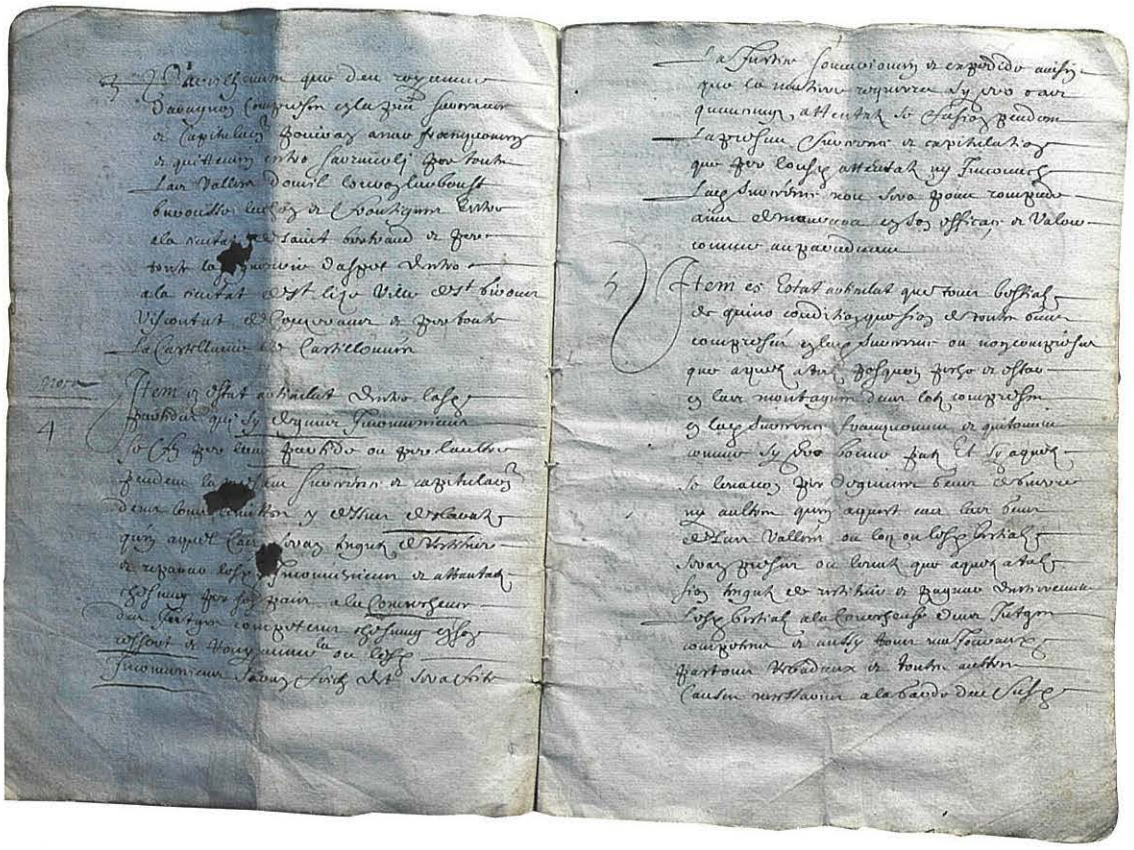
El seu successor, Gastó I, va deixar els dominis nordpirinencs i Andorra al seu fill Gastó II i els dominis catalans (Castellbò, baronia de Castellví i de Montcada) al seu segon fill, Roger Bernat III de Castellbò. Gastó II va donar suport al darrer sobirà del regne de Mallorca, Jaume III, contra Pere III el Cerimoniós. El seu fill, Gastó III, després d'haver donat suport al rei de França durant la guerra dels Cent Anys, va adoptar una política de neutralitat entre França i Anglaterra. La seva victòria de 1362 a Launac contra el comte d'Armanyac, en la qual el va ajudar el seu cosí germà Roger Bernat IV de Castellbò, li va assegurar Bearn. Sense fill per succeir-li, atès que va matar el seu en un rampell, Mateu I, vescomte de Castellbò i fill de Roger Bernat IV, el seu parent més proper, va recuperar el comtat de Foix. Tots els territoris del patrimoni familiar del casal de Foix d'ambdues bandes dels Pirineus es tornaven a reunir sota l'autoritat de Mateu I.

Mateu I, marit de Joana, filla de Joan I de Catalunya i Aragó (1392), va mirar de fer valer els drets de la seva dona després de la mort d'aquest rei: la reina, afavorida per la lleialtat dels senyors de la frontera, s'hi va oposar i va confiscar els territoris catalans del comte (1397). Mateu I va morir sense descendència, i en va rebre l'herència Elisabet I de Foix, la seva germana, dona d'Arquimbald de Grailly i mare de Joan I de Foix. Elisabet I, amb una política d'ajuda al rei de França, va fer reconèixer com a seu el comtat de Bigorra i el vescomtat de Lautrec, va tractar de recuperar els territoris confiscats el 1397 i va comprar Gerri, Bellestar, la vall d'Àssua i la baronia de Rialb. El seu fill Gastó IV va passar la seva vida intentant de crear un estat pirinenc. Casat amb Elionor d'Aragó, la filla del rei Joan II, va ser nomenat per aquest hereu del tron de Navarra amb el títol de príncep de Viana. D'altra banda, havent expulsat els anglesos de la Guiena, el rei de França el va recompensar casant la seva filla, Magdalena de França, amb el vescomte Gastó III de Castellbò, que era el fill de Gastó IV de Foix. Això no li va impedir pas, alguns anys després, de lluitar contra Lluís XI de França.

El seu successor, Francesc I, de tot just cinc anys, era massa petit per exercir el poder, que va caure a les mans de la seva mare, Magdalena de França, germana del rei Lluís XI que es va oposar al matrimoni del comte amb Joana, filla de Ferran II el Catòlic. Mort Francesc I el 1483, li va succeir la seva germana Caterina I, que es va casar el 1484 amb Joan II d'Albret, rei de Navarra. Durant el seu regnat es va acabar la temptativa d'un estat transpirinenc de la família de Foix, esdevinguda família de Foix-Bearn-Albret; en efecte, Ferran II el Catòlic, casat el 1506 amb Germana de Foix (neboda del rei de França), va portar una política d'expansió contra els territoris de Foix: el 1512 va ocupar Navarra, d'on es va declarar rei (1513), mentre Caterina només es quedava la part del nord (Baixa Navarra), i va confiscar els territoris catalans dels comtes de Foix, que va unir a la corona.

Les relacions transfrontereres a l'època moderna

Malgrat els conflictes que van implicar França i Espanya fins a 1720, els occitans i els catalans dels Pirineus van poder sobreviure i mantenir la seva activitat al llarg dels segles gràcies a les relacions mútues de veïnatge a banda i banda de la serralada, en particular, referent al repartiment dels pasturatges i al comerç. Aquesta necessitat va portar les valls a signar acords que es coneixen amb l'exposició *lligues*

Versió en català del tractat de lligues i *patzerias* signat el 1513 per representants aranesos i de les valls catalanes i occitanes veïnes.
Còpia de 1643. Archiu Istòric dera Val d'Aran.
© de la fotografia: Francesc Tur

i patzerias. i a crear una solidaritat obligatòria entre muntanyesos de cada banda de la muntanya.

Homes i cultura

La llengua

Vegem alguns testimonis contemporanis que confirmen la concepció d'una comunitat lingüística occitanocatalana.

El 1579, en una carta al rei, el virrei de Catalunya, Fernando de Toledo, escrivia en parlar dels soldats de Perpinyà: «(...) *de soldades cathalanes no se pueden hacer ningún género de fundamento ni yo me fio dellos, porque ay tanta mezcla de franceses y gascones que hablan la lengua de la misma manera que los naturales*». El 1584, el governador reial de la Vall d'Aran, Lluís Saportella, tot parlant dels aranesos, escrivia: «(...) *les son muy amigos* [als gascons del regne de França] *por ser los más dellos aparentados con franceses* [és a dir, gascons]». Alguns escriptors espanyols dels segles XVII i XVIII també es van referir a la proximitat de totes dues llengües, com ara Francisco de Zepeda, el qual va escriure el 1643: «*La lengua catalana es muy parecida, o es la misma poco menos, que la lemosina en Francia que se usa en Lenguadoc o Narbona*». Els viatgers anglesos també van ser testimonis de la situació lingüística. Richard Twiss, el 1772, deia que el català és «un estrany dialecte semblant al llemosí». Henry Swinburne, en el seu *Viatges per Espanya* (1775), va escriure amb referència als valencians i als catalans: «La seva llengua no és compresa pels espanyols; és un dialecte de l'antic llemosí, una mena de gascó», i John Talbot Dillon, trobant-se a l'Horta de València el 1778, va deixar escrit: «La llengua d'aquest país és un dialecte del provençal», i Arthur Young mateix, havent passat pel Maresme el 1787, deia que al Llenguadoc i a Catalunya es parlava la mateixa llengua, és a dir, la llengua que es parlava a tot el sud del regne de França.

La immigració occitana a Catalunya

La immigració d'occitans cap als territoris de parla catalana durant els segles XVI i XVII és un fenomen fonamental que avui coneixem molt millor. Primerament, eren nombrosos els habitants de la zona dels Pirineus que d'una manera organitzada venien cada temporada a la península Ibèrica per la collita i la verema, però també, del novembre a la primavera, per l'activitat «comercial» quan els treballs dels camps s'acabaven. També cal fer notar que les migracions temporals podien esdevenir definitives; aquest és el cas d'immigrants especialistes, com ara els calderers de l'Alta Alvèrnia, que exercien la seva feina en el conjunt de territoris de parla catalana. Això no obstant, les més importants eren les migracions definitives, per les quals una gran part de la població de les terres altes occitanes es va traslladar a les terres catalanes a l'edat moderna.

Ja el 1536, segons un document de l'Administració espanyola, més de la meitat de la població de Perpinyà era d'origen occità; el 1542 el capità general de la frontera va comptar entre set mil i vuit mil occitans al Rosselló, que van fer canviar l'economia d'aquest comtat. Igualment, el 1572 la Inquisició calculava que a la Seu d'Urgell la majoria de famílies eren formades per immigrants occitans. Fins i tot a la Vall d'Aran, que, malgrat tot, és una terra d'emigració, hi trobem immigrants gascons (de Coserans, Comenge, Bigorra) que, segurament, anaven cap a la costa catalana, destinació dels immigrants en la qual sovint arrelaven.

El paper que van tenir aquests immigrants en la societat catalana fa suposar una fàcil integració lingüística, com mostra el cas de Pere Terrades, originari de l'Andorta de Comenge que al segle XVI feia de nunci del batlle de Mataró (BOURRET, 1995), ofici que necessitava un evident domini de la llengua. Els immigrants occitans als països de llengua catalana,

***Catalonia*, de Hondius-Jansonius. Amsterdam, 1639.**
Arxiu Històric de la Ciutat, Barcelona, núm. inv. 10578.
© de la fotografia: IMHB

encara que, legalment, eren considerats estrangers i, per això, podien ser víctimes de qualsevol mesura antifrancesa, portaven diverses modalitats de la llengua dels trobadors (gascó, llenguadocià, alvernès, llemosí) que, localment, en trobaven d'altres. Legalment estrangers, tenien el sentiment de ser en «terra estrangera»? ¿La proximitat lingüística va tenir un paper en l'arribada i l'afluència d'occitans als territoris de parla catalana, a més de les evidents raons econòmiques?

Els estudiants catalans a Occitània: l'exemple de Tolosa

Des de l'edat mitjana fins al segle XVIII, centenars d'estudiants catalans van travessar els Pirineus per anar a estudiar a la universitat de Tolosa; sembla que aquest fenomen va esdevenir més fort durant el Renaixement i va continuar durant els segles següents, malgrat les guerres contínues entre les dues monarquies. La derrota catalana de 1714 va tornar a activar el corrent, sobretot perquè els catalans rebutjaven la universitat de Cervera; de 1724 a 1763, més de set-cents catalans van anar a estudiar a Tolosa. Els catalans no eren pas els únics habitants de la península Ibèrica que anaven a Tolosa, però sí que eren, de bon tros, els més nombrosos, perquè als segles XVII i XVIII constituïen prop del 87% del total, fins al 90-91% afegint-hi els aranesos i els balears. Aquests, especialment els menorquins sota la dominació anglesa durant el segle XVIII, també van anar a estudiar a Avinyó.

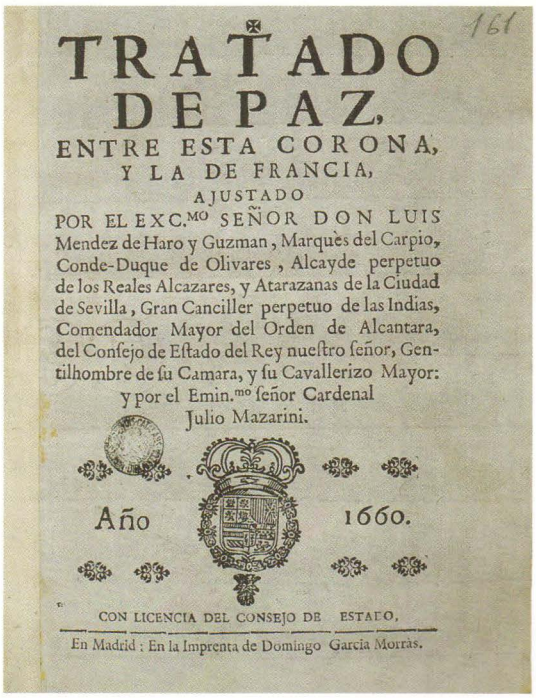
Origen dels estudiants «hispànics» inscrits a la universitat de Tolosa (segles XVII-XVIII)

	Nombre d'estudiants	%
Catalunya	945	86,70%
Vall d'Aran	12	1,10%
Balears	18	1,65%
Aragó	67	6,15%
País Basc-Navarra	20	1,83%
Regne de València	1	0,09%
Castella, Andalusia, Múrcia	10	0,92%
Indeterminats	17	1,56%
Total	1.090	100,00%

Cronologia de la presència dels estudiants catalans a Tolosa

Diòcesi d'origen	Fins al 1640	1641-1660	1661-1700	1701-1717	1718-1720	1721-1730	1731-1740	1741-1750	1751-1760	1761-1770	1771-1780	1781-1790	Total 1718-1790	Total segles XVII-XVIII
Barcelona	6	3	2	13	12	68	81	50	31	23	3	0	268	292
Mitjana	0,35	0,15	0,05	0,765	4	6,8	8,1	5	3,1	2,3	0,3	0	3,67	1,76
Girona	4	15	14	19	25	33	59	10	5	5	4	0	141	193
Mitjana	0,14	0,75	0,35	1,12	8,33	3,3	5,9	1	0,5	0,5	0,4	0	1,93	1,08
Urgell	11	16	16	16	8	33	31	15	13	15	2	5	22	181
Mitjana	0,42	0,8	0,4	0,94	2,66	3,3	3,1	1,5	1,3	1,5	0,2	0,5	1,67	1,03
Vic	10	8	44	11	8	20	34	33	3	1	2	0	101	174
Mitjana		0,4	1,1	0,65	2,66	2	3,4	3,3	0,3	0,1	0,2	0	1,38	0,98
D'altres i Aran	9	1	14	7	7	17	34	10	10	7	1	0	86	117
Mitjana	0,6	0,05	0,35	0,41	2,33	1,7	3,4	1	1	0,7	0,1	0	1,18	0,72
Total	40	43	90	66	60	171	239	118	62	51	12	5	718	957
Mitjana	1,43	2,15	2,25	3,88	20	17,1	23,9	11,8	6,2	5,1	1,2	0,5	9,84	5,38

Font de tots dos quadres: P. FERTÉ, «La *Nation Hispanica* en Toulouse: para una prosopografía de los estudiantes españoles en Toulouse en los siglos XVII y XVIII», *Historia de la educación*, núm. 19-2000.

TRATADO
DE PAZ,
ENTRE ESTA CORONA,
Y LA DE FRANCIA,
AJUSTADO
POR EL EXC.MO SEÑOR DON LUIS
Mendez de Haro y Guzman, Marquès del Carpio,
Conde-Duque de Olivares, Alcayde perpetuo
de los Reales Alcazares, y Atarazanas de la Ciudad
de Sevilla, Gran Canciller perpetuo de las Indias,
Comendador Mayor del Orden de Alcantara,
del Consejo de Estado del Rey nuestro señor, Gen-
tilhombre de su Camara, y su Cavallerizo Mayor:
y por el Emin.mo señor Cardenal
Julio Mazarini.
Año 1660.
CON LICENCIA DEL CONSEJO DE ESTADO,
En Madrid: En la Imprenta de Domingo Garcia Morràs.

Tractat dels Pirineus, signat l'any 1659 entre Felip IV de Castella i Lluís XIV de França, en una edició de 1660.
Biblioteca de Catalunya, F. Bon 161.
© de la fotografia: Biblioteca de Catalunya (R. Marco)

Els pelegrinatges

Occitans i catalans es trobaven en molts pelegrinatges, de «proximitat» o més llargs. L'auge del pelegrinatge cap a Montserrat se situa entre els segles XVI i XVIII. S'hi trobava gent de tota mena, com un tal Pèire Sabatièr, de Varilhas (comtat de Foix), que afirmava que hi va anar amb la seva dona el 1317, o el comte de Foix Gastó IV (1436-1471). Sabem, concretament, que la devoció a la Mare de Déu de Montserrat era bastant forta a l'Alta Alvèrnia, a Bigorra, a Comenge i al territori de Tolosa. Així, el 1582, cent cinquanta-tres pelegrins de Sant Flor van anar a Montserrat per implorar a la Moreneta la seva intervenció amb referència a la pesta que se'ls expandia per la comarca. A Bigorra i Comenge hi havia nombroses confraries dedicades a la Mare de Déu de Montserrat a parròquies com les de la vall d'Aura. El 1606 els monjos mateixos de l'abadia van fundar la «Casa de Montserrat» en una casa que van comprar a la petita ciutat de Casèras com a lloc de trobada dels pelegrins que es dirigien a Montserrat i punt de partida dels captaires que anaven a demanar almoina al regne de França, Savoia, Flandes i a terres italianes i alemanyes. L'últim síndic que va administrar la «Casa de Montserrat» va marxar al setembre de 1792 a causa de la Revolució Francesa i de la guerra contra Espanya; la «Casa» va ser venuda com a bé nacional. La ruptura del final del segle XVIII i del segle XIX era una realitat en aquest àmbit com en d'altres, de tal manera que el darrer pelegrinatge bigordà a Montserrat data de 1868. S'ha de dir que el monestir de Montserrat també va servir, durant la Revolució Francesa, de refugi per als bisbes de Tarba, Rius i Lavaur, i per a l'arquebisbe d'Aush, sovint vinguts a Catalunya a través de la Vall d'Aran; per aquí i també per Puigcerdà hi van passar molts capellans, els quals també s'hi van refugiar.

Encara que el pelegrinatge a Montserrat pot semblar el més emblemàtic, no és l'únic. Hi ha nombrosos santuaris als Pirineus que van rebre pelegrins de cada banda de la muntanya com, per exemple, el de la Mare de Déu de Montgarri (Aran), on es reunien, potser des del principi del segle XII, pelegrins de la Vall d'Aran, el Pallars, Coserans i el Castellonès per les festes pastorals del 2 de juliol i per l'Assumpció. També mencionarem el de Meritxell (Andorra), el de la Mare de Déu de la Pietat (Seix) o encara el de la Mare de Déu de Savart (Tarascó, comtat de Foix). Tenien tantes ocasions de trobar-se que durant els pelegrinatges sovint s'organitzaven fires en què s'intercanviaven els productes de l'economia pastoral.

Relacions econòmiques

La transhumància i el comerç

La transhumància s'explica per la manca de farratge a les valls inferiors durant l'estiu, de manera que calia portar el ramat a les muntanyes, a uns indrets sovint situats al límit dels dos regnes, límit que els animals no sabien pas veure. Per il·lustrar aquesta qüestió hi ha nombrosos exemples, com el dels ramats del Castellonès (Coserans occidental) cap a la Vall d'Aran, que vivia, en part, de l'arrendament de les pastures; segons testimonis del principi del segle XVII i del final del segle XIX, hi havia trenta mil caps de bestiar de Gascunya, Aragó i Catalunya que entraven cada estiu a la Vall d'Aran. Al final del segle XVIII, el viatger anglès Arthur Young afirmava que a la regió de Luchon els comengesos llogaven pastures per als anyells que després hivernaven a les planes catalanes i tornaven a la muntanya quan la neu s'havia fos. Al començament del segle XIX, Etienne Dralet, en la seva *Description des Pyréné-*

es, publicada a París el 1813, escrivia que cent mil caps estrangers de bestiar de llana estiuejaven a les pastures del País de Foix. Com mostren aquests exemples, mantenir la pau entre les valls era vital perquè els habitants d'aquesta zona eren pastors i els seus ramats d'ovelles eren la seva font de riquesa, sovint l'única.

El comerç a través de la frontera terrestre dels regnes de França i d'Espanya representava una part notable dels intercanvis entre ambdós països, encara que no se'n pugui tenir una idea quantitativa precisa. En el sentit sud-nord, apareix gairebé a tot arreu la tríada sal (necessària per al bestiar), oli i llana (d'Andorra, Catalunya occidental, la Cerdanya, Aragó, Segòvia i Andalusia), llana amb què se subministrava la indústria llenguadociana. També trobem fusta a la Vall d'Aran.

En el sentit nord-sud els productes eren més diversos. A tots els passos trobem bestiar que alimentava les carnisseries de les grans ciutats. Cal remarcar la importància per als Pirineus de les mules de Luchon i la Cerdanya; tenim, també, el peix (el congre, el bacallà, la sardina salada). Per la Vall d'Aran entraven a Catalunya productes tèxtils com, per exemple, la roba de lli i el cuir (sabates de cuir, etc.). A la Vall d'Aran i al País de Foix hi ha els objectes de merceria (vetes, fils, agulles, etc.), ferreteria i eines diverses (ganivets, claus, pales, esquelles, ganxos, recipients, etc.).

Les lligues i *patzerias*[2]

Les lligues i *patzerias* eren tractats que unien les valls de cada banda dels Pirineus. Les més antigues que es coneixen daten del segle XIV. Són una de les institucions de pau aparegudes per compensar les limitacions de l'Estat medieval. Se'n va estroncar el costum al segle XVI amb el naixement de dos grans estats amb una vocació centralitzadora. L'expressió *lligues i patzerias* evidencia els dos aspectes d'aquests tractats, és a dir, l'aliança (lligues) i la pau (*patzerias*). Cal destacar la gran *patzeria* de 1513, que va crear un territori prou gran amb més d'una vintena de valls, i els tractats que concernien només dues valls.

El 1513, al pla d'Arrem, a Comenge, a prop de la Vall d'Aran, a la frontera política del regne de França i de la corona d'Aragó, s'hi van reunir els representants de vint-i-tres valls i països occitans, catalans i aragonesos (Loron, Larbost, Oelh, Aura, Nèsta, Luchon, Frontinhas, la castellania de Sent Beat, la baronia d'Aspèth, el Castillonès, el comtat de Ribagorça, la vall de Barravés, la baronia de Grist, la conca d'Orcau, la vall de Benasc, Gistaín i Bielsa) per signar un tractat conegut amb el nom de *tractat del pla d'Arrem*. Els catorze articles de què constava, redactats en occità, eren acords de pastura, de comerç i d'ajornament de guerra.

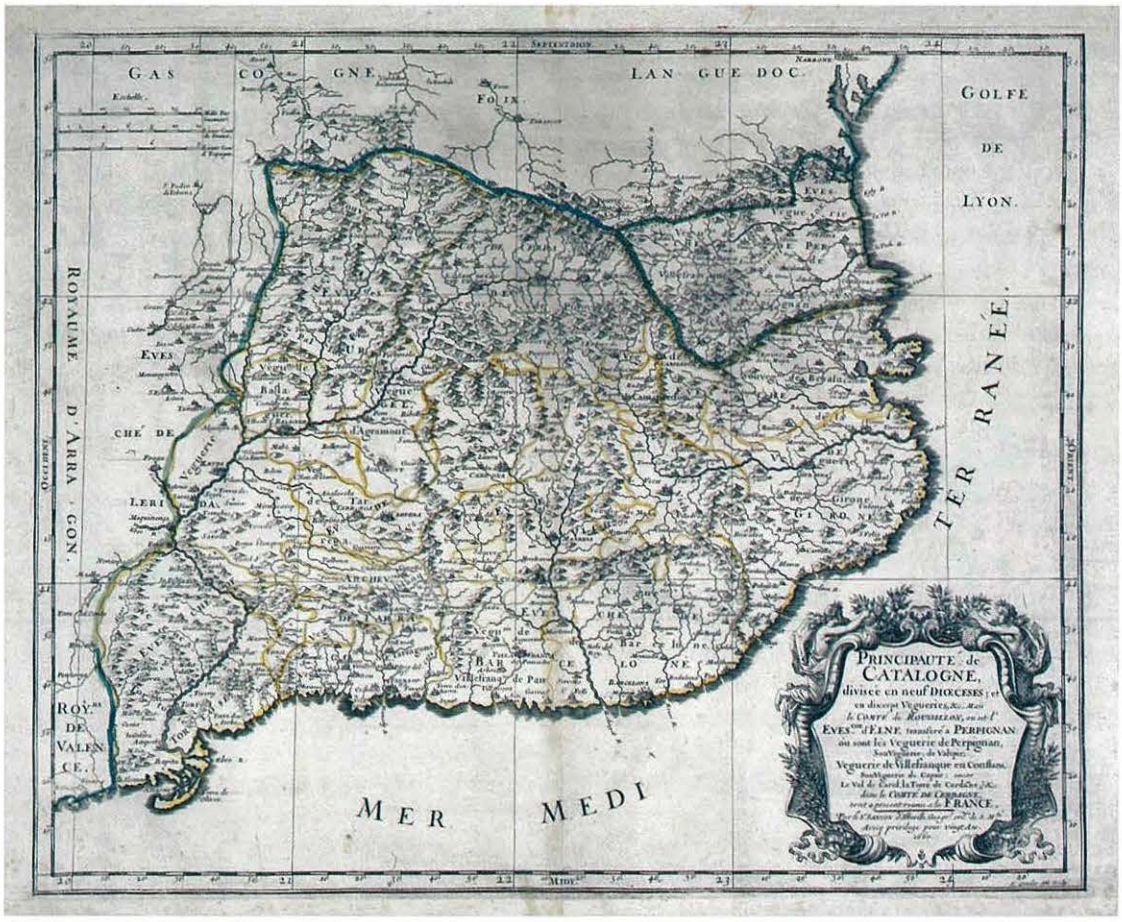
A part d'aquests territoris, hi havia relacions establertes entre altres valls. Esmentem les següents: Erce (Coserans)-Tavascan, Vicdessòs (País de Foix)-vall Ferrera, Ordino (Andorra)-Siguer (País de Foix), Ordino-Miglòs (País de Foix) i Ax (País de Foix)-Esposolla (Capcir).

Arran de l'exemple de 1513, van començar a aparèixer articles en els tractats. Els acords de l'època moderna se signaven per mantenir la pau entre les valls, també quan la guerra oposava França i la monarquia hispànica (article I), és a dir, es buscava una certa neutralitat per mantenir sense gaires obstacles les relacions econòmiques, basades en els intercanvis comercials i la transhumància (article II). Els habitants d'aquesta zona dels Pirineus havien creat una institució que els obligava a avisar-se en cas de guerra o d'arribada de soldats i que els assegurava uns drets en un territori geogràficament definit (protecció de les persones, dels béns, del bestiar, dret a la justícia; articles III, V, VI, VII, XII i XIII). Això no obstant, no s'han de veure tots els Pirineus com un lloc de tranquil·litat on regnava la pau i les relacions es feien sense cap problema, atès que aquests tractats tenien valor, únicament, per als habitants de les valls que el signaven. Podem dir, per resumir, que no hi havia cap «federació pirinenca» lliure i que les lligues i *patzerias* no coincidien amb la idea d'una veritable sobirania perquè des de l'origen, els imperatius econòmics de la ramaderia i dels intercanvis comercials en determinaven l'existència.

L'evolució dels segles XVIII i XIX

El començament del segle XVIII, i particularment la guerra de Successió d'Espanya, va introduir una acceleració cap a la decadència de les lligues i *patzerias,* atès que suspendre-les, més d'un cop, suposava la potent dominació dels estats en un territori en què les valls havien tingut un gran paper fins aleshores. Aquests acords van esdevenir, cada cop més, simples fets locals, tolerats quan no qüestionaven els interessos superiors dels regnes que controlaven, amb més i més coerció, cada banda de la frontera política.

2. *Patz* en occità vol dir «pau».

Principauté de Catalogne divisée en neuf dioceses.
Mapa de Catalunya editat el 1660, després del Tractat dels Pirineus.
Arxiu Històric de la Ciutat, Barcelona, núm. inv. 10591.
© de la fotografia: IMHB

Per exemple, el 1756 Lluís XV de França encara no havia confirmat els privilegis comercials dels aranesos, acordats el 1664. Al segle XVIII, el comerç transpirinenc ja no era una necessitat vital per als comengesos perquè s'orientaven cap a la plana i el mercat interior francès. El segle XVIII va ser el de la construcció de camins nous, en particular sota la intendència de Mégret d'Etigny, intendent d'Aush-Pau de 1751 a 1767 que va fer construir la carretera de Luchon a Montrejau, per la qual s'arriba a Tolosa; la de la vall d'Aura a Auch; una a Bigorra; una a la vall d'Aussau, i una altra a la vall d'Aspe. Aquesta nova xarxa de camins és una mostra de la voluntat reial d'orientar els intercanvis comercials cap al mercat francès.

Per això el contingut dels tractats es reduïa únicament a les convencions comercials o a les relatives als pasturatges i se'n buidava el significat més polític donat per les clàusules d'ajornament de guer-res. Paral·lelament, durant el segle XVIII, les relacions comercials de cada banda de la frontera van disminuir amb l'afirmació dels estats i la centralització dels Borbons, després de la construcció de xarxes de comunicació que van desfer les velles relacions i solidaritats, com podem veure en l'exemple de la Vall d'Aran, que es va articular econòmicament amb Catalunya als segles XVIII i XIX.

La construcció de la frontera

L'època moderna ofereix un cas de modificació de la frontera als Pirineus catalans. Les conseqüències de la guerra en la formació de la frontera política van ser importants i van influir en les mentalitats

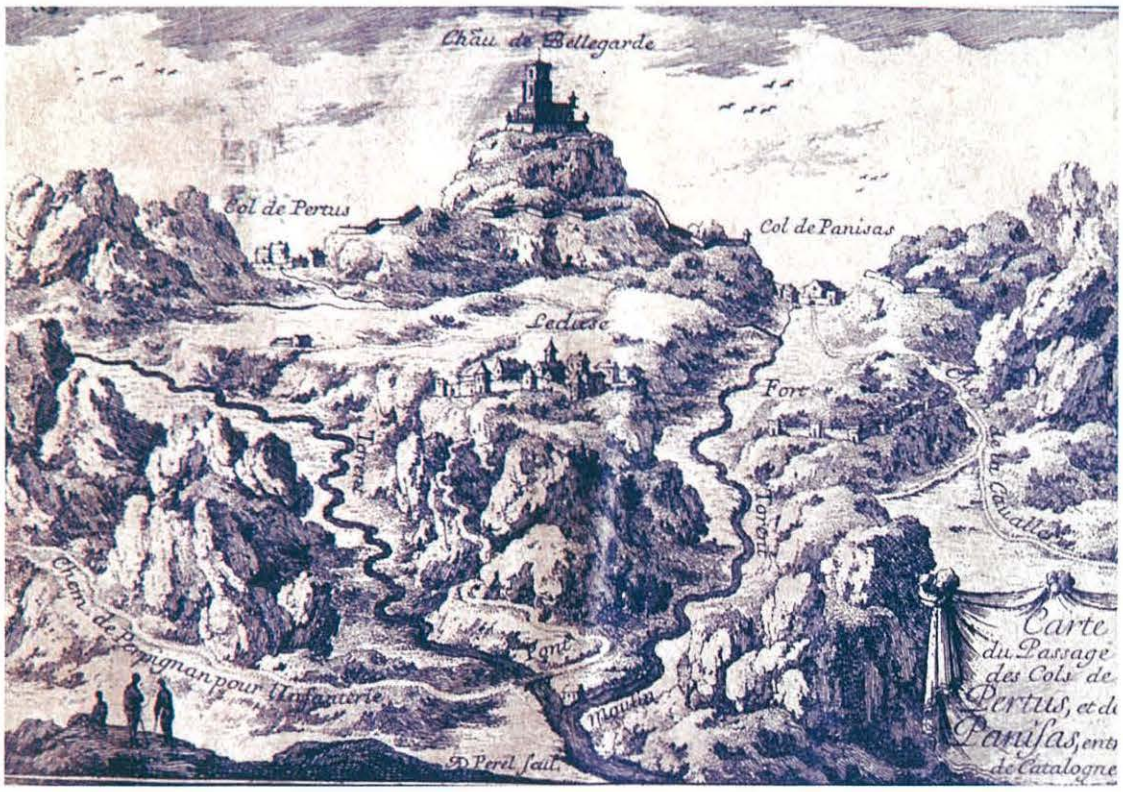
amb l'assimilació que en va fer la població que vivia a cada banda.

El pes de les guerres

La condició fronterera dels habitants de la zona dels Pirineus els exposava a tota mena d'amenaces, atacs, ràtzies de bestiar, represàlies, etc., vingudes de les valls veïnes. Els muntanyesos mateixos asseguraven la defensa del seu territori i, per fer-ho, tenien el dret de portar armes; ho justificava el paper que tenien en la defensa de la frontera. Per a l'habitant de la muntanya, posseir armes era la mostra d'un alt grau de llibertat, de sobirania política i de dignitat. L'organització en milícies, com el sometent català, reforçava la cohesió davant l'exterior, d'on venien les amenaces.

Durant la primera meitat del segle XVI, van ser nombrosos els testimonis de violència entre les valls pirinenques, els quals es poden relacionar amb les guerres entre Carles V i Francesc I; no s'han de negligir, però, les accions degudes simplement a l'economia de «pillatge» dels muntanyesos d'aquella època.

Es pot pensar que el període de les guerres de religió de la segona meitat del segle XVI va ser una etapa essencial per a l'afirmació de les solidaritats internes contra els enemics exteriors, cosa que devia afavorir l'emergència d'una identitat bastida durant aquelles lluites. La confusió entres bandolers catalans i protestants, nombrosos al comtat de Foix, que feien incursions en terres catalanes, on robaven i destruïen les esglésies, indica el lligam que hi devia haver entre bandolerisme i guerres de religió, i posa en relleu la presència occitana en les bandes catalanes. De totes maneres, cal insistir que els fonaments d'aquestes accions imputades als protestants no tenien res a veure amb la religió i que s'assemblaven més a ràtzies i a guerres de pagesos. Encara que la denominació *protestants* atribuïda a aquestes bandes no és justificada, segons el que ara en sabem, va permetre de designar i estigmatitzar l'enemic, que va fer cristal·litzar, aleshores, tots els odis; així, l'enemic del regne de França, és a dir, l'occità, era assimilat a l'heretge protestant al qual calia combatre. El tancament i el control de la frontera pirinenca ordenats per Felip II responien, segurament, a aquesta por. Sembla que aquest període va fer emergir una frontera política més visible i va crear una distància

El castell de Bellaguarda i els passos del coll del Pertús, segle XVIII.
© de la fotografia:
Museu d'Història de Catalunya

més forta entre poblacions geogràficament, lingüísticament, culturalment i econòmicament veïnes. Per tant, no és sorprenent que una cinquantena d'anys després de les guerres de religió, durant la guerra dels Segadors, la denominació *protestants* fos utilitzada per caracteritzar els soldats francesos.

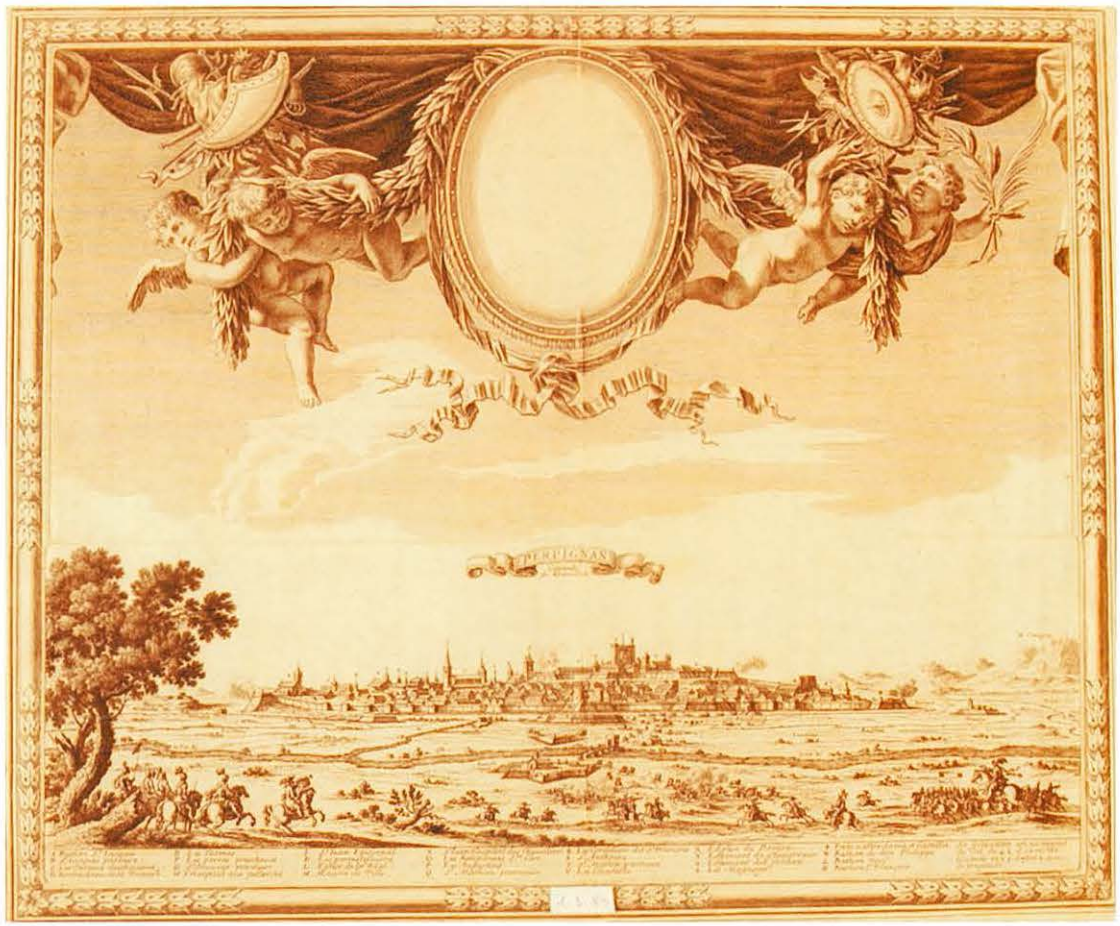
Fronteres modificades

El tractat dels Pirineus

El 1646, en la conferència de Münster que preparava la pau de Westfàlia, Mazzarino va demanar d'intercanviar Catalunya i el Rosselló, que era en poder de França, amb els Països Baixos espanyols. Aquest intercanvi no va resultar. Els holandesos s'hi van oposar perquè la idea d'un veïnatge amb França els espantava. Durant les conferències, els representants espanyols van renunciar, a favor de França, a un gran Rosselló que anava des de Roses fins a Cadaqués: l'amputació de Catalunya ja estava programada. Tot i això, la guerra entre França i Espanya va seguir; les negociacions que van portar al tractat de pau de 1659 van començar el 25 de novembre de 1658. Mazzarino reivindicava per a França els territoris negociats amb Felip IV durant les conferències de Madrid (juliol-setembre de 1656), les quals van ser un fracàs; una part d'aquests territoris constituirien el dot que la infanta Maria Teresa portaria al seu futur marit, Lluís XIV.

Finalment, les negociacions van portar al tractat dels Pirineus, signat el 7 de novembre de 1659. El criteri que s'hi va triar per delimitar les fronteres de cada regne es desenvolupava a l'article 42:

> *«[...] les monts Pyrénées, qui ont anciennement divisé les Gaules des Espagnes, feront aussi dorénavant la division des deux mêmes royaumes [...]»* (versió francesa);[3] *«[...] los montes Pirineos, que comúnmente han sido siempre tenidos por división de las Españas y de las Galias, sean de aquí delante también la división de los mismos reynos [...]»* (versió espanyola).

La vila de Perpinyà segons un gravat del segle XVII.
Musée Paul Dupuy, núm. inv. 1389.
© de la fotografia: Musée Paul Dupuy (Service Reproduction)

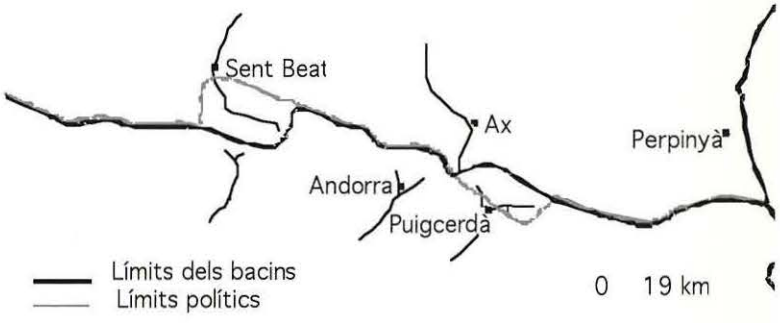
És un criteri geogràfic i històric alhora; la concepció «natural» (frontera pirinenca) conté també concepcions històriques (antics límits entre les Gàl·lies i Espanya) que permetien a França d'annexionar-se el Rosselló, el Vallespir, el Conflent, el Capcir i trenta-tres pobles de la Cerdanya, encara que geogràficament pertanyien a la conca del Segre, és a dir, en contra dels criteris mateixos del tractat, la qual cosa feia de la ciutat de Llívia una mena d'enclavament al regne de França i deixava la Vall d'Aran, geogràficament nord-pirinenca, a la monarquia espanyola.

Aquest tractat no arranjava pas totes les qüestions de fronteres als Pirineus, perquè les negociacions van continuar, a partir del 22 de març de 1660, en la conferència de Ceret. Allí, reunits al convent dels caputxins, els comissaris francesos Pèire de Marca, arquebisbe de Tolosa, i el bisbe d'Aurenja, Serroni, i els comissaris catalans en nom d'Espanya, Miquel Salvà de Vallgornera i Josep Romeu de Ferrer, van ser els encarregats de trobar un acord. Mazzarino volia guanyar alguns ter-ritoris cap al sud (Portbou, Llançà, Sant Pere de Rodes, la Cerdanya, la Seu d'Urgell, el vescomtat de Castellbò, la vall de Ribes), però Luis de Haro, favorit i ministre principal del rei Felip IV, només va acceptar, finalment, els trenta-tres pobles cerdans, de manera que va signar l'article 42 el 31 de maig de 1660.

La frontera nascuda del tractat de 1659 i de les negociacions de 1660 no va ser considerada com a definitiva pels estats concernits fins a la delimitació lineal dels tractats de Baiona dels anys 1866 i 1868. En efecte, al setembre de 1668, per exemple, va néixer un projecte d'intercanviar el Rosselló pels Països Baixos, que interessaven més a França, però no va tenir continuïtat. El 1671 Lluís XIV va proposar de restituir a Espanya el que li havia estat pres al nord dels Pirineus. Durant la guer-ra d'Holanda, al final de l'any 1677, França va proposar una altra vegada un intercanvi que va ser rebutjat per Espanya pensant-se que estava en una posició de força, però la pau de Nimega del setembre de 1678 va cedir a França dominis com el Franc Comtat i uns territoris flamencs. No obstant això, totes aquestes negociacions d'intercanvi, que no van dur enlloc, mostren que França no estava pas interessada a perdre-ho tot per fer coincidir la seva frontera política amb la línia de la serralada pirinenca, però sí que estava disposada a fer servir els territoris conquerits els anys 1659-1660 com a moneda d'intercanvi per guanyar els Països Baixos, més a prop del seu centre polític que no el Rosselló.

Fronteres divergents

Com hem dit, el tractat dels Pirineus no va arranjar del tot el problema de les fronteres, malgrat l'article 42. Cal dir, a més, que aquest article no parlava de «línies de crestes» per delimitar la frontera sinó de «Pirineus», la qual cosa deixava un gran marge d'interpretació. Amb els casos de la Vall d'Aran (al nord dels Pirineus, sota sobirania espanyola però a la diòcesi de Comenge), la Cerdanya (al sud dels Pirineus, sota autoritat francesa però a la diòcesi d'Urgell) i també d'Andorra (al sud dels Pirineus, territori lligat al País de Foix, el comte del qual era, aleshores, rei de França, i dependent de la Seu d'Urgell), veiem que el que movia els francesos era la no-coincidència entre les fronteres política i eclesiàstica, no pas la voluntat d'aconseguir una suposada frontera natural: la idea era fer correspondre els límits de les jurisdiccions. Per exemple, durant les conferències de Figueres (1666-1668), Louvois va pensar que podria signar un acord que permetria al bisbe de Comenge d'abandonar la Vall d'Aran al bisbe d'Urgell prenent en contrapartida la Cerdanya, que passaria al bisbe d'Alet. Aquesta idea, ja enunciada per Felip II entre els anys 1565-1570, va tornar a aparèixer el 1721 o el 1785, però va caldre esperar fins a la signatura del concordat de 1801 entre Napoleó i el papa Pius VII perquè es realitzés; la diòcesi de Comenge, però, va desaparèixer. Durant la guerra de la Quàdruple Aliança, també es va plantejar la idea d'intercanviar la sobirania francesa d'Andorra per la Vall d'Aran. Al principi del segle XIX, les jurisdiccions política i eclesiàstica coincidien als Pirineus, però gairebé un segle i mig després del tractat dels Pirineus; a més, al final, el criteri que va triomfar no va ser pas el basat en la frontera natural.

La frontera als Pirineus després del tractat de 1659.

3. «[...] els Pirineus, que antigament van dividir les Gàl·lies de les Espanyes, també faran des d'ara de divisió d'aquests dos regnes [...].»

La definició de la frontera: des de l'espai fins a la línia

La paraula *frontera* va designar durant molt de temps una zona més o menys ampla als marges d'un territori políticament més ben controlat en la qual els exèrcits s'enfrontaven. Els períodes llargs de guerra del segle XVII i del principi del segle XVIII van permetre un coneixement més gran de la cadena pirinenca, dels colls i passos pels quals es podia circular i abastar les tropes; la documentació (memòries i reconeixements de militars, mapes, relacions, etc.) és la mostra d'un coneixement millor del terreny. L'espai fronterer mal dominat pels poders centrals, administrat i protegit per la població local, es va convertir en una línia, sovint fortificada, tant en la monarquia hispànica (pensem en la política de fortificacions de Felip II a la fi del segle XVI) com en la francesa (concretament, les construccions o renovacions de Vauban al Rosselló). Tot plegat va portar a una veritable materialització de la frontera política que com més anava, més assimilada tenien les poblacions locals que convivien a cada banda.

Amb el tractat dels Pirineus la frontera política anava cap al sud; hom es va haver de plantejar de construir noves defenses tenint en compte que la cadena definia la separació entre dues monarquies que quasi sempre estaven en guerra. Vauban va consolidar les places fortes de Perpinyà o Vilafranca de Conflent i va ordenar d'edificar-ne d'altres, com ara Montlluís (1681-1691), que controlava els passos cap al Capcir, la Cerdanya i el Conflent, o la fortalesa de Lagarda i les noves muralles de Prats de Molló (1677-1683).

Els progressos de la cartografia militar són la mostra d'un coneixement més bo del territori. Nicolas Sanson d'Abbeville, geògraf ordinari del rei de França, no va publicar fins a 1675 el primer mapa del conjunt pirinenc que fa correspondre, ben bé, muntanya i frontera: *Monts Pyrénées où sont remarqués les passages de France en Espagne* ('Els Pirineus, en els quals hi ha assenyalats els passos de França a Espanya'). El projecte de coneixement de la frontera va seguir amb set estudis més en què es fan descripcions de les valls pirinenques amb mapes de l'enginyer Thierry, capità del regiment de Beauvaisis. Roussel i La Blottière, dos enginyers cartògrafs militars, van fer un pas decisiu: el 1716 van fer els inventaris del seu mapa general dels Pirineus, que va aparèixer a París cap a 1730 i que té un munt de detalls (ciutats, pobles, colls, camins, senderes; la practicabilitat dels colls per als carretons, combois militars, canons, etc.).

La materialització de la frontera en l'espai i en les consciències, conseqüència de les guerres, va obligar la població fronterera a definir-se, a identificar-se com a integrant d'una comunitat diferent d'aquella a què s'havia adherit l'altra gent, el veí de l'altre costat. Segurament, aquelles identitats, que es formaven i modificaven contínuament, eren encara fosques, però l'assimilació d'un límit que no importava gaire fins aleshores era una realitat als Pirineus a l'època moderna. La frontera va esdevenir mental i va separar, doncs, durant les guerres de religió, els catòlics dels protestants («l'enemic francès», com deien al Rosselló) o va crear francesos i espanyols en una Cerdanya dividida pel tractat dels Pirineus. Les guerres del final del segle XVII, amb els passos innombrables de soldats francesos cap a Catalunya, van accentuar la francofòbia, alimentada, a més, per totes les destruccions d'esglésies. La presència de soldats, ben nombrosa a la zona muntanyosa de Catalunya, va bastar per propagar un fort sentiment antifrancès. ¿No és un testimoni real d'aquesta situació el fet que el 1702, mentre el futur de Felip V encara era a Barcelona havent tot just jurat les constitucions catalanes, els francesos, o els considerats com a tals, fossin insultats amb l'expressió *gavatx porc*? Les guerres precedents, que van tenir la frontera catalana com a teatre, van ser l'origen principal d'aquesta francofòbia. Al Rosselló, la presència de les tropes franceses degué tenir un paper essencial en la submissió de la població local: aquí veiem el procés que va portar Lluís XIV per afirmar la seva autoritat sobre la frontera de Catalunya amb la instal·lació de guarnicions i la presència de soldats. En realitat, la millora incontestable del control de la població fronterera no es va donar en el moment de l'annexió, sinó a partir del final de la dècada de 1670 en què el rei francès va desafiar Espanya als territoris que posseïa i quan es va posar a configurar el seu sistema de defensa.

La guerra de Successió d'Espanya (1702-1714) i la de la Quàdruple Aliança (1718-1721) també van fer afluixar els lligams seculars entre els comtats nordcatalans i el Principat de Catalunya creant al Rosselló una imatge negativa dels veïns del Principat i fent augmentar la distància entre el nord i el sud de Catalunya, com entre Coserans i la Vall d'Aran o Comenge i la Vall d'Aran.

La Revolució Francesa i l'Imperi

La Revolució Francesa va provocar grans canvis institucionals i polítics amb l'abolició de privilegis (agost

de 1789), la creació de municipis (novembre-desembre de 1789), la creació de departaments (gener de 1790) i la modificació de la geografia eclesiàstica. Les velles comunitats de les valls, marc de tota l'organització política i econòmica dels habitants d'aquella zona, van desaparèixer al nord dels Pirineus.

La tensió entre la França revolucionària i l'Espanya monàrquica i catòlica va fer estar alerta la població pirinenca. Espanya va reforçar la seva frontera, per exemple, amb l'arribada de tropes a Puigcerdà, per tal de crear una mena de «cordó sanitari» contra el contagi revolucionari. Mentrestant, Catalunya atreia els immigrants que havien passat per la Vall d'Aran i la Cerdanya, primerament els bisbes i els capellans que no havien volgut jurar la constitució. Tot plegat va comportar una degradació de les relacions comercials entre les valls, particularment a partir de 1792, és a dir, quan va néixer la República, i més tard amb la guerra francoespanyola (7 de març de 1793). Encara que la transhumància i el comerç persistien, cada cop era amb més dificultats i restriccions, com a la tardor de 1792 en què els aranesos i els pallaresos van trobar obstacles per anar a comprar bestiar a les fires de la comarca de Sent Guironç. Afegim-hi les incursions dels qui podríem anomenar *miquelets*, que van acabar de donar un sentiment d'inseguretat als habitants de la frontera.

Van ser nombrosos els refugiats al sud dels Pirineus que van combatre en les tropes espanyoles. A partir de la tardor de 1793, les tropes revolucionàries van ocupar Puigcerdà, i després Bellver de Cerdanya abans de continuar Segre avall (la Seu d'Urgell va ser ocupada el 22 d'abril de 1794) i cap a l'altra banda vers l'Empordà (30 d'abril de 1794). Una vegada més, «l'enemic francès» va fer cristal·litzar el patriotisme dels catalans, que van rebutjar les invasions. La pau signada a Basilea el 22 de juliol de 1795 va obligar França a renunciar a les seves conquestes i particularment a la Vall d'Aran, que havia estat incorporada al departament de l'Alta Garona a l'agost de 1793.

La guerra contra Espanya va tornar amb l'Imperi: al febrer de 1808, les tropes franceses van entrar a Catalunya. L'emperador Napoleó I es va embrancar en una guerra que seria la de la Independència per als espanyols i la del Francès per als catalans. La resistència catalana va ser forta, però al febrer de 1812, Napoleó I va annexar Catalunya a l'Imperi (la Vall d'Aran es va convertir en un cantó de l'Alta Garona i Andorra es va incorporar al departament del Segre, del qual Puigcerdà era la capital).

És fàcil de comprendre que la represa de les hostilitats entre els dos estats va afectar profundament les relacions entre occitans i catalans veïns: incursions de miquelets, comerç desballestat o interromput, matances, etc. El tractat de Valençay (11 de desembre de 1813) va permetre a Ferran VII de pujar al tron. El 6 d'abril de 1814 Napoleó I va abdicar. Puigcerdà i la Baixa Cerdanya es van alliberar al març de 1814, i la Vall d'Aran va tornar a la sobirania espanyola. Aquells anys de guerra, com els dels segles XVI i XVII, van reforçar la frontera mental, la qual cosa feia més present la frontera política.

Els Pirineus van esdevenir, durant l'època moderna, la Revolució i l'Imperi, una frontera cada cop més rígida, més ben controlada i concreta entre França i Espanya que va aïllar unes poblacions que tenien contactes quotidians i la llengua i la cultura de les quals (les occitanes i les catalanes) s'assemblaven força. L'època moderna, amb el centralisme que va comportar, va marcar la decadència d'una civilització que van tornar a qüestionar la Revolució Francesa –per exemple, amb la supressió del sistema de successió, de privilegis, d'estats provincials, de totes les institucions particulars, etc.– i més tard el segle XIX amb la seva estructuració administrativa.

Com hem vist, en aquest procés molt llarg, que hem intentat de comprendre en un període de més de cinc-cents cinquanta anys, les guerres hi van tenir un paper que trobem essencial. Tampoc no s'ha de negligir l'actuació de les dues administracions, primer de tot la francesa, que amb la voluntat de relacionar millor les valls pirinenques amb els centres urbans i polítics i d'incorporar-les-hi (amb la política de construcció de carreteres al segle XVIII), va desviar, en part, la població occitana dels seus veïns del sud. Al segle XIX les manifestacions de nacionalisme, la pertinença a dos grans estats i el reconeixement de dues capitals polítiques allunyades, mentre s'acabava la construcció de «l'Estat nació» (de les fronteres geogràfiques i mentals ben definides i assimilades) al costat francès, amb la derrota de 1871 contra Prússia i la imposició de la llengua francesa en l'escolarització obligatòria durant la dècada de 1880, van anar, un cop més, contra la proximitat de les poblacions pirinenques de cada banda de la frontera. Tanmateix, ¿això implica que els Pirineus hagin esdevingut una veritable frontera humana i cultural?

Philippe Gardy
CNRS-Universitat Paul Valéry, Montpeller

L'occità entre la «dessocialització» i les vel·leïtats renaixentistes. De l'edicte de Villers-Cotterêts a la Revolució

Entre el començament del segle XVI i la Revolució Francesa, al final del segle XVIII, l'occità, tot i que continuava sent la llengua parlada per la majoria de la població a les regions meridionals del regne de França, va perdre, finalment, la major part de funcions socials i culturals que abans li havien estat pròpies. No obstant això, aquest procés de minorització, malgrat haver-se desenvolupat d'una manera contínua i gairebé insensible, va tenir un cert nombre de moments virulents, durant els quals el dit procés es va consolidar i confirmar. Entre aquests moments figura, en primer lloc, pel seu gran valor simbòlic, l'edicte de Villers-Cotterêts, les repercussions del qual encara són palpables actualment; sovint encara se citen els articles d'aquest edicte que es refereixen a la llengua com una de les etapes fundadores del monolingüisme que constitueix la nació i la República franceses.

L'edicte de Villers-Cotterêts

Hom s'ha plantejat molt el significat que convé atorgar a l'edicte de Villers-Cotterêts, publicat durant el regnat de Francesc I a l'agost de 1539, i, concretament, als articles 110 i, sobretot, 111. Les disposicions pròpiament lingüístiques d'aquest text tan complex, ¿concerneixen o no, deixant a part el llatí, les llengües «no franceses» com l'occità amb les seves diverses modalitats regionals? En realitat, podem avançar sense cap risc d'equivocar-nos que aquestes disposicions tenien com a primer objectiu assegurar, seguint el fil dels textos anteriors que ja tenien en part el mateix propòsit, el predomini cada cop més exclusiu del francès en les activitats afectades. En aquest cas, afegirem que les disposicions esmentades no constituïen un fet aïllat, sinó que s'inscrivien en tot un context: les lleis comunals escrites en occità, tant individuals com literàries o oficials, administratives o jurídiques, havien començat a declinar àmpliament ja feia un cert temps, i la consciència lingüística general estava d'acord amb el fet que únicament el francès, a més del llatí ja en regressió, podia assegurar un paper federatiu de llengua administrativa i de cultura per a la unitat del regne. Al llarg del segle XVI, el desenvolupament de la literatura francesa en prosa (Rabejats, Montmaneu) o en vers (Pierre de Ronsard, Joachim du Bellay...) va ser un fenomen, primer de tot, «francès», en la justa accepció del terme, però també meridional, és a dir, occità. Montaigne, d'origen occità, utilitzava, certament, la llengua occitana a més del llatí i del francès, però aquesta és l'única llengua dels *Essais* (1580-1588), reduïdes les altres a la categoria de citacions disperses. Durant la segona meitat del segle, un poeta de dimensions europees com Guillaume du Bartas (1544-1590), originari del cor de Gascunya, encara que va intentar de prendre partit per l'occità del seu país natal amb un text conjuntural (final de 1578), va triar el francès per redactar la seva gran obra poètica, *La sepmaine* (1578), com també per a la resta de la seva producció literària.

S'ha de relacionar un altre fet amb aquestes dues circumstàncies de minorització de l'occità, amb els usos i les consciències al llarg del segle XVI: la, diguem-ne, separació que s'instaurà, pels volts de la dècada de 1550 i de Provença a Aquitània, entre els textos anteriors manuscrits o impresos –hi havia, per exemple, una tradició real d'imprimir en occità a Tolosa al principi de segle– i els que van aparèixer cap a 1600. Aquesta separació va afectar el codi gràfic: l'herència de la tradició medieval es va substituir progressivament per un altre codi, o més ben dit, per un conjunt de codis nous que manllevaven els procediments essencialment al francès. Aquesta substitució gràfica, a la qual el gascó Pey de Garros es va intentar resistir proposant per a la seva traducció dels *Psaumes* impresa a Tolosa (*Psaumes de David Viratz en rhytme gascon*, 1856) una grafia més inscrita en una tradició més «autòctona», no solament es pot interpretar com una adaptació a la modernitat d'una època, que seria representada per la gra-

TRACTATVS, VT CONTRACTVS, TESTAMENTA, SENTENTIAE. ET ALII OMNES ACTVS GALLICIS CONCIPIANTVR VERBIS.

Articulus primus.

Que contracts,teſtamens,ſentences, & tous autres actes ſeront faits en Françoys.

François,*des publiees 1539. artic.cxj.*

Et pource que incertitude,& ambiguité ſont ſouuentesfois aduenues ſur l'intelligence des mots Latins contenus es arreſts,& autres actes,nous voulons doreſnauãt.

GLOSSA PRIMA.

Ratio conſtitutionis.

De Tiberio Cæſare.

QVEMADMODVM olim Apollo,vt poëtæ fingũt, 1
Deus Latinũ recuſabat oraculũ.Et Tyberius Cæſar militẽGręcè teſtimoniũ interrogatũ,niſi Latinè reſpõderę vetuit.Imò ipſe quãquàm ſermone Græco aliàs prõptus & facilis:nõ tamen vſquequaque vſus eſt,abſtinuitq; maximè in ſenatu, adeò quidẽ vt monopoliũ nominaturus, veniã prius poſtularet:quòd ſibi verbo peregrino vtendũ eſſet,vt refert Suet.in vita Tiberij,de peritia ſermonis Græci. Sic & hic Rex propter ambiguitates & obſcuritates vitãdas,quæ in ſermone Latino erãt,tũ quod multis modis vnum & idem verbũ acciperetur,tum etiã quòd Latinè loqui volentes,& eleganter,totam obtenebrabant ſententiã, verbum aliò tendens conſcribentes,Adhæc quod etiã quidam veterani iudices linguæ Latinæ obliti,vocabula iuxta Gallicum ſermonem ſibi cõfingebant,& illa nõ intelligebantur,quòd nõ eſſent Græca,Latina,nec vulgaria:ideo ſuper interpretatione iſtorum verborũ diu litigabatur,ob id Rex hic ſtatuit,vt deinceps verbis vulgaribus patriæ concipiantur tam contractus,proceſſus,ſentẽtiæ,Areſta:quàm alia omnia,vt in tex.ſcribitur.† *en langage maternel.* & ſic 2

Lingua vernacula & materna quæ ſit.

vernacula & materno idiomate,vnde Galli Gallicis verbis debent conſcribere inſtrumenta:Occitani verbis vulgaribus, & idiomate cõmuni patriæ, alioqui ſi Gallicis verbis ibidẽ inſtrumẽta cõcipi deberẽt,maior eſſet obſcuritas. Quia Vaſcones multi,& alij ruſtici ſub ſenatu Burdeg.degentes, & Tholoſano,nõ intelligerent illud idioma Gallicũ.Et ſi ſic inſtrumẽta cõcipi deberẽt,non tolleret hæc ordinatio ambiguitates,ſed potius induceret. Igitur quæ inducta ſunt ad tollendum ambiguitates,eas inducerent contra l.legata.ff.de leg.j.vnde Rex ſtatuit quòd vulgari ſermone & patrio hæc conficiantur, ideo dicit, *Maternel Francoys*, quia non Italo ſermone, vel Hiſpano:nam mater communiter eſt nata in Francia,ideo maternum ſermonem vocat,quo vtitur patria:ſed dicit *Maternel Francoys*,non ſimpliciter,*Francoys*,vt declaret nolle aſtringere quemcunque vti Gallico ſermone,ſed vulgari patriæ,prout ea Regio Galliæ vtitur, in qua regione iſta inſtrumenta,& alia fiunt.declaratur in rub.*des informations*.art.q. fi.ibi.*en vulgaire & langage du pays*,& inferius dicam.

Linguarũ varietas nõ unquam vltio eſt diuina.

Deus enim aliquãdo in pœnã gentis induxit idioma diuerſum, & confudit, 3

Comentari sobre l'edicte de Villers-Cottêrets fet per Pierre Rebuffi
a l'obra *Secundus Tomus Commentariorum in Consttitutiones Regias Gallicas.*
Aquest edicte va ser promulgat per Francesc I de França el 1539
i imposava el francès com a única llengua del regne de França.
Biblioteca de la Universitat de Barcelona.
© de la fotografia: MHC-Pep Parer

Pèire Godolin (1580-1649), burgès i poeta de Tolosa, va escriure la seva obra en occità defugint la moda del francès que imperava entre els intel·lectuals occitans d'aquella època.
© de la fotografia: CIRDOC

fia francesa, sinó que també denota una profunda ruptura de la transmissió cultural que va repercutir no solament en la grafia de la llengua, sinó també en la major part d'àmbits d'ús que tenia abans (la rica literatura medieval, lírica i èpica, l'àmbit administratiu i jurídic, etc.).

Després de Villers-Cotterêts

Exclòs de pràcticament tots els àmbits oficials en què s'emprava com a llengua escrita (i també no oficials) amb excepcions interessants però lluny de ser veritablement importants com Bearn, algunes zones del Baix Llenguadoc o de la part oriental de Provença, l'occità, l'endemà de l'edicte de Villers-Cotterêts, continuava sent, malgrat tot, la llengua parlada majoritària a tot arreu: nombrosos relats de viatgers, vinguts especialment de la part septentrional de França, no deixen de fer notar, amb més o menys insistència, que la parla de la població del sud del regne, el *Pays d'Adieu-siatz*, com s'acostumava a dir a París i a la cort per oposició al *Pays de Dieu vous conduise*, era ben diferent de la seva. Aquests testimonis sovint acompanyen, en els mateixos relats dels viatgers, la constatació que aquestes parles formaven, dins la seva diversitat inqüestionable, una unitat lingüística homogènia. Aquesta llengua era anomenada, de vegades, *langue d'oc* o també, més freqüentment, *gascon* (totes dues paraules eren, la majoria de vegades, sinònimes). Als segles XVII i XVIII el nom *gascons* designava, en general, els habitants de les parts del regne situades al sud del Leire. Així, el dramaturg Jean Racine, el 1661, en ocasió d'una estada al poblet d'Usés, a prop de Nimes i de Montpeller, va escriure en una carta que esdevingué famosa, probablement amb una mica d'exageració, que no arribava a fer-se entendre amb la gent del poble quan s'hi dirigia en francès.

Des del principi del segle XVI fins als primers temps del període revolucionari, l'ús del francès no va parar d'augmentar al país occità. De primer a les grans ciutats, el francès va constituir, juntament amb el llatí i més tard en lloc seu, matèria d'ensenyament i la llengua de l'ensenyament a les escoles i universitats. Després va arribar progressivament a les ciutats de menys importància. Les necessitats administratives i el desenvolupament de cercles intel·lectuals –per exemple, les acadèmies anomenades *provincials*, que seguien el model de l'Acadèmia Francesa, fundada pel cardenal Richelieu al segle XVII–, entre altres factors, van contribuir a difondre'l, pel que fa tant a la llengua escrita com a la llengua oral. Així, podem afirmar que al segle XVIII l'ús del francès i de l'occità estava molt barrejat en nombrosos llocs –almenys tots els que no eren gaire lluny de les grans vies de comunicació– en la llengua oral, mentre que la llengua escrita estava totalment regularitzada, encara que sens dubte amb graus variables de competència segons els individus, els medis socials i també la situació geogràfica (zones de planícia obertes a les influències exteriors, zones de muntanya, més inaccessibles, i per això sovint més «conservadores» des del punt de vista del comportament lingüístic).

Durant aquest llarg període que va des de la dècada de 1630 fins a la Revolució de 1789 la paraula *patois*, poc utilitzada al començament en aquesta accepció, va esdevenir cada cop més freqüent per designar l'occità. Així i tot, *patois* va carregat de tota una sèrie de connotacions negatives: designa una llengua que no s'escriu i que només serveix per als intercanvis més immediats, una llengua essencialment considerada popular, les variacions de la qual, molt nombroses, no estan reunides en una modalitat única, i per això més prestigiosa, tant en la llengua escrita com en la llengua oral, ja tangible i, no obstant

això, en via de millora. Seguint aquesta concepció lingüística, tan sols el francès, a França, prescindint de les seves variacions geogràfiques o socials, pot ser considerat com una veritable llengua, mentre que l'occità (o el bretó, el basc, etc.) no és res més que un conjunt informe d'innombrables *patois* que cap construcció globalitzadora permet d'establir com a llengua. L'article *patois* que figura en la monumental *Encyclopédie*, obra col·lectiva elaborada entre 1751 i 1779 sota la batuta de Diderot i D'Alembert, és un testimoni d'aquest sentiment d'un ordre lingüístic fortament jerarquitzat que estableix fronteres entre els «idiomes» en funció dels judicis i dels valors socials que poden representar en la societat.

Des de la primera meitat del segle XVI, en efecte, l'occità ja no es va escriure sinó en circumstàncies ben particulars, al marge de la vida social. Aquestes circumstàncies es poden qualificar essencialment de literàries, en el sentit més ampli del terme. Es tracta, de nou, de textos no funcionals directament, encara que sovint lligats més o menys estretament amb una circumstància o altra de la vida social. Aquesta producció literària, de vegades impresa, de vegades manuscrita i prou, era, en primer lloc, el fruit d'una elecció individual en detriment del francès, que va esdevenir a partir de la dècada de 1550, com a la resta del regne de França, la llengua major de la creació literària. La vocació dels escriptors que optaven per l'occità era, doncs, una vocació contrària a aquest pendent cap al francès, ja sentit com a «natural». Per això s'ha pogut parlar de «renaixença» per qualificar l'aparició d'un grup d'obres en occità en unes zones determinades entre 1550 i 1650 (les ciutats d'Ais i de Marsella a Provença; Tolosa al Llenguadoc i més àmpliament a Aquitània fins a Bordeus i Llemotges; una mica més tard al Baix Llenguadoc mediterrani, al voltant de Besiers i Montpeller, concretament). Tanmateix, aquesta literatura, rica en reivindicacions lingüístiques al principi, gairebé de seguida (a tot estirar, cap a 1630) va perdre les ambicions renaixentistes per perdurar, això sí, sota la forma de composicions més modestes, encara que nombroses, en relació, tot sovint, amb la vida local, urbana o popular.

Aquests usos ocasionals de l'occità literari van ajudar a definir el camp d'utilització de la llengua i la qualitat de la consciència lingüística global: per als qui, entre les elits, la continuaven cultivant, era una llengua de l'esfera privada o del veïnatge immediat. Era, també, la llengua de la complicitat i de la diversió, que, d'altra banda, servia de lligam entre aquestes mateixes elits i les masses populars, les quals la seguien fent servir cada dia i assíduament. Així, l'occità va esdevenir cada cop més una llengua marcada socialment, amb la qual, malgrat tot, es podia jugar literàriament o estèticament. En aquestes condicions, no ens pot sorprendre que una part important d'aquests textos no fos impresa, sinó que hagi circulat només en còpies manuscrites.

Lluís XIV (1638-1715) en una pintura de Jacint Rigau.
Musée du Louvre.
© de la fotografia: Reunion des Musées Nationaux (Hervé Lewandowski)

De fet, gràcies a la producció religiosa, lligada bàsicament amb l'Església catòlica, l'occità, al llarg dels segles XVII i XVIII, va continuar existint en la forma escrita, sovint impresa, però també manuscrita, com a llengua més o menys funcional (de vegades catecismes, però sobretot reculls de càntics i nadales). Aquesta persistència no era uniforme des d'un punt de vista geogràfic i potser va trobar resistències. Fundada en la necessitat de ser entesa pels fidels, va estar marginalment guiada amb l'únic propòsit de promoure amb dignitat l'occità en qualitat de llengua en ple exercici. L'occità era, primer de tot, un mitjà pràctic de comunicació i d'edificació de les

Edicte de prohibició del català al Rosselló decretat per Lluís XIV de França el 2 d'abril de 1700. Extracte de l'edicte: «... però com que aquest ús repugna i és, d'alguna manera, contrari a la nostra autoritat, a l'honor de la nació francesa i a la mateixa inclinació dels habitants d'aquests països, (...) volem i ens plau que d'ara endavant (...) tots els procediments i actes públics que es facin (...) als esmentats països del Rosselló, Conflent i Cerdanya siguin escrits i concebuts en llengua francesa sota pena de nul·litat...».
Archives Départamentales des Pyrenées Orientales, núm. inv. 2 B 7.
© de la fotografia: Archives Départamentales des Pyrenées Orientales

ànimes. Fer-lo servir no constituïa mai un qüestionament de la preeminència del llatí i del francès.

Durant la segona meitat del segle XVIII, encara que l'occità era una llengua parlada àmpliament, la major part dels qui la continuaven utilitzant no tenien gaire consciència del que aquesta llengua podia representar. Lligada sobretot amb la vida quotidiana, l'occità era considerat, la majoria de vegades, un mosaic de parles estretament emparentades, malgrat les diferències inqüestionables, i que formaven, al cap i a la fi, un únic i mateix «idioma»: la llengua d'oc, el gascó o el *patois* o fins i tot el «vulgar»; els dos últims termes designaven alhora la fragmentació dialectal, un ús massivament popular i, d'una manera contradictòria, la totalitat d'aquests usos, que remetien a una llengua només virtual o percebuda com si hagués sofert un procés molt avançat de decadència. Això no obstant, el redescobriment progressiu, al segle XVII i encara més al XVIII, de la poesia lírica dels trobadors com també el dels textos administratius medievals van permetre de mesurar la importància d'aquest procés històric a alguns eruditos o gramàtics, com ara l'abat Pierre-Augustin Boissier de Sauvages, del Baix Llenguadoc, autor d'un important *Dictionnaire languedocien-français*. Fins i tot hom es va començar a interessar (el pare Bougerel a Provença) en els escrits occitans dels segles XVI i XVII, que es va mirar de comptar i dels quals hom s'afanyava a trobar edicions, sovint de mal descobrir. Aquestes mirades cap al passat tenien un significat contradictori. D'una banda, en efecte, posen en evidència el caràcter gairebé irreductible d'aquest lent però constant moviment de decadència i de substitució lingüística. De l'altra, però, a alguns els podia suggerir la idea d'una possible recuperació històrica que un coneixement més bo d'èpoques passades ajudaria a realitzar.

Així, els anys de la dècada de 1750 són, per excel·lència, els anys del dubte, de la vacil·lació, però també d'una certa temptació renaixentista. Van aparèixer alguns escriptors que, sense passar per la impremta, van concebre obres complexes i ambicioses alhora, encara que determinades per l'increment de la diglòssia. Aquest és el cas de l'abat Jean-Baptiste Castor Fabre (1727-1783), de Montpeller, o el de Jean de Cabanes (1654-1717), d'Ais de Provença. Sembla que la consciència lingüística de l'abat Boissier de Sauvages va evolucionar molt de la primera a la segona edició del seu diccionari. La primera, en efecte, es mostra explícitament com una condemnació de l'occità i com una obra concebuda, sobretot, per a l'aprenentatge d'un francès correcte, impol·lut de les «impureses» de les quals podia ser responsable la pràctica del *patois* dels parlants meridionals. Així, aquesta primera edició fa el paper d'avantpassat del llarg i florent llinatge de manuals de correcció lingüística destinats als occitanòfons que ja coneixien el francès però que el volien dominar més bé, llinatge inaugurat explícitament per l'obra del parisenc Desgrouais *Les gasconismes corrigés*

(primera edició: Tolosa 1766), reeditada en nombroses ocasions, abans i després del període revolucionari. El 1785, la segona edició de l'abat De Sauvages, refeta de dalt a baix i ampliada, va aparèixer més aviat com una valoració de l'occità i com una al·legació a favor seu, mentre que alguns anys abans es tractava, més que més, de corregir les influències negatives que aquesta llengua exercia sobre un bon coneixement i una pràctica correcta del francès.

Conseqüentment, el segle XVIII va ser aquell en què el francès es va imposar amb força en el conjunt de les regions occitanòfones com també aquell, però, en què l'occità, àmpliament desvalorat, era l'objecte de noves atencions que en concernien tant la història com, en menor mesura, el futur. A més del De Sauvages, van aparèixer altres diccionaris. Alguns van romandre en l'estat manuscrit, com és el cas, cap a 1780, de l'imponent *Glossaire des Troubadours*, de Lacurne de Sainte-Palaye; en canvi, se'n van imprimir molts que tracten tant de la llengua pròpiament dita (el del pare Sauveur-André Pellas, de Provença, 1723) com de la llengua i la civilització (l'elaborat en quatre volums per Claude-François Achard, també a Provença, 1785-1787). Aquest augment del prestigi de l'occità, si bé real, restava, malgrat tot, molt limitat. La idea que els *patois* de les parts meridionals del regne eren els components d'una «veritable» llengua, en altre temps una llengua administrativa portadora d'una gran cultura erudita, no era compartida, ni de bon tros, per la majoria. Ni els qui el parlaven cada dia, ni, més àmpliament, les elits del regne no imaginaven per a l'occità un destí favorable; es veia més aviat un mal provisionalment necessari que l'educació atenuaria i faria desaparèixer potser a llarg termini (però, es desitjava de debò?).

La Revolució Francesa

Paradoxalment, amb la Revolució tot va canviar per a l'occità i al mateix temps res no va canviar. En primer lloc, no va canviar res: com abans, una gran part de la població, sobretot al camp però també a les ciutats grans o petites, utilitzava l'occità, en la seva diversitat, com a llengua parlada quotidiana. I, tanmateix, tot va canviar: a aquesta població lingüísticament molt diversa, atès que parlava en parts diferents del país el bretó, el basc, el català, etc. en condicions gairebé idèntiques, calia dirigir-s'hi fos quin fos el seu partit tant per informar-la del que passava com per, en un segon moment, convèncer-la d'adherir-se o, al contrari, de no adherir-se a les noves idees, i això en un context polític i intel·lectual

L'abat Henri Grégoire (1750-1831). A l'estiu de 1790 va difondre el qüestionari *Relatif au patois* amb l'objectiu de combatre les llengües «regionals» franceses.
© de la fotografia: CIRDOC

que es transformava profundament.

En efecte, amb la idea de nació organitzada d'una manera diferent, tant en la realitat dels fets com en les consciències i les relacions entre els individus en la societat (al voltant dels tres principis de *liberté, égalité, fraternité*), es va imposar ràpidament la necessitat d'un llenguatge comú entre tots els *citoyens*, un llenguatge capaç d'expressar i d'escampar les idees revolucionàries, així com de fixar amb claredat els principis d'una *raison* de la qual es pensava que des d'aleshores s'havia d'imposar als errors obscurantistes d'èpoques anteriors. La paraula mateixa *citoyen*, noció fonamental per excel·lència, es deia exclusivament en francès, i l'occità, en el moviment polític en curs, la va haver de prendre tal qual, per mitjà d'una simple i bastant aproximada adaptació fonètica: *citouyen*.

Hom no es podia imaginar, en un context com aquell, que l'occità o altres llengües que estaven en la mateixa situació sociolingüística haurien pogut tenir un paper en aquesta elaboració d'un nou llenguatge que combinaria els principis fundadors de rigor i d'igualtat, però les coses van succeir d'una manera més progressiva i més complexa. En efecte, al principi, és a dir, aproximadament al començament de l'any 1794, alguns, bastant nombrosos sens dubte, van pensar que convenia dirigir-se al

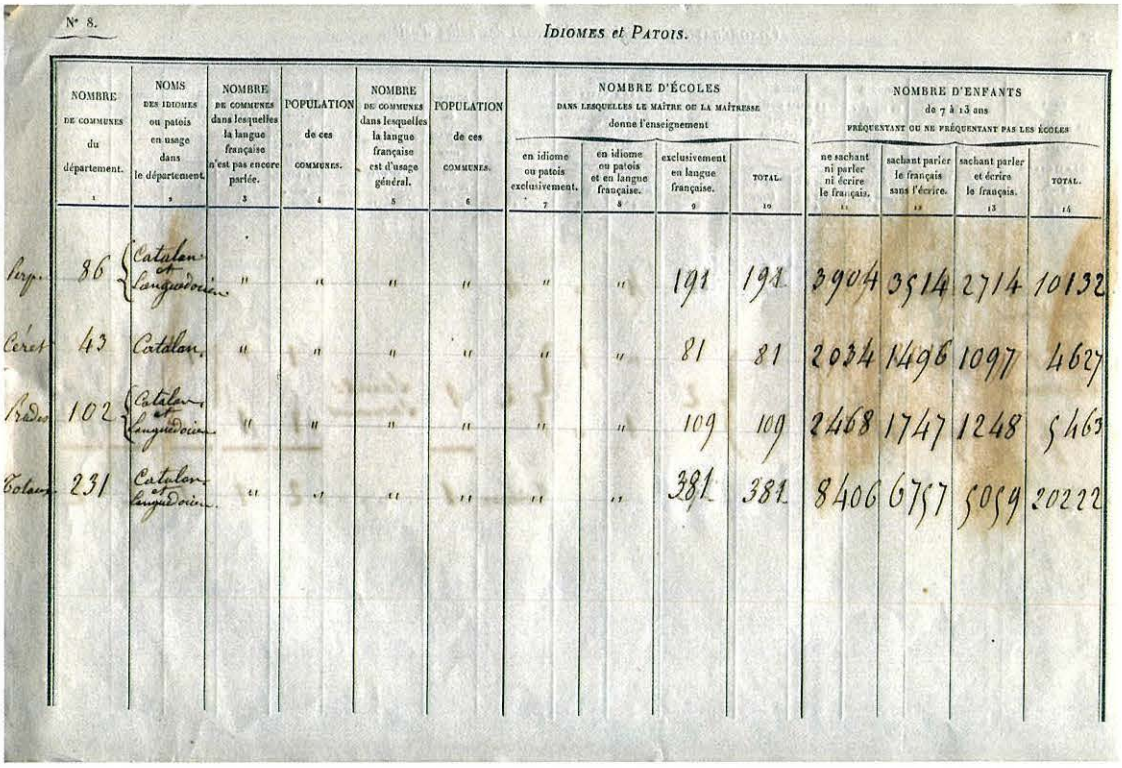
poble al més directament possible, emprant les úniques formes lingüístiques que coneixia per utilitzar-les cada dia. A la necessitat pràctica de comunicar amb eficàcia i precisió s'hi afegia, en un segon pla, una voluntat que es podria qualificar d'igualitària: la que consistia a reconèixer com a tal la diversitat de llengües parlades per la població. Així, doncs, durant un quant temps va ser qüestió de traduir els grans textos de la Revolució, i en aquest sentit, es va projectar la creació d'autèntics «tallers de traducció». Aquests tallers, no sense dificultats, van començar a funcionar sota la batuta d'un cert Ducas. Pel que fa a l'occità, aquestes traduccions de vegades es van imprimir, però en realitat no es van difondre mai.

Aquestes temptatives restaren, doncs, en un estat embrionari i es van abandonar gairebé de seguida: la gran diversitat lingüística de França, unida a la dificultat, particularment de l'occità, de definir les varietats prou escasses i, alhora, reconegudes com a tals, és, molt probablement, una de les raons que van afavorir aquest abandó, de manera que la idea d'una diversitat de llengües i de parles es va substituir per la idea de necessitat, des d'aleshores imperativa, d'una llengua única, capaç d'assegurar la unitat i el desenvolupament de la Revolució en curs i, al mateix temps, de defensar-la contra els seus enemics, tant de l'interior com de l'exterior. Amb l'informe *Sur les idiomes* que va presentar davant la Convenció el 27 de gener de 1794, Bertrand Barère de Vieuzac, a pesar de ser originari d'una regió, la Bigorra pirinenca, al voltant de la ciutat de Tarba, àmpliament occitanòfona, explicava:

> *Combien de dépenses n'avons-nous pas faites pour la traduction des lois des deux premières assamblées nationales dans les divers idiomes de France! Comme si c'était à nous à maintenir ces jargons barbares et ces idiomes grossiers qui ne peuvent plus servir que les fanatiques et les contrerévolutionnaires!.*[1]

Alguns mesos més tard, al juny del mateix any, l'abat Henri Grégoire, predicant davant la Convenció, justificava aquesta exigència per la presència dels enemics de la República a les fronteres i precisava:

> *Il faut donc que l'unité de langue entre les enfants de la même famille éteigne les restes des préventions résultantes des anciennes divisions provinciales et resserre les liens d'amitié qui doivent unir des frères.*[2]

N° 8. IDIOMES et PATOIS.

NOMBRE DE COMMUNES du département.	NOMS DES IDIOMES ou patois en usage dans le département.	NOMBRE DE COMMUNES dans lesquelles la langue française n'est pas encore parlée.	POPULATION de ces COMMUNES.	NOMBRE DE COMMUNES dans lesquelles la langue française est d'usage général.	POPULATION de ces COMMUNES.	NOMBRE D'ÉCOLES DANS LESQUELLES LE MAÎTRE OU LA MAÎTRESSE donne l'enseignement				NOMBRE D'ENFANTS de 7 à 13 ans FRÉQUENTANT OU NE FRÉQUENTANT PAS LES ÉCOLES			
						en idiome ou patois exclusivement.	en idiome ou patois et en langue française.	exclusivement en langue française.	TOTAL.	ne sachant ni parler ni écrire le français.	sachant parler le français sans l'écrire.	sachant parler et écrire le français.	TOTAL.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Perp. 86	Catalan et Languedocien	"	"	"	"	"	"	191	191	3904	3514	2714	10132
Céret 43	Catalan	"	"	"	"	"	"	81	81	2034	1496	1097	4627
Prades 102	Catalan et Languedocien	"	"	"	"	"	"	109	109	2468	1747	1248	5463
Colioure 231	Catalan et Languedocien	"	"	"	"	"	"	381	381	8406	6757	5059	20222

Estadística sobre el coneixement del català a les escoles primàries del Rosselló, segle XIX.
Archives Départamentales des Pyrenées Orientales, núm. inv. 1 T 52.
© de la fotografia: Archives Départamentales des Pyrenées Orientales

Així, durant el període revolucionari, l'occità va ser considerat, de primer, una necessitat pràctica. Va servir per expressar, en certs moments, sigui la presència d'una forta voluntat popular (a la Provença marsellesa i d'Ais pels volts de l'any 1792, per exemple), sigui, a l'inrevés, el desig de controlar més estretament tal o tal sector de la població a la qual hom decidia de dirigir-se per aquesta simple raó en la seva llengua de cada dia. És el que van intentar en certs moments els contrarevolucionaris a Provença o a Tolosa i a la regió tolosana. En aquesta ciutat els enfrontaments entre els religiosos tradicionals i els que feien costat al pare Sermet, partidari de l'Església constitucional i aviat ascendit al rang de bisbe, van comportar, en part, la producció de tot un conjunt de textos polèmics i satírics en occità. L'ús que la República havia fet de l'occità, essencialment, per raons de comoditat, al final, però, es va considerar un obstacle per a la difusió de les noves idees, fins i tot es va veure com un perill. Es temia que no estigués al servei de les idees contrarevolucionàries, sobretot perquè l'occità, com qualsevol altra llengua «exterior», no havia estat influenciada, al contrari del francès, per la força universalitzant del pensament revolucionari:

> *Il n'appartient qu'à la langue française qui depuis quatre ans se fait lire par tous les peuples, qui décrit à toute l'Europe la valeur de quatorze armées [...], il n'appartient qu'à elle de devenir la langue universelle (conclusió de l'informe ja citat de Barère de Vieuzac).*[3]

L'herència paradoxal de la Revolució

De totes maneres, l'occità, encara que rebutjat de l'àmbit de la vida pública des d'un punt de vista teòric –ja no tenia existència ni reconeixement, ni que fos parcial, com a llengua– i, alhora, pràctic –des d'aleshores hom no li va concedir mai cap tipus d'ús «oficial»–, va guanyar alguna cosa no negligible en compensació, evidentment bastant irrisòria, per aquesta exclusió del camp nacional francès. De primer esdevingué, durant el període revolucionari, tot i ser considerat encara un *patois* o un agregat de *patois*, una mena de segona llengua en el context del debat polític, juntament amb el francès o, més aviat, a sota seu. Aquest reconeixement pràctic va continuar al llarg del segle XIX, fins i tot més enllà, sense comportar, tanmateix, un ús polític en l'autèntic sentit del terme. D'altra banda, l'abat Henri Grégoire, amb el qüestionari *Relatif au patois* que va difondre a l'estiu de 1790, va revelar, i més d'un cop despertar, l'interès d'algunes capes de la població per aquests mateixos *patois*, que d'ençà d'aleshores van adquirir una certa legitimitat nodrida amb la nostàlgia per la possibilitat de perdre'ls com també del desig de conservar-ne la riquesa. Les respostes a les seves investigacions, com ara els diversos documents aplegats aleshores per corresponsals occitans de Grégoire, van contribuir, així, involuntàriament, a una certa però molt fràgil rehabilitació intel·lectual de l'occità. Se n'hi establia, implícitament, l'existència com a llengua i, d'altra banda, s'hi mencionava i confirmava la producció literària occitana dels segles anteriors amb tot un seguit de proves. Podríem pensar que tot aquest moviment doble d'exclusió i de reconeixement oficiós, implícit, va néixer al final d'un camí llarg i difícil; el principal animador d'aquest moviment seria Frederic Mistral els anys 1850-1860. Amb tot, la conquesta més important del període revolucionari, no es pot dissimular, està, de primer, en l'elaboració d'una política monolingüista per al conjunt del territori francès. La idea que a l'interior de la nació creada de cap i de nou hi poguessin coexistir legalment altres formes lingüístiques que el francès «revolucionat», és a dir, refós per la Revolució en aquesta circumstància, era una idea impensable. Tenint en compte que els altres idiomes havien restat en l'estadi del desenvolupament polític que els era propi abans de la separació revolucionària –consubstancialment lligats amb l'Antic Règim–, des d'aleshores els era impossible de poder-se integrar en el nou sistema polític, excepte per corrompre'l i provocar així una tornada enrere. D'altra banda, aquest projecte es va formular a partir de la realització d'aquesta idea, la qual, per descomptat, no va conèixer en aquell moment cap principi de realització. Així i tot, des de les primeres dècades del segle XIX, amb el primer Imperi i el règim napoleònic, aquest pensament polític i social fundat sobre el monolingüisme es va començar a palesar amb vigor en la realitat. De fet, tot el segle XIX francès i també tot el segle següent van assegurar la posada en pràctica progressiva d'aquest programa, del qual la França d'avui és encara àmpliament hereva.

1. Quantes despeses hem tingut per haver traduït les lleis de les dues primeres assemblees nacionals als diversos idiomes de França! Com si nosaltres haguéssim de mantenir aquests argots bàrbars i aquests idiomes grollers que només poden servir als fanàtics i als contrarevolucionaris!

2. Cal, doncs, que la unitat de la llengua entre els fills de la mateixa família extingeixi les restes de les prevencions que resulten de les antigues divisions provincials i estrenyin els lligams d'amistat que han d'unir els germans.

3. Correspon, exclusivament, a la llengua francesa, que des de fa quatre anys es llegeix a tots els pobles, que descriu a tot Europa el coratge de catorze exèrcits [...], correspon, exclusivament, a aquesta llengua de ser la llengua universal.

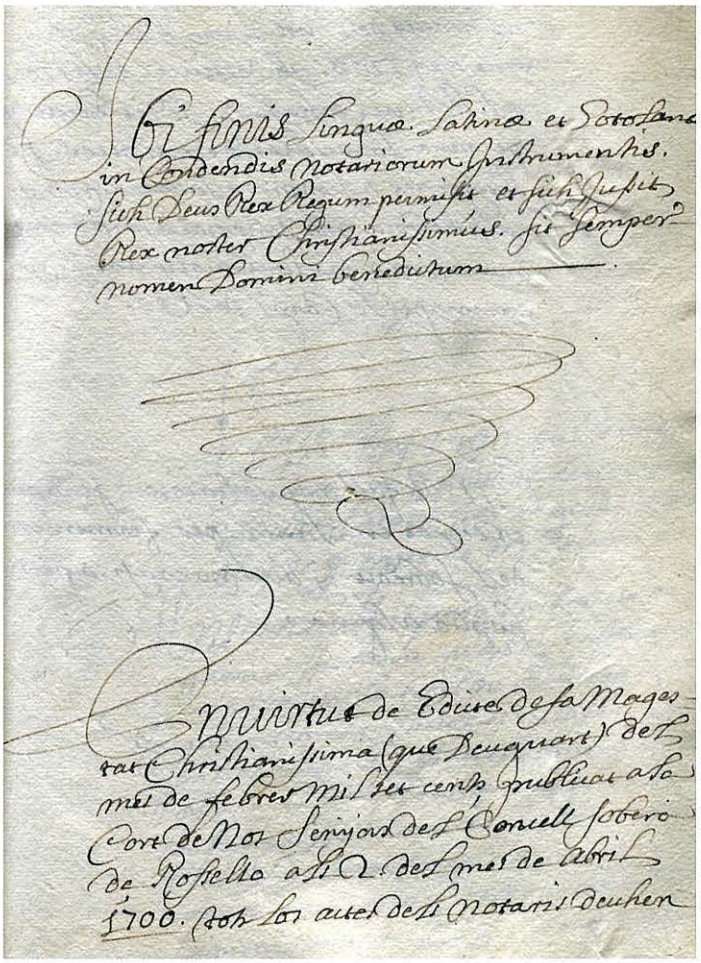
Ramon Sistac
Universitat de Lleida

La repressió del català per la monarquia hispànica

Si tota societat és el producte de la seua història, no és paradoxal que la llengua, entesa com a fet eminentment social, siga també el resultat de l'evolució històrica de la societat que la parla. Per això, al marge dels factors interns que condicionen la mutació provocada per l'acció del temps damunt la fesomia d'un idioma (erosió per l'ús continuat, pels encreuaments i altres processos analògics, etc.), la llengua canvia en funció de les transformacions que es donen en el si de la comunitat lingüística, és a dir, la societat que utilitza aqueixa llengua com a codi propi i diferencial d'intercomunicació. Si el català diu *llet* i no pas *lacte* com el llatí, és per causa de l'erosió interna que portà del llatí al català actual, però quan parlem de «llet semidesnatada», «iogurt», «quefir», «bio» o «formatget», ja constatem canvis en el nostre sistema alimentari tradicional i, en conseqüència, en la nostra manera de viure, i aquests canvis poden ser homogenis o no ser-ho en relació amb la resta de societats.

Tot açò explica fàcilment per què el desenvolupament històric del català (i en conseqüència, el seu resultat present) no ha estat similar, ni tan sols comparable, al d'altres llengües estructuralment pròximes o geogràficament veïnes. Ni de les considerades reconegudes i establertes (o dominants i expansives) ni de les bandejades i no consolidades (o dominades, recessives i minoritzades). I també explica per què el català i l'occità han evolucionat per camins paral·lels o pròxims però sense punt de trobada, malgrat les evidents afinitats. I encara explicaria el fet que, així com la societat «nacional» és constituïda per unitats de rang menor prou diferenciades socialment i històrica (en podríem dir *societats regionals*), la realitat interna del català, tant des de la perspectiva dialectal com des de la sociolingüística, és prou diferent en funció de la diversitat dels territoris que en configuren l'espai.

En efecte, en un món prou homogeni on les diferències ètniques no són sinó anecdòtiques, com és l'Europa mediterrània occidental (llatina i de tra-

La política lingüística de Felip V va seguir les pautes establertes pel seu avi Lluís XIV a França. Manual notarial de Jaume Esteve (Perpinyà, 1699-1700) obert per la pàgina on s'indica el final de l'ús del llatí i el català en els instruments notarials tal com exigeix l'edicte de Lluís XIV de 2 d'abril de 1700. El text diu *«Ibi finis linguae latinae et gotolanae in condendis notariorum instrumentis. Sich deus rex regum permisit et sich jussit rex noster christianissimus. Sit semper nomen domini benedictum»*.
Archives Départamentales des Pyrenées Orientales, núm. inv. 3E9/163.
© de la fotografia: Archives Départamentales des Pyrenées Orientales

dició catòlica), aquesta especificitat de la llengua catalana és provocada no tant (o no solament) pel seu procés de gènesi com pels avatars històrics pels quals ha passat el poble català i per la particularitat de les seues relacions amb els pobles veïns i amb llurs llengües. El contacte de llengües –sigui com sigui, un dels principals motors del canvi lingüístic– ha estat un factor condicionant de la fesomia actual del català. En uns casos, com assenyalàvem més amunt, dins un procés homogeni i compartit de canvi: continuant amb els exemples alimentaris, diem *pizza* de certes coques de recapte, com se'n diu *pizza*, més o menys, en espanyol, portuguès, occità o francès. Però el fet que bona part dels parlants de l'idioma diguen *membrillo*, *berberetxos* o *boquerons* per anomenar, respectivament, el codonyat, les escopinyes o els seitons (o aladrocs) és una situació que demana una anàlisi més detinguda i específica. Una anàlisi que no pot ignorar la correlació de llengües que es dóna al nostre territori, una anàlisi, en definitiva, sociolingüística.

Per tal de bastir, doncs, les bases d'aquesta anàlisi sociolingüística d'una part de la història del català, convindria aclarir alguns aspectes previs que, si no s'aclarissin, ens podrien conduir a visions tal vegada esbiaixades d'un procés no clos i que sens dubte admet moltes interpretacions segons els pressupòsits ideològics de cadascú.

–Primerament, hem de tenir clar que les fonts tenen un grau relatiu de fiabilitat. Abans de l'aparició dels moderns mitjans de reproducció audiovisual (d'altra banda, tan fàcils de manipular!), el nostre coneixement de les situacions lingüístiques anteriors ens arriba sempre per fonts indirectes que permeten, en el millor dels casos, establir-hi hipòtesis gairebé sempre sense possibilitats de comprovació empírica. Aquest fet, fàcilment assumible pels historiadors, constitueix un greu inconvenient metodològic per als lingüistes.

–Com a conseqüència d'aquesta absència de fonts indirectes, l'anàlisi històrica del fet lingüístic recorre sistemàticament a les fonts històriques i a la literatura. Les fonts històriques, en una lectura massa superficial, no donen notícia de la situació real del català entre àmplies capes de la població, aquelles que tradicionalment han estat menystingudes i que, paradoxalment, constituïen la majoria, si més no numèrica. D'altra banda, l'anàlisi de la literatura (de la literatura pròpiament dita i de la literatura metalingüística, menys freqüent) ha tendit a presentar-nos la història del català com la història del català escrit. Caldria, doncs, diferenciar entre *poble* i *oligarquia*, entre *llengua* i *literatura*, entre *oralitat* i *escriptura*. L'estudi de l'anomenat *període de Decadència* ens

Retrat de Felip V (1683-1746), obra de Jacint Rigau.
Musée du Louvre.
© de la fotografia: ORONOZ

pot oferir resultats força diferents d'acord amb aqueixos paràmetres.

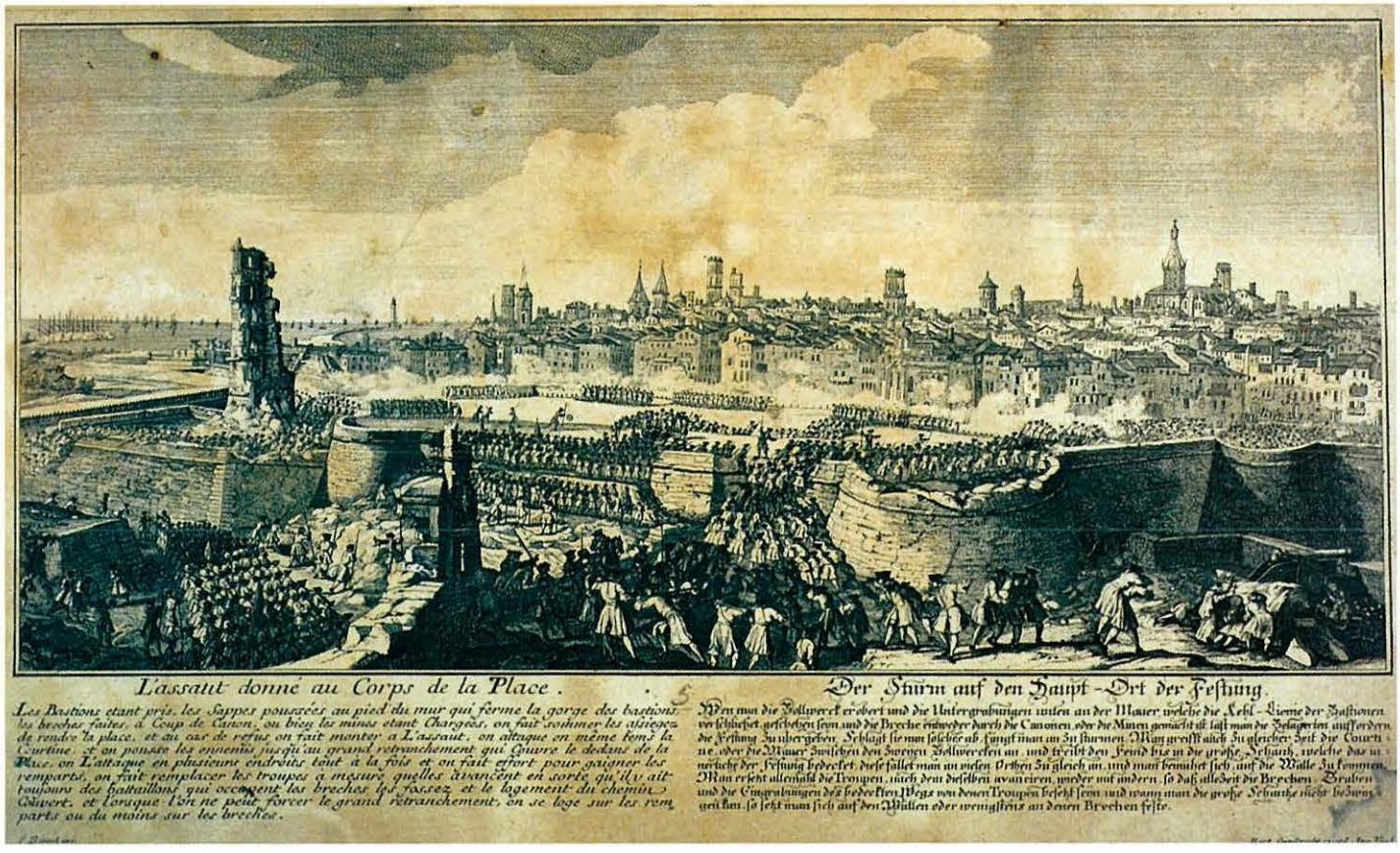
–D'altra banda, en el discurs habitual sobre la llengua catalana, hom tendeix a generalitzar la situació del Principat de Catalunya i, més exactament, del català central als altres territoris i als altres dialectes. Les profundes divisions administratives que afecten el domini lingüístic català obliguen a un estudi diferenciat segons els territoris històrics, on la història de la llengua presenta característiques força específiques.

–En el mateix sentit, la divisió entre llengües i dialectes històrics no coincideix exactament amb les

fronteres estatals. Massa sovint es pensa en l'occità com a llengua «de França» i en el català com a llengua «d'Espanya». No és el mateix comparar la situació de l'occità amb la del català que comparar la situació lingüística de França amb la d'Espanya (sense oblidar, a més, el Principat d'Andorra i l'Estat italià). Per bé que sens dubte hi ha molts trets comuns, l'anàlisi de la realitat sociolingüística de la Catalunya del Nord no és exactament extrapolable a Occitània, com no ho és a Catalunya la de la Vall d'Aran.

–Encara caldria considerar que ben sovint es fan anar alguns termes alegrement. No és fàcil de parlar d'oficialitat o de normalització del català quan fem referència al segle XIV. Igualment, *Decadència* o *Renaixença* són conceptes polièdrics, poc descriptius i sens dubte massa ambigus per ser utilitzats sense solta ni volta en la història de la llengua, fora del context de la història de la literatura.

–Un altre aspecte a tenir en compte és la correlació de llengües en l'època baixmedieval. Mentre el llatí funcionava com a punt de referència, no existia la llengua nacional. Per això no hi havia gentilicis: hom parlava romanç, pla, vulgar..., varietat col·loquial de la llengua alta (el llatí), i segurament s'entenia sense gaires dificultats amb parlants dels altres «dialectes» romànics, que ningú no percebia encara com a llengües diferenciades, com a idiomes moderns. I per això no hi calia traducció: sense recórrer necessàriament a l'Esperit Sant, podem assumir perfectament que Vicent Ferrer prediqués en el seu català de València des de la trona de Bolonya i ningú no hi fes escarafalls. Això segurament facilitava la transposició de termes d'una llengua a una altra. L'aparició de la «consciència lingüística» va ser un procés molt llarg que, en l'àmbit popular, encara no s'havia clos al final del XV. Sembla que fins llavors es feia un ús erudit i restringit dels mots *català* i posteriorment *valencià* (i abans *catalanesc*). Quan finalment es van popularitzar, en el moment d'aparèixer la consciència lingüística col·lectiva, va començar l'orientació irreversiblement hispànica de la corona d'Aragó.

Setge de Barcelona per l'exèrcit de Felip V l'any 1714, segons un dibuix de J. Rigau gravat per Martin Engelbrecht.
Museu d'Història de la Ciutat, Barcelona, núm. inv. 745.
© de la fotografia: MHCB (R. Muro)

–Pel que fa a l'occità, llengua nadiua d'un sector molt important de la població arribada en diverses onades migratòries, en aquella època funcionava més com un llenguatge especialitzat, propi de la poesia, que no pas com un idioma. Al nostre entendre, és clarament abusiu i desproporcionat recórrer a *diglòssia* per referir-se a les relacions del català amb la llengua trobadoresca.

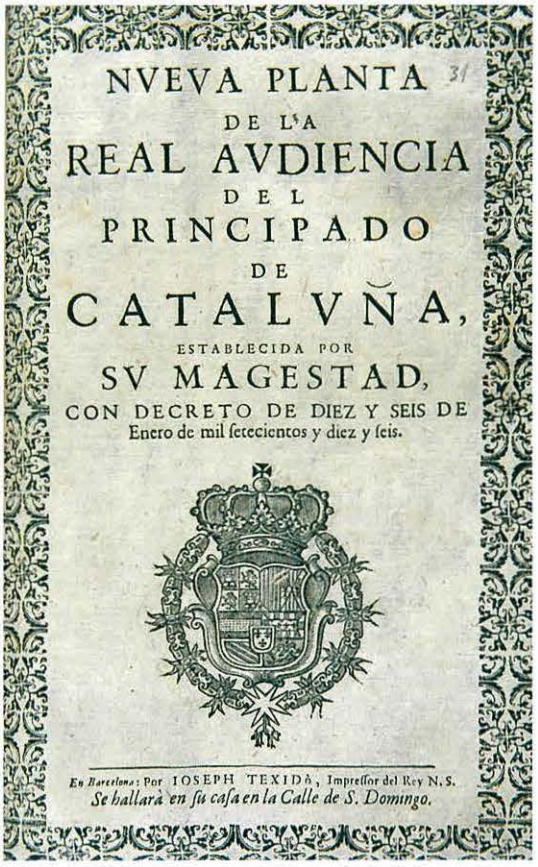
–El català, a més, fou una llengua gairebé «absent» de bona part de les viles i llocs del Baix Segre i del Baix Cinca, de les terres de l'Ebre i del País Valencià, on, fins a l'expulsió de 1609, la població era majoritàriament morisca.

–Malgrat tot i pel que sabem, és objectivament cert que els canvis socials esdevinguts en les societats occidentals a la baixa edat mitjana, amb l'aparició i consolidació de la burgesia i del poder reial en detriment del feudalisme i del món rural i monacal, van provocar l'accés de sectors qualitativament importants de la població a l'alfabetització i, de retruc, la substitució progressiva en l'escriptura civil del llatí pel romànic. El català consolidà precoçment un model escrit *de facto*, una *koiné* que afavorí la pràctica homogeneïtzadora de la cancelleria reial i l'esplendor literària dels segles XIV i XV, i que, alhora, va ser afavorida per aquestes.

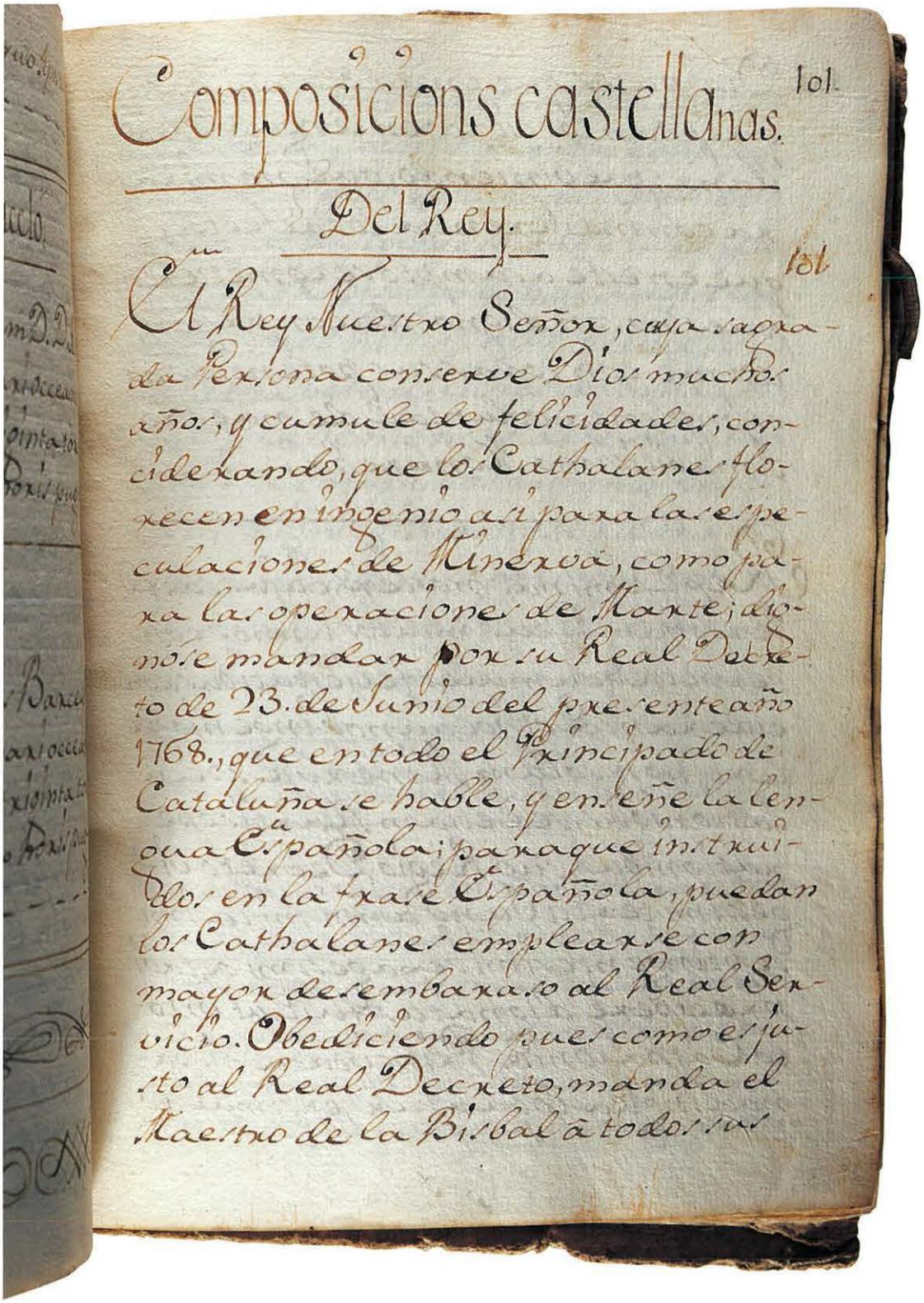
Fetes aquestes consideracions prèvies, encara cal aclarir una altra qüestió metodològicament important: quan parlem de la «monarquia hispànica», utilitzem un concepte difícil de delimitar. És el mateix *hispànica* que *espanyola*? I, prescindint d'aquest problema terminològic, quan comença? Amb els Trastàmares? Amb els Àustries? Amb els Borbons?

Pel que fa a la llengua i a la «hispanització» dels territoris de llengua catalana, amb els Trastàmares, especialment en el regnat dels dos darrers, el castellà no va passar de moda cortesana, pròpia d'alguns intel·lectuals i lletraferits i en competència amb l'italià i el llatí humanístic, amb el mateix nivell d'intensitat, a més, als territoris hispànics de la corona i als italians. Hi va haver una excepció, però: al segle XV (i, possiblement, abans també), l'aragonès de la vall de l'Ebre ja devia presentar una estructura molt pròxima a la llengua castellana –el de l'Alt i el Baix Aragó, segurament, no tant o no gens–. Els testimonis de castellanització de la cort, però, són molt poc significatius i restringits a l'àmbit literari; fins i tot en zones sotmeses a pressions migratòries i comercials procedents de l'interior de la Península, com ara la ciutat de València o la rodalia d'Alacant, la castellanització hi va ser poc eficaç.

Amb els Àustries, la presència del castellà va esdevenir alguna cosa més que un *divertimento* cultural. L'arribada de l'Imperi el 1516 (de fet, Carles V va ser el primer monarca pròpiament d'Espanya) va fer canviar d'una manera radical el sistema de gestió de la cosa pública. La cort, element substancial del funcionament de l'Estat en l'edat moderna amb vista tant als efectes simbòlics com als estrictament executius, es traslladà definitivament al regne de Castella, i amb la cort, bona part de la noblesa. Les oligarquies –no solament les elits intel·lectuals– van tenir per primer cop una orientació indiscutiblement ponentina. Les causes són diverses: d'una banda, la desproporció en el nombre d'habitants entre les dues corones –la d'Aragó representava el 15% de la de Castella–, cosa que va tenir repercussions, a més, en la novella indústria editorial a partir de l'aparició de la impremta; de l'altra, el trasllat de l'eix geoestratègic d'Europa del Mediterrani a l'Atlàntic, arran del descobriment d'Amèrica i dels moviments comercials que generà, monopolitzats bàsicament pels castellans; de més a més, la progressiva «regionalització» de la corona amb el sistema virregnal,

NVEVA PLANTA
DE L'A
REAL AVDIENCIA
DEL
PRINCIPADO
DE
CATALVÑA,
ESTABLECIDA POR
SV MAGESTAD,
CON DECRETO DE DIEZ Y SEIS DE
Enero de mil setecientos y diez y seis.
En Barcelona: Por IOSEPH TEXIDÒ, Impressor del Rey N.S.
Se hallará en su casa en la Calle de S. Domingo.

Decret de Nova Planta (1716).
Biblioteca de la Universitat de Barcelona, núm. inv. 0703 B-38/4/2-31.
© de la fotografia: MHC (Pep Parer)

Composicions castellanas. 101.

Del Rey.

181

El Rey Nuestro Señor, cuya sagrada Persona conserve Dios muchos años, y cumule de felicidades, considerando, que los Cathalanes florecen en ingenio así para las especulaciones de Minerva, como para las operaciones de Marte; dignóse mandar por su Real Decreto de 23. de Junio del presente año 1768., que en todo el Principado de Cataluña se hable, y enseñe la lengua Española; para que instruidos en la frase Española, puedan los Cathalanes emplearse con mayor desembarazo al Real Servicio. Obedeciendo pues como es justo al Real Decreto, manda el Maestro de la Bisbal à todos sus

Composicions castellanas del rey, escrites per un alumne de la Bisbal d'Empordà seguint el Decret de 23 de juny de 1768 de Carles III per què es prohibia l'ús del català a les escoles i en l'Administració de justícia.
Arxiu-Biblioteca del Castell de Peralada, ms. 1206.
© de la fotografia: Arxiu-Biblioteca del Castell de Peralada.

amb efectes constatables molt especialment en el cas valencià. Els moviments constants de tropes en les aventures imperials, la defecció de la noblesa, la decadència de la literatura autòctona, l'atractiu del barroc castellà, la Contrareforma, la pressió de la Inquisició espanyola i de la monarquia absoluta..., factors que tots plegats van anar creant una superestructura que afectava les classes altes, la noblesa i una part del clero. No obstant això, el país, el territori amb la seua població, continuava funcionant d'una manera gairebé exclusiva en català. No es pot parlar de distribució funcional de llengües quan la immensa majoria de la població tenia accés a una de sola. D'altra banda, el català continuava essent la llengua gairebé exclusiva de la documentació civil. Al final del període siscentista, encara que el país ja estava escapçat pel nord arran de la guerra dels Segadors, la situació era perfectament reversible, com demostra el cas paral·lel, gairebé simètric, del regne de Portugal.

L'arribada definitiva dels Borbons, acompanyada d'una important desfeta militar, va comportar efectivament un canvi d'època. Va canviar l'Estat, van canviar les idees i van canviar els paràmetres econòmics. Espanya va passar a ser una monarquia despòtica i centralista, feta amb el motlle de la França de Lluís XIV. Els darrers vestigis de l'antiga unitat administrativa, la corona d'Aragó, van desaparèixer per decret, i també per decret (de Nova Planta) el castellà esdevenia la llengua hegemònica amb caràcter general. D'altra banda, el creixement econòmic i el de la població, amb el desenvolupament de la xarxa de camins, la primera industrialització hidràulica, el foment del comerç, especialment amb Amèrica, i la potenciació de l'agricultura propiciarien un cicle econòmic expansiu sense precedents.

És fàcil de pensar, doncs, que hi ha, per al català, un abans i un després de l'arribada dels Borbons. De fet, és innegable; hi va haver tota una sèrie d'actuacions, de disposicions legals, prou conegudes. D'alguna manera és l'inici «oficial» de la repressió política contra la llengua catalana. No és menys cert, però, que l'Estat centralista es mostrà maldestre. Dels tres-cents anys de monarquia borbònica, aproximadament la meitat van ser la constatació d'una voluntat de domini no reeixida. La insistència mateixa en la persecució demostra fins a quin punt va arribar el fracàs de l'Estat. I és que, en el fons, el perfil sociolingüístic de la societat catalana (o catalanoparlant) del segle XVIII, i fins i tot de la primera meitat del XIX, no havia canviat gaire respecte als segles anteriors. Diversos testimonis ens indiquen que es mantenia bàsicament monolingüe. La castellanització era un fenomen sobretot urbà que afectava gairebé exclusivament aquells que tenien accés a la cultura. La immensa majoria de la població era analfabeta. I fins i tot aquells que estaven mínimament alfabetitzats, gràcies a la doctrina, rebien les primeres lletres en català. De la mateixa manera que el català havia substituït el llatí a la baixa edat mitjana perquè era possible d'aprendre el funcionament de les lletres però massa difícil d'aprendre a la vegada les estratègies necessàries per expressar-se en la «llengua alta», en aquell moment el castellà encara era prou foraster perquè hom el poguera aprendre sense esmerçar-hi esforços titànics, com a mínim a la major part del domini. Una altra cosa era el món urbà, especialment al País Valencià, i les zones frontereres, on el contacte amb el castellà devia ser més freqüent.

Les noves idees del segle XIX, filles de la Revolució, transformaren de soca-rel l'estructura de l'Estat. Els seus tentacles arribarien als racons més recòndits, als ciutadans més apartats. La creació del funcionariat i del magisteri públic, la difusió de les idees democràtiques de tarannà jacobí, el procés d'aculturació de gran part del món rural trasplantat a les zones urbanes, l'arribada dels primers contingents moderns d'immigrants aragonesos i murcians, la pressió dels primers mitjans de difusió de masses arran de la transformació industrial de la premsa escrita... I la defecció d'importants sectors de la burgesia, que enyoraven poèticament les glòries pàtries quan tot just començaven a parlar en castellà als seus fills, com a Galícia, com a Provença. Havia començat la Renaixença!

Sortosament, el context sociopolític, a la segona meitat del XIX, havia canviat. I allò que havia començat com un moviment conservador, vindicador del passat, esdevingué una proposta de futur. Això, però, ja són figues d'un altre paner.

Joan Peytaví Deixona
Universitat de Perpinyà

La immigració d'occitans vers Catalunya en l'època moderna

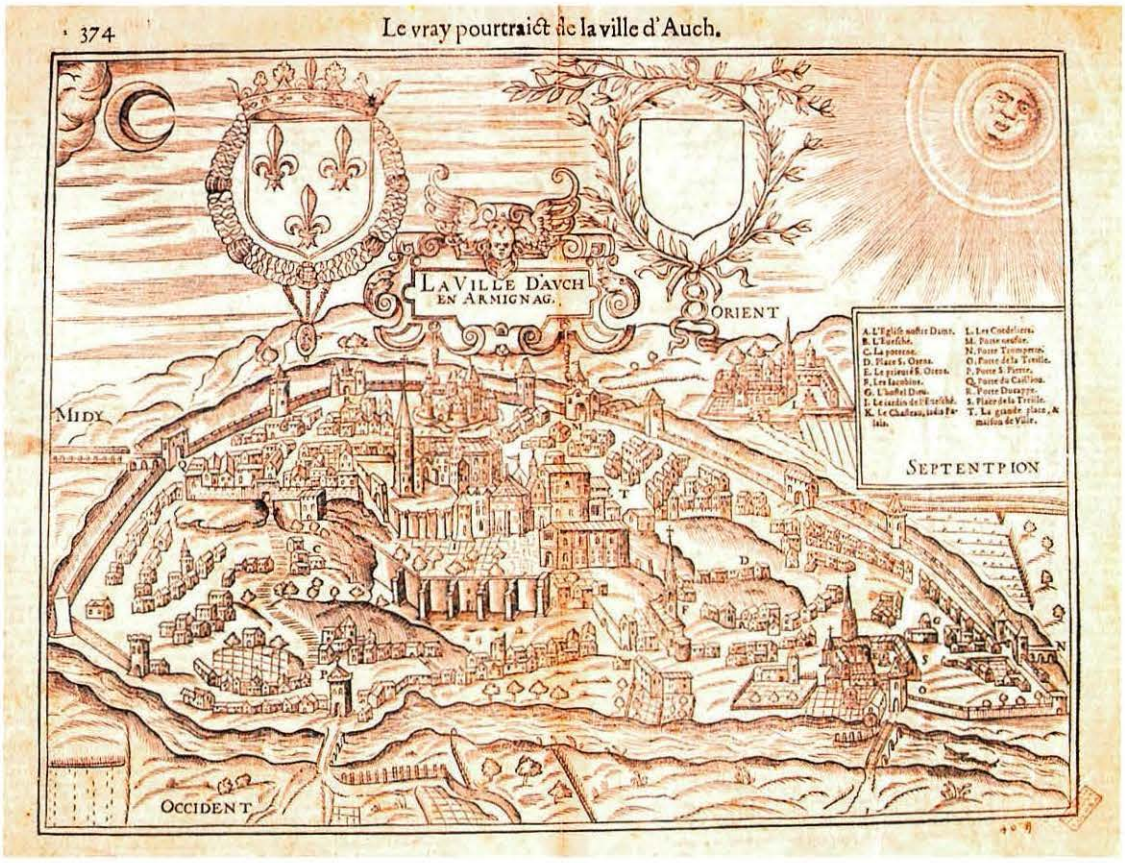
No es pot evocar la immigració occitana dels segles XVI i XVII sense parlar dels treballs fundadors de Jordi Nadal i Emili Giralt (1953; 1955; 1960, p. 354), precedits, per cert, de l'estudi d'Enric Moreu-Rey (1959). Aquests historiadors i aquest filòleg van ser els creadors de la qüestió de l'entrada dels qui ells, tenint en compte la conjuntura historiogràfica d'aquella època, van anomenar *els francesos*, uns francesos que han estat rebatejats amb més raó i lògica: occitans.

Els problemes relatius a la població de la Catalunya dels segles baixmedievals (XIV i XV) es van entrebancar amb pandèmies, pestes, penúries, terratrèmols, guerres interiors i exteriors,[1] la marxa natural de la població local i, com a conseqüència, l'activitat comercial i agrícola. Per això, el país «es veu envaït per una onada d'immigrants (...); des de la capital fins al llogarret més petit, passant per les ciutats, viles i llocs, cap zona (...) no sembla haver-se salvat de l'allau de pobladors vinguts de l'altra banda del Pirineu» (NADAL; GIRALT, 1966). De Perpinyà a Tortosa, del Pallars a la Costa Brava, qualsevol localitat conserva en un moment donat de la seua història baixmedieval i moderna la petjada occitana. Aquesta aportació es concretà en la presència o la instal·lació d'unes nissagues de «gavatxos» catalanitzats ben aviat.

A partir dels iniciadors, molts estudis sobre aquest cas han estat fets en moltes àrees de la geografia catalana: entre els hereus de la historiografia, s'han de destacar els treballs de Valentí Gual, Jaume Codina, Josep Maria de Solà-Morales o Antoni Bach.[2] Cal remarcar, d'altra banda, que si l'interès per aquesta qüestió va néixer a Catalunya, se'n produeix poca cosa al país d'origen dels immigrants: tot i ser més fàcil de tractar de la immigració que no pas de l'emigració, l'interès no s'ha despertat a les terres nadiues dels immigrants.[3] I si aquests treballs aquí van ser possibles, també és degut al fet que ja en aquell temps de la immigració, molts documents testimoniaven el que succeïa en la població i moltes persones escrivien sobre aquest fet. Polítics, militars, comerciants, autoritats civils o religioses, viatgers, tots ells, fos quin fos el càrrec o ocupació, van deixar rastre escrit de la constància de l'immigrant occità.

La vila de Carcassona segons un gravat de 1760.
Musée Paul Dupuy, núm. inv. D-67.3.1341.
© de la fotografia: Musée Paul Dupuy

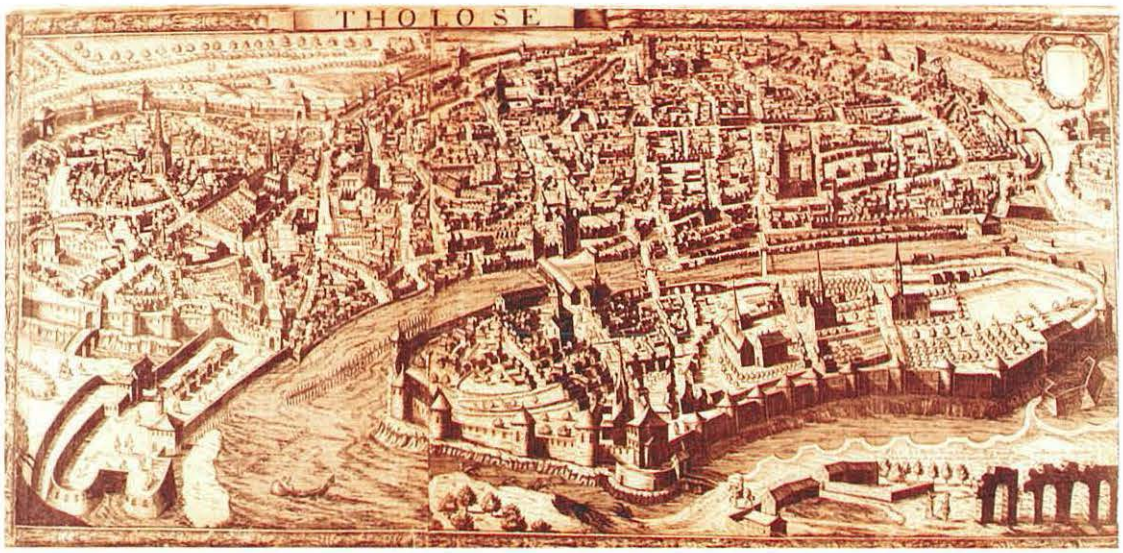

La vila d'Auch (Gascunya) segons un gravat de 1574.
Musée Paul Dupuy, núm. inv 54.28.1.
© de la fotografia: Musée Paul Dupuy

Heus ací tres exemples de documents que són alguna cosa més que simples comentaris sobre la importància d'aquest fenomen. El famós metge i cronista de Basilea, Thomas Platter, quan estudiava medicina a Montpeller, va viatjar fins a Catalunya l'any 1599 i va escriure en el seu dietari: «Es veu, també, que la major part del temps, els jornalers o els pagesos són francesos, que tenen vergonya de treballar allà, perquè al seu país d'origen són persones nobles o dirigents militars i que treballant així, s'estimen més sortir cap a països on són desconeguts per tal de poder-se alimentar amb la labor de les mans. Com són també francesos els qui a Catalunya fan la major part de les feines d'artesania més difícils com ara fuster, mestre de cases, cosa que jo he pogut notar amb un interès molt particular. En canvi, els espanyols estan tan cofois, tan àvids d'honor i de diners que no els agrada servir en tasques amb tan poc sou; prefereixen arriscar-se la vida i el cos salpant a mars agitades cap a les Índies per guanyar-se diners i béns i fer-s'hi un gran nom».[4]

Als llibres sacramentals catalans, hi abunden les mencions d'aquest fenomen com ara el de l'any 1603 de la parròquia de Sant Joan a Perpinyà. Els folis són plens de matrimonis d'estrangers occitans i a vegades partida rere partida, com demostra el següent: el 27 de novembre, Joan Antoni Sauret, de

1. Vegeu la bibliografia general.
2. Ídem.
3. Tot i haver-hi una bibliografia bàsica, els estudis són molt regionals i resta fer un treball del conjunt occità. Ho explica clarissimament Valentí Gual (1991, p. 75-84).
4. Text original en alemany: «*Man sihet auch, daß mehrteils die thauner oder akersleüt Frantzosen sindt, welche sich schämen, weil ettliche hauptleüt oder bevelchshaber in ihrem vatterlandt gewesen, da zearbeiten, ziehen lieber in unbekante länder, sich darinn mitt ihrer handt arbeit zeernehren. Wie auch gleichfahls mehrtheils schwere handthierungen als zimmer-, maurer- etc. arbeit in Catalunien von den Frantzosen verrichtet werden, wie ich sonderlich auch daselbsten darauf achtung geben hab. Hingegegn sindt die Spangier so stolz unndt ehr-, auch gelt geitig, daß sie nicht gern umb ein kleinen soldt dienen; sie wagen viel lieber ihr leib unndt leben, ziehen über daß ungestüme meer in die Indien, geldt unndt gut, auch einen grossen nammen zeerlangen*». Thomas Platter, 24.2.1599, f. 343-344

La ciutat de Tolosa segons un gravat de Nicolas Hesey (1663).
Musée Paul Dupuy, núm. inv 50.6.1.
© de la fotografia: Musée Paul Dupuy

Sant Feliu d'Avall, es va casar amb Joana, filla de Bernat Julià, hoste de Vilafranca de Perigort,[5] regne de França. A la partida següent, la del 9 de desembre, van contractar matrimoni Joan Malet, bracer, vidu, i Liseta Rovirola, «francesos»; la de l'endemà, 10 de desembre, consta de la unió de Francesc Vergès, escaller, i Francisca, naturals de Rivell de les Semals,[6] al Llenguadoc.

L'informe que va rebre Felip IV, el 15 de desembre de 1637, del procurador de la Junta de Represàlies, creada dos anys abans per supervisar amb el rei la situació bèl·lica amb França, diu: «*Ay en Barcelona 1303 franceses, en Tortosa y otras villas circumvezinas 278, y desde la villa de Bañuls del Maresma hasta la de Blanes inclusive 490, y des de esta villa a otros lugares marítimos hasta Tarragona inclusive 1592, en el condado de Rosellón y lugares dél 563, que todos juntos hazen 4214 y cerca de las tres partes d·ellos son casados y con muchos hijos*».[7] Una presència difícil de negligir a l'hora en què ja es preparava una guerra entre les dues monarquies, un enfrontament fatal per a Catalunya, que es veuria migpartida vint anys més tard.

Cal dir que, amb referència a la població, el context del Principat i dels comtats nord-catalans al període modern va ser poc brillant. S'ha de constatar, però, que tota aquesta època va viure una situació d'augment més o manco constant, malgrat els episodis crònics i danyosos de les pestes. Aquest estat, de fet, era degut, d'una banda, a una capacitat important de regeneració dels individus però també, d'altra banda, a l'arribada de nouvinguts que, partícips en el moviment natural general, en van facilitar el desenvolupament –aquesta és la part del problema que voldré explicar en aquest exposició–. El trauma de les pestes va pesar d'una manera latent i amenaçadora des del segle XIV fins al final del segle XVII, del tradicional «mal any primer» de 1333 als canvis agraris, alimentaris i climàtics de l'inici del XVIII. Aquestes circumstàncies es van donar en una conjuntura econòmica moderna de manca de fluïdesa dels intercanvis entre les diverses regions del país, cosa que causà i provocà alhora, com en un cercle tancat, unes inconstàncies i unes fluctuacions de les collites. L'efecte sobre la població, des d'aquell moment, pot ser devastador, i l'equilibri entre homes i recursos, fàcilment trencat, cosa que de retruc influeix també sobre el fenomen general que representa la pesta. Quan s'hi afegeix massa sovint el factor guerra, la catàstrofe esdevé duradora i la recuperació natural no es pot fer sola: una aportació al·lògena esdevé necessària, la solució de la crisi es fa mitjançant la immigració, que en aquest cas a casa nostra prové sempre dels occitans del regne de França.

Parlar de «naturals del regne de França» que van immigrar cap a la Península no té res d'extraordinari ni a l'edat mitjana ni a l'època moderna. Els anomenats *francesos* venien a aquest espai, arreu del qual s'establien de feia centúries: d'una manera latent, van passar els Pirineus gairebé des dels Pirineus mateixos i cada vegada que en tenien la ne-

cessitat i la possibilitat. Diversos estudis els esmenten ja als segles medievals,[8] encara que l'auge de la seua entrada s'assolí als segles XVI i XVII.

Durant l'edat mitjana, el ressò dels immigrants vinguts de més enllà dels Pirineus és perceptible a tot arreu. La importància d'aquest fenomen rau principalment tant en la potencialitat acollidora de les zones on hi ha immigració com en la capacitat repobladora de la població immigrant. L'historiador francès Emmanuel Le Roy-Ladurie parla a la seua tesi de la pagesia llenguadociana, de la «*puissante multiplication des peuples remplissait à ras bord le réseau des paroisses, (...) peuplait les villes dont l'aire d'attraction s'étendait du Rhône aux Pyrénées; elle contribuait à repeupler l'Espagne colonisée par les Français; elle permettait le miracle des pays d'oc, l'apogée du XII° siècle: commerce des épices, poèmes des troubadours, effervescence du catharisme*».[9]

Christian Bourret, dins *Les Pyrénées centrales du IXème au XIXème siècle. La Formation progressive d'une frontière,*[10] evoca àmpliament aquesta qüestió per tota la serralada pirinenca: «*L'émigration d'habitants du sud de la France actuelle vers la Catalogne et l'Aragon est très ancienne. Elle remonte aux débuts de la Reconquête. Au VIIIème siècle, les hautes vallées, refuges privilégiés pour les populations fuyant la domination musulmane, devinrent vite surpeuplées (Cerdagne, haut Urgell, Ripollès...). Au milieu du IXème siècle, leurs habitants descendirent spontanément vers les plaines de la Vieille-Catalogne qu'ils repeuplèrent. Au XIème siècle, la Reconquête progressa surtout en Aragon et en Castille. Pour repeupler les zones acquises, les souverains s'efforcèrent d'attirer de nouveaux habitants en leur octroyant des privilèges ("fueros") importants. (...) Cette émigration occitane vers la péninsule ibérique qui correspondit à l'explosion démographique du "monde plein", alla de pair avec la colonisation des campagnes gasconnes et toulousaines (fondations de sauvetés puis de bastides) et avec le repeuplement des villes : Narbonne, Carcassonne, Perpignan et*

5. Vilafranca de Perigort (fr. Villefranche de Périgord, dept. Dordogne). ADPO, reg. parr. de casaments de Sant Joan, Perpinyà.

6. Rivèlh de las Semals (fr. Rivel, dept. Aude). ADPO, ibíd.

7. Ibíd., p. 53.

8. Vegeu la bibliografia extensa a NADAL, J.; GIRALT, E. (1953; 1955; 1960); BOURRET, C. (1995), i altres treballs, en particular, els de Jean-Pierre Poussou (1970, p. 23-51) i Carme Batlle Gallart (1981; 1985), amb el benentès que remetem el lector a la bibliografia, que conté referències a les immigracions dels segles anteriors.

9. «(...) la poderosa multiplicació dels pobles [del Llenguadoc, que] omplia a vessar la xarxa de parròquies, (...) poblava les ciutats, l'àrea d'atracció de les quals s'estenia des del Roine fins als Pirineus, contribuïa a repoblar l'Espanya colonitzada pels francesos, permetia el miracle dels països d'oc, l'auge del segle XII: el comerç de les espècies, els poemes dels trobadors, l'efervescència del catarisme.». LE ROY LADURIE, E. (1969, p. 16).

10. (1995, p. 461).

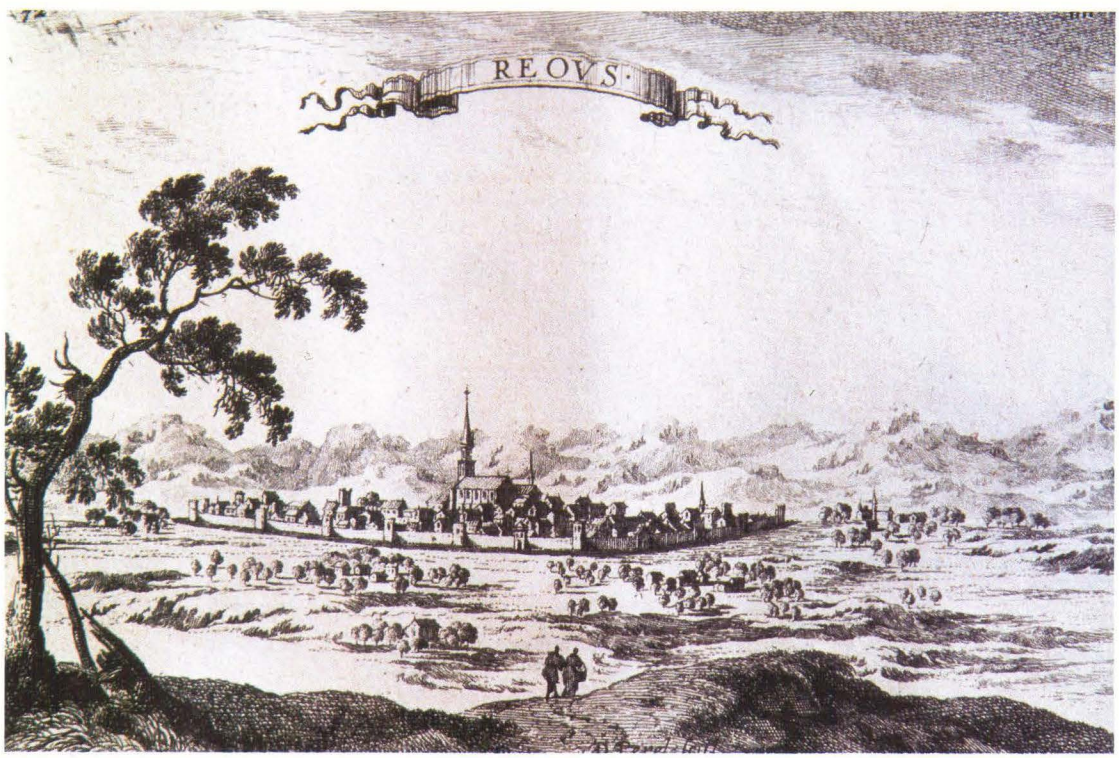
Blanes segons un gravat del segle XVII.
Institut Municipal d'Història, Barcelona.
© de la fotografia: Ramon Manent

surtout Toulouse».[11] Malgrat tot, Bourret insisteix que la Catalunya Nova fou repoblada molt majoritàriament per gent de la Catalunya Vella. Quan parla del segle XIV, però, utilitza el terme *diàspora* per qualificar la sortida de gent des de certes regions occitanes (Foix, Sabartès, Comenge) cap a Catalunya. Ara bé, l'edat mitjana, que va ser el temps de l'esplendor de les terres i de les civilitzacions de banda i banda dels Pirineus, també va comportar el final de llur dominació sud-europea per la penetració politicomilitar dels francesos a partir del segle XIII. El vell i, de fet, mític somni d'un conjunt catalanooccità va fracassar a la plana de Muret al setembre de 1213. Els destins dels uns i dels altres van emprendre, llavors, camins divergents. Els intercanvis van quedar en uns Pirineus que mai no havien existit: els homes van continuar trobant-s'hi. La «Ratlla de França», nascuda a mitjan segle XIII, seria aquí per centúries i constituiria el punt de referència, de definició, de bona o de mala fortuna. Cada vessant i els habitants respectius se sentirien, segons els temps i les èpoques, aliats o enemics, menester o necessitat, centre o perifèria, sempre més propers que no allunyats, prescindint del fet de ser o no ser mestres del propi destí. De fet, qui va fer la frontera tangible van ser els estats francès i espanyol, que van néixer lluny dels Pirineus, als quals han fet servir com a separació al llarg de la història: l'evolució moderna, per no parlar òbviament de la contemporània, n'és la millor demostració.

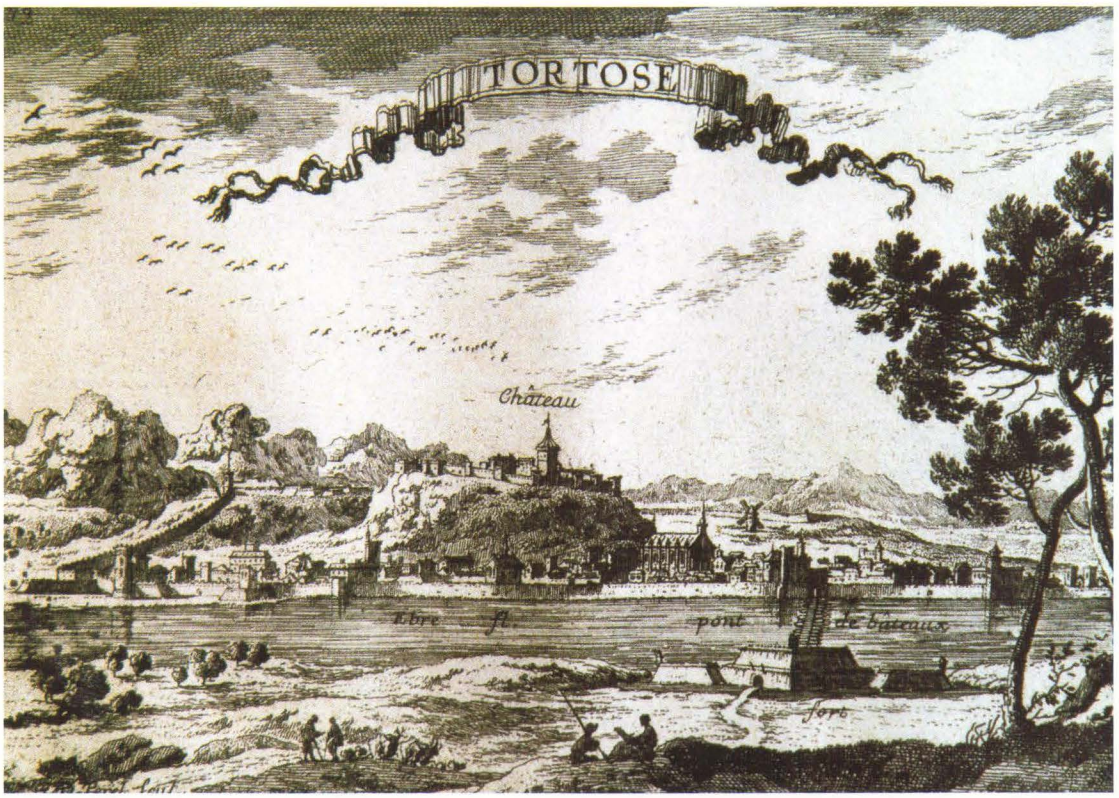
Per a aquella gent, tant la catalana com l'occitana, van quedar també les llengües, unes pràctiques, uns usos i costums compartits gairebé des de l'antiguitat que preparaven aquestes comunicacions i aquests vincles forts i invariables: tècniques i cultius agraris, vida administrativa i comunitària, arquitectura, factura i composició de la família, etc.

A partir d'aquells temps i sobretot al període baixmedieval i al segle XVI, les hostilitats van anar creixent entre les monarquies de cada costat dels Pirineus, una situació que va fer necessàries en aquesta banda de la serralada unes comptabilitzacions sistemàtiques i regulars dels «naturals del regne de França». Avaluant els efectius de la gent nascuda al país enemic, aquelles donen una imatge extraordinària del fenomen; per exemple, l'any 1542, el capità general de la frontera, Juan de Acuña, va escriure una carta a l'emperador Carles V per tractar de la situació de la població del comtat de Rosselló, carta que parla per si mateixa: «*(...) la tercia parte de los vezinos dél són franceses, ay oy en Ruysellón más de VII o VIII mil franceses y gascones travajadores y servidores de cavalleros y de otras personas*».[12]

Nadal i Giralt fonamenten el seu estudi en la Llista dels francesos, un cens dels residents francesos a la costa catalana de 1637 entre les Corberes i l'E-

La vila de Reus al segle XVII.
© de la fotografia: Ramon Manent

Gravat de Tortosa al segle XVII.
© de la fotografia: Ramon Manent

bre motivat per l'entrada en guerra dels dos reialmes i encomanat per les autoritats espanyoles. L'informe que ja he citat més amunt descobreix un balanç prou significatiu: 4.214 homes, casats i emmainadats, deixen entreveure l'amplitud del moviment en un moment poc brillant de la història de la població d'aquest país.

Hem de tornar un moment a la qüestió de la naturalitat dels immigrants. Tant els documents d'arxiu com la historiografia, sigui obra de redactors de llavors o obra d'historiadors posteriors, molt sovint anomenen aquests immigrants provinents de «França» *francesos*;[13] això, però, s'ha d'entendre en el sentit de procedents del regne de França, és a dir, del conjunt de territoris sotmesos a l'autoritat directa o indirecta del rei de França, sense que ells o cap altra gent d'aquell conjunt siguin francesos en el sentit contemporani de la paraula, un sentit eixit de la Revolució Francesa i posteriorment de la República.

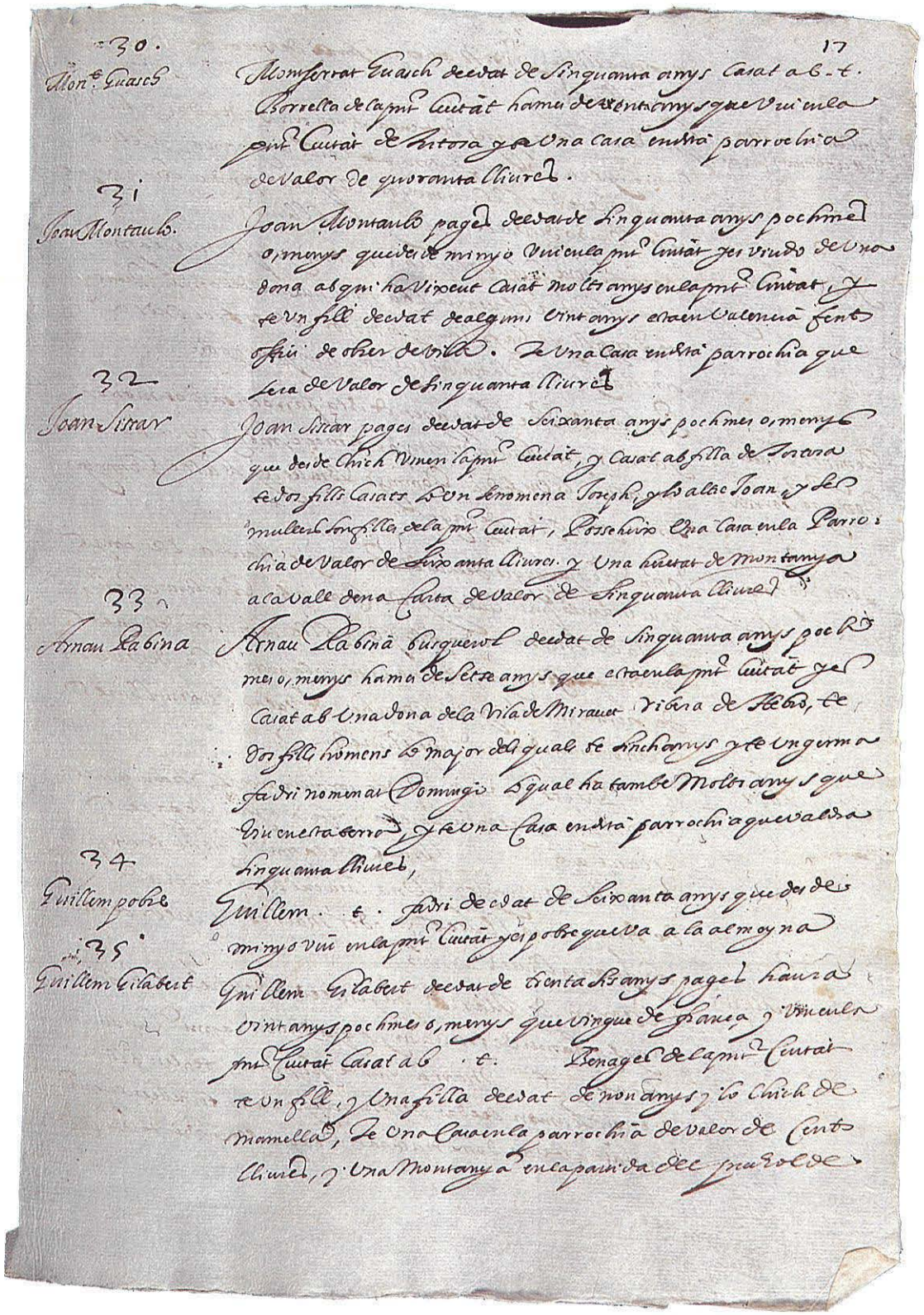
Malgrat un inici tímid però lloable de canvi, encara avui dia la denominació *immigració francesa* és molt vigent entre la historiografia catalana per parlar de la immigració occitana. En l'últim congrés d'història moderna de Catalunya, celebrat a Barcelona el 1998, quatre comunicacions bàsiques de bona qualitat que complementaven recerques anteriors i coneixements de la dita immigració encara van parlar de la «immigració francesa» sense plantejar-se gaire les raons de la integració dels occitans com a regió de procedència.[14]

11. «L'emigració d'habitants del sud de la França actual cap a Catalunya i Aragó és molt antiga. Es remunta al començament de la reconquesta. Al segle VIII, les valls altes, refugis privilegiats per a la població que fugia de la dominació musulmana, es van superpoblar molt ràpidament (Cerdanya, Alt Urgell, Ripollès...). A mitjan segle IX, els habitants d'aquestes valls van baixar espontàniament cap a les planes de la Catalunya Vella i la van repoblar. Al segle XI, la reconquesta va progressar sobretot a Aragó i Castella. Per tal de repoblar les zones conquerides, els sobirans es van esforçar a enviar-hi nous habitants atorgant-los privilegis (*fueros*) importants. (...) Aquesta emigració occitana cap a la península Ibèrica, que va correspondre a l'explosió demogràfica del "món ple", va anar paral·lela a la colonització dels camps gascons i tolosans (primerament territoris amb privilegis d'immunitat i posteriorment ciutats fortificades) i a la repoblació de les ciutats: Narbona, Carcassona, Perpinyà i, sobretot, Tolosa.»

12 Citat per NADAL, J.; GIRALT, E. (1960, p. 91).

13. Les altres denominacions són més precises pel que fa a l'origen geogràfic i en certa manera «nacional»: es posa «gascó», «foixenc», «bearnès» o també «de nació gascona»...

14. Vegeu la bibliografia general.

Original procés informatiu sobre les persones dels francesos y son viure fet en la ciutat de Tortosa, viles de Amposta, Canar, Perelló, Cambrils, Vilaseca y Boligs del coll de Balaguer y Alfachs (1637).
Ministerio de Educación, Cultura y Deportes. Arxiu de la Corona d'Aragó.
© de la fotografia: MHC (Pep Parer)

A banda d'això, aquest primer parèntesi ens condueix a una segona observació que voldria subratllar perquè sóc català del nord i a fi d'inserir un comentari sobre aquell fenomen immigratori als comtats nord-catalans, una remarca que em fa discrepar un xic dels dos historiadors tan citats, Nadal i Giralt. Afirmen que «*le Roussillon fut presque français par le sang avant de l'être par le drapeau*».[15] L'error de qualificació i de conclusió que els fa dir que els immigrants occitans van francesitzar d'alguna manera per la sang l'actual Catalunya del Nord i en van fer més fàcil l'annexió es desmenteix per l'estudi dels processos d'integració i les resistències locals duradores. Tan sols diré que el context historiogràfic de llur recerca i llur publicació els en disculpa bastant.[16] A més, aquesta opinió és molt establerta en la historiografia «catalanoprincipatina», perquè, com a excusa de la pèrdua de les terres septentrionals, molt sovint es recorre a aquest argument per trobar una explicació massa fàcil i sobretot errònia al cas de la relativa acceptació de la francesització, a partir del segle XVIII.

Tot i la situació política i socioeconòmica delicada en la qual sovint es van trobar, sembla que els immigrants «francesos» no es van pas comportar com a baluards avançats o elements desestabilitzadors enviats pel regne francès contra al regne hispànic, ans al contrari. A pesar de trobar-los, i com a bocs expiatoris, en nombrosos judicis de bandolerisme, bruixeria o heretgia, no hi representaven sinó una quantitat reduïda. Afegiré en defensa seua que els immigrants no es «comportaven» en molts àmbits com a francesos; que la seua llengua era força semblant a la dels autòctons o, en tot cas, que la comunicació era molt fàcil entre totes dues comunitats; que la seua catalanització, en el sentit de 'participació en la vida del país com a catalans', va ser més fàcil i que, més que més, actuaven com qualsevol immigrant a través de la història, tots ells sabent que la seua salvació exigia la integració. Tot al llarg del seu treball sobre la catalanitat en el context rossellonès modern, *Dieu, le roi, les hommes, Perpignan et le Roussillon (1580-1830)*, Ramon Sala demostra que, malgrat els fluxos migratoris, incloent-hi els moments de màxima entrada, la catalanitat dels comtats nord-catalans mai no va baixar d'intensitat, cosa que es pot aplicar a la resta del Principat. Analitzant entre altres textos siscentistes la crònica del notari d'Illa, Joan Francesc Compte, es veu prou bé que, tot i haver-hi en la mentalitat de moltíssims catalans de tot Catalunya la consciència de «lo enemic francès» i l'odi veritable que generava, els naturals sabien destriar entre la soldadesca i l'immigrant, és a dir, entre el qui matava i destrossava i el qui era la mà d'obra necessària per al país.[17]

Val la pena de recordar igualment aquí altres condicions i disposicions que permetien la naturalització com a català, que en aquella època s'anomenava *naturalesa* o *naturalitat* de català. Mitjançant el casament amb un «natural» o una «natural» de «nació catalana», l'immigrant podia obtenir unes «lletres de naturalitat» al cap d'un quant temps comprovant-ne la residència en aquestes terres.

Les Constitucions de Catalunya van definir, ja a les Corts de 1365, la «naturalesa» de català, definició perfeta a les assemblees de 1419-1422, 1537, 1547 i 1552, tal com sosté l'anàlisi de Núria Sales (1987, p. 675-705):[18] per ser català, calia ser nadiu de Catalunya o ser fill o nét de catalans domiciliats al Principat i als comtats nord-catalans. Els mateixos textos precisen, a més, que era possible d'obtenir les esmentades «lletres de naturalesa», que havien de ser acordades per les Corts i promulgades per la Diputació del General. Ara bé, sovint passava que la primera generació no tenia gaires drets, encara que li podien lliurar unes «lletres de naturalesa».

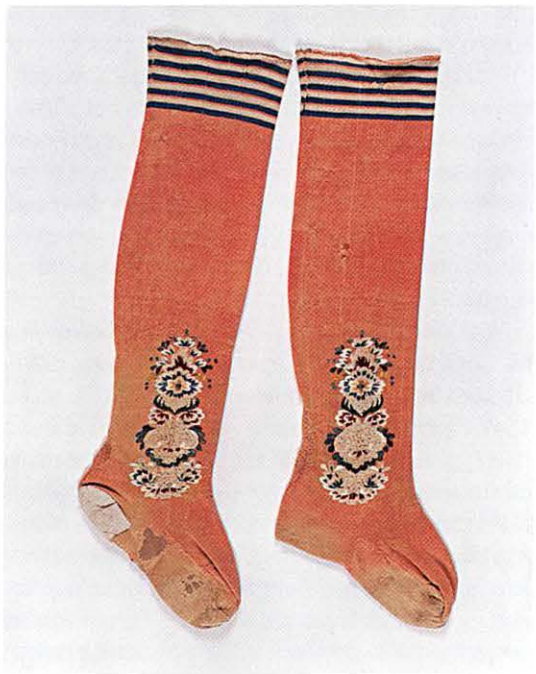
Pel que fa a l'origen geogràfic, aquells súbdits del rei de França, immigrants a la Catalunya moderna, procedien d'una zona d'immigració ben definida. El mapa que es dibuixa genera bàsicament tres àrees, gairebé tres faixes. La primera confinava amb el

15. NADAL, J.; GIRALT, E. (1960, p. 91).

16. Aquesta tesi va ser defensada a París en ple període del franquisme per dos «espanyols», «*Georges Nadal et Emile Giralt*» (1960, pròleg), als quals Fernand Braudel, per amistat amb «Jaime Vicens Vives» donava la possibilitat de treballar i publicar. Les conclusions indiscutibles s'han de situar en aquestes definicions «nacionals». El que puc afegir és que se sap que Emili Giralt reconeix que, supeditat a la conjuntura historiogràfica de 1960 (un estudiant «espanyol» en un context científic francès, l'EHESS), no li va ser permès de parlar d'occitans a Catalunya. Dec aquest testimoniatge al company Valentí Gual Vilà (estiu del 2002).

17. SALA, R. (1996, p. 22-26).

18. Sales cita els textos bàsics. El 1547, era català «el nat en Cathalunya verament y sens fictió y sens dispensatió y habilitatió»; el 1552, ho eren tots «los que verament y sens fictió, dispensatió seran naturals de dits Principats y Comtats y nats en los locs y terras que pagan los fogatges ab General de Cathalunya e los fills de aquell encara que sien nats fora de los dits principats i comtats», entenent que les «dispensacions», «ficcions» i altres «habilitacions» fan referència sens dubte a les restriccions de naturalització que posaven alguns estats coetanis (Castella, Anglaterra). P. Sahlins (1996, p. 123-124) recorre a aquestes dades amb uns «canvis» que no explica. A més, recorda que molt sovint la primera generació d'immigrants era privada del dret a exercir els càrrecs públics, cosa que pot ser rebatuda pels molts exemples locals que hem trobat sense anar a cap altra llista que la de 1637. Òbviament hi havia la voluntat dels locals de conservar el poder (privilegi d'insaculació de 1607 a Perpinyà), però la conjuntura de falta de població autòctona feia a vegades impossible de trobar catalans per assumir els càr-recs, per la qual cosa els assumien els immigrants. En trobo molts casos als comtats nord-catalans (Salanca, Vallespir, Conflent).

Mitges de seda i cotó, segle XVIII.
Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa, núm. inv. 14646 a/b.
© de la fotografia: Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa (Quico Ortega)

nord-oest i el nord de Catalunya, els Pirineus i el seu piemont, de Bearn a les Corberes passant per Bigorra, Comenge, Coserans, el comtat de Foix i les conques alta i mitjana de l'Aude (el Donasà, el País de Salt, Rasès, la Fenolleda). Un xic més amunt i estenent-se fins al Mediterrani, hi havia la zona del Baix Llenguadoc i la conca mitjana de la Garona que va d'oest a est, de l'Agenès i l'Armanyac al Narbonès, a través del Baix Quercí, l'Albigès, el País de Tolosa i les comarques de Carcassona. La tercera àrea d'immigrants, un poc més al nord encara, era constituïda per les terres altes de l'Alt Llenguadoc (Roergue, Gavaldà, l'Alt Quercí), l'Alvèrnia cantalesa i el Llemosí meridional entre Dordonha i Vesera. De fet, eren unes zones concèntriques al nord de Catalunya amb més densitat d'immigració a les parts centrals de les faixes que no pas als extrems est o oest.

El ritme de la immigració estudiat per Nadal i Giralt, que confirmen els estudis posteriors, divideix aquest flux en tres fases. El primer període, que va del final de l'edat mitjana a, aproximadament, l'any 1540, és considerat com un moment d'augment entrebancat pels problemes polítics entre el regne hispànic i el gàl·lic i, per tant, per crides a l'expulsió de «francesos» solters. Són unes circumstàncies que ja denoten per si mateixes una presència destacable de població immigrant que fa necessària la publicació de pragmàtiques reials. 1540-1620 és l'època d'una vinguda més gran d'occitans; aquests anys el nombre d'hospitalitzats i el de casats immigrants són força destacables i poden assolir percentatges d'entre el 20 i el 50%. Els dos historiadors esmentats més amunt parlen de període de plenitud. A partir de l'any 1630, les crisis política, socioeconòmica i de població van estroncar la gran transfusió de sang occitana a Catalunya. Després de la pau dels Pirineus, una immigració de persones més especialitzades va reprendre els moviments amb menys contundència, menys intensitat que en la fase anterior; aquesta represa, però, no es va estendre més enllà del final del sis-cents. Amb l'annexió a França, els comtats nord-catalans van mantenir més alt el nivell d'entrades però només fins als anys 1710-1720 (PEYTAVÍ, p. 1027-1072).

Les causes de les immigracions occitanes cap a la Catalunya moderna són múltiples i variades segons la procedència geogràfica. En general, però, es poden destacar uns problemes comuns, com ara el desequilibri entre els recursos econòmics i el nombre d'homes o bé els contenciosos religiosos, factor de lluites cròniques (els Pirineus centrals occitans estaven dividits entre un Comenge majoritàriament catòlic, un comtat de Foix més aviat protestant i un Coserans compartit per aquestes dues confessions). També s'han de considerar els casos de bandolerisme, el qual era degut molt sovint al fet fronterer i al sistema d'herència i generava una inestabilitat social latent. Aquests trets corresponen bàsicament al sector pirinenc de la immigració. Els bisbats de Tarba, Comenge, Rius, Coserans, Pàmies, Mirapeix i Alet centren aquesta àmplia zona, veritable dipòsit de població per a Catalunya. Ara bé, unes altres explicacions més específiques poden ser aplicades a les altres zones esmentades.

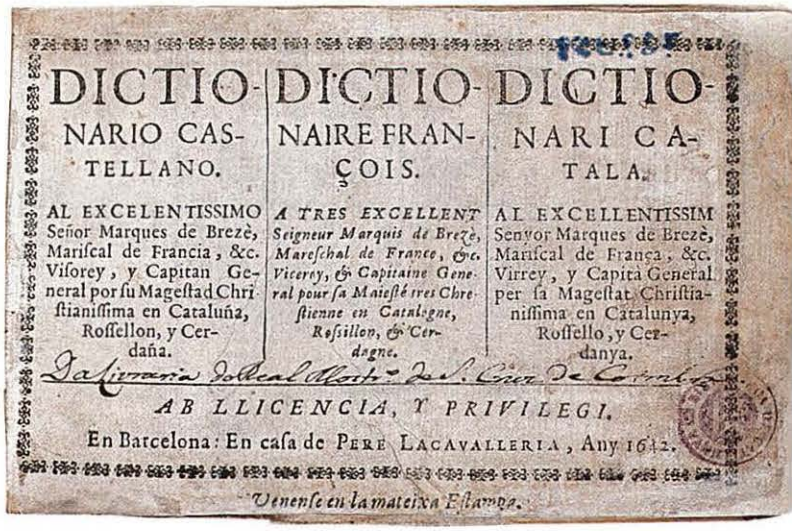
La segona àrea enumerada és la del Llenguadoc i de la conca mitjana de la Garona, en la qual destaquen els grans bisbats d'Auch, Agèn, Lombès, Tolosa, Albí i Narbona. Entremig, amb una aportació d'immigrants més baixa per tal com eren més reduïdes, hi podem incloure les diòcesis de Laitora, Montalbà, Sant Papol i Carcassona. La situació que motivava la immigració era bastant excepcional en aquestes terres perquè no s'hi plantejava cap problema major pel que fa a la població, és a dir, poca superpoblació, cap tradició d'emigració. A l'època moderna, amb una natalitat elevada i un país pròsper, la marxa sovint hi va ser un fenomen de cate-

gories socials més altes i dels seus cabalers. Amb tot, per sobre d'aquest context van sobrevenir, aleshores, les guerres de religió, que van destrossar bona part del reialme francès amb les conseqüències que hom s'imagina i un final de segle XVI més aviat difícil (pesta, penúries, aiguats).

Aquest esquema és aplicable a la faixa llenguadociana veïna de la frontera nord, però Nadal i Giralt, en el seu treball, matisen els resultats, malgrat la proximitat geogràfica, en afirmar que l'índex de protestants hi era més gran, per la qual cosa el regne hispànic del segle XVI no podia ser el refugi més adient en aquell temps. Això no obstant, no cal oblidar que la zona catalana de la frontera nord era alhora un exutori natural i un territori per poblar, per a aquests immigrants fronterers.

Més al nord, formant la tercera zona, més diversa, hi havia unes terres altes, l'Alta Alvèrnia i l'Alt Llenguadoc, amb els bisbats de Sant Flor, Clarmont i Rodés, amb muntanyes que se suavitzen cap a l'oest, al Llemosí (bisbats de Tula i Llemotges) o al Baix Quercí (bisbats de Càors, Sarlat i Peirigús). Alvèrnia, a la part més elevada i meridional, i Roergue tenien una pràctica multisecular de marxa cap al sud per una feina temporal (BETEILLE, 1973, p. 233 i seg.). La gent de Roergue tenia una especialitat laboral reconeguda (serradors, serrabiaires o ressaires) i sabia que el final del camí era senyal de col·locació assegurada. Allà era una terra pobra, una terra de ramaderia, però amb una gran fecunditat femenina que compensava les partences. Això anava acompanyat i agreujat pel sistema d'herència universal i per una propensió a fugir del servei militar. Si hi afegim uns factors històrics i culturals generals, com ara els perjudicis importants de la guerra dels Cent Anys al regne de França, la tradició del pelegrinatge a Santiago de Compostel·la i unes raons més particulars a Catalunya (Gerbert d'Aurillac, el papa Silvestre II a Ripoll o el període de sobirania catalana sobre el Carladès), és més entenedora aquesta baixada de la gent de les terres altes. La causa de la gran immigració moderna es troba, però, en un context encara més greu: conjumina les pestes del final del XVI (1563-1565 i 1580-1590) amb les lluites religioses entre catòlics i protestants. En el moment més crític, cap a 1582, es van engegar romiatges que es dirigien a Montserrat; pocs temps després, el contagi minvà i s'establí un camí de migració i de salvació.

El Baix Quercí amb el gran bisbat de Càors, que va enviar bastants immigrants a Catalunya, es mereix un apartat per a ell sol. La decadència consecutiva a la guerra dels Cent Anys baixmedieval va per-

DICTIO-
NARIO CAS-
TELLANO.
AL EXCELENTISSIMO Señor Marques de Brezè, Mariſcal de Francia, &c. Viſorey, y Capitan General por ſu Mageſtad Chriſtianiſſima en Cataluña, Roſſellon, y Cerdaña.
DICTIO-
NAIRE FRAN-
ÇOIS.
A TRES EXCELLENT Seigneur Marquis de Brezè, Mareſchal de France, &c. Vicerey, & Capitaine General pour ſa Maieſté tres Chreſtienne en Catalogne, Roſſillon, & Cerdagne.
DICTIO-
NARI CA-
TALA.
AL EXCELLENTISSIM Senyor Marques de Brezè, Mariſcal de França, &c. Virrey, y Capità General per la Mageſtat Chriſtianiſſima en Catalunya, Roſſello, y Cerdanya.
AB LLICENCIA, Y PRIVILEGI.
En Barcelona: En caſa de PERE LACAVALLERIA, Any 1642.
Venense en la mateixa Estampa.

***Diccionari català, castellà, francès,* de l'impressor Pere Lacavalleria, immigrant occità resident a Barcelona (1642).**
Biblioteca de Catalunya, 15-I-100.
© de la fotografia: Biblioteca de Catalunya (R. Marco)

metre a la monarquia francesa de prendre una part important dels nombrosos privilegis a les autoritats locals, ja danyades per les pestes. L'emigració es convertia en una una solució per millorar la situació personal.

A aquests factors d'emigració diversos i classificats aquí per l'origen geogràfic, se n'hi ha d'afegir un altre que moltes vegades sura sobre les anàlisis anteriors: és el factor llengua. Efectivament, la proximitat lingüística entre l'occità i el català va comandar i afavorir moltíssim la immigració i la direcció presa. La possibilitat d'integració per la facilitat de comprensió i comunicació mútues era més gran. A les zones de confins, en contacte directe amb els dialectes occitans del Baix Llenguadoc i el País de Foix, el lligam encara era més fort, perquè gairebé som en parlars de transició d'un idioma a l'altre.

A fi d'ajudar a comprendre més bé aquest aspecte, Patrici Poujade, historiador i filòleg occità, toca clarament aquestes qüestions, les respostes de les quals ja són induïdes: «*Les immigrants occitans dans les pays de langue catalane, quoique considérés légalement comme des étrangers et exposés de ce fait à toute mesure anti-française, apportaient diverses modalités de la langue des Trobadors (gascon, languedocien, auvergnat, limousin) qui en rencontraient d'autres localement. Légalement étrangers, ces immigrants avaient-ils le sentiment d'être en "terre étrange"? La proximité linguistique a-t-elle pu jouer un rôle, en plus des évidentes questions économiques, dans cet afflux vers*

le Sud?».[19] La lògica el porta, i a mi també, a respondre aquestes preguntes afirmativament, i no li fan falta exemples per demostrar que les penetracions de població a banda i banda dels Pirineus acompanyaven uns intercanvis generadors de mixtures i d'intercomprensió lingüístiques.

És la teoria aplicada de les llengües en contacte, que ens fa raonar o, si més no, repensar diferentment el nostre plantejament sobre la geografia lingüística d'aquella època fent que trenquem els nostres marcs mentals de les fronteres contemporànies del que avui dia anomenem *llengües*. L'establiment i la teorització subsegüent dels límits entre llengües són un concepte contemporani lligat al naixement i el refermament de l'Estat i molt sovint de l'Estat nació. Per tant, parlar de canvis lingüístico-geogràfics forts en remuntar-se en el temps (època medieval o moderna) esdevé cada vegada més aleatori, quan es veu la mixtura manifesta i les mescles espontànies que podien experimentar els idiomes.

Les causes específiques o generals de la immigració no poden explicar per si mateixes la vinguda constant i la presència esporàdicament massiva dels immigrants a la Catalunya moderna. Hi havia per força altres factors que atreien aquesta gent aquí. El context d'aquella època en proporciona dos. D'una part, un mercat de treball important, és a dir, una veritable manca de mà d'obra, i de l'altra, uns sous més elevats que al país d'origen. En resum, feina ben pagada.

I aquesta solució de contingents de persones nascuda de la necessitat es troba en tots els sectors de la societat catalana fins i tot quan la situació anava malament tant als locals com als immigrants. S'establien, aleshores, unes «solidaritats» d'interessos compartits per damunt dels estats que dominaven a la zona quan, per exemple, aquests entraven en conflicte. Aquella cohesió conjuntural però sovint naturalment conviscuda al llarg dels segles expressa millor que cap altre model les relacions necessàries entre catalans i occitans. En el context dels allistaments de «francesos» coetanis als enfrontaments moderns entre les monarquies gal·la i ibèrica, els catalans freqüentment prenien posicions contràries a l'aplicació dels decrets reials i expressaven resistències a fer-los efectius: quant a la rendibilitat, si més no per interès propi, l'aplicació de les ordres generaria, de totes maneres, desequilibris econòmics i socials. Paral·lelament, se'n desprèn l'interès vital per l'immigrant occità, proveïdor de mà d'obra.

No és gens casual que es batallés amb l'autoritat administrativa per conservar bovers i vaquers, mossos o servidors, fins clergues o mestres d'escola, perquè eren «útils a la terra»... El 1542, en l'ordre d'expulsió que seria poc efectiva, el ja citat capità general de la frontera septentrional avançava raons per mantenir gent immigrant: «<A quatre de octubre MDLII>, Don Joan [de Acuña] q. per quant és utilós a la terra que Anthoni Marçal francès de les scoles de Prada de Conflent no se'n vage per çò no li sie fet empaix ni maltracte y per seguretat li manam fer·lo present de nostre segell segellat y de mà de nostre secretari referendat fet en Perpinyà a quatre de octubre de mill sinch cents sinquanta y dos. Altre per Arnau masip de Miquell Calva de Prada, altre per Joan Regne macip de Francesch Martí de Prada, Joan per Joan Atells mosso, ítem per Pere Laveria mosso, ítem per Anthoni Rival mosso, Item per Joan Vergès majoral, ítem per Gallardet pastor, ítem per Joan Desclaryana pastor, ítem per Bernat pastor, ítem per Arnau de Capàs pastor, ítem Joan Pastissó traginer de Joan Delmau».[20]

Recordem que de mitjan segle XIV a l'inici del XVI, els alts i baixos de la població catalana van ser crònics; per tant, també la mà d'obra al camp es convertia en un menester crònic. En aquest període, Catalunya va perdre un 37% d'habitants i la densitat va baixar de 12,8 a 8 habitants per quilòmetre quadrat. El 1497, hi havia més o menys 260.000 catalans quan un segle abans, el 1376, n'hi havia entre 415.000 i 460.000. La crisi política i les guerres subsegüents de la segona part del segle XV que van enfrontar el rei Joan II i la Generalitat van ser nefastes per a la població rural i l'afectaren i danyaren fortament perquè anaven acompanyades d'una lluita social. Les conseqüències efectives van ser les pèrdues d'habitants, l'aparició de llocs despoblats i «masos rònecs» que necessitaven un repoblament que l'estat de la població catalana quatrecentista no podia aportar. Els propietaris de la terra afavorien la instal·lació de pagesos fent-ne baixar el preu.

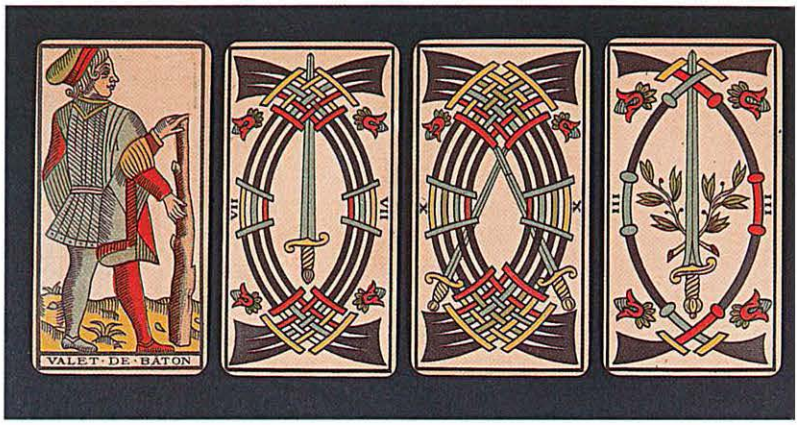
Per això, amb vista a complementar el que dèiem en introduir el present treball, molts indicis fan pensar que potser ja al final del segle XIV i més segurament a la primera meitat del XV hi va haver un inici d'immigració per implantació d'estrangers als masos rònecs. Hi va haver una vertadera «protoimmigració», la qual, però, va ser afectada i entrebancada per aquelles lluites entre senyors i pagesos-propietaris que van ser les guerres remences. Fins i tot se sap que la immigració, a la segona meitat del segle XV, va poder fer-se en sentit contrari: van marxar catalans fugint dels infortunis d'aquell moment. Dit això, la demanda de mà d'obra era en aquella època més important al sud que no pas al nord dels Pirineus. A

més, com que les ciutats o les petites viles a l'Antic Règim sovint no eren sinó reagrupaments de menestrals eixits de la població rural d'un lloc, la demanda de professionals també hi era notable.

Finalment, s'ha de destacar un argument fonamental, necessari i suficient que va contribuir a aquella vinguda: el salari. L'arribada formidable, a partir dels anys vint del segle XVI, de l'or americà va iniciar el famós «Segle d'Or» hispànic. L'evolució cap a l'augment dels sous es va fer molt ràpidament: una demanda important de productes manufacturats, el desenvolupament de la construcció naval i de les comandes de béns d'equipament i consum fetes pels colons americans i, és clar, l'afluència d'or i plata. La península Ibèrica va experimentar una expansió econòmica sense precedents. Això no obstant, els metalls preciosos s'escamparen per tot Europa i, en particular, pels regnes de França i Anglaterra o els Països Baixos, cosa que va provocar una alça dels preus al continent. Els salaris podien seguir o no aquesta tendència alcista; si l'augment es feia d'una manera esglaonada, s'incrementava la creació d'empreses de tipus precapitalista, la qual cosa no va tenir lloc als regnes hispànics, on els salaris es mantenien alts i es començava a notar un retard econòmic en aquest sentit. Aquests salaris encara elevats exercien, però, una atracció irresistible sobre els estrangers, i la notícia ja havia passat les fronteres.

Per deixar una via encara més lliure a la immigració, la sentència arbitral de Guadalupe va suprimir, l'any 1486, els mals usos, que afectaven greument els pagesos de remença. A partir d'aleshores, eren lliures pel que fa a l'adscripció a la terra i tenien la llibertat personal i de possessió de béns. Aquesta sentència va permetre de multiplicar les possibilitats de contractes en tota la jerarquia pagesa, del jornaler o bracer al pagès i masover. La fixació dels treballadors immigrants era facilitada per les administracions municipals o els representants del rei o del senyor, mitjançant els anomenats *establiments*, que sovintegen als arxius notarials dels segles XVI i XVII.

Totes les remarques anteriors condueixen l'investigador a la següent pregunta bàsica: com van saber uns pobres occitans que hi havia un mercat de treball? Com es van assabentar de les possibilitats ofertes, per exemple, per la famosa sentència i els seus efectes? Aquí sembla evident que s'ha de posar en primer lloc la immigració temporera com a element informador entre zones d'emigració i d'immigració: els camins de la migració neixen i produeixen llur efecte, i doncs, si els homes hi circulen, també unes poques idees o informacions favorables a la instal·lació dels immigrants hi poden transitar. Prèviament també a les arribades de treballadors de baixa especialització en els segles moderns, es pot suposar que els comerciants o manescals occitans establerts al segle XV i a l'inici del XVI van saber generar una demanda en el mateix mercat laboral d'origen perquè coneixien els llocs on podien a anar a reclutar personal.

Joc de naips imprès pel naiper Arnoult (1748).
Museu Frederic Marès.
© de la fotografia: MHC (Pep Parer)

Ara bé, allò que, al nostre entendre, també representa, més que més d'acord amb les dades detallades, un factor d'instal·lació, de fixació definitiva i, per tant, d'integració és el casament. És clar i obvi que l'arribada constant i quasi regular d'una població estrangera en un país planteja i de sempre ha plantejat problemes seriosos. Tanmateix, en el cas que ens ocupa, la immigració dels occitans a Catalunya va funcionar, segons que sembla, gràcies al sistema bastant equilibrat de l'oferta i la demanda. Crec que és important de tornar a subratllar que la veritable transfusió sanguínia entre ambdós vessants dels Pirineus és, en terminologia matemàtica, necessària i suficient. Catalunya va necessitar braços per redreçar-se, per refer-se econòmicament, i els diversos països occitans del regne de França que van participar en aquesta immigració buscaven sortides a la situació de la seva població.

19. «Els immigrants occitans als països de llengua catalana, encara que, legalment, eren considerats estrangers i, per això, víctimes de qualsevol mesura antifrancesa, portaven diverses modalitats de la llengua dels trobadors (gascó, llenguadocià, alvernès, llemosí) que, localment, en trobaven d'altres. Legalment estrangers, aquests immigrants tenien el sentiment de ser en "terra estrangera"? ¿La proximitat lingüística va tenir un paper en aquesta afluència cap al sud, a més de les evidents raons econòmiques?» (POUJADE, 2000, p. 94 i seg.).

20. ADPO, 1 B 371.

En aquest sentit, la integració en si mateixa, tot i que forçosament generi problemes, no sembla que en sigui un de major. Per què no podem pensar raonablement que totes aquestes poblacions no es van integrar ràpidament a la vista senzilla del nombre d'instal·lacions definitives i reeixides que són els casaments? Catalunya –en certs indrets més que en d'altres, com ara l'Empordà, el Maresme, Barcelona, el Rosselló, etc.– constitueix un exemple excel·lent d'aquesta barreja de poblacions. D'altra banda, és evident que el nombre important, per no dir a vegades superior, de forasters respecte al de gent del país desemboca quasi obligatòriament en una cohesió social forçada, si no es vol entrar en conflicte. Els autòctons estan obligats a acceptar els nouvinguts perquè els fan menester i viceversa. Apareix com a natural, per consegüent, que per a la bona marxa de les comunitats d'un país, l'entesa sigui com a mínim la condició *sine qua non*.

Els casaments dels occitans vinguts a Catalunya van ser, com es podria constatar a través de moltíssims exemples molt precisos i simptomàtics, un factor indubtable de barreja i d'integració definitiva. Els forasters s'unien amb catalanes o amb les germanes d'aquestes, i les germanes o les filles dels nouvinguts es casaven amb els germans o parents de les seves mullers. Si els primers immigrants sovint es casaven també entre ells, la segona generació, que ja era catalana, ja no va seguir aquest model. Per aquest mitjà, els primers creaven camins estables i habituals de la immigració per als següents. Durant decennis, el parentiu d'aquests *pilgrims fathers* va utilitzar els mateixos vials: quants pobles o a vegades quantes comarques del País de Foix, Bearn, l'Astafort, el Quercí o el Llemosí no van generar immigrants cap a pobles o àrees de Catalunya! Ja hem vist que C. Bourret ho deia per als immigrants medievals.

Aquesta instal·lació comportava, d'altra banda, la captació d'herències i propietats. El nouvingut, tot i que aportava un aixovar poc gruixut, podia aconseguir, en aquell període mancat d'homes, de casar-se amb pubilles i, doncs, esdevenir un personatge important de l'antiga comunitat dels caps de casa.

Reprenent l'argument lingüístic presentat més amunt, s'ha dit que la integració es constata, en certa manera, en la lectura dels documents i en un estudi senzill de la llengua. Al contrari del que pot passar per a castellans o francesos –del nord del regne–, els documents que concerneixen els occitans sempre són redactats en català i mai no es menciona que algú hagués hagut de recórrer en un moment o altre a una traducció. A més, la importància numèrica va influir segurament en la llengua catalana, un aspecte fins ara poc estudiat perquè és difícil d'escorcollar.

És evident, però, que al llarg de la vida i arreu, la gent no es descuida mai de recordar a un immigrant o a un descendent seu el seu origen sobretot quan la conjuntura és delicada per a ell o quan s'esdevé un període de crisi i la quotidianitat no és perfecta...

Finalment, falta repassar el perquè de tot plegat, la realitat de l'activitat laboral, raó de la vinguda dels immigrants. Tot i les especialitzacions que detallarem més endavant, l'immigrant occità, com passa molt sovint, era, més que més, un home que ho feia tot, començant pel que era més difícil i penós. En aquest camí de la immigració, la voluntat de trobar feina i un bon sou dominava qualsevol tipus de plantejament.

Referint-nos a l'activitat laboral, s'observen, de primer, una constància i una regularitat al llarg de tot el període estudiat: la vinguda d'una població rural amb tot el seu ventall de treballadors, és a saber, bracers, bovers i treballadors del camp, pastors, i també l'arribada d'una població més especialitzada pel que fa als oficis: artesans de tota mena; menestrals de taller, com ara fusters, sabaters, serrallers, tintorers, sastres, teixidors, tenders, ferrers, basters; treballadors del menjar com, per exemple, flequers, carnissers, pastissers o també petits dependents, com criats, mossos i porters. Pot ser alhora anecdòtic i interessant de fer notar la presència d'immigrants hortolans en zones de regadiu o de «sombrerers», en indrets d'activitat lligada als militars.

S'ha d'esmentar, d'altra banda, que la majoria d'immigrants que van venir a les terres catalanes eren joves; fos quina fos la zona d'origen, la meitat tenien entre onze i vint anys, i entre un quart i un terç del contingent tenia de vint-i-un a trenta anys. Ara, segons els estudis de J. Nadal –ho demostra clarament l'anàlisi de la llista de 1637 o la dels diversos exàmens fets personalment de llibres parroquials o notarials–,[21] sembla que el sector pirinenc i prepirinenc va enviar més joves que no el més septentrional d'Alvèrnia i el Llemosí. També cal dir que els joves llenguadocians i en certa manera els joves gascons orientals ho tenien més fàcil a l'hora d'emprendre un viatge, malgrat tot més curt que el dels alvernesos o els llemosins. A la zona del Quercí o de Roergue, la realitat era bastant més equilibrada. També és cert que la immigració especialitzada, més experimentada i, doncs, «més gran», era tradicional de les terres alverneses i llemosines. La majoria eren bracers, jornalers, mossos o criats. La instal·lació dels uns i els altres era regida quasi sempre per l'activi-

tat laboral: els obrers agrícoles en els sectors rurals i els comerciants i els menestrals en els àmbits urbans. Els immigrants residuals del segle XVIII, com, de fet, ho eren els dels segles baixmedievals, van modificar el comportament modern en el sentit d'una professionalització més gran. Aquesta immigració per raons de treball era tan bàsica i normal per aquella època que s'explica per si mateixa i no fa falta gaire anàlisi.

Tret de la majoria de treballadors del ram de la terra, els de la ramaderia –pastors, majorals, bovers, vaquers, porquers i altres ramaders– eren els més nombrosos. Molts provenien dels Pirineus, zona d'economia de muntanya on els ramats constituïen l'ocupació d'una gran part de la població. Aquestes regions pirinenques sovint tenien com a referent d'intercanvi agrícola i comercial el regne d'Espanya. L'activitat temporal que van desenvolupar indueix a pensar que entre aquests treballadors també s'hi han de buscar uns iniciadors dels camins de la immigració. Entre aquests temporers, més difícilment classificables en categories professionals, no caldria oblidar la presència i el paper indefugibles dels traginers, els transportistes d'aquell temps, els petits vehicles de bona part de l'activitat econòmica i de les idees entre la petita gent.

Els treballadors de la fusta i de la construcció concentraven el contingent més abundant dels especialitzats. Els del primer ram –fusters, boters, semalers, clivellers, carreters, roders, serradors, etc.– van eixamenar a moltes localitats. La segona categoria era formada per mestres de cases –denominació antiga dels paletes– o *peirers* –com els anomenen al Rosselló amb el terme occità–, teulers i picapedrers. Una gran proporció dels qui venien tenien com a origen la zona més llunyana (bisbats de Càors, Llemotges, Tula o Clarmont).

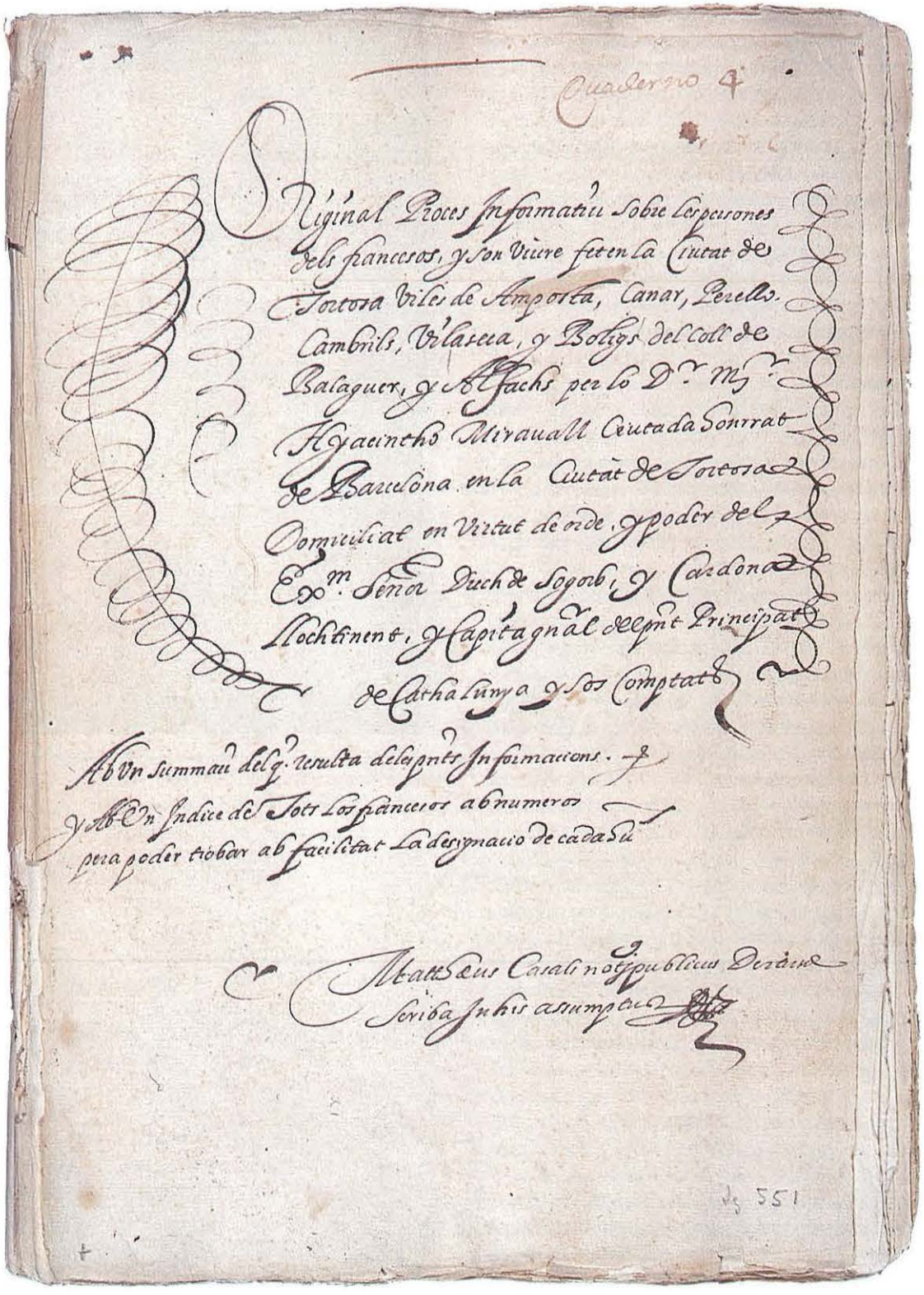
Molts dels qui provenien del sector llenguadocià o del Massís Central «francès» eren sabaters, que s'instal·laven més aviat a les àrees urbanes. En el sector del teixit i la confecció, cal subratllar l'abundància de teixidors, paraires o pellaires, sastres i moltes altres especialitats per les conseqüències econòmiques que generaven. L'entrada de fabricants tèxtils va facilitar unes importacions ja apreciables de les pròpies produccions a Catalunya. En un món català potent en aquest sector però en un cert declivi, aquesta aportació va donar embranzida i va permetre de desembocar en noves oportunitats de mercat: el patronat, és a dir, els «mestres d'ofici», veia de bon ull aquesta arribada, i per a aquests, la integració era força ràpida.

Un altre gran domini de l'economia catalana, el món del ferro, va rebre sobretot pirinencs. Ferrers, clavers o clavetaires, serrallers i calderers, als quals s'ha d'afegir tot el personal tan emblemàtic que envolta la internacionalment famosa «farga catalana» –carboners i bosquerols–, van participar en aquest gran moviment, i en una gran proporció, evidentment, a la mateixa muntanya però al vessant sud, atès que aquesta era la muntanya del ferro, del Canigó al Pallars. Afegim, com a parèntesi, que la gran necessitat de mà d'obra en aquest sector i també la necessitat d'una professionalització demostrada feien venir gent de molt més lluny però en quantitats molt més petites, com ara genovesos, bascos, suïssos i fins i tot a vegades saxons, experts en aquest ofici. Amb alguns portuguesos i castellans, a més d'aragonesos per les terres de ponent, tots van ser, localment i esporàdicament, els pocs «altres» immigrants que va conèixer la Catalunya moderna.

Joc de naips imprès pel naiper Arnoult (1748).
Museu Frederic Marès
© de la fotografia: MHC (Pep Parer)

21. Vegeu NADAL; GIRALT, 1953, 1955, 1960 i la nota 18.

Encapçalament de l'*Original procés informatiu sobre les persones dels francesos y son viure fet en la ciutat de Tortosa, viles de Amposta, Canar, Perelló, Cambris, Vilaseca y Bolligs del coll de Balaguer y Alfachs* (1637).
Ministerio de Educación, Cultura y Deportes. Arxiu de la Corona d'Aragó.
© de la fotografia: MHC (Pep Parer)

Els negociants i els botiguers tenien, quantitativament, una importància relativa en el contingent d'immigrants, però qualitativament la importància no era gens secundària perquè, d'una banda, participaven del motor de l'economia catalana i, d'altra banda, podien fixar camins de sortida, tal com hem dit abans per als negociants de la part baixa de l'escala social, que són els traginers. D'aquesta manera, afavorien el comerç –lícit o il·lícit– de la regió d'origen o, al contrari, defensaven els interessos de la regió d'adopció per voluntat d'èxit econòmic. Límit possible d'aquells fons d'arxius, els «rics» comerciants no eren una munió a les llistes d'expulsió: les autoritats no tenien cap interès a denunciar-los.

Trobem occitans també en oficis a mig camí entre el comerç de proveïments i l'alimentació directa: els hostalers. L'hostal, de l'alberg a la taverna, és un lloc de trobada dels autòctons, forasters i viatgers, i, sovint als indrets fronterers, és un espai per a tota mena d'activitat per als soldats. Per això, s'ha notat la presència de taverners o hostalers occitans, que, d'aquesta manera, eren al terreny intermedi entre el natural malfiat i l'estranger avorrit, és a dir, el soldat.

Per acabar el repàs per oficis, no es pot prescindir de parlar dels clergues occitans que d'ençà dels segles medievals –des dels segles XII i XIII amb les guerres politicoreligioses contra els càtars fins als enfrontaments entre catòlics i hugonots del segle XVI– integraven les files del clergat català. Personatges clau de la societat de l'Antic Règim, els capellans eren un motor de la immigració perquè eren autoritats al si de l'estructura familiar i un factor tangible del casament (Peytaví, 1998, p. 101-110). Tots els censos i fogatges medievals i moderns (1497, 1515, 1553) evidencien la seua omnipresència en el conjunt del territori català. És obvi que aquesta immigració als segles XVI i XVII pot ser vinculada als problemes religiosos del regne francès mencionats diverses vegades. Catalunya, i part de la Península, va servir de refugi com havia estat al segle XIII i com seria arran de la Revolució Francesa.

El pes dels immigrants occitans moderns és, per tant, innegable i inqüestionable. Tot i això, cal recordar que dirigir el focus de llum com es fa en aquest tipus d'estudi no ha de deixar de banda la matisació i la mesura necessàries en qualsevol reflexió historiogràfica. Tal com hem insinuat en començar aquesta exposició, un dels millors especialistes actuals d'aquesta qüestió, Valentí Gual (2001, p. 50-52), explica que la vinguda d'occitans moderns s'ha de considerar com una aportació al creixement natural del país que al llarg de l'època moderna es va mantenir a un nivell alt per les fortes taxes de natalitat i perquè al segle XVII va veure minvar la mortalitat dels adults. Només diria que aquesta afirmació s'ha de matisar segons les regions i que potser, com en el cas nord-català que he estudiat amb profunditat, aquest complement va esdevenir una necessitat vital. Els occitans van ser, de fet, la transfusió sanguínia equilibrada que va salvar certes regions i certs sectors socioeconòmics del país d'una catàstrofe, si més no, des del punt de vista de la població i a un termini més llarg.

Això no ha de fer pas pensar que els catalans contemporanis descendeixen tots dels occitans moderns, però queda palès que en una branca o altra de llur arbre familiar la presència d'una ascendència occitana és gairebé segura reculant entre quinze i vint generacions.

Jean Penent
Universitat de Perpinyà

De València al Puèi: Ribalta, Ribera, Do i els germans François

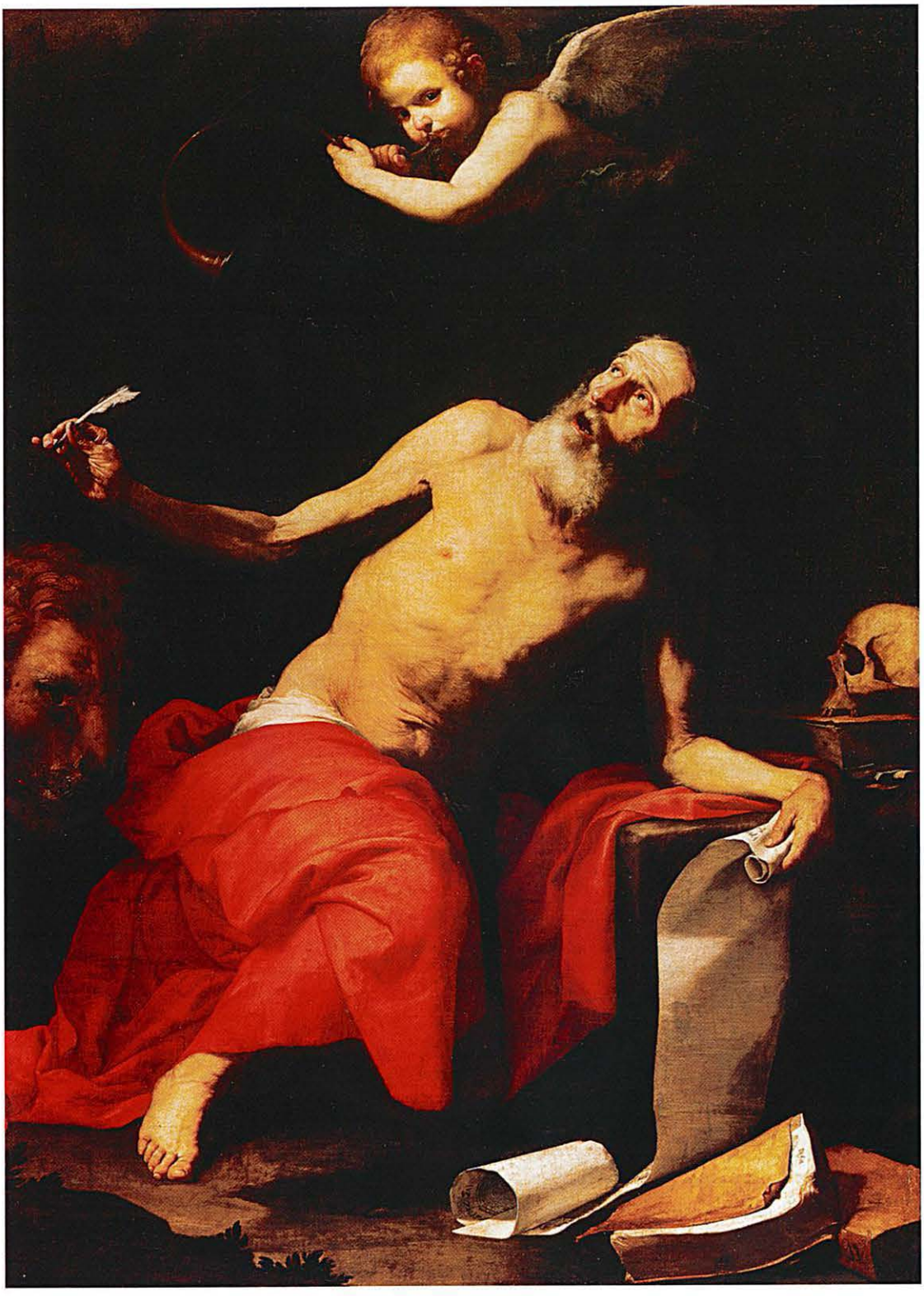
Guy François, àlies *Guyot François*, *Guido Francisco* o *Guido Franciscus*, i Jean François, àlies *Giovanni Francesco* o *François Dupuy*, eren del Puèi, avui Lo Puèi de Velai, ciutat situada a la part nord de la província del Llenguadoc i que pertany al domini lingüístic de l'occità septentrional. El més gran, la fe de baptisme del qual va desaparèixer, va néixer cap a 1578; el segon va ser batejat el 20 de novembre de 1580: «*L'an mil Ve quatre vingts, et le dimanche au soir, le vingtiesme du moy de novembre, a esté baptisé Jehan Françoys, fils à sire Armand Françoys, chaudronnier du Puy...*».[1] Des de 1539 l'ús de l'occità en la redacció d'actes públiques ja no estava autoritzat i, com a molts d'altres, als qui tenien el patronímic *Francés* els el van francesitzar. Podem observar l'associació del títol de *sire* 'senyor' amb la professió de *chaudronnier* 'calderer', més modesta del que es podria pensar en una regió amb anomenada durant molt de temps en el camp de la metal·lúrgia. Els François tenien el panteó familiar a l'església des Carmes.

Guy i Jean tenien un cosí famós que es deia Claude François, alguns anys més gran que ells, *grand musitien* 'músic cèlebre' i favorit de la reina de França Margarida de Valois, esposa d'Enric IV, exiliat des de 1586 fins a 1605 a Usson, a prop d'Alvèrnia. El *maître de choeur* 'mestre de cor' havia fet beneficiària la seva família del privilegi de la seva situació, i els dos joves pintors comptaven entre els «afortunats privilegiats dels anys d'exili». Podem imaginar, sense por d'equivocar-nos, la seva infantesa a la cort de la reina que alguns anys abans havia inspirat a Salluste Du Bartas el seu diàleg trilingüe de les tres nimfes, la gascona, la francesa i la llatina, per la seva arribada a Neirac. Guy i Jean François van trobar a Roma, gràcies a poderoses recomanacions –i els noms dels familiars del castell d'Usson confirmen aquesta hipòtesi–, el suport necessari per al seu talent naixent. Les poques informacions que tenim sobre aquest primer període romà fan referència, exclusivament, a Guy François, perquè la seva condició de germà gran fa més possible que aparegui en els documents. El 1608 Guy va pagar la seva matrícula, i sens dubte també la del seu germà, a l'Acadèmia de Sant Lluc, al mateix temps que Guido Reni; les seves relacions amb aquest i amb Carlo Saraceni, pintor de la primera generació caravaggista, es confirmen gràcies a algunes obres segures. El 1613 Guy va agafar el camí cap al Llenguadoc. Jean segurament l'havia acompanyat a Itàlia, havia tingut els mateixos contactes però, contràriament al seu germà, es va quedar a Roma. La seva condició de germà petit l'incitava a temptar la sort en un altre lloc, lluny de la seva ciutat natal, on Guy, hereu del patrimoni familiar, va establir un taller que no va tenir un èxit immediat. Hem proposat d'identificar Jean François amb dos pintors anònims, el Pensionante del Saraceni i el Mestre del Judici de Salomó.[2]

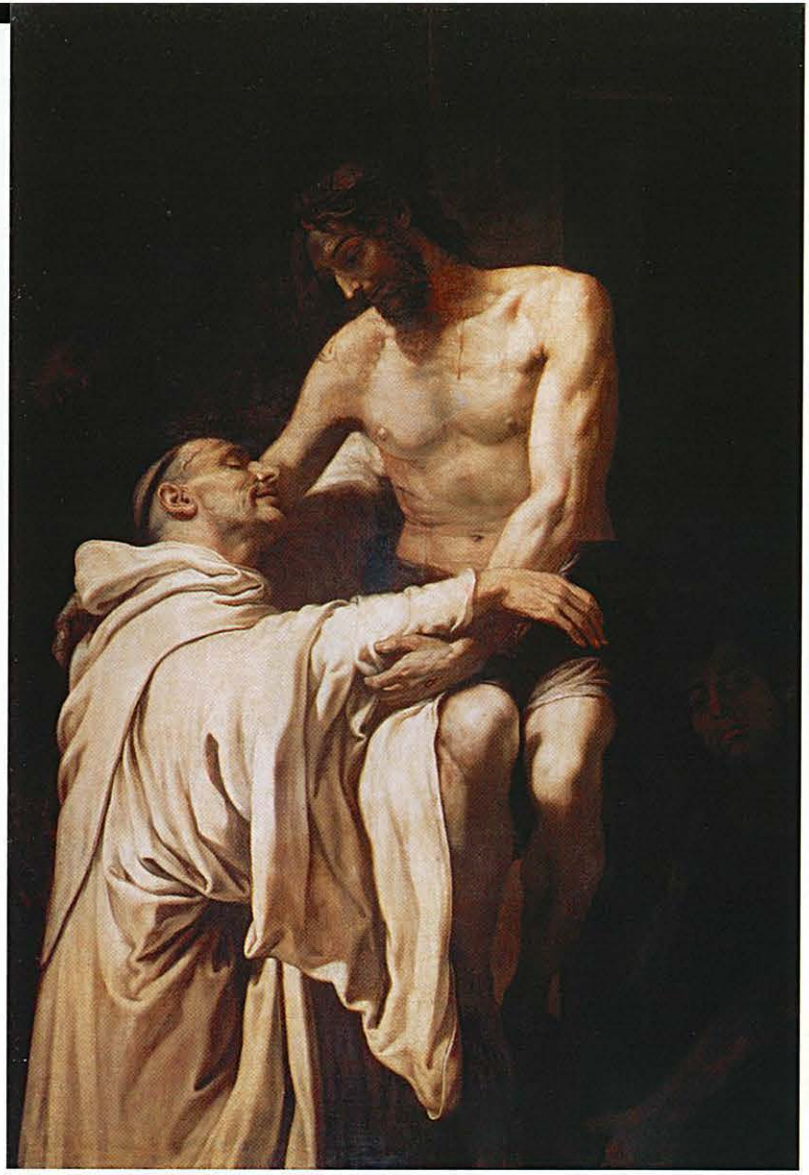
Francesc Ribalta, àlies *Francisco Ribalta*, va néixer a Solsona, Catalunya, el 1564. Després d'una estada a Barcelona, va anar a Madrid al principi de la dècada de 1580. Hi va romandre fins a 1599 i freqüentà els pintors italians de la cort, abans d'instal·lar-se definitivament a València. Després de 1620, havent fet un curt viatge a la capital espanyola, on va conèixer els pintors florentins Bartolomeo i Vincenzio Carducci (Carducho), la seva obra va conèixer la seva tardana plenitud. Malgrat tot, ¿devia ignorar els quadres de Saraceni a la catedral de Toledo, on eren des de 1614? El seu descobriment del naturalisme caravaggista, origen del seu sobtat canvi d'orientació estètica, devia permetre una renovació completa de l'escola de València, però en aquella època el jove Ribera ja era a Itàlia des de feia alguns anys.

1. «El 20 de novembre de l'any 1580, un diumenge al vespre, va ser batejat Jean François, fill del senyor Armand François, calderer del Puèi...» Document publicat a Le Blanc, Paul (1904, p. 480).

2. Per a tot el que es refereix a Guy i Jean François i pel que fa als contactes amb altres artistes, vegeu Penent, Jean (2001).

***Sant Jeroni i l'àngel del judici*, de Josep Ribera.**
Museu Hermitage.
© de la fotografia: ORONOZ

***Crist abraçant sant Bernat*, de Francesc Ribalta.**
Museo del Prado.
© de la fotografia: ORONOZ

Josep de Ribera, àlies *Jusepe Ribera*, *Giuseppe Ribera*, *José de Ribera* o *Lo Spagnoletto*, va néixer a Xàtiva, a la província de València, on va ser batejat el 17 de febrer de 1591. Era fill de Simó Ribera, sabater, i de Margarida Cucó: «Dit dia de diset de febrer 1591 –mosen quintana vicari bateja a Joan Josep fill de Simo ribera y margalida cucco conjuges foren padrins misser pere vezerra prevere y hieronyma vezerra donzella filla de misser vezerra generos».[3] Va marxar molt aviat a Itàlia; el trobem a Parma el 1611 i a Bolonya poc temps després. El 1613 era a Roma amb el seu jove germà Joan, on es va estar fins al maig de 1616. El mes següent era a Nàpols,[4] la capital de la Itàlia del sud sota autoritat espanyola, on es desenvolupà, des d'aleshores, la resta de la seva carrera, al costat dels virreis i al servei de l'Església i de l'aristocràcia.

Joan Do, àlies *Giovanni Do*, era del mateix poble que Ribera, Xàtiva, al costat de València, on va néixer el 1604. Es va trobar amb Ribera a Nàpols abans de 1626, i sembla que va treballar al seu taller. Presentat pels biògrafs com un «imitador sincer» de Ribera, la seva producció és, tot i això, poc coneguda. Hom li atribueix amb força certesa un únic quadre, *L'Adoració dels pastors*, que és a l'església de la Pietà dei Turchini de Nàpols (Nàpols, Museu i Galleria Nazionali di Capodimonte),[5] a partir del qual la seva obra es va començar a reconstituir. Hem proposat d'identificar-lo amb l'anònim Mestre de l'Anunciació als pastors (De Vito, 1998, p. 7-62).

Així, durant els tres anys que van seguir la partida del seu germà, Jean François va tenir ocasió de conèixer Josep Ribera en l'ambient cosmopolita dels pintors reunits a la capital de les arts. En aquella època Ribera va pintar els quadres dels cinc sentits, quatre dels quals encara es conserven: *La vista* (Museu Franz Mayer, Mèxic), *El gust* (Wadsworth Atheneum, Hatford), *El tacte* (The Norton Simon Foundation, Pasadena) i *L'olfacte* (col·lecció particular, Madrid). És sorprenent que aquests quadres tan peculiars, nascuts del contacte amb els pintors de la Itàlia del nord però d'una aspresa fins aleshores desconeguda, hagin trobat una correspondència precisa en una obra contemporània d'un origen estilístic ben diferent; aquest va ser, tot i això, el cas d'*El venedor de fruites* (Detroit Institute of Arts, Detroit), atribuït al misteriós Pensionante del Saraceni. Proposem d'identificar l'occità Jean François amb aquest artista anònim tan proper a Carlo Saraceni, considerat francès per la crítica italiana, una altra obra del qual, però, i del mateix estil, *El venedor de pollastres*, va entrar a les col·leccions del Museu del Prado a causa de la seva «hispanitat».

Després d'haver marxat Ribera a Nàpols el 1616, Jean François es va quedar a Roma, encara al costat de Marco Saraceni, que en aquell moment va obrir un taller molt important, però és probable que no hagués trencat els contactes amb el valencià. El 1621, un any després d'haver ingressat a l'Acadèmia de Sant Lluc, va tornar al Puèi per col·laborar amb el seu germà en alguns treballs de decoració. Concretament, podem remarcar, a l'església dels jesuïtes del Puèi, *L'Adoració dels pastors* i, a l'església de Saint-Vincent de Nyons, *Sant Bonaventura a l'estudi*, dos importants quadres que introdueixen el realisme de les figures i la veritat tàctil dels objectes i de les matèries en un univers de formes encara saracenià.

Després d'aquests retrobaments passatgers, sembla que Guy i Jean François van marxar del Puèi, sens dubte el 1624, a causa dels disturbis religiosos que havien d'encendre la regió fins a 1629. El

primer se'n va anar a Tolosa, on va realitzar importants treballs per als dominicans i els cartoixans. El segon tornà a Roma, on es relacionà amb els pintors francòfons, força nombrosos en aquella època, com ara Simon Vouet, Valentin de Boulogne, Nicolas Tournier i Claude Mellan. Sembla que la realització que va fer Simon Vouet el 1626 de *L'aparició de la Verge a sant Bru,* el dia abans del seu retorn a París, va coincidir amb una estada de Jean François en aquesta ciutat, on devia rebre encàrrecs per al convent dels jerònims.

Li atribuïm una sèrie de quadres, encara conservats a la *Quadreria dei Girolamini*, que avui s'atribueixen a Ribera: *Sant Pere, Sant Pau* i *Sant Jaume el Major*, d'una banda, i *Crist davant Caifàs* i *Sant Andreu*, d'una altra. Cal afegir un sisè quadre a aquests cinc, atribuït també al mestre valencià, *Sant Pere i sant Pau* del Museu d'Estrasburg, on tornen a aparèixer les figures precedents corresponents. Aquestes atribucions «oficials» a Ribera es basen en una forta tradició i una generosa «signatura», però de cap manera en característiques estilístiques i tècniques; es diu que es podria tractar d'obres de joventut, un període respecte al qual encara es desconeix l'estil del pintor! Tot i això, és fàcil de constatar que els trets de sant Pau en els dos quadres precedents, suposadament pintats a Roma o a Nàpols el 1616, es troben en un altre *Sant Pau* (Museu del Prado, Madrid), incontestablement de Lo Spagnoletto, que pertany a un altre *apostolado* (sèrie composta de dotze apòstols i Crist) datat en el 1630-1632 pels mateixos autors del catàleg de la gran exposició de 1992, que aquí serà la nostra referència principal. Els dos cicles d'origen són, evidentment, contemporanis i pertanyen a dos artistes diferents, Jean François i Josep Ribera, respectivament, utilitzant un mateix model. Els devien pintar cap a 1625/1626, data en la qual el llenguadocià no era a Roma.

Per als historiadors ja esmentats, *Crist davant Caifàs* –«Cristo flagelado» (sic)–[6] i *Sant Andreu* daten «entre 1616 i 1618» i comparteixen trets amb els cèlebres quadres de la col·legiata d'Osuna, a prop de Sevilla. Sembla, més aviat, que s'han de relacionar, el primer, amb el *Baptisme de Crist*, pintat per Giovanni Battista Caracciolo (Nàpols 1578-1635) –pintor que Jean François també va conèixer– i que encara es conserva al mateix convent napolità, i, el segon, amb *Sant Andreu* (Museu del Prado, Madrid) cap a 1626. Podem suposar que Jean François treballava aleshores al taller de Ribera?

Els quadres dels Girolamini comparteixen nombroses característiques amb d'altres atribuïts a pintors diferents i que també atribuïm a Jean François: un *Sant Jeroni* pintat sens dubte a Nàpols a la mateixa època per a l'església dels cartoixans de Bordeus (església de Sant Bru, Bordeus); *La negació de sant Pere*, de la Galleria Corsini, atribuït al Mestre del Judici de Salomó i pintat a Roma cap a 1627; *L'Adoració dels pastors*, dels cartoixans de Tolosa (a l'església de Sant Pere), i *El sopar d'Emmaús*, del Museu de Nantes, pintats tant l'un com l'altre, sens dubte, a Tolosa cap a 1630, l'últim, segons que sembla, per als corders de Puèi. Dues composicions de Ribera presenten uns trets molt semblants als de certes obres: el *Sant Jeroni* del Museu de l'Ermita-

***La Mare de Déu, l'infant Jesús i sant Bru,* de Guy François.**
Musée Crosatier, Le Puy-en-Velay.
© de la fotografia: J. Penent

3. Document publicat a Pérez Sánchez, Alfonso E.; Spinosa, Nicola (1992). Aquesta obra ens servirà de referència pel que fa a la versió «oficial» de Ribera.

4. Ibídem.

5. (Ferrante, 1983, p. 200-202).

6. L'artista representa el moment en què Caifàs va preguntar a Crist: «Ets el fill de Déu?».

***Sant Jeroni i l'àngel del judici*, de Jean François.**
Església de Sant Bru, Bordeus.
© de la fotografia: J. Penent

ge, que data de 1626, amb el quadre de Bordeus del mateix tema i *El Sant Salvador,* que pertany a l'*apostolado* de Madrid, amb *El sopar d'Emmaús* de Nantes... Poc temps després de la seva tornada, Jean François realitzà dues obres molt «riberenques»: les dues adoracions dels pastors per a les esglésies de Ganat (1630) i de Massiac (1633), a Alvèrnia. De fet, aquests quadres presenten una influència més gran d'un altre pintor valencià de Nàpols ja esmentat abans: Joan Do, dit *Giovanni Do*.

Guy François, ¿havia anat a Nàpols per estar amb el seu germà cap a 1626, com suggereixen molts indicis? Jean hi va col·laborar en la decoració ja mencionada de l'església dels cartoixans de Bordeus, però això no implica que abandonés Itàlia.

El comitent d'aquests treballs era el cardenal François de Sourdis, arquebisbe de Bordeus. Aquest brillant personatge, del qual es conserva el bust que va fer Bernini (església de Sant Bru, Bordeus), s'havia dirigit, primerament, cap a 1614, a un artista català, el cartoixà Lluís Pasqual i Gaudí (Vilafranca del Penedès 1556-cartoixa d'Escaladei 1621), el qual ja havia treballat per als monestirs del seu orde a Barcelona, Sevilla, València i Grenoble, i va morir el 1621, sense haver pogut finalitzar la decoració de l'església de Bordeus, raó per la qual, sens dubte, va ser sol·licitat Guy François. El cardenal De Sourdis va morir el 1628, precisament l'any que la pesta començà els seus estralls a la regió del Puèi, cosa que obligà el pintor a marxar i ser fora durant dos anys. És molt probable que aleshores Guy comencés un viatge per Espanya, potser seguint l'itinerari de Pasqual i continuant les seves obres a diversos monestirs, com havia fet a Bordeus. Això, però, són simples suposicions induïdes per les seves pintures posteriors.

Els quadres pintats quan va tornar al Puèi expressen, en comparació dels del període precedent, una evolució notable que ens fa preguntar sobre els contactes i les coneixences del pintor durant el curt període que va de 1628 a 1630. A *La cena,* que va col·locar aleshores a la col·legiata de Sant Bonet, som molt lluny de Roma i de Bolonya: un cert expressionisme guanya terreny a l'equilibri clàssic de la composició, Crist i els apòstols estan disposats al voltant d'una taula rodona, sobre la qual es distingeixen, entre diversos elements d'una natura morta escrupolosament descrits, taronges i llimones, no gaire corrents al Velai... Aquesta obra, carregada d'elements simbòlics relatius a l'eucaristia, podria respondre també a certes produccions de l'escola sevillana (Pablo de Céspedes, Alonso Vázquez...), però cal mencionar més concretament la *Cena* de Joan de Joanes, a la catedral de València, i sobretot la de Francesc Ribalta, l'únic artista contemporani, al col·legi del Corpus Christi. El nom de Ribalta, que va morir a València el 1628, cosa que sembla excloure una trobada amb el pintor llenguadocià, és mencionat, un altre cop, per la crítica quan parla del *Miracle de sant Jacint*, de Guy François, que és a l'església de Sant Llorenç del Puèi (Ternois, 1974, p. 142).[7] És interessant d'explicar que Ribalta havia treballat a la cartoixa de Porta Coeli, on les seves teories de sants podrien haver anunciat els *Sants xais* del Puèi (Museu Crozatier, Lo Puèi-en-Velai) i el seu famós *Crist abraçant sant Bernat* (Museu del Prado, Madrid), pintat entre 1625 i 1627, i podria haver inspirat directament *La verge, el nen Jesús i sant Bru* (Museu Crozatier, Lo Puèi; abans a la cartoixa de Tolosa). Fins al final de la seva vida, Guy François conservà en la seva obra l'empremta profunda de la pintura valenciana.

Jean François havia tornat a Roma cap a 1634; situem, aproximadament, en aquesta data el seu exuberant *Jesús ensenyant els doctors* (catedral de Saint-Mammès, Langres), que va formar part de la col·lecció del marquès Vincenzo Giustiniani. Aquest gran quadre ens posa un exemple significatiu de les confusions que hem volgut aclarir: en un inventari fet el 1638 un any després de la mort del propietari, ja

l'esmentaven atribuint-lo a Ribera! Amb tot, ell havia pintat a Roma o a Nàpols? Sembla que Jean François va anar un cop més a Nàpols, on devia reprendre el contacte amb el taller de Ribera. Daten d'aquesta època, certament, el cèlebre *Judici de Salomó,* de la Galleria Borghesa, que va servir per designar el pintor anònim que proposem d'identificar com a Jean François, i els cinc apòstols de la Fundació Longhi de Florència, que presenten les mateixes figures. Entre aquests últims, *Sant Tadeu* i *Sant Felip* recorden dos personatges de l'*apostolado* de Ribera ja mencionat; quant a *Sant Pau,* ens recorda el *Diògenes* (col·lecció particular) de 1637... D'aquesta època en què Ribera pintava els personatges de l'antiguitat, data sens dubte *La disputa dels filòsofs* (Anaxàgores i Lacida), del Museu de Saint-Omer, a la qual una neteja recent ha fet perdre la «signatura» de Ribera. Esmentem, a més, *El lliurament de sant Pere*, del Museu d'Orlhac, amb un esperit ben proper en diversos detalls (la mà oberta de sant Pere, les tonalitats verd turquesa i bruna dels vestits...) al quadre de Ribera del mateix tema pintat el 1639 (Museu del Prado, Madrid).

Després de la seva tornada definitiva cap a 1640, Jean François va ser l'autor, un altre cop, d'una napolitana *Adoració dels pastors* (església parroquial de Salers), molt propera a les composicions de Joan Do i que al principi del segle XX va ser atribuïda a Ribera pel Servei de Monuments Històrics. Per a una església de Tolosa, potser, on el vell artista provà d'establir-se, realitzà una altra versió d'aquest quadre (col·lecció particular), més suau, en un estil «a la Vouet», però l'esbós d'aquesta pintura va ser presentat, una vegada més, com una obra de Ribera... Un quadre d'aquesta última etapa, una nova versió del *Sopar d'Emmaús* (Museu dels Agustins, Tolosa) pintada per als cartoixans de Tolosa, va multiplicar encara més les referències al mestre valencià: *El Sant Salvador*, de Madrid, ja mencionat; *El bevedor*, de 1637 (col·lecció particular)...

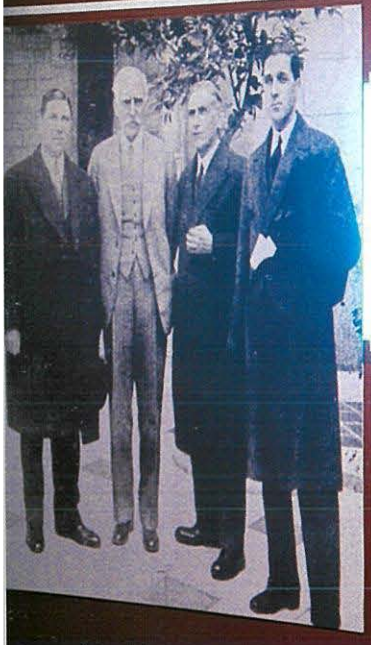
Guy i Jean François van morir pels volts de 1650; Ribera, el 1652; Do, el 1656; Ribalta ja era mort des de 1628.

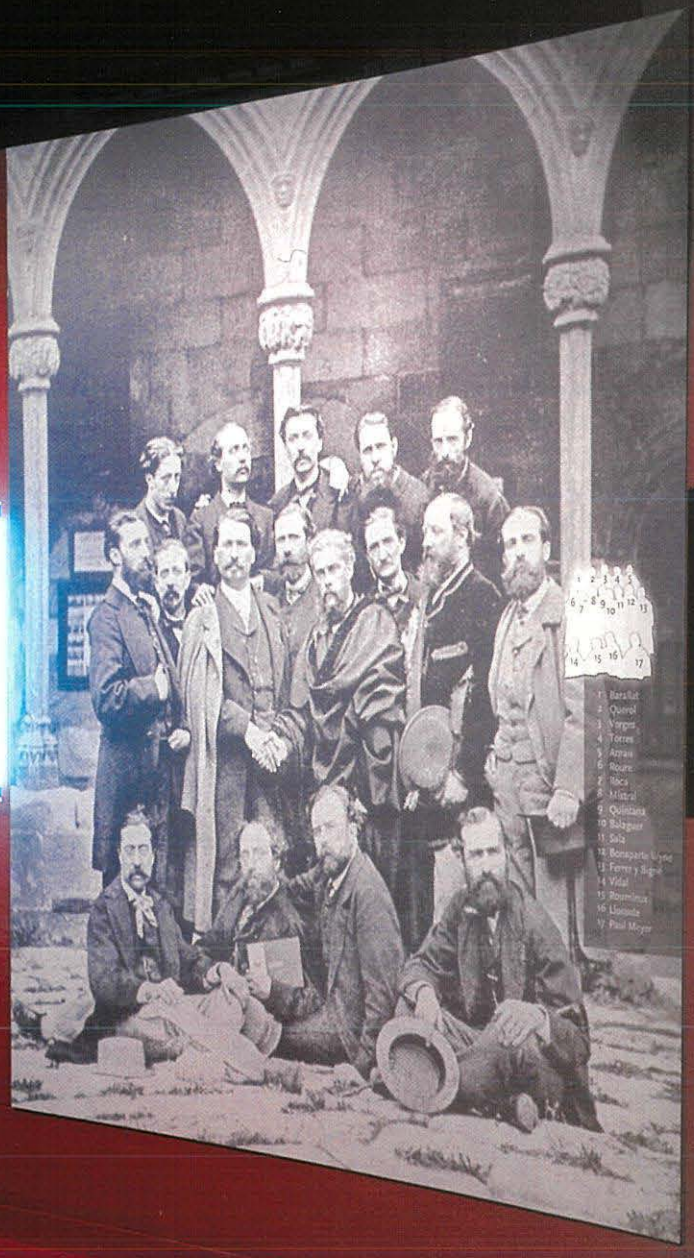
Així, per una mena de repte llançat a la història, deixant a part les distàncies, l'exili i fins i tot la mort, els principals pintors de l'espai occitanocatalà de la primera meitat del segle XVII es van trobar. Un d'ells, Josep Ribera, és considerat un geni universal.

7. «Digne d'un Ribalta.»

somniada

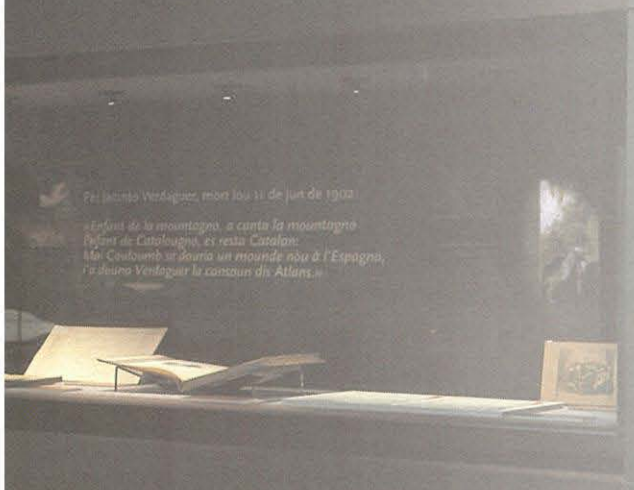
iada

La pàtria somniada

16

Felibritge i Renaixença

A mitjan segle XIX, sorgeixen a Cat[illegible] recuperació del català i de l'occità [illegible] i el Felibritge, respectivament. Am[illegible] llengua respectiva a través de l'estudi [illegible] Els felibres, un grup de poetes provençals [illegible] intel·lectuals de la Renaixença catalana de [illegible] relacions encoratjades per Víctor Balaguer [illegible] una gran amistat. Malgrat aquests vincles [illegible] decisivament en la construcció del catalanisme [illegible] felibres resten com un moviment exclusivament [illegible] inquietuds socials del seu poble i sense cap [illegible] la cultura occitanes.

Felibritge e Renaixença

Vèrs lo mitan del sègle XIX, espelissan [illegible] movements de recuperacion del catalan [illegible] cultura: la Renaixença e lo Felibritge [illegible] revendican la dignitat de la lenga respectiva [illegible] de la creacion literària. Los felibres, un grop de [illegible] de ligams estreches amb los intellectuals de la Re[illegible] mitat del segle XIX, de relacions encorafiadas [illegible] Mistral, qu'unís una granda amistat. Malgrat aquo[illegible] participan decisivament a la construccion del cat[illegible] que los felibres demòran coma un movement exclu[illegible] de las inquietuds socialas de lor pòble e sens [illegible] lenga e la cultura occitanas.

Philippe Martel
CNRS-Université Paul Valéry-Montpellier III

Els Jocs Florals, el Felibritge i la Renaixença[1]

Renaixença i *respelido*: el mot català i el mot «provençal», com es deia en aquella època, simbolitzen el fet que a mitjan segle XIX els intel·lectuals catalans i occitans redescobrissin el passat gloriós de la seva llengua i de la seva cultura. És clar que no van ser els únics de fer aleshores un redescobriment semblant. Precisament era l'època en la qual els «pobles», especialment els «pobles» sense Estat, començaven a reivindicar, segons models diversos, una identitat pròpia per mitjà d'un treball de reconstrucció basat en la llengua, la literatura, popular o no, i la història. El que va permetre el retrobament, en aquell context, de la renaixença catalana i de la que dirigien els felibres al voltant de Frederic Mistral va ser que ambdues compartien no solament referències històriques i culturals comunes, sinó també una acció –una vel·leïtat d'acció, més ben dit– comuna. Aquí tractarem d'aquest retrobament i n'abordarem l'abast i els límits inevitables.

L'època del retrobament

Amb la perspectiva d'avui dia, aquest retrobament sembla lògic. Els dos moviments de renaixença van començar més o menys alhora en regions veïnes i tots dos es referien, cadascun per la seva banda, a una mateixa edat d'or medieval: per als catalans, la del gran regne de la corona d'Aragó, dirigit des del segle XII per una dinastia catalana, i per als occitans, la del segle XII dels principats autònoms i dels trobadors, que també tenim a Catalunya. Així és que no ens sorprendrà de veure els catalans militar, des del principi dels anys cinquanta, a favor del restabliment dels Jocs Florals medievals o els felibres, una mica més tard, anomenar *Jo Flourau* els seus concursos de poesia. A més, hi havia la croada contra els albigesos: la derrota de Muret de 1213 concernia tant els occitans, favorables al comte de Tolosa, com els catalans, el sobirà dels quals, Pere I, va mo-

Frederic Mistral i Víctor Balaguer, al centre de la fotografia, acompanyats dels felibres Felip Grass, William Bonaparte-Wyse, Teodor Auvanel, Josep Brunet, Ansèume Matieu, Antoine-Blaise Croussillat, Grivolas, Josèp Romanilha i Loïs Romieu.
Biblioteca Museu Víctor Balaguer.
© de la fotografia: Biblioteca Museu Víctor Balaguer (Fotos PSL)

rir durant aquella batalla. Trobadors, croada: vet aquí els dos fets que fonamentaven la imatge (o el mite) d'un passat comú.

Això no obstant, ni els uns ni els altres encara no sabien fins a quin punt aquest passat era comú, perquè hi havia la frontera. Els occitans es determinaven en relació amb París; els catalans, en relació amb Madrid. Encara més greu: els catalans celebraven els trobadors, però tendien a magnificar, primer de tot, els seus, fins i tot a considerar que el que escrivien els trobadors de l'altre costat –els citaven– era, en el fons, català; això és el que resultava dels articles escrits en castellà per Víctor Balaguer el 1851 i per Antoni Bofarull el 1854, justament a propòsit dels Jocs Florals. Si ens els creiem, la presència de catalans a Provença durant el segle XII explica el desenvolupament d'una literatura «provençal» que els deu molt.[2] És clar que, per als primers renaixentistes occitans, van ser els seus trobadors, llemosins, llenguadocians o provençals, els qui donen el to en matèria de la lírica cortesa. Des del principi, doncs, es pot endevinar que les memòries històriques i culturals dels uns i dels altres es van encreuar, però no eren totalment idèntiques. Encara ho ignoraven, però, perquè s'ignoraven mútuament. Només fins a 1859: per als catalans va ser l'any dels Jocs Florals, la primera manifestació pública de la Renaixença en què es van reunir poetes i intel·lectuals. En aquella ocasió, els discursos de Bofarull i de Balaguer –ells un altre cop– van evocar, per primera vegada, el que passava a l'altra banda dels Pirineus (MOLAS, 1984, p.191-216); concretament, l'èxit que havia tingut a París un jove escriptor provençal, Mistral, i el seu poema èpic *Mirèio*, celebrat per Lamartine i posteriorment per la crítica. L'èxit d'aquest poema, escrit en una llengua «dolça germana de la nostra», va dir Víctor Balaguer, era la prova que una llengua minoritària es podia guanyar l'estimació dels mestres de les grans literatures: si el «provençal» ho havia aconseguit, per què el català no? Es tractava, més que no pas de celebrar Mistral, de donar al públic un exemple estranger reconfortant. Els amics de Mistral, reunits en el Felibritge des de 1854, no ho van acceptar.

Tot i això, no va passar res: ja s'havia fet el primer pas. L'any següent, un catalanista, Damas Calvet, va conèixer Mistral i els seus felibres, que van descobrir en aquella trobada els catalans. Va ser un enlluernament, tant per als uns com per als altres. El 1861 un diari barceloní, *La Corona*, va publicar la traducció de Francesc Pelagi Briz d'alguns extractes de *Mirèio*, mentre Mistral escrivia un dels seus grans poemes polítics: l'*Odo i Troubaire Catalan* 'Oda als poetes catalans'. S'hi expressa, primerament, el record de les glòries medievals. Mistral, d'acord amb la idea que es tenia aleshores de la societat occitana d'abans de la croada, hi descriu un sud evolucionat, tolerant, ja democràtic:

Li Troubaire, -e degun lis a vincu despièi,
A la barbo di clergue, à l'auriho di rèi
Aussant la lengo poupulari,
Cantavon, amourous, cantavon libramen
D'un monde nòu l'avenimen
E lou mesprès di vièis esglàri.

Alor i'aviè de pitre e d'aspre nouvelun:
La republico d'Arle, au founs de si palun,
Arresounavo l'emperaire;
Aquelo de Marsiho, en plen age féudau,
Moustravo escri sus soun lindau:
Tóuti lis ome soun de fraire.

Segueix l'evocació del record de l'ajuda prestada pel rei Pere I i els seus catalans amb «*sa lanço ben pounchudo*», quan l'Església i els francesos vénen a assolar el país d'oc. Després Mistral evoca l'època en la qual els catalans i els occitans, cada poble per la seva banda, participen en els destins de dues grans nacions: França i Espanya.

Li Prouvençau, flamo unanimo,
Sian de la grando Franço, e ni court ni coustié;
Li Catalan, bèn voulountié,
Sias de l'Espagno magnanimo.

Feta aquesta concessió, Mistral, en la darrera part del poema, pot profetitzar un avenir que, per la desaparició de les antigues fronteres nacionals, en el marc d'una Europa unificada, permetrà el restabliment dels antics lligams entre pobles germans:

E veirem, iéu vous dise, à la mendro ciéuta
Redescèndre, o bon ur! l'antico liberta
E l'amour soul jougne li raco;
E quouro que negreje uno arpo de tiran,
Touti li raço boumbiran
Pèr coussaia la tartarasso!
(...)

1. Aquest article procedeix d'un text refet i completat que va aparèixer a la tardor del 2002 a *48-14*, revista del Museu d'Orsay, número 15, p. 74-79.

2. Discurs reproduït a J. Molas i altres (1984, p.108-115).

El 1867 alguns escriptors i polítics catalans van oferir una copa d'argent, la *Cupo Santo*, per agrair l'acolliment que els felibres havien dispensat a Víctor Balaguer durant el seu exili a Provença. Al setembre de 1868, els felibres van invitar els seus amics catalans a les grans festes literàries de Sant-Romièg i els van regalar una altra copa idèntica a la *Cupo Santo*, com a regraciament pel seu gest.
Direcció General de Patrimoni Cultural.
© de la fotografia: MHC (Pep Parer)

Dis Aup i Pirinèu, e la man dins la man,
Troubaire, aubouren dounc lou vièi parla rouman!
Acò's lousigne de famiho,
Acò's lou sacramen qu'is àvi joun li fiéu,
L'ome à la terro! Acò's lou fiéu
Que tèn lou nis dins la ramiho.

Intrepide gardian de noste parla gènt,
Garden-lou franc e pur e clar coume l'argènt,
Car tout un pople aqui s'abéuro;
Car, de mourre-bourdoun qu'un pople toumbe esclau,
Se tèn sa lengo, tèn la clau
Que di cadeno lou deliéuro.[3]

Atès que els retrobaments entre els catalans i els «provençals» també es faran al voltant de la seva llengua comuna. Des de la primera estrofa, el català es presenta com «una de les branques de la nostra llengua», la qual cosa, al final, plantejaria problemes...

Les relacions occitanocatalanes es van reforçar durant els anys següents: quan el 1868 el Felibritge va elaborar els seus primers estatuts, Damas Calvet, el primer intermediari, va ser admès en la llista dels cinquanta felibres. Amb tot, va ser eclipsat, de seguida, per un personatge d'una altra envergadura, aquest Víctor Balaguer del qual ja hem parlat, escriptor català però sobretot polític, diputat a les Corts, on formava part de l'oposició liberal, cosa que li va valer l'exili el 1866. Va decidir, aleshores, de refugiar-se a Provença. De cop va esdevenir un dels confidents de Mistral, un dels qui el van animar a passar del camp de la pura reivindicació cultural i lingüística al de la reivindicació política, federalista en aquest cas, seguint el propòsit anunciat a la seva oda als poetes catalans. Junts van anar a París el 1867; en aquest viatge sembla que van establir contactes polítics, dels quals no se sap gran cosa; només se'n sap que no van anar gaire lluny.

L'auge de les relacions occitanocatalanes se situa l'any següent. Balaguer, que ja havia tornat de l'exili i era el president dels Jocs Florals, va invitar al maig els seus amics felibres a aquesta celebració. Així, doncs, Mistral es va desplaçar fins a Barcelona amb tres amics seus, entre els quals hi havia el romanista parisenc Paul Meyer. L'acollida va ser triomfal. Evidentment, és més probable que els catalans aclamessin l'home que va ajudar Balaguer que no pas el representant de Provença. Així i tot, Mistral no es va saber estar d'aprofitar un èxit popular al qual no estava gaire acostumat a casa seva. Al principi del mes de setembre de 1868, va ser el torn dels felibres d'invitar els seus amics catalans a les grans festes literàries de Sant-Romièg, cobertes, cosa remarcable, per la premsa parisenca. Aquí, un altre cop, ens podem preguntar què donava èxit a aquestes festes: ¿la simpatia d'una part de l'esquerra francesa per un Balaguer que semblava que compartia totes les seves idees i que, d'altra banda, va haver de tornar a agafar el camí de l'exili just després de les festes barcelonines de maig? ¿O la curiositat per aquests felibres que militaven a favor de la seva llengua en l'àmbit de la poesia? Sigui quina sigui la causa, la dinàmica sembla que funcionava.

Al final de les festes, però, hom es va assabentar que a Espanya hi havia una revolució. Balaguer hi va tornar a l'acte per ocupar càrrecs importants en el nou règim (ambaixador i després ministre). No cal dir que les seves preocupacions van ser, des d'aleshores, menys literàries que no pas polítiques i que en una Espanya que havia entrat en una fase de turbulència, fins i tot de guerra civil, no era el moment adequat per a la celebració de la fraternitat occitanocatalana. A més, a França hi hauria, ben aviat, la guerra francoprussiana de 1870.

L'època del distanciament

La guerra francoprussiana, ho sabem, es va acabar desastrosament i va obrir el camí d'una guerra civil a França a la primavera de 1871. L'episodi de la Comuna, malgrat les seves proclames federalistes, va espantar prou Mistral perquè s'adherís al camp de l'ordre i de la restauració monàrquica. Les cartes als seus amics catalans ho mostren perfectament, als quals va disgustar per l'admiració que mostrava per una insurrecció carlina que l'esquerra catalana no volia de cap de les maneres. En el camp polític, doncs, els uns i els altres no tenien gaires coses a dir-se.

Les relacions continuaven, tanmateix, en l'àmbit purament literari. Quan Mistral va decidir, el 1876, de reorganitzar el Felibritge, ho va fer comptant amb la col·laboració dels catalans, però amb molt poca traça. La direcció del Felibritge s'havia d'assegurar amb un consistori de cinquanta membres cooptats per tota la vida i que representaven les diverses províncies d'oc. Els catalans, amb vint-i-un escons, repartits, a més, entre Catalunya, València i les Illes Balears, hi eren minoria. D'altra banda, Mistral va confiar la cooptació dels futurs membres catalans del consistori (els «majorals») a un delegat, Albert Quintana, que va fer una selecció discutible; els exclosos van sentir una viva amargor sense que els escollits manifestessin un gran interès per aquest Felibritge tan llunyà, però sobretot el que va irritar els catalans va ser que aleshores va aparèixer clarament que, per a Mistral i els seus amics occitans, el català no era res més que un dialecte d'oc una mica particular. I encara pitjor: el 1876 Paul Meyer, un dels invitats del maig de 1868, va explicar, durant la seva lliçó inaugural al Col·legi de França, que, en realitat, la renaixença catalana era filla d'una renaixença d'oc, la qual li havia assenyalat el camí. Aquest comentari va tenir una resposta virulenta de Rubió i Ors, veterà del catalanisme en qui no havien pensat en les eleccions dels majorals catalans i que va explicar sense embuts que la Renaixença no havia esperat els «provençals» per desenvolupar-se, i que a l'inici ignorava fins i tot l'existència dels primers balbotejos del Felibritge.[4]

Això no obstant, encara no s'havia acabat tot. El 1878 la Societat per l'Estudi de les Llengües Romàniques, en els càrrecs de poder de la qual hi havia els felibres, va organitzar grans festes literàries a Montpeller. El tema d'aquestes festes era la unió de les races llatines enfront del perill pangermanista. El premiat del concurs literari organitzat per a aquest esdeveniment va ser un romanès, entre d'altres catalans, italians i occitans. Va ser l'última gran reunió entre occitans i catalans; Balaguer, però, ja no va ser present en les cerimònies, sinó que es va limitar a enviar un missatge de suport a un grup de felibres d'esquerres al voltant de l'ex-*comunard* Xavier de Ricard, que va organitzar la seva trobada «llatina» al marge de les festes oficials! A Mistral, evidentment, això no li va agradar.

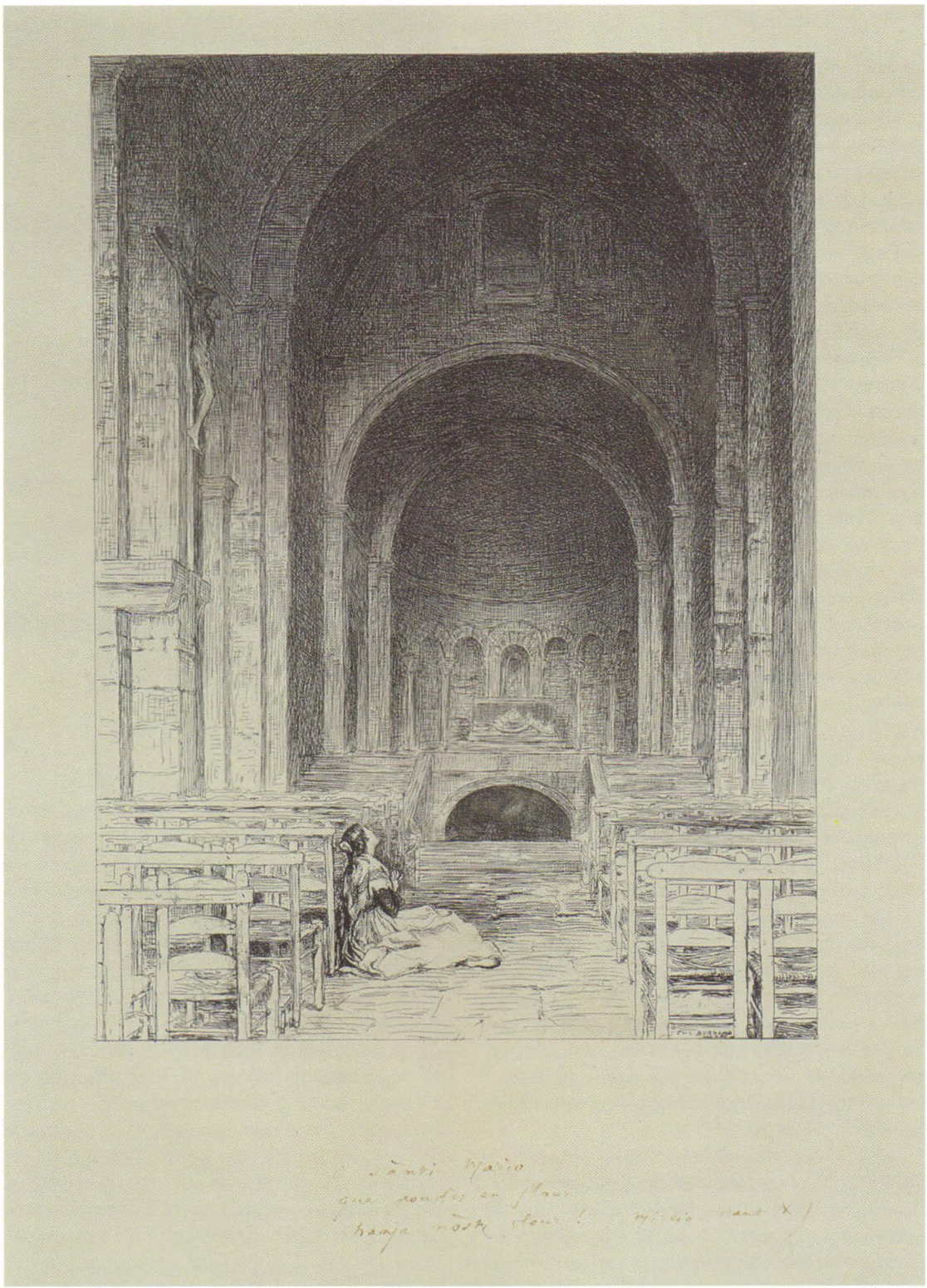

Plafó al·legòric de la llengua catalana: «Morta dihuen qu'es, mes jo la crech viva».
Museon Arlaten. Musée Départamental d'Ethnographie, Arles.
© de la fotografia: B. Delgado

El 1880 va aparèixer a Espanya el llibre d'un cert Francisco Tubino dedicat a la història «de la renaixença literària contemporània a Catalunya, Balears i València». De fet, s'hi acusa vigorosament la dita renaixença de combatre la unitat espanyola i s'hi aborda la qüestió de les relacions occitanocatalanes d'una manera força singular. D'entrada, l'autor demostra que aquestes relacions no poden dur enlloc: totes dues parts són massa estranyes l'una a l'altra. Segueix una demostració extraordinària en què s'oposa el caràcter català, «auster, combatiu (...), viril, melangiós i orientat cap a ell mateix (...), absolut en els seus ideals»,

3. Aparegut a l'*Armana Prouvençau*, publicació anual del Felibritge editada des de 1862. Posteriorment, va formar part d'un recull de Mistral (1876).

4. *Breve reseña del actual renacimiento de la lengua y literatura catalana*, traduït al francès el 1879 (Montpeller, Société d'Études Romanes).

***Mireio dans l'eglise de Saintes*, d'Eugène Burnard.**
Impressió *avant la lettre* d'un dels gravats que il·lustren l'edició de 1898 del poema èpic de Frederic Mistral, *Mirèio*.
Museon Arlaten. Musée Départamental d'Ethnographie, Arles.
© de la fotografia: B. Delgado

al caràcter «provençal», «jovial, pacífic, dolç, dòcil, expansiu (...). Els felibres canten les flors, l'amor, el bon vi». Resumint, «entre la renaixença catalana i la provençal, hi ha una distància que no reduiran ni els entusiasmes passatgers dels poetes, ni els brindis de circumstància dels oradors». Ens admira l'associació entre dos etnotipus, el del català vist pels altres espanyols i el del meridional vist... pels francesos del nord... Malgrat haver estat rebutjats així a l'altra banda de la frontera, els «provençals» reapareixeran al final del llibre en el moment de treure les lliçons necessàries de les explicacions. Tubino assigna a la literatura catalana la tasca de parlar de la família, l'amor, la religió, els herois del passat i del present, el treball i la caritat, tot «en comunió amb els altres espanyols», i de proposar com a model... els felibres:

Atès que la florida literària provençal és tan admirada pel grup catalanista, per què no es pot seguir el prudent exemple dels felibres? Llegiu les produccions dels felibres: hi buscareu en va els inoportuns atacs contra París i el centre de França que es troben deplorablement en gran nombre en els escrits catalanistes quan es parla de Madrid o de Castella.

Els felibres es van assabentar de l'existència d'aquesta obra, que Mistral va saludar així que va aparèixer, abans de nomenar-ne l'autor membre associat (soci) del Felibritge. Sens dubte no li desagradava de veure els seus amics com a exemple per als seus cosins de Catalunya. El problema era que en aquell moment el catalanisme evolucionava cap a posicions més radicals, cada cop més properes a un veritable nacionalisme català. Es comprèn, per tot plegat, que un dels millors representants d'aquest catalanisme, Valentí Almirall, s'hagués lliurat, el 1884, a un atac frontal contra el Felibritge a la revista *L'Avenç*, presentat en uns termes que recorden sorprenentment els utilitzats per Tubino:

> *Les félibres vivent dans une contrée où croissent la vigne et l'olivier et où le soleil prodigue ses feux. Pour eux comme pour le Français le plus français du Nord, la France est la nation par excellence et Paris le cerveau du monde.(...) Le mouvement félibréen a pour conditions caractéristiques la gaieté, la simplicité, la délicatesse.*[5]

Som, efectivament, davant una carta de ruptura. No és d'estranyar, doncs, que el 1893 el Felibritge català fos suprimit davant la indiferència bastant general i que els seus darrers majorals fossin convertits en simples socis, com el famós Tubino. El 1914 només

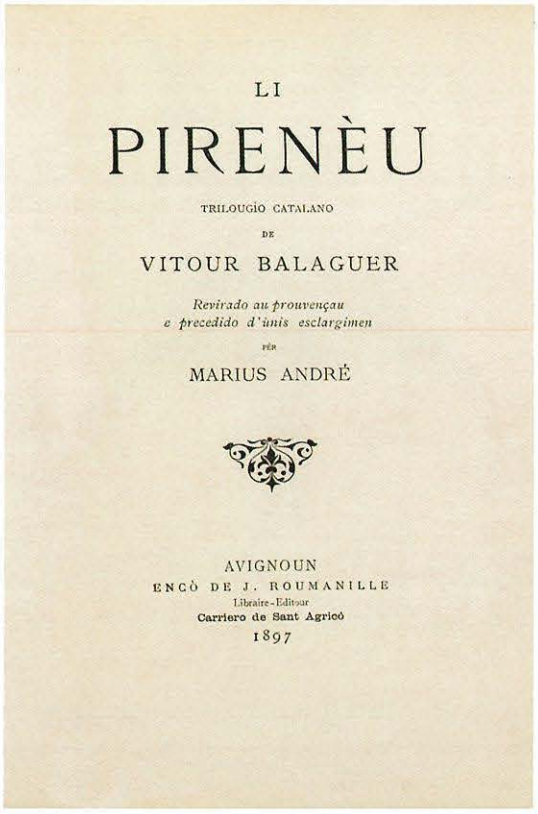

Estel de set puntes, una de les insígnies dels felibres.
Museon Arlaten. Musée Départamental d'Ethnographie, Arles.
© de la fotografia: B. Delgado

en quedaven tres, i cap nouvingut no va creure necessari de completar el lot i, cosa que és pitjor, aquell mateix any l'anuari del Felibritge va posar de nou Teodor Llorente en la llista dels socis vius, quan havia mort el 1911...

Les relacions eren, aleshores, indirectes i parcials. En gros, es poden distingir dos eixos que no es barrejaven però tampoc no s'oposaven. Hi ha el que en podríem dir eix Provença-València. El moviment valencianista, encarnat per Teodor Llorente, era animat per burgesos conservadors i ruralistes, bastant desconfiats de la bellugadissa Barcelona; Llorente i els seus amics es reconeixien de bona gana en el programa del Mistral del final de segle, que ja envellia. Per contrast, un segon eix unia els llenguadocians –essencialment, de Montpeller– i alguns barcelonins. Els montpellerins s'aferraven a mantenir, en la dècada de 1880, el projecte d'unió de les races llatines que havien encarnat el 1878 a la seva ciutat. D'altra banda, desconfiaven dels provençals perquè sospitaven que volien sotmetre el conjunt de la renaixença d'oc al seu lideratge, concretament imposant la forma dialectal emprada per Mistral a tot l'espai occità. En resum, de la mateixa manera que la fiança provençal servia a Llorente per oposar-se a Barcelona, la referència a Barcelona servia als montpellerins per distanciar-se de Provença. Això sí, en tots dos casos, la referència a l'aliat de l'altra banda dels Pirineus romania simbòlica i rarament es concretava en accions comunes. Malauradament, creiem que l'úl-

5. Citem aquí la traducció de Cl. Liprandi (1955, p. 41-42).

LI

PIRENÈU

TRILOUGIÒ CATALANO

DE

VITOUR BALAGUER

Revirado au prouvençau
e precedido d'ùnis esclargimen

PÈR

MARIUS ANDRÉ

AVIGNOUN

ENCÒ DE J. ROUMANILLE

Libraire-Editour

Carriero de Sant Agricò

1897

***Li Pirinèu*, de Víctor Balaguer, traduït a l'occità per Màrius André (1897).**
Biblioteca Museu Víctor Balaguer.
© de la fotografia: Biblioteca Museu Víctor Balaguer (Fotos PSL)

tima manifestació d'autèntic fervor occitanocatalà va ser el poema de 1907 *Els focs d'aquesta nit de Sant Joan*, del gran poeta català Joan Maragall, en el qual celebra la revolta dels vinyataires llenguadocians:

> Que la terra està revolta
> sota el peu dels occitans,
> i convé que se'n recordin,
> de l'antiga germandat.
>
> Des que fou esquarterada
> no s'havia pas vist mai
> redreçar-se alhora els trossos
> cadascú pel seu costat.
>
> Miracle, gent d'Occitània!
> L'esperit d'Oc s'ha despertat!
> Tots la passarem en vetlla,
> eixa nit de Sant Joan.

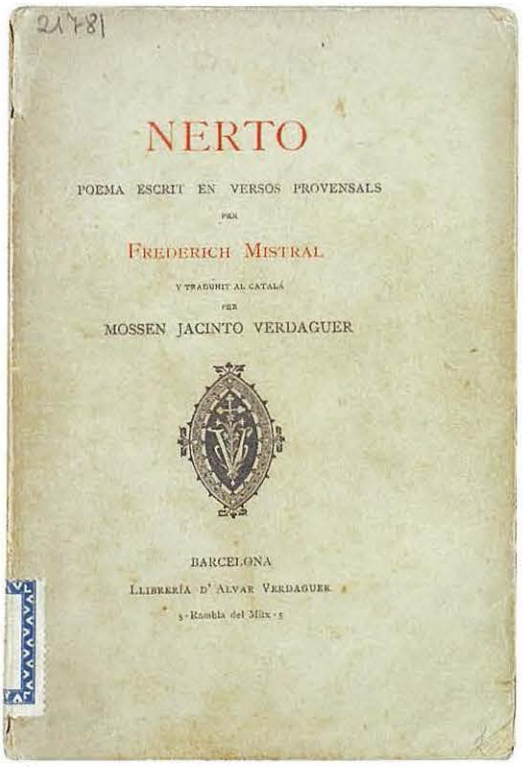
Per què el retrobament del principi dels anys seixanta, tan prometedor, es va acabar tan aviat, alguns anys més tard? Deixant a part les ofenses i els desencerts dels protagonistes, les relacions occitanocatalanes van topar amb unes quantes dificultats de fons. Per començar, la distància física, que limitava els contactes: quan Llorente va anar a Montpeller per les festes llatines de 1878, el viatge va durar vint-i-tres hores... La distància heretada de la història també va tenir el seu paper. Certament, el català s'assembla molt a l'occità, encara que això no va impedir a Mistral i Balaguer d'escriure's... en francès. Certament, els trobadors catalans escrivien en occità. Tanmateix, després totes dues llengües havien seguit camins divergents, i, sobretot, el català, llengua oficial molt de temps, tenia una consciència d'individualitat que excloïa qualsevol inclusió en un conjunt més ampli. Tot i això, per als felibres, el català era un simple dialecte de la llengua d'oc i la literatura que s'hi feia era un annex de la literatura d'oc. A més, els felibres no tenien pressa per saber més coses de l'àmbit català: a les bibliografies dels escrits d'oc fetes anualment a partir de 1872 per Mistral mateix en el seu *Armana Prouvençau* ('Almanac Provençal') hi ha cinc-cents títols de 1872 a 1890, dels quals només cinc estan en català, entre els quals hi ha traduccions d'obres en occità perquè els catalans traduïen els poetes d'oc –Mistral el primer–, mentre que un sol poeta català, Jacint Verdaguer, va tenir dret a una traducció al provençal del seu poema *L'Atlàntida*. Això és tant com dir que la fraternitat entre occitans i catalans no recolzava, ben bé, sobre un profund coneixement mutu. Si en els Jocs Florals hi van participar escriptors occitans, es tractava, en general, d'escriptors menors...

El problema fonamental, però, és en un altre lloc. Encara que Mistral somniava una Europa futura que esborraria les fronteres, aquestes encara hi són avui dia. Fins i tot en una Espanya arcaica, sense una ideologia nacional atractiva, la burgesia barcelonina es podia considerar defraudada en les seves aspiracions i jugar la carta del particularisme català; el catalanisme de seguida esdevindria així un moviment social i també una nebulosa de moviments polítics força ben implantats en la societat de referència. En canvi, el sud de l'Estat francès era la perifèria subdesenvolupada d'un estat nació, el centre del qual era lluny, cap al nord, i que recolzava sobre una ideologia nacional força eficaç en les mentalitats, un estat fort que havia construït un imperi colonial en el moment en què Espanya acabava de perdre el seu. Ningú al sud no s'arriscaria, doncs, a criticar aquest estat de les coses, i les elits locals jugaven a fons la

carta de l'assimilació de la cultura «nacional». Què podien pensar Mistral i els seus amics, intel·lectuals de classe mitjana, lligats amb el que a França era vist com un *patois* de camperols?

Aleshores, per què va tenir lloc el retrobament, si les diferències eren tan importants? Si deixem de banda la il·lusió romàntica nascuda de la similitud de les llengües i dels records històrics comuns, som davant un interès ben comprès compartit per tots dos costats. El descobriment del cosí-veí permetia a cadascun d'ampliar els horitzons: Catalunya i el sud de l'Estat francès eren, des d'aleshores, les dues realitzacions d'una «raça» que es reia de les fronteres dels estats. En poques paraules, el seu problema, que era provincial, va esdevenir europeu. Aquest interès ben comprès i aquest intercanvi internacional de confiances van ser el que justificà la presa de contacte, encara que les diferències concretes entre tots dos vessants limitessin la productivitat.

El refredament final no vol pas dir que el que va passar durant els anys en què la dinàmica va funcionar no deixés cap empremta. Va romandre, per exemple, la copa oferta als felibres pels catalans el 1868 i que va esdevenir el Grial del Felibritge, el qual va respondre el 1877 oferint als catalans una altra copa. Deixant a part els símbols, els textos i les manifestacions que van caracteritzar els retrobaments occitanocatalans d'aquells anys, en va subsistir la memòria. Una memòria prou present i latent per ser revifada durant el segle següent, quan les dictadures de Primo de Rivera, de primer, i de Franco, després, van portar els catalanistes al camí d'Occitània que

***Nerto*, de Frederic Mistral, en la traducció al català de Jacint Verdaguer (1885).**
Biblioteca Museu Víctor Balaguer.
© de la fotografia: Biblioteca Museu Víctor Balaguer (Fotos PSL)

Balaguer ja havia seguit, i per permetre al mateix temps de recomençar les relacions entre els dos vessants dels Pirineus orientals. Aquesta, però, és una altra història.

Vinyet Panyella
Biblioteca de Catalunya

«La causa occitana». Les relacions occitanocatalanes a la primera meitat del segle xx

Introducció

Les relacions occitanocatalanes constitueixen un interessant tema d'història cultural dins de l'Europa dels dos darrers segles. Tots dos països han mantingut situacions paral·leles durant segles, des de la potència política, decisiva, durant l'edat mitjana i l'esplendor lingüística i cultural fins a la pèrdua de la independència política i la submissió successiva i conflictiva als estats nació respectius de l'edat moderna. Ni França ni Espanya no van tenir gaires miraments vers l'antiga esplendor de l'imperi occità i els països de l'antiga Corona d'Aragó, respectivament. Tant un estat com l'altre s'han fonamentat i es fonamenten encara avui dia en un fort centralisme d'arrel jacobina tendent a enfortir el sentiment i la preeminència d'un sentit de pàtria i de cultura unitaristes que relega a la condició de segona categoria les llengües i cultures que no són les que ambdós estats llueixen com a símbol i emblema.

Però... tant Occitània com Catalunya han sobreviscut, per bé que al llarg de circumstàncies diverses. L'evolució històrica de totes dues societats, amb el component industrial que arrencà i arrelà al segle xix i que marcà l'evolució de la catalana però no de l'occitana, les defineix com dues societats encara diferents. Per contra, els corrents culturals nascuts al voltant del romanticisme i la seva evolució penetraren tots dos territoris, que en un moment determinat es reconegueren com a territoris germans arran de l'eclosió del Felibritge i del ressò i la recepció corresponents en els homes de la cultura de la Renaixença. Des de mitjan segle xix, Occitània i Catalunya s'han reconegut com dues nacions sense Estat descendents del llegat romà i llatí, amb dues llengües agermanades per l'evolució paral·lela de la seva naixença i el seu creixement, amb dues cultures vinculades a l'evolució sociopolítica dels territoris respectius per les quals han hagut de treballar i, quan ha calgut, lluitar defensant-ne l'ús, el prestigi, la continuïtat i el creixement.

Un assaig de periodització

Amb el gran corrent del romanticisme, tant Catalunya com Occitània van iniciar processos paral·lels de recuperació tant dels propis símbols com dels elements vivents en les respectives realitats històriques i culturals. Catalunya i Occitània es van sentir cridades a restablir un sistema de relacions que fins a la batalla de Muret (1213) havien enfortit les mútues vinculacions culturals i polítiques. El pas dels segles i de la història els havia separat els camins, però el mateix substrat històric i l'arrel comuna de les llengües respectives les han conduït, des de mitjan segle xix, a retrobaments cíclics.

Adoptant la perspectiva de la història cultural de tots dos països, es poden establir cinc etapes en les relacions occitanocatalanes, que transcorren des de la fundació del Felibritge fins als nostres dies.[1]

La primera etapa (1854-1890) sorgeix arran de l'eclosió del Felibritge i de la Renaixença, moviments que van unir les figures més preclares de tots dos moviments: Frederic Mistral per part dels felibres i Víctor Balaguer des del romanticisme català. Van ser relacions literàries i sociopolítiques que van depassar els dos noms propis esmentats i que es van estendre a altres personalitats. La càrrega historicista del romanticisme català i la potència literària de la literatura mistraliana van aconseguir en pocs anys l'establiment una xarxa de relacions que va perdurar durant moltes dècades i va constituir el fonament de l'evolució posterior de les relacions lingüístiques, literàries i culturals.

La segona etapa (1890-1920) correspon als anys que van transcórrer entre la dècada dels noranta del

1. L'establiment d'aquesta periodització respon a la voluntat d'endreçar i sistematitzar períodes que semblen més definits i d'altres que no ho semblen tant des de la convenció de la cronologia política, històrica i cultural d'Occitània i de Catalunya. Aquest és un treball que valg fent, principalment, en relació amb l'estudi i l'edició de l'epistolari de Josep Carbonell i Gener.

L'AMIC DE LES ARTS

GASETA DE SITGES

ANY II — 31 DE DESEMBRE DE 1927 — NÚM. 21

«L'AMIC DE LES ARTS»
DIRECTOR
JOSEP CARBONELL I GENER
REDACTORS PERMANENTS
J. V. FOIX · M. AL. CASSANYES · RAMON PLANES · SALVADOR DALÍ · LLUÍS MONTANYÀ · DOMÈNEC FONRENT · SERAFÍ TIÀ GARCIA
GRÀFICS
AGUSTÍ FERRAN

AQUEST NÚMERO DE "L'AMIC DE LES ARTS" HA ESTAT REVISAT PER LA CENSURA

SUBSCRIPCIÓ L'ANY, 10 PTAS.
NÚMERO SOLT, 1 PTA.
SANT GAUDENCI, 8, SITGES

BUTLLETÍ

PER
JOSEP CARBONELL

Dedicat a la cultura occitana, aquest número de L'Amic de les Arts és especialment ofert als escriptors catalans. Fonamentat en una quasi unitat idiomàtica — base primordial de tota cultura — resta secular i vivent d'una civilització que assolí graus de maduresa abans que atenyessin llur esplèndida situació les altres cultures neo-llatines, ens ha semblat oportú d'adreçar-lo a aquells qui en els nostres dies han fet de llur parla nativa l'instrument únic d'expressió; aquells qui encara pensen, senten i s'expressen exclusivament en — per dir-ho amb els mots del cronista Muntaner — *lo pus bell catalanesc*. S'esdevé encara que, nosaltres, qui d'antic senyorejàrem entre nombre de gents d'Occitània amb la primacia reial, tenim avui en el si de la mateixa germandat el primat del desenvolupament de l'autòctona cultura. Malaventurades contingències polítiques neuliren en l'època de la consolidació estatal empresa i mal seguida per la nostra monarquia, l'obra que, fets naturals i més d'una circumstància, afavorien. Al revés, sàvies orientacions ventaren adés favorablement el caliu de la nostra renaixença literària, de guisa que, en aquesta hora preparatòria d'un més alt renaixement de la cultura d'Oc, els catalans ens trobem ésser els primers en l'ordre de les realitats acomplides. Que ningú no entengui aquests mots com un signe de demèrit de la restant cultura occitana; no. Ocorre només aquest fet: que mentre ella presenta, més que fruits col·lectius esplèndids, terres belles, i una formidable promesa dels homes donats a llur cura; mentre el panorama lingüístic occità ostenta alteroses i venerables produccions, genials i profètiques, clamoroses i isolades, la llengua i la cultura de Catalunya amostren ja, més que simptomes, cristal·litzacions d'una normalitat armada de tot el bagatge que cal per a emprendre direccions expansives vers l'assoliment de realitzacions venturoses. Les terres d'Oc són plenes d'un llevat magnífic i d'homes formidablement dotats per arribar, abans de cinquanta anys, a resultats culturals, si més no, paral·lels dels que havem obtingut nosaltres en ço que va de segle. Catalunya, en trenta anys, ha saltat la cleda del sentiment poètic, — històric i rural, — en què s'inaugurà la seva renaixença, i dintre la qual acampen encara els altres dialectes occitans, per envair i triomfar en els estadis de les ciències experimentals, de la filosofia, de la crítica, de la política, en tots aquells apartats de la humana activitat amb el corrreu dels quals s'aferma una cultura i assaja la seva aptesa per a esdevenir a son torn creadora. La ciència filològica i l'expansió del llenguatge han fet, també, a Oc, el seu camí; però ha mancat allà, després del geni poètic provençalista de Frederic Mistral i el moment occità que representa, l'ordenador de la cultura i relligador de les disperses cobejances que trobà Catalunya en la persona d'Enric Prat de la Riba, després del geni poètic de Jacint Verdaguer.

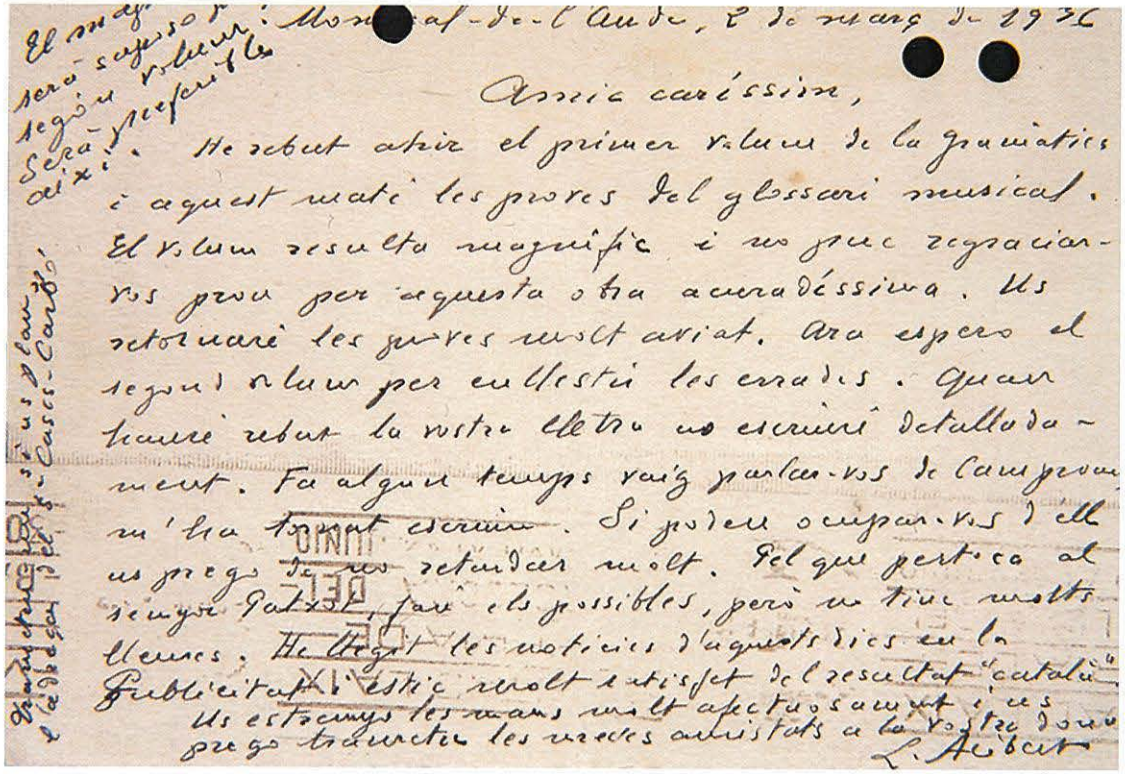

MARC ST.-SAËNS.—«NATIVITAT»

Aquesta és la situació històrica actual de la cultura occitana. Una generació d'homes que voregen la trentena sent — i cal dir-ho a honor d'aquells qui així promogueren el renaixement cultural — a la llum del camí fet pels catalans, fretura de superar les generacions anteriors dotades de més d'imaginació que d'aptesa pràctica. És una generació moguda per un desig de totalitat i d'unitat cultural semblants a la unitat i al totalisme iniciat ja a Catalunya a les postrimeries del segle XIX i a principis de l'actual. Com que el lector podrà constatar l'al·ludit instant de la cultura d'Oc amb la simple lectura d'aquest número, ometem la citació de noms representatius de la generació esmentada, així com la de més detallats paral·lelismes entre l'esperit hodiern de les regions de l'Occitània ultra-pirenenca i el de la Catalunya de no fa pas gaire temps. Ens interessa més de conectar aquest moment de la cultura occitana amb el de la cultura catalana, per tal que, a benefici d'ambdues, resultin l'una per l'altra pinyol i polpa d'una mateixa fruita, esquelet i carn d'un mateix cos.

Els nostres homes de lletres, — no solament els literats, sinó també els escriptors científics, els homes d'empreses editorials i periodístiques, — farien bé de parar-se, en obrir aquest extraordinari, davant el següent fet colpidor: Pirineu enllà, viuen deu milions d'ànimes que en la intimitat parlen una llengua vergonyant, la qual, amb lleus variants i matisos, és la nostra llengua mateixa. Tota l'Occitània és un pòsit, és una mare riquíssima de possibilitats lingüístiques, de la mateixa llengua que el català ja n'és una culta destil·lació. Els escriptors que aci, a intervals, lamenten l'actual àrea exígua de la llengua catalana i les possibilitats materials imminents que se'n deriven, no creu que hagin meditat prou seriosament ni massa de vegades aquest fet, ni fresat aquest camp que podríem dir fatal de l'expansió cultural catalana. No l'han vist clar, en general, els filòlegs fins al punt de preparar l'adveni-

L'Amic de les Arts va ser una revista mensual, il·lustrada, de caràcter artístic i literari, que va aparèixer a Sitges entre els anys 1926 i 1929. Amb col·laboradors de la talla de J. V. Foix o Salvador Dalí, va mantenir un contacte estret amb el món occitanista d'aquella època.
Arxiu Històric de Sitges.
© de la fotografia: MHC (Pep Parer)

Montpellier, 2 de març de 1936

Amic carissim,

He rebut ahir el primer volum de la gramatica i aquest matí les proves del glossari musical. El volum resulta magnific i no puc regraciar-vos prou per aquesta obra acuradissima. Us retornaré les proves molt aviat. Ara espero el segon volum per enllestir les ressenyes. Quan hauré rebut la vostra lletra us escriuré detalladament. Fa alguns temps vaig parlar-vos de Campron m'ha tornat escriure. Si podeu ocupar-vos d'ell us prego de no retardar molt. El que pertoca al temps passat, faré els possibles, però no tinc moltes llenços. He llegit les noticies d'aquests dies en la Publicitat i estic molt satisfet del resultat "catala". Us estrenyo les mans molt afectuosament i us prego transmetre les meves salutacions a la vostra dona.

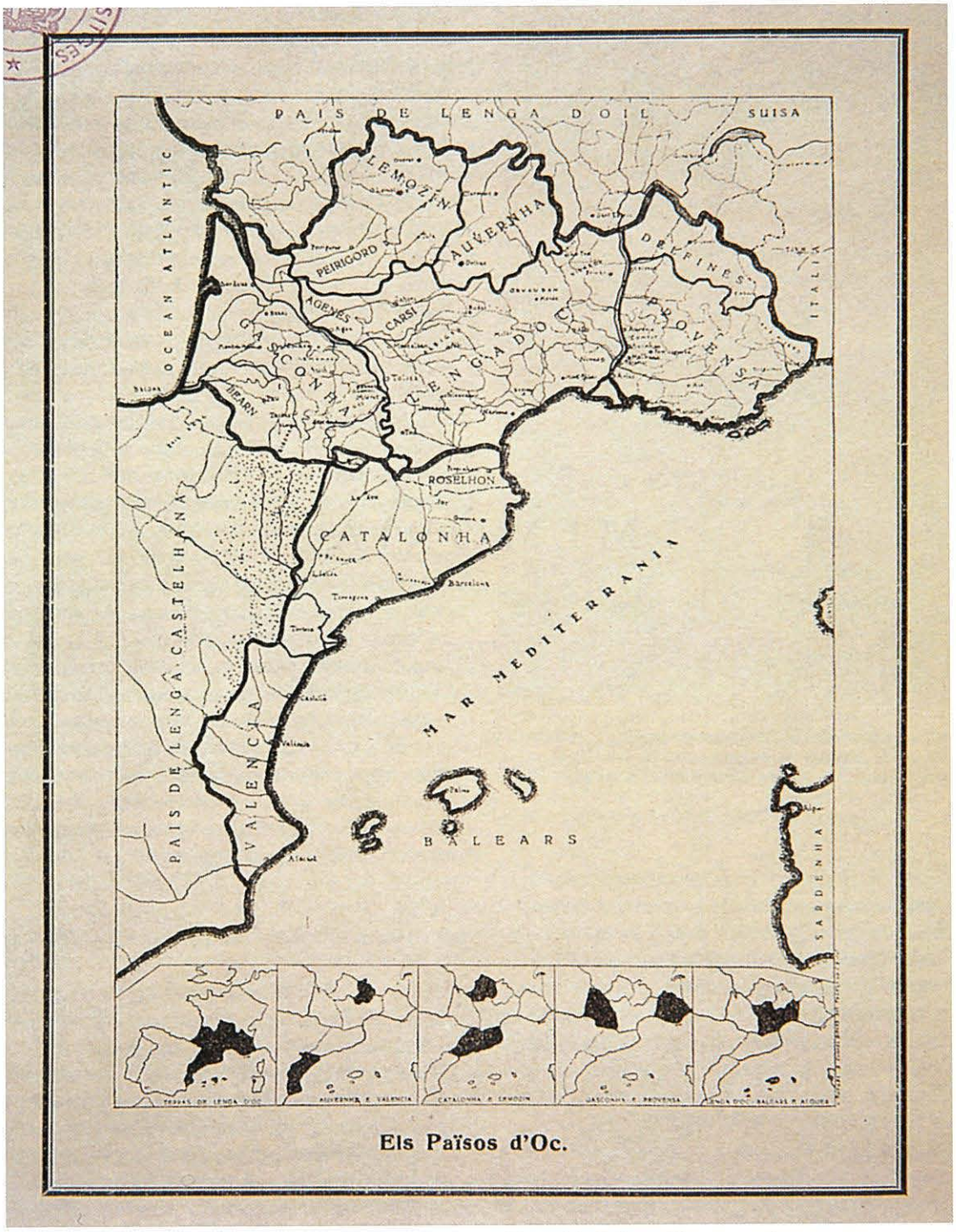
L. Alibert

Postal enviada per Loïs Alibert a Josep Carbonell i Gener al mes de març de 1936 on li comenta la seva satisfacció d'haver vist les galerades de la *Gramatica Occitana*.
Arxiu Històric de Sitges.
© de la fotografia: MHC (Pep Parer)

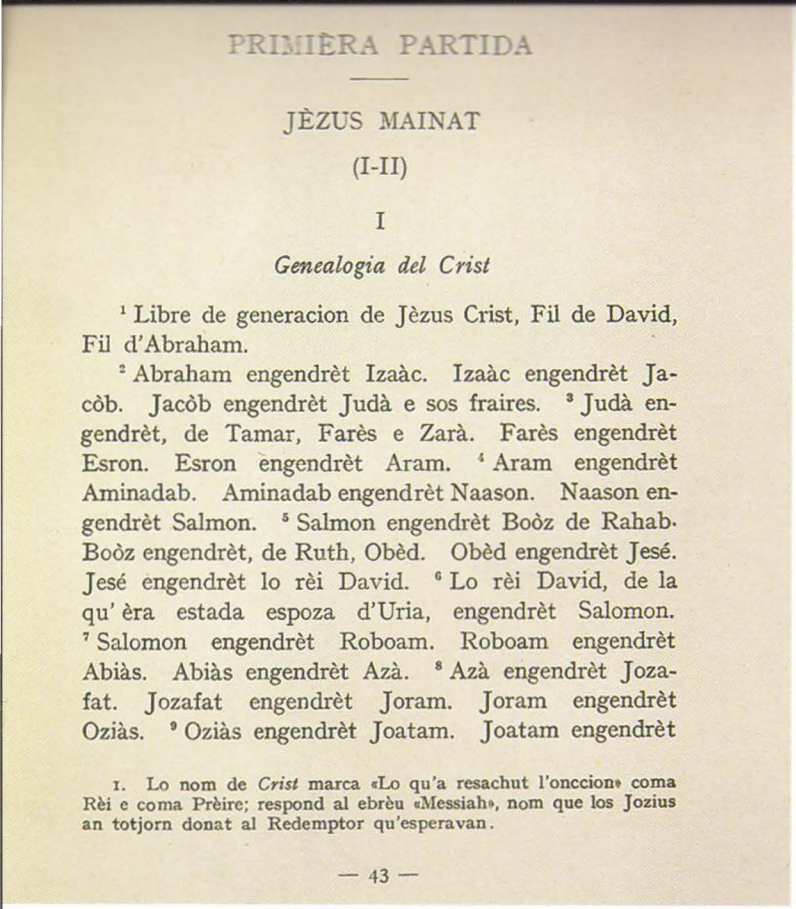
segle XIX, en què el Felibritge va iniciar el declivi i es va perdre l'oportunitat de concretar-ne el vessant polític, i l'inici de l'època d'entreguerres. Cal cercar la causa d'aquest declivi en el fort sentiment patriòtic en favor de França que va desvetllar la guerra francoprussiana de 1870, incrementat i reblat els anys de la Gran Guerra (1914-1918). Tot plegat va constituir el cop definitiu a la possibilitat d'evolució del sentiment cultural al plantejament polític d'Occitània. Per contra, coincidint amb aquests anys la situació sociopolítica de Catalunya es va capgirar amb el desastre del 98. El regionalisme catalanista va desembocar en el catalanisme polític i en l'inici d'un profund canvi polític i cultural a Catalunya i un gir copernicà en les relacions entre els polítics catalanistes i els espanyolistes, els quals van viure el naixement i el creixement del catalanisme polític primerament amb malfiança i posteriorment des de la confrontació més o menys sistemàtica i permanent.

Els homes de la Lliga Regionalista, i Enric Prat de la Riba com a capdavanter, van ser els qui van rebre el testimoni de les relacions occitanocatalanes des de noves perspectives vinculades als plantejaments del catalanisme polític. L'article d'Enric Prat de la Riba «De lluny», publicat a les pàgines de *La Veu de Catalunya* (1904), va constituir la posició del futur president de la Mancomunitat respecte a una qüestió no solament cultural, sinó també territorial i política. Aquesta posició va formar part de l'herència doctrinal del polític mencionat i, com a tal, va ser assumida amb intensitats diferents pels homes de la Lliga així com també per alguns homes vinculats al Noucentisme, com ara Joan Estelrich i Josep Carbonell i Gener, entre d'altres.

El tercer període de les relacions occitanocatalanes s'esdevé al llarg dels anys d'entreguerres (1921-1939) i constitueix el nucli central del present article. Van ser els anys que de Catalunya estant es va donar un impuls notable al desenvolupament de la cultura i la llengua occitanes. Així com els homes del Modernisme, en general, no van continuar el camí que havien obert els seus predecessors de la Renaixença en matèria de relacions culturals, possiblement com a reacció antifloralesca, els principals actors del Noucentisme i els seus epígons no es van mostrar estranys al que durant aquells anys es va conèixer com *la causa occitana*. L'artífex i pro-

Mapa dels Països d'Oc aparegut en una de les memòries que Josep Carbonell i Gener envià a Francesc Cambó. En aquestes memòries Carbonell explicava el projecte «Expansió cultural al Migdia Gàl·lic», concepte que definia la seva acció occitanista.
Arxiu Històric de Sitges.
© de la fotografia: MHC (Pep Parer)

PRIMERA PARTIDA

JÈZUS MAINAT

(I-II)

I

Genealogia del Crist

[1] Libre de generacion de Jèzus Crist, Fil de David, Fil d'Abraham.

[2] Abraham engendrèt Izaàc. Izaàc engendrèt Jacòb. Jacòb engendrèt Judà e sos fraires. [3] Judà engendrèt, de Tamar, Farès e Zarà. Farès engendrèt Esron. Esron engendrèt Aram. [4] Aram engendrèt Aminadab. Aminadab engendrèt Naason. Naason engendrèt Salmon. [5] Salmon engendrèt Boòz de Rahab. Boòz engendrèt, de Ruth, Obèd. Obèd engendrèt Jesé. Jesé engendrèt lo rèi David. [6] Lo rèi David, de la qu' èra estada espoza d'Uria, engendrèt Salomon. [7] Salomon engendrèt Roboam. Roboam engendrèt Abiàs. Abiàs engendrèt Azà. [8] Azà engendrèt Jozafat. Jozafat engendrèt Joram. Joram engendrèt Oziàs. [9] Oziàs engendrèt Joatam. Joatam engendrèt

1. Lo nom de *Crist* marca «Lo qu'a resachut l'onccion» coma Rèi e coma Prèire; respond al ebrèu «Messiah», nom que los Jozius an totjorn donat al Redemptor qu'esperavan.

— 43 —

La versió occitana dels Sants Evangelis va ser la primera obra editada per l'Oficina de Relacions Meridionals (1932).
Arxiu Històric de Sitges.
© de la fotografia: MHC (Pep Parer)

pagador d'aquesta causa va ser Josep Carbonell i Gener (Sitges 1897-1979), i l'eina, l'Oficina de Relacions Meridionals (1928-1939). Va ser una etapa marcada per la voluntat de superar l'estadi del sentiment emocional d'agermanament entre totes dues cultures per encaminar-les vers una relació cultural no solament entre individualitats o entitats, sinó també dotada d'un marc institucional. La llengua catalana ja havia resolt el repte de la dignificació consolidant la reforma lingüística, obra de Pompeu Fabra amb el ple suport polític de la Mancomunitat de Catalunya, de manera que havia conjurat el perill de la fragmentació dialectal; aquest fet va contribuir a l'emmirallament lingüístic i institucional d'Occitània en Catalunya. Les relacions occitanocatalanes durant el període històric en què Catalunya va viure la plenitud de la seva primera etapa autonòmica van passar per un seguit de situacions que van alentir el que posteriorment s'ha denominat *panoccitanisme* (GRAU, 1998).[2]

Si bé l'esclat de la Guerra Civil a Espanya no va modificar del tot les relacions ja establertes llavors entre Occitània i Catalunya, el final d'aquesta contesa i la dictadura franquista així com l'esclat de la Segona Guerra Mundial i la situació en què França va quedar immersa determinen la quarta etapa (1939-1945). Van ser un seguit d'anys difícils, per no dir crítics, tant per als catalanistes com per als occitanistes. Els primers van viure la derrota, l'exili, la prohibició de la llengua i l'anorreament de la cultura; els segons, la invasió d'Alemanya, l'ocupació de l'invasor, la partició de França entre un nord ocupat i un *Midi* teòricament lliure amb un règim polític subjugat pels alemanys i un occitanisme que, en part, va ser titllat de col·laboracionista.[3]

El final de la Segona Guerra Mundial, els canvis en la mentalitat i l'estructura socioeconòmica europea de 1945 ençà, la fundació de l'Institut d'Estudis Occitans (1945) a França, la consolidació del franquisme a Espanya i de la repressió cultural de Catalunya fins a la caiguda de la dictadura i la recuperació de l'autogovern de Catalunya són alguns fets determinants de la cinquena i fins ara darrera etapa de relacions culturals occitanocatalanes. Amb tot, aquesta és una etapa dilatada, i tant aquesta com l'anterior requereixen una visió de síntesi no exempta dels consegüents aprofundiments sectorials. El canvi de segle i la consciència de la necessitat d'establir un nou marc de relacions d'abast cultural, acadèmic, econòmic i turístic dins del marc de la Unió Europea caracteritzen l'obertura de l'etapa actual amb incerteses i expectatives noves.

Joan Estelrich, Josep Carbonell i Gener, J. V. Foix

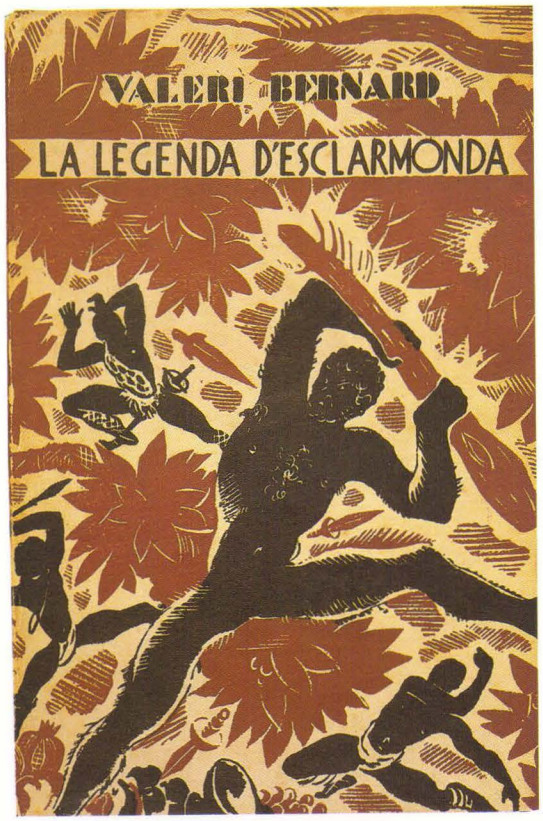
Entre 1919 i 1924 Joan Estelrich va engegar la xarxa d'oficines d'expansió catalana, amb l'ajut entusiasta de l'escriptor i publicista Alfons Maseras i sota els auspicis de Francesc Cambó. Va ser un dels primers intents d'internacionalització de la causa de Catalunya, per a la qual Cambó i Estelrich creien en l'eficàcia i el suport que podia prestar una xarxa de relacions culturals i literàries.

Estelrich va entrar en contacte amb la realitat occitana vers 1920. Pocs anys després manifestà la seva opinió sobre la situació occitana en un article de 1924 arran de la mort del poeta provençal Charlon Rieu.[4] Estelrich va servir-se de l'evocació de la simbòlica figura de Rieu per fer un panegíric de la Provença del país d'Arle, però, sobretot, per presentar una reflexió política sobre el fracàs polític i fins i tot cultural del Felibritge. Segons la seva opinió, mal-

grat la intenció política de l'obra de Mistral, el Felibritge havia entrat en un període de diletantisme que s'havia iniciat per la guerra francoprussiana de 1870, per l'escissió dels homes d'acció que, com Maurras, es llançaren a «l'acció monàrquica», per l'opció federalista de Charles-Brun posterior a 1918, per la força unificadora del centralisme francès davant les catàstrofes nacionals... La intenció política de l'obra de Mistral no havia estat seguida pels seus: «No el saberen entendre ni el volgueren seguir». Estelrich lamentava la manca de visió dels provençals i occitans pel futur de la llengua i la seva manca d'«esperança, (...) somni i (...) ambició»; tot plegat constituïa una lúcida visió del Felibritge. Fortament influït per la doctrina de Prat de la Riba i pel pragmatisme de Francesc Cambó, Estelrich enllestia el seu assaig sobre Rieu amb dos al·legats: un a favor de la llengua com a element sostenidor «de totes les altres realitats nacionals»; l'altre a favor de la política i de les institucions com l'expressió de modernitat i de concreció de qualsevol renaixença: «I què cosa pot esperar un moviment regional o nacional –el nom aquí no importa– que no crea institucions?».

Josep Carbonell va ser qui aplegà el llegat d'Estelrich a favor del ressorgiment occitanista.[5] Fill d'un *americano* sitgetà i catalanista,[6] de família de comerciants i viticultors reeixits, no va seguir, però, aquesta tradició sinó que de ben jove es va deixar seduir pel caràcter atractiu de les arts, les lletres, les idees, la política i l'humanisme. Vinculat al projecte urbanístic del Noucentisme al Sitges de 1918 (PANYELLA, 1994; 1996), va ser director de la revista *Terramar* (1919-1920), codirector, amb J. V. Foix, de *Monitor. Gaseta nacional de política, art i literatura* (1921-1923) i director de *L'Amic de les Arts* (1926-1929); totes tres revistes tenien en comú el caràcter obertament eclèctic i modern del seu director. L'educació de Carbonell va tenir com a nord i guia el triangle ideològic configurat per Prat de la Riba, Eugeni d'Ors i Charles Maurras, provençal de naixença i inicialment de conviccions regionalistes de qui admirava el rigor i la disciplina en l'ordre polític. Des de la seva coneixença amb J. V. Foix cap a l'any 1918, Carbonell el va interessar i atreure vers la causa occitana.

Occitània va fer-se present a *Monitor* des del primer número de 1922 per mitjà de J. V. Foix, que hi dedicà diversos articles remarcant el paral·lelisme entre les renaixences catalana i occitana, fonamentades en el recobrament de la llengua i de la llibertat o en el que denominà *Comunitat catalano-provençal*. Amb aquests pressupòsits, Foix contribuïa

Portada de *La legenda d'Esclarmonda*, obra de l'autor occità Valeri Bernard, editada per l'Oficina de Relacions Meridionals el 1936.
Arxiu Històric de Sitges.
© de la fotografia: MHC (Pep Parer)

a la configuració del panoccitanisme. Erigint-se en teoritzador d'aquesta causa, J. V. Foix airejava la consigna: «Catalans i occitans, uniu-vos!», amb la qual retornava a l'antiga idea de Víctor Balaguer sobre la recíproca mirada entre Tolosa i Barcelona. Des de *Monitor* es recollia i s'assumia l'herència de la primera etapa de les relacions occitanocatalanes,

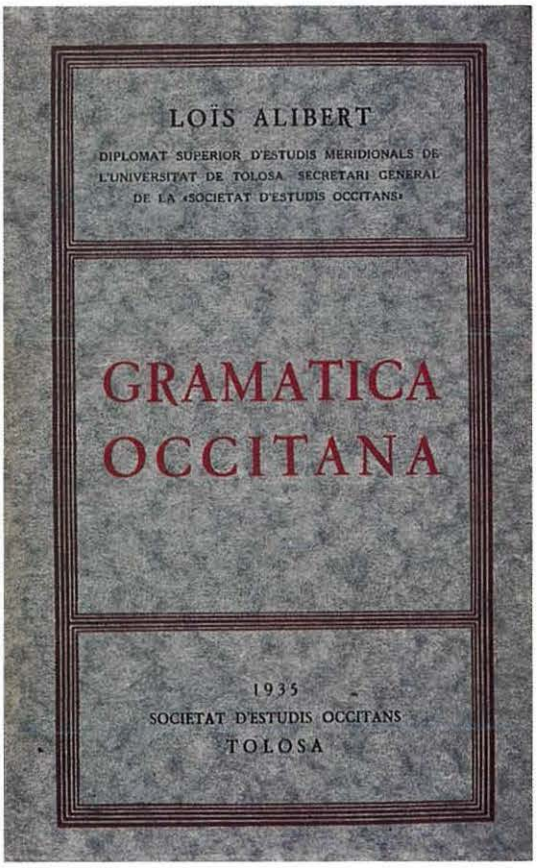
2. Aquest treball aplega la síntesi d'altres estudis que hi fan referència i conté una interessant bibliografia.

3. L'empresonament de Loïs Alibert, occitanista i fundador de la Societat d'Estudis Occitans, a l'acabament de la guerra sota l'acusació de col·laboracionisme va ser un dels capítols més sinistres del final de l'ocupació.

4. Aquest article fou escrit el 1924 i publicat com a primera edició el 1925. És inclòs a ESTELRICH (1926).

5. Vegeu a PANYELLA (2000) la biografia Josep Carbonell i Gener, les seves activitats culturals i occitanistes, i la bibliografia sobre aquest escriptor.

6. Bartomeu Carbonell i Batlle (Sitges 1843-1929) va ser amic des de la infantesa del doctor Robert, Bartomeu Robert i Yarzábal. Per fidelitat i per afinitat, va formar part dels primers grups partidaris del catalanisme polític a Sitges. La influència del catalanisme va ser determinant en el seu fill Josep.

Primer dels dos volums de la *Gramatica Occitana segón los parlars lengadocians*, de Loïs Alibert, editada per l'Oficina de Relacions Meridionals el 1935; el segon volum va aparèixer el 1937.
Arxiu Històric de Sitges.
© de la fotografia: MHC-Pep Parer

a la qual es donava una projecció nova i actualitzada. Aprofundint en el reconeixement mutu de les dues ciutats capitals de les nacionalitats respectives, *Monitor* sovint reproduïa els comentaris de P. Rouquette i d'Ismael Girard quan es referien a les lletres catalanes en publicacions occitanes com *France du Midi, Ordre français du S. E., Provence latine, Feuilles au vent, Le Feu, La Criée,* mentre que des de *Monitor* es projectava iniciar la secció «Lletres occitanes».

De *L'Amic de les Arts* a *Oc*

El 1927, *L'Amic de les Arts*, en plena consolidació com la revista avantguardista i de cultura moderna més important de Catalunya i de l'Estat espanyol, va dedicar tot un número monogràfic a Occitània i a la cultura occitana (Tournier, 1998). L'efecte va ser d'una descoberta espectacular, perquè per primera vegada en molts anys s'oferia al públic la realitat cultural contemporània dels Països d'Oc, les claus de la reinterpretació de certs personatges francesos d'acord amb una òptica occitana i les bases per a un panoccitanisme de caire federal que suposava molt més que un ideal utòpic.

Aquest monogràfic incloïa col·laboracions cabdals per a la difusió de la realitat cultural occitana, com la de Jan Mozat sobre llengua i literatura antigues, la de J. P. Regis sobre literatura occitana moderna o la d'Ismael Girard amb una extensa antologia de poesia occitana, des dels trobadors fins als poetes d'aquell moment, incloent-hi Charles Maurras. Hi col·laboraren I. Girard, A. Perbosc i Adolf Faigarolle, que reivindicava la universalitat de la cultura occitana. J. P. Regis i M. A. Cassanyes van escriure sobre art, i Josep Carbonell reinterpretà Cézanne des del context de la cultura occitana. Es van recuperar els noms de Víctor Balaguer i de Manuel Milà i Fontanals amb referència als seus estudis sobre llengua i poesia provençals, i J. V. Foix va insistir en els fonaments del panoccitanisme d'aleshores en l'article titulat «Comunitat cultural occitana». El monogràfic va ser il·lustrat amb obres d'artistes occitans antics i moderns, entre els quals figuraven Marc St. Saëns, F. M. Salvat, Marcel Lenoir, E. A. Bourdelle, Despiau, Gilbert Privat, J. Bernad, Enric Parayre, Paul Cézanne, Valeri Bernad, Rosa Ynart, Enric Rachou, Albert Marquet, A. Guenot, A. Verdhillan, Gaudion, Brabo, A. Dunoyer de Segonzac, Ramey, M. Busset, August Rouquet, Marcel Bernad i també el rossellonès A. Maillol.

Josep Carbonell va mostrar la seva posició occitanista des de diversos àmbits; des del polític amb l'article «La part d'Occitània en el complex ideològic de la política francesa contemporània», una interessant anàlisi sobre Mistral, Maurras i Lluís-Xavier Ricard en què exposava i comentava els idearis respectius: el monarquisme nacional-positivista de Charles Maurras, el federalisme de Frederic Mistral i la idea llatina de Lluís-Xavier Ricard (Carbonell, 1927, p. 143-144); des de l'institucional i cultural preconitzant la creació d'un organisme anàleg a l'Institut d'Estudis Catalans i suggerint la creació de la futura Societat d'Estudis Occitans (SEO).

A partir del monogràfic de *L'Amic de les Arts*, al desembre de 1927, van quedar establertes les relacions culturals de l'occitanisme modern. El mateix mes de desembre l'equip de redactors de *L'Amic de les Arts* iniciava les seves col·laboracions en la revista occitana *Oc*, i la presència occitana a *L'Amic...* va

esdevenir freqüent. *Oc* havia estat fundada el 1924 per Ismael Girard i Camil Soula. Entre la seva fundació i el 1939, la revista passà per tres etapes: la primera entre 1924 i 1928, la segona entre 1929 i 1930, i la tercera, influïda pel model de la *Revista de Catalunya*, entre 1931 i 1934. En les dues primeres predominaren la informació, l'opinió i els comentaris de caire cultural; la darrera mostrà una intenció més intel·lectualitzada. Des del moment de la fundació, el 1924, la revista va comptar amb la col·laboració d'intel·lectuals catalans gràcies a les oficines d'expansió catalana, entre els quals destacaven A. Rovira i Virgili, Alfons Maseras, Leandre Cervera, Joan Estelrich, Octavi Saltor..., i s'hi van publicar ressenyes dels llibres dels escriptors catalans d'aquell moment així com alguns extractes de les *Cartes meridionals*, de Josep Pla, sobre Provença i Marsella.

Entre els anys 1928 i 1934 la presència i la influència de Josep Carbonell i Gener a *Oc* foren determinants. Des del gener de 1929, el consell de redacció de la revista comptava, per part de Catalunya, amb Josep Carbonell, M. A. Cassanyes, J. V. Foix, Tomàs Garcés i Octavi Saltor. A més de Carbonell, J. V. Foix i M. A. Cassanyes, Sebastià Gasch i Lluís Montanyà hi publicaren diversos articles entre 1928 i 1930. Altres noms catalans i valencians feien costat a un panoccitanisme que anava consolidant-se en el teixit cultural i polític català: M. Utrillo, Joan Chabàs, Martí Casanovas, A. Amell i Sans, Jaume Aiguadé, F. Valls i Taberner, mossèn Josep Sanabra, J. F. Ràfols, Xavier Ribó, Salvador Marsal, Jaume Serra i Húnter, Joan Sacs, Ferran Soldevila, Jaume Massó i Torrents, A. Regàs, F. Almela i Vives o Miquel d'Esplugues. Entre tots els articles, el més important va ser el que va publicar Pompeu Fabra el 1929 sobre llengua, cabdal per a la comprensió del redreçament filològic i literari (Fabra, 1929). El 1931 *Oc* va canviar de format i de numeració, i es va erigir en portaveu del panoccitanisme més manifest, com explicitava el subtítol: *Revista de la renaissença dels paises d'Oc (Auvernha, Gasconha, Lemosin, Lengadoc, Provença, Catalonha, Valencia, Balearas). Publicada bimestralment per la Societat d'Estudis Occitans de Tolosa. Redacción: L. Alibert, Secretari de la S.E.O. Montreal (Aude).*

L'Oficina de Relacions Meridionals (1928-1939). Una organització instrumental

En ple desenvolupament del panoccitanisme, el 1928 Josep Carbonell va plantejar obertament a uns quants prohoms de la Lliga propers a Cambó, així com també al mateix Cambó probablement per mitjà de Joan Estelrich, la constitució d'un organisme que vetllés per les relacions politicoculturals entre Catalunya i Occitània, les fomentés i actués com a marc d'aquestes relacions.

L'Oficina de Relacions Meridionals (ORM) va ser creada i posada en marxa com una iniciativa privada patrocinada per un grup de personalitats catalanes «que correntment es distingeixen per llur amor a la cultura nacional renaixent»: Rafael Patxot i Jubert, Rafael Morató, Francesc Cambó, Manuel Folguera i Duran, el doctor J. Solé i Pla, Lluís Nicolau d'Olwer i Lluís Guarro. La finalitat principal era «la represa i la normalització de l'amistat cultural amb els medis occitans» continuant les relacions que havien iniciat Frederic Mistral i Víctor Balaguer el 1865 i dotant-les d'un marc institucional amb la voluntat de construir un coixí fort entre totes dues nacionalitats per resistir a la pressió jacobina i centralista de París i de Madrid i reeixir en aquesta voluntat. El plantejament de Carbonell s'apuntalava en tres direccions: la propaganda (registre de publicacions i registre de ciutadans dels Països Catalans establerts allà); l'establiment i l'enfortiment de les comunicacions i de les relacions econòmiques, comercials i industrials, i l'acció cultural mitjançant la promoció del suport a la llengua, publicacions, contactes interuniversitaris i activitats amb la Societat d'Estudis Occitans.

L'ORM mai no va aconseguir un caràcter oficial sinó que es va mantenir amb un estatus com el d'una organització no governamental d'atenció unipersonal, perquè Carbonell era l'única persona que hi treballava. El balanç de les activitats, que només va aturar l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona al gener de 1939 i que duraren escassament deu anys, és llarg i esplendorós. Es van centrar en dos grans àmbits: el de les publicacions i el de les relacions i els contactes. Entre les primeres, cal comptar-hi les dues etapes d'*Oc* (1929-1934) i les edicions en occità dels Sants Evangelis, d'obres literàries com *La legenda d'Esclarmonda* i, sobretot, la *Gramatica Occitana*, de Loïs Alibert (1935-1937, 2 volums). En l'apartat de les relacions i l'intercanvi entre occitans i catalans, cal remarcar commemoracions com la del naixement de Frederic Mistral, el centenari de la Renaixença, la commemoració del setè centenari de la naixença de Ramon Llull a Montpeller el 1933, el cicle de conferències occitanes a Barcelona el 1932, els viatges d'estudiants occitans i catalans, i contacte poc o molt institucionals entre l'Institut d'Estudis Catalans i la Societat d'Estudis Occitans.

Recepció de Francesc Macià a Pompeu Fabra i Loïs Alibert al Palau de la Generalitat. A la fotografia hi són presents també Ventura Gassol, conseller de Cultura, i Josep Carbonell i Gener, director de l'Oficina de Relacions Meridionals.
Arxiu Nacional de Catalunya.
© de la fotografia: ANC

Un dels actes més importants de l'ORM va ser l'organització de les conferències occitanes al març de 1932 sobre el ressorgiment de la llengua occitana i el seu estudi, celebrades a l'aula Pompeu Fabra de la UB i per les quals Loïs Alibert es va desplaçar a Barcelona. També hi van participar Ventura Gassol, conseller de Cultura de la Generalitat; Pompeu Fabra, Jaume Bofill i Mates, i Alexandre Galí. Acompanyat de Josep Carbonell i Gener, Fabra i Gassol, Alibert fou rebut pel president Macià. El mateix any, Carbonell intentava, sense èxit, el trasllat del poeta i diplomàtic Josep Carner de l'Havre a Tolosa de Llenguadoc per afavorir «la causa occitana» (Panyella, 1984).

Des de *La Publicitat* J. V. Foix expressà una vegada més l'opinió favorable a l'occitanisme amb claredat i entusiasme: «Si us adoneu, tot d'una, que arriben a Catalunya centenars d'occitans, entre els quals hi ha professors universitaris i estudiants d'Escoles Superiors, no cregueu que sigui un simple afany de turisme banal; és que hi ha intervingut un d'aquests treballadors anònims que no es "desencisen" i que treballen per l'ideal màxim de Catalunya, per damunt de la barreja de combatents menors que juguen a partits per heure un ridícul botí d'escalafons burocràtics. El nom d'un d'ells, per exemple, que sacrifica el millor del seu temps i de la seva joventut per la causa de la nostra expansió cultural: Josep Car-

bonell. Cap desengany no el torç, i de 1920 ençà que el conec, ha estat treballant anònimament per la realització d'una política nacional de cultura molt més eficaç que totes les altres "polítiques" de tristos aspirants a conseller municipal o a orador baladrer de míting o de micròfon: aquesta insuportable falange d'oradors "polítics" d'avui, la cultura dels quals està molt per dessota de la cultura mitjana dels catalans d'aquest temps» (Foix, 1932).

Les relacions culturals van obrir el pas a posicions polítiques. La revista *Oc* es va fer ressò de la hipotètica Federació de Nacionalitats Hispàniques donant la notícia, el 1933, de la signatura del pacte Galeusca o aliança catalanobascogallega per la llibertat.[7] S'hi perseguia un canvi de model d'estat: de la «república federable» de 1931 a una «confederació de pobles lliures». En cas d'haver reeixit, l'ORM, probablement, hauria canviat d'estatus i les relacions occitanocatalanes haurien entrat en un plantejament molt més polititzat. A les envistes del Sis d'Octubre, el panoccitanisme propiciava l'existència d'una comunitat sociocultural fonamentada en els vincles que unien els Països Catalans amb els Països d'Oc. Mentrestant, els articles de Carbonell a *Oc* abonaven la politització en un àmbit més aviat idealista i teòric. El 1934 aparegué el primer número de la revista *Occitània* (1934-1939) en substitució d'*Oc*. Hi van col·laborar J. M. Batista i Roca, J. V. Foix i Carbonell.

Enfront de l'aiguabarreig panoccitanista, l'IEC es va creure amb l'obligació de publicar un manifest que hauria pogut comportar una fractura entre la intel·lectualitat de tots dos països. Amb una claredat diàfana el va titular «Desviacions en els conceptes de llengua i pàtria», i en el contingut establia les diferències entre occità i català amb referència tant a la llengua com al país. Va ser publicat el 6 de maig de 1934 a les pàgines de *La Veu de Catalunya* signat per Pompeu Fabra, Ramon d'Alòs-Moner, R. Aramon i Serra, Pere Bohigas, J. M. Capdevila, J. M. de Casacuberta, Pere Coromines, Joan Coromines, Francesc Martorell, J. Massó i Torrents, Manuel de Montoliu, Lluís Nicolau d'Olwer, Marçal Olivar, A. Rovira i Virgili, Jordi Rubió i Pau Vila. Deixant a part els aclariments necessaris, el manifest sembla que va ser originat per la gelosia i el recel de certs membres de l'IEC davant de l'embranzida de l'ORM. No obstant tot plegat, Pompeu Fabra va adreçar una carta a Loïs Alibert, que llavors tenia ben avançada la seva *Gramàtica Occitana*, en la qual li testimoniava la seva estima i admiració així com la seva decidida «occitanofília».

Un breu epíleg

El 1930 Josep Carbonell va escriure a les pàgines d'*Oc* un article cabdal que va titular a manera d'eslògan: «Cal comptar per segles». Hi plantejava la llarga i contínua tasca que cal portar a terme per la supervivència dels pobles i de les cultures.

Des de mitjan segle XIX Occitània i Catalunya no han deixat d'expressar la seva voluntat de relació i de reconeixement mutus en la causa comuna de la reivindicació cultural i lingüística. Avui dia, iniciat ja el tercer mil·lenni, les relacions occitanocatalanes es desenvolupen en el doble vessant de la cultura i de l'economia des de la bilateralitat de les relacions determinada per la pertinença als estats respectius i per la voluntat de pervivència, continuïtat i evolució vers la configuració regional europea. El seu futur es veu condicionat, ara per ara, per una Europa que sembla que es debat entre el poder dels estats nació i la voluntat de compartir-lo de les denominades *regions* amb un caràcter definit i amb empenta econòmica, social i cultural. Tant Occitània com Catalunya mantenen aquesta causa comuna.

7. *Oc* (1933), núm. 12-13.

Georg Kremnitz
Universitat de Viena

Fabra i Alibert: dues llengües, dos camins

Introducció: els antecedents

Cap a l'any 1800, abans que el nacionalisme no s'apropiés Europa, les situacions del català i de l'occità eren bastant comparables: llengües dominades davant llengües dominants, de les quals una, el castellà, havia estat la llengua dominant de tota l'Europa occidental entre 1500 i 1650, mentre que l'altra, el francès, l'havia suplantat en aquesta posició durant la guerra dels Trenta Anys (1618-48) i havia conservat aquesta posició fins a la Revolució de 1789. Així i tot, la situació d'una llengua dominada no era tan dolenta en les societats de l'Antic Règim: com que la majoria de la gent era analfabeta, la major part de la comunicació quotidiana es feia en les llengües dels pobles, de la qual realitat van ser testimonis els observadors contemporanis. Certament, l'ús escrit i l'àmbit del discurs formal estaven reservats a les llengües dominants, i per això aquestes llengües eren l'objectiu dels usuaris: tothom les volia aprendre i pensava millorar així la seva condició social. De totes maneres, però, l'ús que se'n feia restava prou restringit, i això malgrat els esforços d'alguns representants de les *Lumières* de promoure l'alfabetització de les masses populars *en langue dominante* des del segle XVIII. D'altra banda, cal admetre que l'ús de les llengües dominades era residual: pertot arreu, quan apareixien categories noves, apareixien en la llengua dominant. Així, el vocabulari de la Revolució Francesa era, de primer, un vocabulari *français*, encara que més endavant va ser «occitanitzat» (i «catalanitzat»). Les llengües dominades semblaven, d'aquesta manera, una *peau de chagrin*: lentament però inexorablement n'anava disminuint l'ús. És veritat que cap aquell període els primers defensors d'aquestes llengües, influïts de vegades molt superficialment per les idees del romanticisme i del nacionalisme naixent, van alçar les veus per defensar les llengües dels pobles. Aquests moviments eren, però, encara molt tímids, i avui en dia cal ser prudent i no donar als seus primers representants posicions polítiques que en la seva època no eren gaire imaginables.

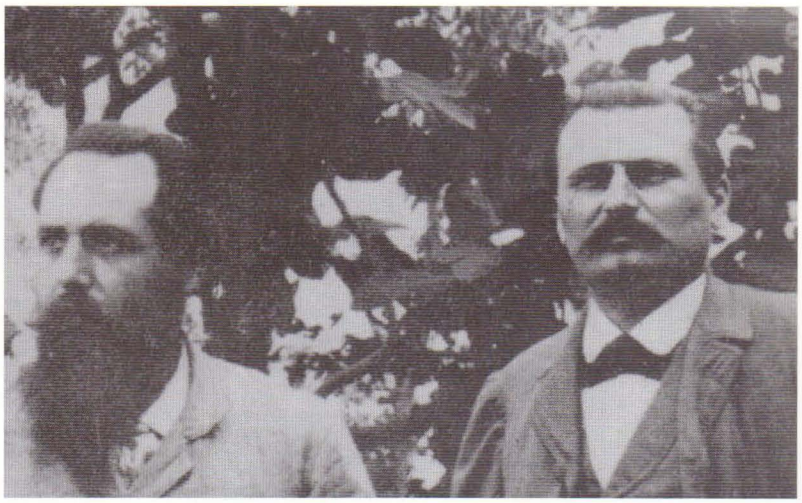

Loïs Alibert (Bram 1884-Montpeller 1959).
Arxiu Històric de Sitges.
© de la fotografia: MHC-Pep Parer

Avui la situació de les dues llengües divergeix bastant clarament: el català té l'estatus de llengua cooficial a tres comunitats autònomes d'Espanya, i és parlada i escrita, segons les regles establertes per Pompeu Fabra, per milions de persones, potser deu, malgrat tots els problemes que romanen, mentre que l'occità resta en la situació de dominació i no té cap altre estatus que aquell, precari, de «llengua regional» a França. Ha perdut, sobretot, la gran massa de parlants; les estimacions actuals més optimistes no van més enllà de dos milions, sovint bastant ocasionals. A més, l'ús que se'n fa és, en gran part, residual i els àmbits prestigiosos de la comunicació encara li són tancats. Si, tot i això, existeix una literatura moderna occitana, si de vegades es donen usos prestigiosos, sovint simplement per testimoniar les possibilitats de la llengua, és en bona part gràcies als esforços de normativització de Loïs Alibert.

Les situacions respectives de les dues llengües

Se sap que la Renaixença dels Països Catalans va començar durant les primeres dècades del segle XIX. La data amb la qual s'acostuma a relacionar el començament d'aquest moviment és la de la publicació del poema *La pàtria*, de Bonaventura Carles Aribau, el 1833. Sabem, però, que aquesta data és arbitrària, atès que designa un moment d'un moviment que aleshores ja havia començat, però que es va intensificar al llarg dels anys que van seguir. Un altre moment important va ser la represa dels Jocs Florals de Barcelona, sobretot per la iniciativa de Manuel Milà i Fontanals, el 1859; a partir d'aquesta data, el catalanisme es va escampar cada vegada més entre la societat del Principat. Al moviment de la revifalla lingüística i literària s'hi van afegir les reivindicacions polítiques, més i més vives a partir de la restauració de la monarquia. Mentrestant, aquest moviment es començava a introduir a les altres regions de llengua catalana, encara que amb menys força que al Principat. Cada cop més, el català, objecte de reivindicacions, es convertia en una eina lingüística de les discussions socials, i el paper del castellà en qualitat de llengua dominant disminuïa. D'aquesta manera, el català esdevenia més i més atractiu per a aquells que no el parlaven (encara), perquè hi veien un mitjà per a l'ascensió social. En aquella situació, l'absència d'una forma referencial de la llengua, acceptada per tothom, es mostrava com un problema més i més greu. Si els «jocfloralescos» optaven sobretot per un retorn a les tradicions medievals, els «xarons» preferien «el català que ara es parla», tenyit de castellanismes, sense que es pogués, però, establir-hi un consens. Les discussions eren vives, de vegades aspres, i van aparèixer molts projectes de llengua referencial, la major part dels quals (afortunadament) avui estan oblidats. Així i tot, la necessitat d'una forma referencial de la llengua va esdevenir, com més anava, més urgent; és amb aquesta perspectiva, entre d'altres, que es va fundar l'Institut d'Estudis Catalans després del Primer Congrés de la Llengua Catalana el 1906, amb una secció filològica que es posà a treballar immediatament. La publicació de les *Normes ortogràfiques* el 1913, essencialment redactades per Pompeu Fabra, i el fet que la societat les acceptés ràpidament –en un lapse de vint anys, aproximadament, que és poc en aquest camp, sobretot si es té en compte que l'IEC no tenia gaires recursos institucionals per imposar les seves solucions– mostren, d'una banda, que la necessitat d'un consens era vivament sentida per tots els sectors de la societat i, de l'altra, que la solució proposada era bona. Se sap que aquest moviment de generalització de les *Normes* s'acabà amb el seu eixamplament cap al País Valencià el 1932 (avui parcialment qüestionat per alguns grups) i cap a les Illes Balears una mica més tard. En el moment de l'autonomia sota la Segona República, la llengua estava preparada per assumir totes les funcions comunicatives. És veritat que aquesta llibertat no durà gaire, però l'essencial del que van aconseguir Pompeu Fabra i l'IEC es va conservar, com mostra la rapidesa amb la qual el català va recuperar el seu paper al Principat després de 1975.

Prosper Estieu i Antonin Perbosc van ser els precedents d'Alibert en la recuperació de la grafia clàssica de l'occità.
© de la fotografia: CIRDOC

La *Renaissença* de l'occità va ser una mica paral·lela a la del català. Va començar al segle XIX –sens dubte perquè alguns parlants havien notat un cert retrocés de la llengua–, de primer per una «*renaissance inorganisée*» (Emile Ripert) que es va concretar en unes quantes temptatives d'organització. Una, el Felibritge, fundat el 1854, va tenir el paper principal sobretot a partir de 1859, quan Frederic Mistral va obtenir un gran èxit literari a París amb la seva epopeia *Mirèio*. Les condicions per a l'occità a França, però, eren menys favorables que per al català a Espanya: des de la Revolució de 1789, el monopoli social del francès era socialment admès, i si els defensors de l'occità van tenir èxit literari, no en van tenir gaire en la societat. L'escolaritat obligatòria, a partir de 1882, exclusivament en francès va realitzar un programa elaborat pels revolucionaris, és a dir, la «francesització» de França. El coneixement general d'aquesta llengua augmentava; el de l'occità començava

Josèp Romanilha (1818-1891) va ser un dels principals impulsors de l'aplicació de la grafia francesa en la llengua occitana.
© de la fotografia: CIRDOC

a baixar. L'occità no va conquerir gaires àmbits nous de comunicació, el debat social i polític només requeria el domini del francès. D'altra banda, els defensors de l'occità no es van poder posar d'acord en un programa mínim. Van començar per barallar-se sobre la qüestió del nom de la llengua (provençal?, occità?, llengua d'oc?); molts no veien gaire unitat entre les parles de l'Atlàntic i la dels Alps, encara que Mistral els havia mostrat el país *dis Aups i Pirinèu* igual que el seu predecessor, Fabre d'Olivet, una generació abans; no es posaven d'acord sobre les funcions comunicatives a reivindicar per a aquesta llengua (la poesia i prou?, la literatura?, el conjunt dels àmbits de la comunicació?), i no trobaven consens en la llengua de referència. El model proposat el 1854 per Mistral i Romanilha era una aplicació pràctica dels principis de la grafia francesa en el subdialecte rodanià que utilitzava Mistral, però no es podia fer servir per a les altres varietats de la llengua. Calia adaptar aquests principis a les altres varietats o bé triar una varietat (natural o sintètica) com a llengua referencial. Totes dues solucions van ser proposades en diferents moments històrics sense que s'hi establís cap consens. Cap a 1876, el canonge Roux (Ros), de Tula, va proposar una tornada a la tradició gràfica de l'edat mitjana; pels volts de 1905 les seves propostes van ser plantejades de nou i concretades per dos felibres llenguadocians, Prosper Estieu i Antonin Perbosc, que intentaven d'aquesta manera de remuntar-se a formes comunes, a partir de les quals les diferents varietats es van allunyar. Al mateix temps, reivindicaven per a l'occità el conjunt de les funcions comunicatives, el volien alliberar de la seva situació de llengua dominada. Aquestes discussions, però, no es desenvolupaven, com a Catalunya, en una situació en què la importància de la llengua esdevingués més gran cada dia, sinó al contrari, en una situació en la qual el francès feia progressos considerables. Després d'haver conquerit, en gran part, les ciutats, progressava pel camp i continua sent l'únic vehicle lingüístic de totes les innovacions. Els polítics de la Tercera República, sovint occitans d'origen (i de llengua), no van cedir en res davant les reivindicacions dels defensors de les altres llengües de França, atès que a més de l'occità hi havia el català, el basc, el bretó, el flamenc, l'italià (cors), l'alemany (alsacià) i, finalment, el francoprovençal, els parlants del qual tenien tan poca consciència lingüística que ni tan sols pensaven formular reivindicacions. A partir de 1923, una nova generació, al voltant de la revista *Oc* de Tolosa, va intentar de renovar el discurs. En aquell context, es va tornar a debatre la qüestió de la gramàtica referencial i Loïs Alibert hi va donar la seva resposta. Això no obstant, no va ser possible d'invertir el moviment; com a màxim, els defensors de l'occità van aconseguir d'alentir-lo. Sens dubte, l'occità va ampliar el ventall de l'ús que se'n feia, però en molts tipus de textos es tracta, simplement, d'escassos usos testimonials. A partir d'una situació força comparable al principi del segle XIX, la trajectòria de totes dues llengües va ser molt diferent.

Elements de biografia i seleccions lingüístiques fonamentals

Les biografies dels dos codificadors, Pompeu Fabra i Poch (20.02.1868–25.12.1948) i Loïs Alibert (12.10.1884–16.04.1959), ofereixen, malgrat tot, alguns paral·lelismes: tots dos van començar la carrera professional en àmbits que no tenien res a veure amb la llengua. Fabra va ser professor de química a Bilbao (1902–1912); Alibert, farmacèutic en un poble d'Aude. Per a tots dos, la lingüística era una verita-

ble vocació, estaven al corrent de la recerca en aquest camp de la seva època. Fabra era, sobretot, autodidacta, mentre que Alibert havia seguit els cursos del medievalista Joseph Anglade a la Universitat de Tolosa. Després de la seva tornada a Barcelona, Fabra va esdevenir catedràtic a l'Institut d'Estudis Catalans. Poc temps després, es van publicar les *Normes ortogràfiques*, en gran part sota la seva responsabilitat; des d'aleshores, personificà la normativització i la normalització de la llengua catalana. Durant tota la seva vida, Fabra va gaudir d'una popularitat poc comuna, els honors públics que va recollir en són testimoni. Va ser el conseller de tot un poble pel que fa a les qüestions de la seva llengua. En aquell període, Fabra va aprofundir les bases de la seva doctrina lingüística, que s'han pogut titllar d'estructuralistes, però amb una forta dosi de sociolingüística primerenca (Lamuela; Murgades), de manera que aquests textos es llegeixen encara amb profit i fan una impressió inesperada de frescor i d'actualitat. Fabra va ser, sens dubte, un dels lingüistes més originals i interessants de les primeres dècades del segle xx. El final de la vida de Fabra va ser marcat durament per la Guerra Civil: el 1939 es va haver d'exiliar i va passar els darrers anys de la seva vida a Montpeller i a Prada, a la Catalunya del Nord.

La sort d'Alibert va ser menys espectacular. Sempre va fer de farmacèutic tot treballant, però, en el marc de la renaixença literària, durant molt de temps en els rengs dels felibres i a partir de 1930 en el si de la nova Societat d'Estudis Occitans, el primer president de la qual va ser el seu mestre, Anglade, i que devia l'existència als esforços dels fundadors de la revista *Oc*, Camil Soula i Ismael Girard, i a l'encoratjament del català Josep Carbonell i Gener, de Sitges, que, des de 1927, havia esbossat, en un cèlebre número especial de la revista *L'Amic de les Arts*, la posada en marxa d'un procés de normalització de l'occità comparable al del català, que era aleshores, a despit de la dictadura de Primo de Rivera, en plena efervescència. Segons que sembla, va ser Carbonell qui va animar Alibert a encarregar-se de la redacció d'una nova gramàtica referencial de l'occità llenguadocià que havia de ser seguida d'una altra gramàtica més variada de la gran llengua d'oc. La nova temptativa referencial estava destinada a reemplaçar la normativització de l'occità de Mistral i Romanilha, que no s'havia imposat mai a l'oest del Roine. La *Gramatica* d'Alibert va sortir de la premsa entre 1935 i 1937 i es va imprimir a Barcelona durant la Guerra Civil, gràcies al mecenatge de Joaquim Cases i Carbó; els efectes de la guerra, però, ja en van pertorbar greument la distribució. Alibert, contràriament a Fabra, era un home

Josèp Ros (1834-1905). D'origen llemosí, va ser un dels primers de proposar una tornada a la grafia occitana medieval.
© de la fotografia: CIRDOC

de dretes i partidari de Pétain i, després de l'alliberament de 1945, va passar algun temps a la presó per col·laboracionista. Tot i això, ironies del destí, l'Institut d'Estudis Occitans, creat el 1945 per occitanistes propers a la resistència al voltant de Girard, Charles Camproux, Robert Lafont, etc., un organisme conegut perquè era d'esquerres, va reprendre la gramàtica d'Alibert, que acabava de proposar algunes millores per a la seva obra, i en va fer la gramàtica referencial del conjunt de les varietats occitanes amb vista a aconseguir de França un reconeixement oficial de la llengua (la llei Deixonne, votada el 1951, només va satisfer molt parcialment aquelles esperances). La reputació d'Alibert no parava de créixer i les seves propostes avui són majoritàries en els rengs de la renaixença occitana; ell tan sols va veure, però, el començament d'aquesta evolució (la segona edició de la seva gramàtica no va aparèixer fins a 1976).

Fabra i Alibert es van conèixer i s'apreciaven l'un a l'altre. Alibert va ser a Barcelona, a l'època de la Generalitat, on va explicar les seves concepcions lingüístiques; en els seus escrits, es refereix més d'un cop a la feina feta per Pompeu Fabra. L'homenatge més vibrant és el que hi ha al final del pròleg del seu diccionari occità-francès (publicació pòstuma de 1966), on diu de Fabra: «Va ser el nostre inspirador i el nostre model».

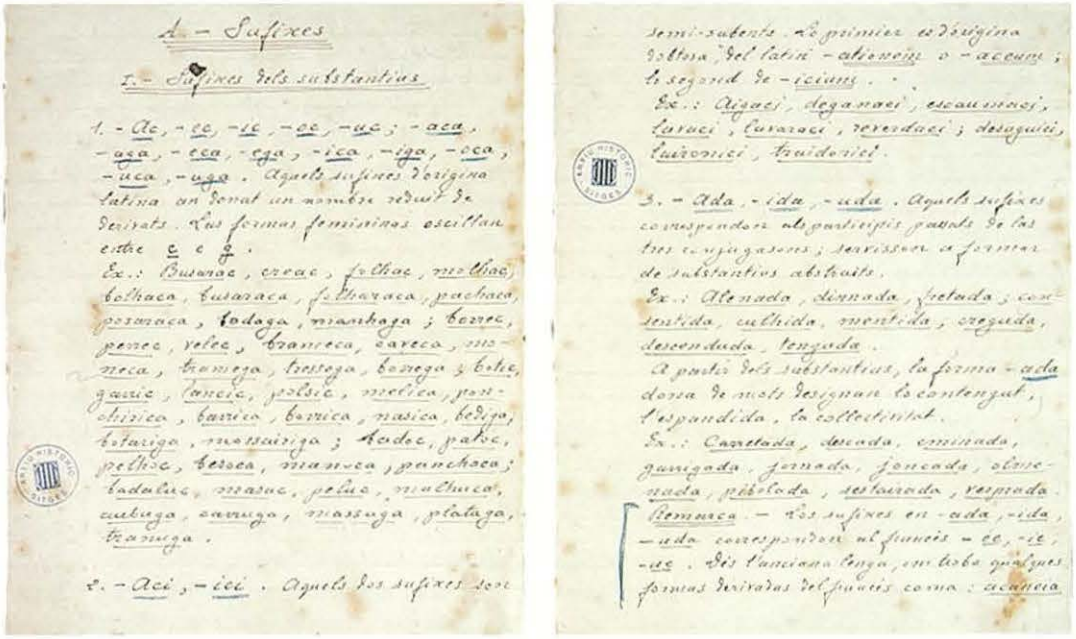
Xavier Lamuela i Josep Murgades, especialistes en el pensament lingüístic de Fabra, n'han destacat quatre elements importants: Fabra acceptava les reflexions fonamentals dels neogramàtics, és a dir, la regularitat dels canvis fonètics (i lingüístics en general) i la necessitat absoluta de treballar segons els mètodes comparatius. Era adepte de l'estructuralisme sincrònic proposat pel *Cours de linguistique générale*, obra pòstuma de Ferdinand de Saussure publicada el 1916, així com dels plantejaments sobre la funció d'una llengua literària o escrita que va elaborar, més o menys paral·lelament a Fabra, el Cercle Lingüístic de Praga, un altre grup d'investigadors d'inspiració estructuralista. Fabra anticipava, sovint d'una manera implícita, reflexions de la sociolingüística futura, que, com a disciplina, no va aparèixer fins després de 1945, moltes preocupacions de la qual, però, ja van ser formulades abans per altres ciències. La necessitat de reflexionar sobre les funcions de la llengua de referència que elaborava i la necessitat de fer-la pública i de fer-la acceptar als usuaris van obligar Fabra a trobar solucions viables durant un període en el qual el problema de la comunicació no era encara gaire important per a la majoria de lingüistes. En més d'un camp es va avançar, doncs, a la recerca del seu temps: si hagués escrit en una de les grans llengües d'aquella època, seria sens dubte un dels lingüistes més coneguts d'aquell període. Un dels punts essencials de la seva doctrina està en el fet que veia estable la llengua de referència a causa de les seves funcions comunicatives i alhora elàstica a causa de les modificacions d'aquelles funcions que intervenen incessantment.

Sobre molts d'aquests punts, Alibert compartia les posicions de Fabra. Tot i això, sembla una mica més conservador. Això s'observa quan deia que tota llengua literària comporta necessàriament una part d'arcaisme i d'artifici. El mateix terme *llengua literària*, que ell utilitzava per referir-se a allò que aquí hem anomenat *llengua de referència*, mostra que estava influït pel Felibritge, segons el qual la forma suprema d'una llengua és l'ús que se'n fa en l'àmbit literari. D'altra banda, Alibert insistia que una llengua ha de ser la síntesi de totes les parles naturals; defensava una concepció sintètica de la llengua de referència, fàcilment comprensible en la situació de l'occità. Segons ell, el treball normativitzador no es pot limitar al camp únic de la grafia (un retret implícit que Alibert feia als seus predecessors), sinó que igualment ha d'afectar les altres parts de la llengua com ara la morfologia, la sintaxi i el lèxic. Solament sota aquestes condicions la llengua pot reivindicar una funció completa que abraci tots els àmbits de la comunicació. Si el comparem amb Fabra, sembla que les posicions d'Alibert són, en general, una mica més estàtiques i estan fixades en la tradició literària. Això s'explica fàcilment per la diferent situació de les dues llengües en el moment en què aquests dos homes treballaven. D'altra banda, tant el raonament de l'un com el de l'altre parteixen de la llengua concreta de la qual s'ocupaven; no proposaven fórmules generals, encara que avui veiem que les seves remarques són quasi aplicables a moltes altres llengües.

Una o dues llengües?

Fins ara hem evitat una qüestió, malgrat ser important si ens ocupem de Fabra i d'Alibert: la de saber quines eren les relacions que veien entre el català i l'occità. Al segle XIX, Milà i Fontanals havia proposat de considerar diferents totes dues llengües però pertanyents a un mateix subgrup que va anomenar *gal·lomeridional*. Encara avui aquesta qüestió no sembla resolta completament. En general, els investigadors catalans pensen que des del principi hi havia dues llengües diferents, mentre que els investigadors occitans sovint defensen la posició d'una sola llengua des del principi i que només les vicissituds històriques la devien dividir en dues (suposo que aquestes diferències de posició tenen a veure amb l'èxit relatiu de cada llengua). Ens sembla que tots dos punts vista parteixen una mica massa de la situació actual. Al principi, hi havia sobretot la continuïtat d'aquestes parles que estaven, certament, en una relació ben estreta però que diferien les unes de les altres i que es modificaven sense cessar sota la influència dels canvis dels fluxos comunicatius. Aquestes parles es condensaven en tradicions escrites diferents (al sud dels Pirineus una mica més tard que al nord), però més tard un desenvolupament polític diferent –per exemple, si hi hagués hagut un altre resultat en la batalla de Muret el 1213– hauria permès fàcilment una política lingüística unificadora dels dos vessants dels Pirineus.

Per a Fabra, la resposta era bastant clara. Parlava de l'occità com a «germana bessona» del català. Hi veia, doncs, dues llengües diferents, a pesar de totes les proximitats. Per això no volia intervenir amb consells en el procés normativitzador de l'occità, com explica en un article a *Oc* de 1929. Això no obstant, la familiaritat era molt gran: després de l'èxit de la renaixença occitana, llavors Fabra pensava que el català és «una variant més de la gran llengua occitana retrobada» i que catalans i occitans podrien llegir-se mútuament, atesa la gran pro-

Manuscrit original de la *Gramatica Occitana segón los parlars lengadocians*, de Loïs Alibert.
Arxiu Històric de Sitges.
© de la fotografia: MHC (Pep Parer)

ximitat de totes dues llengües. Així i tot, alguns anys més tard, el 1934, Fabra va signar un manifest titulat «Desviacions en els conceptes de llengua i pàtria», que delimitava el conjunt dels Països Catalans, excloent-ne les terres occitanes. Aquest manifest, visiblement dirigit contra una franja de catalanistes, entre els quals hi havia Josep Carbonell i Gener, que somniaven un espai lingüístic (i potser també polític) comú que anava de Gueret a Guardamar, regulava al mateix temps les relacions amb l'occità: bon veïnatge sí, però amalgama no. Alibert, al contrari, compartia des del principi la concepció de Milà i Fontanals; parlava de grup «occitanoromà», però accentuava encara la proximitat de diferents elements d'aquest grup. Per a ell, els components d'aquest grup són branques d'una sola llengua. Moltes solucions normatives seves d'aleshores són coherents únicament si es té en compte la integració del català en l'espai occitanocatalà. Aquesta posició és en el comentari que Alibert va escriure a *Oc* com a resposta al manifest de 1934. A poc a poc, però, es va veure obligat, sota la influència dels esdeveniments polítics, a revisar els punts de vista i a dir, el 1950, que el català és una llengua a part a causa del seu desenvolupament literari i de la seva institucionalització. Precisava, tanmateix, que, si es comparen les varietats locals de totes dues llengües, som en presència de parles d'una mateixa família lingüística. Compartia així les posicions de l'Institut d'Estudis Occitans d'aquella època, que volia evitar qualsevol sospita de separatisme limitant el seu camp d'acció en el territori francès. Per comprendre les seves concepcions (socio)lingüístiques, cal, però, tenir en compte igualment les posicions anteriors de Loïs Alibert.

Si Pompeu Fabra és potser el codificador d'una llengua més popular de la nostra terra, Loïs Alibert no va aconseguir el mateix grau de notorietat. Amb tot, això s'explica per la trajectòria diferent de l'occità, més que no pas per raons personals.

Joan-Ives Casanova
Universitat de Pau

Les cultures catalana i occitana durant la segona meitat del segle XX: cultures reflectides a través del temps

Digatz-me se fai freg dins los carrierons
Se bufa un vent borrut d'agulhas,
Se fai clar dins los carrierons a ran de çèl.
Es lo silenci coma una granda tor mastada sus la ròca,
Una eisubida tor de cristal e de gial?

Bernat Lesfargas
Carta a Núria i a Joan Sales (LESFARGAS, 2001)[1]

Catalunya està extenuada, afamada, ferida i ensangonada. Les seves forces vives, els seus intel·lectuals i els seus escriptors s'exilien o callen; no tenen cap altre remei. A l'ombra d'una guerra mundial en la qual no van participar, aquells homes i aquelles dones tornen a viure el seu dolor a través d'un altre poble: Occitània, que està ocupada i encadenada, i de vegades es dedica, de bon grat, a una política de la qual, l'efecte desastrós, encara es ressent al cap de cinquanta anys. Alguns occitanistes estan extraviats i perduts en aquella política: d'altres la van condemnar totalment (MARTEL, 2001).

Catalunya va patir les conseqüències més horribles: Lluís Companys, lliurat per l'Estat francès del mariscal Pétain, va ser executat al fossat de Montjuïc. Alguns occitanistes, renegant del seu entusiasme catalanista dels anys trenta, callen i silencien el seu amor a Catalunya per fidelitat a una ideologia extremista; d'altres van optar pel camí de la resistència. Acullen i ajuden els exiliats catalans com van fer durant la Guerra Civil, i la seva acció va ser admirable.[2] El 1945 és un any a la vegada terrible i molt esperançador: Europa

Exiliats republicans travessant la frontera pel Pertús al febrer de 1939.
Centre d'Estudis Històrics Internacionals.
© de la fotografia: Chauvin

està arruïnada, però el futur és gran i obert, tot és possible, es poden realitzar els somnis.

Dos poemes publicats al mateix temps simbolitzen aquelles dues ferides: *Li penjats,* de Carles Camprós, i *Corrandes de l'exili*, de Pere Quart (CAMPRÓS, 1983, p. 61; QUART, 1994, p. 50). L'acció de Camprós va ser exemplar als rengs de la resistència, i no van ser només paraules, sinó també fets, la qual cosa li va donar, el 1945, una posició moral que va afavorir la creació de l'Institut d'Estudis Occitans (IEO) amb Max Roqueta i la jove generació occitana representada per Robert Lafont i Fèlix Castan (*Hommage*, 1983). Pere Quart, exiliat a França i després a Xile, va tornar a Barcelona, que era ofegada per la dictadura, va publicar *Saló de tardor* el 1947 i va participar en el moviment que lluitava per la supervivència de Catalunya, moviment lent però segur de la presència d'una literatura de la qual no es poden citar aquí tots els noms, però que era formada per textos emblemàtics com els de Carles Riba o de Mercè Rodoreda, literatura de carn macada, de l'exili i dels crits ofegats. *Li penjats* i *Corrandes de l'exili* simbolitzen dues morts iguals, dues ferides que no es curen i que porten una literatura com una creu de paraules.

La cultura occitana dels anys cinquanta estava, doncs, inquieta per les esperances de la postguerra: la creació de l'IEO, que tornava a afirmar el missatge occitanista; els esforços per un reconeixement cultural, que no arribà, i les temptatives d'institucionalitzar l'ensenyament de l'occità amb l'adopció de la llei Deixonne. Una nova generació literària va establir els fonaments d'una altra temàtica i d'una altra forma: la de Lafont amb *La Vida de Joan Larsinhac* (LAFONT, 1951), la de Max Allier, la de Leon Còrdas, la de Peire Lagarda, la de Bernat Lesfargas.... Ara se sap que la novel·la de Lafont inaugurà una prosa moderna i una temàtica carregada del compromís de l'escriptor occità i elaborada durant la resistència i la guerra. La literatura catalana s'allunyava lentament de la foscor en la qual el franquisme l'havia empresonat.

Hem d'enunciar les formes d'una resistència cultural: durant el franquisme, des dels anys cinquanta, la catalanitat es trobava, de primer, en la literatura. La poesia i la novel·la es van carregar de l'emoció pel futur de la llengua, perquè ja no hi havia les estructures autònomes pròpies a Catalunya. Aquest fet, que els occitans coneixien bé i que havia pres aquestes formes modernes des de la renaixença mistralenca, feia de les lletres catalanes el far d'una vigilància. No podem analitzar aquell mig segle sense recordar aquell fet: com haurien estat la poesia de Salvador Espriu, les novel·les de Mercè Rodoreda i de Maria Aurèlia Capmany sense la situació particular de Catalunya? Aquelles obres no es poden reduir només al seu compromís; haurien existit, perquè són obres d'escriptors autèntics, però haurien tingut unes altres formes i uns altres continguts. De la mateixa manera que la creació occitana estava empresonada en l'acarament de la centralització jacobina francesa, la creació catalana, per la seva banda, s'enfrontava al franquisme tant en el camp polític com en el cultural i lingüístic, camps que els seus enemics volien ofegar.

Així, doncs, és natural que els intel·lectuals catalans i occitans es reunissin durant aquells anys de postguerra en la lluita comuna contra les diferents formes de l'opressió franquista. Aquells contactes, sempre afavorits per la restitució d'una història comuna i per la proximitat lingüística, es concretaren amb dificultats. Els viatges d'estudis dels alumnes de Robert Lafont, professor a la Universitat de Montpeller, eren pertorbats per la repressió franquista.[3] Els contactes continuaren: Max Roqueta conservava les seves antigues amistats, en particular amb Joan Triadú, gran lector de literatura occitana i autor d'una antologia molt celebrada (TRIADÚ, 1951); Lafont, Lagarda i Lesfargas desenvolupaven relacions que van conduir a la creació del Cercle d'Agermanament Occitano-Català. Josep Sebastià Pons, del qual Max Roqueta va ser deixeble, obrí el camí a una nova literatura catalana al Rosselló. Els lligams que uneixen Jordi Pere Cerdà i els occitanistes són coneguts; en la nova col·lecció *Messatges,* de l'IEO, va aparèixer, el 1955, un dels seus millors reculls de poesia: *Tota llengua fa foc* (CERDÀ, 1988).[4] Jep Gouzy, estudiant a Montpeller, va aprendre a escriure el català gràcies a Carles Camprós, que li va fer descobrir el món de la literatura catalana, encara desconegut per a ell. L'antologia *La Jeune Poésie Occitane,* feta el 1949 per Robert Lafont i Bernat Lesfargas, havia integrat textos de Joan Esteve, Gumersind Gomila, Enric Brupau i Baptista Xuriguera (*Jeune Poésie*, 1946). Els escriptors de l'exili van trobar acollida i reconeixement

1. Poema publicat el 1952 a *Còr prendre.*

2. M'atorgo el dret de lloar l'acció i les obres de Jòrgi Reboul a Marsella, que, durant la guerra i també un cop acabada aquesta, va oferir tot el seu suport material i moral als exiliats catalans. Són nombrosos els amics catalans que encara se'n recorden.

3. El testimoni de Robert Lafont explica que uns estudiants occitans i catalans van ballar sardanes a la plaça del Rei. Posteriorment els seus amics catalans van ser interrogats per la policia, i les activitats catalanistes de Lafont es van denunciar mitjançant una notificació de Madrid al Ministeri d'Afers Estrangers a París.

4. Jordi Cerdà i Robert Lafont ens van explicar una anècdota: el títol original del llibre era *Tota llenya fa foc,* i un error d'impremta va canviar *llenya* per *llengua*. L'error, acceptat per Cerdà, va crear un títol ara emblemàtic.

FOC NOU

AL SERVEI DE CATALUNYA

TOLOSA DEL LLENGUADOC

CAMINS de la PATRIA

"PER CATALUNYA" FOU EL DARRER CRIT DE LLUIS COMPANYS DAVANT EL PIQUET FALANJISTA

Al setembre de 1944 es va començar a publicar a Tolosa de Llenguadoc la revista *Foc Nou*, un dels molts exemples de publicacions en català a l'exili.
Centre d'Estudis Històrics Internacionals.
© de la fotografia: MHC (Pep Parer)

entre els occitans com mostra, per exemple, la celebració dels Jocs Florals de la llengua catalana a Marsella el 1967 (*Jeux Floraux*, 1997).

Els occitans també van col·laborar a fer conèixer la literatura catalana a França. Un dels primers traductors del català al francès va ser Bernat Lesfargas, el qual publicà, el 1962, la traducció d'*Incerta Glòria*, de Joan Sales, i més tard la de *La plaça del diamant*, de Mercè Rodoreda, el 1971 (Sales, 1962; Rodoreda, 1971). A continuació Bernat Lesfargas va desenvolupar les seves activitats com a traductor i editor i avui és considerat com un dels catalanistes més importants de França. El coneixement, encara insuficient, de la literatura catalana a França deu molt a Bernat Lesfargas, que va ser un dels primers a publicar traduccions del català quan no era una activitat tan senzilla de dur a terme.

El coneixement de la literatura occitana a Catalunya no és tan gran com es pot creure. No es pot parlar de desconeixement, però les publicacions no són nombroses. Llevat de l'època medieval, només algunes obres han estat traduïdes al català, com *El Garell*, de Loïs Delluc, o *Catoia l'enfarinat*, de Joan Bodon (Delluc, 1963; Bodon, 1973; Quintana, 1987). Max Roqueta, un dels escriptors més importants del segle XX, acaba de ser traduït al català (2002). El món editorial català, animat per la situació de la seva cultura i de la seva llengua, va treballar durant els anys seixanta i setanta en la recuperació de les altres literatures en la seva llengua. La literatura occitana no va ser inclosa en aquestes publicacions. Dues raons poden explicar-ho: la necessitat de traduir grans obres clàssiques universals al català (els trobadors es van publicar, però Mistral no) i la proximitat lingüística, que fa d'un català un bon lector de l'occità. Aquesta proximitat pot ser il·lusòria, però. No garanteix una veritable lectura. És veritat que la publicació d'un llibre, tant a Catalunya com a Occitània, correspon també a la idea que ens fem d'una literatura, a la idea que en volem donar i a la recepció que en fa el públic. Seria necessari, doncs, conèixer en aquest principi del segle XXI la idea que els catalans i els occitans tenen de la seva cultura. Els occitanistes també van publicar poques traduccions del català: a Occitània el coneixement de la realitat cultural catalana no va ser evident, sobretot durant els darrers anys del segle: les proclamacions fraternals, encara que són necessàries, no garanteixen un diàleg estructurat.[5] Els catalans, perseguits pel franquisme, no tenien una idea clara de la realitat occitana, ocupats, comprensiblement, en la restitució dels seus drets lingüístics i culturals. Alguns intel·lectuals catalans llegien i coneixien obres escrites en occità, però això no era degut a un coneixement organitzat per publicacions comunes, atès que occitans i catalans no van tractar mai de posar-ho en pràctica.

La fi del franquisme i la recuperació dels drets lingüístics i culturals de Catalunya van canviar la situació. Els occitans s'adonaven cada cop més dels obstacles institucionals per a la seva cultura, i de l'absència de reconeixement i de suport real per a totes les cultures minoritzades de França. La vitalitat catalana i els mitjans donats a la seva cultura sobrepassaven tots els desitjos occitans. El viatge a Barcelona entusiasmava els occitans, però de vegades resultava amarg per als que constataven, quan arribaven a Perpinyà, el monolingüisme institucional francès.

Occitània va ocupar un lloc en aquella nova Catalunya. En el camp literari, el camp on la cultura occitana té més força, les iniciatives es multiplicaren: presència comuna en els congressos internacionals d'escriptors, com els del PEN Club; invitacions mútues a festivals de poesia com el de Barcelona, di-

5. Es podria parlar molt d'aquest tema. Els occitanistes veuen la Catalunya actual com un model a seguir, una Occitània que hauria arribat a retrobar els seus drets lingüístics i culturals afirmant sovint proclamacions fraternals en nom de «trobar» o dels lligams entre els felibres i els catalanistes. El viatge a Barcelona, encara que es fa, no garanteix un coneixement absolut. Així, en nom de la proximitat lingüística, pocs occitans i catalans fan un veritable esforç per aprendre les respectives llengües «bessones».

INSTITUT D'ÉTUDES OCCITANES

RECONNU D'UTILITÉ PUBLIQUE PAR DÉCRET DU 13-VII-49 (JOURNAL OFFICIEL DU 16-VII-49)

Secrétariat : 1, RUE LAFAILLE # TOULOUSE (H.-G.) - Tél. MA 77-82 - C.C.P. 1074.53

PUBLICATIONS SCIENTIFIQUES
LINGUISTIQUE, PEDAGOGIE, SCIENCES DE L'HOMME.

PUBLICATIONS LITTERAIRES
OC, revue fondée en 1923 par Ismaël GIRARD et L.-C. SOULA.
Collection classique « PARATGE », aux « BELLES LETTRES » Paris.
ANNALES DE L'I.E.O.
Collection « MESSATGES »
Collection « PROSA »
Collection « THÉÂTRE D'OC »
Bureau de Recherches Poétiques.

CENTRES CULTURELS RÉGIONAUX.
SECTIONS DÉPARTEMENTALES
ÉMISSIONS RADIOPHONIQUES

STAGES DE PÉDAGOGIE OCCITANE DES UNIVERSITÉS MÉRIDIONALES
Cahiers et Collection pédagogiques publiés sous le patronage de MM. les Recteurs de Bordeaux, Montpellier, Toulouse.
CENTRE DRAMATIQUE OCCITAN

CONSEIL D'ADMINISTRATION :
Robert LAFONT, Président.
Bernard MANCIET, Secrétaire Général.

COMITÉ D'HONNEUR et de PATRONAGE :
Jean CASSOU et Pierre AZÉMA, Présidents.
Pierre-Louis Berthaud †, Paul Eyssavel †, Paul-Louis Grenier †, Denis Saurat †, Dr. S. C. Aston, Ed. Théodore-Aubanel, R. Aramon i Serra, Louis Alibert, Doyen J. Bourciez, André-J. Boussac, Pr. J. Boutière, Michel Camélat, Jean Camp, Josep Carner, Pau Casals, Raymond Cortat, Pr. J. Crémona, Chanoine J. Cubaynes, Doyen D. Faucher, Pr. Green, Pr. Pierre Guberina, Jean Lesaffre, Joseph-Sébastien Pons, Pr. Dr. Gerhard Rholfs, Pr. L.-C. Soula, Pr. A. H. Schutz, Tristan Tzara, Pr. Walther von Wartburg.

Nimes , lo 5 de Mai de I959

ARXIU HISTÒRIC MUNICIPAL DE SITGES

JC6
1978—

Car amic ,

Excusatz-me d'emplegar aquesta formula , e mai nos foguessiam jamai vists e aguessiam escambiat ges de letra fins ara . Mai dempuèi qu'entènde parlar de vos pèr mis amics , de la SEO primier , de l'IEO puèi , dempuèi que tòrne legir vòstri tèxts occitanistas d'a passat tèmps , en quau deve una part de ma vocacion , ai aprés a vos comptar demèst mis ainats e mis amics . L'astre vouguèt que , dins l'escasènça de tres passatges rabènts a Barcelona , aguère jamai l'ur de vos vèire . Benlèu que serà possible un autre còp . Alevat que venguessiatz , vos , en Occitània nòstra , coma o permet de crèire la letra que me fai legir Ismaël Girard .

Las ! es un eveniment sorne que fai grelhar uei nòstra convèrsa . La mòrt de Loïs Alibert nos maca . Lo vegùère a Montpelhièr gaire abans sa mòrt . Se pòt pas dire que malautejava , mai lo sentiàm alassat qu'es pas de dire crèire coma . Poguère crebar sis escrupuls de sabènt e li manlevar una letra dau Diccionari , aquela letra B qu'ai dins mon tirador e que devià servir a presentar l'òbra au " Centre National de la Recherche Scientifique " .

Lo Diccionari es quasiment acabat . Es vertadierament acabat ; nòstre Mèstre dempuèi un an fasià son que la còpia de si fuelhs , apondènt sèmpre de sa reflexion . Crese que faudrà gaire de tèmps a un bon filològ coma nòstre confraire Pèire Bec pèr o clavar tot . Ai l'espèr qu'en I960 sortirà l'òbra majora qu'esperam .

Pèr quant au Nomenclator de toponimia occitana , n'ausiguère parlar mantun còp . Sauprem ont n'es lo trabalh quand serà facha la tria di papiers que demòran a l'ostau de Montpelhier , çò que serà lèu : la conhada de Loïs Alibert , Domaisèla Latour , nos ajuda fòrça .

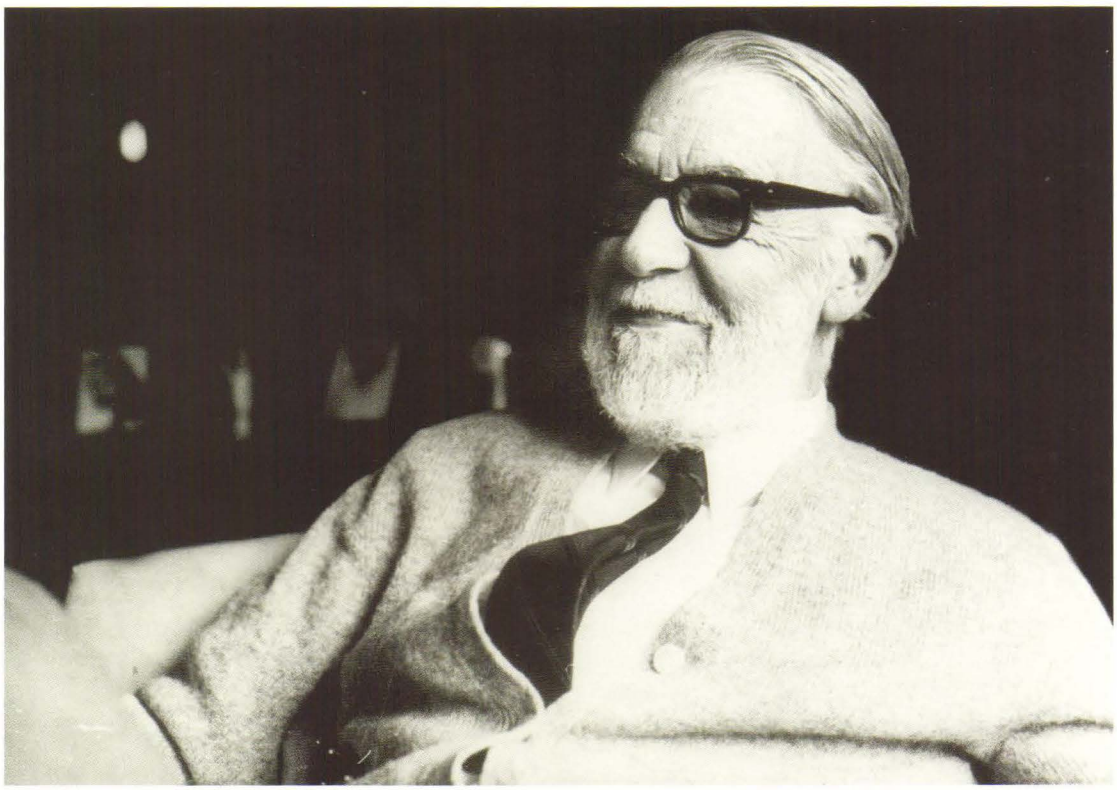
Una demanda de mon costat : se pensatz poder ara tornar prene vostra collaboracion a OC , seriàm urós d'aver de vos lèu un article ont diriàtz çò que foguèt la persona de Loïs Alibert pèr vos especialament e pèr li catalans occitanistas .

E cresètz a mon devosment amistós

Robert Lafont

Robert Lafont - I4 Rue Parmentier - Nimes (Gard)

Carta de Robert Lafont a Josep Carbonell,
5 de maig de 1959.
Arxiu Històric de Sitges.
© de la fotografia: MHC (Pep Parer)

Joan Oliver (1899-1986), autor de *Corrandes de l'exili*.
© de la fotografia: diari *Avui*

rigit per Àlex Susanna; publicacions de revistes o d'antologies (*L'Aiguadolç*, 1988; *Reduccions*, 1991); textos catalans, des de feia anys, en la revista literària *Oc* gràcies a l'acció de Jep Gouzy... Hi havia una remarcable presència occitana a Catalunya, i a poc a poc es va anar gestant, sense que les institucions regionals occitanes s'encarreguessin realment, una consciència autònoma que se sumaria als esforços dels occitanistes.[6] Les relacions occitanocatalanes són el resultat d'iniciatives, la major part de vegades, més occitanes que catalanes, de les iniciatives personals i de les amistats que s'han fet. Ens sembla que una regió com el Llenguadoc-Rosselló, que està clarament compromesa en una política de lligams amb Catalunya, no es fa prou càrrec d'aquestes relacions.

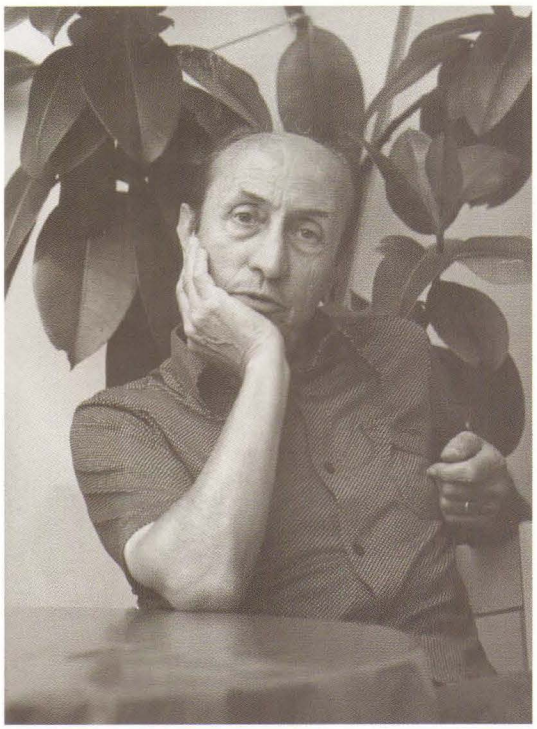
Les relacions occitanocatalanes sovint tenen tendència a esborrar altres àmbits importants. La situació particular de l'occità i del català va fer néixer una convergència de pensaments i d'anàlisis sociolingüístiques que va impulsar, en gran part, l'acció institucional. La constatació de la situació de diglòssia i la teorització que en van fer els lingüistes catalans i occitans i el conjunt de les seves anàlisis van mostrar la importància d'aquelles investigacions en el camp dels estudis de les llengües en contacte, com mostren els llibres de Robert Lafont i de Francesc Vallverdú, per exemple, i la forta presència de treballs catalans en les publicacions de la revista occitana *Lengas* (1994). La investigació científica va permetre de constituir nous lligams i de crear intercanvis informals, com ara la multiplicació de les relacions universitàries entre Montpeller, Tolosa i Pau, a Occitània, i Barcelona, Lleida i Girona, a Catalunya. Ara sembla que una formació lingüística, històrica i literària en català pot portar projectes i objectius professionals a les universitats occitanes.

Per concloure, voldríem fer algunes remarques necessàries. Des de fa gairebé trenta anys, Catalunya ha esborrat el silenci institucional, i la seva cultura ha obtingut un reconeixement mundial que no para de créixer. A la cultura occitana li costa de fer sentir la seva veu per raons que no tornarem a analitzar. Les relacions occitanocatalanes donen testimoni d'aquell desequilibri dels darrers anys del segle passat. L'ús social, el reconeixement oficial del català i el suport a les creacions culturals van fer néixer noves iniciatives en el món de la música, el cinema o l'art. La cultura occitana no pot rivalitzar amb la catalana en aquests camps: privada de su-

port en les iniciatives que hi va començar a haver (concretament, iniciatives teatrals), els occitans no van poder expressar-se en altres àmbits de la creació. És evident que hi ha una creació pictòrica catalana (Antoni Tàpies és un dels artistes més coneguts del món) amb una tradició anterior al franquisme. La qüestió no té encara resposta per a Occitània. Pierre Soulages, un artista tan conegut com Tàpies, parlant de l'estètica de la seva obra, cita un poema de Guilhem d'Aquitània (*Farai un vers de dreyt neient*), però els crítics, quan examinen aquest aspecte de l'obra, esborren l'occitanitat del poema[7] (SOULAGES, 2000). No es tracta d'empresonar una creació artística en la pertinença a una identitat, sinó de col·locar-la en el context cultural i referencial, cosa que no es fa sovint a França. Cal un treball científic llarg i detallat per posar en relleu l'occitanitat i la catalanitat de les obres de Cézanne o de Maillol, respectivament, per realçar el pes de les cultures, dels paisatges i de les veus interiors.

Les relacions occitanocatalanes, malgrat la proximitat lingüística i cultural dels seus espais, no són sempre evidents, a vegades fins i tot són desequilibrades, tot sovint a causa de les dificultats institucionals de França, però també en virtut d'una presa de consciència massa tardana de les mateixes possibilitats culturals d'una Occitània que no es limita als occitanistes.

Cinquanta anys de relacions, alguns anys ferits per la història, alguns anys durant els quals va retrobar la seva llibertat, Catalunya va poder mostrar la modernitat de la seva cultura. Cinquanta anys de diàleg, de treball, però també de dificultats. La cultura occitana troba el seu ressò més gran a Catalunya. I això no és sorprenent: junts confirmem un gran camí que no s'ha d'aturar.

Max Roqueta, nascut a Argeliers el 1908, va ser un dels fundadors de l'Institut d'Estudis Occitans el 1945.
© de la fotografia: CIRDOC

6. Les «col·lectivitats locals» occitanes s'encarreguen sovint de les demandes dels occitanistes, però no desenvolupen una acció pròpia, una política clarament occitanista, per manca de mitjans o d'iniciatives. No trobem gaire representació occitana a Catalunya, i si n'hi ha, no fa gens de lloc a l'occità com, per exemple, la Maison du Languedoc-Roussillon de Barcelona.

7. El catàleg de la mostra de Tolosa del 2000 n'és una prova.

un país
que vol viure

Un país que vol viure

e vòl viure

dàs nonanta del sègle passat, la proliferacion per tota Occitània de
s associativas occitanas), de grops de musica, de companhías de teatre,
associativas, de revistas, d'associacions culturalas... mòstra lo dinamisme
uèi la lenga occitana. La part màger de la societat occitana, especialament
favorabla a la recuperacion de la lenga e de la cultura occitanas.

uestas iniciativas, la socializacion de l'occitan podrà pas avançar mentre
acòrda pas a la lenga una reconeissença juridica. Cal un encastre legal
mejans umans e economics necessaris per recuperar lo luòc que li
spandís de la vida publica. La cooficialitat de l'occitan (aranés) a la Val
arlament de Catalonha en 1990, indica lo camin a seguir.

Jordi Fernández-Cuadrench
Institut Occitan, Pau

Catalunya i Occitània conjugades en present

Des de fa més de mil anys, els estrets lligams històrics, culturals i lingüístics que uneixen catalans i occitans han permès a ambdós pobles de teixir unes relacions privilegiades. Tanmateix, la història de Catalunya i Occitània, a vegades comuna i a voltes paral·lela, és ignorada per la immensa majoria de la població dels dos vessants dels Pirineus: desconeguda per la major part d'occitans i de catalans del nord, privats com han estat de la seva memòria històrica i de la seva identitat col·lectiva pel pensament uniformador del jacobinisme francès, i també desconeguda per bona part de catalans del Principat, el País Valencià i les Illes Balears, massa ocupats en els afers hispànics per parar l'atenció necessària en els reptes europeus.

La ignorància d'aquest bagatge compartit limita, encara avui, l'interès dels occitans i dels catalans per conèixer la realitat de l'altre poble, i fa possible que la majoria acceptin de grat el simplisme dels clixés turístics i dels tòpics reductors que ofereixen una imatge sovint esperpèntica d'Espanya i de França. Així, Catalunya és un còctel esperpèntic de sol, platja, paella, flamenc, Dalí i Gaudí per a bona part d'occitans, molts dels quals acostumen a passar cada estiu uns quants dies a la «Costà Bravà» o a «Salú», sense arribar a comprendre per què els catalans s'entesten a parlar el seu patuès. Diametralment oposada és la visió dels occitanistes, aquells occitans que són conscients de la seva identitat i hi són fidels, molts dels quals consideren Catalunya una mena de paradís lingüístic i cultural, com el model reeixit que s'ha de seguir, sense percebre sovint la inquietant fragilitat social de la llengua i la cultura catalanes al Principat. D'altra banda, la majoria de catalans tenen mal identificada Occitània i la veuen com «la terra dels càtars», una grotesca imatge creada per les entitats franceses de promoció turística que ofega la cultura occitana dins un embolcall paisatgístic i esotèric, a més de provocar una grollera restricció d'Occitània a la regió del Llenguadoc.

Més enllà de l'epopeia càtara

Any rere any, milers de catalans recorren les viles i els castells del sud del Llenguadoc que van ser, durant la primera meitat del segle XIII, l'escenari de la croada albigesa: Tolosa, Carcassona, Foix, Querbús, Perapertusa... i Montsegur. Durant uns pocs dies, els viatgers rememoren l'epopeia càtara i es planyen de la desfeta de l'exèrcit tolosanocatalà davant els croats francesos a Muret, fi del somni romàntic d'un estat occitanocatalà a banda i banda dels Pirineus (1213). Malauradament, en la major part de casos, aquesta estada no serveix per conèixer la situació actual d'Occitània, les humiliacions que han sofert i que sofreixen encara els qui intenten d'expressar-se en occità, la lluita sorda i diària de milers d'homes i dones per evitar que la seva llengua i la seva cultura desapareguin. No accedint a la intimitat de les famílies ni a la vida de les comunitats rurals on han estat recloses la llengua i la cultura occitanes, els turistes catalans difícilment tenen l'oportunitat de sentir a parlar occità pel carrer o de veure manifestacions públiques de la seva existència. En aquestes circumstàncies, és comprensible que la gran majoria torni a Catalunya amb la falsa idea que l'occità és tan mort com els càtars.

A desgrat de les limitacions que presenta, cal reconèixer que les petjades dels «bons homes» tenen el mèrit de permetre a molts catalans de descobrir la importància històrica de la civilització occitana, situar-la en l'espai i prendre consciència dels lligams privilegiats que hi ha entre els nostres dos pobles. De fet, l'home del carrer, el veí del costat, el català mitjà no sap ni què és l'occità ni on és Occitània. Així, per exemple, només una petita minoria de la població és capaç de relacionar l'aranès amb l'occità, perquè la major part de catalans desconeixen que l'aranès és una varietat de l'occità parlat a Gascunya i que, per tant, l'occità és la llengua pròpia de la Vall d'Aran.

Mapa d'Occitània.
Institut Occitan (Pedro Monzo)

Les raons que expliquen la ignorància de la societat catalana respecte a tot allò que concerneix Occitània són diverses i complexes. Unes són degudes a la idiosincràsia particular de l'espai occità i seran analitzades més endavant; d'altres obeeixen a condicionaments estrictament catalans. Entre les darreres, cal destacar-ne dues d'essencials: el tractament parcial que els manuals d'història i de literatura catalanes acorden a les relacions occitanocatalanes i l'absència quasi absoluta d'Occitània i de la seva realitat present dels mitjans de comunicació de Catalunya.

Bona part de les obres de divulgació d'història i de literatura catalanes circumscriuen l'occità a l'època medieval i suggereixen així que va desaparèixer amb la civilització dels trobadors arran de la croada contra els càtars. Tots aquests llibres dediquen algun capítol a la lírica trobadoresca i a la política d'expansió vers Occitània del casal de Barcelona al llarg dels segles XI i XII. Es tracta d'un període transcendental en la història occitanocatalana que, com sabem, va ser brutalment estroncat per la mort del rei Pere I el Catòlic davant els croats francesos en l'esmentada batalla de Muret. D'una manera implícita, els nostres manuals pressuposen que la conquesta que va fer França d'una part del Llenguadoc, durant el segle XIII, provocà no solament la ruptura dels lligams amb Catalunya, sinó també l'extinció de la llengua i de la cultura occitanes. Això és, en tot cas, el que pot deduir un lector inadvertit de veure que Occitània i els occitans desapareixen definitivament de la història de Catalunya a partir del tractat de Corbeil (1258).

Tanmateix, les relacions entre ambdós pobles han continuat fins als nostres dies. El que succeeix és, simplement, que els mots *Occitània* i *occitans* han estat reemplaçats en molts manuals catalans sigui per *sud de França* i *francesos* quant a la història, sigui per *Provença* i *provençals* pel que fa a la literatura. Així, per exemple, de l'allau d'immigrants occitans que entre el segle XVI i el principi del XVIII van venir al Principat i van constituir una aportació de gent decisiva per al redreçament econòmic de la Catalunya moderna, els llibres d'història en diuen *la immigra-*

Campanya «Bona Annada 2003» de l'Institut Occitan plasmada en una parada d'autobusos de l'aglomeració de Pau (Bearn).
© de la fotografia: David Grosclaude (*La Setmana*)

ció *francesa*. Encara és més delicada la substitució del terme *occità* pel de *provençal* en algunes obres d'història de la literatura, perquè no solament contribueix a silenciar l'existència de la llengua occitana, sinó que també en posa en qüestió la unitat presentant el provençal com una llengua i no com un dialecte de l'occità. En efecte, quan s'esmenten, per exemple, les relacions entre els intel·lectuals catalans de la Renaixença i els «felibres provençals» durant la segona meitat del segle XIX, poques vegades s'explica que el Felibritge va ser un moviment literari panoccità. Massa sovint s'omet el fet que, malgrat haver nascut a Provença i haver-hi donat els seus millors fruits, el Felibritge es va estendre aviat per tota la resta d'Occitània, per la qual cosa hi va haver felibres gascons, llemosins o llenguadocians. A propòsit d'això, cal assenyalar que Frederic Mistral, premi Nobel de literatura el 1904, normalment és esmentat com a «poeta provençal» i rarament com a «poeta occità» als manuals catalans.

Si, com acabem de veure, els vincles històrics i literaris entre catalans i occitans no sempre són fàcils de copsar als nostres llibres, els mitjans de comunicació de Catalunya mostren, en general, un desinterès absolut per la situació d'Occitània. Aquesta indiferència contrasta amb l'atenció que hi posen en altres nacions sense Estat, més llunyanes però certament més visibles des d'un punt de vista institucional, com ara el Quebec o Escòcia. D'altra banda, la premsa catalana situa geogràficament les informacions relatives a l'espai occità a través de referents francesos. Així, per exemple, presenta l'oest d'Occitània (històricament, Gascunya i, administrativament, la regió d'Aquitània) com «el sud-oest de França», i les regions nord-occitanes del Llemosí i Alvèrnia esdevenen «el centre de França». No és tampoc estrany de trobar expressions tan hexagonals com *sud de França* o *regions del* Midi *francès* per referir-se a Occitània.

Amb poques excepcions,[1] els mitjans de comunicació catalans negligeixen, doncs, tant la realitat occitana com l'existència mateixa d'Occitània, la qual cosa provoca una notable desinformació entre la població catalana. Quina és, llavors, la situació actual d'Occitània i de la llengua occitana?

Occitània, una realitat virtual?

Situada entre el Mediterrani i l'Atlàntic, Occitània ocupa una àrea d'aproximadament 190.000 km^2 que s'estén des dels Pirineus fins als Alps i el Massís Central. Aquest espai, d'una gran diversitat paisatgística, és habitat per uns 14 milions de persones, una població que es concentra bàsicament entorn de la façana mediterrània i de les valls dels dos rius més importants: la Garona i el Roine. Així, els principals centres urbans occitans són a la ribera mediterrània: Marsella-Aix de Provença (1.349.772 hab.), Niça (888.784 hab.), Montpeller (287.981 hab.) i Toló (519.640 hab.); a la vall de la Garona, com ara Tolosa (761.000 hab.) i Bordeus (753.931 hab.), o a la vora del Roine, per exemple, Avinyó (253.583 hab.), Nimes (148.889 hab.) i Valença (117.448 hab.). Fora d'aquestes zones, cal esmentar les ciutats de Clarmont-Ferrand (258.541 hab.) i Llemotges (173.299 hab.) al Massís Central, Pau (181.413 hab.) al peu dels Pirineus i Baiona (178 965 hab.) a la costa atlàntica.[2]

Manifestació per la presència de l'occità a la televisió de l'abril de 1997 a Clarmont-Ferrand (Alvèrnia).
© de la fotografia: David Grosclaude (*La Setmana*)

Mercès a estar situada en ple cor de l'Europa occidental, Occitània ha estat, des de temps immemorial, un pont entre l'est mediterrani i l'oest atlàntic, entre el nord germànic i el sud llatí. Es tracta d'un país que ha tingut, al llarg dels segles, el paper de cruïlla d'homes i d'idees. Així, des del segle XI, la confluència de les principals rutes de pelegrinatge cap a Santiago de Compostel·la ha fet d'Occitània una terra de circulació, d'intercanvi i de síntesi d'idees provinents d'arreu d'Europa. La diversitat és, doncs, un dels trets més característics de la cultura i de la història occitanes.

En el terreny polític, tanmateix, la diversitat va tenir conseqüències molt negatives per a Occitània, perquè va frustrar la vertebració d'un estat capaç d'unir el conjunt d'aquests territoris. En efecte, al llarg dels segles XI i XII, l'aferrissada rivalitat entre les principals entitats polítiques occitanes, especialment els ducs d'Aquitània, els comtes de Tolosa i els comtes reis de la corona d'Aragó, impedí la consolidació d'un poder hegemònic autòcton a Occitània. Aquesta manca d'unitat política va facilitar a la corona francesa l'ocupació progressiva de quasi tot el territori occità, duta a terme essencialment entre els segles XIII i XV. No és, doncs, agosarat d'afirmar que la unificació d'Occitània ha estat, d'una manera paradoxal, obra de França.

Actualment, la majoria de terres occitanes, l'anomenada *Occitània grana*, formen part de la República Francesa i constitueixen més d'un terç del seu territori. Concretament, vuit regions administratives del sud de França són íntegrament o parcialment occitanes: la totalitat de Provença-Alps-Costa Blava,[3] de Migdia-Pirineus[4] i del Llemosí,[5] la major part del Llenguadoc-Rosselló (llevat de la Catalunya del Nord),[6] d'Aquitània (tret d'Iparralde o Euskadi Nord) [7] i d'Alvèrnia,[8] la zona meridional de Roine-Alps[9] i una petita franja situada al sud-est de Peiteu-

1. Ens referim al reportatge «Occitània, l'última oportunitat», publicat pel setmanari *El Temps* (número 765, 15 de febrer de 1999), l'«Aué», suplement en aranès que el diari *Avui* dedica cada setmana a la Vall d'Aran, o el reportatge «El retorn de Joan Petit», fet pel programa *Trenta minuts* de Televisió de Catalunya (emès el 4 de març de 2001).

2. (2002). *L'état des régions françaises 2002*. Paris, Éditions La Découverte.

3. Departaments d'Alps-Alta Provença, Alps Marítims, Alts Alps, Boques del Roine, Var i Valclusa.

4. Departaments d'Alta Garona, Alts Pirineus, Arieja, Avairon, Gers, Òlt, Tarn, i Tarn i Garona.

5. Departaments d'Alta Viena, Corresa i Còrsa.

6. La totalitat dels departaments d'Aude, Erau, Gard i Losera, i una petita part del de Pirineus Orientals.

7. La totalitat dels departaments de Dordonya, Gironda, Landes, i Òlt i Garona, i bona part del de Pirineus Atlàntics.

8. La totalitat dels departaments d'Alta Loira, Cantal i Lo Puèi de Doma, i la part meridional del d'Alier.

9. La totalitat dels departaments d'Ardecha i Droma.

Senyalització bilingüe al poble d'Eth Saut, a la Vall d'Aspa (Bearn).
© de la fotografia: David Grosclaude (La Setmana)

Charenta.[10] Trenta-quatre departaments del *Midi* francès són occitans, sigui totalment (trenta) o en part (quatre). Per completar el mapa d'Occitània, només cal afegir la Vall d'Aran, sota l'Administració catalana i, per tant, a l'Estat espanyol, i les Valadas Occitanas, una dotzena de valls alpines que pertanyen a la regió italiana del Piemont i depenen administrativament de Torí.

A diferència de Catalunya, Occitània no és ni ha estat mai una unitat política; les seves regions històriques (Alvèrnia, Delfinat, Gascunya, Guiena, el Llemosí, el Llenguadoc i Provença) no han compartit les mateixes institucions de govern ni han desenvolupat un règim jurídic comú. Tampoc no s'ha d'oblidar que el passat de cada contrada occitana presenta particularitats notables i s'encreuen les unes amb les altres únicament en certs moments. Llavors, quin és l'element que dóna cohesió a Occitània? Què és allò que fa que Occitània existeixi com a tal? En definitiva, què és Occitània?

Occitània és fonamentalment un espai lingüístic, és el conjunt de terres de llengua occitana. L'occità és, doncs, el component que permet que Occitània sigui una realitat. De fet, sembla que el terme *Occitània* va ser creat per la cancelleria francesa durant el segle XIV a partir del model de *Aquitània*, a fi de designar les possessions meridionals de la corona, és a dir, aquelles on es parlava occità. A la mateixa època, l'Administració francesa oposava els territoris de *lingua occitana* als de *lingua gallica* (francès). Ambdues denominacions utilitzaven la partícula afirmativa *oc* com a radical, seguint la classificació de Dante Alighieri (1265-1321), que havia diferenciat la «llengua d'oc» (occità) de la «llengua d'oïl» (francès) i la «llengua del sí» (italià) a les seves obres *La vita nuova* i *De vulgari eloquentia*.

L'occità o llengua d'oc és una llengua romànica, com el català, l'espanyol, el francès, l'italià, el portuguès o el romanès. Històricament, el seu espai lingüístic limita al nord amb el francès i el francoprovençal, a l'est amb l'italià i al sud amb el basc, el català i l'espanyol. A l'interior de l'occità podem distingir tres grans grups dialectals: l'occità septentrional, del qual formen part, d'est a oest, l'alpí, l'alvernès i el llemosí; l'occità meridional, que té com a variants el provençal i el llenguadocià, i el gascó, situat a l'extrem occidental d'Occitània, dins del triangle definit per l'oceà Atlàntic, la vall del riu Garona i els Pirineus.

A l'alba del segle XXI, la llengua dels trobadors i de Mistral està en perill de desaparició i amb la llengua també està amenaçada l'existència d'Occitània. En efecte, des de la fi de la Segona Guerra Mun-

dial, l'ús social de l'occità no ha parat de recular davant la pressió del francès. Dels diferents factors que expliquen la substitució de la llengua del país per la llengua de París, n'hi ha un de fonamental: els efectes de l'escola pública, gratuïta, laica i obligatòria instaurada per Jules Ferry entre 1881 i 1885. L'escola de la Tercera República no solament imposà el francès com a única llengua de l'ensenyament, sinó que també instaurà un sistema repressiu que castigava severament els alumnes que parlaven occità. A partir dels anys cinquanta del segle XX, la imposició del francès va tenir aliats inesperats com els nous mitjans de comunicació audiovisuals (ràdio i televisió), totalment unilingües; la descolonització dels països del Magrib, especialment d'Algèria, que provocà l'arribada a Occitània de centenars de milers de repatriats de llengua francesa, i l'evolució econòmica i industrial, que obligà un gran nombre d'occitans a deixar el camp per instal·lar-se a les grans ciutats occitanes, ja molt francesitzades, o bé directament a París. Desprestigiat, l'occità va esdevenir un patuès sense valor, vinculat a la ruralia i a les tradicions més reaccionàries, un llenguatge que calia sacrificar en favor del francès, vehicle dels valors universals de progrés i democràcia de la República i símbol de l'ascens social. No és d'estranyar, doncs, que entre 1945 i 1960 es donés una ruptura de la transmissió natural de la llengua, quan una bona part d'occitans van deixar de parlar la seva llengua en família per permetre als seus fills de dominar el francès i assegurar-los així un futur millor.

Les enquestes sociolingüístiques fetes, durant la dècada dels noranta, en diferents regions i departaments d'Occitània confirmen la inquietant recessió de la utilització social de l'occità.[11] Entre el 40 i el 50% de la població occitana comprèn la llengua sense dificultats, encara que només el 25% la pugui parlar –el 10% la parla normalment– i tan sols el 6% la sàpiga escriure. A partir d'aquestes xifres, podem estimar el nombre d'occitanoparlants en uns 3 milions de persones, la major part de les quals viuen en pobles o ciutats petites, tenen més de 55 anys i es dediquen bàsicament a les feines del camp. Queda clar, també, que la immensa majoria d'occitanoparlants són analfabets en la seva llengua.

Aquestes enquestes fan palesa una dada encara més alarmant: la taxa de transmissió natural de la llengua minva d'una generació a la següent. A Aquitània, per exemple, el 42% dels enquestats reconeix que els seus pares parlen o parlaven occità, però només el 8% afirma que ha transmès la llengua als seus fills, una situació que és comuna a totes les llengües parlades a França, segons que ha

Imatge d'una classe a la *calandreta* de Pau.
© de la fotografia: David Grosclaude (*La Setmana*)

posat en evidència una enquesta recent de caràcter nacional sobre les pràctiques lingüístiques,[12] però que és força greu a Occitània, on l'oferta d'ensenyament d'occità és molt limitada i clarament insuficient per mitigar la pèrdua de parlants naturals. Les xifres de l'aprenentatge de la llengua en l'ensenyament primari són prou eloqüents. Mercès a la via oberta per la llei Deixonne, de 1951, avui en dia una trentena d'escoles públiques segueixen un ensenyament bilingüe occità-francès a tot Occitània. És significatiu que l'oferta pública sigui àmpliament superada per la quarantena de *calandretas*, escoles occitanes associades creades el 1979 que segueixen l'ensenyament per immersió.[13] Aquestes dades mostren la manca de voluntat política de la República Francesa i, en particular, del Ministeri d'Educació per desenvolupar d'una manera eficaç l'ensenyament de l'occità en el marc de l'escola pública.

A desgrat de la situació inquietant que travessa l'occità, les enquestes proporcionen també algunes

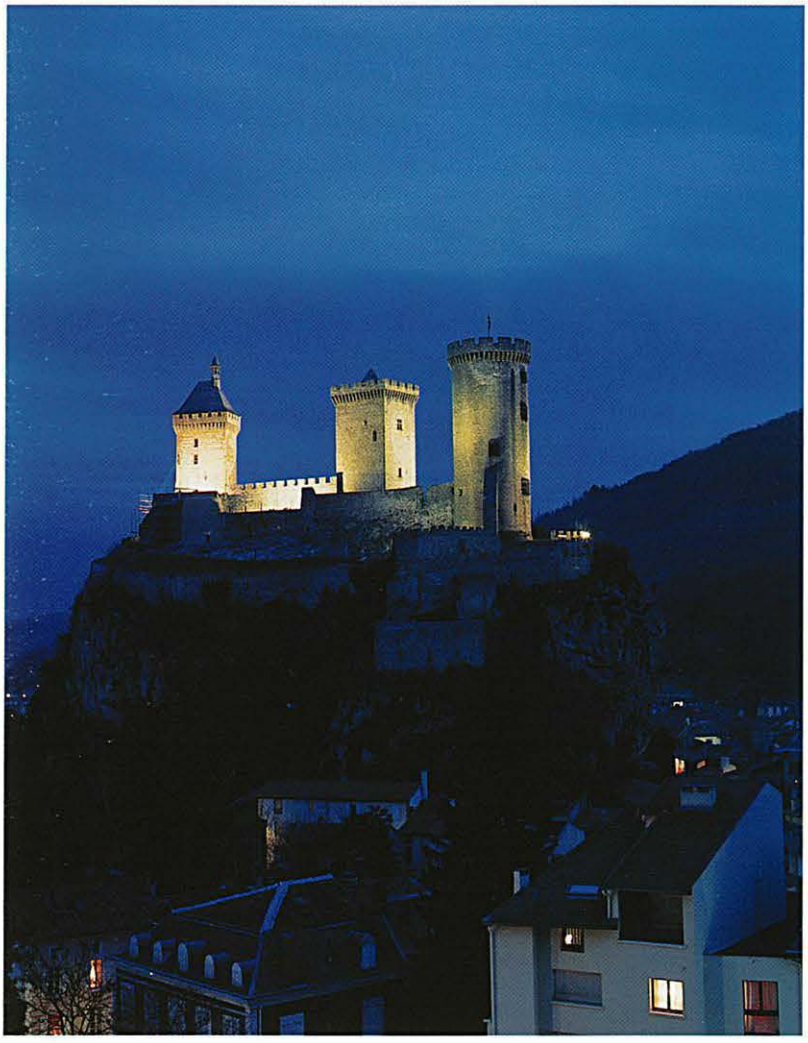
10. Es tracta d'una petita zona que hi ha a l'est del departament de Charenta.

11. Disposem d'enquestes sobre l'ús de l'occità i les representacions teatrals en aquesta llengua a les regions de Llenguadoc-Rosselló (1991 i 1997) i Aquitània (1997), i als departaments de Pirineus Atlàntics (1994) i Alts Pirineus (1995), encarregades pels respectius consells regionals i generals.

12. Es tracta de l'enquesta sociolingüística integrada al cens de 1999 que va fer l'Institut National d'Études Démographiques (INED) i l'Institut National de la Statistique Economique (INSEE), i que abraça totes les llengües dites *regionals* a França.

13. Les escoles *calandretas* són l'equivalent occità de les bressoles de la Catalunya del Nord, les *ikastolas* d'Euskadi Nord o les *diwan* bretones.

dades que permeten un cert optimisme. Si prenem un altre cop l'exemple aquità, veurem que el 56% dels enquestats voldria que els seus fills aprenguessin l'occità a l'escola, el 70% està d'acord amb la senyalització bilingüe dels noms de viles i carrers i el 35% creu que el foment del bilingüisme occità-francès encoratjaria el comerç i el turisme. En resum, el 70% de la població d'Aquitània està a favor del desenvolupament de l'occità, el qual hauria de tenir el suport del Consell Regional i el Ministeri de Cultura. Són unes opinions impensables fa vint anys. Tot i tractar-se de declaracions de bones intencions, aquestes dades revelen un canvi de mentalitat en el si de la societat occitana, especialment en els sectors més joves i amb una formació més bona, paradoxalment els qui han estat privats de la llengua. En efecte, si fins als anys vuitanta la major part d'occitans s'avergonyien de la seva llengua i la sacrificaven sense gaires remordiments, a partir dels anys noranta s'observa un lent procés de recuperació de la identitat occitana que es concreta en la dignificació de l'occità com a llengua de cultura i, en alguns casos, per la valoració que se'n fa com a element de revitalització socioeconòmica.

Castell de Foix.
© de la fotografia: Rosina Ramírez-Pere Pascual

De fet, la llengua occitana coneix avui un dinamisme sense precedents. Grups de música com ara Lo Dalfin, Fabulous Trobadors, Massilia Sound System, Nadau o Nux Vomica atreuen una gran quantitat de públic, bona part del qual no és occitanoparlant. En el món del teatre, s'han consolidat companyies professionals d'una gran qualitat, per exemple, La Rampa. Un conjunt d'emissores de ràdio associades, com ara Ràdio País, Ràdio Occitània o Ràdio Lenga d'Òc, entre d'altres, retransmet diàriament en occità i una cadena de televisió occitana, Occitània Television, emet per Internet. En el camp de la premsa escrita, la societat Vistedit, editora de *La Setmana*, l'únic setmanari que hi ha en occità, publica dues revistes infantils: *Plumalhon* i *Papagai*. D'altra banda, cada cop són més nombrosos els ajuntaments que decideixen de restituir el nom occità de la població i dels carrers, així com les empreses que utilitzen la llengua com a reclam publicitari. A més, diferents regions (Aquitània, Llenguadoc-Rosselló i Migdia-Pirineus) i departaments (Alts Pirineus, Landes i Pirineus Atlàntics) han incorporat responsables de llengua i cultura occitanes en l'estructura administrativa... Tot i la importància d'aquestes iniciatives, la socialització de l'occità no podrà avançar adequadament en el conjunt de l'Occitània grana mentre la República Francesa no acordi a la llengua un reconeixement legal, un estatus jurídic que permeti de posar al seu abast els mitjans humans i econòmics de l'Estat necessaris per recuperar el lloc que li correspon en tots els àmbits de la vida pública.

A França, l'occità, com la resta de llengües dites *regionals*, no disposa de cap estatus jurídic i no és permès que les administracions l'utilitzin, atès que l'article segon de la constitució estipula que «el francès és la llengua de la República» (Llei orgànica de 24 de juny de 1992). Un tímid reconeixement oficial semblava possible quan, el 7 de maig de 1999, el govern Jospin signà la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries del Consell d'Europa. Encara que els trenta-nou articles que el govern francès es comprometia a aplicar corresponien al propòsit més baix d'aquest document, es tractava d'un gest amb una important significació simbòlica. Això no obstant, poc temps després, el 15 de juny de 1999, el Consell Constitucional francès va impedir a l'Assemblea Nacional la ratificació de la signatura

declarant el text del Consell d'Europa contrari a l'article segon de la constitució, així com als principis d'igualtat i de llibertat d'expressió.

La situació francesa contrasta amb la de la Vall d'Aran i la de les Valadas Occitanas, on l'occità gaudeix de reconeixement oficial. En efecte, el 13 de juliol de 1990, el Parlament de Catalunya promulgà la Llei de règim especial de la Vall d'Aran, la qual, a més de restablir les institucions històriques d'aquesta vall, declarava l'aranès, varietat de l'occità de Gascunya, llengua pròpia d'Aran i cooficial amb el català i l'espanyol. Quant a les Valadas Occitanas, el 15 de desembre de 1999, el Parlament italià aprovà la Llei 3366 sobre les *norme in materia de tutela delle minoranze linguistiche storiche*, que garantia la presència de les llengües històriques d'Itàlia en la vida pública (ensenyament, mitjans de comunicació, toponímia, etc.), encara que confirmava l'italià com a única llengua oficial.

Gràcies a la protecció de la llei, el coneixement que té la població autòctona de l'occità ha experimentat una millora substancial tant a la Vall d'Aran com a les Valadas Occitanas. El cas de la Vall d'Aran és el més espectacular, atès que la generalització de l'ensenyament de l'occità a l'escola, la dignificació de la llengua per les institucions araneses i la voluntat de fomentar-ne l'ús social tant en l'àmbit cultural com en els sectors socioeconòmics han permès que actualment el 90% de la població comprengui l'aranès, el 64,9% el parli, el 59,3% el sàpiga llegir i el 25% el pugui escriure.[14] L'exemple aranès mostra que, si hi ha una voluntat política sincera i decidida de les institucions públiques de promoure la socialització de la llengua, l'occità pot refer els mecanismes de transmissió natural i esdevenir l'element catalitzador de la identitat col·lectiva. En fi, no deixa de ser una amarga contradicció que a l'Europa comuna que bastim, els 7.300 habitants de la Vall d'Aran tinguin dret a aprendre i a utilitzar oficialment la seva llengua, mentre que aquest mateix dret és negat als 3 milions d'occitanoparlants de l'Occitània grana amb l'excusa de preservar el principi d'igualtat, valor democràtic deformat per la interpretació abusivament restrictiva de la República Francesa.

I ara, Europa

Són molts i decisius els reptes que els catalans i els occitans hem d'afrontar en aquest inici de segle XXI per continuar existint com a pobles: resistir a les pressions uniformadores de la globalització, rebutjar els afanys centralistes d'Espanya i França o aprofitar les oportunitats de progrés que ens ofereix la construcció europea són alguns dels més importants. D'una banda, Catalunya haurà de liderar un projecte polític capaç de vertebrar el conjunt de les terres de llengua i cultura catalanes; de l'altra, caldrà que Occitània superi les múltiples contradiccions que li hipotequen el demà.

En aquest context, ara la consolidació de les relacions occitanocatalanes és més pertinent i necessària que mai. A fi d'establir les bases d'una cooperació sòlida i duradora entre ambdós pobles germans, és indispensable d'aprofundir la coneixença de l'altre i refermar la confiança mútua. Només així podrem assolir les aspiracions de futur que els uns i els altres hem dipositat en el nou marc polític i jurídic que es comença a dibuixar a Europa, un cop superades les cotilles estatals.

14. Els percentatges corresponen a les dades sociolingüístiques proporcionades per l'enquesta oficial de la població de 1996.

Joan Amorós
Director executiu de l'Eurocongrés 2000

Conclusions de l'Eurocongrés

Preàmbul

L'Eurocongrés 2000, congrés de congressos per repensar el futur, ha desenvolupat diversos àmbits d'actuació fent més de cinc-centes activitats (congressos, col·loquis, seminaris, simposis, convencions, estudis, trobades, presentacions i cicles de conferències) arreu de l'euroespai llatí central, constituït pels països i les regions històriques següents: Andorra, Aragó (amb la Franja), Catalunya (amb la Vall d'Aran), les Illes Balears, el País Valencià, la Catalunya del Nord, Alvèrnia, Aquitània, el Delfinat, el Llemosí, el Llenguadoc, Provença, el Piemont (amb les Valadas Occitanas), Sardenya (amb l'Alguer), Còrsega i la Vall d'Aosta.

Donen suport a l'Eurocongrés més de mil trescentes institucions, entitats i empreses de gran prestigi i desenes de milers de ciutadanes i ciutadans de tota aquesta àrea geogràfica i d'altres llocs d'Europa. Aquestes xifres no paren de créixer.

Han participat en els debats, les ponències i les comunicacions gent d'arreu de la Unió Europea i àdhuc dels països europeus que pròximament s'hi incorporaran i de fora d'Europa.

L'Eurocongrés 2000 ha fet també la seva contribució a la Convenció catalana per al debat sobre el futur de la Unió Europea, promoguda pel Patronat Català Pro-Europa, d'acord amb alguns conceptes bàsics que s'exposen en aquestes conclusions.

Durant gairebé dos anys, unes quantes entitats de la societat civil dels països de llengua catalana i de llengua occitana i d'altres països o regions afins a aquest euroespai han debatut a fons el projecte polític europeu en general i el propi en particular, així com els atributs i les responsabilitats de la nova societat civil europea, d'acord amb nou àmbits d'actuació:

I Llengua i societat
II Ensenyament, educació i sociologia
III Història i projecció de futur
IV Desenvolupament econòmic i social, recerca, innovació i cultura empresarial
V Mitjans de comunicació
VI Ordenació del territori, infraestructures, medi ambient i sostenibilitat
VII Creació, disseny, arquitectura i indústries culturals
VIII Fet socioreligiós, formes de vida i lleure
IX Institucions i dret

En aquesta anàlisi amb relació al futur, s'ha pres com a punt de partida el pensament dels qui idearen la Unió Europea al final de la dècada dels quaranta del segle passat, molt principalment Konrad Adenauer, Winston Churchill, Alcide de Gasperi, Jean Monnet, Denis de Rougemont, Robert Schuman i Paul Henri Spaak.

A continuació s'exposen les conclusions generals acordades formalment en l'acte de cloenda dels diferents àmbits a la ciutat de Tolosa de Llenguadoc, el dia 15 de març de 2003, i proclamades, solemnement, a la ciutat de Barcelona el dia 5 d'abril del mateix any.

L'Eurocongrés 2000 i les entitats que li donen suport conviden totes les persones de bona voluntat d'Europa i, en particular, de l'euroespai llatí central a adherir-se a aquestes conclusions i a enriquir-les amb les seves aportacions a fi de trobar, entre tots, el veritable camí per a la construcció d'una Unió Europea forta, progressiva i exemplar, fonamentada en una distribució equitativa de les responsabilitats de govern sobre el territori, que amb les seves aportacions afegeixi valor (cultural, econòmic i social), sigui assumida com a pròpia per totes les ciutadanes i tots els ciutadans, i permeti una organització veritablement democràtica de la societat.

El projecte polític europeu

La base de la construcció europea

La Unió Europea és, abans que res, un gran fet cultural i la seva força es basa en una diversitat en-

riquidora que, per tant, hauria d'ésser respectada i promoguda.

La base de la Unió Europea s'hauria de fonamentar, doncs, en les diverses nacionalitats o identitats culturals que la componen, assentada històricament cadascuna en un espai territorial determinat. El seu enfortiment hauria de venir justament de la capacitat creativa d'aquestes identitats i de l'estímul mutu de cohesió.

L'estructura política superior a les diverses identitats culturals només té sentit si realment afegeix valor a cadascuna i al conjunt.

Afegir valor vol dir potenciar la participació i l'aportació de cada identitat cultural i, per tant, reafermar-ne la personalitat diferenciada al territori que li és propi.

Perquè sigui així, les estructures polítiques han d'ésser de caire federal o confederal en condicions d'igualtat per a cadascuna de les identitats culturals que les integren.

Les estructures polítiques europees

L'any 2010 la Unió Europea constarà d'uns trenta estats, una part dels quals són estats uniculturals amb una sola identitat cultural que els identifica.

N'hi ha, però, d'altres que són estats compostos que contenen unes quantes identitats culturals dins del seu territori.

En conseqüència, l'Eurocongrés 2000 proposa un enfocament polític de la Unió Europea del futur en quatre grans esferes d'actuació:

- La Unió Europea mateixa amb una estructura federal.
- Els estats uniculturals i els estats compostos federals o confederals.
- Les regions històriques o conjunts de regions històriques amb una identitat cultural pròpia incloses dins dels estats compostos.
- Les regions restants.

S'hauria de començar per dotar els estats compostos d'una estructura política com la d'Alemanya i avançar progressivament vers unes configuracions com les de Bèlgica i Suïssa.

A més, per enfortir els lligams entre els diversos pobles europeus, caldria generar euroespais de cohesió entre els diversos estats, com és el cas de l'euroespai llatí central, amb xarxes reticulars i policèntriques d'interconnexió entre tota mena d'entitats, institucions i empreses.

Presentació a Narbona de l'Eurocongrés 2000 en què hi va haver la presència a través de teleconferència de la comissària europea d'Educació i Cultura, Viviane Reding.
© de la fotografia: Eurocongrés 2000

L'estructuració de l'Europa llatina occidental i de l'euroespai llatí central

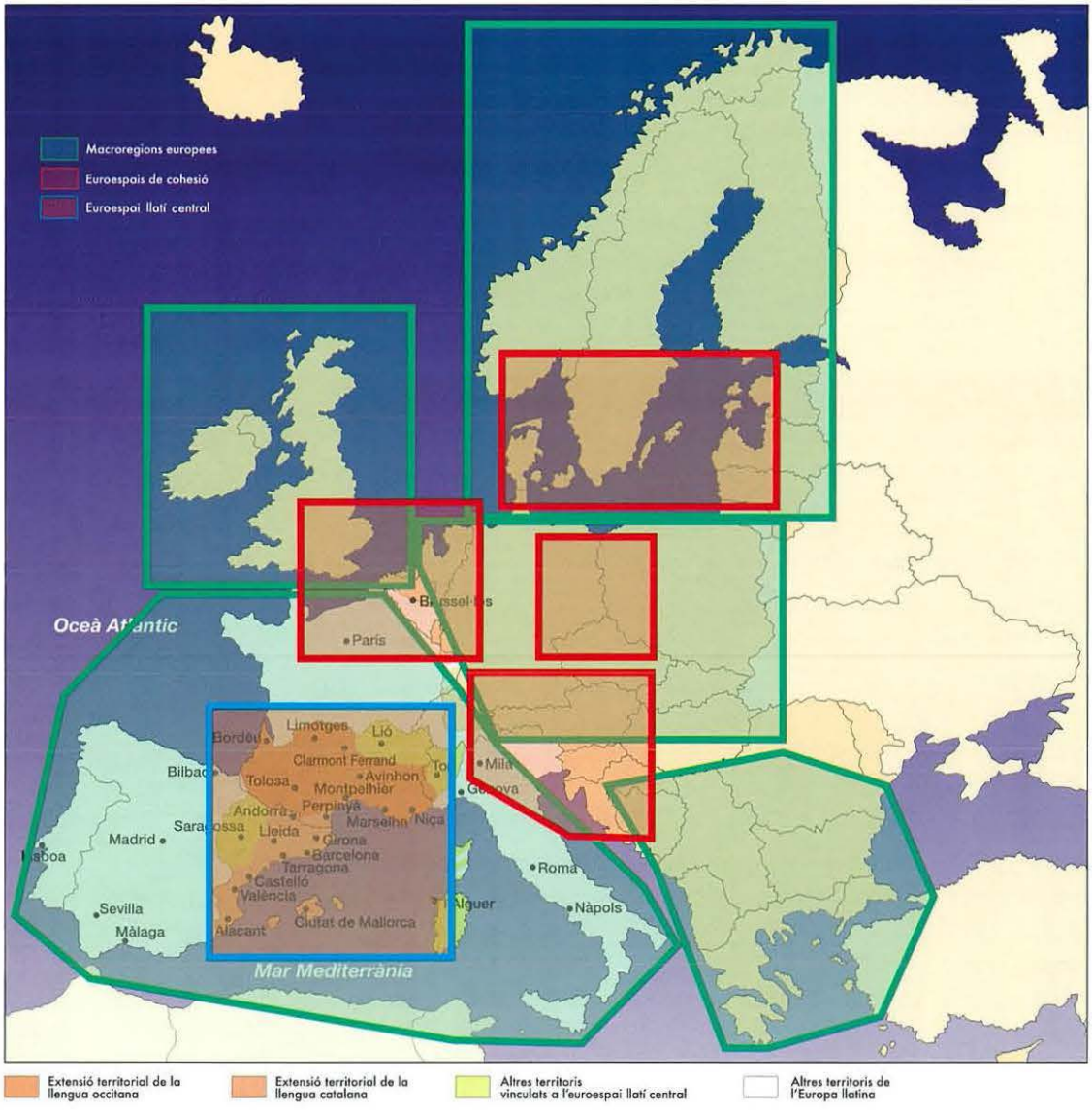
A l'Europa llatina occidental l'Estat portuguès respon al criteri d'estat unicultural, mentre que els estats espanyol, francès i italià són estats compostos pluriculturals que s'haurien d'ajustar a una estructura federal o confederal que respectés, amb una igualtat total de condicions, les diverses identitats culturals que contenen.

Caldria, doncs, eliminar els esquemes radials i centralistes fonamentats en la identitat cultural més potent i garantir que les estructures estatals afegeixin realment valor a totes les identitats que comprenen.

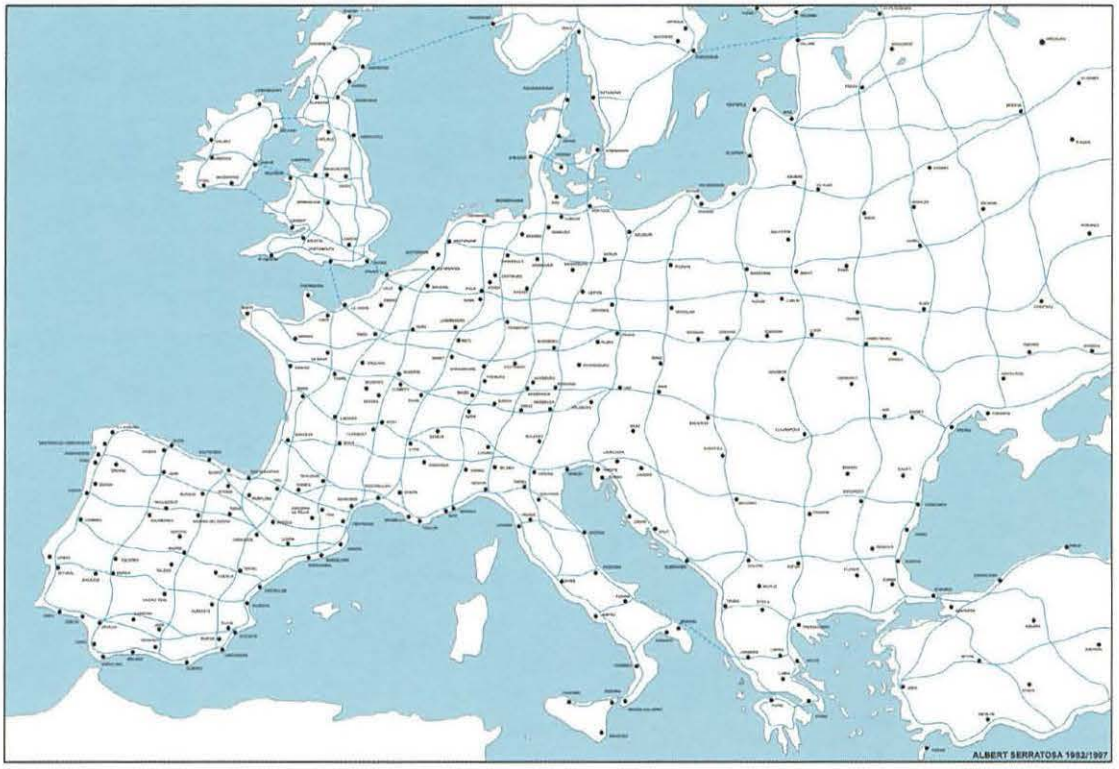
Aquests estats, a més, haurien de permetre la lliure associació dins seu de regions històriques d'una mateixa identitat cultural com és el cas dels països de llengua catalana.

D'altra banda, els estats espanyol, francès i italià comparteixen territoris que corresponen a una mateixa identitat cultural dividida per les seves fronteres; a més, són sabuts els estrets lligams històrics i culturals que hi ha entre les terres catalanes i occitanes.

Per aquestes raons, els dits estats haurien de propiciar una interrelació especial entre totes les regions de l'euroespai llatí central amb la creació d'un consell general de les regions que el configuren.

Situació de l'euroespai llatí central.
Institut d'Estudis Territorials.

Proposta de xarxa de comunicacions d'A. Serratosa.
Institut d'Estudis Territorials.

Les aportacions dels diferents àmbits a la nova societat civil europea

Llengua i societat

Totes les llengües comporten un factor d'identitat enriquidor que esdevé una raó fonamental per conservar-les.

Per tant, deixant a part el nombre de parlants que tinguin i el fet que la comunitat pertinent disposi o no d'Estat propi, totes les llengües tenen dret al mateix tipus de reconeixement, estudi, difusió i protecció, i oficialitat d'ús al territori que els és propi. Totes també han d'esdevenir llengües oficials de la Unió Europea.

En canvi, pel que fa a les relacions de treball i als documents d'ús intern dels organismes rectors de la Unió, n'hi hauria prou amb emprar només els pocs idiomes de màxima difusió dins la Unió Europea.

Ensenyament, educació i sociologia

S'hauria de fer un gran esforç per defugir una davallada dels valors ètics de la societat europea i evitar que «tenir» s'anteposi a «ésser» d'una manera aclaparadora.

Caldria que el progrés material s'agermanés amb el progrés moral i el desenvolupament de la personalitat i el patrimoni cultural i lingüístic de tots els pobles; per tant, s'ha de fer un gran canvi en tot el sistema educatiu que inclogui aquests aspectes essencials.

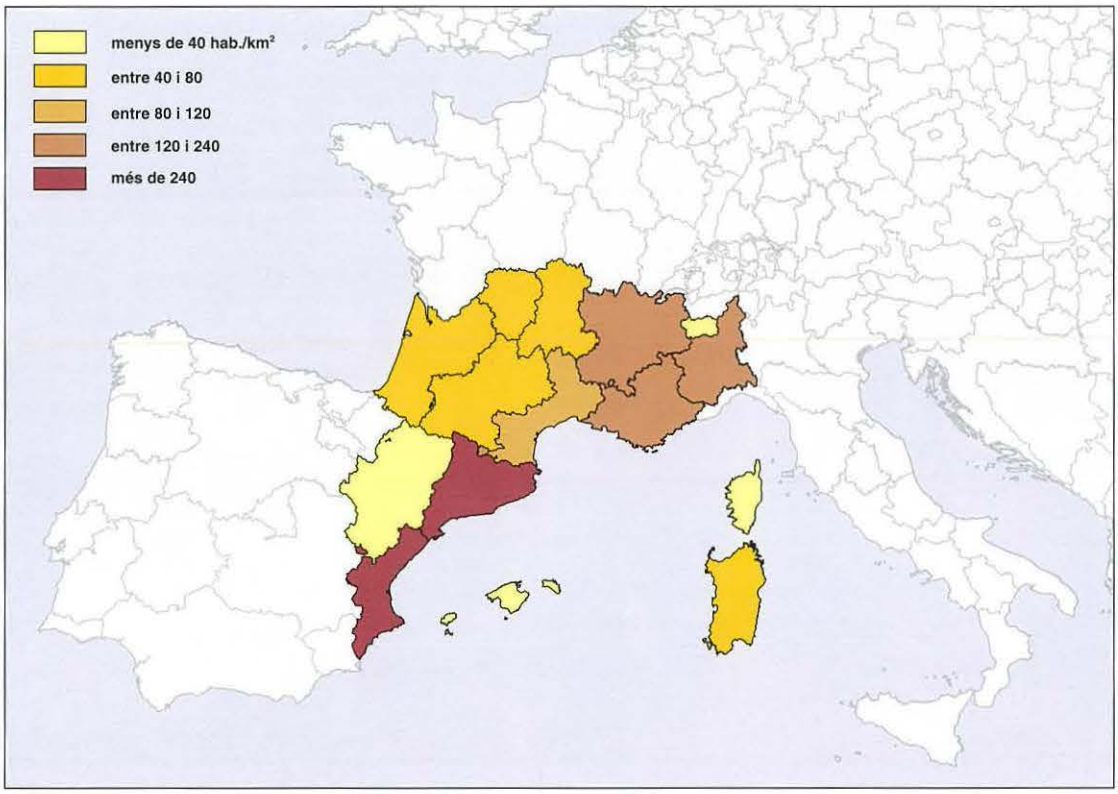
La figura del mestre ha d'ésser un nou símbol de la societat del futur.

La seva tasca ha de tenir la plena col·laboració de les famílies i de tota la comunitat escolar.

En el procés educatiu, els mitjans de comunicació audiovisual hi tenen un paper determinant. Cal vetllar perquè els seus continguts s'adiguin amb els valors ètics de la societat.

Igualment, s'han de promoure polítiques de protecció de la família i d'habitatge que estimulin el procés de rejoveniment de la població.

També s'ha de tractar el fenomen immigratori amb procediments d'acollida que combinin la convivència i el sorgiment d'una societat plural amb la incorporació dels nouvinguts a la identitat cultural que els acull, incorporació que comença per l'aprenentatge de la llengua autòctona.

La densitat de població de les regions que configuren l'euroespai llatí central.
Institut d'Estudis Territorials.

Història i projecció de futur

Després de segles de lluites contínues, la segona meitat del segle xx va comportar una gran passa endavant en la reconciliació entre els grans estats europeus.

Aquesta passa és important però insuficient. Ara caldria avançar decididament vers la transformació dels estats compostos en estructures federals o confederals per potenciar tots els pobles que els integren sense excepció.

La Unió Europea s'hauria de comprometre també en els grans reptes del món actual: els desequilibris entre països rics i pobres, la sostenibilitat ecològica, l'acatament dels drets humans, la consolidació de les pràctiques democràtiques i el respecte a la diversitat cultural i lingüística.

Amb relació a l'euroespai llatí central cal mencionar els pobles català i occità, els quals han tingut una història plena de dificultats però tenen una voluntat d'ésser i de contribuir al progrés general d'Europa demostrada amb múltiples aportacions que s'haurien de seguir promovent.

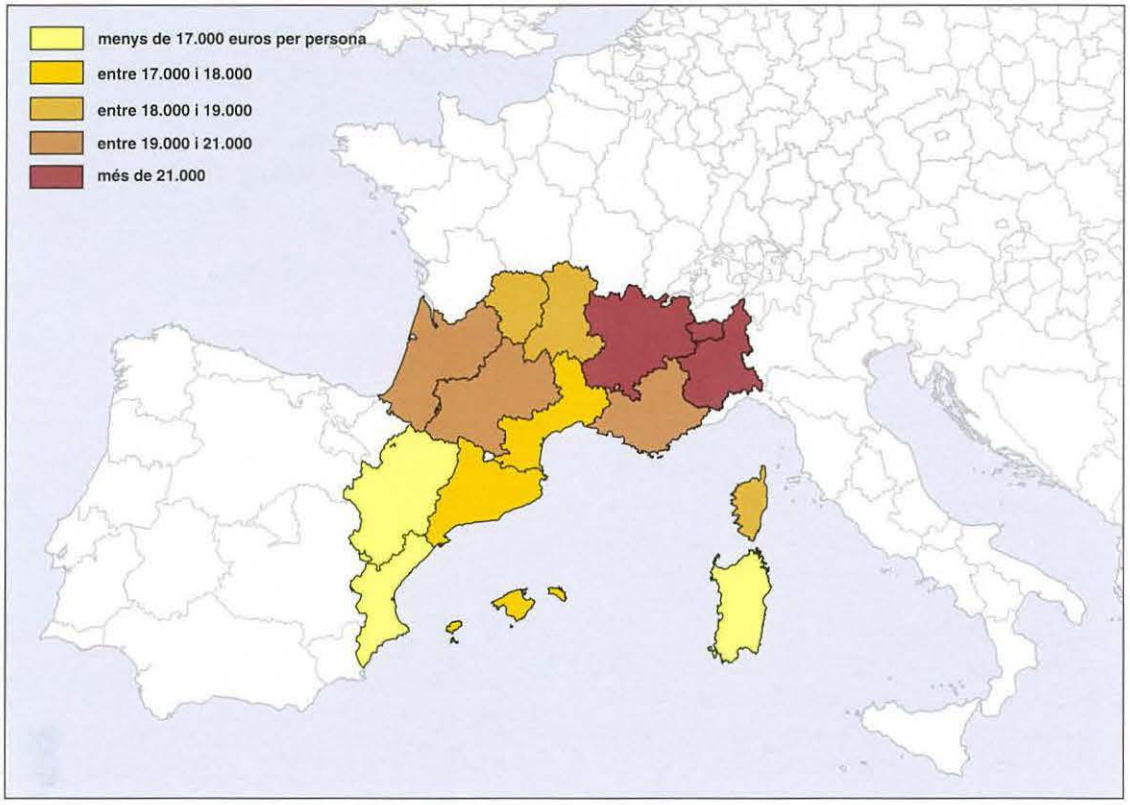
Desenvolupament econòmic i social, recerca, innovació i cultura empresarial

Els desafiaments d'un món global fan imprescindible una nova cultura empresarial que estimuli la creativitat, la innovació, i la gestió participativa i el treball en equip, la millora contínua, la formació permanent, la visió universal, la bona relació laboral i la incardinació harmoniosa de les empreses amb la identitat cultural que les acull.

Aquesta nova cultura empresarial hauria d'anar acompanyada d'un pacte social a tota la Unió que esmorteís les desigualtats que hi ha i preveiés els avantatges pertinents per a tots els ciutadans, principalment els més necessitats.

S'hauria d'eliminar tota concepció radial o centralista de la gestió dels estats, de les infraestructures i dels recursos energètics que creï perifèria i freni el desenvolupament econòmic i social de les regions.

La transferència solidària de recursos econòmics entre estats i entre regions és fonamental; aquest principi, però, no s'ha d'aplicar mai a costa de les regions amb més capacitat de generar progrés econòmic creant-los dificultats insostenibles.

El producte interior brut (PIB) de les regions de l'euroespai llatí central.
Institut d'Estudis Territorials.

Mitjans de comunicació

Els mitjans de comunicació són elements cabdals d'informació, de creació d'opinió i d'educació de la població, de manera que cal considerar-los un veritable servei públic.

Uns elements tan poderosos haurien d'ésser controlats per la societat mateixa a la qual serveixen per mitjà del Parlament Europeu i dels parlaments estatals i regionals, a fi de garantir-ne els continguts ètics i l'autèntica llibertat d'expressió.

Tots aquests mitjans haurien d'estar al servei de les diverses entitats culturals sense excepció, i haurien d'emprar la llengua autòctona respectiva en les edicions i les emissions.

Ordenació del territori, infraestructures, medi ambient i sostenibilitat

Cal fer l'ordenació del territori amb criteris de sostenibilitat, disponibilitat de sòl públic i amb l'equilibri adequat entre urbanització dispersa, concentració metropolitana i respecte a la natura.

Pel que fa als recursos energètics, hídrics i de tota mena, s'ha de fer una planificació zonal transestatal d'abast europeu. En l'aspecte d'abastament d'aigua, caldria integrar la península Ibèrica en el sistema europeu i, en particular, en la conca sobreabundant del Roine.

Els eixos d'interconnexió dels diferents pols urbans han de respondre a una concepció reticular que propiciï un desenvolupament adequat de tot el territori

És molt important de reequilibrar el nord de la Unió respecte al sud. És, per tant, fonamental de desenvolupar convenientment el gran eix transeuropeu occidental que uneix Escandinàvia i el centre d'Europa amb les regions de la costa mediterrània occidental. Això permetria que l'euroespai llatí central esdevingués la gran porta del sud d'Europa.

Per raons econòmiques i ecològiques, cal potenciar al màxim el transport ferroviari normalitzant amples de via, gàlibs, tensions elèctriques, reglaments i la senyalització, i liberalitzant-ne i descentralitzant-ne l'ús.

S'hauria de contribuir fermament a la permeabilització de les dues grans barreres de l'euroespai llatí central: els Pirineus i els Alps.

Igualment, caldria desenvolupar al màxim el transport marítim de cabotatge i l'aviació regional.

S'han de distribuir equitativament els aeroports transcontinentals i gestionar-los localment. A propòsit d'això, amb referència a l'euroespai llatí central cal dotar l'aeroport de Barcelona, i els altres més importants, de tot l'equipament necessari.

Creació, disseny, arquitectura i indústries culturals

La Unió Europea ha d'ésser molt més innovadora.

Els elements creatius haurien de tenir un paper essencial. Calen dissenys atractius i que contribueixin a la sostenibilitat i l'estalvi d'energia.

Quant a les indústries culturals, caldria elevar-ne els valors ètics, com també millorar la qualitat de les produccions i la incardinació en les identitats culturals on es desenvolupen.

Caldria, doncs, en l'àmbit europeu un gran acord cultural entre les administracions (comunitàries, estatals i regionals) i els diversos agents culturals per al foment de la creativitat, la qualitat, l'ètica i l'envigoriment de totes les cultures autòctones amb especial atenció a les que no disposen d'Estat propi.

Aquest acord cultural s'hauria de materialitzar amb la creació d'un fòrum permanent de diàleg i cooperació entre totes les cultures europees.

Altrament, cal atorgar representació en la UNESCO a totes les regions històriques amb identitat cultural pròpia.

Fet socioreligiós, formes de vida i lleure

La civilització grega i romana i el cristianisme han amarat tota la civilització europea, que anirà evolucionant en funció de les aportacions autòctones i les de gent procedent d'arreu del món.

Cal esperonar l'esperit de respecte a la dignitat de la persona humana, de tolerància i de convivència de tots els europeus i bandejar tota mena d'integrismes. A propòsit d'això, és important un pacte religiós fonamentat en l'ètica del compromís i de la solidaritat, entre totes les grans religions presents a la Unió per fer un front comú vers una Europa millor.

Els reptes de la globalització aconsellen una societat civil forta, culturalitzada, emprenedora i amb «ideals».

Els europeus ens hem de conèixer més bé els uns als altres. El foment del turisme cultural i de la cultura popular de cada identitat és essencial.

L'esport va íntimament lligat a la cultura popular.

Les seleccions esportives haurien d'estar vinculades a les identitats culturals i no pas als estats.

Totes les regions històriques amb identitat cultural pròpia han de disposar de seleccions esportives reconegudes internacionalment.

Institucions i dret

La transformació de la Unió Europea en una gran federació d'estats uniculturals i d'estats compostos federals o confederals que atorguen els mateixos drets a totes les regions històriques amb identitat cultural pròpia que hi són incloses és la solució als vells problemes no resolts en l'actual Europa dels estats.

Cal avançar vers un sistema jurídic europeu comú amb un respecte total al dret propi de cadascuna de les identitats culturals europees.

La Unió Europea ha d'ésser un exemple en la solució dels problemes que originen la major part de tensions, guerres i terrorismes:

- La manca del reconeixement degut a tots els pobles i totes les cultures.
- La manca de justícia social.
- Els integrismes religiosos i de tota mena.
- La discriminació de gènere.

El segle xxi ha d'ésser el segle de la reconciliació, la pau i el progrés.

Colofó

A partir dels actes oficials de proclamació de les conclusions generals, el 5 d'abril de 2003 a la ciutat de Barcelona, l'Eurocongrés 2000 pretén convertir-se en un fòrum permanent d'impulsió i debat en l'àmbit europeu per tal d'aconseguir el màxim nombre d'adhesions i difondre i fer avançar les propostes contingudes en aquestes conclusions.

Edicions de l'Eurocongrés

Durant el període comprès entre els anys 2003 i 2006 es pretén editar tot un seguit de publicacions de l'Eurocongrés 2000:

Llibre de conclusions. Vol. I (I Objectius, organització i desenvolupament general de l'Eurocongrés 2000. II Relació d'activitats fetes. III Conclusions generals. IV Llista d'institucions, entitats i ciutadanes i ciutadans adherits). Publicació: abril del 2003.

Llibre de conclusions. Vol. II (I Conclusions de cada àmbit. II Síntesi dels continguts i de les propostes de les activitats dutes a terme. III Llista addicional d'institucions, entitats i ciutadanes i ciutadans adherits). Publicació: 2004.

Llibre de conclusions. Vol. III (I L'opinió dels experts: textos de les ponències i lliçons magistrals d'especialistes destacats que han participat en diverses activitats de l'Eurocongrés 2000. II Llista addicional d'institucions, entitats i ciutadanes i ciutadans adherits). Publicació: 2004.

Llibre de conclusions. Vol. IV (I Recull de premsa: textos i imatges de notícies, articles i anuncis apareguts a la premsa, la ràdio i la televisió sobre l'Eurocongrés 2000). Publicació: 2005.

Llibre sobre l'aportació dels països de llengua catalana i occitana al progrés d'Europa. (Descripció de les aportacions individuals o col·lectives de rellevància fetes al llarg del temps en els diferents camps de l'activitat humana.) Publicació: 2004.

Llibre de referents de l'euroespai llatí central. (Informació bàsica il·lustrada del que cal saber d'aquest euroespai.) Publicació: 2005.

Llibre de prospectiva sobre l'euroespai llatí central. (Opinió d'experts en prospectiva sobre l'evolució dels sectors bàsics de l'activitat humana a l'euroespai llatí central i sobre el pes econòmic, cultural i social d'aquest euroespai dins del conjunt de la Unió Europea amb l'any 2020 com a horitzó.) Publicació: 2005.

Llibre sobre l'Europa que cal construir. (Opinió d'experts sobre l'estructuració cultural, política i social de la Unió Europea del futur). Publicació: pendent de fixar.

Bibliografia
Cronologia
Índex

Bibliografia

(1983). *Hommage à Charles Camproux-Omenatge a Carles Camprós*. Besièrs/Montpeller: Centre International de Documentacion Occitana/Occitània editors.

(1986). *Lies et passeries dans les Pyrénées*. Tarba: Bibliothèque Centrale de Prêt.

(1990). *Actes du Colloque «Les Français en Espagne à l'Epoque Moderne (xvième-xviiième)»*. Tolosa: Ed. C.N.R.S.

(1991). *Catalunya i França meridional a l'entorn de l'any mil / La Catalogne et la France méridionale autour de l'an mil. Colloque international Hugues Capet 987-1987*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

(1995). *Pays pyrénéens et pouvoirs centraux (XVIe-XXe s.)*. Foish: Association des Amis des Archives de l'Ariège. 2 Vol.

(1997). *Jeux floraux de la langue catalane 1967-1997*. Marselha: Cercle Català de Marsella editor.

(1997). *Miscel·lània Joan Estelrich*. Mallorca: El Tall editorial.

(2000). *Soulages*. Tolosa. [Les Abattoirs, 17 de novembre de 2000–18 de febrièr de 2001] [Catàleg d'exposició].

(2000). *Tolérance et solidarités dans les pays pyrénéens*. Foish: Archives Départementales de l'Ariège.

(2002). *Els substrats de la llengua catalana: una visió actual*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Societat Catalana de Llengua i Literatura).

(2002). *L'état des régions françaises 2002*. Paris: Éditions la Découverte

«L'ENQUÈSTA ISTORICA. França: país on se moreishen las lengas». *Bulletin d'informacion de l'Institut Occitan*, núm. 49-50 (març-abril 2002) p. 1-4.

«SOCIOLINGUISTIQUE CATALANE». *Lengas* [Montpeller: Universitat Paul Valéry] núm. 35 (1994).

Abadal, Ramon d' (1949). *La batalla del adopcionismo en la desintegración de la iglesia visigoda*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres.

— «À propos de la "domination" comtale de Barcelone sur le Midi français». *Annales du Midi*, T. 76 (1964) p. 315-345.

— (1969). *Dels visigots als catalans*. Barcelona: Edicions 62. 2 vol.

Abrate, Laurent (2001). *Occitanie1900/1968. Des idées et des hommes. L'émergence et l'histoire de la revendication occitane*. Tolosa de Llenguadoc: IEO.

Aebischer, Paul (1928). *Études de toponymie catalane*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

— «Essai sur l'onomastique catalane du IX au XII siècle». *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, núm. I (1928), p. 3-78.

Aguadé, Jaume. «La població de Vilabella als segles xvi i xvii (1566-1640). La immigració francesa». A: (1988). *Actes de la XXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*. Vol. II. Valls: Institut d'Estudis Vallencs, p. 11-27.

Akehurst, F.R.P.; Davis, J. M. (1995). *A Hadbook of the Troubadours*. Berkeley: University of California Press, cop.

Albareda, Joaquim. «Les classes dirigents catalanes i la monarquia hispànica en el tombant del segle XVII». *L'Avenç*. [Barcelona] núm. 184 (1994).

— «L'impacte de la guerra dels Nou Anys a Catalunya. L'ocupació francesa de 1697». *Afers*. [Catarroja] núm. 20 (1995).

Albareda, Joaquim; Ferrer, Mònica. «L'impact de la guerre de Succession (1705-1714) dans les Comtés de Roussillon et de Cerdagne». A: (1995). *Actes du LXVIIe Congrès de la Fédération historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon*. Perpinyà: SASLPO.

Alibert, Loïs (1935-37). *Gramatica Occitana segón los parlars lengadocians*. Tolosa: Societat d'Estudis Occitans; Barcelona: Casa de Caritat. Casa d'Assistència President Macià. 2 vol.

— (1966). *Dictionnaire occitan-français*. Tolosa: Institut d'Études Occitanes.

— (1976). *Gramatica Occitana*. 2a ed. Montpeller: Centre d'Estudis Occitans.

Almagro-Gorbea, M.; Ruíz-Zapatero, G. (ed.). «Paleoetnología de la Península Ibérica». *Complutum* [Madrid : Universidad Complutense] núm. 2-3 (1992).

Alquézar, Manuel (1992). *La correspondència entre Lois Alibert i Josep Carbonell i Gener. Materials per a l'estudi de la codificació de la llengua catalana*. Barcelona: IEC (Biblioteca Filològica xxiii).

Alvar, C. (1981). *Poesía de Trovadores. Trouvères y Minnesinger*. Madrid.

Alvira, Martín (2002). *El Jueves de Muret. 12 de septiembre de 1213*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

Amengual, Josep (1987). *Consenci. Correspondència amb sant Agustí*. Barcelona: Fundació Bernat Metge (244).

Andringa, W. van (2002). *La religion en Gaule romaine*. París.

Anglade, J. (1921). *Grammaire de l'Ancien Provençal*. París: Éditions Klimcksieck [reimpressió 1977].

Anglés, Higini (1935). *La música a Catalunya fins al Segle XIII*. Barcelona: Servei de Publicacions de la Diputació de Barcelona.

— (1986). *Monodia cortesana trobadoresca: seixanta-quatre transcripcions inèdites de Mn*. Barcelona. [Edició a càrrec d'Antoni Rossell].

Anguera, Pere (1997). *El català al segle xix. De llengua del poble a llengua nacional*. Barcelona: Editorial Empúries.

Aramon, Ramon (1985). *Frederic Mistral i la Renaixença catalana*. Barcelona: Dalmau.

— (1992). *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença*. Vol. I. Barcelona: Curial.

Arcelin, P. «Salles hypostyles, portiques et espaces culturels d'Entremont et de Saint-Blaise (B.duRh.)». *Documents d'Archéologie Méridionale*, núm. 15 (1992) p. 13-27.

Arcelin, P.; Dedet, B.; Schwaller, M. «Espaces publics, espaces religieux protohistoriques en gaule méridionale». *Documents d'Archéologie Méridionale* núm. 15 (1992) p. 181-242.

Armengaud, André; Lafont, Robert (dir.) (1979). *Histoire d'Occitanie*. París: Hachette.

Aubrey, Elisabeth (1982). *A Study of the Ori-*

gins, History and Notation of the Troubadour Chansonnier Paris, Bibliothèque National, f. fr. 22543. Mariland (USA): University of Mariland.

— (1996). *The Music of the troubadours*. Bloomington (USA): Indiana University Press.

AURELL, M. «Jalons pour une enquête sur les stratégies matrimoniales des comtes catalans (IXe-XIe s.)». A: (1991). *Symposium internacional sobre els orígens de Catalunya (Segles VIII-XI)*. Barcelona.

— (1995). *Les noces du comte. Mariage et pouvoir en Catalogne (785-1213)*. París: Publications de la Sorbonne.

AVENTÍN, M. «Relacions catalano-occitanes i expansió ultrapirenaica (segle XII)». A: (1996). *El Somni d'Occitània. Vuitè centenari d'Alfons el Cast, primer rei de Catalunya-Aragó (1154-1196)*. Barcelona: Fundació Jaume I, p. 23-38.

AYATS, Alain (1997). *Les guerres de Josep de la Trinxeria (1637-1694). La guerre du sel et les autres*. Perpinyà: El Trabucaire.

— (2002). *Louis XIV et les Pyrénées catalanes de 1659 à 1681. Frontière politique et frontières militaires*. Perpinyà: El Trabucaire.

BACH, Antoni. «La immigració francesa al Solsonès, la Segarra, l'Alt i Baix Urgell (1500-1639)». *Urgellia*. [La Seu d'Urgell] separata, p. 19-46.

BAHONA, J.J. «Monedas ibéricas e hispanolatinas en Saint-Bertrand-de-Comminges (*Lugdunum Convenarum*)». A: (1996). *Les Pyrénées dans l'Aquitaine. Terre d'accueil, terre d'exil*. Bordeus, p. 41-50.

BALANZÀ, Empar «Les correspondències privades als dos vessants dels Pirineus, un suport documental per a l'estudi de la Renaixença». A: (1992). *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença*. Vol. I. Barcelona: Curial, p. 391-405.

BALDINGER, Kurt (1971). *La formación de los dominios lingüísticos en la península Ibèrica*. Madrid: Gredos.

BALLESTER, X. «La *adfinitas* de la lengua aquitana e ibérica». *Paleohispanica*, núm. I (2001) p. 21-33.

BARIS, M. (1978). *Langue d'oïl contre langue d'oc. De la prise de Montségur (1244) à la loi Deixonne (1951). Evolution historique du contre-enseignement de l'occitan puis de son enseignement*. Lió: Les éditions fédérop.

BARRUOL, G. « Les peuples préromains du Sud-Est de la Gaule. Étude de Géographie historique». *Revue Archéologique de Narbonnaise*. [París] Supplément 1 (1969).

BARTI, A.; PLANA, R.; TREMOLEDA, J. «Llafranc romà». *Quaderns de Palafrugell* [publicació prevista per al 2003, en preparació].

BASCOMPTE, Domènec. «Les Valls d'Andorra als segles XVI i XVII». *Annals 1991*. [Barcelona: Centre de Barcelona de l'Institut d'Estudis Andorrans] (1992).

BASTARDAS, Joan (1995). *La llengua catalana mil anys enrere*. Barcelona: Curial.

BATLLE, Carme. «Notes sobre l'aportació francesa a la demografia de la Seu d'Urgell (1150-1348)». *Urgellia*. [La Seu d'Urgell] núm. 4 (1981) p. 261-292.

— (1985). *La Seu d'Urgell medieval: la ciutat i els seus habitants*. Barcelona: Fundació S. Vives Casajuana.

BATS, M. «Identités ethnoculturelles et espaces en Gaule méditerranéenne (principalement aux vieve s. av. JC)». A: (1999). *Confini e frontiera nella grecità d'Occidente. Actes del XXXVII Convegno di Studi sulla Magna Grecia, Taranto, 1997*, p. 381-418.

BEC, Pèire (1977). *La llengua occitana*. Barcelona: Edicions 62.

— (2000). «Les Troubadours et le romantisme allemand». *Okzitanistik und Provenzalistik. Geschichte und Auftrag einer europäischen Philologie*. p. 277-298.

BECK, Jean Baptiste (1910). *La musique des troubadours*. París.

BELTRAN, F. «Roma y los Pirineos». *Chiron*, núm. 24 (1994) p. 103-133.

BENNÀSSAR, Bartolomé (1969). *Recherches sur les grandes épidémies dans le nord de l'Espagne à la fin du XVI siècle*. París: SEVPEN.

BERLIOZ, J.; HÉLAS, J.Cl. (1997). *Catharisme: l'édifice imaginaire*. Carcassona.

BETEILLE, R. (1973). *La vie quotidienne en Rovergue avant 1914*. París: Ed. Hachette, p. 233 i seg.

BIGET, J.L. «La vicomté d'Ambialet, de ses origines à la fin du XIVe siècle». *Bulletin de la Société des Sciences, Arts et Belles-Lettres du Tarn*, núm. XXXVI, nouvelle série (1979-1980) p. 571-597.

— «L'extinction du catharisme urbain: les points chauds de la répression». A : *Éffacement du catharisme. Cahiers de Fanjeaux*, núm. 20 (1985).

— «Notes sur le système féodal en Languedoc et son ouverture à l'hérésie». *Heresis*, núm. 11 (1988) p. 7-16.

BISSON, T.N. «The Feudal Revolution». *Past and Present*, vol. 142 (1994).

BLADÉ, Artur (1961). *Felibres i catalans*. Barcelona: Barcino.

BLAQUIÈRE, Henri. «Les échanges commerciaux arano-commingeois pendant la première moitié du XVIIe siècle». *Annales du Midi* (1963).

BLOT, J. (1993). *Archéologie et montagne basque*. Baiona.

BODON, Joan (1973). *Catòia l'enfarinat*. Barcelona: Club editor de Barcelona [Traducció d'Artur Quintana].

BOLOGNA, Corrado; FASSÒ, Andrea (1991). *Da Poitiers a Blaia: Prima giornata del pellegrinaggio d'Amore*. Messina: Sicania (Quaderni di Messana, 1).

BOLÒS, Jordi; MORAN, Josep (1994). *Repertori d'antropònims catalans (s. IX i X)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

BOND, Gerald A. «The Last Unpublished Troubadour Songs». *Capçalera-1*. [Sant Joan de les Abadesses] (1999) p. 69-94.

BONNASSIE, P. (1975-1976). *La Catalogne du milieu du Xe à la fin du XIe siècle, croissance et mutations d'une société*. Tolosa de Llenguadoc: Publications de l'Université de Tolosa de Llenguadoc le Mirail.

— «Le comté de Tolosa de Llenguadoc et le comté de Barcelone du début du IXe au début du XIIIe siècle : esquisse d'histoire comparée». A: (1988). *Actes del Vuité Col·loqui de llengua i literatura catalana (Tolosa de Llenguadoc, 12-17 de setembre de 1988)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 27-45.

BORST, Arno (1953). *Die Katharer*. Stuttgart.

BOSCH GIMPERA, P. (1932). *Etnología de la península Ibèrica*. Barcelona.

BOST, J.P. «*P. Crassum... in Aquitaniam proficisci iubet*. Les chemins de Crassus en 56 av. JC». *Revue des Études Anciennes*, LXXXVIII (1986) p. 21-39.

— «Dax et les Tarbelles». A: (2001). *L'Adour maritime de Dax à Bayonne. Actes du LIIIè Congrès d'Études Régionales de la FHSO, Dax-Bayonne 2000*. Bordeus, p. 21-44.

BOST, J.P.; FABRE, G. «Aux origines de la province de Novempopulanie: nouvel examen de l'Inscription d'Hasparren». *Aquitania*, núm. 6 (1983) p. 167-178.

BOST, J.P.; NAMIN, Cl. (2002). *Les monnaies*. (Collections du Musée Archéologique Départemental de Saint-Bertrand-de-Comminges, 5).

BOURIN-DERRUAU, M. (1987). *Villages médiévaux en Bas-Languedoc: genèse d'une sociabilité (Xe-XIVe siècle)*. París: L'Harmattan.

BOURNAZEL, E. et POLY, J.P. (dir.) (1998). *Les féodalités*. Pris: PUF (Coll. Histoire générale des systèmes politiques).

BOURRET, Christian (1995). *Les Pyrénées centrales du IXe au XIXe siècle. La formation progressive d'une frontière*. Aspèth: Pyrégraph.

— (1998). *Un royaume «transpyrénéen»? La tentative de la maison de Foix-Béarn-Albret à la fin du Moyen Âge*. Aspèth: Pyrégraph.

BOYER, Henry; GARDY, Philippe (dir.) (2001). *Dix siècles d'usages et d'images de l'occitan. Des Troubadours à l'Internet*. París: L'Harmattan.

BOYRIÉ-FÉNIÉ (1994). *Carte Archéologique de la Gaule, Les Landes*. París.

BRÉHIER, L. (1923). *Adhémar de Monteil, un éveque à la première croisade*. Lo Puèg.

Brenon, Anne (1992). *Les femmes cathares*. París: Perrin. [Traducció castellana: (2001). *Las mujeres cátaras*. Barcelona: Tikal].

— (1994). *Le vrai visage du Catharisme*. Portet-sur-Garonne: Éd. Loubatières. [Traducció catalana: (1998). *El veritable rostre dels càtars. Creences i estil de vida*. Barcelona: Editorial Proa; Lleida: Pagès Editors (Pròleg de Jordi Ventura)].

— (2000). *Les Archipels cathares. Dissidence chrétienne dans l'Europe médieval*. Cahors: Dire Éditions.

Bruguera, Jordi (1985). *Història del lèxic català*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

Brunel, Clovis (1926-). *Les plus anciennes chartes en langue provençale*. París: Auguste Picard. 2 vol. [Reimpressió de 1973. Ginebra: Slatkine Reprints].

Cabruja, E. «Una confraria d'estrangers en la Catalunya del s. XVII: Igualada». A: *Actes del IV Congrés d'Història Moderna de Catalunya, «Catalunya i Europa a l'Edat Moderna, Barcelona», 14-18 de desembre 1998. Pedralbes: revista d'història moderna*. [Barcelona: Dpt. d'Història Moderna, UB] any XVIII (2000) p. 173-180.

Calaforra, Guillem (1998). *Wilhem Meyer-Lübke i «Das Katalanische»*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Campo, M. «La moneda griega y su influencia en el contexto indígena». *Historia monetaria de Hispania Antigua*. [Madrid] (1997) p. 19-49.

Campròs, Carles (1983). *Òbras Poëtica Occitana*. Clapièrs: Occitània-I.E.O. editors.

Carbonell, Josep. «Monitor de la política nacional i estangera. França. La part d'Occitània en el complex ideològic de la política francesa contemporània». *Amic de les Arts*. Any II, núm. 21 (1927).

Cardine, Eugène (1970). *Sémiologie grégorienne*. Solesmes.

Castela, P. (1999). *Occitanie. Histoire d'une aliénation*. Millau: Editions du Beffroi.

Castells, Narcís. «Els moviments migratoris en la Catalunya moderna: el cas de la ciutat de Girona». A: (1984). *Actes del Primer Congrés d'Història Moderna*. Vol. I. Barcelona, p. 65-74.

Cerdà, Jordi Pere (1988). *Poesia completa*. Barcelona: Columna editor.

Certeau, Michel de; Julia, Dominique; Revel, Jacques. (1975-). *Une politique de la langue. La Révolution française et les patois: l'enqute Grégoire*. París: Gallimard; [Reimpressió: (2002) París: Gallimard (Folio Histoire)].

Chailley, Jacques. «Les premiers troubadours et les versus de l'Ecole d'Aquitaine». *Romania*, núm. LXXXVI (1955) p. 212-239.

Chambers, Frank M. «Imitation of Form in the Old Provençal Lyric». *Romance Philologie*, núm. 6 (1953) p. 104-120.

Chastagnol, A. (1994). *La Gaule et le droit latin*. Lió.

Chevalier, Michel (1984) *La vie humaine dans les Pyrénées ariégeoises*. Tolosa de Llenguadoc: Milan-Résonances.

Christol, M. «Narbonne: un autre emporion à la fin de l'époque républicaine et à l'époque augustéenne». A: Müller, Ch.; Hasenohr, Cl. (ed.). «Les Italiens dans le monde grec, IIe s. av. J-C Ier s. ap J-C. Circulation, activités, intégration». *Bulletin de Correspondance Hellénique*, supllément 41, (2002) p. 41-54.

Christol, M.; Plana, R. «Els *negotiatores* de Narbona i el vi català». *Faventia*, núm. 19/2 (1997) p. 75-95.

— «De la Catalogne à Narbonne: Épigraphie amphorique et épigraphie lapidaire. Les affaires de Veiento». A: Paci, G. (ed.) (1998). *Epigrafia romana in area Adriatica: Actes de la IXe Rencontre francoitalienne sur l'épigraphie du monde romain, Macerata 1995*. Pisa-Roma, p. 273-302.

Codina, Jaume. «La immigració francesa al Delta del Llobregat (1400-1700)». A: (1980). *Actes de la XXXV Assemblea d'estudiosos, 1980*. Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat i Amics del Prat.

Coffyn, A. «Recherches sur les Aquitains». *Revue des Études Anciennes*, LXXXVIII (1986) p. 41-61.

Colon, Germà (1993). *El lèxic català dins la Romània*. València: Universitat de València.

Comas, Antoni (1981). *Història de la literatura catalana IV*. 2a ed. Barcelona: Ariel.

Coromines, Joan (1965-70). *Estudis de toponímia catalana*. Barcelona: Barcino. 2 vol.

— (1990). *El parlar de la Vall d'Aran*. Barcelona: Curial.

Courouau, Jean-François (2001). *Premiers combats pour la langue occitane. Manifestes linguistiques occitans, XVIe-XVIIe siècles*. Anglet: Atlantica, Occitanas.

— «La *Deffence* de Du Bellay et les apologies de la langue occitane, XVIe-XVIIe siècles». *Réforme, Humanisme, Renaissance*, núm. 53 (2001) p. 9-32.

Cours-Mach, Michel. «Les relations frontalières entre la ville de Seix, en Couserans, et le Val d'Aran, en Espagne, du XVIe au XIXe siècle». *Couserans et Montagne ariégeoise*. [Sent Guironç] (1976).

Crubezy, È.; Dieulafait, Ch. (dir) «Le comte de l'An Mil». *Aquitania*, supplément 8 (1996).

Dalmau, Antoni (2002). *Els càtars*. Barcelona: Editorial UOC [cd-rom i llibre].

Dardey, G.; Ripollès, P. P. «Les monnales à caractère ibérique de la grotte d'Apons (commune de Sarrance, Pyrénées-Atlantiques)». *Archéologie des Pyrénées Occidentales et des Landes*, núm. 20 (2001) p. 7-14.

Débax, H. (2003). *La féodalité languedocienne. Serments, hommages et fiefs dans le Languedoc des Trencavel*. Tolosa de Llenguadoc: Tempus, Presses Universitaires du Mirail.

Delluc, Loïs (1963). *El Garell*. Barcelona: Club dels Novel·listes [Traducció de Bernat Lesfargas].

Depeyrot, G. (1985). *Les monnaies antiques des départements des HautesPyrénées, de la Haute Garonne, du Tarnet Garonne et du Lot*. Tolosa.

Dondaine, A. (1990). *Les hérésies et l'Inquisition XII-XIII siècles*. Norfolk: Variorum.

Duby, G. (1967). *Adolescence de la chrétienté occidentale, 980-1140*. Ginebra: Skira.

Duhamel-Amado, C. (2001). *Genèse des lignages méridionaux*. Tolosa de Llenguadoc: CNRS-Université de Toulouse-Le Mirail.

Duval, P. M. «Les peuples de l'Aquitaine d'après la liste de Pline». *Revue de Philologie*, XXIX, 2 (1955) p. 213-227.

Duvernoy, Jean (ed.) (1965). *Le Registre d'Inquisition de Jacques Fournier, évêque de Pamiers (1318-1325)*. Tolosa de Llenguadoc.

Duvernoy, Jean (1976-1979). *Le Catharisme*. Tolosa de Llenguadoc: Privat. 2 vol.

Escudéquillet, J. M.; Maissant, C. (1996). *Carte Archéologique de la Gaule, L'Ariège*. París.

Estelrich, Joan (1996). *Entre la vida i els llibres*. Barcelona: Dept. de Filologia Catalana i Lingüística General, Universitat de les Illes Balears; Publicacions de l'Abadia de Montserrat [Facsímil de l'edició de 1926].

Étienne, Robert. (1958). *Le culte impérial dans la Péninsule Ibérique, d'Auguste à Dioclétien*. París: E. de Boccard (191).

Étienne, Robert; Mayet, Françoise. (2000). *Le vin hispanique*. París: Diffusion E. de Boccard.

Eygun, Jean (2002). *Au risque de Babel. Le texte religieux occitan de 1600 à 1850*. Bordeus: Association d'étude du Texte Occitan.

Fabra, Pompeu. «L'obra del redreçament del català literari». *Oc*, núm. 112 (abril 1929).

Fabre, Guilhem. «Les divinités indigènes en Aquitaine méridionale sous l'Empire romain». A: (1993). *Col·loqui «Religio Deorum», Tarragona, 1988*. Sabadell, p. 177-190.

— (1994). *Carte Archéologique de la Gaule, Les PyrénéesAtlantiques*. París.

— «À l'ombre d'Ag(h)eio: quelques réflexions à propos d'une divinité secondaire des Pyrénées centrales». A: *Mélanges Cl. Domergue. Pallas*, núm. 50, II (1999) p. 153-160.

— «Les dimensions sociales du contrôle de l'espace dans les Pyrénées occidentales et centrales: quelques remarques». A: Fabre, Guilhem. (ed.) (2000). *Organisation des espaces antiques: entre nature et histoire. Table-Ronde de Pau 1997*. Biarritz, p. 133-141.

— «L'apport de *l'instrumentum domesticum* à l'onomastique: le cas de la Tarraconaise orientale». A: *XII Congrés Internacional d'Epigrafia Grega i Llatina. Barcelona 2002* [en premsa].

— «Les Valerii dans l'Antiquité méridionale, à l'époque romaine». *Mélanges Christian Desplat* [en premsa].

FABRE, Guilhem; PAILLET, Jean-Louis «The Macellum». *Journal of Roman Archeology*. [Michigan] núm. 4 (1991) p. 102-106.

FABRE, Guilhem; SILUÈRES, P. (2000). *Inscriptions Latines de l'Aquitaine. Lectoure*. Bordeus.

FÀBREGA, Pau de la, (1962). *L'oferiment de retrocessió del Rosselló a Espanya (1668-1677)*. Barcelona: Dalmau [Reedició: 1994].

FAGES, B. (1995). *Carte Archéologique de la Gaule, Le LotetGaronne*. París.

FERRANTE, Flavia (1983). *La peinture napolitaine de Caravage à Giordano*. París: Galeries nationales du Grand Palais, p. 200-202 [Catàleg d'exposició].

FERRER, Francesc (1985). *La persecució política de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62.

FIGUERAS, Jaume. «"Ieu conelsi un país..." Occitània i l'occità del 1945 als nostres dies». *Revista de Catalunya*. [Barcelona] núm. 125 (1998) p. 82-105.

— *Occitans i catalans dels anys vint a la postguerra. Un assaig d'ordenació cronològica amb indicació bibliogràfica*. [Mecanoscrit].

FOIX, J. V. «Una política cultural». *La Publicitat*. (20 de desembre de 1932).

FRANCE, John (1994). *Victory in the East. A military history of the Firts Crusade*. Cambridge.

FRANK, István (1966). *Répertoire métrique de la poésie des troubadours*. París.

FROMISANO, Luciano (1990). *La Lirica*. Bolonya: Società editrici il Mulino.

FUSTER, Joan (1962). *Nosaltres els valencians*. Barcelona: Edicions 62.

GAILLEDRAT, Éric. (1997). *Les Ibères de l'Èbre à l'Hérault : Vlé.-Ivé s. Avant de J.C.* Lattes: Association pour la recherche archeologique en Languedoc Oriental (Monographies d'Archéologie Méditerranéenne, 1).

GARCÍA, Carmen (1966). *El culto de los santos en la España romana y visigoda*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

GARCÍA, D. «Dynamiques territoriales en Gaule méridionale durant l'Âge du Fer». A: GARCÍA, D.; VERDIN, F. (ed.) (2002). *Territoires celtiques. Espaces ethniques et territoires des agglomérations protohistoriques d'Europe occidentale: Actes du xxxive colloque international de l'AFEAF, París, 2000*. p. 88-103.

GARCÍA-BELLIDO, M. P.; RIPOLLÈS, P. P. «La moneda ibèrica: prestigi i espai econòmic dels ibers». A: (1998). *Els Ibers, prínceps d'Occident*. Barcelona, p. 205-215 [Catàleg d'exposició].

GARDY, Philippe (dir.) (1989). *Le texte occitan de la période révolutionnaire (1789-1800). Inventaire, approches, lectures*. Montpellier: Section Française de l'Association Internationale d'Etudes Occitanes.

— (dir.) (1991). *Dictionnaire des usages sociopolitiques (1770-1815). V. Langue, occitan, usages*. París: Klincksieck.

GARGALLO, José Enrique (1994). *Les llengües romàniques*. Barcelona: Empúries.

GAUNT, Simon; KAY, Sarah (ed.) (1999). *The troubadours: an introduction*. Cambridge (UK); New York (USA): Cambridge University Press.

GENEVIÈVE, V. (2002). *Monnaies et circulation monétaire à Tolosa de Llenguadoc sous l'Empire romain*. Tolosa de Llenguadoc.

GENNRICH, Friedrich (1951). *Troubadours, Trouères, Minne und Meistergesang*. Colònia.

— (1958-1960). *Der musikalische Nachlass der Troubadours*. Darmstadt.

GIRALT, Emili. «La colonia mercantil francesa de Barcelona a mediados del siglo XVII». *Estudios de Historia Moderna*. [Barcelona] núm. VI (1960).

GIROLAMO, Costanzo di (1989). *I Trovatori*. Torí: Bollati Boringhieri. (Nuova Cultura, 14). [Traducció catalana: (1994). València: Edicions Alfons el Magnànim].

GODELIER, M. «Chefferies et États, une approche anthropologique». A: RUBY, P. (ed.) (1999). *Les princes de la Protohistoire et l'émergence de l'État: Actes de la Table-Ronde Internationale organisée par le Centre Jean Bérard et l'École Française de Rome, 1994*. Nàpols-Roma, p. 19-30.

GORROCHATEGUI, J. (1984). *Estudio sobre la onomástica indígena de Aquitania*. Bilbao.

— «La onomástica aquitana y su relación con la ibérica». A: UNTERMANN J.; VILLAR F. (ed.) (1993). *Lengua y cultura en la Hispania prerromana*. Salamanca, p. 609-634.

— «Onomástica de origen vascoaquitano en Hispania en el imperio romano». A: *XII Congrés Internacional d'Epigrafia Grega i Llatina, Barcelona, 2002* [en premsa]

GRÀCIA, F. «El comercio protohistórico en el Noreste peninsular entre los siglos VII-III a.C. Balance de investigación 1985-1997». A: (1998). *Comerç i vies de comunicació 1000 a.C.-700 d.C. XI Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, 1997*, p. 51-72.

GRÀCIA, F.; MUNILLA, G. (1997). *Protohistòria. Pobles i cultures a la Mediterrània entre els segles XIV i II a.C.* Barcelona.

GRANIER, Raymond. «Une agence d'émigration vers l'Espagne en Bas Rouergue au XVIIIème siècle». A: (1969). *Actes du 94ème Congrès National des Sociétés Savantes*. Pau, p. 99-114.

GRAU, Pere. «El panoccitanisme dels anys trenta. L'intent de construir un projecte comú entre occitans i catalans». *El Contemporani*. [Catarroja: Afers] núm. 14 (1998) p. 29-35.

GRIFFE, Élie (1933). *Histoire religieuse des anciens pays d'Aude*, I, *Des origines chretiennes à la fin de l'époque carolingienne*. París.

GRUBER, Jörn (1983). *Die Dialektik des Trobar*. Tübingen.

GRUEL, K. (1989). *La monnaie chez les Gaulois*. París.

GUAL, Francesc Xavier; GUAL, Valentí; MILLÀS, Carles. «La immigració francesa a Catalunya: el cas del Baix Llobregat (segles XVI i XVII)». A: *Actes del IV Congrés d'Història Moderna de Catalunya, «Catalunya i Europa a l'Edat Moderna», Barcelona, 14-18 de desembre 1998. Pedralbes: revista d'història moderna*. [Barcelona: Dpt. Història Moderna, UB] any XVIII (2000) p. 133-148.

GUAL, Valentí (1991). *Gavatxos, gascons, francesos. La immigració occitana a la Catalunya Moderna. (El cas de la Conca de Barberà)*. Barcelona: Rafael Dalmau editor.

HAMMEL, E.; GARDY, Philippe. (1994). *L'occitan en Languedoc-Roussillon, 1991*. Canet: El Trabucaire.

Heresis. Revue Semestrelle d'Histoire des Dissidences Médiévales. Carcassona: Centre d'Études Cathares René Nelli (1982-).

HIGOUNET, Charles. «Un grand chapitre de l'histoire du XIIe siècle: la rivalité des maisons de Tolosa de Llenguadoc et de Barcelone pour la prépondérance méridionale». A: (1951). *Mélanges Louis Halphen*. París: PUF, p. 313-322.

— «Movements de population dans le Midi de la France du XIème au XVème siècle, d'aprés les noms de personne et de lieu». *Annales ESC*. [París] vol. VIII (1953).

HILL, J. H.; HILL, L. I. (1962). *Raymond IV Count of Tolosa de Llenguadoc*. Syracuse.

HOZ, J. de, «La lengua y la escritura ibéricas, y las lenguas de los Iberos». A: UNTERMANN, J.; VILLAR, F. (ed.) (1993). *Lengua y cultura en la Hispania prerromana: Actas del V Coloquio sobre lenguas y culturas prerromanas de la Peninsula Ibérica, 1989*. Salamanca, p. 635-666.

— «L'escriptura ibèrica». A: (1998). *Els Ibers, prínceps d'Occident*». Barcelona, p. 191-204 [Catàleg d'exposició].

— «Identité-différenciation au travers des témoignages linguistiques et alphabétiques: le monde celtique et ibère». A: (1999). *Confini e frontiera nella grecità d'Occidente: Actes del XXXVII Convegno di Studi sulla Magna Grecia, Taranto, 1997*. p. 213-246.

JANIN, Th. «Le groupe culturel Mailhac I en France méridionale: essai de défintion et extension géographique d'après l'étude des nécropoles du Languedoc occidental». A: (2000). *Actes del XXIV Congrès Préhistorique de France*, p. 167-174.

— «Nécropoles et espace géographique en Languedoc occidental au Premier Âge du Fer essai sur l'organisation territoriale et politique de la société Élisyque». A: García, D.; Verdin, F. (ed.) (2002). *Territoires celtiques. Espaces ethniques et territoires des agglomérations protohistoriques d'Europe occidentale: Actes du xxxive colloque international de l'AFEAF, Paris 2000.* p. 108-118.

Jiménez, Ana María (1983). *Orígenes y desarrollo del Reino Visigodo de Tolosa*. Valladolid: Universidad de Valladolid.

Jouveau, René (1984). *La història del Felibritge*. Nimes.

Katsura, H. «Serments, hommages et fiefs dans la seigneurie des Guilhem de Montpellier (fin XIe-début XIIIe)». *Annales du Midi*, T. 104 (1992) p. 141-161.

Köhler, Erick (1976). *Sociologia della Fin'Amor*. Padova.

Kremnitz, Georg. «Fabra i Alibert». A: (1986). *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*. Vol. 5. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 231-249.

— «Pompeu Fabra i l'espai occitanocatalà». A: Ginebra, Jordi; Martínez, Raül David; Pradilla, Miquel Àngel (a cura de) (2000). *La lingüística de Pompeu Fabra*. Vol. i. Alacant/Barcelona: IUFV/Universitat Rovira i Virgili, p. 257-278.

Kremnitz, Georg; Kirsch, F. Peter; Schlieben-Lange, Brigitte (2002). *Petite histoire sociale de la langue occitane (Usages, images, littérature, grammaires et dictionnaires)*. Canet: El Trabucaire [Traduït de l'alemany per Catherine Chabrant].

L'aiguadolç. [Dénia: Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta] núm. 6 (1988).

L'Amic de les Arts [Sitges] (1926-1929).

Lafont, Robert (1951). *La vida de Joan Larsinhac*. Tolosa de Llenguadoc: Institut d'Estudis Occitans editor.

— (1974). *La revendication occitane*. París: Flammarion.

— «Relacions de dues renaixences». *Annals de l'IEO*. [Tolosa de Llenguadoc] núm. 4 (1978) p. 59-66.

— «Quand l'identité devient énigme. Entre le XVe et le XVIe siècle en Provence: la fracture de conscience linguistique dans le texte». A: *Graphies, idéologies linguistiques du XVIe au XXe siècle (Provence, Dauphiné, Vallées occitanes d'Italie). Cahiers critiques du patrimoine*, núm. 3 (1987) p. 5-18.

Lafont, Robert; Lesfargas, Bernat (a cura de) (1946). *La Jeune Poésie occitane*. París: Le Triton bleu editor.

Lamuela, Xavier; Murgades, Josep (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.

Lapart, J.; Petit, C. (1993). *Carte Archéologique de la Gaule. Le Gers*. París.

Lassus (Baron de) (1895). *Les guerres du XVIIIe siècle sur les frontières du Comminges, du Couserans et des Quatre-Vallées*. Sent Gaudenç: Abadie.

Laurent, Jean-Paul. «L'ordonnance de Villers-Cotterêts (1539) et la conversion des notaires à l'usage exclusif du français en pays d'Oc». *Lengas*. [Montpeller: Universitat Paul Valéry] núm. 26 (1989) p. 59-94.

Lazar, Moshé (1964). *Amour courtois et fin'amors dans la littérature du XIIe. Siècle*. París: Klincksieck.

Le Blanc, Paul. «Les François peintres du Puy». A: (1904). *Congrès archéologique de France, 71e session*. Le Puy, p. 480.

Le Roy-Ladurie, Emmanuel (1969). *Les paysans de Languedoc*. París: Ed. Flammarion (Col. Champs) p.16.

— (1975). *Montaillou, village occitan, de 1294 à 1324*. París: Gallimard. [Traducció castellana: (1981). *Montaillou, aldea occitana*. Madrid: Taurus].

Lesfargas, Bernat (2001). *La brasa e lo fuòc brandal*. Montpeirós: Jorn editor.

Lipandri, Cl. (1955). *Sur un mot de Théodore Aubanel*. Avinyó: Aubanel.

Llobet, Josep Maria «La immigració francesa a Cervera segons els capítols matrimonials conservats a l'Arxiu Històric Comarcal de la ciutat (1501-1700)». *Espacio, tiempo y forma* (Sèrie iv, Història Moderna) [Madrid: UNED] vol. 2 (1989) p. 45-62.

Lommatzsch, Erich (1972). *Leben und Lieder der provenzalischen Troubadours. Mit einem musikalischen Anhang von F. Gennrich*. Munic. [1a. ed. Berlín 1957, 1959]

Lug, Robert. «Der Chansonnier de Saint-Germain-des Prés» (París, BN fr. 20050). Edition seiner Melodien mit Analysen zur «vormodalen» Notation des 13». A: (1999). *Jahrhunderts und einer Transkriptionsgeschichte des europäischen Minnesangs*. Frankfurt/Berlín. 3 vol.

Lussault, A. (1997). *Carte Archéologique de la Gaule. Les HautesPyrénées*. París.

Mancini, Mario (1991). *Il punto su: I Trovatori*. Roma: Laterza.

Marcet, Alícia. «La Cerdagne après le Traité des Pyrénées». A: (1983). *Actes del Primer Congrés Internacional d'Història de Puigcerdà (1977)*. Puigcerdà.

— (1995). *Le rattachement du Roussillon à la France*. Perpinyà: El Trabucaire.

Marfany, Joan Lluís (2001). *La llengua maltractada. El castellà i el català a Catalunya del segle xvi al segle xix*. Barcelona: Editorial Empúries.

Marrou, Henri-Irenée (1971). *Les troubadours*. París: Éditions du Seuil.

Martel, Philippe. «Occitans i catalans, els avatars d'una germanor». A: (1992). *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença*. Vol. I. Barcelona: Curial, p. 377-389.

— «Le mouvement occitan pendant la Seconde Guerre Mondiale ou le temps de la grande tentation». *Lengas*. [Montpeller: Universitat Paul Valéry] núm. 50 (2001) p. 15-57.

Martin, A. «L'*oppidum* del Puig de Sant Andreu d'Ullastret. Aportació de les intervencions arqueològiques recents al coneixement dels sistemes defensius i de l'urbanisme». A: Buxó, R.; Pons, E. (ed.) (2000). *L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'Edat del Ferro: Actes del xxii Col·loqui Internacional per a l'Estudi de l'Edat del Ferro, 1998*. Girona, p. 107-121.

Martin-Chabod, E. (ed.) (1972). *La Chanson de la Croisade albigoise*. París.

Maurin, L. «Les Basaboliates». *Cahiers du Bazadais*. (1971) p. 1-15.

Mayer, M.; Álvarez, A.; Rodà, I. «La importación del mármol en época romana. El ejemplo de Ventimiglia y su contraposición con el litoral norte de la Tarraconensis». *Quaderni*, núm. 10-12 (1987) p. 497-523.

Mayer, M.; Velaza, J. «Epigrafía ibérica sobre soportes típicamente romanos». A: Untermann, J.; Villar, F. (ed.) (1993). *Lengua y cultura en la Hispania prerromana*. Salamanca, p. 667-682.

Meneghetti, Maria Luisa (1984). *Il pubblico dei trovatori*. Modena. [Reedició: 1992]

Mestre, Jesús (1994). *Els càtars. Problema religiós, pretext polític*. Barcelona: Edicions 62.

Michelena, Ll. «De onomástica aquitana». *Pirineos*, 10 (1954) p. 409-458.

— (1985). *Lengua e historia*. Madrid.

Mistral, Frédéric (1876). *Lis Isclo d'or*. Avinyó: Roumanille.

— (1878). *Lor Tresor dòu Felibrige*. Ais de Provença / Avinyó / París.

Molas, J. [*et alii*] (1984). *La Renaixença. Fonts per al seu estudi*. Barcelona: Dept. Literatura Catalana, UB.

Monitor. Gaseta nacional de política, d'art i de literatura. [Barcelona: Altés] (1921-1923)

Monter, William. «Els immigrants francesos i la inquisició de Barcelona, 1550-1660». *L'Avenç*. [Barcelona] núm. 120 (1988) p. 10-14.

Monterosso, Raffaello (1956). *Musica et ritmica dei trovatori*. Milano.

Moore, Robert I. (1991). *La persécution: sa formation en Europe, 950-1250*. París: Les Belles Lettres [Reedició: 1997].

Moran, Josep (1990). *Les homilies de Tortosa*. Barcelona: Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

— (1994). *Treballs de lingüística històrica ca-*

talana. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

— (1995). *Estudis d'onomàstica catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

— (1998). *Cronicó de Perpinyà (segle XIII)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

MORAN, Josep; RABELLA, Joan Anton (2001). *Primers textos de la llengua catalana*. Barcelona: Proa.

MOREU-REY, Enric (1959). *Els immigrants francesos a Barcelona. Segles XVI al XVIII*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

MUNDÓ, Anscari Manuel. «Moissac, Cluny et les mouvements monastiques de l'est des Pyrénneés du Xè au XIIè siècle». *Annales du Midi*. [Tolosa de Llenguadoc] Vol. 75, núm. 64 (1963) p. 551-573.

NADAL, Jordi. «La població catalana als segles XVI i XVII». A: (1978). *Història de Catalunya*. Vol. IV. Barcelona: Salvat, p. 50 i seg.

NADAL, Jordi; GIRALT, Emili. «Ensayo metodológico para el estudio de la población catalana de 1553 a 1717». *Estudios de Historia Moderna*. [Barcelona] Vol. III (1953).

— «Inmigración francesa y problemas monetarios en la Cataluña dels siglos XVI y XVII». A: (1955). *Riasunti delle comunicazioni. X Congresso Internazionale di Scienze Storiche, Roma, 1955*. Vol. VII. Florència.

— (1960). *La population catalane de 1553 à 1717, l'immigration française et les autres facteurs de son développement*. París: Ed. S.E.V.P.E.N., École des Hautes Etudes.

— (1966). *La immigració francesa a Mataró durant el segle XVII*. Mataró: Caixa d'Estalvis de Mataró.

NADAL, Josep Maria (1992). *Llengua escrita i llengua nacional*. Barcelona: Quaderns Crema.

NADAL, Josep Maria; PRATS, Modest (1982-). *Història de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62. 3 vol.

NÈGRE, Ernest (1990-1991). *Toponymie générale de la France*. Ginebra: Librarie Droz. 3 vol.

NELLI, René (1995). *Écritures cathares*.

NORDMAN, Daniel (1998). *Frontières de France. De l'espace au territoire, XVIe-XIXe siècle*. París: Gallimard.

Oc [Tolosa de Llenguadoc: Societat d'Estudis Occitans] (1924-1934)

OLDENBOURG, Zoé (1959). *Le bûcher de Montségur. 16 mars 1244*. París: Éditions Gallimard (Folio Histoire, 1989). [Traducció castellana: (2002). *La hoguera de Montsegur. Los cátaros en la historia*. Barcelona: Edhasa].

OURLIAC, P. «La pratique et la loi (Note les actes français et catalans du Xe siècle)». *Boletín semestral de Derecho privado especial, histórico y comparado del Archivo de la Biblioteca Ferran Valls i Taberner. Orlandis 70: Estudios de derecho privado y penal romano, feudal y burgués*, núm. 1-2 (1988) p. 93-118

PADEN, W. D. ed. (1989). *The Voice of the Trobairitz. Perspectives on the Women Troubadours*. Philadelphia.

PADRÓ, J.; SANMARTÍ, E. «Áreas geográficas de las etnias prerromanas de Cataluña». A: ALMAGRO-GORBEA, M.; RUIZ-ZAPATERO, G. (ed.) *Paleoetnología de la Península Ibérica. Complutum*. [Madrid: Universidad Complutense] núm. 23 (1992) p. 161-194.

PAILLER, J. M. (dir.) (2002). *Tolosa. Nouvelles recherches sur Tolosa de Llenguadoc et son territoire dans l'Antiquité*. Roma: École Française de Rome (281).

PALAY, Simin (1980). *Dictionnaire du béarnais et du gascon modernes*. París: CNRC.

PANOSA, M. I. «Algunes qüestions històriques sobre l'epigrafia de les llegendes monetàries ibèriques». *Aurea Saecula*, 10 (1993) p. 199-212.

PANYELLA, Vinyet. «Correspondència de Josep Carbonell i Gener amb Miquel Utrillo i amb Josep Carner». A: (1988). *Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. 1984*. Sitges: Grup d'Estudis Sitgetans.

— (1989). *J. V. Foix. 1918 i la Idea Catalana*. Barcelona: Edicions 62.

— «El Noucentisme a Sitges. Dades per a un capítol d'història cultural». *Serra d'Or*. [Barcelona: Abadia de Montserrat] núm. 420 (1994) p. 915-918.

— (1996). *Cronologia del Noucentisme. (Una eina)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

— (2000). *Josep Carbonell i Gener (Sitges 1897-1979). Entre les avantguardes i l'humanisme*. Barcelona: Edicions 62 (Biografies i memòries 43).

PENENT, Jean (2001). *Le Temps du caravagisme. La peinture de Toulouse et du Languedoc de 1590 à 1650*. Tolosa de Llenguadoc: Musée Paul-Dupuy; París: Somogy éditions d'art.

— (coord.) (2000). *Jornades Internacionals d'Estudis sobre Fèlix d'Urgell. La Seu d'Urgell, 28-30 de setembre de 1999. Crònica i estudis*. Barcelona: Facultat de Teologia i Societat Cultural Urgel·litana.

PÉREZ, Alfonso E.; SPINOSA, Nicola (dir.) (1992). *Ribera (1591-1652)*. Madrid: Museo del Prado [Catàleg d'exposició].

PERREL, Jean. «Introduction à une étude sur l'émigration corrézienne vers l'Espagne sous l'Ancien Régime». *Bulletin de la Société des Lettres, Sciences et Arts de la Corrèze*. [Tula] (1963) p. 92-101.

— «Les Limousins en Espagne aux XVIème, XVIIème et XVIIIème siècles: les émigrants». *Bulletin de la Société des Lettres, Sciences et Arts de Corrèze*. [Tula] (1964) p. 31-40.

— «Une région d'émigration vers l'Espagne aux XVIème-XVIIIème siècles: le plateau de la Roche de Vic, Corrèze». A: (1966). *Actes du Congrès Interfédéral du Centre et de Languedoc-Pyrénées-Gascogne, 1964*. Tula: Société des Lettres, Sciences et Arts de Corrèze, p. 183-198.

PEYTAVÍ, Joan. «Antroponímia i immigració a la Catalunya Nord moderna: l'exemple de l'Alt Vallespir». A: COSTA, Jordi (dir) (1997). *Onomàstica a la Catalunya del Nord: Actes del XXè Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica, Perpinyà, 17-18.2.1995*. Perpinyà: Ed. ICRECS. Presses Universitaires de Perpignan, Cahiers de l'Université, núm. 24, p. 245-269.

— «Les «matrimoniers», les faiseurs de mariage». *Études Roussillonnaises*. [Canet de Rosselló] Vol. XVI (1998) p. 101-110.

— «Els immigrants al Perpinyà modern. El pes demogràfic i el poder integrador dels occitans». A: (2000). *Actes del Congrés «La ciutat i els poders», Perpinyà, 23-25 de novembre 1997*. Perpinyà: coed. ICRECS-Presses Universitaires de Perpinyà-Vila de Perpinyà (Col. Artemis) p. 395-406.

— *Antroponímia, poblament i immigració a la Catalunya Moderna. De la identitat patronímica als comtats catalans (s. XVI-XVIII)*. Universitat de Perpinyà, cap. V, p. 1027-1072. [tesi de doctorat inèdita].

PFISTER, Max (1990-1994). *Grundriß der romanischen Literaturen des Mittelalters*. Heidelberg: Carl Winter.

PIEL, Josep M.; KREMER, D. (1976). *Hispano-gotisches Namenbuch*. Heidelberg: Carl Winter.

PILLET, Alfred; CARSTENS, H. (1993). *Bibliographie der Troubadours*. Halle.

PIROT, François (1972). *Recherches sur les connaissances littéraires des troubadours occitans et catalans des XIIe. et XIIIe. Siècles: les «sirventes-ensenhamens» de Guerau de Cabrera, Guiraut de Calanson et Bertrand de Paris*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres (Memorias, T. 14)

PLADEVALL, Antoni (1989). *Història de l'Església a Catalunya*. Barcelona: Editorial Claret (Col. Festa, 10).

— (1989). *Silvestre II. (Gerbert d'Orlhac)*. Barcelona: Editorial Columna (Col. Gent Nostra, 118).

— «La restauració religiosa i la seva organització». A: (1999). *Del romà al romànic. Història, art i cultura de la Tarraconense mediterrània entre els segles IV i IX*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 391-397.

PLANA, R.; MARTÍN, A. «Le territoire ibérique: structure du peuplement et organisation territoriale, quelques exemples». GARCÍA, D.; VERDIN, F. (ed.) (2002). *Territoires celtiques. Espaces ethniques et territoires des agglomérations protohistoriques d'Europe occidentale: Actes du XXXIVe colloque international de l'AFEAF, 2000*. París, p. 18-29.

POITRINEAU, Abel (1985). *Les Espagnols de l'Au-*

vergne et du Limousin du xviième au xixème siècle. Orlhac: Ed. Malroux-Mazel.

Poly, J. P.; Bournazel, E. (1991). *La mutation féodale*. París: PUF.

Pons, E. «Las necrópolis de incineración del Bronce Final y de la Edad del Hierro en Cataluña». A: Dedet, B. [*et alii*] (2000). *Archéologie de la mort, archéologie de la tombe au Premier Âge du Fer: Actes du xxie Colloque international de l'Association Française pour l'Étude de l'Âge du Fer, Conques 1997* (Monographies d'Archéologie Méditerranéenne, 5) Lattes, p. 31-40.

Pons, Jordi. «Propiedad privada de la tierra y comunidades campesinas pirenaicas. Análisis de una sentencia judicial del año 193». *Memorias de Historia Antigua*, III, p. 111-124 (1976).

— «Conflictes i dualitat socioeconòmica a la Catalunya pirinenca durant l'Alt Imperi». *Fonaments*. [València] núm. 3 (1982) p. 11-44.

— (1994). *Territori i societat a la Catalunya dels inicis al Baix Imperi*. Barcelona: Edicions 62.

Portella, Joan. «Estudi demogràfic del prelitoral, segles xvi-xvii». *Treballs d'Història*. [Girona] (1976) p. 35 i seg.

Poujade, Patrice (1998). *Une vallée frontière dans le Grand Siècle. Le Val d'Aran entre deux monarchies*. Aspèth: Pyrégraph.

— (2000). *Identité et solidarité dans les Pyrénées. Essai sur les relations humaines (XVIe-XIXe siècle)*. Aspèth: Pyrégraph.

Poussou, Jean-Pierre. «Les mouvements migratoires en France et à partir de la France (fin xvème-début xixème): approche pour une synthèse». *Annales de démographie historique*. [París] (1970) p. 23-51.

Quart, Pere (1993). *Poemes escollits*. Barcelona: Edicions 62. [1a ed. 1983].

Quintana, Artur. «La traducció catalana del Catoia. Records i documents». A: (1987). *Jean Boudou (1920-1975) Actes du colloque de Naucelle (27-29 septembre 1985)*. Besiers: Centre International de Documentacion Occitana editor, p. 81-99.

Rafanell, August (1999). *La llengua silenciada. Una història del català, del Cinc-cents al Vuitcents*. Barcelona: Editorial Empúries.

Rakel, H. H. (1977). *Die Musikalische Erscheinungsform der Trouvèrepoesie*. Bern i Stuttgart.

Réchin, F. «Établissements pastoraux du piémont occidental des Pyrénées». A: Fabre, G. (ed.) (2000). *Organisation des espaces antiques: entre nature et histoire: Table-Ronde, Pau, 1997*. Biarritz, p. 13-37.

— *La vaisselle commune d'Aquitaine méridionale à l'époque romaine. Contexte céramique, typologie, faciès de consommation*. Pau [tesi inèdita].

Reglá, Juan (1961). *Francia, la Corona de Aragón y la frontera pirenaica. La lucha por el Valle de Arán (XIII-XIV s.)*. Madrid: CSIC. 2 Vol.

Ricard, Georges (1985). *Tables signalétiques et analytiques de la revue Oc 1924-1977*. Besiers: CIRDOC.

Rico, Ch. (1997). *Pyrénées romaines. Essai sur un pays de frontière (IIIè siècle av. J.C.-IVè siècle ap. J.C.)*. Madrid: Casa de Velázquez (Bibliothèque de la Casa de Velazquez 14).

Rieger, Angelica (1991). *Trobairitz. Der Beitrag der Frau in der altokzitanischen höfischen Lyrik. Edition des Gesamtkorpus*. Tübingen: Niemeyer.

Riquer, Martí de (1964) *Història de la Literatura Catalana*. Vol. I. Barcelona: Ariel.

— (1975). *Los trovadores. Historia literaria y textos*. Barcelona.

Rodoreda, Mercè (1971). *La Place du diamant*. París: Gallimard editor [Traducció de Bernat Lesfargas].

Rohlfs, Gerhard (1970). *Le gascon*. Tübingen / Pau: Max Niemer Verlag.

Roquebert, Michel (1999). *Histoire des Cathares. Hérésie, Croisade, Inquisition du XIe au XIVe siècle*. París: Perrin [Edició de butxaca: (2002). París: Perrin (Col·lecció Tempus, núm. 16)].

— (2001). *L'Épopée cathare*. Tolosa de Llenguadoc-París: Privat-Perrin. 2 Vol.

— (2001). *La religion cathare. Le Bien, le Mal et le Salut dans l'hérésie médiévale*. París: Perrin.

Roqueta, Max (2002). *Poemes i proses*. Barcelona: Galerada editor [Traducció d'Àlex Susanna i Jaume Figueras].

Rossell, Antoni «So d'alba». A: (1991) *Studia in Honorem prof. Martín de Riquer*. Vol. IV. Barcelona: Quaderns Crema, p. 705-721.

— (1992). *El Cant dels Trobadors*. Castelló d'Empúries.

Rovira, C. «L'exhibició d'armes i cranis enclavats en els hàbitats ibers septentrionals». *Cypsela*. [Girona] núm. 12 (1998) p. 167-182.

Rovira, S. J. «Els marxants occitans de Reus (1607-1620)». A: *Actes del IV Congrés d'Història Moderna de Catalunya, «Catalunya i Europa a l'Edat Moderna». Barcelona, 14-18 de desembre 1998. Pedralbes: revista d'història moderna*. [Barcelona: Dpt. d'Història Moderna, UB] any xviii (2000) p. 181-187.

Rüdiger, Jan (2001). *Aristokraten und Poeten. Die Grammatik einer Mentalität im tolosanischen Hochmittelalter*. Berlin: Akademie Verlag. (Europa im Mittelalter. Band 4).

Ruiz-Domènec, José Enrique. (1996). *A propósito de Alfonso, rey de Aragón, conde de Barcelona y marqués de Provenza*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.

— (1999). *La identitat de Guilhem de Peitieu*. Barcelona: Columna.

Sablayrolles, R. «Le pagus dans le cadre pyrénéen». A: Fabre, G. (ed.) (2000). *Organisation des espaces antiques: entre nature et histoire: Table-Ronde, Pau, 1997*. Biarritz, p. 109-132.

Sahlins, Peter (1993). *Fronteres i identitats: la formació d'Espanya i de França a la Cerdanya, s. XVII-XIX*. Vic: Eumo.

— (1996). *Frontières et identités nationales*. París: Ed. Belin, p. 123-124.

Sala, Ramon (1996). *Dieu, le roi, les hommes. Perpignan et le Roussillon (1580-1830)*. Perpinyà: El Trabucaire, p. 22-26.

Sales, Joan (1962). *Gloire incertaine*. París: Gallimard editor [Traducció de Bernat Lesfargas].

Sales, Núria (1984). *Senyors bandolers, miquelets i botiflers. Estudis sobre la Catalunya dels segles XVI a XVIII*. Barcelona: Empúries.

— «Naturals i alienígenes: un cop d'ull a algunes naturalitzacions dels segles XV a XVIII». A: (1987). *Studie in honorem Prof. M. de Riquer*. Barcelona, p. 675-705.

— (1989). *Els segles de la decadència, segles XVI-XVIII*. Barcelona: Edicions 62.

— «La immigració francesa». A: (1989). *Història de Catalunya*. Vol. IV. Barcelona: Ed. 62, p. 103-113.

— «Bases i materials de l'estat a l'època carolíngia. L'exemple dels comtats catalans». A: (1993). *Segones jornades de debat. El poder de l'estat: evolució, força, raó*. Reus, p. 49-96.

— «Relacions catalano-occitanes a la primera època feudal (segle XI)». A: (1996). *El Somni d'Occitània, Vuitè centenari d'Alfons el Casi, primer rei de Catalunya-Aragó (1154-1196)*. Barcelona: Fundació Jaume I, p. 12-22.

Sanabre, Josep (1961). *El tractat dels Pirineus i els seus antecedents*. Barcelona: Dalmau.

Sanmartí, J. «Éléments de type celtique du nord-est de la Péninsule Ibérique». *Aquitania*, 12 (1994) p. 335-351.

— «Territoris i escales d'integració política a la costa de Catalunya durant el període ibèric ple (segles iv-iii aC)». A: Martin, A.; Plana, R. (ed.) (2001). *Territori polític i territori rural durant l'Edat del Ferro a la Mediterrània occidental: Actes de la taula rodona celebrada a Ullastret, 2000* (Monografies d'Ullastret, 2). Girona, p. 23-38.

Sanmartí-Grego, E. «Observaciones acerca de las relaciones económicas entre el mundo foceo del nordeste y el sur peninsulares en los s. v y iv a.C.». A: Centeno, R. M. S.; García-Bellido, M. P.; Mora, G. (ed.) *Rutas, ciudades y moneda en Hispania. Anejos de Archivo Español de Arqueologia*, xx (1999) p. 167-174.

Schlieben-Lange, Brigitte. (1996). *Idéologie, Révolution et uniformité de la langue*. Lieja: Mardaga.

Schulten, A. (1955). *Iberische Landeskunde. Geographie des antiken Spanien*. Estrasburg-Kehl.

Segarra, Mila (1998). *Pompeu Fabra. L'enginy al servei de la llengua*. Barcelona: Empúries.

Serra-Baldó, A. (1934). *Els trobadors*. Barcelona: Barcino.

Sesini, Ugo (1942). *Le melodie trobadoriche nel canzoniere provenzale della Biblioteca Ambrosiana R 71 sup.* Torino.

Simbor, Vicent. «La Renaixença al País Valencià». A: (1992) *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença*. Vol. I. Barcelona: Curial, p. 121-143.

Sion, H. (1994). *Carte Archéologique de la Gaule. La Gironde*. I. París.

Solà-Morales, Josep Maria de, «La immigració francesa a Olot als segles XVI i XVII». A: (1983). *Miscel·lània Històrica d'Olot i comarca*. Olot: Ajuntament d'Olot, p. 17-76.

Solsona, Francina. «Els francesos a Sant Pol de Mar al segle XVII». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*. [Girona] Vol. XXV-II (1981) p.145-151.

Soulet, Jean-François (1974). *La vie quotidienne dans les Pyrénées sous l'Ancien Régime*. París: Hachette.

Stevens, J. (1986). *Words and Music in the middle ages: song, narrative, dance and drama, 1050-1350*. Cambridge.

Taillefer, François (dir.) (1974). *Les Pyrénées de la Montagne à l'Homme*. Tolosa de Llenguadoc: Privat.

Tassaux, F. «The square south of the macellum: the space occupied by the Pishaped portico». *Journal of Roman Archeology*. [Michigan] núm. 4 (1991) p. 106-107.

Tavani Giuseppe (1975). «Rapporti tra testo poetico e testo musicale nella lirica galego-portoghese». A: *Atti del III Congresso Internazionale sul tema: «La musica al tempo del Boccaccio e i suoi rapporti con la letteratura», Siena-Certaldo, 19-22 luglio 1975. L'Ars Nova italiana del trecento*. IV, p. 425-433. [Publicat després amb el títol «Relacións entre texto poético e texto musical na lírica galego-portuguesa». *Grial*. [Vigo] núm. XXII, 83 (1984) p. 3-10.

Teixidó, Joan. «La immigració francesa a Figuerola del Camp (1566-1640) i la seva confraria». A: *Actes del IV. Congrés d'Història Moderna de Catalunya, «Catalunya i Europa a l'Edat Moderna», Barcelona, 14-18 de desembre de 1998. Pedralbes: revista d'història moderna*. [Barcelona: Dpt. d'Història Moderna, UB] any XVIII, (2000) p. 149-162.

Ternois, Daniel. «Guy François (Le Puy, Saint-Etienne, 1974)». A: (1975). *L'Information d'histoire de l'art*. p. 142.

Tournier, Renée. «Aproximació a l'estudi del tema d'Occitània a la revista *L'Amic de les Arts*». A: (1998). *Actes del Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes ... Tolosa de Llenguadoc... 1998*. Vol. I. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 425-433.

Tovar, A. (1974-1989). *Iberische Landeskunde*. Baden-Baden: Koerner.

Tremoleda, J. «Publius Usulenus Veiento, un magistrat narbonès amb propietats al nord de la Tarraconense». A: (1998). *Comerç i vies de comunicació (1000 a.C.-700 d.C.): XI Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, 1997*. p. 231-241.

Triadú, Joan (1951). *Antologia de la poesia catalana 1900-1950*. Barcelona: Selecta editor.

Untermann, J. «Lengua gala y lengua ibérica en Galia Narbonensis». *Archivo de Prehistoria Levantina*, 12 (1969) p. 99-161.

Vallverdú, Francesc (1979). *Dues llengües, dues funcions?*. Barcelona: Edicions 62.

Velaza, Javier (1996). *Epigrafía y lengua ibéricas*. Madrid: Arco Libros.

Ventura, Jordi. «El catarismo en Cataluña». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. [Barcelona] XXVIII (1959-1960) p. 75-168.

— (1960). *Pere el Catòlic i Simó de Montfort*. Barcelona: Editorial Aedos. [Reedició: 1996].

— (1964). *Els catalans i l'occitanisme*. Barcelona: Edicions d'aportació catalana.

Vergés, Frederic (1991). *Petit diccionari castelhan-aranés (occitan)-catalan-francés, aranés (occitan)-castelhan-catalan-francés*. Viella, Vall d'Aran.

Viaut, A. (dir.) (1996). *Langues d'Aquitaine. Dynamiques institutionnelles et patrimoine linguistique*. Bordeus: Editions de la Maison des Sciences de l'Homme d'Aquitaine.

Vidal, Josep Maria (1984). *Història d'Andorra*. Barcelona: Antalbe.

Vila, F. X. (2000). *Eth coneishement der aranés ena Val d'Aran. Analisi sòciolingüistica dera enquèsta oficiau de poblacion. 1996*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Vilamala, Jordi. «Els francesos a la plana de Vic del Tractat de Cateau-Cambresis (1539) al Tractat dels Pirineus (1659)». A: *Actes del IV Congrés d'Història Moderna de Catalunya, «Catalunya i Europa a l'Edat Moderna», Barcelona, 14-18 de desembre 1998. Pedralbes: revista d'història modern*. [Barcelona: Dpt. d'Història Moderna, UB] any XVIII (2000) p. 163-172.

Vilar, Pierre (1962). *La Catalogne dans l'Espagne moderne*. París: S.E.V.P.E.N. 3 Vol.

Villaronga, L. «Imitacions gàl·liques de les dracmes de *Rhode* i *Emporion*». *Acta Numismatica*. [Barcelona] núm. 16 (1986) p. 21-51.

Vito, Giuseppe de. «Variazioni sul nome del Maestro dell'Annuncio ai pastori». A: (1998). *Ricerche sul '600 napoletano. Saggi e documenti 1996-1997*. Electa Napoli, p. 7-62.

Wartburg, Walter von (1952). *La fragmentación lingüística de la Romania*. Madrid: Gredos.

— (1971). *La fragmentación lingüística de la Romania*. Madrid: Gredos.

Weis, René (2000). *The Yelow Cross*. Nova York: Knopf Books; Londres: Viking. [Traducció castellana: (2001). *La cruz amarilla. La historia de los últimos cátaros, 1290-1329*. Madrid: Editorial Debate].

Werf, Hendrich van der (1972). *The Chansons of the Troubadours and Trouvères*. Utrecht: A. Oosthoek.

— (1984). *The Extant Troubadour Melodies. Transcriptions and Essays for Performers and Scholars*. Rochester, New York: H. van der Werf.

Wolfram, Herwig (1990). *Histoire des goths*. París: Albin Michel.

Zambon, Francesco (ed.) (1997) *La cena segreta. Trattati e rituali catari*. Milà.

Zambon, Francesco (1998). *Paratge. Els trobadors i la croada contra els càtars*. Barcelona: Columna (La Flor Inversa, 4).

Ziino, Agostino. «Aspetti della tradizione orale nella musica medioevale». *L'Etnomusicologia in Italia*. (1975) p. 169-187.

— «Caratteri e significato della tradizione musicale trobadorica». A: (1991). *Actes du Colloque de Liège, 1989: La lyrique romane médiévale: la tradition des chansonniers*. Lieja, p. 85-218.

Zimmermann, M. (1989). *En els orígens de Catalunya. Emancipació política i afirmació cultural*. Barcelona: Edicions 62.

Zufferey François (1987). *Recherches linguistiques sur les Chansonniers Provençaux*. Ginebra: Droz.

Zumthor, Paul (1984). *La poésie et la voix dans la civilisation médiévale*. París: Presses Universitaires de France.

— (1987). *La lettre et la voix*. París: Seuil.

Jordi Fernández-Cuadrench
Institut Occitan, Pau

Cronologia de les relacions entre Catalunya i Occitània

I Un substrat cultural comú

900 aC (*c.*)–700 aC (*c.*) Darrera etapa del bronze final (bronze final III): expansió de la civilització anomenada *Mailhac I* entre el Roine i Empúries.

700 aC (*c.*)–550 aC (*c.*) Primera edat del ferro: difusió de la cultura dels camps d'urnes, definida pel ritu funerari de la incineració dels morts, la cendra dels quals es guardava en una urna enterrada posteriorment en una fossa.

550 aC (*c.*)–50 aC (*c.*) Desenvolupament de la civilització ibèrica des de l'Andalusia oriental fins al Llenguadoc meridional.

600 aC (*c.*) Fundació de *Massalia* (Marsella) pels grecs foceus.

580 aC (*c.*) Fundació d'*Emporion* (Empúries) pels grecs foceus.

218 aC Inici de la conquesta romana d'*Hispania* pel general Gneu Corneli Escipió amb motiu de la Segona Guerra púnica (218-202 aC). Els romans van ocupar un estratègic poblat ibèric cossetà que van anomenar *Tarraco* (Tarragona), on van situar la base d'operacions contra els cartaginesos.

197 aC Aixecament dels pobles ibèrics contra el domini de Roma reprimit amb duresa i sufocat pel cònsol Marc Porci Cató (195 aC).

125 aC Conquesta de la *Narbonensis* pel cònsol romà Domici Ahenobarbus, el qual va restaurar una part de l'antiga via Heraclea, que unia *Hispania* i l'actual Itàlia i que va ser coneguda, a partir de llavors, amb el nom de via Domícia (120 aC). Poc temps després, els romans van fundar la colònia *Narbo Martius* (Narbona) (118 aC).

106 aC Incursió a la *Narbonensis* de cimbres i teutons, pobles vinguts del nord que van ser vençuts pel general Màrius (102 aC).

72 aC (*c.*) Fundació de *Lugdunum Convenarum* (Sant Bertran de Comenges) pel general Gneu Pompeu, la ciutat romana més important dels Pirineus, situada entre *Hispania* i la part meridional de la *Gallia*.

58 aC Inici de l'ofensiva militar contra la *Gallia* del cònsol Gai Juli Cèsar, campanya que va permetre als romans de sotmetre la totalitat d'aquest vast territori (58-49 aC).

56 aC Conquesta d'*Aquitania* per Cras, general de Cèsar.

27 aC Organització administrativa de l'Imperi romà feta per August (27 aC–14 dC), el qual va dividir els territoris que, temps a venir, constituirien Catalunya i Occitània entre les províncies *Tarraconensis*, *Narbonensis* i *Aquitania*.

258 Rebel·lió contra l'emperador Galiè del general Pòstum, que va ocupar les actuals illes Britàniques, la *Gallia* i la *Tarraconensis* (258-268) i va proclamar l'efímer *Imperium Galliarum* (260-274).

406 Penetració dins l'Imperi romà d'Occident de sueus, vàndals i alans, pobles germànics que van travessar el Rin i la *Gallia*, i que es van establir a *Hispania*.

412 Incursió a la *Narbonensis* i a la *Tarraconensis* dels visigots, que van prendre *Narbo* (413) i van ocupar *Barcino*, on va ser assassinat el seu rei Ataülf (415).

418 Signatura del tractat de federació entre els visigots i l'Imperi romà, que permetia a aquest poble germànic d'instal·lar-se a *Aquitania* i fixar la capital a *Tolosa*, on van crear un veritable regne aprofitant l'agonia del món romà.

507 Victòria dels francs sobre els visigots a la batalla de *Vogladum* (Vouillé), que va obligar aquests a abandonar els seus dominis occitans a excepció de Septimània (l'antiga *Narbonensis*), desplaçar-se vers la península Ibèrica i establir la capital del regne a Toledo (*c.* 554).

602 Aparició de l'expressió *Vasconia* per designar les terres situades entre els Pirineus, l'Atlàntic i la Garona (l'actual Gascunya), territori ocupat pels vascons després d'haver estat expulsats de la vall de l'Ebre pel rei visigot Leovigild (*c.* 578).

673 Esclafament pel monarca visigot Vamba de la revolta de Paulus, duc de Septimània, que s'havia proclamat sobirà de Septimània i de la Tarraconense.

720 Presa de Narbona, capital de Septimània, pels àrabs, victòria que completava la conquesta musulmana del regne visigot.

732 Derrota de les tropes musulmanes davant l'exèrcit franc de Carles Martell a Peitieu, desfeta que va aturar l'expansió islàmica per Europa i va obligar els sarraïns a recular cap als Pirineus.

759 Conquesta de Narbona pel rei franc Pipí el Breu, pare de Carlemany.

798 Condemna pel pontífex Lleó III de l'adopcionisme, doctrina segons la qual Jesucrist, com a home, és fill de Déu per adopció i que el bisbe Fèlix d'Urgell havia propagat per les terres pirinenques i per Septimània.

801 Conquesta de Barcelona per les tropes franques de Lluís el Piadós, fill de Carlemany, victòria que fixava la frontera entre l'Imperi carolingi i l'Islam al riu Llobregat i consolidava la Marca Hispànica.

II El regne de l'amor cortès

843 Signatura del tractat de Verdun entre Carles, Lluís i Lotari, fills de Lluís el Piadós, que establia la divisió de l'Imperi carolingi. Aquest acord va suposar, doncs, l'afebliment de l'autoritat reial i va afavorir la consolidació del poder local de ducs, comtes i altres senyors occitans i catalans.

878 Creació del casal de Barcelona per Guifré I el Pelós, comte de Barcelona, Besalú, Cerdanya, Conflent, Girona, Osona i Urgell, i membre del llinatge comtal de Carcassona.

899 Consagració de la basílica de Santiago de Compostel·la, temple que re-

bia pelegrins de tota la Cristiandat, els quals arribaven al nord de la península Ibèrica després de recórrer necessàriament una de les quatre rutes que travessaven Occitània.

987 Mort de Lluís V, darrer sobirà de la dinastia carolíngia, fet que va permetre als comtes catalans de desvincular-se definitivament de la monarquia franca.

990 Instauració durant el concili de Lo Puèi-en-Velai de la pau de Déu, dret de refugi concedit per l'Església a les persones i les coses dins d'una àrea protegida.

995 Consolidació del poder de Guilhem el Gran, duc d'Aquitània i comte de Peitieu (995-1030), sobre la totalitat del territori aquità.

999 Gerbert d'Orilhac, monjo occità format en la matemàtica àrab al monestir de Ripoll, elegit pontífex amb el nom de Silvestre II (999-1003).

1027 Primera reglamentació de la pau i treva de Déu durant el sínode celebrat a Toluges (Rosselló) i presidit per Oliba, bisbe de Vic i abat de Ripoll i de Cuixà.

1037 (*c.*) *La Cançó de Santa Fe*, primera gran obra literària en occità.

1067 Compra dels drets feudals sobre els comtats de Carcassona i de Rasès per Ramon Berenguer I de Barcelona a la comtessa Ermengarda de Carcassona.

1071 Naixement de Guilhem IX, duc d'Aquitània i comte de Peitieu (1086-1126), el primer trobador.

1096 Inici de la primera croada a Terra Santa, encapçalada pel comte Ramon IV de Tolosa, el qual va fundar el comtat de Trípoli.

1112 Matrimoni del comte Ramon Berenguer III de Barcelona amb Dolça, filla del comte Gerbert de Gavaldà, pel qual el comtat de Provença i els territoris de Gavaldà, Carladès i Millau es van incorporar al casal de Barcelona.

1116 Restauració de l'arquebisbat de Tarragona pel bisbe Oleguer de Barcelona, fet que va permetre als bisbats catalans de separar-se de l'arquebisbat de Narbona, al qual havien estat incorporats després de la invasió musulmana.

1125 Repartiment de l'antic regne de Provença entre el comte Alfons Jordà de Tolosa, que va aconseguir les terres del nord del riu Durença (marquesat de Provença), i Ramon Berenguer III de Barcelona, que va conservar les terres situades al sud (comtat de Provença).

1130 (*c.*) Naixement de Guillem de Berguedà (*c.* 1130-1195), un dels primers trobadors catalans i un dels més importants.

1151 Matrimoni del comte Ramon Berenguer IV de Barcelona amb Peronella, filla i hereva del rei Ramir II d'Aragó, enllaç que va consumar la unió de Catalunya i Aragó.

1153 Presa de Siurana de Prades per Ramon Berenguer IV de Barcelona, victòria que posava fi a la conquesta de la Catalunya Nova, un cop ocupades Tortosa (1148), Lleida, Fraga i Mequinensa (1149).

1154 Matrimoni d'Enric II d'Anglaterra amb Elionor d'Aquitània, néta del duc Guilhem IX, enllaç que va suposar la incorporació del ducat d'Aquitània a la corona anglesa.

1159 Setge de Tolosa pels exèrcits aliats del rei Enric II d'Anglaterra, duc d'Aquitània, i del comte Ramon Berenguer IV de Barcelona.

1160 (*c.*) La comtessa de Dia, la primera *trobairitz* occitana i la més cèlebre.

1167 Celebració del concili de Sant Fèlix de Caraman, prop de Tolosa, que va estructurar l'Església càtara a Occitània.

1196 Divisió dels territoris occitans del casal de Barcelona després de la mort d'Alfons I, el qual va deixar les terres llenguadocianes al seu primogènit, Pere I el Catòlic, i el comtat de Provença al seu fill Alfons (Alfons II de Provença).

1204 Tractat de Millau entre el monarca català Pere I el Catòlic i el comte Ramon VI de Tolosa, pel qual acordaven de donar-se ajuda mútua en cas d'atac exterior.

1205 Predicació de sant Domingo de Guzman per terres llenguadocianes amb vista a eradicar l'heretgia càtara.

1208 Promulgació de la croada contra els càtars pel pontífex Innocenci III.

1209 Matança de la població de Besiers i presa de Carcassona pels croats.

1211 Excomunicació del comte Ramon VI de Tolosa, acusat de protegir els heretges.

1213 Mort del monarca català Pere I el Catòlic en la batalla de Muret, la qual va provocar la derrota de les tropes occitanocatalanes davant l'exèrcit croat.

1217 Mort de Simó de Montfort, cap dels croats, durant el setge de Tolosa.

1229 Signatura del tractat de Meaux-París entre el comte Ramon VII de Tolosa i Lluís IX de França, pel qual s'acordava el matrimoni de Joana, filla i hereva del comte tolosà, amb un germà del rei de França. Aquest tractat estipulava, també, que si Joana moria sense hereus, el comtat de Tolosa s'integrava a la corona francesa.

1229 Inici de la gran expansió peninsular i mediterrània de la corona catalanoaragonesa amb les conquestes dels regnes de Mallorca (1229-1235) i de València (1232-1245) pel rei Jaume I.

1232 Introducció del tribunal de la Inquisició als territoris del comte de Tolosa amb l'objectiu de fer desaparèixer el catarisme. El pontífex Gregori IX va confiar la lluita contra l'heretgia als frares predicadors.

1233 (*c.*) Naixement a Mallorca de Ramon Llull (*c.* 1233-1316), una de les figures clau de la cultura catalana i del pensament universal, autor d'obres com *Libre de l'orde de cavalleria*, *Blanquerna* o *El llibre d'Amic e Amat*, entre d'altres.

1244 Capitulació del castell de Montsegur, on van ser cremats vius els càtars que hi havien resistit.

1250 (*c.*) *Flamenca*, un clàssic de la narrativa europea escrit en occità.

1258 Signatura del tractat de Corbeil entre Jaume I i Lluís IX de França, pel qual el monarca català cedia tots els seus drets sobre els territoris occitans al rei francès, en bescanvi dels drets que aquest pogués tenir sobre els comtats catalans com a successor de Carlemany.

1271 Annexió del comtat de Tolosa a la corona francesa després de la mort sense hereus de la comtessa Joana de Tolosa.

1285 Croada contra Catalunya encapçalada sense èxit per Felip III l'Ardit com a represàlia per la incorporació de Sicília a la corona catalanoaragonesa pel monarca Pere II el Gran (1282).

III Aquelas montanhas que tan nautas son...

1343 Creació d'un estat poderós però efímer al nord dels Pirineus per Gastó III, comte de Foix i vescomte de Bearn (1343-1391).

1397 (*c.*) Naixement a Gandia d'Ausiàs March (*c.* 1397-1459), personalitat essencial de la poesia catalana que es va allunyar de l'estil dels trobadors i va trencar amb el costum dels poetes catalans d'escriure en occità.

1453 Derrota de les tropes anglogascones davant l'exèrcit francès en la batalla de Castilhon, desfeta que va posar fi a la guerra dels Cent Anys entre An-

glaterra i França i que va permetre l'annexió del ducat d'Aquitània a la corona francesa.

1469 Matrimoni de l'infant Ferran, fill i hereu de Joan II, amb la princesa Isabel de Castella, futurs Reis Catòlics, enllaç que prefigurava la unió dinàstica d'ambdues corones (1479).

1487 Annexió del comtat de Provença a la corona francesa després de la mort del comte Carles III sense descendència (1481) i de llargues negociacions entre Lluís XI de França i els estats de Provença.

1539 Promulgació de l'ordenança de Villers-Cotterêts per Francesc I de França, edicte que imposava el francès com a única llengua de l'Administració.

1572 Constitució de les Províncies Unides del Migdia (1572-1598), una república federativa formada per diverses regions occitanes que havien proclamat la secessió de la monarquia francesa.

1589 Proclamació de la República Autònoma de Marsella, un estat cristià i independent que va precedir l'efímera República Coalitzada de Marsella (1591-1596), que tenia el suport del duc de Savoia.

1589 Proclamació d'Enric III de Navarra-Bearn rei de França amb el nom d'Enric IV. Això no obstant, Bearn va conservar les institucions i l'occità com a llengua oficial fins a ser annexat definitivament a la corona francesa per Lluís XIII (1632).

1632 Revolta dels estats del Llenguadoc, encapçalats pel duc de Montmorency, contra la política centralitzadora del cardenal Richelieu.

1640 Esclat de la guerra dels Segadors (1640-1659), revolta secessionista liderada per Pau Claris, president de la Generalitat, que va proclamar la República Catalana sota la protecció de França (1641).

1659 Signatura del tractat dels Pirineus entre Felip IV d'Espanya i Lluís XIV de França, acord que va posar fi a la guerra dels Segadors i va suposar la cessió definitiva del Rosselló, el Conflent, el Capcir, el Vallespir i l'Alta Cerdanya a la corona francesa.

1714 Presa de Barcelona per les tropes francoespanyoles de Felip V d'Espanya amb què es va acabar la guerra de Successió (1702-1714) i que va implicar l'arribada de la dinastia francesa dels Borbons al tron espanyol i l'inici d'un programa de repressió de la llengua i la cultura catalanes.

1716 Promulgació del decret de Nova Planta (1716), que suprimia les institucions de govern i les lleis catalanes, i les substituïa per d'altres d'origen castellà, d'acord amb el caràcter centralista i absolutista de la monarquia borbònica.

1768 Decret de Carles III d'Espanya per imposar l'espanyol com a única llengua de l'ensenyament primari i secundari.

1789 Esclat de la Revolució Francesa, que va fer del francès l'element cohesionador de la República i el vehicle d'expressió dels seus principis universals.

1794 Presentació a la Convenció del *Rapport sur la nécessité et les moyens d'anéantir les patois et d'universaliser l'usage de la langue française* en què l'Abbé Gregoire propugnava l'eliminació de les llengües parlades a França considerades patuesos, llengües sense valor, que vehiculaven un pensament reaccionari i que s'oposaven als valors republicans de progrés.

IV La pàtria somniada

1833 Publicació a *El Vapor* de l'oda *La pàtria*, de Bonaventura Carles Aribau, obra que va constituir l'inici de la Renaixença, moviment literari i cultural destinat a recuperar la llengua i la identitat nacional catalanes.

1854 Fundació del Felibritge, moviment literari favorable al renaixement de l'occità com a llengua de cultura, impulsat per un grup de set escriptors provençals, entre els quals destacaven Frederic Mistral i Josep Romanilha.

1859 Publicació de *Mirèio*, de Frederic Mistral.

1859 Restauració a Barcelona dels Jocs Florals, certamen poètic d'origen medieval recuperat per un grup d'intel·lectuals (Víctor Balaguer, Joaquim Rubió i Ors i Manuel Milà i Fontanals, entre d'altres) que volia prestigiar la llengua catalana.

1860 Incorporació del comtat de Niça a la República Francesa.

1865 Inici de l'exili de Víctor Balaguer a Provença (1865-1867), on va ser fraternalment acollit pels intel·lectuals occitans i va començar una sòlida amistat amb Frederic Mistral.

1867 Obsequi d'una copa de plata cisellada fet per Víctor Balaguer als felibres provençals. Sufragada per subscripció popular, la Copa Santa simbolitzava l'amistat entre catalans i occitans. Per a aquella ocasió, Frederic Mistral va compondre el *Cant de la Copa*, que va esdevenir l'himne del Felibritge.

1868 Rebuda multitudinària de Frederic Mistral i del grup de felibres occitans que visitaven Catalunya (Figueres, Girona i Barcelona).

1881 Imposició del francès com a única llengua de l'ensenyament primari de la República a través de les lleis de Jules Ferry, ministre d'Instrucció Pública (1881-1885). S'instaurava així en l'escola francesa un sistema de repressió lingüística que es va mantenir fins a mitjan segle xx.

1892 Aprovació de les *Bases per a la Constitució Regional Catalana* o Bases de Manresa, document que propugnava una organització política autònoma de Catalunya (un poder regional català amb corts pròpies) i defensava l'oficialitat del català.

1904 Concessió a Frederic Mistral del premi Nobel de literatura.

1907 Revolta federalista dels *vinhairons* 'vinyaters', expressió del malestar polític occità que es va estendre pel Baix Llenguadoc i per la Catalunya del Nord sota el lideratge d'Ernest Ferroul, batlle de Narbona.

1907 Fundació a Barcelona de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) per Enric Prat de la Riba amb vista a fomentar i normalitzar la recerca científica catalana.

1913 Publicació de les *Normes ortogràfiques* de l'Institut d'Estudis Catalans, obra de Pompeu Fabra que sistematitza les bases de la normativització de la llengua catalana.

1914 Constitució a Barcelona de la Mancomunitat de Catalunya, institució política sorgida de la unió de les quatre diputacions provincials catalanes i presidida per Enric Prat de la Riba.

1914 Esclat de la Primera Guerra Mundial (1914-1918), conflicte en què van perdre la vida bona part dels joves felibres occitans i que va provocar un veritable daltabaix de la població a Occitània.

1923 Cop d'estat de Miguel Primo de Rivera, capità general de Catalunya, que va comportar la instauració d'una dictadura militar a Espanya i la dissolució de la Mancomunitat de Catalunya (1925).

1928 Creació a Barcelona de l'Oficina de Relacions Meridionals, destinada a fomentar les relacions occitanocatalanes i dirigida per Josep Carbonell i Gener.

1930 Fundació a Tolosa de la Societat d'Estudis Occitans a iniciativa de Lois Alibert, Josep Carbonell i Ismael Girard, amb vista a desenvolupar la recerca científica occitana i preparar la modernització lèxica i la unificació gràfica de l'occità.

1931 Restauració de la Generalitat de Catalunya, presidida per Francesc Macià.

1932 Aprovació de l'Estatut d'Autonomia.

1932 Publicació del *Diccionari general de la llengua catalana*, de Pompeu Fabra.

1934 Publicació a *La Veu de Catalunya* del manifest «Desviacions en els conceptes de llengua i pàtria», en el qual un grup de prestigiosos intel·lectuals catalans (Pompeu Fabra, Pere Bohigas, Joan Coromines, Lluís Nicolau d'Olwer, Antoni Rovira i Virgili, Jordi Rubió i Pau Vila, entre d'altres) rebutjaven la tesi que fa del català un dialecte de l'occità com també la pertinença de Catalunya i Occitània a la mateixa comunitat nacional.

1935 Publicació de la *Gramatica Occitana segon los parlars lengadocians*, de Loïs Alibert, per la Societat d'Estudis Occitans, mercès a l'ajuda de l'Oficina de Relacions Meridionals.

1936 Insurrecció militar liderada pel general Francisco Franco que va iniciar la Guerra Civil espanyola (1936-1939). Va començar un període de persecució sistemàtica de la llengua, la cultura i les institucions catalanes que va durar quasi quaranta anys.

1939 Esclat de la Segona Guerra Mundial (1939-1945). Els administradors de la Societat d'Estudis Occitans van restar fidels al règim col·laboracionista de Vichy, presidit pel mariscal Pétain.

1945 Fundació a Tolosa de l'Institut d'Estudis Occitans (IEO), organisme destinat a la defensa i el desenvolupament de l'occità en tots els àmbits de la cultura (ensenyament, edició, recerca, etc.). Hi va participar un bon nombre de joves intel·lectuals occitans, com ara Fèlix Castan, Robert Lafont, René Nelli i Max Roqueta.

1951 Promulgació de la llei Deixonne, que introdueix l'ensenyament de les llengües «regionals» en l'escola pública francesa, encara que d'una manera facultativa i molt limitada.

1961 Inici de la Nova Cançó amb la creació del grup Els Setze Jutges de què formaven part Maria del Mar Bonet, Lluís Llach, Guillermina Motta, Francesc Pi de la Serra i Joan Manuel Serrat, entre d'altres.

1965 Inici de la Nòva Cançon Occitana, moviment artístic i reivindicatiu en què es van inscriure cantants com Gui Broglia, Claudi Martí, Patric, Rosina de Pèire o Mans de Bruèis.

1966 Publicació del *Dictionnaire Occitan–Français d'après les parlers languedociens*, obra pòstuma de Loïs Alibert.

1969 Creació a Prada de Conflent de la Universitat Catalana d'Estiu (UCE) amb l'objectiu d'aplegar manifestacions culturals, científiques i cíviques procedents del conjunt dels Països Catalans.

1971 Constitució a Barcelona de l'Assemblea de Catalunya, plataforma unitària antifranquista que agrupava la major part de partits polítics catalans, com també diverses organitzacions sindicals i nombroses associacions del Principat.

1976 Constitució de Volem Viure Al País, moviment socialista i autonomista que es proposava d'estructurar sòlidament l'occitanisme polític.

V Un país que vol viure

1976 Obertura a València del Congrés de Cultura Catalana (1976-1977), iniciativa del Col·legi d'Advocats de Catalunya que tenia com a objectiu la promoció de la cultura catalana i l'elaboració d'una política cultural per al futur.

1977 Restauració de la Generalitat de Catalunya, presidida per Josep Tarradellas.

1978 Promulgació de la constitució espanyola, que estableix l'Estat de les autonomies i la cooficialitat del català a les comunitats autònomes de llengua catalana.

1978 Fundació a Barcelona del Cercle d'Agermanament Occitano-Català (CAOC) per Josep Maria Batista i Roca, Joan Amorós i Pla i Enric Garriga i Trullols, amb vista a fomentar els lligams entre occitans i catalans.

1979 Aprovació de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya.

1979 Creació a Pau de la primera *calandreta*, escola associativa, laica i gratuïta que seguia l'ensenyament de l'occità per immersió.

1982 Inici del procés de regionalització de la República Francesa en el marc de la llei Defferre de descentralització.

1983 Promulgació de la llei de normalització lingüística pel Parlament de Catalunya, que impulsa l'extensió de l'ús del català, especialment en l'ensenyament.

1986 Ingrés d'Espanya a la Comunitat Econòmica Europea. Catalunya i Occitània es retrobaven a Europa.

1990 Promulgació pel Parlament de Catalunya de la llei que estableix la cooficialitat de l'aranès, varietat dialectal de l'occità, a la Vall d'Aran, amb el català i l'espanyol.

1991 Signatura de la carta de constitució de l'euroregió formada per Catalunya i les regions occitanes de Llenguadoc-Rosselló i Migdia-Pirineus, amb la seu a Perpinyà.

1992 Modificació de l'article 2 de la constitució francesa amb l'objectiu d'establir oficialment que «el francès és l'única llengua de la República».

1996 Fundació a Pau de l'Institut Occitan (InOc), estructura professional creada a iniciativa de François Bayrou, ministre d'Educació i president del Consell General dels Pirineus Atlàntics, amb vista a promoure i socialitzar la llengua i la cultura occitanes.

1998 Promulgació pel Parlament de Catalunya de la llei de política lingüística, que aprofundeix les línies d'acció dibuixades per la llei precedent, especialment en matèria de mitjans de comunicació, noves tecnologies i activitats socioeconòmiques.

1999 Signatura de la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries del Consell d'Europa pel govern francès. Això no obstant, el Consell Constitucional va declarar aquest document contrari a la constitució francesa i va impedir que l'Assemblea Nacional la ratifiqués.

2000 Promulgació pel Parlament italià de la llei que reconeix les llengües històriques d'Itàlia, com ara el català a l'Alguer i l'occità a les valls del Piemont.

2001 Obertura a Narbona de l'Eurocongrés 2000 dels espais occitans i catalans (2001-2003), iniciativa impulsada per la Fundació Occitano-Catalana (FOC) i presidida per Robert Lafont i Joan Triadú, amb la intenció d'estrènyer els vincles occitanocatalans i enfortir el paper de l'euroespai llatí central en la construcció europea.

Índex onomàstic

Abellio, déu 39
Aberri, déu 39
Adalet Guadald 64
Adaülf, bisbe 59
Adb-al-Rahman-al Gafiqui 59
Adelaida, vescomtessa de Besiers 80
Adenauer, Konrad 234
Adiatuanos, rei 38
Agde, vescomtes d' 70, 71, 73
Ageio, déu 39
Agnès de Peitieu, dona d'Enric III 77, 107
Agobard de Lió 59
Agustí, sant 64
Aherbelste, déu 39
Aiguadé, Jaume 209
Aimeric de Belenoi, trobador 116
Aimeric de Peguilhan, trobador 108, 110
Aimeric de Sarlat, trobador 113
Alain de Lilla 78
Alamanda 90
Albertet de Sisteron, trobador 93, 114
Albí, vescomtes d' 71, 73
Albrecht von Scharfenberg 79
Alcuí de York 59
Alda Borrell, àlies *Jacmeta* 133
Alegret, trobador 121
Alfons I el Bataller, rei d'Aragó 76
Alfons I el Trobador, comte de Barcelona i rei d' Aragó 77, 78, 80, *81*, 96, 106, [107], 108, [108], 110, 111, 113
Alfons I Jordà, comte de Tolosa 72, 106, 107
Alfons II el Liberal, comte de Barcelona i rei d' Aragó 121
Alfons II, comte de Provença *115*
Alfons III el Benigne, comte de Barcelona i rei d' Aragó 122
Alfons VIII, rei de Castella 78
al-Hakam II 62
Alibert, Loïs 46, *204*, [207], *208*, 209, 210, *210*, 211, 212, *212*, *213*, 214, 215, 216, 217, *217*
Allier, Max 219
al-Mansur 62
Almela i Vives, Francesc 209
Almirall, Valentí 20
Almodis de la Marca, dona de Ramon Berenguer I 61, *73*
Alonso Vázquez 190
Alòs-Moner, Ramon d' 211
Alvèrnia, comtes d' 69
Amado, Claudie 73
Amalaric, rei visigot 56
Amanieu de Sescars 122
Amell i Sans, Agustí 209
Andorra, cosenyors d' 144
André, Màrius *200*
Andreu, sant 191
Andusa, senyors d' 69
Anglade, Joseph 215
Anglaterra, rei d' 71
Anglès, Higini 101, 104
Anjou, dinastia dels 116
Antoni Marçal 180
Antoni Rival 180
Aquitània, ducs d' 14, 71, 229
Aragó, reis d' 71, 141, 229
Aramon i Serra, Ramon 211
Arard-Alard, déu 39
Ardó, rei visigot 58
Aretusa, deessa 41
Aribau, Bonaventura Carles 213
Aristòtil 85
Arixus, déu 39
Armand François 186, [186]
Armand Jean du Plessis de Richelieu, cardenal 17, 158
Armanyac, comte d' 144
Arnau de Capàs 180
Arnau de Preixens, bisbe d'Urgell 111
Arnau de Vilanova 122
Arnau Gondred de Palera 63
Arnau Guillem de Josa 65
Arnau I d'Espanya, vescomte de Coserans 144
Arnau, vescomte de Castellbò 65
Arnaut Daniel, trobador 77, 91, 94, *95*, 108
Arnaut de Maruelh, trobador 84, 108
Arnoult, naiper *181*, 181
Arpennin(us), déu 39
Arquimbald de Grailly 144
Artahe, déu 39
Àrtemis, deessa 41
Arthur Young 145, 148
Artús, rei 118, [118]
Asemar de lo Puèg 76
Asperti 106
Astoillunus, déu 39
Ataülf, rei visigot 49
Aubrey, Elisabeth 101
August, (v. *Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus*)
Aurell, Martí 69
Ausiàs March 17, 106, 121
Àustries, dinastia dels 167
Auvanel, Teodor *194*
Aviè (v. *Ruf Fest Aviè*)
Azalaïs de Porcairagues, *trobairitz* 84
Bach, Antoni 170
Balase, déu 39
Balase-Baeserte, déu 39
Balgorrix(us), déu 39
Balaguer, Víctor 19, *194*, 195, *196*, 197, 200, *200*, 201, 207, 208, 209
Ballester, X. 34
Barcelona, comtes de 14, 62, 70, 71, 73, 74, 80, 106, 114
Barruol, G. 24
Bartolomeo Carducci 186
Bartomeu l'Anglès *142*
Bascelandossus, déu 39
Batista i Roca, Josep Maria 211
Batlle Gallart, Carme [173]
Baus, família dels 106
Beat de Liébana 59
Bebryx, rei 26
Beck, Jean Baptiste 101
Bel·ló, comte de Carcassona 106
Belgus, déu 39
Benet d'Aniana, abat 59, 60
Benet de Núrsia, sant 60
Benet XII, papa (v. *Jacme Fornier*)
Berenguer d'Ancia 123
Berenguer de Palou, trobador 95, 96, 95, 103, 105, 106, 110
Berenguer Ramon II el Fratricida, comte de Barcelona 64
Berenguer Sunifred de Lluçà, arquebisbe de Tarragona 64
Bernad, J. 208
Bernad, Marcel 208
Bernad, Valeri 208
Bernart Sicart de Maruèjols, trobador 115
Bernat Arnaut de Moncuc, trobador 114
Bernat d'Auriac, trobador 118
Bernat de Labarta 132
Bernat de Rovenac, trobador 116
Bernat de Septimània, comte de Tolosa i Barcelona 69
Bernat de Ventadorn, trobador 77, 87, 88, 92, 93, 105, 114
Bernat Gui, inquisidor 80
Bernat II, comte de Besalú 63
Bernat IV, comte de Comenge i de Bigorra [133]
Bernat Julià 172
Bernat Tort, arquebisbe de Tarragona 65
Bernat, sant *188*, 190
Bernini (v. *Gian Lorenzo Bernini*)
Bertran de Born el Jove, trobador 116
Bertran de Born, trobador 85, 90, *91*, 95, 108
Bertran Isarn , senyor de Caboet *53*
Bertrand Barère de Vieuzac 162, 163
Besiers, vescomtes de 70, 71, 73
Beyle, Henry (v. *Stendhal*)
Biget, Jean-Louis 73, [131]
Biscaia, senyor de 122
Bisson, Thomas 75
Blacatz, trobador 111, 116
Blanca de Borbó, dona de Pere I de Castella 19
Blanca de Castella, dona de Lluís VIII 78
Boccaccio (v. *Giovanni Boccaccio*)
Bodon, Joan 220

Bofarull, Antoni 195
Bofill i Mates, Jaume 210
Bohigas, Pere 211
Bonaparte-Wyse, William 19, *194*
Bonaventura, sant 188
Bonifaci de Castellana, trobador 116
Bonifacio Calvo 86
Bonnassie, Pierre 73
Borbons, dinastia dels 150, 167, 169
Bord del rei d'Aragó, trobador 122
Boriennus, déu 39
Borrell II, comte de Barcelona 62
Borst, Arno 77
Bosch i Gimpera, Pere 24, 33
Bosols, déu de *30*
Bougerel, pare 160
Bourdelle, E. A. 208
Bourin, Monique 73
Bourret, Christian 173, [173], 174, 182
Brabo 208
Braudel, Fernand [177]
Brenon, Anne 127
Brossa, Joan 94
Bru, sant 189, *189*, 190
Brunet, Josep *194*
Brupau, Enric 219
Burnard, Eugène *198*
Busset, M. 208
Cabreta (v. *Oliba I*)
Caifàs 189, [189]
Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus 32, 35, 36, 37, 38
Calvet, Damas 18, 195, 196
Cambó, Francesc *205*, 206, 207, 209
Camprós, Carles 215, 219
Camproux, Charles (v. *Camprós, Carles*)
Capdevila, Josep Maria 211
Capets, dinastia dels 135
Capmany, Maria Aurèlia 219
Carbonell i Batlle, Bartomeu [207]
Carbonell i Gener, Josep 20, [202], 204, *204*, 205, 206, 207, [207], 208, 209, 210, *210*, 211, 215, 217, *221*
Carcassona, comtes de 70
Carcassona, vescomtes de 71, 73
Cardine, Eugène 103
Cardona, casa vescomtal de 64
Carlemany, rei franc 58, 59, 91, 139
Carles d'Àustria, arxiduc 17
Carles I d'Anjou , rei de Nàpols, comte de Provença 116
Carles I, comte de Valois 16, 118
Carles II el Calb, rei franc 69
Carles III, rei d'Espanya *168*
Carles Martell, majordom de palau merovingi 58
Carles V, rei de Castella 151, 167, 174
Carlo Saraceni 186, 188
Carner, Josep 210
Carpent(us), déu 39
Casacuberta, Josep Maria de 211
Casanovas, Martí 209
Cases i Carbó, Joaquim 215
Cassanyes, Magí Albert 208, 209
Castan, Fèlix 219
Castelhoza, trobaitriz 83, 84
Caterina I, reina de Navarra 144
Cebrià, ardiaca 62
Cerdà, Jordi Pere 219, [219]
Cerdanya, casa comtal de 63
Cervera, Leandre 209
Cerverí de Girona, trobador 86, 90, 105, 116, 117, *117*, 118, 121
Cesari d'Arles, sant 56, 57
Cézanne, Paul 208, 223
Chabaneau, Camil 55
Chabàs, Joan 209
Charles-Brun, Joan 207
Chrétien de Troyes 78
Churchill, Winston 234
Cintugnatus, rei *50*
Clara d'Anduza, *trobairitz* 84
Claude François 186
Claude Mellan 189
Claude-François Achard 161
Claudi Neró Tiberi 36
Clemenceau, Georges 20
Codina, Jaume 170
Comí, joglar 122
Companys, Lluís 218
Comtessa de Dia, trobairtiz, dona de Guilhem IX *84*, 84, 99, 103
Còrdas, Leon 219
Coromines, Joan 211
Coromines, Pere 211
Cras (v. *Marc Licini Cras Dive*)
Crisàor, déu 41
Croussillat, Antoine-Blaise *194*
Da Ponte 105
Dahu(us), déu 39
Dalí, Savador *203*, 226
Dalmau de Rocabertí *119*
Dante Alighieri 86, 94, 103, 121, 230
David Augsburg 79
David Viratz 156
Delluc, Loïs 220
Desgrouais 160
Despiau, Charles 208
Devoluy, Pèire 20
Diderot, Denis 159
Díez, Frederic 86
Diògenes 191
Dolça de Provença, dona de Ramon Berenguer III 106
Domènec, sant (v. Domingo de Guzmán)
Domingo de Guzmán, sant 131
Dralet, Etienne 148
Dronke, Peter 88
Duby, Georges [128]
Ducas 162
Duchesne, general 18
Dunoyer de Segonzac, André 208
Duran d'Osca 78, [78]
Duval, P.M. 34
Duvernoy, Jean [125], 131
Eckbert de Schönau 78, [78]
Edelat, déu 39
Ednuxe *50*
Èfor 26
Elionor d'Aquitània, dona d'Enric II Plantagenet 14, 76, 77, 78, *79*
Elionor d'Aragó, dona de Gastó IV de Foix 144
Elipand de Toledo, bisbe 59
Elisabet I, comtessa de Foix 144
Englès, joglar 117
Enric I Beauclaire, rei de França 77
Enric I Plantagenet, rei d'Anglaterra 77, 78
Enric II Plantagenet, rei d'Anglaterra 85, 106
Enric IV, rei de França 17, 186
Ergé, déu *36*, *37*, 39
Ermessenda de Carcassona, dona de Ramon Borrell *60*
Erriape, déu 39
Esplugues, Miquel d' 209
Espriu, Salvador 219
Estelrich, Joan 204, 206, 207, 209
Esteve de Bizanci 24
Esteve, Joan 219
Estieu, Prosper *213*, 214
Estrabó 28, 32, 33, 36, 39
Étienne de Borbó 37, 79
Eugeni August *51*
Exprennius, déu 39
Fabra, Pompeu 46, 206, 209, 210, *210*, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217
Fabre d'Olivet, Antoine 214
Fagus, déu 39
Faigarolle, Adolf 208
Fe d'Agen, santa 54
Felip II August, rei de França 78, 132
Felip II de Macedònia 42
Felip II, rei de Castella 151, 153, 154
Felip III l'Ardit, rei de França 16, 118, 141, 144
Felip IV, rei de Castella 17, *148*, 152, 153, 172
Felip V de Borbó, rei d'Espanya 17, 154, *164*, *165*, *166*
Felip, sant 191
Feliu, bisbe d'Urgell 59, 106
Fèlix d'Urgell (v. *Feliu, bisbe d'Urgell*)
Fernando de Toledo, virrei 145
Ferran II el Catòlic, rei d'Aragó 143, 144
Ferran Sanxis 118
Ferran VII, rei d'Espanya 155
Ferrol, trobador 20
Ferry, Jules 231
Foix, comtes de 65, 78, 60, 143, 144
Foix, Josep Vicenç *203*, 206, 207, 208, 209, 210, 211
Foix-Bearn-Albret, família 144
Folc V d'Anjou, rei de Jerusalem 76, 77
Folguera i Duran, Manuel 209
Folquet de Lunel, trobador 118
Folquet de Marselha, trobador 86, 96, 99, 108
Formit de Perpinyà, trobador 114
França, rei de 71, 76, 141, 144
Francesc I Febús, comte de Foix i rei de Navarra 144
Francesc I, rei de França 151, 156, *157*
Francesc Martí 180
Francesc Ribalta 186, *188*, 190, 191, [191]
Francesc Vergés 172
Francesco Petrarca 114
Francisco de Zepeda 145
Francisco Ribalta (v. *Francesc Ribalta*)
Franco, Francisco, general 201
François de La Blottière 154
François de Sourdis, cardenal 190
François Dupuy (v. *Jean François*)
Frederic II, rei de Sicília 122
Frèdol I, comte de Tolosa 69
Friedrich von Haussen 96
Frodoí, bisbe de Barcelona 60
Gai Juli Cèsar 32, 33, 36, 37, 38
Gai Plini Segon 32, 33,36, 38, 42
Gai Sal·lusti Crisp 37
Galí, Alexandre 210
Gambetta, Léon 19
Garcés, Tomàs 209
Garí, abat de Sant Miquel de Cuixà 63
Garsenda 88
Gasch, Sebastià 209
Gasperi, Alcide de 234
Gassol, Ventura 210, *210*
Gastó I, comte de Foix 144
Gastó II el Paladí, comte de Foix 144
Gastó III Febus, comte de Foix 144
Gastó III, vescomte de Castellbò 144
Gastó IV, comte de Foix *142*, 144, 148
Gastó VI, vescomte de Bearn [133]
Gaucelm Faidit, trobador 86, 98, 103
Gaudí, Antoni 226
Gaudion 208
Gausbert de Pocibot, trobador 115
Gauslí, abat de Fleury 63

Gautier de Coinci, trobador 96
Gennrich 101, 104
Geoffroy d'Ablis, dominic 134
Gerbert d'Orlhac (v. *Silvestre II*)
Germana de Foix, dona de Ferran II d'Aragó 144
Gian Lorenzo Bernini 190
Giovanni Boccaccio 114
Giovanni Do (v. *Joan Do*)
Giovanni Francesco (v. *Jean François*)
Giralt, Emili 170, [173], 174, [175], 177, [177], 178, 179
Girard, Ismael 208, 209, 215
Giraut de Bornelh, trobador 90, 94, 96, 108, [108], *109*, 110
Giraut de Luc, trobador 108
Giulio Raimondo Mazzarino 152, 153
Giuseppe Ribera (v. *Josep de Ribera*)
Gneu Escipió 26
Gneu Pompeu Magne 32, 33, 36, 37, 40
Gomar, bisbe de Vic 59
Gomila, Gumersind 219
Gorrochategui, J. 34, 35
Gotmar, bisbe de Girona 62
Gouzy, Jep 219, 222
Grass, Felip *194*
Grégoire, Henry *161*, 162, 163
Gregori IX, papa 133
Gregori VII, papa 63
Grivolas *194*
Gruber, Jorn 99
Gual, Valentí 170, [171], [177], 185
Guarro, Lluís 209
Guenot, A. 208
Guerau de Cabrera, vescomte de Girona 84, 111
Gui de Cavalhon, trobador 88
Guido Francisco (v. *Guy François*)
Guido Franciscus (v. *Guy François*)
Guido Reni 186
Guiette, Robert 92
Guifré Borrell, comte de Barcelona 61
Guifré de Cerdanya, arquebisbe de Narbona 63
Guifré I el Pelós, comte de Barcelona 59, 61, 62
Guifré II, comte de Cerdanya 63
Guilhabert de Castres, bisbe càtar 79, 132, [133]
Guilhem Ademar, trobador 93
Guilhem Autier 134
Guilhem Belibasta 134, 139
Guilhem d'Aurenja (v. *Guilhem de Tolosa*)
Guilhem d'Autpol, trobador 117
Guilhem de Montanhagol, trobador 116
Guilhem de Montpeller, Ilinatge de 70, 71, 73
Guilhem de Mur, trobador 117
Guilhem de Peitieu (v. *Guilhem IX*)
Guilhem de Puèglaurenç 125
Guilhem I, sant, duc de Tolosa 14, 68, 69
Guilhem IV, comte de Tolosa 70
Guilhem IX, duc d'Aquitània 76, 77, 82, 83, 88, 91, 106, 107, 110, 223
Guilhem Magret, trobador 113
Guilhem Rainol d'At, trobador 113
Guillaume de Bartas 156
Guillem de Berguedà, trobador 91, 93, 96, 105, 110, 111, 122
Guillem de Cabestany, trobador 96, 113, 114, *114*, 115
Guillem de Ribes 107
Guillem de Tir *80*
Guillem Ramon de Gironella, trobador 121
Guillem Ramon, comte de Cerdanya *73*
Guillem Tallaferro (v. *Guilhem IV, comte de Tolosa*)
Guimerà, Àngel 20
Guiraut de Calanson, trobador 84, 113
Guiraut Riquier, trobador 99, 117
Guitard Isarn, senyor de Caboet 53
Guiu, bisbe de Girona 60
Guy François 186, [186], 188, *189*, 190, 191
Guyot François (v. *Guy François*)
Hannibal 37
Hecateu de Milet 24, 25
Henry Swinburne 145
Hèracles 26
Heròdot 25
Hildegarda de Bingen, abadessa 83, 89
Hixam II, califa 58, 62
Homer (v. *Mistral, Frederic*) 19
Hondius-Jansonius *146*
Honori III, papa 15
Horaci (v. *Quintus Horatius Flaccus*)
Horolat, déu 39
Hoz, Javier de 29
Huchet, Jean Charles 89
Hug Candi, legat papal 63
Hug I Capet, rei de França 63
Huguet de Mataplana, trobador 111
Huizinga, Johan 88
Ida d'Àustria 76
Idalguer, bisbe de Vic 60
Idiate, déu 39
Idiatte, déu 39
Illumber(...), déu 39
Ilumber, déu 39
Ilurberrix, déu 39
Ilurgor, déu 39
Innocenci III, papa 85, *129*, [133]
Innocenci IV, papa 133
Ioannis de Grocheo 101
Isabel d'Aragó, dona de Felip III l'Ardit 118
Isidor, sant 36
Iu de Chartres 76
Jacint Rigau *159*, *165*
Jacint, sant 190
Jacme Fornier, inquisidor 79, 80, [125], 134
Jaufré Rudel de Blaia, trobador 77, *93*, 93, 95, 96, 97, 103, 118
Jaume Esteve *164*
Jaume I de Sicília (v. *Jaume II comte de Barcelona i rei Aragó*)
Jaume I el Conqueridor, comte de Barcelona i rei Aragó 15, 53, 113, 115, 116, 117, [117], 118, 139, *140*, 141, 144
Jaume II, comte de Barcelona i rei d' Aragó 85, 89, 121, 122, 144
Jaume II, rei de Mallorca 141
Jaume III, rei de Mallorca 110, 122, 144
Jaume March 122
Jaume Rigau *166*
Jaume, sant 189
Jean de Cabanes 160
Jean François 186, [186], 188, 189, 190, *190*, 191
Jean Racine 158
Jean-Baptiste Castor Fabre 160
Jean-Baptiste le Rond d'Alembert 159
Jeroni, sant 36, 187, 189, *190*
Jesucrist 59, *124*, 127, 128, 132, *188*, 189, *189*, [189], 190
Joachim du Bellay 156
Joan Antoni Sauret 171
Joan Atells 180
Joan de Castellnou, trobador 122, 123
Joan de Joanes 190
Joan Delmau 180
Joan Desclaryana 180
Joan Do 188, 190, 191
Joan Francesc Compte 177
Joan I, comte de Barcelona i rei d' Aragó 17, 144
Joan I, comte de Foix-Grailly 144
Joan II d'Albret, rei de Navarra 144
Joan II, comte de Barcelona i rei d' Aragó 141, 144, 180
Joan Malet 172
Joan Pastissó 180
Joan Petit 229
Joan Regne 180
Joan Ribera 188
Joan Vergés 180
Joan, bisbe de Barcelona 59
Joan, sant 54
Joana d'Aragó, dona de Mateu I 144
Joana de Tolosa, filla de Ramon VII, comte de Tolosa 132
Joana I, reina de Castella 144
Joana Julià 172
Jofre de Foixà, trobador 89, 121, 122
Johann Wolfgang Amadeus Mozart 105
Jordi de Sant Jordi 17
José de Ribera (v. *Josep de Ribera*)
Josep de Ribera 186, *187*, 188, 189, [189], 191
Josep I Bonaparte, rei d'Espanya 18
Josep Romeu de Ferrer 153
Jospin, Lionel 232
Juan de Acuña 174, 180
Cèsar (v. *Gai Juli Cèsar*)
Júpiter, déu 39, *50*
Jusepe Ribera (v. *Josep de Ribera*)
Köhler, Erick 89
Koré d'Alacant *28*
Lacida 191
Lacurne de Sainte-Palaye 161
Lafont, Robert 215, 219, [219], *221*, 222
Lagarda, Peire 219
Lamartine, Alphonse de 195
Lamuela, Xavier 216
Larsinhac, Joan 219
Lazar, Moshé 88
Le Roy Ladurie, Emmanuel 79, 80, 173
Leherennus, déu 39
Lelhunnus, déu 39
Lenoir, Marcel 208
Lesfargas, Bernat 218, 219, 220
Letgarda de Roergue, dona de Borrell II 63
Lewis, Clive Staples 88
Liceta Rovirola 172
Licinii, família dels 40
Liprandi, Cl. [199]
Llorente, Teodor 19, 199, 200
Lluís I el Piadós, rei de França 58, 60
Lluís IX, rei de França 86, 117, 132, 134, 139, 140*
Lluís Pasqual i Gaudí 190
Lluís Saportella 145
Lluís VII, rei de França 14, 76, 106
Lluís VIII, rei de França 78, 85, *130*
Lluís XI, rei de França 16, 17, 141, 144
Lluís XIII, rei de França 17
Lluís XIV, rei de França 17, *148*, 152, 153, 154, *159*, *160*, *164*, 169
Lluís XV, rei de França 150
Lluís, sant (v. *Lluís IX*)
Lourenço, joglar 84
Louvois, marquès de 153
Luci Licinius Secundus 40
Luci Licinius Sura 40
Luci Manli 36
Luci Pompei Pauliniani 39
Luci Valeri Praeconinus 36
Luci Valerius Faventinus 39
Ludwig, Friedrich 101, 104
Luis de Haro 153
Macià, Francesc 210, 210*

Magdalena de França, dona de Gastó III 144
Maillol, Arístides 208, 223
Maragall, Joan 19, 200
Marc Licini Cras Dives 32, 37, 38
Marc Tuli Ciceró 85
Marc Valeri Marcial 43
Marc Valeri Messal·la 37
Marc Valeri Messal·la Corví 36, 37, 38
Marcabrú, trobador 77, 82, 83, 87, *88*, 88, 91, 93, 106
Marco Polo 85
Margarida Cucó 188
Margarida de Montcada, vescomtessa de Bearn 144
Margarida de Valois, dona d'Enric IV de França 186
Maria de Montpeller, dona de Pere el catòlic 15, 113
Maria de Ventadorn, *trobairitz* 84
Maria Teresa d'Àustria, dona de Lluís XVI de França 152
Maria, verge 189. *189*
Maria, vescomtessa de Bearn *81*
Marquesa d'Urgell 111
Marquet, Albert 208
Marsal, Salvador 209
Mart 39
Martorell, Francesc 211
Martúria *51*
Maseras, Alfons 206, 209
Massó i Torrents, Jaume 209, 211
Mateu I, vescomte de Castellbò 144
Mateu, sant 127
Matieu de Caersí, trobador 117
Matieu, Ansèume *194*
Matilde d'Anglaterra, filla d'Enric I de França 77
Maurras, Charles 207, 208
Mazzarino (v. *Giulio Raimondo Mazzarino*)
Mégret d'Etigny 150
Mestre Mossé de Girona 116
Meyer, Paul 196, 197
Michel de Montaigne 156
Michelena, Ll. 34
Milà i Fontanals, Manuel 18, 208, 216, 217
Miquel Calvà 180
Miquel de la Tor, trobador 115
Miquel Salvà de Vallgornera 153
Miró II, comte de Barcelona 62
Miró II, comte de Cerdanya i Besalú 61
Mistral, Frederic 18, 19, 20, 163, 194, *194*, 195, 196, 197, [197], *198*, 199, 200, 201, *201*, 202, 207, 208, 209, 213, 214, 215, 220, 228, 230
Monjo de Montaudon, trobador 95, 110
Monnet, Jean 234
Montaigne (v. *Michel de Montaigne*)
Montanyà, Lluís 209
Monterosso, Raffaello 104
Montmaneu 156
Montmorency, duc de 17
Montoliu, Manuel de 211
Morató, Rafael 209
Moreu-Rey, Enric 170
Mozart (v. *Johann Wolfgang Amadeus Mozart*)
Mozat, Jan 208
Munussa, vall de la Tarraconensis i de la Septimània 59
Murgades, Josep 216
Nadal, Jordi 170, [173], 174, [175], 177, [177], 178, 179, 182
Nambad, bisbe d'Urgell 59
Napoleó I Bonaparte, emperador de França 153, 155
Napoleó III, emperador de França 19
Narbona, arquebisbe de 60
Narbona, bisbes de 57
Nebridi, arquebisbe de Narbona 59
Nelli, René 77, 81, 88, 130
Newmann 88
Nicolas Hesey *172*
Nicolas Sanson d'Abbeville 154
Nicolas Tournier 189
Nike, deessa 41
Oleguer, sant, bisbe de Barcelona 53, 64
Oliba I, comte de Cerdanya i Besalú 63
Oliba, bisbe de Vic 63
Olivar, Marçal 211
Oliver lo Templer, trobador 117
Oliver, Joan 219, *222*
Ollovico, capdill aquità 37
Olwer, Lluís Nicolau d' 209, 211
Òria, comtessa de Pallars 81
Ors, Eugeni d' 207
Ot de Montcada, trobador 96
Ot, sant, bisbe d'Urgell 53
Ovidi (v. *Publi Ovidi Nasó*)
Pablo de Céspedes 190
Palaizí, trobador 115
Pallars, comtes de 80
Paolo Lanfranchi da Pistoia, trobador 118
Parayre, Enric 208
Paris, Gaston 88
Patxot i Jubert, Rafael 209
Pau Cristià, fra 116
Pau, sant *124*, 128, 189, 191
Paulet de Marselha, trobador 118
Pegàs, déu 41, 42
Peire Autier 134
Peire Basc, trobador 115
Peire Cardenal, trobador 115
Peire d'Alvernha, trobador 83, 106, 107, 110
Peire de Bergerac, trobador 114
Peire de Bragairac, trobador 113
Peire de Castelnau, trobador 132
Peire de la Mula, trobador 84
Peire de Marca, arquebisbe de Tolosa 153
Peire Duran, trobador 116
Peire Godolin *158*
Peire Ramon de Tolosa, trobador 93, 110
Peire Roger de Carcassona, bisbe de Girona 108
Peire Sabatièr 148
Peire Salvatge, trobador 118, 139, [139], 141
Peire Vidal, trobador 108, 110
Peirol, trobador 93
Peironet, trobador 93, 118
Peitieu, comtes de 14, 69
Pelagi Briz, Francesc 195
Pellas, Sauveur-André 161
Perbosc, Antonin 208, *213*, 214
Perceval 79
Perdigó, trobador 84
Pere Abelard 91
Pere de Cadireta 65
Pere de Ribagorça, fill de Jaume II d'Aragó 122
Pere d'Urtx, bisbe d'Urgell 143
Pere I el Catòlic, comte de Barcelona i rei d' Aragó 15, 68, 71, 78, 80, 96, 111, 113, 114, *115*, 132, [133], 138, 194, 195, 227
Pere II el Gran, comte de Barcelona i rei d' Aragó 118, 139, 141, 143, 144
Pere III el Cerimoniós, comte de Barcelona i rei d' Aragó 122, 141, 144
Pere Lacavalleria *179*
Pere Laveria 180
Pere Orsèol, dux de Venècia 63
Pere Quart (v. *Joan Oliver*)
Pere Terrades 146
Pere, sant 189, 191
Peronella d'Aragó, dona de Ramon Berenguer IV 77, 107
Persèfone, deessa 41
Pétain, mariscal Henri-Philippe-Omer 215
Petrarca (v. *Francesco Petrarca*)
Pey de Garros 156
Pi i Margall, Francesc 19, 20
Pierre de Ronsard 156
Pierre des Vaux-de-Cernay 125
Pierre Rebuffi *157*
Pierre-Augustin Boissier de Sauvages 160, 161
Pipí I el Breu, rei dels francs 58
Pirene, deessa 26
Pistoleta, trobador 84, 113
Pius VII, papa 153
Pla, Josep 209
Plantagenet, llinatge dels 77
Plini el Vell (v. *Gai Plini Segon*)
Polibi 26, 36
Pompeu (v. *Gneu Pompeu Magne*)
Pomponi Mela 32
Ponç de la Guàrdia, trobador 111, 113
Ponç de Planés 65
Ponç d'Ortafà, trobador 105, 114
Ponç Hug IV, comte d'Empúries 122
Ponç, vescomte de Cabrera 111
Pons de Capduelh, trobador 113
Pons, Josep Sebastià 219
Ponzet 121
Popin, M. Isabel 104
Posidoni, déu 31, 37, 59
Possedoni, bisbe d'Urgell 59
Poujade, Patrici 179
Poussou, Jean-Pierre [173]
Pouzet (v. *Ponzet*)
Prat de la Riba, Enric 20, 204, 207
Prim, Joan, general 19
Primo de Ribera, Miguel 20, 201, 215
Privat, Gilbert 208
Pròsper, bisbe de Tarragona 58
Proudhon, Pierre-Joseph 19
Provença, comtes de 14
Provença, marquesos de 71
Pseudo-Scymnos 26
Ptolomeu 32
Publi Ovidi Nasó 85
Publi Virgili Maró 85
Publius Usulenus Veiento 43
Puig i Cadafalch, Josep 61
Quint Cecili Metel 36
Quint Sertori 36, 37, 38
Quintana, Albert 197
Quintus Horatius Flaccus 85
Rabejats 156
Rachou, Enric 208
Ràfols, Josep Francesc 209
Raimbaut d'Aurenga, trobador 93, 108, 114
Raimbaut de Vaqueiras, trobador 86, 92, 103, 108
Raimon de Cornet, trobador 123
Raimon de Miraval, trobador 88, 96, 111, 113
Raimon Ponç, comte d'Alvèrnia 70
Raimon Vidal de Besalú, trobador 54, 89
Ramey 208
Ramir II el Monjo, rei d'Aragó 107
Ramon Berenguer I, comte de Barcelona 61, 68, *70*, *73*
Ramon Berenguer II, comte de Barcelona 61
Ramon Berenguer III, comte de Barcelona 63, 85, 106, *107*
Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona 68, 91, 106, 107, [107]
Ramon Berenguer IV, comte de Provença *116*

Ramon Borrell, comte de Barcelona *60*
Ramon V, comte de Pallars 53
Ramon de Peitieu, senyor de Trípoli 76
Ramon de Penyafort, sant 116, [117]
Ramon de Rosselló, trobador 114
Ramon de Sant Gèli 14
Ramon II, comte de Roergue 63
Ramon IV, comte de Tolosa 72, 72
Ramon Llull 121, 209
Ramon Muntaner 118, 122
Ramon Roger I, comte de Foix [133]
Ramon Sala 177
Ramon Trencavell I, vescomte de Carcassona i Besiers *71*
Ramon V, comte de Tolosa 71
Ramon VI, comte de Tolosa 68, 113, 14, *115*, 132, [133], 194
Ramon Vidal de Besalú, trobador 54, 86, 89, 106, 111, *112*, 113, 121
Ramon VII, comte de Tolosa 15,*127*, 132, 134, 139
Ramon, marquès de Gòtia 69
Rasès, vescomtes de 71, 73
Reboul, Jòrgi [219]
Reding, Viviane *235*
Regàs, A. 209
Regis, J. P. 208
Reina de Mallorques, dona de Jaume III de Mallorca 110
Reodulf d'Orleans 59
Riba, Carles 219
Ribó, Xavier 209
Ricard I Cor de Lleó, rei d'Anglaterra 94, 98
Ricard, abat de Sant Víctor de Marsella 63
Ricard, Lluís-Xavier 208
Ricard, Xavier de 197
Richard Twiss 145
Richelieu (v. *Armand Jean du Plessis de Richelieu*)
Riemann, Hugo 101
Rieu, Charlon 206, 207
Rimbaut d'Aurenga, trobador *90*
Ripert, Emile 213
Robert Bordet 64
Robert d'Abrissel 76
Robert i Yarzábal, Bartomeu [207]
Robert, doctor (v. *Robert i Yarzábal, Bartomeu*)
Rodés, comtes de 71
Rodoreda, Mercè 219, 220
Roger Bernat II, comte de Foix i vescomte de Castellbó *71*
Roger Bernat III, comte de Foix 118
Roger Bernat III, vescomte de Castellbó 144
Roger Bernat IV, vescomte de Castellbó 144
Roger II, comte de Carcassona i Rasès 61
Roger IV, comte de Foix 143
Romanilha, Josèp *194*, 214, *214*, 215
Romieu, Loïs *194*
Roqueta, Max 219, 220, *223*
Roqueta, Pèire 208
Ros, Josèp 214, *215*
Rostanh Berenguier de Marselha 122
Rougemont, Denís de 234
Roumanille, Joseph (v. *Romanilha, Josèp*)
Rouquet, August 208
Rouquette, Max (v. *Roqueta, Max*)
Rouquette, Pierre (v. *Roqueta, Pèire*)
Roussel 154
Roux, Joseph (v. *Ros, Josèp*)
Rovira i Virgili, Antoni 209, 211
Rubió i Ors, Joaquim 197
Rubió, Jordi 211
Ruf Fest Avièn 24, 26
Sacs, Joan 209
Sahlins, Peter [177]
Saint Saëns, Marc 208
Sal·lusti (v. *Gai Sal·lusti Crisp*)
Sales, Joan 218, 220
Sales, Núria 177, [177], 218
Salluste du Bartas 186
Salomó, rei d'Israel 186, 189, 191
Saltor, Octavi 209
Salvador, sant 190, 191
Salvat, F. M. 208
Sanabra, Josep 209
Sanç, regent d'Aragó 15
Sança de Castella, dona d'Alfons I 80
Santxa d'Aragó, dona d'Ermengol III d'Urgell 15
Saussure, Ferdinand de 216
Schulten, Adolf 24
Schuman, Robert 234
Sèneca 85
Septimi Sever 40
Sermet, pare 163
Serra i Húnter, Jaume 209
Serratosa, Albert *237*
Serroni, bisbe d'Aurenja 153
Sesini, Ugo 101
Silius Italicus 26
Silvestre II, papa 62, 63, 179
Símmac, papa 56
Simó de Montfort 71, 76, 78, 80, 85, 115, 116, [117], *128*, *130*, 132, [133]
Simó Ribera 188
Simon Vouet 189, 191
Solà-Morales, Josep Maria de 170
Soldevila, Ferran 209
Solé i Pla, J. 209
Sordel, trobador 116
Soula, Camil 209, 215
Soulages, Pierre 223
Spaak, Paul Henri 234
Spagnoletto (v. *Josep de Ribera*)
Spanke 101
Stendhal 114
Stoic(us), déu 39
Suchet, Louis-Gabriel, general 18
Suger, abat de Saint-Denis 76
Sunifred I, comte de Cerdanya 69
Sunifred II, comte d'Urgell 61
Sunyer I, comte de Barcelona 61
Susanna, Àlex 222
Sutugius-Suhugius, déu 39
Tadeu, sant 191
Talbot Dillon, John 145
Tallaferro (v. *Guilhem IV de Tolosa*)
Tàpies, Antoni 223
Tarragona, arquebisbes de 65
Teodoric I el Gran, rei dels ostrogots 56
Thierry, Louis-Adolphe 154
Thiers 19
Thomas Platter 171
Tiberi (v. *Claudi Neró Tiberi*)
Tibors, *trobairitz* 84
Titullus *50*
Toledo, arquebisbe de 57
Tolosa, comtes de 70, 71, 72, 73 75, 80, 229
Tomàs d'Aquino, sant 116
Tomàs Périz de Fozes, trobador 122
Tomier, trobador 115
Tovar, A. 24
Trastàmares, dinastia dels 16, 167
Tremoleta, trobador 110, [111]
Trencavell, vescomtes de 70, 71, 73, 74, 75, 78, [133]
Triadú, Joan 219
Tubino, Francisco 197, 199
Uc Brunenc de Rodès, trobador 108
Untermann, Jürgen 29
Urbà II, papa 76
Urgell, bisbe d' 143
Urgell, comte d' 143
Usulenia, família 43
Utrillo, Miquel 209
Valentin de Boulogne 189
Valeria Faventina 39
Valeria, família 39
Valls i Taberner, Ferran 209
Vallverdú, Francesc 222
Vauban, marquès de 154
Ventura i Subirats, Jordi 125
Vercingetòrix 47
Verdaguer, Jacint 200, *201*
Verdhillan, A. 208
Viana, príncep de (v. *Gastó IV*) 144
Vicens Vives, Jaume [177]
Vicent Ferrer, sant 166
Vila, Pau 211
Villaronga, Leandre 42
Vincenzio Carducci 186
Vincenzo Giustiniani 190
Virgili (v. *Publi Virgili Maró*)
Wagner, Richard 105
Welf de Baviera 76
Werf, Hendrich van der 99
Wolfram von Eschenbach 78, 79
Xuban, déu 39
Xuriguera, Baptista 219
Yahya al Mutali de Ceuta *70*
Yi-Fu Tuan 76
Ynart, Rosa 208
Zambon, Francesco 77
Zimmermann, Michel 73, 74
Zoroastre 127

Índex toponomàstic

Adge 49, 139
Ador, el baix 38
Ador, riu 39
Ador, vall d' 33
Aeso (v. *Isona*)
Àfrica 56
Agathe (v. *Agde*)
Agde 26, 57, 58
Agde, comtat d' 69, 71
Agen 49
Agen, bisbat d' 178
Agenès 139, 178
Aire 39
Als de Provença 31, 159, 160, 163, 228
Aitona 110, [111]
Alacant 167
Alberes, les 44
Albí 78, 133, [133]
Albí, bisbat d' 178
Albí, vescomtat d' 70, 71, 75, 131
Albiac 49
Albigès 139, 178
Alcanar *176*, *184*
Alemanya 122, [123], 130, 206, 235
Alet, diòcesi d' 139, 178
Alfacs, els *176*, *184*
Alguer, l' 234
Alier, departament d' [229]
Alió, departament, d' 134
Alps Marítims, departament dels [229]
Alps, departament dels [229]
Alps, els 196, 214, 228, 239
Alps-Alta Provença, departament dels [229]
Alt Aragó, l' 167
Alt Empordà, l' *26*, 50
Alt Llenguadoc, ' 178, 179
Alt Loira, departament de l' [229]
Alt Quercí, l' 178
Alt Urgell, l' 48, 58, 65, 173, [175]
Alta Alvèrnia, l' 146, 148, 179
Alta Garona, departament de l' 155, [229]
Alta Viena, l' [229]
Alts Alps, departament dels [229]
Alts Pirineus, departament dels 35, [229], [231], 232
Alvèrnia 14, 47, 62, 114, 121, 178, 179, 182, 186, 190, 209, 228, 229, *229*, 230, 234
Amarens 50
Amèrica 167, 169
Amposta *176*, *184*
Amsterdam *146*
Andalusia 15, 27, 149
Andorra 44, 48, 138, 143, 144, 148, 149, 153, 155, 166, 234
Andorta de Comenge 146
Anglaterra 14, 78, 85, 130, 144, [177], 181
Angulema 44
Aniana 14
Apons, cova d' 35
Aqua Tabellicae (v. *Dax*)
Aquisgrà 60
Aquitània 14, 16, 17, 130, 156, 159, 230, 234
Aquitània (èpoques preromana i romana) 24, *31*, 32, 33, 34, *34*, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 47
Aquitània, ducat d' 70
Aquitània, regió d' 228, 229, 231, [231], 232
Aquitània, regne d' 58
Aragó 14, 15, 16, 38, 122, 123, [123], 148, 149, 173, [175], 234
Aragó, corona d' 61, [108], 114, 115, 118, 139, 141, 149, 166, 167, 169, 194, 202
Aragó, regne d' 108, 121, 144
Aramon 50
Aránser 48
Arbeca 49
Ardecha, departament d' [229]
Arderici (v. *Arderiu*)
Arderiu 50
Ardieja 39
Àreu 48
Argeliers *223*
Arieja 35
Arieja, departament [229]
Arieja, riu 44
Arinsal 48
Arle 49, 195, 206
Armanhac 49, 178
Arnesp *50*
Arnostegui, coll d' 36, 37
Arrago (v. *Sabadell*)
Arraona (v. *Sabadell*)
Arrem, pla d' 149
Artois 118, [118]
Àsia Menor 131
Asnurri 48
Aspa, vall d' 35, 37, 39, *40*, 40, 150, *230*
Aspèth, baronia d' 149
Àssua, vall d' 48, 144
Astafort 182
Astarac 49
Astrac 49
Atharratze 39
Atlàntic, oceà 24, 30, 32, 33, 44, 167, 214, 228, 230
Aude, departament d' [173], [229]
Aude, riu 36, 43, 178, 209, 214
Auloron 34, 37, 40
Aura, vall d' 38, 39, 148, 149, 150
Aurenja 153
Aush 35, 39, 148, 150, *171*
Aush, bisbat d' 178
Aussau, vall d' 39, 150
Avairon [229]
Avinhonet 134
Avinyó 18, 19, 147, 228
Ax, vall d' 149
Baeterre (v. *Besiers*)
Bages, El 59
Baiona 141, 153, 228
Baix Aragó, el 167
Baix Cinca, el 167
Baix Ebre, el *30*
Baix Empordà, el *27*
Baix Llenguadoc, el 158, 159, 160, 178, 179,
Baix Quercí, el 178, 179
Baix Segre, el 167
Baix Urgell, el 44
Baixa Cerdanya, la 155
Baixa Navarra, la 144
Balaguer 141
Balaguer, coll de *176*, *184*
Balcans, els 125, 134
Banyuls de la Marenda (v. *Banyuls del Maresme*)
Banyuls del Maresme 172
Barcelona 17, 18, 19, 29, 40, 49, 53, 56, 58, 59, *60*, 62, 68, *70*, 78, 81, 116, 118, 122, 135, 139, 141, 154, *166*, 172, 175, *179*, 182, 186, 190, 196, 199, 207, 209, 210, 213, 215, 219, 220, [220], 222, [223], 227, 240
Barcelona, comtat de 61, 69, 71, 73
Barcelona, diòcesi de 60
Barguja 48
Barkoxe 35, 37
Baronias de Bigorra, Eras 39
Barravés, vall de 149
Basilea 155, 171
Bearn 54, [133], 144, 158, 178, 182, *228*, *230*
Beauvaisis 154
Bélesta 35
Bèlgica 235
Bellaguarda, castell de *151*
Bellestar 144
Bellver de Cerdanya 155
Benaish 35
Benasc, vall de 149
Bercerac 49
Berens 50
Berga 49, 61
Berguedà, el 50, 59
Bergús 49
Bertí 50
Bertino (v. *Bertí*)
Besalú 49, 63
Besalú, comtat de 61, 69
Besiberri 48
Besiers 14, 47, 48, 58, 114, 118, 132, 159
Besiers, vescomtat 69, 81, 75, 131, 139
Beskoitze 39
Biec 38
Bielsa 149

Bigorra *37*, [133], 144,146, 148, 150, 162, 178
Bilbao 214
Bilbilis 40
Bisbal d'Empordà, la *168*
Biscarri 48
Blanes 172, *173*
Bobbio, abadia de 63
Bohèmia 33
Bolonya 166, 188, 190
Bolskan 35
Boques del Roine, departament de les [229]
Bòrdas, Las 38
Borderas de Loron 38
Bordeus *21*, 33, 40, 43, 159, 189, 190, 228
Borgonya 130
Bòsnia i Herzegovina 131, 134
Bram *212*
Bretanya 118, [118]
Briva 49
Buch, país de 33
Bulgària 131
Burdigala (v. *Bordeus*)
Burriac, *oppidum* de 27, 32, 49
Cabó, vall de 143
Caboet *53*, 53
Cadaqués 152
Cadis 18, 24
Caesaraugusta (v. *Saragossa*)
Calàbria 130
Calagurris 34, 35
Cambrils *176*, *184*
Camp de Tarragona, el 44, 47
Campdevànol 50
Campo de Vàndalo (v. *Campdevànol*)
Canar, el (v. *Alcanar*)
Canigó, el 183
Cantal, departament de [229]
Caors, bisbat de 179, 183
Capadòcia, la *124*
Capcir, el 44, 64, 139, 149, 153, 154
Capodimonte 58
Carcassès 139
Carcasso (v. *Carcassona*)
Carcassona 14, 48, 58, 61, 63, 71, 78, 106, 114, 131, 133, [133], 139, 144, *170*, 173, 178, 226
Carcassona, comtat de 61, 68, 69, 71, *73*, 75, *126*, 131
Carcassona, diòcesi de 178
Carcí, el 139
Cardona 64
Carladès, el 139, 179
Carmes, església de 186
Cartagena 40
Cartago 41
Cartago Nova (v. *Cartagena*)
Casèras 148
Cassers, los 133
Castell de l'Areny 50
Castella, regne de 16, 108, 141, 167, 173, [175], [177], 199
Castellbisbal 53
Castellbò, vescomtat de 143, 144, 153
Castellet de Banyoles, *oppidum* de *30*
Castellgalí 50
Castello Athalasindi (v. *Castell de l'Areny*)
Castello de Galindo (v. *Castellgalí*)
Castellonès 148
Castellrosselló 48
Castellvell, baronia de 144
Castellví (v. *Castellvell*)
Castelreng 50
Castelrenós 50
Castethnau de Barbarens 35
Castillonès 149
Castres 54
Catalunya 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 25, 26, 31, 32, 44, 53, 55, 58, 62, 63, 64, 68, 72, 73, 74, 75, 78, 85, 89, 106, *109*, 110, 118, 121, 122, 130, *138*, 138, 139, 144, 145, 146, *146*, 148, 149, 150, *150*, 152, 154, 155, 165,166, 170, 171, [171], 172, 173, 174, 175, [175], 177, [177], 178, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 186, 194, 197, 199, 201, 202, [202], 204, 206, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 218, 219, 220, [220], 222, 223, [223], 226, 227, 228, 230, 233, 234
Catalunya del Nord, la 54, 63, 138, 166, 174, 177, 215, 229, [231], 234
Catalunya Nova, la 130
Catalunya Vella, la 44, 49, 173, 174, [175]
Caucoliberis (v. *Cotlliure*)
Celsa 35
Cemmène, mont 32
Cerdanya, comtat de 61, 65, 69, 141
Cerdanya, la 17, 34, 46, 56, 141,149, 153, 154, 155, 173, [175], *160*
Ceret 153
Cervera 147
Charenta, departament de [231]
Chateldon 44
Cinca, el 30
Cîteaux, abadia de 71
Clarmont d'Alvèrnia 14, *18*, 76, 228, *229*
Clarmont, bisbat de 179, 183
Clarmont-Ferrand (v. *Clarmont d'Alvèrnia*)
Colònia Patrícia 35
Columnes d'Hèracles 24
Comenge [133], 148, 149, 153, 154, 174, 178
Comenge, diòcesi de 139, 141, 153, 178
Conca de Barberà, la 44
Conflent, el 17, 44, 50, 54, 61, 153, 154, 160, [177]
Confluent, santuari de 34
Contestània, regió de 29
Corbeil 16, 118, 138, 139, *140*, 141, 227
Corberes, les 16, 44, 46, 139, 174, 178
Còrcega 16, 234
Còrdova 62
Corresa, departament de [229]
Coserans 146, 148, 149, 154, 178
Costa Brava 170, 226
Còsta, La 33, 35
Cotlliure 48
Croàcia 131
Còsa, departament [229]
Dax 35, 38, 40
Delfinat 230, 234
Detroit 188
Devesa de Bosols, la *30*
Donasà, el 178
Donazaharre 35
Dordonya, departament de [173], [229]
Dordonya, la 178
Dordonya, riu 44
Dorres 48
Droma, departament de [229]
Dublín [125]
Durban d'Arisa 35
Ebre, l' 14, 25, 27, 30, 34, 35, 48, 76, 114, 174
Ebre, terres de l' 31, 37, 44, 167
Ebre, vall de l' 30, 36, 167
Elheralarre 35
Eivissa 12
Elimberris 34
Emmaús 189, 190, 191
Empordà, l' 24, 26, 29, 31, 155, 182
Emporion (v. *Empúries*)
Empúries 24, 25, *26*, 26, 29, 30, 35, 41, 42, 46, 49
Empúries, comtat d' 61
Entremont, *oppidum* d' 31
Erau, departament de l' [229]
Erau, riu 24, 26, 31
Erce, vall d' 149
Escandinàvia 239
Espanya 14, 16, 18, 19, 20, 21, 65, 106, 138, 145, 148, 149, 152, 153, [153], 154, 155, 166, 167, 169, [171], 173, [173], 183, 190, 195, 196, 197, 200, 202, 206, 212, 213, 226, 230, 233
Espanya, sud d' 24, 61
Esposolla, vall d' 149
Esterri 48
Estrasburg 189
Europa 14, 15, 16, 19, 20, 21, 43, 63, 76, 125, 130, 134, 138, 163, [163], 164, 167, 181, 195, 200, 202, 211, 212, 218, 229, 233, 234, 239, 240, 241
Eusa 39
Euskadi nord (v. *Iparralde*)
Fenolleda, la 44, 61, 139, 178
Ferrera, vall 149
Figueres 153
Flandes 130, 148
Fleury 63
Florac 49
Florència [125], 191
Fluvià, el 18
Foix 134, 144, 226, 232
Foix, comtat de *126*, 131, [133], 134, 144, 148, 151, 178
Foix, país de 54, 134, 149, 153, 174, 179, 182
Formentera 15
Fraga 110, [111]
Franc Comtat, el 153
França 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 42, 54, 68, 70, 78, 79, 85, 89, 115, 118, [118], 122, 130, 132, 134, 138, 139, 141, 143, 144, 145, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 155, *157*, 158, 159, 162, 163, [163], 166, 169, [171], 172, 174, 175, [177], 178, 179, 181,186,195, 196, 197, 199, 201, 202, 204, 206, 212, 213, 214, 215, 218, 219, 220, 223, 226, 227, 228, 229, 231, [231], 232, 233
França, nord de 31, [105]
França, sud de 24, 25, 27, 31, 32, 35, 42, 43, 69, 85, 173, [175], 201, 206, 208, 228, 229, 230
Franja de Ponent, la 234
Frontinhas 149
Gàl·lia meridional, la 28, 44, 56
Gàl·lia, la 27, 31, 34, 42, 44, 48, 56, 57, 152, 153, [153]
Gàl·lia, sud de la 31, 42, 118
Gal·loromània, la 44
Galhac 49
Galícia 169
Ganat 190
Gard, departament de [229]
Garda, la 68
Garona, la 14, 32, 33, 34, 35, 36, 38, *40*, 40, 42, 43, 44, 63, 178, 228, 230
Garona, sud de la 34
Garona, vall de la 37, 39
Garrigues, les 44
Gasconha (v. *Gascunya*)
Gascunya *36*, 38, 47, *50*, 114, 148, 156, *171*, 209, 228, 230, 233
Gausac 49
Gavaldà 14, 49, [133], 139, 178
Gavaudan (v. *Gavaldà*)

Gènova, golf de 58
Gèrs, departament de 35, [229]
Gessa 39
Gimòna, riu 33
Girona 57, 58, 59, 63, *78*, 222
Girona, comtat de 61, 69
Girona, diòcesi de 60, 63
Gironda, departament de la [229]
Gironda, la *21*, 44
Girossens 50
Gisclareny 50
Gistaín 149
Gombrèn 50
Göreme *124*
Gòtia, marquesat de 63, 69
Graccuris 35
Grècia 16
Grenoble 190
Grist, baronia de 149
Guadalupe 181
Gualter 50
Guardamar 217
Gueret 217
Guiena *30*, 144, 230
Hagenbach 35
Harrera 39
Hatford 188
Havre, l' 210
Hiberi (v. *Ebre, l'*)
Hispània 40, 44, 49, 56, 57
Hispània Citerior 37
Holanda 153
Horta de València, l' 145
Iaca (v. *Jaca*)
Ibaneta, coll 37
Ibèria 25, 28, 38
Iesso 35
Ilerda (v. *Lleida*)
Illa 177
Illa d'en Reixac 32
Illes Balears 47, 139, 197, 209, 213, 226, 234
Iltirta 35
Iluro (v. *Auloron*)
Imus Pyrenaeus 35, 40
Índies, les 171
Iparralde 229, [231]
Isaus 39
Isesta 35
Isona 39, 40
Itàlia 19, 38, 89, 130, 134, 166, 186, 190
Itàlia, nord d' [105], 135
Itàlia, sud d' 188
Jaca 34, 35
Kelse 35
Kesse 35
Laietània, la 43
Laitora, diòcesi de 178
Landes, departament de [229], 232
Larbost 149
Larraine, coll de 37
Laterà 133
Laudun 49
Launac 144
Lauraguès [131], 134, 139
Lautrac, castell de 54
Lautrec, vescomtat de 144
Lavarensis, riu (v. *Noguera Ribagorçana*)
Lavaur 80, 132, 133, 148
Leire 158
Leitora 35, 39
Lekumberri 35
Leucata 49
Lió 34, 117, *126*
Llafranc 43
Llançà 153
Lleida 27, 30, 35, 57, 106, 135, 222
Llemosí, el 14, 94, 113, [113], 114, 121, 178, 179, 182, 209, 228, 229, 230, 234
Llemotges 49, 159, 228
Llemotges, bisbat de 179, 183
Llenguadoc occidental, el 31
Llenguadoc oriental, el 27, 31, 49
Llenguadoc, el 17, 18, 19, 20, 26, 29, 30, 31, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 125, 128, *129*, 130, 131, [131], 132, 133, 135, 145, 159, 172, [173], 178, 186, 209, 226, 227, 230, 234
Llenguadoc-Rosselló, regió del 29, 222, [223], 229, [231], 232
Lleó 130
Llers 16
Llesquarri 48
Llívia 59, 153
Llobregat, el 26, 59, 68
Llobregat, vall del 27
Llombardia, la 63
Lodenvièla 39
Lodèva 49
Lodèva, vescomtat de 70
Loira, el 32, 34, 38, 63, 76
Loira, nord del 76
Lombès, bisbat de 178
Lorda 35
Loron 149
Losera, departament de [229]
Lourdes (v. *Lorda*)
Lugdunum (v. *Lió*)
Lugdunum Converanum (v. *Sant Bertran de Comenges*)
Luishon 148, 149, 150
Madrid 152, 186, 188, 189, 190, 191, 195, 199, 209, [219]
Maestrat, el 139
Magalona 58
Magalona, comtat de 69, 70, 71
Magrib, el 56, 231
Màlaga 35
Malhac I, *oppidum* de 31
Mallorca 15, 116, 125, 139
Mallorca, regne de 53, 144
Manresa, comtat de 61
Marca Hispànica 60, 68, 139
Mare de Déu de la Pietat, santuari de la 148
Mare de Déu de Montgarri, santuari de la 148
Mare de Déu de Savart, santuari de la 148
Maresme 26, 31, 145, 182
Mars, santuari de 35
Marsella *15*, 24, 25, 26, 27, 29,. 42, 46, 159, 209, [219], 220, 228
Marsillac 49
Mas-Marcon, vil·la de 46
Massalia (v. *Marsella*)
Massiac 190
Massís Central, el 42, 183, 228
Mataró 146
Mauborguet 35
Meaux 132
Mediterrània nord-occidental, la 43
Mediterrània occidental, la 25, 26, 30, 41
Mediterrània oriental, la 28
Mediterrània, la 14, 24, 30, 44, 56, 167, 178, 228
Menerba 133
Menerba, vescomtat de 139
Meritxell, santuari de 148
Mèxic 188
Migdia (v. *França, sud de*)
Migdia-Pirineus, regió de 229, 232
Miglòs, vall de 149
Milà 98, [105]
Millau de Roergue 14, 15
Millau, vescomtat de 70, 71, 139
Mirapeix, bisbat de 178
Molí de l'Espígol 32
Montalbà, diòcesi de 178
Montalhó 79, 134
Montbajon 50
Montbonós 50
Montcada, baronia de 144
Montcirèr, santuari de *36**, 36, 39
Montecassino 63
Montjuïc 218
Montlaurés, *oppidum* de 27
Montlluís 154
Montpeller 14, 71, [133], 139, 158, 159, 160, 171, 197, 199, 200, 209, *212*, 215, 219, 222, 228
Montreal 131, 209
Montrejau 150
Montricós 50
Montsalvat 79
Montsegur 79, 80, *131*, [133], 134, 226
Montserrat, abadia de 148, 179
Morella 139
Münster 152
Múrcia 117
Muret 15, 44, 68, 71, 78, 80, 114, 132, 138, 141, 174, 194, 202, 216, 226, 227
Nantes 189, 190
Nàpols 16, 130, 188, 189, 190, 191
Narbaious 25
Narbo (v. *Narbona*)
Narbona 14, 20, 24, 25, 27, 28, 40, 43, 46, 48, 54, 56, 58, 59, 133, 145, 173, [175], *235*
Narbona, arquebisbat de 57, 63, 64, 65, 106, 139, 178
Narbona, comtat de 69
Narbona, regió de 26, 44, 178
Narbona, vescomtat de 70, 71, 131, 139
Narbonensis, província romana de la 36, 38, 43
Naüja 48
Navarra 15, 17, 144
Navarra, regne de 143
Neirac 186
Nemeausus (v. *Nimes*)
Nemze (v. *Nimes*)
Nèsta, vall de 39, *40*, 149
Niça 49, 114, 228
Nicea 131
Nimega 153
Nimes 14, 27, 49, 58, 158, 228
Nimes, vescomtat de 69, 70, 71, 139
Noguera Ribagorçana, la 39
Noguera, la 50
Novempopulania 37
Numància 33
Nuremberg *143*
Occident 14
Occident Romà, l' 43
Occitània 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 50, 61, 62, 63, 65, 68, 76, 77, 78, 81, 85, 89, 135, 138, *138*, 147, 166, 200, 201, 202, [202], 204, *205*, 206, 207, 208, 209, 211, 218, 220, [220], 222, 223, 226, 227, *227*, 228, 229, [229], 230, 231, 232, 233
Oder, riu 68
Oelh 149
Òlt i Garona, departament d' [229]
Òlt, departament d' [229]
Omeladès, baronia d' 139
Oranus (v. *Erau, riu*)
Orcau, conca d' 149
Ordino, vall d' 149

Organyà 53, *55*
Orient 14, 51, 62, 72, 73, 85
Orleans 57
Orlhac 49, 191
Osca 35, 37
Osona 50, 59,
Osona, comtat d' 69
Osset 35
Osuna 189
País Valencià, el 17, 18, 19, 47, 167, 169, 213, 226, 234
Països Baixos, els 17, 152, 153, 181
Països Catalans, els 16, 209, 211, 213
Països d'Òc, els (*v. Occitània*)
Palestina 76
Pallars 15, 58, 69, 81, 141,148, 170, 183
Pallars Jussà, comtat de 69
Pallars Sobirà, el 48
Pàmies 35, 131
Pàmies, bisbat de 178
Pamplona 34, 35, 37, 40
Panissars 37
París 18, 19, 21, 76, 78, 86, [105], 132, 149, 154, 158, [177], 189, 195, 196, 199, 209, 213, [219], 231
Parma 188
Pasadena 188
Pau 111, [111], 150, 222, 228, *228*, 231
Pau, coll de 36, 37
Peiteu-Charenta, regió de 229
Peitieu 55
Península Ibèrica 28, 34, 35, 146, 167, 172, [175], 185
Penya del Moro 32
Perapertusa 78, 226
Perapertusès, el 61, 139
Perelló, el *176*, *184*
Perigord *95*
Perigord, bisbat de 179
Perpinyà *52*, 54, *108*, 141, 145, 146, *152*, 154, *164*, 170, 173, [175], 177, [177], 180, 220
Pertús, coll del *151*
Pertús, el 218
Piemont, el 44, 230, 234
Pietà dei Turchini, la 188
Pimorent, coll de 44
Pirineus 14, 17, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 47, 49, 58, 60, 61, 63, 68, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 111, 125, 138, 139, 144, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, *153*, [153], 154, 155, 170, 172, 173, [173], 174, 178, 180, *148*, *150*, 152, 153, 154, 181, 183, 195, 196, 199, 201, 216, 226, 228, 230, 239
Pirineus Atlàntics, departament dels 35, 38, [229], [231], 232
Pirineus centrals, els 39, 178
Pirineus occidentals, els 35, 38
Pirineus Orientals, departament dels 150, [229]
Pirineus, nord dels 35, 36, 44, 57, 61, 65, 78, 153, 155, 180
Pirineus, sud dels 36, 58, 106, 153, 155
Pla, port de 36
Pompaelo (*v. Pamplona*)
Pont de Suert, el 48
Pontós, *oppidum* de 32
Porta Coeli 190
Portbou 153
Portugal 169
Posac 39
Prada de Conflent 180, 215
Praga 216
Prats de Molló 154
Prats de Rei, els 48
Provença 14, 15, 16, 18, 19, 24, 27, 31, 36, 44, 53, 56, 64, 68, 70, 71, 106, *107*, 108, 113, [113], 114, 115, 116, 118, [118], 121, [133], 139, 156, 158, 159, 160, 161, 163, 169, 165, 196, *196*, 199, 206, 208, 209, 227, 228, 230, 234
Provença-Alps-Costa Blava, regió de 229
Provincia (*v. Provença*)
Prússia 155
Puech de Mau, *oppidum* de 30
Puèg-Alibèrt 50
Puèi de Doma, departament de lo *18*, [229]
Puèi de Velai, lo 186, [186], 188, 189, 190
Puèi Santa-Maria 14
Puig Castellar, *oppidum* de 32
Puigcerdà 155
Puivert 78, 83
Quebec, el 228
Querbús 78, 226
Quercí 182
Raitarens 50
Rasès, comtat de 49, 61, 70, *73*, 78, 139, 178
Reixac 49
Reus *174*
Rhodanousia 26
Rhode (*v. Roses*)
Rialb, baronia de 144
Ribagorça, comtat de 69, 141, 149
Ribagorça, la 44, 58
Ribes, vall de 153
Ridaura 63
Ripoll 113, 122, 179
Ripollès, el 50, 111, 173, [175]
Riquer 50
Rius, bisbat de 148, 178
Rivèlh de las Semals 172, [173]
Rodés *46*, 49, 62
Rodés, bisbat de 179
Rodés, vescomtat de 54
Roerga 49, 54, 62, 72, 123, 139, 178, 179, 182
Roine, el 14, 25, 26, 28, 44, 173, [173], 215, 228
Roine, vall del 43
Roine-Alps, regió de 229
Roma 26, 32, 33, 36, 37, 56, 76, 78, 125, 128, 130, 131, 135, 186, 188, 19, 190, 191
Romania 131
Romània 49
Romània occidental 44
Roncesvalls 14
Roses 26, 35, 41, 42, 49, 152
Rosselló, comtat de 61, 69, *108*, 130, 141, 172, 174
Rosselló, el 16, 17, 18, 24, 26, 27, 31, 44, 48, 63, 139, 141, 146, 152, 153, 154, *160*, *162*, 174, 177, 182, 183, 219
Ruscino (*v. Rosselló*)
Sabadell 48
Sabartès 174
Saberac 49
Saint-Germain-des-Pres [105]
Saint-Incent de Nyons 188
Saint-Mammès de Langres 190
Salanca, la [177]
Salardú 49
Salers 191
Salias de Biarn 39
Salias du Salat 39
Salou 226
Salses 44
Salt, país de 178
Sankt Gallen 83
Sant Andreu de Sureda 61, 63
Sant Bertran de Comenge 32, 35, 36, 39, 40
Sant Bonet, col·legiata de 190
Sant Bru de Bordeus 189, 190
Sant Cugat del Vallès *60*
Sant Esteve de Banyoles 63
Sant Feliu d'Avall 172
Sant Feliu de Caramany 80
Sant Feliu de Guíxols 49, 63
Sant Flor 148, 178
Sant Gèli 70, 139
Sant Genís de Rocafort 64
Sant Gerard d'Orlhac 63
Sant Jaume, vall de 143
Sant Joan de les Abadesses 63, 64, 89, 98, *102*, [105]
Sant Joan de Perpinyà, parròquia de 171, [173]
Sant Joan dels Vergèrs 35
Sant Llorenç del Puèi 190
Sant Marçal de Llemotges 14, 54, 81
Sant Martí del Canigó 63, 64
Sant Mateu 139
Sant Miquel de Cuixà 54, 63
Sant Miquel del Fai 63
Sant Papol, diòcesi de 178
Sant Pau de Fenollet 63
Sant Pere de Besalú 63
Sant Pere de Camprodon 63
Sant Pere de Casserres 64
Sant Pere de Clarà 64
Sant Pere de Cluny 54, 62, 63
Sant Pere de Galligants 63
Sant Pere de Graudescales 53
Sant Pere de Moissac *62*, 63
Sant Pere de Riudebitlles 64
Sant Pere de Rodes *61*, 61, 153
Sant Pere del Burgal 81
Sant Pere del Vaticà 63
Sant Ponç de Corbera 64
Sant Ruf d'Avinyó 53, 64
Sant Sebastià dels Gorgs 63
Sant Sepulcre de Palera 63
Sant Serni de Tolosa *17*, 70
Sant Tròfim d'Arle *64*
Sant Víctor de Marsella 63, 64
Santa Coloma de Gramanet 32
Santa Maria d'Arles 63
Santa Maria de Cervià 64
Santa Maria de Gerri 48, 63,144
Santa Maria de la Grassa 63
Santa Maria de l'Estany 64
Santa Maria de Ripoll 53, 62,63, 65
Santa Maria de Vallbona de les Monges 110
Santa Maria de Vilabertran 50, 64
Santa Maria d'Escaladel 190
Santiago de Compostel·la 14, *96*, *97*, *98*, 179, 229
Sant-Romièg 19, 196, *196*
Saorga 44
Saragossa 35, 58, 122
Sardenya 16, 41, 122, 234
Sardinia (*v. Sardenya*)
Sarlat, bisbat 179
Sarrança 35
Saut, eth *230*
Savola 148
Segosa 33
Segòvia 149
Segre, el 30, 34, 37, 48, 155
Segrià, el 44
Seissan 35
Seix 148
Sent Beat 39
Sent Beat, baronia de 149
Sent Guironç 155

Sent Leser 35
Sent Pau de Uelh 38
Sent Plancart 39
Septimània 49, 69
Serignan *59*
Servian 131
Seta 49
Seu d'Urgell, la 65, 143, 146, 153, 155
Sevilla 189, 190
Sicília 16, 25, 85, 121, 122
Sicoris (v. *Segre*)
Sigarra (v. *Prats de Rei, els*)
Siguer, vall de 149
Sitges 20, *203*, 206, 207, [207], 215
Solsona 186
Somport, coll de 14, 36, 37
Suïssa 235
Talarn 49
Tarabau 50
Tarascó 19, 35, 148
Tarba 33, 148, 162
Tarba, bisbat de 178
Tarbes (v. *Tarba*)
Tarn i Garona, departament de [229]
Tarn, departament de [229]
Tarn, el 40, 63
Tarraco (v. *Tarragona*)
Tarraconensis, província romana de la 39, 56, 57, 58, 60, 63
Tarragona 26, 27, 35, 40, 53, 57, *58*, 64, 172
Tarragona, arxidiòcesi de 64, 65
Tartessos 24, 25, 28
Tavascan, vall de 149
Tenaresa 37
Tenda 44
Termenès 139
Terra Santa 85, 117
Tèsa 40
Tírvia 139
Tokali Kilise *124*
Toledo 57, 65, 186
Toledo, regne de 49
Toló 228
Tolosa de Llenguadoc 15, 17, 36, 46, 48, 49, 56, 68, 69, 70, 80, 86, 123, 132, 133, [133], 139, *143*, 147, 148, 150, 153, 156, *158*, 159, 161, 163, 172, 174, [175], 189, 190, 191, 207, 210, 214, 215, *220*, 222, 223, 226, 228, 234
Tolosa, bisbat de 178
Tolosa, comtat de 70, 71, 72, 96, *130*, 131, 139
Tolosà, el 178
Tolosa, país de (v. *Tolosà*)
Tordera, la 26
Torí 230
Tornabous 32
Tortosa 28, 53, 55, 58, 170, 172, *175*, *176*, *184*
Tortosa, *oppidum* de 27
Tricio 40
Trípoli, comtat de 72
Tula, bisbat de 179, 183, 214
Turiaso 35, 40
Turó de Montgat 32
Turquia *124*
Uharte-Garazi 37, 40
Ullastret, *oppidum* d' *27*, 27, 29, 31
Unió Europea 206, 234, 235, 237, 238, 239, 240, 241
Urculu 37
Urgell, bisbat d' 53, 59, 61, 153
Urgell, comtat d' 61, 143, 144
Urtx 48
Usés 158
Usson 186
Valadas Occitanas 230, 233, 234
Valclusa, departament de [229]
Valença 44, 228
Valença de Delfinat (v. *Valença*)
Valençay 155
València 15, 116, 125, 139, 166, 167, 186, 188, 190, 197, 199, 209
València, regne de 53, 139
Valentina *50*
Vall d' Aran *16*, 36, 39, 44, 48, 49, 138, 139, *141*, 141, 143, 145, 146, 148, 149, 150, 153, 154, 155, 166, 226, [229], 230, 233, 234
Vall d'Aosta 234
Vallès, el 50
Vallespir, el 61, 153, [177]
Var, departament de [229]
Varilhas 148
Vatmala, La 35
Velleta, *oppidum* de *29*
Verdoble 49
Verdú 49
Verdun *69*
Vergerac 49
Verona 134
Vesera 178
Viana 114, 121
Vic *60*, 60
Vic, comtat de (v. *Osona, comtat*)
Vic, diòcesi de 63
Vic, plana de 27
Vicdessòs, vall de 149
Vièla d'Aussau 39
Vièla de Tursan 34
Vielh de Barroda, port 36
Vielha Tolosa 35
Viella 141
Viladrau 50
Vilafranca de Conflent 154
Vilafranca de Perigord 172, [173]
Vilafranca del Penedès 190
Vilafrancon 50
Vilagodor 50
Vila-Roja de Termenès 139, 134
Vilar-Seberic 50
Vila-seca *176*, *184*
Vilaudibèrt 50
Vilaudric 50
Villa Adrald (v. *Viladrau*)
Villa Bertrandi (v. Santa Maria de *Vilabertran*)
Villers-Cotterêts 86, 156, *157*, 158
Westfàlia 152
Xampanya 130
Xàtiva 188
Xile 219